די יודישע וועלט

ליטעראַריש-געזעלשאַפטליכע מאָנאַטסשריפט.

№ 1.

יאַנואַר 1913.

מסרית עטמ״ת בטוריונטו
יידישע
פאָלקס ביבליאָטעק
טאָראָנטע
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

ווילנער פערלאַג פון ב. א. קלעצקין.

«Ди Юдише Велтъ», ежемѣсячный журналъ, № 1,
январь 1913 г.

י. ל. פרץ.

דער דין־תורה מיט'ן ווינט.

(פאָלקסטיטליכע מעשה'לע).

בימי המלך שלמה — אין די צייטען פון מלך שלמה האָט געלעבט אַנאַלמנה, אַנ'אָרימע, מיט'ן נאָמען שונמית.

און געלעבט האָט די אַלמנה שונמית אין אַסוכה פון אַלטע ברעטער, בעדעקט מיט אַ סכך פון צווייגען און בלעטער פון פאַלמען־בוימער, אין אַ פישער־דאָרף, ביים ברעג פון ים הגדול.

און געשפייזט האָט זיך די אַלמנה מיגיע כפיה — מיט שטריקען און פערדיכטען די געצען, פאַר די פישער אין פישער־דאָרף.

ויהי היום — איז געקומען די צייט פון ווינטען און שטורמווינטען. קיין שיפעל געדט נישט אין ים אַריין, קיין נעץ ווערט נישט פערשפּרייט, איז די אַלמנה געבליבען אָהן אַ ביסען ברויט.

ווען זי דאָך נישט געהן אין די אָרימע פישער־הייזלעך אַריין בעטען ברויט; עס פעהלט אומעטום. ווענדט זי זיך ווייטער פון דאָרף.

עטליכע מייל פון דאָרף, אין אַ גרויסען הויז מיט אַ גרויסען געהויף, האָט ג'שוואוינט אַ רייכער יוד, וואָס איז געבענשט געוואָרען פון זיין ליעבען נאָמען מיט פעלדער פעטע, פרוכטבאַרע גערטנער און גאַנצע וועלדלעך איילבירטען, און מיט הערטען שאָף און בינדער, און מויל־טירען, און קעמלען.

הויבט זיך איינמאָל אויף די אַלמנה שונמית אין דער־פריה, זעהט, אַז דער הימעל איז אַ בייזער, די לופט — ווינטיג, פערשטעהט זי, אַז זי מוז שוין אָנקומען צו מתנת בשר ודם. בעדעקט זי זיך מיט אַנאַלמער שאַל, וואָס זי טראָגט ביי־טאָג און דעקט זיך מיט אידר צו ביי־נאַכט, און לאָזט זיך פון דאָרט אַרויס אין וועג אַריין, צום רייכען יוד.

קומט זי קעגען מיטאָג צום געהויף, טרעפט זי דעם רייכען יוד פאַר דער טיר. געהט זי צו, בוקט זיך דריי מאָל, ביהרט דריי מאָל און מיט'ן שטערן די ערה פאַר זיינע פיס.

פרעגט ער זי:

— וואָס בוקסט דו דיך פאַר מיר, אשה? שטעה אויף און זאָג, ווער דו ביזט און וואָס איז דיין פערלאַנג.

זאָגט זי איהם:

— „איך בין די אַלמנה שונמית פון פישער-דאָרף ביים ברעג פון ים". און פערצעהלט איהם וועגען איהר נויט: שוין לאַנג קיין ביסען ברויט אין מויל נישט געהאַט, און בעט אַ לעביל ברויט — „די נשמה צו דערהאַלטען!"

ווייזט ער איהר, וואָס אין געהויף טוט זיך.

— זעה, אשה, אָט שפּאַנט מען ערשט מיינע קעמלען און מויל-טירען אויס. פון ירושלים קום איך, איך האָב שלמה המלכ'ס פּאַ-לאַץ געזעהן. אַ פּאַלאַץ — אַ פערבלענדענישט! און מען לאָזט יעדען אַריין. און איך בין אַריינגעקומען. אין אַ גאָלדענער קרוין, אויף זיין גאָלדענער שטול איז שלמה געזעסען, אַרומגערינגעלט מיט שרים און זקנים און פאָלק. און ער האָט פאַר זיי תורה און חכמה געזאָגט; פעריל האָבען זיך געשוט פון מויל.

און הער, וואָס ער האָט געזאָגט, אשה!

„ושונא מתנות יחיה" — האָט ער געזאָגט.

ווער עס וויל לעבען, נעהמט קיין מתנות נישט. ווער עס נעהמט אומזיסט, פערקירצט זיך זיינע יאָהרען, וואָס זיין ליעבער נאָמען האָט איהם בעשערט. דו ווילסט זינדיגען, אשה, און איך וויל נישט זיין קיין שותף צו דיין זינד. גאָט איז אַ דין אלמנות, ער וועט עס מיר נישט פערגעסען, אַז איך האָב מיטגעהאָלפען צו פערקירצען דיינע יאָהרען... אומזיסט גיב איך נישט.

— אויב אַזוי — זאָגט די אשה, — גיב נישט אומזיסט. באָרג מיר אַ לעביל ברויט אָדער לייה מיר אַ ביסעל מעהל, וועל איך עס מיר אַהיים טראָגען און אָבבאַקען, און דאָס לעבען דערהאַלטען. און דאַנקען דיר און בעטען פאַר דיין לעבען...

— דאָס אויך נישט, אשה! — ענטפערט דער עושר געלאַסען. „עבד לוה לאיש מלוה" — האָט שלמה המלך געזאָגט. ווער עס ליידט, קויפט זיך אַ קנעכט. און קנעכט קויף איך מיר פרעמדע, נישט מזרע אַברהם, יצחק ויעקב... איך וויל אייגען פלייש און בלוט, בפרט אַגי-אלמנה, פאַר קיין קנעכט נישט האָבען... איך באָרג דיר נישט, איך לייה דיר נישט...

פרעגט די אשה:

— זאָל איך פאַלען פאַר הונגער פאַר דיינע פיס? דאָס וועט בע־
פער גאָט געפעלען, דעם דין אַלמנות?

— דו וועסט, אַלמנה שונמית, — ענטפערט ער איהר נאָך גע־
לאַסענער, — פאַר מיינע פיס פאַר הונגער נישט פאַלען... העלפען וועל
איך דיר, ווי גאָט איז מיר ליעב! נאָר העלפען וועל איך דיר מיט
אַגיעצה: געה און זיי זוכה פון הפקר!

— וואָס מיינט איהר דערמיט? הפקר איז אין מדבר, צום מדבר
איז דריי טעג, און וואָס געפינט מען דאָרט? גרעזלעך אויסגעטריקענ־
טע? טרייבט איהר שפאַס פון אַנ'אָרימער אַלמנה, און פאָרכט אייך נישט
פאַר דעם, וואָס אייביג לעבט און ווענדט פון יתומים מיט אַלמנות קיין
אויג נישט אָב!

— איך שפאַס נישט, אשה! ענטפערט ער. גאָטספאָרכטיג בין איך
פון געבורט, און נישט צום מדבר נאָך גראָזען שיק איך דיר. הער,
וואָס איך מיין.

— נויג דיין אויער, אשה, און הער! מיין קאַמער איז צינד לער.
די הונדערט זעק מיט'ן ווייסען ווייצען־מעל ווי שניי האָב איך, ווי איך
האָב שוין דערמאָנט, קיין ירושלים אָבגעפיהרט, צום מלך שלמה אין
פאַלאַץ אַריין, און די ברעטער, וואָס האָבען זיך אונטער די זעק גע־
בויגען, זענען פריי, אָבער ווייס, גאַנץ ווייס זענען די ברעטער; בע־
דעקט מיט'ן שטויב, וואָס מיט איהם האָבען די זעק געשוויצט.
דער שטויב איז הפקר, דער שטויב איז נישט מיין. געה, על כן, אין
קאַמער אַריין, וויש דיר די ברעטער אָב, זאַמעל דעם שטויב פון
ווייסען ווייצען־מעהל ווי שניי, נעהם אַהיים, לעג אָן אַ פייער, קלייב
שפענדעלעך אויפ'ן וועג — און באַק דיר דיינע קיכלעך אָב, זאָל זיין
ליעבער גאָטען אַריינשיקען די ברכה אין דיין שטויב פון מעהל, און
עס, און דערקוויק דיך, און לויב גאָט...

———

האָט די אַלמנה שונמית געטאָן, ווי דער פרומער און רייכער
מאַן האָט איהר גערעטען. האָט זי אָבגעשאַרט און אָבגערייניגט דעם
שטויב פון מעהל פון די ברעטער אין רייכען, פרומען עושר'ס קאַמער;
צוריק־צו־וועגס האָט זי פון ווינט פעריאָגטע צווייגלעך אויפגעזוכט;
אַהיים געקומען, — שוין נאַכט געווען, — האָט זי פון די צווייגלעך
פייער געמאַכט, די מעהל מיט וואַסער געמישט און געקנעטען; זע־
נען דריי קליינע ברויטלעך אַרויס, האָט זי די דריי ברויטלעך ביים
פייער קוים אָבגעבאַקען, און גאָט פאַר זיינע חסדים לויבענדיג, וויל
זי נעהמען דעם ערשטען ברויטעל צום מויל, — עפענט זיך מיט אימ־

פעט פלוצלונג פון דרויסען די טיר, אין ביידעל פאַלט אַריין אַ מענש מיט אַ געשריי:

— ראַטעוועט אַ מענש פון טויט! שוין דריי טעג און דריי נעכט אין מויל נישט געהאַט...

און ער פערצעהלט אין שרעק און איילעניש:

אַ שרפה איז אויסגעבראָכען אין זיין דאָרף. אין מיטען דער נאַכט, ווען אַלע זענען געשלאָפען, האָט אויסגעבראָכען די בראַנד. אַ פייער איז פון הימעל געפאַלען... און דער שטורם האָט דעם פייער איבער'ן גאַנצען דאָרף צעיאָגט... אַלץ איז פערברענט, ער איינער איז פון די פלאַמען פייער און די זיילען רויך מיט'ן לעבען אַרויס. אַלץ איז געוואָרען אַ רויב פאַר דער בראַנד: מאַן, ווייב און קינד, און שאָף, און רינד, און האָב, און גאָב. און דריי טעג און דריי נעכט לויפט ער אַרום, פון פייער געיאָגט, פון שרעק געטראָגען און אָהן אַ ביסען ברויט...

דערלאַנגט אידם די אַלמנה דעם ברויטעל און זאָגט איהם:

— געה אַרויס, איך בין איינע אַליין... און עס... און דערהאַלט דיין נשמה...

געהט דער אָנגעקומענער אַרויס און פערשווינדט אין דער פינסטערניש פון דער צוגעפאַלענער נאַכט.

דאַנקט די אַלמנה זיין ליעבען נאָמען, וואָס האָט איהר ברויט געשענקט; און נאָך אַ מצוה, אַ מענש ביים לעבען צו דערהאַלטען, בעשערט. און וויל דעם צווייטען ווייכען ברויטעל נעהמען צום מויל.

עפענט זיך נאָך אַמאָל מיט אימפעט די טיר, און אַ צווייטער מאַן פאַלט אין דער אַלמנה'ס ביידעל אַריין, מיט דעם זעלבען געשריי:

— ראַטעוועט אַ מענש פון טויט...

ער איז אַ רייכער מאַן געווען, הערטען שאָף און רינדער אין סטעפ געפאַשעט, אין רייכע געצעלטען מיט ווייב און קינדער געוואוינט; און יונגען געזונטע ביים שאָף און רינד געהאַלטען... פלוצלונג זענען בעדואינען, ווי אויף די פליגלען פון ווינט, אָנגעפלויגען אויף זייערע פערד, מיט בויגען געשפאַנטע אין די הענד. פון אַלע זייטען זיי אַרומגערינגעלט, מיט אַ האָגעל פיילען בעשיט, די יונגען מיט ווייב און קינד געטויט, די הערטען אָבגעפיהרט און מיט זיי אין ווייטען ברייטען סטעפ פערשוואונדען... און אַז דער סטעפ האָט אויפגעהערט אָבצוקלינגען זייערע טריט. האָט ער זיך איינער אַ לעבעדיגער פון צווישען די טויטע

אויפגעהויבען, און בלאָנזשעט שוין דריי טעג און דריי נעכט אַרום אָהן אַ ביסען ברויט, איידער ער איז צו איהר ביידעל געקומען —

— דערלאַנג, האָב רחמנות, אַ ביסען צום מויל, אַנישט, פאַל איך אַ טויטער צו דיינע פיס...

דערלאַנגט איהם די אַלמנה שונמית בתשואות חן דעם צווייטען ברויטעל, נאָט לויבענדיג און דאַנקענדיג פאַר דער צווייטער גרויסער מצוה, וואָס ער האָט איהר בעשערט. הייסט איהם אויך אַרויסנעהן עסען פאַר דער טיר, ווייל זי איז איינע אַליין אין ביידעל, און ער טוט אַזוי. און פערשווינדט אויך אין דער פינסטערער נאַכט...

געהמט זיך די אַלמנה שונמית צום דריטען ברויטעל און וויל עס שוין נעהמען צום מויל. רייסט זיך פלוצלונג אויס מיט בענייטע כחות פון צפון דער ווינט און רייסט איהר ביידעל אַיין. צעפאַלען זיך רעכטס און לינקס די ווענט... פליהט ערגיץ אַוועק דער סלך. און דער ווינט רייסט דער אַלמנה דעם דריטען ברויטעל פון דער האַנד אַרויס און שליידערט עס אין ים אַריין....

און ערשט דעמאָלט שטילט זיך דער ווינט. שטעהט די אַלמנה און טראַכט...

דער ווינט האָט זיך געלעגט, שטיל — דער ים. איבער זיין וואַסער, וי איבער אַ שפיגעל, גליטשען זיך די ערשטע שטראַהלען פון דער אויפגעהענדיגער זון. באַלד וועט זיך אויפכאַפּען דער דאָרף, אָבבינדען מיט פרייד די שיפלעך ביים ברעג, פערשפרייטען געצען... קינד און קייט וועט אַרויסלויפען בעגלייטען די פישער. און מיט פרייד־געשרייען רופען: אויס הונגער, געלויבט זיין ליעבער נאָמען! עס וועט זיין ברויט.

אָבער נישט וועגען דעם טראַכט די אַלמנה.

אַנאַנדער געדאַנק עקבערט איהר מח.

— וואָס האָט גאָט פון איהר געוואָלט? וואָס האָט גאָט מיט איהר, דער אַלמנה, געטאָן?

— וואָס האָט מיר גאָט געטאָן? עקבערט איהר אין מח.

— איין ברויטעל האָט ער איהר צוגענומען פאַר אַנאַנטלאָפענעם פון פייער, רעכט! זאָל זיין געלויבט זיין נאָמען!

— דעם צווייטען — פאַר אַ גערעטעוועטען פון גזלנים. אויך — געלויבט זיין ליעבער נאָמען! ער האָט געגעבען, ער האָט גענומען, פאַר אַ בילכערן פון איהר...

— אָבער דעם דריטען ברויטעל? אויסצורייסען ביי אַנאַלמנה פון מויל און שליידערן אין ים אַריין?! —

דאָס איז איהר אונמעגליך צו פערשטעהן...

און עס פאַלט איהר איין, אַז גאָט ווייס נאָר נישט דערפון... אַז דאָס האָט דער ווינט אַליין, מיט זיין אייגענעם ווילען, אָהן גאָטס ווישען און קעגען זיין רצון געטאָן; זיין ליעבען נאָמען, וואָס שפייזט אַלמנות און יתומים, להכעיס!

אַגדערש קען נישט זיין!

און זי וועט עס דעם ווינט, דעם גזלן, נישט שענקען; זי וועט דעם ווינט פערקלאָגען...

פאַר וועמען?

פאַר דעם מלך שלמה.

פאַר איהם וועט זי האָבען אַ דין תורה מיט'ן ווינט, קיין ירושלים וועט זי געהן!

קלערט זי נישט לאַנג, פערדעקט דעם פנים מיט דער צעריסענער שאַל און לאָזט זיך אין וועג אַריין.

פערהונגערט איז זי און פערשמאַכט, נאָר דער גערעכטער צאָרן אַראָגט זי אויפ'ן ווייטען וועג. און זי איז געקומען — קיין ירושלים.

קומט זי, פרעגט זיך נאָך, ווייזט מען איהר, וואו דער מלך שלמה הויזט. לאָזען זי די שומרים אַריין. שלמה המלכ'ס טירען זענען אָפען פאַר אַלעמען. בפרט פאַר אַלמנות. קומט זי אין זאַל אַריין און פאַלט פאַר'ן מלך שלמה, וואָס זיצט אויף זיין שטול, אויפ'ן פנים:

— אַדוני המלך — זאָגט זי — אַ דין תורה האָב איך.

— מיט וועמען? איך זעה, דו קומסט אַליין.

— מיטן ווינט, — ענטפערט די אַלמנה; און הויבט צו איהם דעם פנים אויף, און פערצעהלט איהם איהר טענה.

— גוט — ענטפערט דער מלך שלמה — דיין פנים איז דיין עדות: ער איז מיעד, און אין דיינע אויגען ברענט דער הונגער. וועסט דו דיך קודם כל דערפרישען. זעץ זיך דערווייל, אשה, אין אַ ווינקעלע, מען וועט דיר דערלאַנגען ברויט און ווין... עס, טרינק און דערהאַלט דיין נשמה, דערנאָך וועסט דו הערען דעם פסק.

געדט זי אָב אין אַ ווינקעלע. דערלאַנגט מען איהר ברויט מיט ווין. און דערווייל קומען דריי פרעמדע מענער אַריין. דריי פרעמדע מענער, מיט זעקלעך אויף די אַקסלען. צום מלך שלמה האַרפען זיי.

— וואָס איז אייער פערלאַנג, פרעמדע מענער? און וואָס טראָגט איהר אין די זעקלעך אויף אייער אַקסעל?

דערצעהלען די מענער אַזאַ געשיכטע:

ישמעאלים סוחרים זענען זיי. האַנדלען מיט צירונג טייערע און

פלים, און בשמים די טייערסטע. זענען זיי זאַלבעדריט געפאָרען אין אַ שיפעל איבער'ן ים... ווינטען זענען געווען, אומרוהיג איז געווען דער ים, זענען זיי אָבער שטאַרקע און געניטע לייט, שרעקען זיך פאַר קיין ווינטען נישט, שווימען זיי וואַל־אַרויף, וואַל־אַראָב...

האָט אָבער, איינמאָל פאַר נאַכט, אָנגעהויבען די שיפעל צו פרצען... געלעכערט איז ערגיץ געוואָרען, און מיט וואָס צו פערשטאָפען איז נישטאָ. שרייען זיי, אפשר וועט מען דערהערען פון ברעג און קומען צו הילף. הערט קיינער נישט. דער ווינט כאַפּט זייערע געשרייען און צעוואַרפט איבער'ן ים, די וואַלען כאַפּען אויף די קולות און אַנטלויפען מיט זיי אין דער נאַכט אַריין...

און די שיפעל נעצט און הויבט אָן זינקען...

שרייען זיי צו גאָט. צו זייער גאָט; ער הערט נישט! רופען זיי צו אַנדערע געטער, צום גאָט פון מואב, צום גאָט פון פלשתים, צו אַנדערע געטער. קיינער ענטפערט נישט. האָבען זיי זיך דערמאָנט, אַז עס איז דאָ נאָך אַ גאָט, אַ גאָט פון ישראל... פרובען זיי:

— גאָט פון ישראל, ענטפער אונז אין דער נויט!

און אַ נדר טוען זיי:

— דאָס גאַנצע גאָלד און דילבער, וואָס מיר האָבען געלייזט, ניבמיר דיר אַוועק פאַר אונזערע נפשות, נאָר ראַטעווע אונז! ראַטעווע, גאָט פון ישראל...

און אין דער רגע האָט זיך אַ שטאַרק געטאָן דער ווינט, עפּיס פון ברעג אין שיפעל אַריין, מיט אַ געוואַלדיגען כח, אַריינגעשליידערט; פונקט אין לאָך פון שיפעל אַריין, און האָט עס פערשטאָפּט...

און באַלד האָט זיך געלעגט דער ווינט, און מיר זענען בשלום צוגעשוואָמען צום ברעג...

האָבען מיר ביי לייטען זיך נאָכגעפרעגט:

— וואו הויזט דער יודישער גאָט? מיר ווילען אונזער נדר מקיים זיין!

האָט מען אונז אָנגעוויזען ירושלים...

זענען מיר מיט אונזערע זעקלעך קיין ירושלים געקומען און אין די גאַסען די מענשען אויסגעפרעגט: וואו איז אייער גאָט? מיר ווילען איהם זעהן! האָבען לייט אונז געענטפערט, אַז דעם גאָט פון ישראל זעהט מען נישט...

— מיר דאַרפען איהם דאַנקען, כבוד אָבגעבען, און אַ מתנה דערלאַנגען...

האָבען זיי מיט די אַקסלען געדריקט; אַגדערע האָבען אונז אויס־געלאַכט...

און עלטערע לייט, וואָס מיר האָבען בעגעגענט און זיי זיך פער־ברויט און אַנעצה געפרעגט: וואָס טוט מען מיט אונזער נדר? וועמען גיט מען, עס זאָל פּאַסען צו אַייער גאָטס ווילען, די זעקלעך מיט זילבער און גאָלד? — האָבען זיי קיין בעשייד נישט געוואוסט. נאָר איינער פון זיי, דער עלטסטער, האָט אונז געראָטען, מיר זאָלען זיך ווענדען, גרויסער האַר און מלך, מיט דער שאַלה צו דיר; דו ביסט, האָבען זיי געזאָגט, דער קליגסטער אויף דער גאַנצער וועלט, און דו וועסט וויסען אונז צו ראָטען, ווי אַזוי אונזער נדר מקיים צו זיין, צו טון מיט גאָלד און זילבער לויט דעם ווילען פון גאָט פון ישראל.

האָבען זיי געענדיגט און געבוקט זיך, און דער מלך שלמה פרעגט:

— האָט איהר, פרעמדע לייט, בעטראַכט, וואָס דער וויגט האָט אייך פון ברעג אין שפּעל אַריינגעשליידערט? מיט וואָס ער האָט די לעכיל פערשטאָפּט, איהר זאָלט נישט אונטערגעהן?

— מיר האָבען געזעהן, גרויסער מלך! אַרויסגעגומען און גוט בעטראַכט; אַ קליין ברויטעל איז עס געווען, אַ ווייך, נישט דערבאַקען ברויטעל... מיר האָבען עס געבראָכען דיר צו ווייזען, מלך...

און דער עלטסטער נעהמט דעם ברויטעל פון כוזעם אַרויס און ווייזט עס —

רופט צו דער מלך שלמה די אַלמנה שונמית און פרעגט, צי זי דערקענט נישט, צי איז עס נישט איהר ברויטעל?

דערקענט זי: מיין ברויטעל. —

פּסקעט דער מלך שלמה, מען זאָל איהר געבען די דריי זעקלעך גאָלד און זילבער. טוען אַזוי די לייט, דאַנקען און געהען.

און צו דער אַלמנה ווענדט זיך דער מלך שלמה:

— נעהם דאָס גאָלד מיט זילבער; עס איז דיין! דאָס האָט דיר גאָט פאַר דיין דריט ברויטעל בעצאָהלט. און זיי וויסען, אַז קיינער טוט נישט גאָט להכעיס; אַז אַלץ געשיהט לויט זיין ווילען. און אַז גאָר זיין שליחות טוט דער ווינט.

יהודה קרני.

ליעדער.

I

אין מיין האַרצען שטעהט אַ עמוד,
אויף דעם עמוד הענגט דיין בילד,
און טאָג און נאַכט אַ יונגער מלאך
שטעהט אין ווייסען אַיינגעהילט.

שטעהט און זאָגט אַ קליינע תפלה,
בעט פאַר זיך און פאַר דעם כלל:
שענק אונז, בילד, פון דיינע אוצרות
איין-און-איינציג ליכטיג שטראַהל.

ס'שיינט די זון שוין לאַנג אין הימעל,
אויפגעוואַכט האָט פעלד און שטאָדט;
און אין האַרצען איז נאָך טונקעל —
און דער מלאך בעט נאָך גאָט...

II

דו ביזט געווען די איידעלסטע פון אַלע טעכטער אין יהודה,
און גאָט האָט מיך געשיקט אין שליחות
דיך צו זוכען.
געדאָרשט האָב איך נאָכ'ן יונגענד-טוי,
וואָס ליגט אויף דיינע ליפען,
און צו דיין שטראַהלענדען געזיכט האָב איך געגאַרט,
און צו דיין יחוס-שטאַם.
מיט וועמען האָב איך דיך געקאָנט פערגלייכען,
און ווי זאָל הייסען יענער קוואַל פון ליכט,
און יענע מוטער-לייב,
וואָס האָט דיין ריינע זעל אין שזיס געטראָגען,
געפונען האָב איך דיר אין דער עזרה
פון בית-המקדש,
אין אַ טאָג פון יום-טוב...
און איצט — ווער ווייס? —

די יוהישע וועלט.

אפשר ליגסטו אַ פערשמאַכטע נעבען וויסטען היכל
און מיט אויסגעדאַרטע אָרעמס
ציהסטו זיך צום לעצטען מאָל
די אַלטע ווענט אַרומצונעהמען.
נאָר אויב דו ליגסט איצט אַ פערשמאַכטע
אויף די חורבות פון דיין יחוס-שטאַם,
אָדער ערגיץ וואו, ווי איך, פערוואָרפען
אויף אַ האַרטען ברעג פון פרעמדע טייכען —
בעט איך דיך:
וואַך אויף
און קום צוריק אין טאַטענס הויז,
און זיי מיר ווידער, וואָס דו ביזט אַמאָל געווען,
דער צייכען פון דיין הויז-געזינה
און די ליכט פון מיין נשמה.
און אויף דעם וועג, וואָס פיהרט קיין ירושלים,
ליגט אַ גרויער שטיין פון יאָהרען לאַנג;
אַלע אָבענד קום איך און איך לעג מיין קאָפּ אַנידער
אויף דעם וואונדער-שטיין,
און אין חלום, ווי איך זעה דיך ווידער אין דער הייליגער עזרה,—
דיך, איידעלסטע פון אַלע פרויען...

III

מיר זענען געשטאַנען אין משכן,
עס האָט דאָרט דער שלום געשוועבט;
און שטילע, בעהאַלטענע גייסטער
פאַר אונז האָבען תפלות געוועבט.

פון קדשי-קדשים ציהט רוהיג
אַ שטילער גערויש, ווי אַ סוד;
פאַל פרעים, מיין הייליגע ,ליעבע —
עס האָט זיך בעוויזען אונז גאָט.

און הגל איז געוואָרען אין משכן,
בעגאָסען מיט שטראַהלענדע ליכט;
מיר ציטערן, שטאַמלענדיג: „קדוש",
בעהאַלטענדיג פרום דעם געזיכט...

שלום אש.

חורבן ירושלים.

פאעמע אין פיער געזאנגען *).

עס זענען פארהאן צוויי ירושלים׳ס,
ירושלים של מטה און ירושלים של מעלה.

דריטער געזאנג.

ירמיה געהט צום הר-הבית.—דער חרוב׳ער בית-המקדש.—יהוה׳ס שטים שיקט איהם די אבות וועקען.—ירמיה רופט די אבות פון דער מערת המכפלה.—אברהם, יצחק, יעקב.—די טענות פון די אבות פאר׳ן רבונו של, עולם.

פערלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון און איז קיין ירושלים אריינגעגאַנגען. די נאַכט איז שוין איבער די מורעמס פון דער שטאָדט געפאַלען — און אויסגעשטאָר־בען איז ירושלים געווען. איינער אַליין האָט זיך ירמיה ארומגעדרעהט גאַס אוים, גאַס איין, חורבות זענען די הייזער, און די צעבראָכענע בעל־הבתישקייט אויף די גאַ־סען ארויסגעוואָרפען. געטראָפען האָט ער דאָ און דאָרט אַטויטען גוף ליגען, וואָס קיינער האָט איהם נישט אַהיים גענומען און נישט צו קבורה געבראַכט. געטראָפען האָט ער משוגענע מוטערס, ווי ווילדע שאַקאַלען איבער די גאַסען ארומבלאָנקען. שטום געוואָרען פון שרעק זענען אַטייל פון זיי—האָבען מיט זייערע קראַנקע ארויסגעזעצטע

*) די ערשטע צוויי געזאנגען זענען געווען געדרוקט אין נומ׳ 5—6 פון דער „יודישער וועלט", פעטערבורג 1912.

אויגען ווילד געקוקט און צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. אַ טייל האָבען שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער איינגעוויקעלט אין זייערע ווינדעלעך און אַרומגע־טראָגען מיט זיך. אין די ווינקלען האָבען קראַנקע גע־שמאַכט און געבענקט נאָכ׳ן טויט—איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינד אין דער צעשטערטער שטאָדט, אַז זיי זאָלען מיט זייער עלענד אַ שרעק אָנוואַרפען אויף די שכנים אַרום. נור נישט געזעהן האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענשליכען לייד האָט זיין אויג בענומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט געוואָלט פון איהם פערנעהמען אַ וואָרט, וואָס ער זאָל די אַרויסגעטריבענע אין גלות פאַר אַ טרייסט ברענגען. אַרויסגעגאַנגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָך נישט פערלאָזט זיין הייליגען אָרט—און איך וועל ביי דער טיר פון בית־המקדש שטעהן און צו גאָטס שליחות זיין גרייט.״

אָנגעקומען איז ירמיה צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אַברהם האָט יצחק׳ן אויף דער עקדה געבראַכט. ווי זעהט ער אויס? צעפיהרט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווי־שען די לעבעדיגע געוואוינט,—נאַכט הענגט דעריבער און דעקט די געטליכע הרוגים צו. צעבראָכענע שטיקער פון אַ הימעל ליגען דאָ. עס ווייסט זיך דער מירמעלשטיין אין דעם ליכטיגען לבנה־שיין. און די קופערנע זיילען, אָבגע־בראָכען פון די טרעפען, ווי ריזען־הרוגים ליגען זיי. עס שטראַהלען די שטערען אַקעגען די גאָלדענע פעדים פון אַ האַלב־פערברענטען פרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה אַרויס. און פון דעם אַש בלישטשעט די גאָלד פון אַ היי־ליגער כלי—אין דעם יונגען כהנ׳ס האַנד. קדושים זענען זיי ביידע, פאַר גאָט אין פייער פערברענט. מורא האָט דער נביא געהאַט דעם אָרט צו בעטרעטען. יעדער שטויבעל אין הייליג דאָ, יעדער זעמדיל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געט־

ליכער הייליגער סוד ליגט איבער אַלץ אויסגעשפרייט. געפאַלען איז דעריבער די שטילקייט פון הימעל, גאָט האָט מיט זיין מאַנטעל זיינע הרוגים פערהילט. אַזוי אָבגעזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאַנצער וועלט. און עס איז געווען דעריבער—נישט די ליכט פון טאָג און נישט די ליכט פון נאַכט, נור פון אַ געוויטער, ווי דער הימעל איז, ווען גאָט בעוויזט זיך אויף דער ערד—אַזוי האָט געהרוהט דער הייליגער סוד פון געטליכקייט איבער דעם געטער־בית־עולם דאָ.

געשטאַנען איז ירמיה ביים איינגאַנג פון בית־המקדש און געוויינט ווי אַ קינד און געזאָגט אַזוי: „גאָט, וואו זאָל איך דיך זוכען? פערלאָזען האָסט דו דעם אָרט, וואו דו האָסט צווישען די מענשען געוואוינט, און ביזט צוריק אין דיינע פערבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבערגעלאָזט אונז אַליין, און מיר ווייסען נישט אויס און מיר ווייסען נישט איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך געהן, וועמען זאָל איך פרעגען? דיין בית־המקדש איז צעשטערט, דיינע כהנים טויט, יודען אין גלות, און דאָס בייז הערשט איבער דער וועלט. און דו ווייזט מיר קיין צייכען ניט און דו זאָגסט מיר קיין וואָרט ניט, וואו זאָל איך דיך זוכען געהן, גאָט?" אַזוי געוויינט האָט דער נביא, און זיינע ווערטער האָבען אין די צעבראָכענע כלים פון בית־המקדש אָבגעקלונגען. דער מעטאַל האָט פון זיך אַ קול געגעבען און מיטגעוויינט האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיה וויינט אַזוי—און זעה—פלוצלינג בעוויזט זיך אַ ליכט, בעהעלט ווערט דער גאַנצער אָרט; אַ שטילקייט האָט ארומגעכאַפּט דעם גאַנצען הר־הבית, און די צעבראָכענע בית־המקדש־שטיקער, ווי אַ נשמה וואָלט אין זיי אַריין—זענען זיי שטעהן געבליבען, שטיל געשוויגען און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט האָט ירמיה הנביא נישט געזעהן—נור דערהערט האָט ער אַ שטים. ווי אַ טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט

אזוי: „עס טוט באַנג אַליין אין די הימלען צו זיין, און נאָך ישראל איז מיין בעגעהר. איך האָב הימעל און ערד געשאַפען, איך שוועב איבער דעם גאַצען חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זייט וועלט—אין ערגיץ געפ״ן איך נישט קיין רוה. ענג איז מיר דעם הימעלם מלוכה; די נאַכט איבער דעם תהום פון יענער זייט קען מיין גייסט נישט אַרומנעהמען,—און גענוג איז מיר געווען דער חלל פון פיער איילען ערד, וואָס ישראל האָט מיר צווישען זיך אָבגעטיילט. איך שוועב איבער דער חורבה פון מיין צעפיהרטער היים און קוש יעדען שטיין און האַלז יעדען שפּאַן ערד. צו שוואַך איז מיר דער לויבגעזאַנג, וואָס די הימלען זינגען מיר ביים זונען־אויפגאַנג, דער לייבען־געשריי, וואָס די ימים שאַלען צו מיר, ווען די שטורעמס ברומען איבער זיי. צו דעם רויש פון די שטערן־וועלטען אין זייער גאַנג אין דעם חלל פון דער נאַכט—הער איך זיך נישט איין. נישט איז מיר די שטילע ליעד, וואָס שוועבט אַרום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאָך ישראל׳ס לויב, וואָס געזונגען האָבען צו מיר די לוים, מיט די האַרפען בעגלייט. געבראַכט האָבען זיי מיר מיט זייער געזאַנג די ליעד פון יעדען בלעטיל און גרעזיל, דעם לויב פון יעדען פליגעל און עוף—וואָס כ׳האָב געשאַפען אויף דער וועלט. געהערט האָב איך זייער לויב און געבענשט האָב איך זיי. אָ, ישראל, אין אַרגע פון צאָרן האָב איך דיך געשטראָפט, און אייביג איז מיין בענקשאַפט נאָך דיר. אונטער די שמיץ פון דיינע פייניגער הער איך דיין רופען נאָך מיר—און עס געהט אוים מיין האַרץ נאָך דיר. די הימלען פאַר מיר, דער גלות, ווי די ערד פאַר דיר—ווער וועט מיר געהן און וועמען זאָל איך שיקען מיינע פריינד רופען—אברהם, יצחק און יעקב—די חייליגע דריי, קומען זאָלען זיי צו געהן און טרייסטען מיך?״ געציטערט האָט ירמיה הנביא פאַר גאָטס רייד, גע־

וואָרפען זיך צו דר׳ערד און געזאָגט: „שיק מיך, גאָט, איך בין צו דיין שליחות גרייט״.

און געזאָגט האָט יהוה: „געה, ירמיה, וועק מיר מיינע פריינד אויף—רוף זיי פון זייער רוה. זאָג, אַז יהוה איז פערלאָזט, ווי אין דעם הימעל, אַזוי אויף דער ערד, אַז אומעטום הערשט דאָס שלעכטס. עס זענען אַרוים די קליפות פון זייערע לעכער, און די מדת־הרחמים איז פער־שטומט. פעראיינזאַמט איז יהוה און ישראל, קיינער וויים זייער נאָמען נישט מעהר. קומען זאָלען זיי צו געהן—איך דאַרף זיי האָבען נעבען מיר אין דער שלעכטער צייט״.

געגאַנגען איז ירמיה צו דער מערת־המכפלה, אַהין, וואו עס רוהען די פאָטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזענד־יעהריגען שלאָף. אַ הייליגע ציטערניש האָט איהם אַרומגענומען, ווען ער איז געקומען אין זייער נאָהענט—אָנגעקלאַפּט האָט ער אין זייערע לאָ־דענס אַריין און גערופען זיי: „שטעהט אויף, אברהם, יצחק און יעקב, פון אַייער רוה. איהר זענט פאַר גאָט בעגעהרט צו קומען צו געהן״.

די אַלטע קעניגען, מיט די קרוינען אויף די קעפּ אָנגעטאָן, האָבען געעפענט די אויגען פון דעם טויזענד־יעהריגען שלאָף און געפרעגט איינער ביים אַנדערען: „ווייסט דו נישט, וואָס עס איז געשעהן? מען וועקט אונז פון אונזער רוה״.

דערהערט אַז זיי האָבען גאָטס נאָמען פון ירמיה׳ס מויל אויסרופען, האָבען זיי פערוואונדערט געפרעגט: „וואָס איז היינט מעהר פון אַנ׳אַנדער מאָל?״

מורא האָט ירמיהו געהאַט זיי פון דעם חורבן צו דערצעהלען. ער האָט זיך געטראַכט: „זיי וועלען שטראָ־פען און זאָגען: אַ נביא ביזט דו געווען ביי יודען, וואָס האָסט דו צוגעלאָזט, אַז עס זאָל אַזעלכעס געשעהן אין דיינע טעג?״—האָט ער זיי געענטפערט: „איך וויים נישט,

וואָס געשעהן עס איז, נאָר איהר זענט פאַר גאָט בע־
געהרט צו קומען צו געהן".

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון די קברים, מיט די
קרוינען אויף זייערע קעפּ, אין די טליתים איינגעהילט,
האָבען זיי איבער דער וועלט געשפּרייזט. געשוויגען האָט
די ערד, געציטערט באַרג און טאָל, אַז זיי געהען פאַר־
ביי פאַר זיי, און מיט שטיל ציטעריג געבעט האָט זיי
בוים און גראָז נאָכגעקוקט און בעוואונדערט זיי.

געגאַנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך
איז זיין געשטאַלט געווען, העכער פון די יודען אַלע. אַ
גרויסע קרוין אויף זיין גראָהען קאָפּ, אין זיין ברייטען
טלית איינגעהילט, איז ער מיט זיין ברייטער, ווייסער
באָרד און שטילע רוהיגע טריט פאַר גאָט געגאַנגען,
זיכער און רוהיג, ווי מען קומט צו אַנ׳אַלטען גוטען פריינד.
אין דער האַנד האָט ער געהאַלטען אַ גרויסע האַק, צע־
שטערט האָט ער מיט דער האַק די געטער פון זיין פאָ־
טער און פאַר יהוה׳ן זיי אונטערטעניג געמאַכט. געצי־
טערט האָבען די געטער פאַר זיינע טריט. אַזוי איז דער
געטער־צעשטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות,
פאַר גאָט אָנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, אויסגעשטרעקט האָט
ער צו איהם די האַנד און געזאָגט: „זיי געגריסט, מיין
אַלטער פריינד—יהוה׳ס זייל. דער ערשטער פון די לע־
בעדיגע האָסט דו יהוה׳ן דערקענט, פון די געצען פון
דער וועלט מיך אויסדערוועהלט, דער ערשטער מיין
נאָמען צווישען די פעלקער פערשפּרייט. ענטפּלעקט
האָב איך זיך צו דיר און געבונדען מיט דיר אַנ׳אייביגען
באַנד. קום, מיין פריינד, זעץ זיך ביי מיין זייט."

דער צווייטער איז געגאַנגען זיין זוהן יצחק, קלע־
נער פון דעם פאָטער, אָבער נאָך גרעסער פון אַלע אין
דער וועלט. בלינד איז ער געווען, אָבער שטאָלץ און

זיכער איז ער דאָך געגאַנגען, מיט זיין גאָלדענער קרוין אויף זיין קאָפּ, אויף גאָטס חסד געשטיצט. מיט דער האַנד האָט ער אַ בעקיל ביי זיינע הערנער געפיהרט — דעם קרבן, וואָס אברהם האָט אויף זיין אָרט צו גאָט געבראַכט. אַזוי איז אונזער פאָטער יצחק, דעם קרבן פון גאָט, פאַר יהוה'ן אָנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, האָט ער אויסגע־שטרעקט צו איהם די האַנד און געזאָגט אַזוי: „יצחק, שע־פעלע מיינס, דיין האַרץ איז אַזוי פראָסט, ווי די ערד. אַז איך האָב גערופען צו דיר, האָסט דו ווי אַ קאַלב, די הענד מיט די פיס זיך בינדען געלאָזט און דיין האַלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדען האָב איך זיך מיט דיר אין אייביגען באַנד—קום, מיין פריינד, זעץ זיך נעבען מיר".

דער דריטער איז געגאַנגען דער פאָטער יעקב אונ־זערער, שוואַרץ פערוואַקסען איז ער נאָך געווען און יונג, ווי ביי לבנ'ם שאָף, ווען ער האָט פאַר אונזער מוטער רחל געדיענט. זיין שעפער־שטעקען געהאַלטען אין האַנד, איז ער מיט שטילער הכנעה און געטריישאַפט פאַר גאָט גע־טרעטען.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, האָט ער איהם פון דערווייטענס צוגערופען: „יעקב, יעקב, מיין זוהן און מיין קנעכט. פון דיין מוטערס בויך אָן האָב איך דיך שוין אויסדערוועהלט. איידער דו האָסט מיך נאָך געקענט, ביזט דו שוין אין מיין וועג געגאַנגען, אין דיר האָב איך אויסגעגאָסען דעם פורעם פון ישראל, דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וועלכען יהוה האָט מיט ישראל—ביזט דו גע־ווען דער ערשטער יוד, איידער יודען זענען נאָך גע־ווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אַלטער פריינד, און זעץ זיך ביי מיין זייט."

אַראָבגענידערט האָבען מלאכים דריי און דריי גאָל־

דענע שטולען פאַר די אבות אויפגעשטעלט, יהוה׳ן צו רעכטס אין צו לינקס. וואָרום, אמת, אבלים זענען זיי געווען נאָך זייער קינד—דאָך זענען עס קעניגען געווען, און גאָט האָט זיי דעם כבוד געגעבען, ווי עס פּאַסט פאַר זיי.

אז די אָבות מיט די קרוינען אויף די קעפּ און מיט די צייכענס אין די הענד האָבען זיך אַרום יהוה׳ן אויף זייערע טרוינען געזעצט, האָט זיך דערהערט יהוה׳ס שטים:

„איהר זענט געקומען אין מיין הויז אַריין, מיינע פריינד, און מיין הויז איז צעשטערט. משפּט צווישען מיר און אייער זוהן. צעריסען האָט ישראל דעם באַנד, וואָס איז צווישען מיר און אייך—אַנדערע געטער האָבען זיי זיך געמאַכט און יהוה׳ן פערלאָזט. די הייליגע ערד, וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטען מאָל בע־ויזען, האָבען זיי פעראונרייניגט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראַכט געוואָרען—טמא האָבען זיי וואי הסגעמאַכט; און וואו איך האָב דיך, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאַכט, אויף דער לייטער אין מיין הי־מעל געפיהרט — פאַר אַנדערע געטער האָבען זיי דאָרט מזבחות אויפגעשטעלט; דעם טויער, וואו די תפלות פון דער וועלט שטייגען צו מיר אין הימעל אויף—מיט בלוט פון קרבנות פאַר פרעמדע געטער האָבען זיי עס פער־שפּריצט. פערוואָרפען האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמ־דע הענד איבערגעגעבען, פון לאַנד ארויסגעטריבען, אין גלות געפיהרט".

און אויפגעעפענט האָט יהוה די אויגען פון די אבות, און דערזעהן האָבען זיי דעם פינסטערן קייטען־וועג פון דעם לאַנגען גלות. לאַנג און אייביג ציהט זיך אַ וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט און טרערען איז ער בעזייהט, אויף שריט און טריט מצבות—זיי שטעהען פון

פריה־צייטיגען טויט. ווי שאָטענס שוואַרצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל הינטער דעם אייזערנעם שטאַנג פון דער קללה, וואָס רוהט אויף איהם, צווישען די פעלקער פון דער וועלט און האַלט זיך אויף ביי זיין שטאַם און רופט צו זיין גאָט און די אבות דערמאָנט ער.

דערזעהן האָבען זיי דעם גלות, דעם שוואַרצען, ביז׳ן היינטיגען טאָג אַריין. קיין טאָג, קיין נאַכט, קיין אברוה נישט, פער׳מיאוסט פון צרות, איינגעמידט פון קלאָגען זיך, יאָגט ער, ווי אַנ׳אייביגער מצורע און ציהט נאָך זיך זיין בלוטיגען באַנד פון גלות־בבל ביז אין היינ־טיגען גלות אַריין.

דערזעהן אַז זיי האָבען דעם שטעכענדיגען וועג, האָבען זיי די קרוינען פון זייערע קעפּ אַראָבגענומען און פאַר די פיס אַנידערגעלעגט. זיי האָבען מיט אַמאָל דערהערט ישראל׳ס געוויין. די ווינטען האָבען אָנגעהויבען צו ברענ־גען צונויף זיינע קרעכצען פון גאָר דער וועלט, און ווי שטורם־ווינטען האָבען זיי געיאָגט פאַר די אבות פאַרביי.

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון זייערע ערטער, צעריסען די טלתים אויף זיך און פאַר גאָט זיך גע־שטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונזער פאָטער אברהם וואָס האָט פאַר גאָט גע׳טענ׳עט אַזוי:

„אויסדערוועהלט האָסט דו מיך פון גאָר די מענ־שען פון דער וועלט, פאַר אַ פאָטער פון אַ שטאַם האָסט דו מיך געמאַכט און געוויזען מיר אין חלום פון דער נאַכט דאָס לאַנד, וואָס דאָרט וועסטו בעזעצען זיי. צו די שטערן אין הימעל האָסט דו זיי מיר געגליכען, איי־נעם אין איינעם, זייערע קינדער זאָלען די קעניגען פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט אַ פאָטער פון אַ קנעכטען־פאָלק זיין. וואָס האָסט דאָ געמאַכט פון זיי?"

געברומט האָט יהוה הינטער זיין שוואַרצען וואָל־

קען אין דער נאַכט אַריין: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד.“

אַברהם איז אָבער ווייטער פאַר גאָט געשטאַנען און געזאָגט אַזוי:

„וואָס האָבען זיי דיר־ געטאָן אַזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענשענס פרייד אויף דער ערד,—ווי לאַנג זיין לעבען דען? נאָהענט ביי אונזער וועג שטעהט דער קבר. אונזער לעבען — איז אונזער וועג צום טויט, אויף וועמען האָסט דו דאָ דיין כעס אויסגעגאָסען? מיט וועמען ביסט דו אין דער מלחמה געגאַנגען? פאַר וואָס האָסט דו זיי נישט מוחל געווען?“

אָבער יהוה האָט אַלץ געברומט פון זיין שוואַרצען מאַנטעל אַרוים: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד.“

און אויפגעהויבען האָט זיך אונזער פאָטער יצחק מיט טרערען אין די אויגען—מיט הכנעה און שטיל גע־בעט געזאָגט אַזוי:

„צוויי קינדער האָסט דו מיר געגעבען, צוויי צוויי־גען פון מיין בוים אויסגעשפּראָצט. מיין האַרץ מיט ליעבע געבונדען צו זיי ביידען—האָסטו אנ׳אייביגע פיינדשאַפט צווישען זיי געוואָרפען. איינעם פאַר אַ זוהן אויסגעקלי־בען, דעם צווייטען פאַר אַ רוט—צו שטראָפען איהם בע־שאַפען. ווען איינעם איז גוט, איז דעם צווייטען שלעכט, און יעדען מאָל איז אַ זייט פון מיין האַרץ פערבלוטיגט. ציי געפינט זיך נישט אין דיין האַרץ ליעבע פאַר זיי ביידען?— עשו איז דאָך אויך מיין קינד, פאַר וואָס האָסט דו איהם פון דיר פערשטויסען און צום פייניגער פון יעקב גע־מאַכט? מאַך דאָך שלום צווישען זיי ביידען, און זאָלען זיי ביידע דיינע זיהן זיין“.

און אויפגעשטעלט האָט זיך יעקב אונזער פאָטער און האָט זיך פאַר גאָט געשטעלט און מיט גרויס גע־וויין געזאָגט אַזוי:

„פאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליעב זיי, — יעדעס קינד מיינס, — אַלע זענען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם יונגס־טען, ביז היינטיגען טאָג אַריין. און טייער בעצאָהלט האָב איך פאַר זיי — אָבגעאַרבייט פאַר יעדען מיין קינד. — ביי לבן הארמי אָבגעדיענט, נישט געשפּאָרט קיין אַרבייט, נישט ביי טאָג נישט ביי נאַכט. יעדעס שעפעלע געטריי אָבגעוואַכט. רחל׳ן האָב איך ליעב געהאַט, דאָך לאה׳ן האָב איך ניט פערשעמט. מיט בענקענדיגע בלי־קען האָב איך צו רחל׳ן געקוקט, דאָך מיט לאה׳ן בין איך אין געצעלט געגאַנגען — ווייל דו האָסט איהר נישט געשאָנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איהר מרחם גע־ווען. און דו האָסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות ניט געהאַט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפעלעך, אין פעלד געפיהרט און די הימלען געוויזען און פע־צעהלט זיי פון דיר. און ווען אויפגעוואַקסען זיי זענען מיר, און מיין ברודער עשו האָט זיי פערטיליגען גע־וואָלט, איינגעשטעלט האָט איך מיין לעבען פאַר זיי. און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין לעבען לאַנג געטרויערט אי־בער איינעם פון זיי — ווען מען האָט מיר זיין העמדיל גע־בראַכט — און איך האָב געמיינט, אַז אַ חיה רעה האָט איהם פערצוקט. יעצט האָסט דו מיר זיי אַלע אומגע־בראַכט — איבערגעגעבען האָסט דו זיי צו פרעמדע אין די הענד. אָ, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי — אָ, איך קען אין מיין קבר נישט איינ־רוהען, עס רינען צו מיר די טרערען זייערע אַלע אַריין, עס רינט דורך מיין האַרץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע לייד איז מיין".

און עס איז געוואָרען אַ גרוים געוויין, ווען די אבות האָבען זייער וואָרט פאַר גאָט געפיהרט. הימעל און ערד האָבען מיט אונזערע פאָטערס מיטגעוויינט. און אַלע שטערען זענען געקומען און אַרום זיך געשטעלט,

און די מלאכים אויבען אין הימעל. אַלץ האָט געוויינט. און פון גאָטס אויגען זענען צוויי טרערען אַראָבגערונען אין ים אַריין און האָבען די וואַסערן אויפגעקאָכט. און עס איז געגאַנגען דער געשריי פון די אבות פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. און דערהערט האָבען עס די יודען ביי די טייכען פון בבל — וואָס זענען דאָרט געזע־סען. אַז זיי האָבען געהערט דעם געשריי, האָבען זיי די אבות דערקענט און האָבען געזאָגט: זיי זענען פאַר גאָט געקומען, האָבען זיך אָנגענומען פאַר אונז. און אַ שטילע האָפנונג איז אַדורכגעגאַנגען צווישען זיי.

(עגרע אין קומעגדיגען טמער)

דוד איינהאָרן.

צו

שטיל צאַנקען די ליכט אויפ׳ן טיש, מיין געליעבטע,
רוהיג צעשפרייט זיך אַ פליגעל אין הויך...
הער, ווי עס קלאָגט זיך אַ שטים, און בעטריבטע
שיינען צוויי אויגען פון בלאָהליכען רויך.

ווייסטו, ווער ווייגט דאָס, ווער פאָלט מיט׳ן פליגעל
לאַנגזאַם אַריבער די צאַנקענדע ליכט?...
הער, דאָס בעקלאָגט זיך די מלכה פון שבת,
ווייגט און בעהאַלט איהר פערשעמטע געזיכט.

יאָהרען פערגעהען, און איינציגוויז נעהמען
פאַר זיך צו לעשען די ליכט איהרע אויס...
ערגיץ וואו צאַנקט נאָך אַ ליכטעל ביי וועמען,
רופענדיג איינזאַם די רוה פון איהר שוים.

ערגיץ פערוואָרפען אַ שמייכעל אַ לעצטער,
אַ וואונק פון אַ גוסס, וואָס געהט שוין אַוועק...
לאָמיר זי טרייסטען: זי איז אונזער שוועסטער,
און מיר — איהר לעצטע בעגלייטערס אין וועג...

לאָמיר זי טרייסטען — מיר זענען די לעצטע,
וואָס האַרפען פאַר דורות איהר געבען אַ האַנק...
מיר וועלען די ליכט איהרע היטען, און מעשיות
איהר ברענגען פערגעסענע, ווי אַ געשאַנק...

* * *

איך בייט די וואוינונגען און בייט די ערטער
און וואַנדער האָפערדיג פון לאַנד צו לאַנד,
אַז טרעפען וועל איך נאָך אַמאָל מיין יוגענד
און שטאַרבען קושענדיג איהר צאַרטע האַנד.

עס שווימען טויזענדער פאַר מיר געזיכטער
אין גרויסען שטורעמדיגען מענשען-מאַנץ, —
די שטילע האָפנונג — זי מאַכט מיך ניכטער,
די טיעפע רוהיגקייט — זי מאַכט מיך גאַנץ.

עס ליגט די אייביגקייט ביי מיר אין האַרצען
און וועבט די פעדים פון מיין אַלטען טרוים,
און טרייסט און ווינקט צו מיר מיט שטערען ווייטע
פון טיעפען געפילדיגען לעבענס-תהום.

איך ווייס: עס דרעמלען נאָך אין זיינע געפלען
די גרינע אינזלען פונ'ם גרויסען גליק,
און ס'רוהט אַנ'אויסלייזער פאַר אַלע מענשען,
וואָס וועט נאָך אומקעהרען מיין פרייד צוריק.

איך בייט די וואוינונגען און בייט די ערטער
און וואַנדער האָפערדיג פון לאַנד צו לאַנד,
און טרעפען וועל איך נאָך אַמאָל מיין יוגענד
און שטאַרבען, קושענדיג איהר צאַרטע האַנד.

ה. ד. נאָמבערג.

די משפחה.

פיעסע אין פיער אַקטען.

דאָס רעכט אויף אויפפיהרען
בעהאַלט דער מחבר פאַר זיך.

פערזאָנען:

גדליה פינקעלגרין.

חיה זין ווייב.

נחום.
סאניא. } ווייַרע קינדער.
עטא.

עליאש.

דבורה.

שרה.

ערשטע יודינע.

צווייטע יודינע.

א דיענסטמיידעל.

פאבריק-מיידלעך.

א פאדפאָלקאָווניק.

אָרט: א גרעסערע שטאָדט אין פוילען נעבען ליטווישען גרעניץ.

ציט: די ערשטע דריי אַקטען — באַלד נאָך דער רוסישער רעוואָליוציע צווישען די יאָהרען 1906—1907; דער לעצטער אַקט—דריי יאָהר שפּעטער.

ערשטער אקט.

אַ צימער אין גדליה פינקעלגרוינ׳ס הויז. לינקס צוויי פענסטער; איץ דער מיט אַ ספרים-שענקיל; רעכטס אַ טיר אין קאָרידאָר אַריין; אין הינטערגרונד אַ טיר אין די איבערינע צימערן; אַ קאָמאָד און אַ שפי-געל, אַ קאַנאַפּע; אין דער מיט אַ טיש מיט בענקלעך. דער גאַנצער צימער איז עפּיס מיטעלעס צווישען אַנ׳אויפגעהמס-און עכ-צימער. אויף די ווענט בילדער, אויסגעשטריקט אין ווילישקע, אָבגעבלאַקירט; גאַר-דינען. עס פיהלט זיך אַ געוויסער סאָרט וואָלוועלער פוץ און גע-שמאַקלויזיגקייט.

ס׳איז אַ הארבסטיגער אָבענד. אויפ׳ן טיש ברענט דער לאָמפּ. עס הערט זיך, ווי דער רעגען קלאַפּט אויף די שויבען.

סאָניאַ. זי איז אַ מיידעל פון אַ יאהר צוויי און צוואַנציג, אַ שענע, שלאַנקע בלאָנדינע, וואונדער-שענע האָר. זי זיצט ביים טיש, בלעטערט קאַלט און לאַנגווייליג אַ בוך. אויפ׳ן פּנים אַ ברוגז׳ע מינע, נור איהר ברוגז׳קייט איז אַ געלאַ-סענע. איהר שוועסטער, די קליינע 11-יעהרינע עטאַ, מיט שאַרף יודישע נעזיכטס-שטריכען, קומט אַריין פון דער קיך אויף די שפּיץ פינגער, זעצט זיך צו צום טיש, ווי אַ דערוואַקסענע, און לעהנט אָן די הענד אויפ׳ן טיש.

עטאַ שטיל. סאָניאַ, סאָניאַ, ער האָט דיר געגעבען די 40 רובל?

סאָניאַ. וואָס געהט דאָס דיך אָן? דו ביזט נאָך צו קליין, שטעק נישט אַריין אומעטום דיין נאָז.

עטאַ קרימט זיך, געהט אָב אַ פּאָר טריט ביז צום טיר פון פּאָטערס קאַבינעט און קומט באַלד צוריק; זי טוט אַלץ שטיל, ווי זי וואָלט מורא האָבען עמיצען צו בע-אונרוהיגען.

עטאַ. ווייסט, ווער ס׳זיצט דאָרטען? דער פּאָרפּאָלקאָוניק אַנטאָנאָוו. דער טאַטע האָט איהם געוואָלט לעגען אַנ׳אַרעסט אויף דער פענסיע.

סאָניאַ בייז. איך האָב דיר געזאָגט, דו זאָלסט מיר נישט פער-דרעהען דעם קאָפּ. געה!

עטאַ. שאַ-שאַ! אַ מענש איז דאָך דאָרט. שריי נישט.

סאָניאַ ווי צו זיך רעדענדיג. די מאַמע אויס׳ן אויג. אַזאַ קליינע און האָט שוין אַלע מיאוס׳ע העוויות געירש׳עט.

חיה אַ יודינע פון אַ יאָהר 50, אַלט־מאָדיש געקליידט, אָבער ס׳איז קענטיג אַ נייגונג זיך צו פּוצען, קומט אַריין פון דער קיך. סאָניעשי, זיי שטיל! עטאַ־לעבען, איך האָב דאָך דיר געזאָגט: דער טאַטע האָט אַ געשעפט. בויגט זיך צו צו סאָניאַ׳ן און שעפּטשעט. דריי טויזענד רובעל איז ער שולדיג; זייט שטיל, קינדערלעך, איך בעט אייך. די דיענסט וועט באַלד געבען דעם סאַמאָוואַר, אַ מינוטעלע...

סאָניאַ. חיה האָט זיך דערווייל אומגעקעהרט צו דער טיר אין קאַבינעט. איך האָב שוין געהערט! טאָג און נאַכט נור געלד און ספּראַוועס און אַרעסטען און קאָמאָרניקעס. קיין רעכט וואָרט הערט מען דאָ נישט. אַפילו די קליינע אָט ווייס נור צו רעדען פון אַרעסטען אויף פענסיעס. חיה איז צוריקגעקומען. און אַז מען דאַרף האָבען אַ פּאָר רובעל, געהט זיך אָן די גרי־נע גאַל.

עטאַ. זעה נור, זעה! דער טאַטעשי וויל איהר נישט געבען געלד אויפ׳ן מאַסקען־באַל, בלאָזט זי זיך.

סאָניאַ מאַכט אַ בייזע בעוועגונג, ווי זי וואָלט געוואָלט שלאָגען די קליינע.

חיה. איהר זאָלט מיר לעבען, קינדערלעך, זייט שטיל!

זי פיהרט אַוועק עטאַ׳ן פאַר׳ן האַנד. די קליינע מאַכט אַ קרומע העויה אַנטקע־גען סאָניאַ׳ן. ביידע אָב דורך דער טיר צו דער קיך.

נחום אַ יונגערמאַן פון אַ יאָהר 25, גלאַט ראַזירט. דער פּנים דריקט אויס אַ געמיש פון נערוועזיטעט, אונצופרידענקייט און אינטעליגענץ. קומט אַריין פון דרוי־סען. עליאַש איז דאָ געווען?

סאָניאַ. ניין, זעקס וועט ער קומען.

נחום. ווי שפּעט איז דען איצט? נעהמט אַרויס דעם זייגערל. האַלב. וואָס איז עפּיס היינט דער סאַמאָוואַר נישטאָ אויפ׳ן טיש?

סאָניאַ. ער האָט דאָרט עפּיס אַ געשעפט מיט אַ פּאָדפּאָלקאָווניק, געהט די גאַנצע שטוב קאַפּויר. ווייסט דען נישט? אַ שעה שוין דרעהט מען זיך דאָ אַרום אויף די שפּיץ פינגער.

נחום רוקט מיט אַ בענקיל, שפּאַנט איבער׳ן צימער און מאַכט עקסטראַ אַ ליאַרים. אין טיר בעווייזט זיך נאָך אַמאָל חיה, און עטאַ קומט אַריין. חיה, דער־זעהענדיג, אַז נחום איז דאָ, מאַכט אַ פערצווייפעלטע בעוועגונג מיט דער האַנד און געהט אַרויס. אַ קללה ליגט אויף דעם הויז, אַז מען קומט דאָ אַריין, איז אַזוי ווי מען וואָלט איבערגעטראָגען געוואָרען פון דער פרייער וועלט אין גע־טאָ אַריין פון פאַר הונדערטער יאָהרען. עס הויבט אָן צו שטיקען און צו ווערגען די קנעכטשאַפט, דער בויגען זיך אין דרייען און די געמיינע גע־וועהנהייטען. וואָלטען זיי כאָטש אמת פרום געווען, וואָלט עס נאָך געהאַט עפּיס אַ טעם.

אָבער דאָס איז דאָך גלאַט גאָרנישט. קוק אָן אַ שטוב, ווי דאָס זעהט אויס! געהט צו צו דער ספרים-שאַנק. ווער האָט דאָס מיט דעם רויטען פּאָר-הענגיל פערפוצט די שאַנק? דער מאַמעס געשמאַק.

סאָניאַ. וועמעס דען?

נחום. ניין! איך קען דאָ מעהר נישט אויסהאַלטען. איך וועל אָב-האַקען מיט דאָס אַלץ, גענוג!

סאָניאַ. דו ווי דו, אָבער איך, אַ פּרויענצימער, וואָס קאָן טון?

נחום. איך האָב שוין דעם אַלטען געגעבען נישט איינמאָל אַנ'-אנצוהערעניש, און ער מאַכט זיך נישט פערשטעהן, איצט וועל איך עס איהם זאָגען אָפען: אָדער ער גיט מיר פינף טויזענד רובעל, און איך פאָהר קיין אויסלאַנד ענדיגען, אָדער איך שמד זיך און קום אָן אין קיעוו אין אוניווערסיטעט, נאָך עטליכע יאָהר בין איך אַ געענדיגטער און שפּיי אויף דאָס אַלץ.

סאָניאַ בשעת נחום רעדט, צינדט זיך אָן אַ פייערל אין איהרע אויגען, אַ געמיש פון איבעראַשונג און עקשנות. איך וואָלט דערלעבט אַ נקמה, דאָס וואָלט געווען אַ לעהרע פאַר זיי, ווי אומצוגעהן מיט קינדער.

נחום דעגערווייט, מיט עקעל. דו ביזט אַ טאָכטער פון דעם הויז, פון דער משפחה. האָסטו געהערט, אַ קינד זאָל וועלען דערלעבען נקמה אין עלטערן? דאָס איז מעגליך נור אין דעם הויז, וואָס איז דורך און דורך קלעפּינקייט און ציניזם. טפוי, איהר אַלע!

סאָניאַ. און דו ביזט אַ זוהן פון דעם הויז, פונקט אַזוי ווי איך— אַ טאָכטער.

נחום. און איך בין מיין טאַטענס זוהן—דאָס איז וואָהר. איך לייקען נישט. איך בין נישט מעהר ווערט, ווי איהר אַלע. נור איך לייד כאָטש דערפון, און דו רעדסט נאָך ווי אַ פּאָפּוגיי. פאַר דיר איז דאָס הויז ווי אָנגעמאָסטען. וואָס ווילסטו? בעטראַכט זי און קוקט זי אָן שטרענג. פאַר עליאַש'ן מאַסקירט דאָס אַנ'אידעאַלעס וועזען, און תּנאים שרייבען וועסטו, נישקשה, מיט'ן דאַנטיסטעל, מיט די פערדרעהטע וואָנסעס און דעם נראָ-בען פּרצוף! יענער אָרימער בראַווער מענש וויים אַפילו נישט דערפון. האָסט דאָך איהם בעשטעלט היינט צו קומען!

סאָניאַ. און איך האָב דיר געזאָגט, דו זאָלסט דיך נישט מישען אין מיינע גישעפטען. איך מיש מיך נישט אין דיינע.

נחום. פון מיינעטוועגען מיש דיך יאָ.

סאָניאַ. מיט דבורה'ן פיהרט מען אַ ליעבע, און צו דער דיענסט-מויד שאַרט מען זיך ביינאַכט.

נחום ביין. שאַ! זאָג איך דיר. אַ חרפה און אַ שאַנד! ווי אַ גאַסען־מויד רעדט דאָס, ציניקערין!

סאָניאַ. וואָס האָסטו געזאָגט? אַ גאַסען מויד, אַ פּראָס־טיטוטקע... וויינט.

נחום. נאָך ערגער. יענע האָבען נישט קיין פאַלשע טרערען און קיין פאַלשע רייד, ווי דו.

פויזע.

סאָניאַ וישט אויס די טרערען. וואַרט, וואַרט! דו וועסט מיך שוין האָבען צו געדענקען!

נחום. אָ, יאָ! דאָס קען איך דיר גלויבען. גיפטיג ביזטו ווי אַ שלאַנג. אַז אַ מענש קען נעהמען קאַלט אויסגערעכענט, אָהן אילוזיעס, און דערפיהרען צוויי מענשען צו אונגליק, צוליעב אַ קאַפּריז, צוליעב בעריה־מעריי, צוליעב נאַרישער ווייבערישער פּוסטקייט...

סאָניאַ. וועמען האָב איך אונגליקליך געמאַכט?

נחום. עליאַש איז משוגע, דול איז ער; דבורה, די אָרימע, שוואַ־כע, ליידענדע מיידעל האָט עליאש'ן ליעב און איז אונגליקליך, און ווער האָט דאָס געמאַכט? דו! אַ גליקליך פּאָר־פּאָלק איז דאָס געווען, ביז דו ביזט אַריינגעקומען אין מיטען און האָסט זייער לעבען פערס'מ'ט.

סאָניאַ. עליאַש איז אין מיר פערליעבט? פויזע. סאָניאַ געהט צו צום שפּיגעל און בעטראַכט זיך. ער האָט מיר קיין וואָרט נישט געזאָגט. ער איז אַזאַ בראַווער יונג. עפּיס איז אין איהם פאַרהאַן אַזוינס, וואָס מיר אַלע פערמאָגען ניט. ניט ריכטיג?

נחום קוקט איהר אין די אויגען אריין און שמייכעלט סאַרקאַסטיש. איך מוז דיר זאָגען דעם אמת... איך קוק דיך טיילמאָל אָן און בעוואונדער דיך: דו האָסט דאָך ליעב עליאַש'ן; מיר וועסטו ניט דערצעהלען קיין מעשיות, און וועגען דבורה'ן ביזטו געווען אייפערזיכטיג, און בעקענט האָסטו זיך מיט איהר, כדי זי צו קענען מיאוס מאַכען אין עליאַש'ס אויגען. אָ, איך זעה אַלץ, איך קען דיך גוט!.. נור זאָג מיר, איך בעט דיך, דערקלער מיר: צו וואָס? צו וואָס? אַז דיין שענהייט, דיין קערפּער וועסטו דאָך אַוועקגע־בען יענעם גראָבען נפש!

סאָניאַ קלאַפּט אין טיש ביין. דו וועסט ניט אויפהערען?!

נחום. אָט אַזוי, בייזער זיך כאָטש אַ מאָל.

חיה קומט אריין. פערצווייפעלט. אוי! זיט שטיל! האָב רחמנות, נחום, זיי שטיל!

נחום. „האָב רחמנות", „האָב רחמנות"... אָב דורך דער טיר צום קאָרידאָר־

ע ט א קומט אריין און קוקט דער מוטער אין די אויגען אויף, ווי זי וואָלט פרעגען, וואָס דאָ איז געשעהן.

ח י ה. האָסטו געזעהן? האָסטו געהערט? ווי דאָס האָט אָבגעקאָסט אַ מאַיאָנטעקו נחת דערלעבט. ע ט א שאָקעלט צו מיט'ן קאָפּ. קום, עטאַ לעבען, טאָכטערשי...

אָב צום קאָרידאָר מיט עטאַ'ן.

די טיר פון קאַבינעט עפענט זיך, דער פּאָדפּאָלקאָווניק געהט דורך, הינטער איהם ג ד ל י ה, אַ יוד פון אַ יאָהר עטליכע און פופציג, אָנגעטאָן האלב אלט-מאָדיש, האַלב ניי-מאָדיש. ער איז אין בלויזען קאָפּ און נויגט זיך און שמייכעלט. און דער פּאָדפּאָלקאָווניק בעטערקט סאָניא'ן און שמייכעלט.

דער פּאָדפּאָלקאָווניק. А ты совсѣмъ не говорилъ мнѣ, Гдалья, что у тебя красавица дочь. До свиданья, красавица.

סאָ נ י אַ האַלב ברוגז. До свиданья

די דיענסט ברענגט אריין דעם זודינען סאַמאָוואַר. ג ד ל י ה זוכט זיין היטעל. געהט אריין אין קאַבינעט און קומט צוריק מיט אַ צוגעדעקטען קאָפּ. פון דער צווייטער טיר קומען אריין ח י ה און ע ט א.

ח י ה. נו וואָס האָסטו מיט איהם געמאכט?

ג ד ל י ה. וואָס האָב איך געזאָלט מיט איהם מאַכען? גיסט זיך אָן טיי.

ח י ה. פאַרוואָס זאָגסטו מיר נישט?

ג ד ל י ה קוקט אויף סאָניא'ן און רעדט צו חיה'ען. זאָגען, זאָגען, וועסט נישט פערשפּעטיגען די גליקען.

ח י ה. טו וואָס? רעד! ער האָט דיר צוגעזאָגט דעם פּאָדריאַד?

ג ד ל י ה. פּאָדריאַר, פּאָדריאַד... שוין געהערט. באַלד צעטראָגט מען דאָס איבער דער גאַנצער שטאָדט, און ס'איז קאַפּוט. מען זיצט דאָ אין אייגענעם הויז, ווי צווישען שונאים זיצט מען דאָ.

נ ח ו ם קומט אריין, זעצט זיך צום טיש און גיסט זיך אַיין טיי. ביי זיין אריינקומען ווערט אַ ווייל שטיל ביים טיש. חיה, אונגעדולדיג, רופט אויעק גדליה'ן. ער רוקט זיך מיט איהר אָב אין דער צווייטער שטוב אריין און דערצעהלט איהר עפּיס.

נ ח ו ם ציניש און בייז.—זיי האָבען מורא צו רעדען אין אונזער געגענוואַרט. אַ הויז מען קען נישט זאָגען. דאָס וועסטו ביי קיין שום פאָלק נישט טרעפען, סיידען ביי אונז. אָט איז עס די יודישקייט, וואָס דיין עליאַש וויל אויפהאַלטען...

סאָ נ י אַ אונבעשטיפט. מיין עליאַש...

נ ח ו ם. דיין, דיין... ליידער, און אפשר איז עס פאַר דיין גליק. ער איז אַ מענש פון אַ בעסערן מין, אָן דו...

סאָניאַ. שוויג שוין, שוויג! איך ווייס פאַראויס, וואָס דו וועסט זאָגען... ווי געפעלט דיר בעסער דער רויטער פאָרהענגיל? טו מיר אַ טובה און נעהם עס אַרונטער... פאַר דיר האָבען זיי מורא...

נחום געהט צו צום ספרים-שענקיל, פרובט אַראָבצונעהמען דעם פאָר-הענגיל. בעת מעשה קומט אַריין גדליה.

גדליה. דו זוכסט אַ ספר? אַ ספר זוכסטו?...

נחום קוקט מיט אַ האַלבען שמייכעל צו סאָניאַ'ן. איך האָב דעם פאָר-הענגיל געוואָלט אַראָבנעהמען. ס'איז מיאוס, נאַדיר אַ רויטע פאַטשיילע אין מיטען-דערינען!

גדליה. אַזוי? דעם פאָרהענגיל גאָר? און איך האָב געמיינט, אַז ס'האָט זיך דיר אַ מאָל פערגלוסט צו נעהמען אַ יודישען ספר אין האַנד אַריין. ס'איז דאָך עפּיס אַ שראַנק מיט ספרים, אַלטע פאַרצייטיגע, רבנים און גאונים. האָב איך געמיינט, ס'איז דיר איינגעפאַלען: עט, כ'וועל אַמאָל אַריינקו-קען.—וואָס עפּיס גראָד דעם פאָרהענגיל?

נחום מיט אַ שמייכעל. די ספרים ווי די ספרים, זיי שוויגען כאָטש, וויל איך ניט, לייזן איך ניט,—דער רויטער פאָרהענגיל רייסט די אויגען.

גדליה. רייסט די אויגען! אַזוי! רייסט, ממש רייסט! די ספרים דאָרט, וואָס גאונים און צדיקים און גרויסע קעפּ האָבען אַוועקגעלעגט אויף זיי גאַנצע לעבענס, וואָס אונזערע זידעס און אָבות אַבותינו האָבען געלערנט יומם ולילה—דאָס איז גאָרנישט. אַבי זיי שוויגען, איז שוין גוט, אַ גליק! אַזאַ מין חכם ווי דו האָט שוין גאָרנישט דערמיט צו טון, גאָר נישטו נור דער פאָרהענגיל דער עיקר, דער פאָרהענגיל... אוה...—אוה... סתרי תורה... אַ רויטער פאָרהענגיל רייסט די אויגען, און אַ געלער, אַשטיי-נער, וואָלט דיר גאָר געביסען אויף דער צונג...

סאָניאַ קומט צו און פרובט דעם פאָרהענגיל אַראָבצונעהמען. טאַטע, דו פערשטעהסט ניט, טאַטע, דו האָסט נישט קיין געשמאַק, דאָס איז ניט עסטעטיש.

גדליה. ווי האָכטו געזאָגט? עסטעטיש איז עס ניט? כ'ווייס אפילו ניט, וואָס דאָס איז אַזוינס, נור איך בין זיך משער. עס גע-פעלט דיר ניט, אָט אַזוי זאָג. זאָג איך דיר: דו טוסט דיך אָן, ווי דו ווילסט, ווי אַ חצופה טוסט דיך אָן, נישט אַזוי ווי איך וויל, טאָ לאָז מיר מיינע ספרים... מ'נחום'ען—פון דאַנען געהט אַוועק. וואָס האָסטו צו טון מיט דער שראַנק ספרים? פאַר דיר איז אַ גליק, אַז זיי שוויגען, און פאַר מיר, פערשטעהסטו, אַז איך זעץ זיך אַנידער און עפען אַ ספר, לעב איך, פיהל איך, אַז איך לעב אויף דער וועלט, אַז איך בין נישט קיין קוה און נישט קיין חיה-רעה און נישט אַ שטיק פלייש, וואָס

פרעסט און טרינקט... אונטערן גאָז — און נישט קיין הולטיי, וואָס לויפט אַרום הפקר אויף דער וועלט.

נחום. דאָס בין איך דער הולטיי, וואָס לויפט אַרום הפקר?..

גדליה. ווער דען? איך? וואָס ווילסטו איצט לויפען קיין אויסלאַנד? גלאַט אויסברענגען געלד! פון וואַנען וועל איך דיר נעהמען?

נחום. איך וויל נור איינמאָל נעהמען געלד. פטר איך אָב, און אַדיע! איך בעטרעט נישט מעהר דעם שוועל פון דעם הויז, און אויב דו וועסט וועלען, וועל איך דיר קיין בריוועל אַפילו נישט שרייבען.

גדליה. און אויב איך וויל נישט? אַז איך וויל לגמרי ניט, אַז דו זאָלסט פאָהרען קיין אויסלאַנד, אַרומשלעפען זיך פוסט און פאַס און מיר איינרעדען, אַז דו מאַכסט עקזאַמענס.

נחום. וואָס זשע ווילסטו? דאָ זיך ארומדרעהען! און אפשר העל־פען דיר אין פאָרריאַדעק און אין לעגען אַרעסטען?...

גדליה. טאָ אַדרבה, וואָס קלערסטו צו טון?

סאָניאַ פאַלט אריין אין די רייד. ער וויל אָנקומען אין אוניווערסי־טעט אין קיעוו.

גדליה. איך לאָז איהם נישט?

נחום. איך האָב בדעה זיך צו שמד'ען, אַנישט, קען איך ניט אָנקומען.

פויזע. א צורודערניש. גדליה איז בלאַס געוואָרען. דרעהט זיך אַרום איבער'ן שטוב.

גדליה בלאַס, פערציטערט. אַזוי. אַזוי! געהט צו צום טיש און שאָקעלט זיך ווי פאַר א גמרא, מיט א גמרא-ניגון. שמד'ען זיך! אַז דער טאַטע ניט נישט קיין געלד, אַז ער האָט ניט אפשר קיין געלד — איז שמד'ען. פאַרוואָס נישט שמד'ען? וואָס איז דער מעהר? אַסוף און אַנ'עקן! אַ חלף לעגט ער מיר גאָר צו צום האַלז. אַהער די געלד! אַנישט, שמד איך זיך. אָהן גמרא-ניגון. פאַרוואָס דאָס ניט שעכטען אַ טאַטען? אין דיין תורה שטעהט עס געשריבען?

נחום. איך וויל דיך נישט שעכטען און וויל דיך נישט שרעקען. איך האָב נישט קיין אַנדער ברירה. וואָס וועט זיין פון מיר? איך וויל נישט פערשפּיעלען מיין לעבען. איך וויל צו עפּיס קומען, איך האָב דאָס רעכט צו לעבען. איך בין נישט מהויב זיך מקריב צו זיין, מיין גאַנצע צוקונפט אַוועקצוגעבען, ווייל דיר וועט עס נישט זיין אָנגענעהם. ס'איז מיר אַליין אויך ניט אָנגענעהם.

גדליה. הייסט עס: גאָרנישט. מיט א גמרא-ניגון. נעהמען און שמד'ען זיך, באַשר מען נעהמט ניט צו יודען אין אוניווערסיטעט. מען קען אַזוי גיך נישט ווערען א דאָקטאָר, דרעהט מען איבער דעם פאָרהענגיל — און פאַרטיג... פויזע. ביזט דאָך א געבילדעטער און קאָנסט נישט ליידען קיין

יודישע עולות,—וואָס טייטש עפּיס: מען וויל קיין יוד נישט אָננעהמען, שמד׳ט מען זיך און מען נאַרט אוים דעם גוי?... איך בעט דיך, וואו שטעהט דאָס אין דער תורה געשריבען, אַז אַ יודען דאַרף גוט צו זיין, אַז אַ יוד דאַרף זיך נישט פּלאָגען? דערויף זענען מיר דאָך יודען, אַז מען זאָל זיך פּלאָגען.

נחום. אין מיין תורה שטעהט געשריבען, אַז אַ מענשען דאַרף גוט צו זיין, און אויב ער ליידט, דאַרף ער כאָטש וויסען, צוליעב וואָס... איך האָב נישט, צוליעב וואָס...

גדליה. און רחמנות אויף אַ טאַטען דאַרף מען אויך נישט האָבען, און נישט אייף קיין מאַמען. געהט צו צו דער טיר און רופט. חיה! חיה! קום נור אַריין! חיה בעוויינט זיך, נאָך איהר עטאַ. קוק אָן דיין זוהנדיל און קלייב נחת, ער סטראַשעט דאָך מיר שוין צום דריטען מאָל, אַז ער וועט זיך שמד׳ען...

חיה. נחום׳שי, נחום׳שי, מיין קינד... אוי, ראַטעוועט!

נחום. אָ, די געשרייען! קלאָג נישט, מאַמע, כ׳בין דאָך נישט געשטאָרבען.

עטאַ. שמד׳ען איז נאָך ערגער, ווי געשטאָרבען.

חיה. אוי, אַ ברלה און הצלחה, טאָכטער׳שי, צו דיין קאָפּ!

סאָניאַ. טאָמער וואָלטען די געשרייען אויפגעהערט. געגוג שוין! טאָמער וואָלט איך שוין אַרויסגעקראָגען די פּאָר רובעל, וואָס כ׳דאַרף צו האָבען.

גדליה. געלד? וויפיעל געלד דאַרפסטו דאָס? שטענדיג געלד און געלד!

סאָניאַ. פערציג רובעל, טאַטע. גיב מיר פערציג רובעל. געהט צו און לאַשצעט זיך צו איהם. דער טאַטע האָט דאָך מיר צוגעזאָגט.

חיה. פערציג רובל! געלד וואַקסט דאָך ניט אויף די בוימער.

סאָניאַ. זאָל זיך די מאַמע נישט אַריינמישען. צו גדליהן ווייב. גיב מיר, איך בין היינט געווען ביי דער שניידערקע.

גדליה. אפשר האָסטו געגוג צוואַנציג רובעל?

עטאַ. געגוג צוואַנציג רובעל. זי דאַרף דוקא אַ קלייד פאַר פערציג.

סאָניאַ געהט זי פאַר דער האַנד און שליידערט זי ביי. געה, דו פּיסקאַטש!...

גדליה. וואָס האָב איך דיר געוואָלט זאָגען?... דער גערער רבי מאַכט התונה זיין טאָכטער מיט...

סאָניאַ. דער גערער רבי, דער גערער רבי... גיב מיר געלד, טאַטעשי...

גדליה. לייבטשע פעטריקאָוו איז דער מחותן. פערציג טויזענד רובעל גיט ער נדן... ווייסט...

סאָניאַ. נו, גיב מיר פינף און דרייסיג רובעל.

גדליה. 35 רובל?... חיה, האָסט נישט געזעהן די ברילען מיינע?...

סאָניאַ לויפט געשווינד אַריין אין דער צווייטער שטוב און ברענגט די ברילען. פאַר דער צייט כאַפּט גדליה אויף זיך דעם מאַנטעל און מאַכט זיך גרייט אַרויסצוגעהן. סאָניאַ כאַפּט איהם פאַר'ן אַרבעל. דו לויפסט שוין ווידער אַוועק? גיב מיר,—נו דרייסיג רובעל, גיב מיר.

נחום ביינ. די דינגערייי האָט זיך אָנגעהויבען. צו סאָניאַ'ן. דינג זיך, דינג זיך, אַ גראָשען אַרויף, אַ גראָשען אַראָב, נישׁ'קשה, אַ געטרייע טאָכטער פון אַ געטרייער הויז.

גדליה. וואָס, וואָס האָסטו געזאָגט? איך האָב שוין אויפגעהערט צו פערשטעהן, וואָס ער רעדט.

חיה. וואָס דען? אַזוי ווי דו: גיב געלד, אַ נישט, וועל איך זיך שמד'ען?

נחום. איך מיין עס גאַנץ ערנסט, נישט צו סטראַשען. מיר איז שוין נמאס ומאוס געוואָרען שטענדיג צו דינגען זיך און צו בעטלען געלד. איך וויל נישט פאָהרען קיין אויסלאַנד, ביז איך וועל נישט בעקומען אַ נויטיגע סומע געלד, איך זאָל מעהר צו אייך נישט דאַרפען אָנצוקומען. די אויגען זענען מיר דאָרט אויסגעקראָכען אויף געלד וואַרטענדיג. יעדען חודש דערזעלבער פזמון, יעדען חודש שרייב אָן אַ תחינה און דינג זיך, ווי קרעמער אויפ'ן מאַרק.

גדליה. כדומה למשל, וויפיעל געלד דאַרפסטו דאָס האָבען, אַז איך זאָל דיינער פטור ווערען?

נחום. פינף טויזענד רובעל...

גדליה און חיה צוזאַמען מיט אַ געשריי. פינף טויזענד רובעל!

עטאַ. זעה נור, פינף טויזענד רובעל!

נחום סאַרקאַסטיש. אַז איך האָב אייך געזאָגט, אַז איך וויל זיך שמד'ען, האָט דאָס דיך נישט אַזוי איבערראַשט, ווי איצט, אַז איך האָב דערמאָנט פינף טויזענד רובעל. איך מיין, אַז מען וואָלט דיר, טאַטע, און דיר, מאַמע, געגעבען אויסצוקלייבען איינס פון די צוויי, אָדער 5 טויזענד רובעל צו פערלירען, אָדער אַ זוהן אַמשומד צו האָבען, וואָלט איהר אויסגעקליבען דאָס לעצטע. טאָ אויב ביי אייך איז דאָס נישט ווערט 5 טויזענד רובעל, פאַרוואָס זאָל איך דערפאַר בעצאָהלען מיט מיין גאַנצער צוקונפט, מיט מיין גאַנצער קאַריערע? די יודישקייט דאַרף מיר ניט טייערער זיין, ווי אייך, דאָס וועט קיינער פון מיר ניט פאָדערן...

גדליה. אַרוצח ביזטו, אַגזלן.

חיה אין אַ וויינענדיגען טאָן. אַרוצח, אַרוצח...

סאָניאַ. שטענדיג פאָהרסטו מיר אַריין אין מיטען. שטיל אויפ'ן אויער צו נחומ'ען. ער וואָלט שוין מיר געהאַט געגעבען, מאַכסטו קאַליע...

נחום. אַך, דו קליינליכער נפש! וואָס איהר ליגט אין זינען!

סאָניאַ. און דו דאַרפסט נויטיג צו פערשאַלאַטאַנעווען טויזענדער אין איין יאָהר, נישט אַנדערש! זאָל איהם דער טאַטע ניט געבען קיין גראָשען, ער סטראַשעט נור, שוין לויפט ער זיך שמדע'ן!

נחום דרעהט זיך ארויף און אַראָב איבער'ן צימער. צום פאָטער. נו, גיב איהר שוין די דרייסיג רובל, וועסט נישט אָבדינגען.

גדליה. וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען. אין מקוה האָט געפלאַצט דער קעסעל... כ'האָב גאָר פערגעסען, איך דאַרף דאָך געהן, איך דאַרף דאָך געהן.

סאָניאַ. געלד גיב מיר.

גדליה. געלד? וויפיעל דאַרפסטו דאָס האָבען?

סאָניאַ. פערציג רובל.

חיה. אַ קלאָג צו מיינע שונאים'ס קעפּ! 40 איז שוין ווידער געוואָרען, האָסט דאָך ערשט געזאָגט דרייסיג. געלד וואַקסט דאָך ביי זיי אויף די בוימער.

סאָניאַ אונגעדולדיג. 30, 30, זאָל שוין זיין דרייסיג!

גדליה האַלט ביים ארויסגעהן. אויף דער נאַכט, סאָניאַ, אויף דער נאַכט, סאָניאַ.

סאָניאַ שטעלט זיך ביים טיר. ניין, יעצט, יעצט וויל איך! אויף דער נאַכט וועסטו זיין מיעד, ביי טאָג ביזטו פערנומען, און אין מיטען דערין פלאַצט אין מקוה דער קעסעל...

גדליה. וואָס ברענט דאָס אַזוי?

סאָניאַ. אַ קלייד.

גדליה. אַ קליד?

סאָניאַ. טאָ גיב זשע די געלד.

גדליה נעהמט ארויס דעם טייסטער, געהט צו צום ווינקעל, נעהמט ארויס צעהן רובעל און דערלאַנגט סאָניאַ'ן. נאַ...

סאָניאַ שטופּט איהם צוריק די געלד אין האַנד. מיט אַ וויינענדיגער שטים. די גרינע גאַל קעהרט זיך אָן... איך דאַרף צו האָבען פאַר'ן שניידער... ס'איז נישט אויסצוהאַלטען.

נחום קלאַפּט צו די טיר און געהט ביין ארויס.

גדליה לאָזט פאַלען די צעהן רובעל אויף דער פּאָדלאָגע און וויל געהן נאָך נחומ׳ען. רופט. נחום, וואַרט אַ ביסעל, איך געה אויך!...

נחום קומט צוריק. האָסט מיך פּלוצלונג אַזוי ליעב בעקומען, וואָס דו דאַרפסט געהן מיט מיר צוזאַמען? דער אַלטער וויל אַרויסגעהן, נור ס׳קומט אויס, אַז נחום פערשטעלט איהם אין טיר דעם וועג.

סאָניאַ ווייגענדיג און בייז. טופעט מיט׳ן פיס. 30 רובעל זאָלסטו מיר געבען, אַ נישט, אַ נישט וועל איך זיך אַ מעשה אָנטון, אויף מיין נאמנות. איך... איך וועל מיך אויפהענגען!

גדליה. שמד׳ט אַיך און הענגט אַיך! מיין דאַגה. איך זאָל אַזוי מורא האָבען פאַר זיין שמד, ווי איך האָב מורא פאַר דיין הענגען. באַפּט אַרויס דעם טייסטער, גיט איהר נאָך צעהן רובעל. הויבט אויף די ערשטע צעה רובעל פון פּאָדלאָגע. אויף דער פּאָדלאָגע וואַלגערט זיך ביי זיי געלד! נאַ דיר צוואַנציג רובעל!

סאָניע. נאָך פינף רובעל, טאַטעשי.

גדליה מאַכט מיט דער האַנד נערוועז. אַ גראָשען נישט מעהר! געהט אַרויס. חיה מיט עטאַ׳ן אָב אין די צימערן.

נחום קומט צוריק אריין. איצט קאָנסטו זיך פאָרשטעלען, וואָס איך האָב געהאַט אויסצושטעהן אין אויסלאַנד מיט געלד. דאָ כאָטש כאַפּסטו איהם, און ער קען זיך ניט אַרויסדרעהען. אָבער דאָרט פון דערווייטען, אַז מען דאַרף דאָס מאַכען דורך בריעף. יעדע וואָך שרייב איהם אָן לאַנ־גע תחינות און טראַכט אויס מעשיות. אוי, ווי דאָס איז מיר נמאס געוואָרען!

סאָניאַ. ווי מיר דאָ.

נחום וויציג. פאַר־אַ־יאָהרען האָב איך געמוזט קראַנק ווערען אויף לונגען־ענטצינדונג, הייר־יאָהר אויף אַ טיפוס. און אויב איך זאָל איצט פאָה־רען אָהן געלד, ווייס איך שוין ניט, אויף וואָסער קראַנקהייט איצט קראַנק צו ווערען—סיידען אויף טשאַבאָטקע.

סאָניאַ פערוואונדערט. ביזט נאָך אַלץ קראַנק? דו זעהסט גאָרנישט אויס, ווי אַ קראַנקער.

נחום: ווילסט לעבען מיט מיר בשלום? וועל איך דיר אויסזאָגען דעם סוד, איך בין גאָר קיינמאָל ניט קראַנק געוועזען. איך האָב געדאַרפט האָבען געלד, האָב איך מיך געלעגט אין בעט, און מיין בעל־הבית׳טע האָט טעלעגראַפירט אַהיים, אַז איך בין קראַנק... וואָס זשע דען האָב איך געזאָלט טון?

סאָניאַ. חאַ, חאַ, חאַז אַזוי! האָסט גאָר קיין לונגען־ענטצינדונג נישט געהאַט, און נישט קיין טיפוס?

נחום שטייבעלט. יאָ, געהאַט, אַ גרעט האָב איך געהאַט, אַ שווי־

צערקע, א יונגע מיידעל, א וואיילע. גאָר א וואיילע; דאָס איז געווען, פער־שטעהסטו מיך, מיין לונגען־ענטצינדונג. איך האָב דאָך געמוזט האָבען געלד, זי אויסצוהאַלטען... און מאַרגאַרעט, א פראַנצויזין, א כוואַט א מיי־דעל, א קלוגע מיט ברענענדיגע אויגען,—דאָס איז געווען דער טיפוס. גע־הואַט קראַנקהייטען, ווי דען?

ס אָ נ י אַ. שענע קראַנקהייטען, א שענע לונגען־ענטצינדונג און א שענער טיפוס. דבורה—דאָס ווידער זאָל זיין דיין טשאַכאָטקע. גאַנצע פינף טויזענד רובעל דאַרפסטו פאַר איהר?

נ ח ו ם. ערנסטער. ווילסטו לעבען מיט מיר בשלום אָדער נישט? אויב יאָ, רעד נישט א וואָרט פון דבורה'ן, הערסט?

ס אָ נ י אַ: וואָס איז זי דאָס? אַזוי שען? אַזוי קלוג? כ'האָב שוין קליגערע און שענערע געזעהן.

נ ח ו ם. דו וועסט עס ניט פערשטעהן, אויב איך וועל דיר זאָגען.

ס אָ נ י אַ. נישט פערשטעהן?

נ ח ו ם. מיין ליעבע צו איהר—דאָס איז מיין שנאָה צו דיר, צו אונז אַלע, צו אונזער הויז. צו וואָס טויגען מיר, די פערדאָרבענע קינדער פון פערדאָרבענע עלטערן?—אַז מיר רעדען, האָבען אינזערע רייד קיין האפט נישט; אַז מיר ווילען זיך גאָר מיט עפּיס אינטערעסירען, מיט עפּיס העכערס, אַלגעמיינס, שענערס, קלעפּט עס זיך ניט צו אונז. מיין קאָפּ קען אַלץ בענעהמען: די העכסטע אידעאַלען, די גרעסטע איבערגע־בענקייט, און צוגלייך די נידעריגסטע געמיינהייט און די גראָשענדיגע וויצ־לעך. און אַלץ אינאיינעם איז אויסגעמישט, אַלץ איז איינס, אַלץ פלאָנ־טערט זיך אין קאָפּ און קייקעלט זיך גלאַט פון צונג אַראָב... ווייל דער שורש אונזערער, סאָניע, איז בלאָטע, גראָהע וואָכעדיגקייט...

ס אָ נ י אַ. און זי, די שנידערקע, איז א יום־טוב'דיגע?

נ ח ו ם. אָט אַזוי, ווי דו האָסט געזאָגט: א יום־טוב'דיגע. זי האָט איהר וועלט פון אידעען, איהר גלויבען, און זי איז צוזאַמענגעוואַקסען מיט זיי. וואָס דאַרפסטו מעהר? פּאָליטישע עקאָנאָמיע איז דאָך מיין פאַך, דאָס האָב איך דאָך דריי סעמעסטערס שטודירט. און זי, וואָס ווייס זי אין גאַנצען? וויפיעל האָט זי געלערנט? און דאָך, אַז זי רעדט, איז גערעדט, אַז זי זאָגט אַרוים איהר מיינונג, די ענגע, בעגרעניצטע מיינונג. איז עס א מיינונג. און אַז איך רעד, איך ווייס פיעל מעהר פון איהר, איז עס—צופעליג: רעכט מאַרקס, רעכט בורזשואַזע טעאָריעס, רעכט א רעוואָלוציאָנער זיין, רעכט א רעאַקציאָנער, רעכט זיין א סאָציאַליסט, רעכט א דעקאַדענט, א ניטשעאַנער, איך ווייס, וואָס איך בין; בין פופצעהן יאָהר א בית־המדרש־

בחור געווען, און איצט וואָלט איך צום בעסטען געטויגט צו זיין אַ קאַר־יעריסט.

סאָניאַ הארכט אויפמערקזאַם, ווי זי וואָלט זיך בעטיהען צו פערשטעהן, וואָס זי פערשטעהט ניט גרינדליך. און עליאַש?

נחום. וואָס ווייסטו, וואָסער מענש דאָס איז? ער איז דאָך הויך גע־בילדעט מיט פיעל וויסען, איז אפשר אויך אַ סקעפטיקער, איבערהויפט די לעצטע צייט. אָבער אַנדערש, אַנדערש, שוועסטער... זיין ספק פיהרט צו גלויבען, ער געהט ווי אויף אַ באַרג, העכער און העכער; און עס טרעפט, אַז ער פערלירט דעם וועג, ווייס ער, אַז ער בלאָנזשעט, זוכט ער... איך האָב נישט, וואָס צו זוכען, ווייל איך ווייס פאָראויס, אַז איך וועל גאָרנישט געפינען, ווייל איך בין אויפגעהאָדעוועט אין אַ הויז אָהן אַ פונק גלויבען. אַ קאַריער, שוועסטער! מיין טאַטענס זוהן צו זיין, אָט דערצו בין איך געבאָרען.

סאָניאַ. זאָג מיר, איך בעט דיך, דבורה האָט דיך כאָטש ליעב?—

נחום. ווייס איך? זי איז צוגעלאָזט צו מיר, זי איז פערצווייפעלט פון עליאַש'ס קאַלטקייט... ווייסט, וואָס מיר דוכט זיך? אַז מיר, איך און דבורה, זענען ווי צוויי קראַנקע. די געזעלשאַפטליכע טויטקייט, דער באַנק־ראָט פון איהר גלויבען, האָבען זי קראַנק געמאַכט; עליאַש'ס ליעבע צי דיר האָט זי גאָר נידערגעשלאָגען, און דערצו איז זי פיזיש קראַנק, איך האָב מורא, זי האָט די אמת'ע טשאַכאָטקע...

סאָניאַ. שפּייט מיט בלוט?

נחום. זי האָט טאקע געהאַט אַ לונגען־ענטצינדונג, נישט אזוי ווי איך, און איך מיין, אַז דאָס, וואָס איהר איז פערבליבען פון דער קראַנק־ייט, ד י שפּורען מיין איך. זענען אויך רעכטע, עכטע...

סאָניאַ ווייך און באַרימהאַרציג. אַזוי? איך האָב גאָרנישט געוואוסט...

נחום. קום איך, וואָס איך בין נישט אויסגעהיילט פון דעם גאַנ־צען זוכען, קום איך מיט מיין געבראָכענעם געמיט צו איהרען. איז דאָס ליעבע? איך ווייס נישט. נור דאָס וועל איך דיר זאָגען אויף געוויס. מיך פרעהט איין זאַך: אָט די בעדערפעניש זי צו זעהען, זי און נישט קיין אַנדערע. צו רעדען מיט איהר, אויסצוהערען איהר מיינונג, צו אינ־טערעסירען זיך מיט איהרע געפיהלען, מיט איהרע געדאַנקען. דאָס איז נישט זשעני און מאַרגאַרעט, דאָס איז אַנ'ערנסטע זאַך, און איך וויל זיין ערנסט, איך וויל כאָטש, — פערשטעהסט?.. איבעריגענס, איך האָב מיך פערדעדט. וועמען זאָג איך דאָס? דיר?

סאָניאַ. זעה נור, עליאַש איז אַזאַ חכם, ווי דו, און דאָך קען ער מיט מיר רעדען.

נחום. עליאש איז אין דיר פערליעבט. פערליעבטע קוקען מיט אַנדערע אויגען... ער האָט מיר ערשט נעכטען געזאָגט, אַז ער האָט נישט געגלויבט, אַז דו קענסט אַזוי שען פיהלען, נור די אַטמאָספער אַרום דיר מאַכט דיך קאַליע.

סאָניאַ. זעהסטו!

נחום. פאַר דעם דאַנטיסטעל וועסטו די שענע געפיהלען בעהאַלטען אָדער פאַר אַנ'אַנדער חאַם.

סאָניאַ חנ'עוודיג ברוגז. זאָל איך חתונה האָבען מיט עליאש'ן, וואָס וועט זיין דער תכלית דערפון? ליעב האָבען—איך פערשטעהר איהם דען, ער זאָל מיך ליעב האָבען?

נחום סארקאַסטיש. אַה, ווי אַ גוטע נשמה דו ביזט! דו ערלויבסט איהם טאַקע דיך ליעב צו האָבען?

סאָניאַ. נו, זאָג אַליין, צי איז ער אַ חתן? ער זעהט גאָר נישט אויס ווי אַ חתן, אַפילו נישט ווי אַ מאַן, ס'איז עפּיס נישט. איך ווייס אַליין גיט פאַרוואָס, איך וואָלט שוין נישט געקוקט אויף געלד, נור עפּיס מאַן און ווייב זיין מיט איהם...

נחום. אָבער אַ געליעבטער זיין?

סאָניאַ. ער זאָל מיך ליעב האָבען?

נחום. דו—איהם.

סאָניאַ ענטשלאָסען. אַודאי האָב איך איהם ליעב.

עס קומט אריין עליאש, אַ יונגער מאַן פון אַ יאָהר אַכט און צוואַנציג, הויך, טראָגט אַ בערדיל, אַנ'איידעל זאַנפט געוויכט, ציכטיג געקליידט; ער האָט דעם אויסזעהן און די תנועות פון אַ מענש, וואָס געוויגט צוטרויען און רעספּעקט. זיין אריינקומען מאַכט אויף ביידען אַנ'איינדרוק.

נחום געהט איהם אַנטקעגען. גוטען אָבענד.

עליאש טוט אויס דעם פאַלטאָ, נחום נעהמט איהם צו. גוטען אָבענד, גוט יאָהר. גוטען אָבענד. סאָניאַ, וואָס מאַכט מען גוטס?

סאָניאַ שמייבעלט צו איהם, בעת נחום הענגט אויף דעם פאַלטאָ. שטיל. איך האָב מיך אַזש פערבענקט נאָך... אַיך. עליאש קוקט זי אָן אונצופרידען. נאָך דיר, ענטשולדיג, איך פערגעס ווידער...

עליאש. ס'איז רעכט אַזוי.

סאָניאַ. שוין ווידער אַ ברוגז'ער געקומען, ענטשולדיגט—רוימט איין. דו—געקומען—אַ ברוגז'ער—ביזט. גוט שוין?

עליאש. גוט. מיר וועלען דאָס אָבלעגען אויף אַ ביסעלע שפּעטער, סאָניאַ, מיר וועלען נאָך רעדען; דורכרעדען זיך.

נחום. איהר פאָהרט אַוועק טאַקע, עליאש?

סאָניאַ איבערראַשט. ווער פאָהרט? וואוהין?

עליאַש. עס האָט זיך מיר פערבענקט נאָך מיין שטעדטיל, נאָך מיין טאַטען, דעם רב. ער איז איינער אַליין אויף דער עלטער, און—קוקט איהר אין די אויגען. — — פון דאַנען פאָהר איך יעדענפאַלס.

סאָניאַ ברוגז. זענט איהר דאָס געקומען געזעגענען זיך מיט מיר? אַזוי דאַרפט איהר גאָרנישט אַריינקומען? אַ שענער גוטער פריינד!

עליאַש מיט אַ טרויעריגען שמייכעל. פרעטענזיעס צו האָבען איז אַ ווייבערישע זאַך, עס פּאַסט אייך.

פויזע. אַ געדריקטע שטימונג. נחום פיהלט, אַז ער איז אַנ'איבעריגער, געהט ארויס אונבעמערקט.

סאָניאַ קאָקעטירט די גאַנצע ווייטערדיגע צייט. אַו, אַ ברוגז'ער געקומען ווידער, אַ בייזער... גוט!... איך וועל זיין אויף „דו". אַזוי ווי איהר, אַזוי ווי דו, דו ווילסט?

עליאַש. זיי ניט אַזוי, ווי איך וויל, זיי, ווי דו ביזט. דו ביזט שען—דאָס איז אַלץ, קאָנסט מיר זאָגען „איהר".

סאָניאַ. שוין ווידער ברוגז. איך ביך אַ גאַנצען טאָג אַזוי פרעהליך געוועזען, ביינאַכט האָב איך אַזוי פיעל גע'חלומ'ט. איך בין געגאַנגען מיט אייך שפּאַצירען... אין וואַלד, און מיר זענען געלאָפען... אין דער פריה, אַז איך הויב מיך אויף, פערגעס איך באַלד די חלומות, עס צערינט און צעשווימט, אייך חלומ'ט עפּיס?

עליאַש. איך שלאָף נישט, פערשפּאָר איך צו חלומ'ען.

סאָניע גלעט איהם קוים, קוים די האָר. איהר זייט אַ בייזער היינט.

עליאַש קושט זי. ווי שען דו ביזט, ווי שען. סאָניאַ גיט איהם אַ חנ'עודיג פעטשיל.

סאָניאַ. מען טאָר נישט. געהט אָב אַ פּאָר שריט און קומט באַלד צוריק. איהר פאָהרט דאָך אַוועק! מיר וועט אַזוי לאַנגלייליג זיין.

עליאַש נאָכדענקענדיג. לאַנגווייליג? איהר געהט דאָך תנאים שרייבען.

סאָניאַ בלאַס און צעמישט. ווער האָט אייך דאָס געזאָגט?

עליאַש. סאָניאַ, סאָניאַ—איך ווייס אַלצדינג. ביי מיר האָבען זיך די אויגען געעפענט, וואָלט דאָס האַרץ מיינס נור געפאָלגט. איך ווייס, אַז דו ביזט פעהיג חתונה צו האָבען מיט וועמען עס איז פון גאַס, אַפי נור עס זאָל זיין אַ שידוך. איך ווייס, אַז דו ביזט גרייט אַוועקצוגעבען דיין שענקייט דעם ערשטען בעסטען. איך קאָן דאָך אַלע אייך... און דאָך, סאָניאַ, האָב איך דיך ליעב. קוקט איהר אין די אויגען. ווייסטו כאָטש, ווי ליעב איך האָב דיך? ווייסטו, ווי איך קאָן זיך נישט העלפען?

סאָניאַ. באמת ליעב? נאַ-דיר מיין האַנד דערפאַר.

עליאש שטעלט זיך אויף איבערראשט. דו גיסט מיר דיין האנד? ביזט מיינע?

סאָניאַ צעטומעלט. איך גיב אייך מיין האנד, אז מיר זענען גוטע פריינד, פויזע.

עליאש. מעהר נישט ווי פריינד?

סאָניאַ שווייגט.

עליאש שארפער. מעהר נישט ווי פריינד?

סאָניאַ שווייגט.

עליאש. פארוואָס ענטפערסט דו נישט? סאָניאַ שווייגט ווידער. טאָ וועל איך רעדען פאר דיר. לעגט די האנד אויף איהר אקפעל. האָרך! מיט גאָכדרוק. דו—האָסט—מיך—ליעב, נישט יענעם דאנטיסט. וואָלט איך דאָס נישט געוואוסט, וואָלט איך אזוי נישט געליטען. אָט דאָס איז די טראַגעדיע, די פערשאָלטענקייט, וואָס איז נישט צו ברעכען, דו קאָנסט דיך פון דעם הויז נישט ארויסרייסען, כאָטש דו ביזט פיעל בעסער און שענער ווי דו אליין ווייסט. אָט די געלד פון דיין טאָטען. די גאנצע אַטמאָספער דיינע. מאכט מיך אונגליקליך. און—דיך!

סאָניאַ זעצט זיך צו צו איהם און גלעט איהם די האר. נו, זיי נישט ביז, עליאש, זיי נישט ביז, איך בעט דיך.

עליאש. איך בין נישט ביז. איך וויס. נישט דו ביזט שולדיג, דאָס ליגט אין דיין בלוט, אָט אזוי ביזטו. דו קאָנסט פיהלען, אָבער דו קאָנסט נישט געטרויען דיינע געפיהלען, נישט לעגען אויף מי אַ ווערט. דו האָסט מיך ליעב? וואָסער ווערט האָט דאָס? דו ביזט דיין טאַטענס אַ קינד. די עפעלעך פאַלען נישט ווייט פון בוים. אדיע, סאָניאַ. געהט אָנטון דעם פאַלטאָ.

סאָניאַ אונבעשטימט און טראַגיש. עליאש... עליאש...

פאָרהאַנג

(המשך אין קומענדיגען נומער).

זיבען פאסטוכער.

אויף דעם גרויסען פעלד,
אויף דעם ווייטען פעלד
און אויף ראָד אַרום
און אויף ראָד דער גרויס,
פון אַ ווייטען עק,
פון אַ הימעל דאָרט
געהט אויף פונקט אויף מיט
דאָרט אַ מענש אַרויס.

ס'איז פון ווייט אַ מענש,
אָהן אַ נאָמען גאָר
און אַ שווייגער אויף,
ווי די פעלד אַליין,
וואָס ער האַלט זיך אויף
אין אַ ווינקעל פעלד
פון אַ הימעל-העק
ביי אַגאַלטען שטיין.

געהט ער צו צו מיט,
יענער מאַן פון דאָרט,
און אַ רוהיגער,
וואָס געוועהנט מיט צייט,
שטעלט און קוקט זיך אַיין
רוהיג, לאַנג אַריין
אין דעם הימעל-עק
פון דער קעגען-זייט.

לאַנג ער קוקט אַהין —
היטער פון דעם פעלד,
האַר פון אַלצדינג דאָ —
ראָד פון טאָג און נאַכט,
וואָס ער וואוינט אַליין,

ווייטע פעלד צו זעהן,
און ביים גרעניץ אום
שטענדיג שטיל ער וואַכט.

שטענדיג געהט אַרום,
אום-אַרום דער ראָד
און פאַמעליכען,
נאָר ער מעסט די פעלד;
ער בעטראַכט און זעהט
און אין רוה זיך געהט,
זעלטען הען עס איז
אויף זיין אָרט זיך שטעלט.

איצטער שטעהט אין מיט
און ער קוקט אַהין,
עפּיס וואַרט פון דאָרט,
פון דעם הימעל-ווייט,
און ער קוקט און שטעהט,
ביז מיט אויג דערזעהט
העט ביים עקכטען עק
דאָרט אַ רייטער רייט.

שטעלט זיך רייטער דאָרט
ביי דעם עקכטען עק,
קוים געזעהענער
ביי דעם לעצטען שטריך,
ווייט און ווייט אויף פערד,
צווישען הימעל ערד:
„אָט געקומען בין,
האָסט גערופען מיך"...

דעמאָלט טוט אַ הויב

הענד מיט אויגען ער,
הענד צום הימעל הויך
איבער קאָפּ אויף זיין,
און מיט קוק-בעשלום,
ווי אין זיין רשות,
טוט אַ זאָג אַהין:
„ס'איז דער ווילען מיין"...

ווילען וויל דער מאַן:
באַלד געעפענט זיין
זאָל אויף ס'ניי די פעלד,
ביזאַהעריגס אויס,
און אויף ווייטער ראָד
און אַרום-איהם-ראָד
זאָל פון גייער ערד
וואַרים-גראָז אַרויס...

ווילען וויל דער מאַן:
זומער, הייס אין פעלד,
שיין פון הימעל-מיט
איבער, איבער אַל' —
ערד און וואַרים-גראָז,
און צעווישען גראָז
זיצען פאַסטולער
ביי אַ לויטער-קוואַל...
— ... — ... — ...
זיצען פאַסטולער,
זיבען פאַסטולער
ביי דעם ראַנד פון קוואַל
צווישען גראָז און קיהל;
קוקען שטיל זיך איין
אין דעם קוואַל אַריין,
פנים-שפיגלען זיך,
און פערטראַכט און שטיל.

דעמאָלט הויבט זיך אויף

איינער פון דער ערה —
יענע זיצען זיך
און זיי קוקען נאָך —
אין דעם קוואַל אַריין,
פנים-וואַסער איין,
און מיט הענד אין רוה
פליקען גראָז און מאָך.

און זיי זעהען נישט,
זיי בעמערקען נישט,
און די קעפּ פערלאָזט,
פון מחשבות — מיעד,
ווי ס'הויבט שוין אָן
יענער ערשטער אָן
פון די פאַסטולער
ביי דעם קוואַל די ליעד: —

ערשטער פאַסטוך.

ווער וועט זאָגען,
וואָס איז קוואַל,
וואָס איז קוואַל
נאָך אַ זומער-נאַכט
פאַרטאָג,
ווען דער טוי איז נאָך
אויף פעלד,
ווען די זון איז נאָך
הינטער בערג
הינטער ווייטע,
אין דער ווייט?

ווען נאָך מאָרגען-שטערן
שטעהט,
ווען דער הימעל-נאַכט
נאָך רוהט,
גור די פעלד שוין

טאָגיג זעהט,
טאָגיג ווייס: —
— ס׳האָט אַ קוואַל
אין גראָז, אין ערד,
ס׳האָט אַ גיערטיל
אין דער ערד
און אַ ברונים
ביי אַ שטיין...
ער — דער קוואַל —
געדעקט,
געדעקט,
טויען-רויכעל
אויף איהם שוועבט,
אָנגעריהרט,
נישט אָנגעריהרט,
קאַלט און כשר,
נאָר ער וואַרט
אויפ׳ן ערשטען שטראַהל
פון זון?...

צי איז דער סוה
פון יענעם מאַן,
וואָס ער שטעהט
פאַרטאָג אויף באַרג, —
הויכער, הויך דאָרט,
און ער וואַרט,
נאָר מיט פנים
איז געקעהרט
ער צו מזרח-זייט
און קוקט
אויף פריה-מאָרגען,
וואָס געהט אויף
פון דער ערד,
פון ווייט, און שפּיעלט
מיט דער זון,
מיט שטראַהלען-רויט
קוים אויף הימעל,
קוים אויף באַרג,
און אויף ראָד אַרום
נאָך שלאָפט? —

ווער וועט זאָגען,
וואָס איז קוואַל
אין יענער צייט
צווישען גראָז
אין דעם גראָה-
פריהמאָרגען-פעלה
אין זיין גריבעל
אַ פאַרטאָג?...

צווייטער פאַסטון

אוי, איך ווייס, —
איך ווייס, איך ווייס —
בקבלה און בעגלויבט...
פון דעם אַלטען
ביי דעם שטיין,
אין דעם ווייטען,
ווילדען וואַלד,
וואָס ער זיצט ביי איהם,
איהם האַלט,
טעג און נעלט ביי איהם
אין רוה;
יאָהרען, יאָהרען
הערט זיך צו,
קלאַפּט און קלאַפּט
און הערט זיך איין
און מיט לעבען,
אַלטען-לייב,
דיענט און דיענט צו איהם,

צום שטיין,
קניהט און בעט פאַר איהם
און וויינט,
וואַרטען וואַרט פון איהם;
ער מיינט
הערען ווען ס'איז
פון איהם
שטילען אָנהויב
פון זיין שטים;...
און ער האַלזט איהם
מיט זיין גוף,
און מיט קאָפּ
אויף איהם געלעהנט,
גראָהער, אַלטער קאָפּ
געשפּאַרט,
שוואַך און מיעד דאָרט
אָנגעשפּאַרט,
ליגט בעשטענדיג
מיט איין זייט,
מיט איין אויער
און ער הערט,
שפּרעכט און שעפּטשעט
אַלטע רייד,
רעדט צו זיך,
צום שטיין אַזוי: —

„יעדער שטיין דאָך
האָט אַ קוואַל...
ווי פיעל שטיינער
אויף דער וועלט,
ווי פיעל קוואַלען
אויף דער וועלט,
ווי פיעל טייכער
איז אין זיי,
ווי פיעל אוצרות
אין דער שטים...

וואַלגערט, וואַלגערט זיך
אויף וועג,
ווי גאָר שטרויכלונגען
אין זיי...

„ווער־זשע ווייס דען
אָבער זיי,
ווי דער אַלטער
דאָ אין וואַלד,
ווי איך, אַלטער,
דיך, מיין שטיין? —
ווייל־זשע, כ'בעט דיך,
דיך, מיין שטיין,
זיין דער ערשטער
מיר פון זיי: —

„עפען, עפען זיך
צום ערשט,
לאָז די וואַסער
פון דיר געהן,
רינען, גיסען זיך
ביז דאָרט,
ביז אַ צווייטען שטיין

אויף וועג; —
„יענער עפענט זיך
דאַן אויך,
דיר אַנטקעגען קומט
מיט זיינס,
פאַלט אַריין אין דיר
איהר געהט,
ביידע פרעהליכע,
אין וועג,
ביז אַ דריטען
איהר דערזעהט; —

„אויף דער דריטער

קומט צו אייך,
פיערטער, פינפטער
און אזוי —
פון די ריטשקעס
ווערט אטייך
און פון טייכער —
און עס קוועלט,
וואסער — ברעגעס
געהט ארויס
און אויף ווייטען
גיסט זיך אויס;
און די וואסער
זיך אלץ מעהרט,
אלע שטיינער
אויף דעם וועג
געהמען גיסען;
און דער טייך —

„ער פערשפרייט זיך
איבער ערד
און ער יאגט זיך
איבער ברייט,
איבער דערפער,
איבער שטעדט
און ער מעהרט זיך
און פערמעהרט,
פעלדער, וועלדער
ער פערנעהמט,
און פון לענדער
אין א לאנד,
לעצטען לאנד,
וואס פאר דעם ים,
טייך דערזעהט
פון ווייט דעם ים: —

„ברודער, ברודער!

אונז צעשיידט
האבען דורות
און די ערד
טעג און נעכט
און יאהרען, טעג...
ברודער, ברודער!
איצט זייט גרייט,
ים, דו גרויסער,
איצט געה אויף...
אט מיר געהען,
קומען אן,
און מיר פאלען
דיך באלד אן
און מיר ניסען זיך
צונויף"... —

אלטער זאגט:
דאס אין זומער-פעלד,
אז ס'טאגט,
דאס טראכט קוואלעניל
אין גראז,
דאס איז מיין
פון יעדער קוואל,
דאס איז מיין
פון יעדער שטיין...

דריטער פאסטוך.

הויבט זיך דריטער פאסטוך אויף,
הויבט זיך דריטער אויף און זאגט:
— ווער וועט זאגען
אבער אונז,
ווער וועט זאגען
אבער קוואל,
אבער קוואל...
אין א הייסען טאג

אין פעלד,
ווען די פאַכטולער
ביי איהם
זיצען שטילע
ביי זיין ראַנד,
און פערטראַכט,
ווי פערשמאַכט,
און מיט קאָפּ אַריין
אין קוואַל
און מיט פנים'ער
אין איהם; —

ווען די זון,
זי באַקט פון הויך,
און די היץ דאַן
ברענט אין לופט,
און די גראָז
עס שמאַכט אין פעלד;
ווען זיי זיצען
זיך אַזוי,
אַלע, אַלע
אויף דער ערד
און מיט פיס האַן
אונטער זיך,
קעפּ מיט פלייצעס
אונטער שיין,
נאָר מיט פנים'ער
אין קוואַל,
אין דעם טונקעלען
אַריין; —
וואָס-זשע טראַכטען
דעמאָלט זיי,
וואָס טראַכט
יעדערער פון זיי? —

פיערטער פאַסטוך.

אוי, איך ווייס,
איך ווייס, איך ווייס,
מיט אַנ'אמת
און בעגלויבט...
פון דער וועווערל
דער יונגער
אין אַ זומער-טאָג
אין וואַלד,
אין בעהעלטעניש
פון איהם,
אין געדיכטעניש
פון בוים...
אויפ'ן גלייכסטען,
העכסטען בוים
שטעהט דאָרט וועווערל
ביים קאָפּ; —

הוידעט, הוידעט זיך
אויף צווייג,
ריהרט, נישט-ריהרט זיך,
שאָקעלט קוים,
שטעהט און קוקט זיך,
הוידעט גרינג,
קוקט פון הויך נאָר
איבער איהם,
איבער וואַלד,
ארוים פון וואַלד.

האָט די וועווערל
בעמערקט,
האָט זי ווייט
אַ פעלד דערזעהן,
ווייל היינט קעפּעלע
צום-ערשט

אויסגעשטרעקט
האָט העלער וואַלד:
— עפּיס דרויסן
אויסער וואַלד...
און אַ הימעל אויף
אויף איהם,
און אַ וואָלקענדיל
דאָרט הויך; —

גיט זיך וועווריל
אַ שרעק,
טוט אַ ציטערל
מיט לייב,
טוט אַ הוידע זיך
מיט צווייג,
און דעם קערפּערל
אַ כאַפּ,
און אַ היפּע
און אַוועק,
און אַ שפּרינגעל
ערגיץ איין, —
ווייל אַ שינוי
וועט דאָ זיין...

וועווריל זאָגט: —

— באַלד אַ רעגענדיל
וועט געהן,
(אַלץ עס נעהמט זיך
פונ'ם קוואַל...)
פריהער פאַמעליך
און אַ שטיל,
אַ בערוהטער,
ווי עס זייהט
פון אַ נעץ נאָר
עטוואָס דורך; —

רוהיג, רוהיג
וואָלקען-הויך,
גראָהער וואָלקען
שיטער נאָך;
נאָר פאַמעליך
אויפ'ן גראָז
און משופּע
אין דער לופט,
אויפ'ן גרויכען
ווייטען פעלד
אין דער ליכטיג
נאָך פון טאָג,
דורכגעזייהט
דורך וואָלקען-ליכט, —
אַ צוויי טראָפּען
אויף דעם קוואַל...

— נאָלדעם שטאַרקער
הויבט אָן געהן,
גיך און גיכער,
און ער גיסט.
טונקעל, טונקעלער,
פון הויך,
מיט אַ פּאַרע,
מיט אַ זיפ,
ער פערשטעלט
די אויג פון פעלד,
ער פערשטעלט
די שיין פון טאָג;
און דער קוואַל —
ער איז שוין שוואַרץ,
אויף דער קוואַל
אַנטקעגען געהט,
אויף דער קוואַל ער געהט שוין אויף;

— שטאַרקער, שטאַרקער,

און עס שמייסט,
פעלד און לאַרע,
און עס גיסט,
גראָז און גרינס פון גראָז
פערגיסט,
שעה׳ן, האַלבע שעה׳ן
גלייך;
שוין דער טאָג
ער רוקט זיך אָב,
און די שיין
זיך רוקט אַרויס —
פאַרעס, פאַרעס
זייהט זיך אויס,
הויבט זיך אויף
און טוט זיך אָב,
און עס פאַלט שוין צו
די נאַכט; —

— קומט דער רעגען
אויף אין נאַכט,
פאַלט ער דורך
אויף דורך איהר,
בלייבט שוין רעגען
דאָ אויף געהן...
פלייצט און פלייצט ער
און ער גיסט,
ציהט זיין שפּע
נאָך פון פריהער,
אין דער פינסטער
אויף איצונד
פון דעם הימעל
אויף דעם פעלד, —
קאָפּ געבויגען
שטעהט די פעלד,
און דער הימעל
צוואָגט און צוואָגט
נאַקעט-פעלד
מיט פינסטער-מיט
און די וועגען,
וואָס אויף דעם,
און די וועלדער,
וואָס אַרום,
שוואַרצע, נאַסע
איצט אין נאַכט,
אויף אַהינצו
פאַלט אַרין
קאַפּע, קאַפּע
אויף דעם בוים,
טראָפּען, טראָפּען
פון דעם בלאַט.
אין דער פינסטער,
אין דער נאַס,
פון די בוימער
אויף דער ערד,
אויף דער וואַלדישער,
אין נאַכט,
אין צעוויקטער —
האַלבער נאַכט,
שפּעט און שפּעטער, —
און ער געהט
און ער הערט נישט אויף
צו געהן... —

— „וואו איז קוואַל
אין יענער צייט,
וואו איז קוואַל פון פעלה
בייטאָג,
וואָס טוט קוואַל
אין רעגען-נאַכט,
ווען קיין פאַסטולער
נישטאָ?“ —
דאָס טראַכט זומער-טאָג

אין פעלד,
דאָס טראַכט פאַסטוכעל
ביים קוואַל...

פינפטער פאַסטוך.

שטעלט זיך פינפטער פאַסטוך אויף,
שטעלט זיך פינפטער אויף און זאָגט:
— אַלע ווייסען,
אַז ס'איז דאָ
אין די גרויסע טעג
אין פעלד,
אין די זומער-טעג
אין גראָז
אַ בעהעלטעניש
אין ערד,
אין אַ גריבעלע
אַ קליין,
לויטער-וואַסערל
אין קוואַל
און אַ לעבעדיג,
און לעבט, —
קיינעם געהט'ס ניט אָבער
אָב,
קיינער טראַכט דערפון
אויף וועלט,
אויסער פאַסטוכער
ביי דעם,
אויסער יענע,
און אַמאָל,
ווען זיי זיצען שטיל
ביי טאָג
און זיי קוקען דאָרט
אַריין...
דאָס גערעדט-זשע
איז ביימאָג, —
ווער וועט זאָגען
אָבער אונז,
ווען פאַרנאַכט...

— ווען די פעלד,
זי בלייבט אַליין,
טונקעל, טונקעל
—שוין אַ העלפט,
האַלבער-מזרח,
ווי ער שלאָפט,
טרויער-אומעטיג
פערגאַן,
ווי פערלאָשען
האַלבע ראָד
קעגען מערב-זייט;
פאַרנאַכט, —

— ווען די זון
איז שוין
אין עק,
ווען זי קוקט
אויף פעלד —
פערהילט,
און אויף קוואַלעכיל —
פערשטעלט,
קומט צו דעם דאָן
מיט אַ שטראַהל,
מיט אַ לעצטען,
דעם דערלאַנגט
מיט אַ גאָלדענעם
אויף נאַכט —
אַ געדעכעניש
נאָך זיך; —

— ווער וועט זאָגען
דעמאָלט אונז,

וואָס עס טראַכט זיך
קיהלער קוואַל,
ווען ער נעהמט זיך
דעמאָלט אַיין
און פערמאַכט זיך
אויף ביינאַכט,
ווי צו בלייבען
דאָ אַליין,
צו בעטראַכטען
טאָג-געווען,
זיך אין אייגענעם
ביינאַכט,
חשבון-קוואַלעניל
מיט זיך,
לויטער-חשבונ'דעל
אין קוואַל?...

זעקסטער פאַסטוך.

אוי, איך ווייס,
איך ווייס, איך ווייס,
רופט זיך זעקסטער
פאַסטוך אָב: —

— איבער וואַסער,
איבער ים,
אויף דער גרויסער וועלט
פון ים
שווימט אַ קאָפּ
מיט אויגען צוויי, —
שטילע אויגען
זיצען דאָרט
אין דעם קאָפּ
און קוקען גלייך,
אָפען תמיד,
פינטלען נישט,
שטענדיג, שטענדיג
נאָר געקוקט
און געקעהרעוועט
צו זון... —

— פאַר שאַריען
נאָך פון טאָג,
פאַר זון אויפגעהן
אויפ'ן ים —
אויגען וואַרטען שוין
אויף זון,
זיך דערוואַרימען
צום ערשט,
זיי בעגעגענען
פון ווייט
רויטע שטראַהלען-
פריה פון זון... —

— רוקט זיך העלער
זון אַרויף,
קוקען נאָך איהר
שוין די צוויי,
געהען נאָך איהר
טריט בי טריט:
זי אין הימעל —
קאָפּ אויף ים,
אויוועז — הימעל —
כוואַליעס — ים,
קאָפּ אויף וואַסער,
כוואַליע — אויף,
קוקען אונטער,
דרינגען אויף, —
קיינמאָל אויג ווערט נישט
פערשפּריצט,
קיינמאָל קאָפּ איז נישט
בענעצט,

אָבגעטאָן
איז קיינמאָל נישט,
צוגעטומען
אויף איין האָר
יענע אויגען
פון דער זון... —

נאָך האַלבען טאָג...
זון פון מיטען
רוקט זיך אָב
און צו מערב
נויגט אַראָב, —
אויגען דעמאָלט
אויסגעדרעהט
נאָך איהר גאַנג
און איהר נידערן
און נאָך איהר געהן
אַראָב, —
ים נאָך ים
ער טראָגט זיי צוויי,
אויגען שטראַהלען
האַלטען איין,
טאָג דעם גאַנצען
זיך אין שיין,
און זיי לאָזען
זי נישט אָב,
ביז פאַרנאַכט...

איבער וואַסער,
איבער ים,
אויף דער גרויסער וועלט
פון ים
שווימט אַ קאָפּ
מיט אויגען צוויי, —
איבער מיטען
פונ'ם ים,

איבער ענדע-נישט
פון איהם.
אין אַ שטילען דאָרט
פאַרנאַכט, —
ווען די זון
זי זעצט זיך דאָרט,
אויגען שוואַך שויז
פונ'ם קאָפּ
קוקען אַלץ נאָך
דאָך אויף זון,
און די אויגען
פול מיט איהר,
גרויס און אָנגעגאָסען
רויט.
שווימען, שווימען
נאָך נאָך איהר,
פוואַליעס העלפען
אונטער קאָפּ,
טראָגען, טראָגען
איהם צו זון,
ביז צום לעצטען,
ביז פערגעהן...

— „אָך, די אויגען
יענע צוויי,
ווער-זשע בלייבט דאָרט
דעמאָלט זיי,
ווען די זון,
זי רוקט זיך אָב,
און דער שיינען
ציהט אַרויס,
און די אויגען
בלייבען אויס
אויף אַ ים
און אין אַ קאָפּ, —
אין דער קאָפּ

זי נישט דעריאָגט?" —

— „אָך, די אויגען
יענע צוויי, —
ווער-זשע בלייבט דאָרט
דעמאָלט זיי,
אויסער דימעל
אין דער הויך
און די שטערען
דאָרטען פרעמד,
אין אַ קאָפּ
אין נאַכט, אַליין,
אויף אַ ים
אין חושך-נאַכט
נאָכ'ן טאָג,
וואָס נישט דערגרייכט?" —

— דאָס טראַכט קוואַלעכיל
פאַרנאַכט,
טראַכט זיך קוואַלעכיל
אין פעלד,
חשבון-קוואַלעכיל
מיט זיך,
איידער אויגעלעך
פערמאַכט...

זיבעטער פאַסטוך.

לעצטער פאַסטוך נעהמט דאָס וואָרט,
לעצטער פאַסטוך זאָגט אַזוי: —
— זיבען שומרים
זענען זיי:
זיבען היטערס
האָט געשטעלט
האַר פון אָנהויב
אויף דער וועלט: —

זיבען טעג
אויף וועלט און וואָך
און די נעכט
פון הינטער זיי,
אויף יבשה
און אויף ים...
און די שטערען
אין דער נאַכט,
דאָס איז רעטעניש
פון נאַכט,
און די ברונימס
אויף דער ערד —
די בעשיידעניש
אין זיי...
יעדער ברונים
האָט זיין ליעד,
יעדער וואַסער
שפּיגעלט אָב
פון זיין פאַסטוכעל
אין טאָג;
פון זיין פנים,
זיין געשטאַלט,
און דער זיבעטער
פון — מיר...
און איך זאָג:

סוד פון טאָג,
און זיין אויפגעהן
און פערגעהן,
און זיין ליכטיגקייט
און זעהן,
און זיין הערשען
אויפ'ן פעלד,
אויף די הימלען
גאַנצען טאָג
און אויף ליכטיגקייט

פֿון טאָג, —
אָט דאָס אַלץ
איז פֿערמאַכט,
אָט דאָס אַלץ
ליגט און שווייגט
אין דעם ברונים
אויפֿ'ן גרונד,
אין דעם וואַכערל
ביי ערד,
אין דעם וואַכערל —
פֿערדעקט...

ווער-זשע זאָגען
וועט אונז היינט,
וואָס איז דאָרטען
אויפֿ'ן דעק,
אונטען, אונטען
אויפֿ'ן גרונד,
וואָס עס וויים
דעם סוד פֿון טאָג,
פֿון זיין אָנהויב
און פֿערגעהן
און די גאַנצע צײַט
זיין שטעהן,
ליכטיג-ליכטיג
איבער אַל', —
און זיין זיין
אויף שטרעקע גרויס,
און דערנאָך
פֿון זיך אַליין
צאַנקען, צאַנקען
ביזקעל אויס?... —

ווער-זשע זאָגען
וועט אונז היינט,
וואָס איז דאָרטען
אויפֿ'ן דעק,
שטיל אין וואַסער,
וואָס עס האָט
יענעם שליסעל
און זיך שפּיעלט,
זיך אין שוים אַריין —
און וויים,
זיך אין באָרד אַריין —
און לאַכט,
שטיל געלעכטערל —
פֿערשטעלט,
וואַסער-שמייכעלע —
אין טאָג,
און אין וואַסערל —
עס קוועלט?...

ווער דאָס זאָגען
וועט אונז היינט? —
איך אַליין...
און אַ מעשה
איז געווען, —

ווי געזעסען
בין אַמאָל
און אַריינגעקוקט
אין קוואַל;
אויוועז-טאָג
אויף מיר געווען,
האָב מיט אויגען
זיך פֿערטראַכט
און געקוקט,
אין קוואַל געקוקט,
אָבער גאָרנישט-נישט
געזעהן.
פֿלוצים...
טוט זיך דאָרט

אַ ווייז
פֿון אַ בולבעלע
אַ קליינע,
פּלוצים טוט אויף קוואַל
אַ געה
וואַסער-רעדעלע
אַ שטילע...
רעדיל-וואַסער
זיך צענעהמט
און צענעהט זיך
אין אַ ראָד...
שטיל אַ בלעזיל —
און אַ ראָד...
און צום דרישען מאָל
אַ ראָד...

דעמאָלט ווייזט זיך
שטיל פֿון דאָרט
פריהער אַ קעפּעלע
אַ קליינע,
מעהר און מעהרער,
און אַ נאַסע,
העלער, העלער,
רוקט אַרויס
פּנים, העלזיל —
און דערנאָך...
וואַסער... באָרד...
אַ האַלבער גוף,
העלער, העלער,
שוין אַ גוף:
וואַסער-מענשעלע
געהט אויף... —
וואַסער-מענשיל
געהמט אַפֿריהער
באָרד און פּנים
טרייסעלט אָב,
לאַנג און טרייסעלט זיך
מיט ברעם,
אויגען זשמורעט
אונטער ברעם,
הויבט דערנאָכדעם
קעפּיל אויף,
טוט אַ וואַסער-קוק
אויף מיר... —

— טאָג אין וואַסער-קוק
איז גראָה,
קוק פֿון וואַסער דאָרט
איז שלאָף,
ווי פֿון גרעזער
אויף אַ גרונד,
ווי אין גרעזער
אין אַ טייך
אין אַ זומער-טאָג
אַמאָל...

האָט אַ קוק געטאָן
אויף מיר
וואַסער-מענשעלע
אַזוי:
מיר אין אויגען,
אויג צו אויג,
און פֿון אונטען
שטיל אַרויף,
מיט אַ קנייטשעלע,
ביים אויג,
מיט אַ חכמה׳לע
ביים שלייף,
און אַ שמייכעלע
פֿערשטעלט —
— האַלב אויף שטערענדיל
געווען,

און דאָס אַנדערע —
אויף מויל,
האַלב געלעכטערל,
ווי קלוג,
און דאָס אַנדערע
האַלב תּם,
האַלב ביים אויגעלע
געמיינט,
און מיט אַנדערן
געזאָגט:

„אויב דו, פּאַסטוכעל,
מיט מיר
ווילסט אַראָבגעהן
אינ'ם קוואַל,
שטיל מלוכה-טאָג
צו זעהן,
וואַסער-הערשאַפט
אינ'ם שלאָף
אין דעם רוהיגען
ביי טאָג, —
רעד אַרויס...
—„רעדיל-איין
און רעדיל-אויס...“
וואַרט די וואַסער-רעדיל
גרייט
אויף דעם שטילען וואָרט
פון מיר...
באַלד עס עפענט זיך
אַ טיר,
קומסט דו, פּאַסטוכעל,
דו ווילסט?..“

גלייך בעשטאַנען
בין איך דאַן
און מיט איהם
אין קוואַל אַריין...

שטעהן געבליבען
בין אויף טיר,
וואַסער-שטילקייט
שוין אויף מיר,
און די וואַסער
שוין פערמאַסט,
וואַסער-מענשעלע
מיך וואַסט:
איידער געהן
זיך נאָר געלאָזט,
אָבגעהאַלטען
האָט מיך שטיל,
אויפגעהאַלטען
אויף איין אָרט
האָט אַ ווייל,
און דערנאָך
צוגעגאַנגען
איז צו מיר,
זיך אַנטקעגען
און געשטעלט,
מיר אַרויפגעלעגט
אַ האַנד
אויף אַ אַ'אַקסעל
אין דער שטיל,
נאָך אַ קוק געטאָן
אויף מיר
מיט זיין קוק מיר
גלייך אין אויג
און אַ פינגער זיך
געשטעלט
איבער ליפּען,
איבער מויל...

לאַנג געגאַנגען

בין מיט איהם,
און געפיהרט האָט מיך
אין קוואַל: —

— טאָג-מלוכה
אין דער שטיל,
שלאָף פון וואַסער
אונטער רוה...
וואַסער-מלכה
זיצט אויף טרוין,
וואַסער-מלכה,
און געבעט
מאָך און גראָזען
אונטער איהר,
וואַסער-מענשעלעך
צו פיס
אין די אויגען
קוקען איהר,

אין די אויגען
פון איהר טאָג...

...כ'האָב דאַן אויך
געזעהן, געזעהן
שטילע רעטעניש
פון איהר
און בעשיידעניש
פון קוואַל, —

נאָר פאַר מענש פון קוואַל
האַלט וואָרט,
נאָר דעם קוק פון איהם
געדענק
ביים אַריינגאַנג,
ביי דער טיר,
און זיין פינגער
אויף זיין מויל...

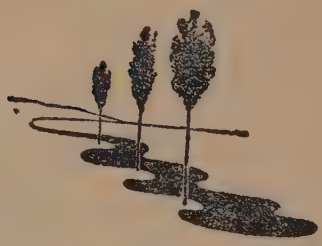

ש. ניגער.

דוד איינהארן *.

I

וואָהר אין חלום — ביי די גאָר עלטע דיכטער — דאָס איז ניט קיין נייס — זענען די ביידע זאַכען פאַרהאַן אין אַנ׳אונגעוועהנטליך שטאַרקער מאָס. און איין זאַך פּאַסט זיך צו דער צווייטער, איינס איז אַ צוגאָב צום אַנדערן: דורך דעם זכרון, וואָס ער איז דער פאָדעם, וואָס פערבינדט דעם דיכטערס וואָהר און ווערק, קומט צו רינען בלוט אין דער פאָעזיע, דער כח-הדמיון שמיעדט איהר געשטאַלט; דער זכרון גיט איהר שטעה-קראַפט, פליגלען — די פאַנטאַזיע. מיט אַנדערע ווערטער: דער סינ-טעז פונים דיכטערס רייכען געווען און זיין מעכטיגען „זאָל זיין״ — דאָס איז די פאָעזיע. די עכטע. אין דער ניט גאָר עכטער הערשט איינעה פון די ביידע יסודות. און כאָטש עס פערשטעהט זיך אַליין, אַז דער זכרון דעם דיכטערס קאָן ניט אויסקומען אָהן פאַנטאַזיע, אַזוי ווי די פאַנטאַזיע, אַפילו די פיסטע, מוז אָנקומען צו זכרונות, דאָך זענען עס צוויי מינים פאָעזיע, ווייל דעם אויבענאָן פערנעהמט אין איין פאַל דאָס געוועזענע, אינים אַנדערן — דאָס געטרוימטע. און די ווערדע פונים דאָזיגען — איינזייטיגען, האַלבען — שאַפען ווענדט זיך אינים ערשטען פאַל אָנים ווערט פון דעם, וואָס איז געווען, וואָס מיט׳ן דיכטער איז געשעהן, און אינים צווייטען — ווענדט זי זיך אָן דער קראַפט און דעם אינהאַלט פון דער פאַנטאַזיע דעם דיכטערס, פון זיינע טרוימען.

צום לעצטען מין געהערט די ליריק פון דוד איינהאָרן. ווילען מיר וויסען, וואָס זי בעדייט, מוזען מיר זיך אַריינטראַכטען ניט אַזוי אינים לעבען דעם דיכטערס, ווי אין זיין טרוים, וואָרום זיין ליעד איז זעלטען ווען אַ זכרון-ליעד, זעלטען ווען איז עס אָנגעטרונקען מיט׳ן שטאַרקען געזונטען טראַנק פון לעבענסגעשעהענישען. בלויז אין איין שיר, וואָס טראָגט טאַקע דעם נאָמען „זכרונות״, איז פאַרהאַן אַנ׳אָנצוהערעניש אויף רעאַלע לע-בענסשילדערונגען:

אַ קליינע שטוב. ביים ברעג פון שטאָדט
אַנ׳אַלטער בוים פון באַרען,
וואָס האָט שוין שטיל, הכנעה׳דיג

*) „שטילע געזאַנגען״, צווייטע פערמעהרטע אויפלאַגע, פעראַג „פראָגרעס״, וואַרשע 1910. „טיינע ליעדער״, „ווילנער פעראַג״ פון ב. א. קלעצקין, ווילנא 1912.

פאַר זיך געגומען דאַרען א. אַז. וו. („מיינע ליעדער", ז. 20).

אין אַנדערע ליעדער אָבער — טאָמער טרעפט זיך שוין אַפילו, אַז ער דערמאָנט זיך אָן עפּיס אַזוינס, וואָס מיט איהם איז געשעהן, איז ער אויך ניט זיכער, אַז ס'איז געשעהן טאַקע אין דער אָמת'ן, איהם דוכט זיך, אַז ס'איז אַ חלום, אַז ס'איז איינע פון זיינע געוועהנטליכע וויזיאָנען:

...און אפשר האָט דאָס מיר מיין אינזאַמע פאַנטאַזיע גענאַרט,
און דאָס איז נור אַ בילד, אַ צויבערבילד געווען („שטילע געזאַנגען", ז. 17).

ער איז שוין געוועהנט אַזוי צו די צויבערבילדער פון זיין איינזאַמער פאַנטאַזיע:

איך ווייס, אַז דו וועסט שוין צו מיר מעהר נישט קומען,
און אפשר ביזטו ביי מיר קיינמאָל געווען —
דאָס האָט נור דער פריהלינג בעשאָטען מיט בלומען מיין גאָרטען—
און איך האָב דיין בילד דאַן געזעהן (דאָרט ז. 18).

וואו האָט ער עס געזעהן? אין האַרצען ביי זיך:

די אויגען, וואָס קוקען אויף מיר אַזוי ליעבליך,
געפאַסט ווי ברילאַנטען אין שוואַרץ,
האָב איך דיר געשענקט פון די אוצרות, וואָס לוגען
בעהאַלטען ביי מיר אין מיין האַרץ.
— — — — — —
און יעטווידער קלאַנג פון דיין צערטליכער שטימע,
די שוואַרצע, די זיידענע האָר
האָט אויסגעוועבט טיעף אין מיין האַרצען דער בענקען,
אַזוי ווי אַ טרוים אויפ'ן וואָהר (דאָרט, ז. 38).

אַפילו די געליעבטע איז אַ טרוים, ניט קיין וואָהר. אַקינד פון דעם מוזע, ניט אַליין אַ מוזע. ער בעזינגט ניט די געפונענע און טרויערט ניט נאָך דער פערלאָרענער: ער טרינקט וועגען דער, וואָס ער זוכט: זיין וואָרט איז ניט ליעבע, נאָר: בענקשאַפט. ער זינגט זיינע שטילע געזאַנגען לכבוד

דער בלאַסער בת-מלכה, נאָך וועלכער איך בענק
און וועל זי נישט קיינמאָל געפינען;
פאַר דער, וואָס איך פלעג אין די זילבערנע נעכט
די האַרציגסטע מעשה'לעך שפּינען (דאָרט, ז. 3).

האַרציגע מעשה'לעך, לעגענדעס, חלומות, וויזיאָנען — דאָס זענען די ליעדער זיינע. און דאָס איז איינער פון די סמנים, וואָס שיידען זיי אָב פון די געדיכטען פון אַנדערע לוריקער. וואָרום די מעשה'לעך, וואָס

ער, איינהאָרן, דערצעהלט, זענען ניט קיין טעמעס פאַר איהם (ווי טעמעס נעהמען מעשה׳לעך אויך אַנדערע דיכטער): די מעשה׳לע איז דער תוך, ניט נאָר די פאָרם פון זיין ליריק. אַ לעגענדע-לופט וועהט אין איהר אויך דאַן, ווען אין איהר ווערט ניט דערצעהלט קיין לעגענדע; אויך דאַן איז זי שטיל און וויך און איידעל און אָהן אַ ממשות, אַזוי ווי זי וואָלט געוועבט געוועזן פון אַ לופטיגער, ניט-ערדישער מאַטעריע.

דאָס רוז אָבער קליידען זיך טאַקע אָן זיינע שטימונגען אין לעגענדעס און מעשה׳לעך. וואָס איז זיין גרונדשטימונג — זיין בענקשאַפט? אַ לעגענדע. אַ מעשה׳לע מיט אַ בלאַסער בת-מלכה, מיט אַ „יונגער פרינצעסין, וואָס וואוינט ערגיץ-וואו, ערגיץ-וואו אין אַ שלאָס אַ פערמאַכטען". זיין טרויער, זיין תשעה-באב-שטימונג?

— — — — — — — —

און ס׳האָט זיך געהוכט, אַז אין בענקענדען לופטען וועט פלוצלונג
אַ זאַמדיגער מדבר מיט עטליכע פאַלמעס זיך ווייזען:
אַ חורבה אַנאַלטע, פערוואַקסען מיט ווילדע, מיט טרוקענע גראָזען,
און אָנגעלעהנט דאָרט אין אַ ווינקעל אַ יונגפרוי פערוויקעלט אין
ווייסען... (דאָרט, ז. 9).

דער סימבאָלישער, ווייזאָנערישער גייסט פון דער לעגענדע-וועלט פערלאָזט איהם ניט אויך דאַן, ווען ער טרוימט פון זיין גליק, פון זיין שולמית:

אַך, זיי, מיין געליעבטע, אַ צאַרטע לעגענדע —
פער׳כשוף מיין האַרץ מיט אַ טרוימענדען בליק,
זיי ווייט און געהיים און פער׳חלומ׳ט, אַזוי ווי
אין פריהלינגסנעכט ווייסע די ברעגעס פון הימעל,
וואָס ציהען, אַזוי ווי זיי וואָלטען בעהאַלטען
אין בלויליכען שלייער אַ גאָלדענעם גליק... (דאָרט, ז. 14).

ווייט און געהיים און פער׳חלומ׳ט זענען אַלע געשטאַלטען, אַלע זעהנגען, וואָס ער זעהט. אָבער ניט נאָר די געשטאַלטען, וואָס אין זיי טוען זיך אָן זיינע אינעווייניגסטע שטימונגען און בענקענישען — אויך די אַרומיגע נאַטור, די לאַנדשאַפט, וואָס ער מאָלט, איז ניט קיין רעאַלע, ממשות׳דיגע זאַך: אויך זי איז ניט מעהר ווי „אַ ווייטע, געהיימע און פער׳חלומ׳טע" לעגענדע. אָט מאָלט ער אַ לבנה-נאַכט — דערצעהלט ער:

— — — — — — — —

דאָרטען ווייט, דאָרטען ווייט, וואו עס דרעמעלט דער וואַלד
אין אַ נעבעל פון מאַטאָווען זילבער —

שטיל, אין אַ שאָטען פערהילט
פון אַנ׳אוראַלטען בוים,
אויפ׳ן פייכט־ווייכען גראָז, מיט אַ האַרפע אין האַנד
מוז זיצען אַנ׳עלענדער זינגער
און אַ ניגון פערטראַכט וועבען שטיל, וועבען שטיל
אויף די סטרונעס מיט צערטליכע פינגער... (דאָרט, ז. 20).

אויך די שטימונג פון פריהלינג, פון די „בלאַסע פריהלינגסנעכט" קאָן ער אַנדערש ניט אויסדריקען, ווי דורך אַ לעגענדע־סימבאָל: „... איך ווייס נישט, נאָר מיר דוכט: מיר האָט זיך ווען גע׳חלומ׳ט אַ ווילדער גאָרטען. טיעף אין איהם אַנ׳אַלטער שלאָס א. א. וו." (דאָרט, ז. 46).

ביי די „זומערדיגע אָבענדס" פרעגט ער:

— — — — — — — —

וואו איז אייער מלכה? אין דער לופטען, פיהל איך,
וועהט איהר וואַרים אָטעם, גליצט זיך צאַרט און גלעט....

— — — — — — — —

ערגיין מוז זי דרעמלען, אויף אַ בעט פון סאַמעט,
מיט צעשפּרייטע אָרעמס אין אַ בלוי געצעלט
ביי דעם שיין פון אַ בריליאַנטענעם קליינעם לעמפּיל,
וואָס בעלייכט איהר מאַרמאָר־אויסגעטאָקט געשטאַלט...
(דאָרט, ז. 47).

און אָט איז דער ערשטער אַקאָרד פון אַ האַרבסט־שטימונג:

ווי שטיל עס צעלעגען זיך טרויריגע שאָטענס,
אַ ווינטעלע ציטערט צווישען די צווייגען.
פערמאַך דיינע אויגען, מיין ליעבסטע, און לאָמיר
אַ מעשה׳לע שפּינען אין האַרבסטיגען שווייגען... (דאָרט, ז. 49).

און עס קומט די מעשה׳לע. דערווייל זעהען מיר אָבער — און צוליעב דעם האָבען מיר געבראַכט די ציטאַטען — אַז די פערשיידענע צייטען פון יאָהר זענען אין איינהאָרנ׳ס שילדערונג ניט, אַזוי ווי פערשיידענע וירקליכקייטען, יעדע מיט איהר פאָרם, מיט איהר פאַרב, נאָר פערשיידענע מעשה׳לעך, חלומות. און ניט ווילענדיג קומט אַריין אין קאָפּ, ליי־ענענדיג די ליעדער, אפשר איז עס גאָר ניט געווען אַזוי קרום פון יענעם פילאָזאָף, וואָס האָט פערגונען זיך צו פרעגען: צי איז די גאַנצע אויסווייניגסטע וועלט, צי איז די גאַנצע נאַטור אַמאָל ניט מעהר ווי אַ חלום? די נאַטור, וואָס איז געשילדערט ביי איינהאָרנ׳ען, מאַכט בשום אופן נישט דעם איינדרוק פון אַ זאַך, וואָס האָט אַ לענג און אַ בריט

און אַ הויך. מיר זעהען זי ביי איהם קיינמאָל ניט אַנ׳אָפּענע, אַנ׳אָב־געדעקטע, נאָר — דורך „בלויליכע שלייערס“, „זיידענע טוליען“, „ראָזיגע נעבלען“; אַ „שאָטען אַ געהיימער“ פערשטעלט איהר געשטאַלט; אַ „שאָרף אַ געהיימער“ — דאָס איז איהר קלאַנג. און אויך די אויגען, וואָס קוקען אויף איהר, די אויגען פונ׳ם דיכטער, זענען „אויגען פער׳חלומ׳טע“, און זייער בליק — אַ „טרוימענדער בליק“.

ווען ער טרוימט ניט, איינהאָרן, דאַן איז ער בלינד. ער זעהט נאָר, ווען ער האַלט צוגעמאַכט די אויגען: ער זעהט נאָר, וואָס איהם דוכט זיך. איהם האָט „פער׳כשופ׳ט דאָס לאַנד, וואו די זון קוקט אַרויס דורך אַ נעפיל“. ער האָט אַנ׳אויג פאַרץ נעפיל, ניט פאַר דער זון; פאַר איהר האָט ער קיין ווערטער ניט אפילו: „גאָלדענע שטראַהלען“ און ווידער אַמאָל „גאָלדענע שטראַהלען“. זיי זענען ניט בלויז צו שטאַרק, צו הייס פאַר איהם, אָט די זונען שטראַהלען: זיי זענען אויך צו קלאָר, צו געוויס, צו רעאַל פאַר איהם. ניט כח פעהלט איהם זיי צו בעזינגען (דאָס פעהלט איהם אפשר אויך, אָבער ניט דאָס איז דער עיקר): דער עיקר איז, וואָס ביי איהם איז ניטאָ קיין בעגייסטערונג פאַר זיי. בעגייסטערן קאָן ער זיך נאָר פאַר דאָס, וואָס ער „וויל און וועט קיינמאָל ניט געפינען“. בייטאָג אָבער געפינט מען. דער ליכטי־גער טאָג איז פראָזאַאיש:

— — — — — — — —

און ווי עס ווערט ליכטיג, דאַן ווערט פון דעם הויכען
אַ קליינעס, אַ שוואַכעס, אַ זעהעדיגס מענשיל,
וואָס וואַנדערט אַרום מיט אַ פּעקעלע סחורה
און האַנדעלט און קויפט און פערקויפט... (דאָרט, ז. 63).

פאַרנאַכט אָבער, די שטראַהלען ווערען „רויזיג“, „צערטליך“, „בלאַסליך“, די ווירקליכקייט פערלירט איהרע גרעניצען, די פעסטקייט פון איהרע ליניעס, באַנג ווערט און שטיל, עס שוועבט אין דער לופ־טען אַ וואַרטעניש, אַ טרוים זוכט זיין תיקון — וואַרט אויף די „פער־שלאָפענע בלום“, אַ „שאָרף אַ געהיימען“ טוט דער אויער פערנעהמען, אַ שאָטען פליהט דורך: אין „צערטליכער וויסקייט“ אַנטפּלעקט זיך די „שלאַנקע פערהילטע געשטאַלט“ פון איינהאָרנ׳ס מוזע — אַ „בלאַסע, פערקלערטע, מיט אויגען פער׳חלומ׳טע, אָפענע, צאַרטע“ — און שטיל, ווי דער שלאָף פון אַ קינד, ווי די טרער פון אַנ׳איינזאַמען, ציטערט אַרוים „אַ פערבענקטע, פער׳חלומ׳טע ליעד“...

יע, ס׳איז ניט קיין צופאַל, וואָס פון די פיער צעהנדליג „שטילע געזאַנגען“ רעדט זיך ניט וועגען נאַכט און פאַרנאַכט, נאָר אין ניין

אָדער צעהן לידער. אין אַלע איבעריגע הערשט אַ פערשעמטע בלאַ־ליכקייט,
אַ ווייכע טונקעלקייט, שאָטענס וויקלען זיך און —
דערשראָקענע, שטילע, פערטוליעט אין שאָטענס,
פערטיעפטע אין זיך, אין דער אייגענער שוואַרצקייט,
צעציהען זיך רייהען פון פינסטערע הייזער
און בילדען אַ גאַס נאָך אַ גאַס.
און טיעף אין די גאַסען אויף פייכט־קאַלטע שטיינער,
מיט באָרוויסע פיס אין צעריסענע קליידער,
געהט אומ׳עט אַ הייכער, אַ בלאַסער, אַ דאַרער,
מיט אָפענע, בלינדע, פערצויגענע אויגען
און זוכט עפיס שטיל מיט צעצויגענע פינגער
און זוכט אָהן אַנ׳אויפהער און זוכט... (דאָרט, ז. 52).

„און ווי עס ווערט ליכטיג, דאַן"... איז אויס לעגענדע: נאָר אין דער טונקעלקייט וועבען זיך לעגענדעס...

II

אָבער נאָך אַ זאַך איז פאַרהאַן, וואָס צייכענט אויס די לעגענדע, וועניגסטענס, די איינהאָרנשע:
עס גיט אַזוי זעלטען אַ שענע לעגענדע,
וואָס זאָל נישט פערהילט זיין אין אייביגען טרויער. (דאָרט, ז. 50).
זי איז פערהילט, די לעגענדע־פּאָעזיע איינהאָרנס, אין אייביגען טרויער.
אויב דער טרוים איז איהר שורש, איז דער טרויער איהר לופט.
און מען פרעגט זיך אַליין: איז עס דער טרויער פון דער יוגענד? דער טרויער, וואָס איז אָהן ביין און אָהן ספנה, וואָס האָט נישט קיין אַנדער סיבה, אַחוץ די נייע כחות, וואָס וואַכען אויף אינ׳ם הייסען, אונ־רוהיגען בלוט און האָבען נישט, וואו אַהין צו טון זיך פון דער אייגע־נער אונגעריכטקייט? איז עס דער טרויער, וואָס קומט פון צופיעל גע־פיהלען?

ניין. אין איינהאָרנס ליריק איז פאַרהאַן די ווייכקייט, די פער־חלומ׳טקייט, ניט אָבער די שטורמישקייט, ניט דאָס צופיעל פון דער יוגענד. עס בעפאַלען נישט אונזער דיכטער יענע סתירות׳דיגע תאוות און געפיהלען, וואָס צערודערן דעם יונגען מענשען, מאַכען קאָכען אין אידם די געבליטען, און זיין האַרץ ווערט אַ פּלאַץ פון קריג צווישען געטער און טייוולאָנים: נאָר איין־און־איינציג געפיהל, אַ שטילער און אַ ווייכער, דער געפיהל פון בענקשאַפט און טרויעריגקייט — אַזאַ איינ־

דרוק האָט מען פון די ליעדער — האָט גאָט איהם אַריינגעהויבט אין דער נשמה, בשעת ער איז געבוירען געוואָרען, און ער לאָזט איהם ניט אָב אויף איין מינוט, אָט דער איין־און־איינציגער בענקשאַפט־און טרויער־געפיהל. אין אָט דער איינאונאיינציגקייט, אין אָט דער אייגענט־ליכער אָרימקייט און איינטאָניגקייט פון זיין פּאָעזיע ליגט דער כשוף, וואָס רינגעלט זי אַרום, ווי מיט אַ רינג, שליסט זי איין און מאַכט פון איהר אַ גאַנצע האַך. אויב אין איהר איז פאַרהאַן עפּיס אַ סתירה, איז עס נאָר די סתירה צווישען דער יוגענד־בענקשאַפט, וואָס צי־טערט אַרויס, ווייך און מילד, פון די שטילע געזאַנגען, און דעם טרויער פון אַנ׳אַלטען, וואָס הויערט, ווי אַ נעפּיל, איבער די ליעדער איינ־האָרנס, דער טרויער, וואָס זעהט אויס, אַזוי ווי ער וואָלט געהערען ניט איהם, דעם עטליכע־און־צוואַנציג־יאָהריגען, נאָר עמיצען אַנ׳אַנדערן, וואָס האָט אָבגעלעבט אַלעבען אינ׳ם לאַנד פונ׳ם אייביגען האַרבסט. און עס פרעגט זיך: ווי קומט צו איהם, דעם יונגען, אָט די אַלטקייט, אָט דער האַרבסט? ווי קומט צו אָט דער קנאָספּע די פערלאָשענע גאָלה פונ׳ם געלען בלאַט?

אין די „יודישע עלעגיעס" געפינען מיר אַנ׳ענטפער אויף דער פראַגע:

אַ צער פון טויזענד דורות ליגט אויף מיר;
די גרויסע פּיין געשטעמפּעלט האָט מיין שטערן...
(מיינע ליעדער, ז. 52).

ניט זיין אייגענעם צער, הייסט עס, גיסט ער אויס אין זיינע ליעדער, נאָר דעם אַלטען צער פון דער אַלטער אומה — דעם צער פון טויזענד דורות, — יענעם צער, וואָס מיר האָבען בירושה, וואָס לעבט אין אונזער בלוט, וואָס בעהאַלט זיך אין די ווינקלען פון אונזער טויל, וואָס קוקט פלוצלונג אַרויס, ווי אַ רעטעניש, ווי אַ וואונק פון דער אייביגקייט, ווי אַ קללה און אַ ברכה צוגלייך, פון אַ פאָר אויגען, וואָס מיר בעגעגענען אַמאָל ניט ווילענדיג און אונעריכטערהייד אין אַ פרעמדער רוישיגער שטאָדט... דאָס איז יענער צער, וואָס נאָך איהם דערקענען מיר איינע די אַנדערע... יענער צער, וואָס לעגט אַרויף אַמאָל אַ ציילען פון אויסדערוועהלטקייט אויף אַ פּנים, וואָס האָט שוין לאַנג פער־לאָרען דעם צלם אלקים...

שוין אין די „שטילע געזאַנגען", וואו דער יונגערמאַן מיט די גרוי־סע אויגען און דעם בלאַסען געזיכט האָט נאָך מעהר זיך, ווי זיין פאָלק געזונגען, — שוין דאָרט האָבען מיר געלייענט:

מיין פאָלק, עס געהערט מיין נשמה דיין טרויער.

אַזוי ווי די שלינה אין שוואַרצען פערהילט,
וועט זי אייביג זיצען מיט בענקשאַפט ערפילט
ביי דיר אויף דיין אַלטען צעוואָרפענעם מויער...
(„שטילע געזאַנגען" ז. 62).

שוין דאַן איז דער אַלטער צעוואָרפענער מויער געשטאַנען איהם פאַר די אויגען און פערשטעלט פון זיי דעם ליכט פון דער זון און פון דער יוגענד.

אָבער געוויינט האָבען זיי ניט, זיינע אויגען: שטיל איז זייער טרויער. וואָרום ניט דער טרויער פון אַ יתום, וואָס איז געבליבען אין דער וועלט עלענד און פערלאָזען און אָהן אַנאָנשפאַר אין לעבען, איז זיין טרויער. נאָר דער טרויער פון אַ יורש, וואָס אוצרות, פון זיינע עלטערן געזאַמעלט און אויפגעהיט, זענען איבערגעגאַנגען אין זיין רשות, און עס טוט איהם נאָר באַנג, און עס שרעקט איהם די פערענטפערליכקייט, די הייליגע אַחריות, וואָס די שעה פון טויט האָט אַרויפגעלעגט אויף איהם, דעם איבערגעבליבענעם... אַ ציטערניש נעהמט דורך זיין נשמה, אַז עס גיט אַ טראַכט וועגען די, וואָס וועלען קומען נאָך איהם און פערנעהמען זיין אָרט... צי וועלען זיי ניט פערשוועלען די ירושה? דער פוס פון טרערען, די שטילע זאַלב פון אונזער קרבן, איז אונז איבערגעגעבען געוואָרען צו היטען — צי וועלען מיר איהם היטען? צי וועלען מיר איהם איינהיטען? אייביגקייט איז אונז בעשערט — צי וועלען מיר שטאָלץ זיין אויף אונזער גורל? ליידען איז אונז בעפוילהלען געוואָרען — צי וועלען מיר ליידען? צי וועלען מיר ווערט זיין צו טראָגען דעם נאָמען אייניקלעך פון אונזערע זיידעס, די קדושים, מיר, וואָס מיט אונזערע אייגענע הענד צעשטערען מיר איצט אונזער היים די גייסטיגע, אַזוי ווי די פיינד אונזערע האָבען חרוב געמאַכט אַמאָל די היים פון אונזערע אָבות?

אָבער נאָך שטאַרקער ווי די אַחריות און דער שרעק פאַר די קומענדיגע, וואָס ער האָט צו זיי קיין צוטרוי ניט, איז די פערענטפערליכקייט פאַר זיך אַליין. מיר טראָגען אַ שווערע לאַסט אויף אונזער נשמה, טויזענדער יאָהרען, רייהען פון דורות קוקען אויף אונז פון די חורבות, וואָס מיר האָבען פערלאָזען, און מיר לייענען אין זייער קוק אונענדליכען שפּאָט צו אונז און צו די נייע פּאַלאַצען, וואָס מיר ציהען זיך צו זיי און פיהלען ניט, ווי אונזיכער זיי זענען... אַזוי ווי עפּיס אַ ליק, אַ בייזער רוח, וואָלט יעדע מינוט צוריק אונז אויפ'ן רוקען אַרויפגעלעגט די משא, וואָס מיר האָבען אָקאָרשט אַראָבגעוואָרפען און געמיינט, אַז מיר זענען שוין פטור פון איהר. אונזערע עלטערן זענען מיט דער לאַסט געוועזען צונויפגעוואַקסען, זי איז געוועזען צו זיי צוגעקלעפּט, און זיי איז ניט שווער געוועזען איהר

יאָך צו טראָגען, אַזוי ווי עס איז ניט שווער צו טראָגען זיך אַליין.
און נאָך איינס: זיי זענען אַ קיבוץ געהען; אַ קיבוץ איז קיין זאַך ניט שווער.

איצט אָבער דולט זיך אַמאָל, אַז ער ווערט בטל, דער קיבוץ, עס צעפאַלט זיך דער בינטעל, איש לאָהלו ישראל, איך בלייב דאָ נאָר איינער, אַ לעצטער, איך און זי, די שכינה... ווי זאָל מיין האַרץ אין מיר ניט ציטערן? ווי זאָל איך דעם הייליגען טרויער ניט פיהלען, וואָס פלאַטערט אַרום אין דער שטיל? מען האָט מיך געמאַכט פאַר אַ היטער פון דעם קעניגליכען שלאָס, וואו זי זיצט, די בת־מלכה, אין שוואַרצען גערילט, און וואַרט און טרויערט אויף איהר בעשערטען, וואָס איז אַוועק און בלאָנזשעט אום אין פרעמדע לענדער — ווי זאָלען ניט שטיל זיין מיינע טריט? ווי זאָל מיין וואָרט ניט זיין גלייך צו אַ תפלה? און זיין טריט איז שטיל, און זיין ליער איז אַ תפילה. וואָרום (כאָטש עס קלינגט אַזוי פרעמד אויף יודיש) אַ פאַזש פון דער טר.יערענדיגער שכינה איז ער. ביי איהר צו די פיס זיצט ער... דאָס איז דער סוד פון זיין צאַרטקייט — און זיין טרויער.

— — — — — — — —

פערוואָגעלט אייך, ליעדער, פערוואָגעלט: געפינט וואו אַ שול אַ פערלאָזטע,
וואו ס'דאַוונען די פיגעלעך שחרית, און מעריב דער נאַכטיגער זינט.
פערוואָגעלט אייך, טאָמער געפינט זיך נאָך דאָרטען אַנ'אויג אַ פערטרערטע
און ס'מורמעלט נאָך „טאַטע און „מאַמע" אויף יודיש אַ יידישעס
קינד („מיינע ליעדער" ז. 3).

איהם איז שווער אַליין צו טראָגען די לאַסט, צו זיין דער איינציגער ורב פאַר די אַלע פערבלאָנזשעטע און פערפאַלענע, דער איינציגער היטער פונ'ם שלאָס, און עס וואָלט געווען פאַר איהם אַ טרייסט און אַ דערקוויקונג, אַז עס וואָלט זיך געפונען נאָך „אַנ'אויג אַ פערטרערטע", נאָך אַנ'אויג, וואָס איהר בליק איז געווענדט צו דער שול. נאָר די שול, דולט אידם אויס, איז פערלאָזט... אָט די שול די פערלאָזטע, דער געוועזענער היכל און די איצטיגע חורבה, וואָס איז דער מקור פון זיין ליעד דער עלעגישער, איז אויך זיין סימבאָל: ווייך און שאָטענדיג איז זי אָנגעצייכענט אויפ'ן שער־בלאַט פון „מיינע ליעדער"...

ער ווייס טיעך אין האַרצען — ווי זאָל ער עס ניט וויסען, ער, דער פערטרויטער פון דער שכינה? — אַז

די שול דאַרף קיין עולם פון טויזענדער מענשען:

פון אייביג־אָן היטען יחידים איהר פראַכט.
זי וועט, ווי אַ מאַמע, אונז טוליען און בענשען,
ביז וואַנען ס׳וועט קומען די אייביגע נאַכט. (דאָרט ז. 5).

ער ווייס עס: ווי זאָל ער עס ניט וויסען? נאָר אַזוי ווי אַ מוטער, וואָס איין קליין קינד איז איהר נאָר פערבליבען, ציטערט איבער איהם, דעם ציטערדיגען, און דער מינדסטער שאָרך פון אַ בלאַט, וואָס דער ווינט רייסט אַראָב פונ׳ם צווייג, וואַרפט אָן אויף איהר אַ שרעק, אַזוי לעבט אויך ער, דער געטרייער, אין איין מורה פאַר דער „שול", פאַר דער ירושה, פאַר דעם אוצר, וואָס איהם איז איבערגעגעבען געוואָרען צו היטען, איהם, דעם „לעצטען", און די פאַנטאַזיע מאָלט איהם טרויעריגע בילדער:

געשטאָרבען דער לעצטער בעל־תפילה:
פערשלאָסען שטעהט איינזאַם די שול;
די פענסטער פערשלאָגען — און שאָטענס
פערשעמטע, זיי מאַכען זי פול...

— — — — — — — —

און שטיל אויף די טרעפּלעך פון אָרון
די שלינה אַנ׳עלענדעע שטעהט;
איהר קאָפּ איז געבויגען אין טרויער
און שוואַרץ, ווי די נאַכט, איז איהר קלייד...(דאָרט, ז. 7).

שוואַרץ, ווי די נאַכט: אַזוי ווי עס וואָלט שוין טאַקע גאָר קיין שום האָפענונג ניט געווען, אַז אָנשטאָט דער אַלטער שול, וואָס איז (פאַר אונז איצט, וועניגסטענס) פערשלאָסען, זאָל זיך עפענען אַ נייע, נאָך אַ ליכטיגערע, און נייע תפילות זאָלען געזאָגט ווערען... אַזוי אָנגעשראָקען איז ער פון דעם גייסטיגען „אינטערנעגנום", דעם „אין מלך בישראל", וואָס מיה לעבען איצט איבער, איצט, ווען נאָר ווייניג זעהען, אַז די „שעת תהו ובהו" איז אַ „שעת ערבוב התחומים של אחרית וראשית, של סתירה ובנין, של זקנה ועלומים", אַ שעה פון ערב־צוקונפט, — אַזוי אָנגעשראָקען איז ער פון אָט דער „ווירענדיגער" צעמישטער און צעטומעלטער איבערגאַנגסצייט, וואָס איז פול מיט סכנות, אַז ניט בלויז מיט דער „שול" — אויך מיט זיך אַליין, מיט זיין אייגענער תפילה איז ער ניט זיכער:

...ווער וועט מיר מיין איינזאַמע תפילה פערנעהמען?

— — — — — — — —

ווער ווייס?
אפשר וועט זי שוין זיין גאָר די לעצטע
און קלאַפּען די לעצטע אין הימלישען טויער?...(דאָרט, ז. 9).

ווי קאָן ער זיין זיכער מיט זיין תפילה, אַז ער ווייס ניט, צי איז פאַרהאַן נאָך ווער, וואָס זאָל זי פערנעהמען און — איבערנעהמען?
און ער בעט ביי גאָט:

אָ, גרויסער גאָט!
איך בעט דאָך אַזוי ווינציג,
ווי קליין עס איז און נישטיג מיין בעגעדר:
אַ קלור גיב מיר נאָר,
וואו איך זאָל רוהיג ליגען,
און פאַלען זאָל אויף איהם
מיין אייגען קינדס אַ טרער....(דאָרט, ז. 29).

און אַז איהר לייענט דורך די ליעדער (און לייענען לייענט איהר זיי נאָר דאַן, ווען אַייך אַליין איז אומעטיג אויפ'ן האַרצען, און איהר זוכט אין זיי דעם אויסדרוק פאַר אייער שווייגען) — אַז איהר, לייענט, זאָג איך, דורך די ליעדער, וואָס זענען איגענטליך נאָר איין ליעד, טראַכט איהר: „מיינע עלעגיעס" האָט געדאַרפט שטעהן אויפ'ן שער-בלאַט, וואו ס'איז אויסגעמאָלט די אַלטע, האַלב-חרוב-געוואָרענע שול.

און אפשר „מיינע תפילות".

„מיינע ליעדער" איז אַ סימן פון סובייקטיוויטעט: דעם סימן אָבער דאָ-בען אַלע לירישע געדיכטען. די בעזונדערהייט פון איינהאָרנס ליעד בעשטעהט דערין, וואָס בעצם איז עס גאָר ניט קיין ליעד, וואָס מען קאָן עס זאָגען און זינגען הויך אויפ'ן קול, נאָר — אַ שעפּטשען פון ליפּען, וואָס דאַזונען: זיי טוען זיך שאָקלען, די לעפּצען, נאָר קיין שטים טוט מען ניט פערנעהמען.... אונזער לשון-קודש האָט פאַר דעם אַ וואָרט (כ'מיין דעם מוזיקאַלישען טייטש פונ'ם וואָרט): התרפקות. אַ שטיל בעטען זיך. אַבעטען זיך מיט די אויגען — מיט דער שטילקייט און דעם טרויער, וואָס אין זיי — — —

(ענדע אין קומענדיגען נומער)

שמואל הירשענבערג.

ס׳זענען פאַרהאַן פיעל קינסטלער, וואָס צייכענען זיך אויס דורך זייערע פאַרבען; אויך אַזוינע, וואָס וועגען זיי זאָגט מען, זיי זענען ווירטואָזען אינ׳ם צייכענען; ווידער זענען דאָ אַזוינע, וואָס האָבען ניט די אויבענדערמאָנטע מעלות, פערקעהרט, זיי זענען שלעכטע קאָלאָריסטען און גאַנץ געוועהנליכע צייכנער, און דאָך — ווען מען שטעהט פאַר זייערע בילדער, פערגעסט מען אָן זייערע חסרונות, מען פערטראַכט זיך, פערחלומ׳ט זיך.

און אַז מען געהט אַוועק פון זייערע בילדער און מען וויל זאָגען אַ שבח אויף דעם מייסטער, זאָגט מען:

— אָט דער איז אַ קינסטלער.

עפּיס אַ וואַרימע האַרציגקייט יאָגט אויף אייך פון זייערע בילדער. ס׳דאַכט זיך, אַז זיי זענען געמאָלט מיט נאָך עפּיס, אַחוץ פאַרבען און פענזלען. ס׳שוועבט אַרום אויף זיי אַ הויך פון... — רופט עס אָן: גאָטעס־פונק, טאַלענט, ליעבע. נאָר עס קויפט אייך איינגאַנצען אונטער.

און אַז איהר בעמערקט שוין זייערע חסרונות, בעמערקט איהר עס שטיל אין זיך, גלייך ווי איהר וואָלט מורא געהאַט דערמיט זיך אַליין צו בעליידיגען. אַזוי ליעב און טייער ווערען זיי אייך.

פיעל קינסטלער ווערען פון אונז געשעצט, פאַר איניגע האָבען מיר אַפילו מורא, נאָר וועניגע ווערען געליעבט.

צו די וועניגע געהערט שמואל הירשענבערג.

———

אמת גרויסע קינסטלער, גאונים ווערען זעלטען פון אונז געליעבט. מיר זענען צו שוואַך דערצו, אָדער — אפשר צו שטאַרק.... מעגליך, אַז פרויען קענען יאָ ליעבען גיגאַנטען. דער גרעסטער גליק זייערער איז דאָך איינצוטוליען זיך אין אַ שאָטען פון אַ ריז און ליעבען, ליעבען, ציטערנדיג... מיר אָבער זענען צו מענליך דערצו.

ליעבען מיר דען די נביאים, שעקספיר׳ן געטע׳ן?

זיי זענען צו גרויס דערצו.

מיר קענען ליעבען אונזער גלייכען, געוועהנליכע מענשען, וואָס ביי זיי קענען מיר אַפילו אָנטאַפּען זייערע שוואַכקייטען, ווען זיי זענען, נאָר געבענשט פון גאָט מיט חן.

מיר דוכט זיך, אַז מיר קענען צום מיינסטען ליעב האָבען „רות״ אין תנ״ך: ס׳פיהלט זיך דאָרט אַ זיידענער ציטעריגער פליגעל; מיר שפּירען אַ תפלה־אויסדרוק אין די אויגען פון דעם, ווער עס האָט עס געשריבען. ער האָט צו וועמען צו האָפען, צו בעטען. ער איז אַליין קיין גאָט ניט.

און דערפאַר פליסט עס אינגאַנצען אַזוי ווייך און רוהיג, ווי אַ סאַמעטענע נאָוועלע, ווי ...רות.

מיר ליעבען אַ מאָפּאַסאַנ׳ען, אַ טשעלאָוו׳ן. זיי זענען אונז היימיש, ווי עלטערע, קליגערע און דערביי האַרציגע ברידער.

———

מיט וואָס איז אונז ש. הירשענבערג אַזוי סימפּאַטיש? פיעל גרינגעה איז אָנווייזען, פאַרוואָס אַ מענש איז שען: ס׳איז גענוג נאָר אָנצו־ווייזען אויף זיינע ריכטיגע, פּראָפּאָרציאָנעלע פאָרמען. אָבער סימפּאַטיע — דאָס איז, צום מיינסטען, אַ זאַך, וואָס ס׳לייענט זיך צווישען די שורות.

דוכט זיך, אַ שטיק פערעווידוויזשניק איז ש. הירשענבערג, אַ שלעכטער מאָלער און איז אָפט אַזוי האַרט אין דער צייכענונג.

און דאָך דוכט זיך אָפט, אַז איהם פּאַסט עס. ס׳האָט אַנדערש ניט געקאָנט זיין. עפּיס דערמאָנט ער אָן אַ בליטעל, וואָס וואַקסט זיך אונ־טער אַ פענכטער פון אַ נידעריגער קליינשטעדטילדיגער שטיבעל, וואָס ביי איהם זיצט אַ מיידעל און חלומ׳ט זיך איהרע שטילע, ניט דרייסטע חלומות.

זיינע טעמעס, זיינע בילדער זענען מיט איהם אינאיינעם האַרמאָניש אויסגעוואַקסען אויפ׳ן פעלד פון דער אַלטער שול. אַ ביסעלע רעאַליזם, אַ ביסעלע טרוימעריי — און אַזוי פיעל ליעבע צום פאָלק. אַ נאַאיוויטעט מיט אַ פּראָסטקייט פיהלט זיך אין זיינע בילדער. דוכט זיך, אַ גאַנץ געוועהנליך בילד, אַ גאַנץ געוועהנליכע צייכנונג, — און דאָך פיהלט איהר, אין זיינע אַרבייטען שלאָגט עפּיס אַזוינס, וואָס רופט זיך אָן שאַפען. ס׳איז ניט געמאָלט בלויז, ניט צוגעקלערט, נאָר אַזוי אונמיטעלבאַר דורכ־געפיהלט, אויסגעדיכטעט. —

יאָ, ער איז געווען אַ קינסטלער.

און דערפאַר פאַלט ער אַזוי זעלטען אַריין אין באַנאַליטעט, אין פאַלש־הייטען. נאָר זיין „ביסעל פּאָליטיקע" מאַכט אויך אונז קיין איינדרוק. ש. נו, האָט ער אָבגעמאָלט אַ גרופּע יודען, וואָס זיצען בין מנחה למעריב אין שול און שמועסען מכח פּאָליטיקע... — נו, איז וואָס? — פרעגען מיר זיך, — גאָרניט... און געהען אַוועק מיט גאָרניט.

אין דעם בילד קענען מיר זעהן הירשענבערג׳ס גוף אַליין: ווי וואָלט ער אויסגעזעהן, ווען ס׳פליהט אַוועק פון איהם זיין נשמה, זיין גייסט, און צוזאַמען מיט זיי זיין חן...

און פון דעם בילד קאָנען מיר אויך זעהן, פאַרוואָס זיינע חברים — יודיש־פוילישע קינסטלער זאָגען אונז גאָרניט און זענען אַזוי אונסימפּאַטיש: נו גוט, זיי מאַכען אַזוינע בילדער פון יודישען לעבען, אַ ביסעל אפשר בעסער אָדער ערגער געמאָלט און געצייכענט. אָבער וואָס זענען זיי? זייער

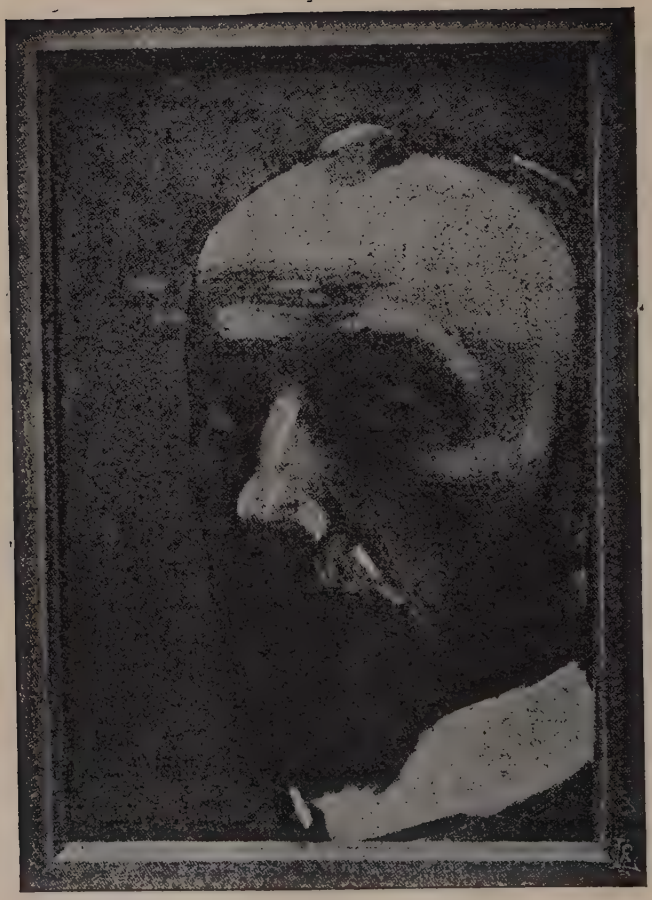

שמואל הירשענבערג. אייגענפאָרטרעט.

פערזענליכקייט? פאַרוואָס קאָנען מיר ניט לערנען זייער לאַראַקטער פון זייערע ווערק?

הירשענבערג האָט אין דעם בילד פערלוירען זיין איך, זיין שטיל טרוימעריש געמיט מיט׳ן יודישען פערביטערטען קרעכץ.

נאָך אין אַ בילד האָט הירשענבערג זיך אַליין פערלאָרען, אין זיין „אייביגען יודען". דער שטילער, טרויעריגער הירשענבערג האָט זיך גע־פּרוּבט אַוועקשטעלען אין אַ פּאָזע, אַ ברייטען זשעסט מיט אַ ווייטען קוק אונז ווייזען, — און ער האָט אָבגעמאָלט, ווי אַ נאַקעטער יוד לויפט אין אַ וואַלד פון צלמים איבער טויטע קערפּער...

און ס׳איז אַרויס פאַלש.

ווען דער בילד, ווי דער פריהער דערמאָנטער, זאָלען זיין גוט גע־מאָלט, וואָלטען זיי אַודאי אַ גרויסען ווערט געהאַט. אָבער ניט דערין איז הירשענבערגס קראַפט.

זיין קראַפט איז אין גוט און עהרליך פיהלען, וואָס איז אַזוי זעלטען געוואָרען אין אונזער צייט פון גוטע מאָלער און גוטע בילדער־מאַכער.

אייגענאַרטיג, הגם אָרים זעהן — איז פיעל וויכטיגער, איידער רייך און שען זעהן, נאָר מיט פרעמדע אויגען.

און אין הירשענבערג׳ס „אייביגען יודען" פיהלט זיך אַ ווירקונג פון דעם מינכענער פראַנץ שטוק׳ס „קריג"...

ווי צאַרט און איידעל איז דעם קינסטלערס איך, לאָזט זיך צום בעס־טען דערקענען, שטעהענדיג פאַר זיינע ערגערע בילדער, נאָכדעם ווי מיר זענען שוין בעקאַנט מיט זיינע בעסערע ווערק. מיר טראַכטען זיך דאַן: דער אייגענער קאָנען, די אייגענע טעכנישע מיטלען — און דאָך פעהלט עפּיס אין זיי, עפּיס אַזוינס, וואָס איז אונמעגליך איבערצוגעבען מיט ווער־ווערטער.

———

פון צאַרטע, איידעלע זאַכען רעדט זיך אַלץ מיט האַלבע ווערטער, מיט וואונקען.

און רעדענדיג פון הירשענבערג׳ן קומט אויס ווי צו באַלאַנסירען. ס׳איז אַזוי לייכט צו פערלירען דעם גלייכגעוויכט, אַריינצעצענדיג ניט קיין פּאַסענדיג וואָרט.

אויב אַ קונסט־ווערק געפעלט אונז, איז דאָס על פי רוב מעהר מיט די האַלבע טאָנען, מיט די וואונקען, וואָס עס פערמאָגט אין זיך, איידער מיט די גאַנצע ווערטער, אַרויסגעזאָגט פון פולען מויל.

אַ ציטעריגע, ניט פערענדיגטע ליניע איז זעהר אָפט סימפּאַטישער,

איידער אַ שאַרף דורכגעפיהרטע ליניע, וועלכע שרייט, דוכט זיך, מיט קולי־קולות: אָט דאָס בין איך.

און אין הירשענבערג׳ס בעסערע ווערק פיהלט איהר אָט די וואונקען: מיר וועלען נעהמען, למשל, זיין ערשטע וועק, זיין „ישיבה״.

ס׳זיצען עטליכע ישיבה־בחורים ביי אַ טיש אין פערשיידענע פאָזעס — איינער האָט זיך פערטראַכט גלאַט אין דער וועלט אַריין, אַ צווייטער בע־טראַכט עפּיס אין ספר, אונטערשפּאַרענדיג זיך דעם קין, און אַ דריטער כאַפּט פשוט אַ דרימעל אויף דער גמרא... אויך דער ראש־הישיבה האָט זיך עפּ׳ס פערדאַג׳עט.... וואָס מעהר, איהר טראַכט זיך אַיין אינ׳ם בילד, וואָס מעהר איהר בעמערקט די אויסגעהאַלטענקייט אין דער קאָמפּאָזיציע, ווי פיין ס׳איז דורכגעפיהלט יעדע בעוועגונג, יעדער אויסדרוק, — הויבט עס אָן אין אַיערע אויגען צו בעקומען אַ סימבאָלישען כאַראַקטער. ס׳קומען אַרויף אויפ׳ן זינען פערשיידענע געדאַנקען, וואָס קעהרן זיך, אין פלוג, גאָרניט אָן מ׳ט דעם בילד. האַלבע ווערטער, האַלבע געדאַנקען קומען אין קאָפּ אַריין: „גלות... יודיש פאָלק...״ און אַ זיפ׳ץ גיט זיך אונבעמערקט.

איך וואָלט געזאָגט, אַז אין דעם בילד פיהלט זיך אַ וואונק אין דער אייביגקייט אַריין, אינ׳ם מאָנומענטאַלען, וואָס עס שפּירט זיך אויך אַזוי אויסגעצייכענט גוט אין ביאַליק׳ס „מתמיד״.

בכדי בעסער צו פערשטעהן דאָס, איז אינטערעסאַנט צו פערגלייכען הירשענבערג׳ס „ישיבה״ מיט לעאָ פּאַסטערנאַקס בילד „פאַר די עקזאַמענעס״, וואָס דערמאָנען איינע אָן דער צווייטער לויט דער טעמא, און אויך אין אַ געוויסען פּרט לויט דער קאָמפּאָזיציע. פּאַסטערנאַקס בילד איז טעכניש פיעל בעסער פאַר הירשענבערג׳ס — און דאָך וועט זיין בילד ניט מאַכען אויף אַיך דעם רושם, וואָס „די ישיבה״ מאַכט.

און דאָס איז דערפאַר, ווייל הירשענבערג האָט מעהר איבערגעפיהלט זיין בילד, ער האָט זיך ווי מקדיש געווען פאַר דער אַרבייט... דאָס איז אויך דערפאַר, ווייל הירשענבערג קען צוגעבען אַ הויך פון אייביגקייט דעם געוועהנליכען. ער וואַקסט אָפּט אַריבער איבער דעם אינהאַלט פון זיינע בילדער. קוקענדיג אויף „דער ישיבה״, ווערט, דוכט זיך, צעשוואומען די ראָס פון בילד, און עס צעשפּרייט זיך אַ הימעל אויף צו טראַכטען, בענ־קען.

דאָס מערקען מיר אויך ביי די בעסערע ערצעהלונגען פון אַ טשע־כאָוו, מאָפּאַסאַן... ס׳דוכט זיך אונז, איבערלייענענדיג זיי, אַז דאָס זענען נישט קיין פשוט׳ע ערצעהלונגען מיט פשוט׳ע טיפען. ניין, ס׳זענען גאַנצע סימבאָלען. שטיקער לעבען, וואָס הענגען ניט אָב פון צייט און אָרט און וואָס הערן זיך איבער, ווי פרשיות, סדרות פון יאָהר צו יאָהר.

פון דור צו דור — פון מתן תורה ביז אָהן אַסוף...

און הירשענבערג, אַלס עכטער טאַלענט, ווייס אויך, ווי אַזוי צו־צוגעהן צום מאָנומענטאַלען, צום אייביגען.

דעם אייביגען גלות האָט ער אונז געשילדערט, אונזער ביטערן, שווערען גלות. און וויפיעל וואונקען האָט איהר אין דעם בילד אויפ'ן געוועהנליכען, וואָכעדיגען..—

זיך גופא האָט ער אַהין אַרייגעמאָלט, זיין זעלבסטפאָרטרעט... אַ מיידעלע מיט אַ טיי־קענדיל וואַרפט זיך אַיך אין די אויגען אויפ'ן ערשטען פּלאַן; עפּיס אַ יודישער אינטעליגענט מיט ברילען,— אַ מין פליגעלמאַן,— און דאָס אַלץ צוזאַמען מיט דער גאַנצער מאַסע וואַנ־דערער, מיט די אַלטע שווערע יודען, וואָס שטעלען אַזוי פעסט אָן געניט זייערע טריט...

צוזאַמען מיט דעם שטאַרקען רושם, וואָס דער בילד מאַכט אויף אַיך, רייצט עס אייך נאָך, אינטריגירט. און די וואָכעדיגע נאָטקעס מאַכען נור פערשטאַנדליכער, פיהלבאַרער דאָס גראַנדיעזע, דאָס שרעק־ליכע פונ'ם „גלות"...

ווי יעדער אמת'ער טאַלענט, האָט אויך הירשענבערג ליעב צו שפּיעלען זיך, צו פלירטירען. נור ביי איהם, קומט עס אויס שווערליך, יודישליך, ווי כ'פּאַסט זיך פאַרץ דיכטער פון גלות.

———

איך בין זיכער, אַז ווען מען מאַכט איצט אַ קאָלעקטיווע אויס־שטעלונג פון הירשענבערג'ס בילדער אין די גרעסערע אייראָפּעאישע קונסט־צענטרען, וואָלט ער אַ גוואַלדיגען ערפאָלג געהאַט.

אין דער גרויסער וועלט, אַחוץ די פּאָליאַקען, איז ער כמעט גאָר־ניט בעקאַנט. ער איז אַ קינסטלער, וואָס געהט ניט מיט'ן שטרוים, און אין דער צייט, ווען אַרום איהם האָט געפלאַקערט די אימפּרעסיאָני־סטישע בעוועגונג אין דער מאָלעריי, איז ער זיך געזעסען רוהיג אין זיינע ד' אמות און אויסגע'חלומ'ט זיינע בילדער. ער געהער מעהר צו דער אַלטער שול. זיין אידעאַל איז שטענדיג געווען האָלביין מיט זיין אידעאַלער, רוהיגער צייכענונג. און אַ ליעבע צום דעקאָראַטיווען אין דער קונסט האָט ער גע'ירש'עט פון די אַלטע. דאָס מערקט מען אין זיין „אוריאל אַקאָסטאַ", און אויך אין זיין „ישיבה". ער האָט שלעכט גע־מאָלט, אָבער עהרליך געצייכענט און אַזוי פיין פערשטאַנען אַ כאַ־ראַקטער.

מיט איין וואָרט, ער פערמאָגט אַסך אַזוינע מעלות, וואָס די

מאָלעריי האָט זיי פערלוירען די לעצטע צייט, יאָגענדיג זיך נאָך דעם פאַרביגען פלעק.

און איצט, ווען דער אימפּרעסיאָניזם געהט שוין ביסלעכווייז אַראָב פון דער ביהנע, און די קינסטלער זוכען ווידער נייע וועגען, ווענדענדיג זיך צו די אַלטע מייסטער, צו דעם אונאויסשעפליכען קוואַל, וואָלט זיי הירשענבערג זיכער איצט געפעלען געוואָרען. זיי וואָלטען דערזעהן אין איהם דאָס, וואָס זיי האָבען פאַר דער צייט פערלאָרען: אַ פערזענליכקייט, אַ כאַראַקטער, אַ אייגען שטיל וועלטיל.

———

אין דער יודישער ליטעראַטור דערמאָנט מיר הירשענבערג צום מיינסטען י. ח. ברענער'ן.

ווענ'ג זענען פאַרהאַן אין אונזער יונגער ליטעראַטור אַזוינע עכטע טאַלענטען, ווי ברענער; און דאָך האָט קיינער כמעט, אפילו פון אונזערע קלענערע טאַלענטען, אַזוי פיעל ניט געזינדיגט קעגען דער קונסט, ווי ער. דער אייגענער פאַל איז מיט הירשענבערג'ן: צווישען די יודען מאָלער, וואָס האָבען זיך אָבגעגעבען דעם יודישען לעבען, איז ניטאָ נאָך אַזאַ טאַלענט, ווי הירשענבערג, אַחוץ, אפשר, דעם עלטערן, פערשטאָרבענעם גאָטליב'ן; — און דאָך קענען זיך הירשענבערג'ס יונגערע און קלענערע ברידער אָפט בעריהמען דערמיט, וואָס ער האָט ניט, מיט פאַרבען אָדער מיט עלעגאַנטערער צייכנונג.

אי אויף הירשענבערג'ן, אי אויף ברענער'ן ליגט עפּיס אַ שווערער יאָך אויף די פלייצעס, וואָס לאָזט זיי ניט אַמאָל מיט ברייט געעפענטע אויגען אַ קוק טון אויף גאָטס וועלטיל און פערגעסען בשעת מעשה לאָטש אויף אַ ווײַלע, אַז זיי זענען יודען.

קוויקען זיך מיט אַ שטיקעלע הימעל פאַר זיך קענען זיי ניט. זיי האָבען צו פיינע חושים, זיי פיהלען צו שטאַרק, און די יודישע ווירקליכקייט, דער יודישער גלות האָט אויף זיי אַ צו שטאַרקען רושם געמאַכט, כמעט אינגאַנצען זיי פערשלונגען...

און די איינצעלנע לאַנדשאַפטען, וואָס מען טרעפט זיי שוין ביי זיי, זענען פאַרבלויז, טונקעל...

ביי ביידען געפינט איהר די אָרימע, אָבער עהרליך דורכגעפיהלטע ליניע.

אפילו ברענער'ס „זעם" שפּירט איהר אָפט אין הירשענבערג'ס בילדער, ווי למשל, אין זיינע בילדער: „דעם צדיק'ס לויה", „ספּינאָזאַ ווערט פערוואָרפען מיט שטיינער"...

נור דער עיקר דערמאָנען זיי איינער אָן דעם צווייטען אין זייעח

עהרליכקייט, אין זייער איבערגעטריבענער שוין עהרליכקייט... זיי קענען פון זיך קיינמאָל ניט פטור ווערען. זייער שווער געמיט פערלאָזט זיי קיינמאָל ניט, און דער גלות יאָגט זיי נאָך, ווי אַ בייזער רוח. וואוהין זיי קומען ניט, ברענגען זיי מיט מיט זיך זייערע נגונים, זייערע אומעטיגע, האַרציגע נגונים...

און קומען זיי אין אַלאַנד פון זון און ליכט, זעהען זיי דאָס ניט, און די אַלטע פאַלעטע מיט די אַלטע פאַרבען בלייבט נאָך אַלץ אין זייערע הענד...

גאַריש איז צו האָבען פעראיבעל איף זיי דערפאַר, ווי אַ סך פון אונז טוען עס: איז דען ניט זייער עהרליכקייט אין דער זעלבער צייט זייער הן? און מעסט זיך דען ניט איבערהויפט אַ טאַלענט לויט דער סומע עהרליכקייט, וואָס ער פערמאָגט אין זיך?..

נור אונזערע ליעבע קינסטלער רעכענען זיך סיי ווי סיי ניט מיט חעמענס עס איז תרעומות. זיי זענען עהרליך...

ברענער שרייבט זיך זין „מכאן ומכאן", און שמואל הירשענבערג'ס לעצט בילד, וואָס ער האָט פערטראַכט פאַר זיין פריהצייטיגען טויט אין ירושלים, איז געווען — אַ ערדה יודען אין שטרימלעך און לאַנגע סאַמעטענע מאַנטלען לאָזען זיך אַריינגעהן צום מקום מקדש, נאָר אַ הויכער געזונטער אַראַבישער שיח שטעהט אויפ'ן שוועל פון זיין אָמאַרמעטשעט און לאָזט ניט אַריין...

ס'איז געווען אין אַ געזעלשאַפט פון יונגע נאַציאָנאַל-געשטימטע יודישע קינסטלער, וואָס ווילען האָפען און חלומ'ען, אַז ס'וועט נאָך זיין אַמאָל אַ יודישע קונסט.

ווי דער שטייגער איז, איז מען געזעסען און גערעדט וועגען בעריהמטע יודען קינסטלער און מען האָט געוואָלט געפינען אין יעדען פון זיי דאָס יודישע...

נאָר ניין... וואו? —

דער יוד איז אַ דייטש, געהערט איינגאַנצען דער דייטשער שול, דער אַפראַנצויז, אַרוס און אַז. וו....

שמואל הירשענבערג — האָט זיך איינער פון אונז אָבגערופען.

אַלע האָבען ווי מסכים געווען. — — —

שמואל הירשענבערג איז דער ערשטער יודישער קינסטלער, אויף וויפיעל אַזעלכער איז מעגליך ביי אַפאָלק, וואָס האָט ניט קיין פאָלקסקונסט, קיין טראַדיציע אין דער קונסט, קיין אייגענע שול.

בעל־דמיון.

חיים זשיטלאווסקי.

צו זיין 25 יאָהריגען יובילײ.

פאַר אונז, ד. ה. פאַר דעם דור, וואָס האָט אָנגעהויבען זיין גע־זעלשאַפטליכע קאַריער צוזאַמען מיט „באַזעלער פּראָגראַם", האָט זשיט־לאָווסקי'ס נאָמען זיך געלאָזט הערען ערשט אין אָנהויב פון היינטיגען יאָהרהונדערט. דעם נאָמען האָט זעלטען ווער אָנגערופען, ווער האָט יענע צייטען געהייסען ביי זיין אייגענעם נאָמען? נאָר פערדומפענע קלאַנ־גען האָבען זיך געטראָגען: דאָרט, אינ'ם ווייטען בערן, וואָס איז אונז אַסך נאָהענטער געווען פאַר ווילנא און וואַרשוי, אפילו פאַר דער איי־גענער היים, דאָרט זיצען זיי, די נסתרים אין צווייען — ער, דער דענ־קער, דער טעאָרעטיקער, און זיין חבר, דער פּאָעט, און הגם זיי שטעקען אָן גאָר אין די הויך קאָנספּיראַטיווע פענסטער, קלערען זיי עפּיס פאַר יודען. וואָס, אייגענטליך, איז אונז ניט קלאָר געווען. נאָר פאַר אונז, וואָס מיר האָבען שוין צייט געהאַט זיך אויסצוניכטערן פון דער ערשטער ציוניסטישער שכרות, און וואָס שווערע, אומעטיגע געדאַנקען וועגען אַ נייער גייסטיגער פערפלייצונג, וועלכע רוקט זיך אָן אויפ'ן פאָלק, און דערהויפּט אויף דער יוגענד, האָבען אונז פערשאַפט ניט ווענינ פיין און אונרוה, — פאַר אונז איז דאָס געווען אַ שטיקעל האָפנונג, געמישט מיט שרעק, וואָס דאָרט זיצט ער, דער טעאָרעטיקער, וואָס איז עפּיס יודי־שער פאַר אַנדערע ראַדיקאַלע יודען, און קלערט עפּיס אַ מחשלה וועגען פאָלק.

אין גיכען האָבען מיר בעקומען צו לייענען זיין בן־אהוד־בראָשור „ציוניזם, אָדער סאָציאַליזם". פונ'ם ציוניסטישען אידעאַל, וואָס איז פאַר אונז דאַן געווען אַזוי גוט, ווי אונזער ערשטע ליעבע, האָט ער קיין גאַנצען אָרט ניט איבערגעלאָזט. מיט אַ רוהיגער לאָגיק פון אַ קאַלטען גזלן, האָט ער אויפגעדעקט די אוטאָפּיע, דעם חלום, און האָט אונז אַזעלגעשטעלט מיט אָפענע אויגען פאַר אַ גייסטיגען אָבגרונד. ער האָט אונז פערשאַפט אַסך יאוש, און דאָך האָבען מיר זיך ניט געפידלט אַזוי בעליידיגט, אַזוי אָנגעריהרט, ווי פון אַנאַנדער אַרטיקעל, געשריי־בען פיינדליך קעגען ציוניזם, וואָס האָט ערשיינט כמעט אין דערזעלבער צייט, איך מיין דעם אַרטיקעל פון ביקערמאַן אין „רוסקאָיע באָגאַטסטוואָ" 1902. מיט'ן יודישען אינסטינקט האָבען מיר געפידלט, אַז דאָרט, ביי

ביקערמאַנ׳ען, איז גאַל און פערביטערונג, און דאָ ביי בן־אהוד׳ען איז לאָגיק און אַנ׳אייגענער פאָלקס־אידעאַל. דאָרט האָט אונז אַ בעל־הבית׳ישער ראַדיקאַל פער׳מסר׳ט פאַר גויים, און פאַר אַ מאָס פאַר׳ן יודישען אידעאַל האָט מען גענומען די אינטערעסען און די אָנשויאונגען פון דער הער־שענדער רוסישע פאָלקס־גרופּע אין לאַנד. פערקעהרט, דאָ, אין דער בן־אהוד־בראָשור, האָט אַ יוד, אַנ׳אַלטער קעמפער, גערעדט צו יודען, רוהיג, מיט ישול־הדעת, מיט אַ געוויסען דרך־ארץ פאַר אונזער פאָלקס־אידעאַל און מיט אַ האַרץ פאַר יודען און יודישקייט. שפּעטער האָבען מיר געהאַט די געלעגענהייט זיך צו דערוויסען וועגען דעם נאָך מעהר; אין דעם אייגענעם אָנגערופענעם אַרטיקעל, וואָס איז צוערשט געווען גע־דרוקט אין דעם אויסלענדישען „יודישען אַרבייטער", איז געווען נאָך אַ קאַפּיטעל, וואו דער מחבר האָט אויך בעוויזען אָנצומערקען אַ פּאָזי־טיווע יודישע פּראָגראַם. פון נאַציאָנאַלער אַוטאָנאָמיע. יודען, אַלס קאָ־לעקטיוו, זענען גלייך מיט אַנדערע פעלקער, האָבען זייער קולטור, זייער שפּראַך, האָבען דאָס רעכט און די התחייבות זיי צו ענטוויקלען אין דער שול, אין דער פאַמיליע, אין דער עפענטליכקייט און אויסבילדען אַ געזונד מאָדערן פאָלק, וואָס האָט אין גלות נאָך שענע האָפנונגען און אויסזיכטען.

היינטיגע צייטען קלינגט עס, ווי די „אַלטע קשיה", וואָס עס זינגט זיך פון איהר אין אַנ׳ אַנ׳אומעטיגער יודישער ליעד אָהן ווערטער. נאָר צו יענער צייט, צוריק מיט אַ יאָהר 12, איז דאָס געווען אַזוי אונגעריכט, דערהויפּט אין די ראַדיקאַלע יוגענד־קרייזען, וואו יעדע אייגענטליך־יודישע זאַך איז געשטעמפּעלט געווען מיט „רעאַקציע", אַז אַפילו די רעדאַקציע פונ׳ם „יודישען אַרבייטער", וואָס האָט צוערשט געהאַט דעם מוט צו רעדען צום אַרבייטער אויף יודיש, האָט דאָ אויפ׳ן שטעל געמאַכט אַנ׳ענערגישע בעמערקונג, אַז זי נעהמט אַראָב פון זיך די אחריות פאַר דעם קאַפּיטעל, און לעגט אַרויף די שווערע קלאָץ פון אַזאַ אפּיקורסות אויף די פּלייצעס פונ׳ם מחבר. איבערגעדרוקט דעם אַר־טיקעל אין אַ בעזונדער בראָשור, האָט זי אַרויסגעוואָרפען דעם אפּיקורוס׳ישען קאַפּיטעל. די ערפאַהרונג אָבער האָט בעוויזען, אַז די פּלייצעס פונ׳ם ראַדיקאַלען אפּיקורוס זענען גענוג ברייט און קענען אויסהאַלטען. ער איז זיך שטיל אַוועקגעגאַנגען פון דער גרופּע, וואָס האָט ניט פערשטאַ־נען אָבצושאַצען דעם נייעם געדאַנק. אָבער נישט שפּעטער ווי אין 5—6 יאָהר אַרום איז זי און איהר אַוודיטאָריע געקומען צו איהם מיט־העלפען דעם איינגעשטעלטען אפּיקורוס טראָגען זיין קלאָץ. פון אַנ׳־

אַפּיקורסות איז דאָס מגולגל געוואָרען אין אַ פּאַרטי־פּרינציפּ. נאָך שפּע־טער, ווען מיר זענען נעהענטער בעקאַנט געוואָרען מיט דעם מאַן, האָ־בען מיר זיך דערוואוסט, אַז עהנליכע געדאַנקען האָט ער אַרויסגעזאָגט נאָך פריהער, אין יאָהר 1892, אין אַרוסישער בראָשור „אַיוד צו אַיודען" אין דער אויסגאַבע פון׳ם לאָנדאָנער „פאָנד פון דער פרייער רוסישער פּרעסע". אין דער דאָזיגער בראָשור איז ער מיט מאַכט אָנגעפאַלען אויף דער גלייכגילטיגקייט פון יודישען לינקען פליגעל צום יודי־שען פאָלק, צום יודישען אַרבייטער־קלאַס. לויט דער גילטענדער מיינונג, איז דער יודישער אַרבייטער־קלאַס ניט געווען אַזאַך פאַר זיך, אַ קלאַס, וואָס האָט בעדאַרפט אַריינטראָגען זיין נייע אידעע אין דער אַל־וועלטליכער אַרבייטער־בעוועגונג און זיין קאַמפּפּס־מעטאָדע אינ׳ם יודי־שען פאָלק פאַר אַנ׳אייגענעם בעסערן מזל. דאָס יודישע פאָלק האָט מען גלאַט מבטל געווען, ווי אַ מין בר־מינן, וואָס בלאָנקעט נאָך אַרום אויפ׳ן עולם התוהו, און די יודישע אַרבייטער האָט מען בעטראַכט נאָר אַלס אַוואַנפּאָסט פון דער רוסישער אַרבייטער־בעוועגונג: פון זיי האָט מען געוואָלט מאַכען „פעלדוועבעלס" און „דיאַדקעס" פאַר דער „אמת׳ער" אַר־בייטער־זאַך, ד. ה. פאַר דער רוסישער אַרבייטער־מאַסע. ד״ר זשיט־לאָווסקי איז דער ערשטער אָנגעפאַלען אויף דער דאָזיגער פערבערעכערישע אַסימילאַטאָרישער בעציהונג צום יודישען פאָלק און האָט גערופען די יודישע אינטעליגענץ צוריקצוקומען צום פאָלק, וואָס דאַרף ווערען בע־טראַכט „ניט אַלס 4% פון דער אַלגעמיינער בעפעלקערונג, נאָר אַלס הונ־דערט פּראָצענט פון זיך אַליין", אַלס אַ ציעל פאַר זיך: ער האָט גע־רופען די יודישע אינטעליגענץ צו פעראייניגען די יודישע אַרבייטער־שאַפט דורך אַנ׳אייגענער יודישער סאָציאַל־פּאָליטישער פּראָגראַם אויפ׳ן גרונד פון דער יודישער שפּראַך, יודישער קולטור און פערבינדען זי אין איין היסטאָרישען גורל מיט דעם גאַנצען פאָלק. אויב אין אַ צייט אַרום האָט זיך געביטען די בעציהונג צום יודישען אַרבייטער און צו זיין שפּראַך. אויב מ׳האָט אָנגעהויבען צו בעטראַכטען דעם יודישען אַרבייטער אַלס אַ ציעל פאַר זיך און זיין שפּראַך — אַלס גלייכבערעכטיגט מיט אַלע, לכל הפחות אין פּראַקטישען זין, — האָט מען דאָס פיעל צו פער־דאַנקען דער מוטיגער און כסדר׳דיגער טעאָרעטישער און פּראַקטיש־לי־טעראַרישער אַרבייט פון ד״ר זשיטלאָווסקי.

און עס איז געקומען יענע זודיגע צייט, ווען אין דער נשמה פון דער יודישער יוגענד און פון די אַרבייטער־מאַסען האָט געבּרויזט און געקאָכט פון נייע דערפרישענדיגע אידעען און האָפנונגען. אַ דערביטערטער כאַמפּף פון אויסווייניג פאַר ליכט און לופט, און אַנ׳אינעווייניגסטער, לשם שמים, פאַר

חיים זשיטלאָווסקי.

דער העגעמאָניע פון דער אָדער יענער גרופּע אין פאָלק, האָט בע־
לײַכטען מיט אַ בעזונדער גלאַנץ פון אידעאַליזם די ווייסטע ווינקעלעך,
האָט עלטער און ווייסענדיגער געמאַכט מיט יעדען טאָג פאַר אַ יאָהר,
האָט געמאַכט בעגייסטערט וואָלעדיגע נשמות. מענשען זענען אויסגעזאַק־
סען, זיך אַליין ניט רעכט אַרומגעקוקט, ווען און ווי אַזוי
דער ציוניזם, אין קאַמפּף פאַר זיין קיום, האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרק
דיפערענצירען און אַרויסגעשטעלט אַ פּאַנציר, דעם לינקען פליגעל, וואָס
האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין מיט דער מגפה פון אָבטרינינקייט און
צעפאַלען ווערען, פערהאַלטען די געבליבענע, אַריינגעבלאָזען אַ נייעם גייסט
אין די אָהנמוטיגע, געפאַלענע, און האָט בעגייסטערט און זיכער אָנגע־
הויבען צו פיהרען אַנ׳אַטאַקע קעגען דער פערעלטערטער יודיש־אַסימי־
לאַטאָרישער דעמאָקראַטיע מיט איהר אייגענע געוועהר. דאָס איז געווען
אַ צייט פון די „קדימה׳ס", פון „חרות" און זייערע מוטיגערע יורשים,
וואָס זענען אַריינגעדרונגען אין די אַרבייטער־קרייזען און אַריינגעבראַכט
אַהין און געשעפּט פון דאָרטען נייע בעגריפען פון אַנ׳אייגענער יודישער
עקאָנאָמיק און פּאָליטיק, נייע אידעאַלען פון אַנ׳אייגענער קולטור, פון
אַ יודישען לאַנד א. אַז. וו. דער פערשלאָפענער געדאַנק פון דער יודי־
שער דעמאָקראַטיע, וואָס האָט נאָך געזויגען די לאַפּע פון די 80־ער
יאָהרען, איז אויפגעלעבט געוואָרען, האָט בעקומען אַנ׳אַנדער פּנים. דער
נייער אידעאַל פון יודישער אויפלעבונג האָט אַריינגענומען דעם קאַמפּף
און אָבגענומען דערמיט די בכורה ביי די אַלע אפּוטרופּסים אויף יודי־
שען אַרבייטער־געדאַנק.. די נאַציאָנאַלע אידעע, שוין אין אַ געלייטער־
טער פאָרם, האָט זיך זיכער געמאַכט דעם וועג דורך פוילע פאָראור־
טיילען און אַסימילאַטאָרישער אינערציע. אַ סך האָבען מיט אַ שווערען האַר־
צען געמוזט נאָכגעבען, אייניגע, די ווייטזיכטיגערע, האָבען אויפגענומען
די נייע אידעע מיט אָפענע אָרעמס, אַזוי ווי אַ גרום פון דער אַלטער
היים. איינער פון די ערשטע איז געווען אונזער ערשטער אַוטאָנאָמיסט,
בן־אהוד, וואָס האָט דאָ דערזעהן אַנ׳אָנהויב פערווירקליכונג פון זיין אַל־
טען אפּיקורס׳ישען געדאַנק.

די שטייגענדיגע קראַפט פון דער יודישער נאַציאָנאַלער אידעע,
וואָס ער האָט זי שוין לאַנג אָנגעזאָגט, דער קלאַפּ פון דער ערשטער
בלוט־באָד נאָך די 80־ער יאָהרען, דער קוואַל, וואָס האָט זיך ביי
איהם שטילערהייד אָנגעקליבען פון טיעפער פאָרשונג און שאַרפער בע־
אָבאַכטונג, האָבען איהם געצוואונגען אַרויסצונעהן פון זיין אָבזונדערונג
און זוכען און בעשאַפען תלמידים און געגנער. אין אַ שטילער שווייצע־
ריישער שטאָדט, צווישען אַ צעטומעלטער יודישער אַוודיטאָריע, איז דער־

הערט געוואָרען אודוי, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ מאַניפעסט פון אונ־זער מאָדערנער יודיש־דעמאָקראַטישער אָנשויאונג.

און גלייך מיט דעם דענקער איז געשטאַנען זיין געטרייער פריינד, דער דיכטער, און האָט זיכערער, ווי מיט לאָגישע בעווייזען, אונבע־וואוסטערהייד געקרוינט די נייע אידעע מיט אַ לאָרבער־קראַנץ פון דיכ־טען און שאַפען: ער האָט דעקלאַמירט די ערשטע קאַפּיטלען פון דער פּאָעמאַ „אשמדאי".

זינט דעמאָלט איז שוין בן־אהוד'ס וועג געווען אָנגעצייכענט. פון פאָרשונג, פון אַ שטילען טרוים איז געקומען די ציט פאַר אַרבייט. אין דער גרופּע „וואָזראָזשדעניע" האָט ער געפונען אַ פּאַרטיגע פּאָליטיש פאָרם פאַר זיינע טעאָרעטישע טעזיסען. ער האָט זיך אָבער דערמיט ניט גע־קאָנט בעגענוגען. ער האָט בעדאַרפט ניט בלויז חברים־אינטעליגענטען, נאָר לעבעדיגע, געזונטע יודען, אויסער דער אַטמאָספער פון די „קאָ־לאָניעס". דער זייהער איז אַרויסגעגאַנגען זייהען און ער האָט בע־דאַרפט אַ ברייט, דאָרשטיג פעלד. ד"ר זשיטלאָווסקי, דער געלעהרטער, דער פיינער גייסט, — און דאָס איז אַנ'אינטערעסאַנטער שטריך אין זיין כאַראַקטער, וואָס טרעפט זיך זעלטען ביי יודישע אינטעליגענטען, — האָט ליעב יודען, סתם—יודען, אָהן פּראָגראַמען און פּאַרטיען, און זעל־טען ווער ס'קאָן זיך נאָך אַזוי צונויפדרעדען, פערשטענדיגען מיט זיי, ווי ער. די נייע אַזוריטאָריע האָט מען זיך ערשט בעדאַרפט בעשאַפען, און דאָס האָט ער געטאָן, ווען ער האָט אויפגעשטעלט זיין טריבונע אין דעם וואונדערליכען לאַנד פון עקספּערימענטען, אין דעם יודישען קוואַרטאַל פון דעם פרייען ניו־יאָרק.

זיין פען און זיין דרשה האָט ער פון דאַן אָן געהייליגט יודען אויף דעם וועג, וואָס ער האָט בעטראָטען און סיסטעמאַטיש, ניט דתמדה אויסגעבייטערט, געריניגט פאַר'ן פאָלק. דער וועג איז געגאַנגען דורך פּראָפּאַגאַנדע פון „סיימיזם" און „יודישיזם" (אייגענטליך „זשיטלאָווסקיזם") אין אַמעריקאַ אין בראָשורען און אַרטיקלען אין יודישע צייטונגען און אין „סערפּ", דורך אָנטייל אין פּאָליטישען לעבען אינ'ם „תחום" אין יענע גוטע יאָהרען, דורך אויפקלערען זיינע פריהערדיגע חברים און תלמידים. ער האָט איהם ווידער פערפירט אין ניו־יאָרק צו זיין אויפ־קלערונגס־אַרבייט אויף אַנ'אי'גענער טריבונע. ער איז נאָך צום ציעל ניט געקומען. וואוהין דער וועג זאָל איהם ניט פיהרען, איינס איז קלאָר: דער ווייזער איז דער זעלבשטענדיגער יודישער געדאַנק, וואָס האָט זיך זעלבסטדערקענט און וואָס וועט זיך ניט אָבשטעלען פאַר קיינע אָנגע־

נומענע אמת'ען, ביז ער וועט זיך ניט געפינען ביי זיך אין אַ זיכערער היים.

דאָ קום איך צו אַ פונקט, וואָס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר זשיטלאָווסקי'ן און וואָס אויף איהם לויגט זיך אָבצושטעלען ברייטער. צו דעם צוועק האָב איך זיך אפשר אַריינגעלאָזט מעהר, ווי עס פּאַסט פאַר אַזאַ קורצען אַרטיקעל, אין זכרונות און איבערלעבונגען פון אונזער דור. דעם געוועזענעם „נאַראָדניק" האָט מען דערקלערט פאַר אַ בעל־תשובה. פון אויסווייניג פּאַסט זיך עס דערצו, וואָס דער ברייטער עולם ווייס וועגען זיין צוריקגעצויגענעם לעבען, ס'קלינגט אויך זעהר שען פאַר אַ מאָ־דערנער שטימונג. אַ בעל־תשובה איז אַ הויכע מדרגה, און אַ מאַן מיט אַזאַ מוט און אָפענקייט, ווי ד"ר זשיטלאָווסקי, וואָלט עס געווים אויפ־גענומען מיט אַ שטאָלצער זיכערקייט און רוהיגער איינגעוועדע. ווען איך וויל דעם בעל־תשובה גאָר אָבלייקענען, נעהמט זיך עס דערפון, וואָס דאָס בעשאַפט אַ פאַלשע פאָרשטעלונג וועגען אַ גרויסער פערזענליכקייט.

דאָס, וואָס איך האָב פריהער דערצעהלט פון זיין לעבען און דענ־קען, און אַנדערע בעוואוסטע פרטים, וואָס ניט דאָ איז דער אָרט פאַר זיי, בעווייזען, אַז ד"ר זשיטלאָווסקי האָט זיך געשטעלט אויף דעם „נייעם" וועג נאָך אַ סך פריהער, איידער ער איז נתגלה געוואָרען פאַר דער וועלט. ווען איך פערטראַכט מיך וועגען יודישע בלאָנזשענדיגע נשמות, בעפאַלט מיך אַ מיסטישער אָבשיי פאַר דעם פינטעלע יוד, וואָס איז שטאַרקער פאַר אַלע טומאות אין דער וועלט, וואָס איז גוטער קולטורען און טעאָריעס, געוועהנהייטען און האָנאָר, און רייסט אויס סוף כל סוף מיט אַ העלישען פלאַם און איבערראַשט אַפילו דאָרט, וואו דער אויפפלאַמען איז גאָרניט אַזוי אונגעריכט. איך בין ניט געשטאַנען אַזוי נאָהענט צו דעם מאַן, און דאָך שטעל איך זיך איין צו בעהויפטען, אַז דער יוד, דער שורש, איז ביי איהם אַלע מאָל געווען שטאַרקער פאַר'ן קאָמוניסט, פאַר'ן וועלט־איבערקעהרער, פאַר דעם „נאַראָדניק" א. אַז. וו., וואָס אונטער זייער פאָהן האָט ער על פי רוב געזעגעלט אַ לעגנערע צייט און דערפאַר מקריב געווען פיעל מיה און יאָהרען.

האָט איהר ניט געזעהן אַמאָל, ווי עס זיצט אַ יוד פערשטעקט אין דריטען גלגול, ווי ער פערזאָרגט יאָהרען־לאַנג אַ וועלט און דאַלט זיך שוין פאַר אַ פרעמדען אינ'ם טאַטענס היים, האָט אידר ניט געזעהן, ווי אַזאַ יוד כאַפּט זיך פלוצים אויף ערב־פסח, לויפט נאָך מצות און מרור און זעצט זיך אַוועק זאָגען: עבדים היינו — מיט אַ ברען? האָט איהר ניט געזעהן אַמאָל, ווי דער אַפיקורס שטעהט אויף פלוצים צו „ובזה ברית" און לאָזט אַ טרער אינאיינעם מיט יודען, אָדער

בעווייזט זיך גאָר ביי אַ געוועהנליכען מאָנטאָגדיגען דאַוונען און פערטראַכט זיך אומעטיג אויף דעם „אַחינו כל בית ישראל, הנתונים בשביה"?

ער וועט אפשר גיך פערלאָשען ווערען, זיך אומקעהרען צוריק אין גלגול אַריין, פערזאָרגען אַ וועלט און פערגעסען אָן זיך, און דאָך איז אפשר די מינוט פון התעוררות און האַרצוועה. וויכטיגער פאַר זיין פערזענליכקייט, פאַר זיין אייגענטליכען עצם מהות, איידער אַלע זיינע אַנדערע געדאַנקען און מעשים פון יאָהרען-לאַנג. אפשר האָט ער די מינוט אָבגעוואַשען פון זיין האַרץ וועלטשטויב פון יאָהרען און זיך דערהויבען צום גרעסטען עקסטאַז אין לעבען, וואָס שפּייזט נאָכדעם די נשמה אונבעמערקט שוין אין גלגול, וואָס מיט זיין כח ווערען בעווייזען די גרעסטע גבורות.

איך בין זיכער, אַז ד"ר זשיטלאָווסקי האָט פיעל מאָל איבערגעלעבט די דאָזיגע מינוטען פון גליק און וועה און זיך געשפּונען שטילערהייה די נעץ פון יודישע מחשבות און האָפענונגען. ווער וויים: ס'זיצט זיך אַ יוד און שרייבט אָן שאַרפען אַרטיקעל פאַר „נאַראָדניטשעסטוואָ" און קעגען „מאַרקסיזם", מיינט, אַז דערמיט איז ער יוצא יודען אויך, — און אין האַרצען נאָגט אַ מאָדנער וועה: וואָס מאַכען מיינע וויטעבסקער יודען? פון וואַנען וועט קומען זייער גאולה? און ווער איז דער משיח, דער אַלטער, דער „עני ורוכב על החמור", אָדער דער „נייער", מיט דער רויטער פאָהן? צי וועלען זיי אויך בעקומען ערד און פרייהייט, אַז דער פויער וועט זיין זאַט דערמיט? און אפשר אַנ'אייגענע הויים? און דער יוד שרייבט אַ יודישען אַרטיקעל אין אַנ'אַרבייטער-צייטונג און רופט צו דער אָנערקענונג פון זיין פאָלק, פון זיין שפּראַך, חלומ'ט וועגען אַ יודישער וועלט-ליטעראַטור און וויסענשאַפט, פון יודישע גימנאַזיעס און אוניווערסיטעטען. ווי נח אין דער תיבה אין מיט דעם מבול, שיקט ער אַרויס אַ טויב נאָך אַ טויב, צו זעהן: צי זענען שוין גרינגער געוואָרען די וואַסערן, צי זעהט מען שוין אַ גרינע צווייג, אַ פלעק ערד? און די טויב קומט צוריק: ס'איז נאָך נישט געקומען די צייט; און ער בלייבט ווידער אין דער תיבה און חלומ'ט פון אַנ'אויסגעוואַשענער ערד, פון אַ גרינעם פרידלינג.

און אַז די צייט איז געקומען, האָבען אַלע דערזעהן און דערהערט. אין טייל האָבען געמיינט צו דערקענען דערינען אַ נס.

דער גרעסטער וואונדער אָבער בעשטעהט ניט דערין, וואָס ער האָט זיין גייסט אין צווייען צעבראָכען און אָנגעהויבען פון דאָס ניי, ווי פיעל מיינען אין פלוג. נאָר וואָס ער האָט איהם פאַזואָליע און געדולדיג פערפולקומט, געלייטערט און געשליפען. ד"ר זשיטלאָווסקי, וואָס בייזע

שונאים און אונגעבעטענע פריינד זאָלן פון איהם ניט קלערען, האָט זיך ניט אָבגעזאָגט פון זיינע יוגענד־חלומות. ניט פון איין וויכטיגען פונקט פון זיין פּראָגראַם, וואָס איז פאַר איהם קלאָר געוואָרען מיט 20—25 יאָהר צוריק. דער רוהיגער און געזעצטער מאַן איז נאָך אַלץ יונג און בעגייסטערט און לעבט זיכער און פעסט מיט דעם אַלוועלטליכען אידעאַל, וואָס פאַר איהם האָט ער גע'חלומ'ט און געקעמפפט פיעל יאָהר און טוט עס אויך איצט מיט דעם זעלבען טאַלענט. ער האָט זיך נאָר אָבגעזאָגט פון איניגע פאָראורטיילען קעגען יודיש־נאַציאָנאַלען געדאַנק, וואָס האָבען געהערשט אין די ראַדיקאַלע קרייזען אין זיין צייט אַדאַנק דער פיילקייט און דער פאָלקס־פערפרעמדקייט פון אונזער אינטעליגענץ. אָבגעזאָגט זיך פון צו בעטראַכטען יודען אַלס אַ צוגאָב צו עפיס אַנ'אידעאַל, ניט אַלס ציעל פאַר זיך, וואָס געבוירט אַליין שענע וועלט־אידעאַלען. מיט דעם דאָזיגען אָבזאָג פון די פוילע ראַדיקאַל־אַסימילאַטאָרישע, אַנטי־יודישע טענדענצען האָט ער אָנגעהויבען זיין ליטעראַרישע און געזעלשאַפטליכע קאַריערע. זשיטלאָווסקי האָט ניט געביטען זיין ענדציעל, נאָר די מעטאָדע, דעם וועג, וואָס פיהרט דערצו, פון אַ שטימונג, פון אַ זיכערער אָנשויאונג איז ער איבערגעגאַנגען צו אַ פּאָליטישער פּראָגראַם, און איז געוואָרען דער קעמפפער דערפאַר. דער וויכטיגסטער מאָמענט איז געווען, ווען ער האָט זיך געזאָגט: ביז היינט האָב איך געטאָן פאַר דער וועלט און פאַר יודען אויך אין כלל, איצט וועל איך, האָבענדיג דעם זעלבען עמוד־האש פאַר זיך, אַרבייטען צו ווישען יודען און פאַר יודען, און די וועלט וועט ממילא בעקומען פון דער אַרבייט איהר זיכערן חלק, וואָרום מיר זענען, גענומען אַפילו נאָר פאַר זיך, דאָך אַ טייל פון דעם גרויסען און גאַנצען. נישט דאַן, ווען ער האָט זיך פערשטענדיגט מיט דעם „סיימיזם", מיט דעם „ציוניזם", האָט ער בעוויזען די גרויסקייט פון זיין גייסט. דאָס האָבען געטאָן אַנדערע אָנגעזעהענע אינטעליגענטען אויך, און דערביי זענען זיי געבליבען. געשעהן איז עס, ווען ער, דער געלעהרנטער, דער אָנגעלעגטער גאַסט אין יעדער ליטעראַטור, האָט צעבראָכען זיין רוסישע, זיין דייטשע פען, אָבגעזעגענט זיך מיט דער פרעמדער, נאָר דאָך אייגענעזכענער היים, און האָט זיך געזאָגט: פון היינט נעהערט מיין דרשה און מיין פען, מיין געדאַנק און טרוים נאָר מיין פאָלק, מיין פאָלקס אָרימער שפּראַך; מיט זיי אינאיינעם וועל איך טיילען זייער פיין און לייד, זייער אָבגעשטאַנענקייט און ביטערן מזל; מיט זיי אינאיינעם וועל איך קעמפפען פאַר אַ ליכטיגערער וועלט אויף אַנ'אייגענעם שטייגער.

נישט בלויז אַ פּראָגראַם האָט ער זיך געשאַפען, נאָר אַ לעבענס־
זאַך, נישט פון רחמנות און צוליעב עפיס, נאָר פאַר זיך אַ היים,

אַ פּעסטונג. מיט דעם געדאַנק זענען שוין אויף אַנדערע, פיעל ווייטערע קרובים, געקומען צום פאָלק, נאָר דאָס איז געוואָרען פאַר זיי אַ פלאָג, אַנ׳אָבקומעניש פאַר אַלטע זינד און אַ קוואַל פון צעשפּאָלטענקייט. צו אונז זענען זיי געקומען צעבראָכענע, אויסגעלידיגטע, זיי שטעקען נאָך אַלץ מיט זייער לעבען און טון אין דער פרעמד, און אויף אונז, ווי אויף זיך, קוקען זיי מיט פרעמדע רחמנות־אויגען.

דעם אמת׳ען מוט האָט בעוויזען ד״ר זשיטלאָווסקי, וואָס אויף דעם נייעם וועג האָט ער געפונען ביי זיך נייע קרעפטען, וואָס ער איז ניט פערעלטערט, נאָר פערינגערט געוואָרען, וואָס ביי זיין עפּר און אין זיינע יאָהרען האָט ער געקאָנט זיך אַזוי גרינג צופּאַסען צו דער נייער שווערער לאַגע און געפינען דאָרט אַ קוואַל פון שטאָלץ און טרייסט. דאָס איז געטאָן געוואָרען אָהן מאַניפעסטען, אָהן פאַראַד, נאָר מיט דער שטאָלצער ענוות פון מאַן, וואָס ווייס זיין וועג און וואָס האָט נאָר איין ווייזער: זיין אייגען געוויסען.

אָט דער זעלטענער מוט בראָנגט דערצו, וואָס ער שטעלט זיך קיינמאָל ניט אָב און קאַנאָניזירט ניט. דעם יודישען לעזער איז אפשר וועניג בעקאַנט, אַז בעת דער גזרת־מאַרקסיזם, וואָס האָט אָנהויב די 90־ער יאָהרען פערפלייצט אַלע דענקענדיגע מוחות אין לאַנד, דערהויפּט די יודישע, האָט ער זיך פון די ערשטע אַקעגענגעשטעלט און געאַרבייט פאַר אַ טעאָרעטישען באָדען פאַר דער אויסגעלאַכטער אידעאַליסטישער אָנשויונג.

און דעם מאַן, וואָס איז כמעט דער ערשטער ערנסט אָנגעפאַלען אויפ׳ן ציוניזם, זעהען מיר איצט „אויף דער שוועל״ פון דעם אידעאַל, ניט פערענטפערט זיך, ניט געשאָקעלט זיך, נאָר מיט דער זיכערהייט פון אַ דענקער, וואָס קאָן זיך ערלויבען זוכען און זעלבסט־קריטיק, און האָט פעסט אונטער זיך דעם באָדען, און וואָס יעדע נייע ווענדונג בעריכערט נאָר זיין גייסט.

אין דעם דאָזיגען גייסט פון קאָנסעקווענטער אונ׳מורא׳דיגער לאָגיק, מאָראַלישער גלייכגעוויכט און פעסטען מוט שטעקט דאָס איינגעניטמליכע, וואָס בילדעט אַזאַ פערזענליכקייט. וואָרום ד״ר זשיטלאָווסקי איז פרידער פאַר אַלץ אַ פערזענליכקייט, און דערינען, ניט אין זיין שאַפונג, ניט אין זיין פען און דרשה ליגט זיין גרויסקייט. ד״ר זשיטלאָווסקי, ביי זיין ברייטען ליטעראַרישען טאַלענט, געדערט גיכער צו די, וואָס זענען מעהר לעזער און דענקער, איידער שרייבער.

ביי זיין וויסען און ביי דער מאַניר שרייבען וואָלט ער בעראַרפט ווערען אַ קויטסקי, און אויב ער איז עס ניט געוואָרען, האָט דאָ אַ געוויסען חלק געהאַט אויך דאָס, וואָס איהם האָט מעהר געצויגען צום קאַבינעט

און צום בוך, איידער צו דער פען און עפענטליכקייט. ביי אַנדערע בעדינגונגען וואָלט ער געזען דער געוואונשענסטער פּראָפעסאָר און סטודענטען־פריינד, וואָס פערשטענדיגט זיך מיט זיין אַוודיטאָריע, און זי מיט איהם, און שטעלט אויף סיסטעמאַטיש און געדולדיג דורות אינטעליגענץ.

ד״ר זשיטלאָווסקי האָט זיכערע פערדיענסטען פאַר דער אייראָפּעאישער און רוסישער סאָציאַלער ליטעראַטור, און דאָך האָט ער דאָרט ניט גע־געבען מיט דער מאָס, וואָס איהם איז געגעבען געוואָרען. זיין ליטעראַרישער מאַלענט איז פון דעם כאַראַקטער, וואָס שאַפט ניט קיין איינציגע גלענ־צענדע, אָריגינעלע ווערק. זיין בעדייטונג בעשטעהט אין דעם גאַנצען, אין דעם סכום, אין דער סיסטעם און אין דעם מעטאָדישען טאָן. דאָס איז אַ רוהיגע, ברייטע מאַניר פון אַ געלעהרנטען, וואָס איז אויסען ניט קיין ליטעראַרישע קונצשטיק, נאָר בעלעהרען, אויפקלערען. דאָס איז אַ סיסטעם פון לאָגיק און בעוויזען, אַמאָל מיט אַ שטילען ענוות׳דיגען פאַטאָס, נאָר תמיד אין דער מאָס, אַ שטילער פליסיגער טאָן, אַמאָל מיט אַנ׳אַיינ־געהאַלטענעם הומאָר, וואָס איז שטענדיג אינטערעסאַנט און וואָס רייצט קיינמאָל ניט אויף, אַפילו דעם פערביטערטען געגנער, אַ זעלטענע פעהיג־קייט ניט אָנוואַרפען זיך מיט דער שווערער געלעהרנטקייט, נאָר מסביר זיין יעדע זאַך אַזוי, אַז קליין און גרויס זאָלען פערשטעהן, און ער צווינגט אייך נאָכקלערן, דענקען.

אין דער יודישער ליטעראַטור איז ער נאָך בערך יונג. און דאָך פיהלט איהר אין איהם אַנ׳אמת׳ן תושב. פון די גרעסערע זאַכען, וואָס האָ־בען אַ דויערנדיגע בעדייטונג און האָבען בעשאַפען אַ ווילטיגע התחלה פון אַ וויסענשאַפטליכער ליטעראַטור, איז צו פערצייכענען זיין „פילאָסאָפיע״. נאָר אַפילו דאָס דאָזיגע ווערק איז אינטערעסאַנט מעהר פאַר אונזער ליטעראַטור, איידער פאַר דעם מחבר: צו עפּיס גרעסערס און גרינדליכערס איז ער געבוירען געוואָרען; פיעל וויכטיגער איז די סיסטעמאַטישע ווירקונג, וואָס ער בעוויזט צו האָבען. ד״ר זשיטלאָווסקי האָט אַריינגעבראַכט אין אונזער ליטעראַטור אַ נייעם טאָן פון ערנסט און וויסען און די מאַניר פון טיעפער זאַכליכקייט און געוויסענהאַפטיגקייט. מערקווירדיג איז די קלאָר־קייט, די דורכזיכטיגקייט פון זיין שפּראַך. אַזוי קלאָר קאָן שרייבען נאָר דער, וואָס דער געדאַנק איז איהם ריין און קלאָר. מיט זיין געלאַסענעם, ציכטיגען טאָן אַטאַקירט ער די פעסטונג פון אונזער אונוויסען, פון דער ראַדיקאַלער געמיינער פּאָפּולאַריזאַציע, פון דעם גאַנצען ראַדיקאַלען גע־דאַנקען־שימעל, וואָס לעבט אין אַמעריקא און נאָך וואו ביי אונז בעל־כרחו, על פי זכרון, און פערשלעפּערט דעם גייסט. פאַר די „גוטע־יודען״ פונים יודישען ראַדיקאַליזם איז דער טאָן אָבער ערגער ווי בייטשען און

ריטער. אויף פאָלעמיק און אַפּאָריזמען זענען ביי אונז פאַרהאַן מאַסען מזיקים, ליטעראַרישע היסטעריק האָט ביי אונז גאָר אַ בעזונדער חן, נאָר אויף אַ געשטעלטער, פּאָזיטיווער בעדאַנדלונג זענען ביי אונז פאַרהאַן קנאַפּע בעלנים. און דאָ שטעהט דער מאַן פון וויסען און קענען, מיט אַ קליינער גרופּע פריינד, צווישען אַ צערייצטער מחנה געגנער און ניט־פערגינער, און טוט זיך רוהיג זיין זאַך, צעשטערט און בויט און ער בעזיגט, ביסלעכווייז, שטילערהייד, נאָר זיכער און אָהן אַנ׳אָבשטעל.

צוריק מיט 15 יאָהר האָט ער דערקלערט, אַז יודיש איז און מוז וואָס ווייטער אַלץ מעהר ווערען דער מיטעלפונקט פון אונזער קולטור; אַז אויף יודיש מוז און וועט בעשאַפען ווערען אַ רייכע ליטעראַטור, אַשעגע, ווי אַ וויסענשאַפטליכע, און אַרום דעם וועלען זיך פעראייניגען וויסען און דעמאָקראַטיע. זעלטען ווער אַפילו פון די יודישע דיכטער, וואָס זענען היינט ביי אונז אַ שיינדעל אין דער ליטעראַטור, האָט דאַן געקוקט אַזוי ווייט. סוף־כל־סוף איז דאָך דאַן יודיש אַפילו פאַר זיי געווען ניט מעהר, ווי אַ מיטעל, ווי אַ רחמנות־שפּראַך פאַר דעם דערשלאָגענעם המון. איצט איז דאָס שו׳ן קלאָר פאַר אַפולע, און טייל מיינען, אַז זיי האָבען דאָס די ערשטע ענטדעקט.

און ווער ווייס, וויפיעל דערפון, וואָס דער ווייטזיכטיגער און מוטיגער ד׳ר זשיטלאָווסקי לאָזט אונז הערן איצט אַזוי אונגעריכט אויף זיין שענער, קלאָרער, יודישער שפּראַך, וועט אין גיכען ווערען אַנ׳איבערוואונדענער שטאַנדפונקט!

און אָפט, אַז עס בעפאַלען ספקות ביים צוזעהן אונזער צעטומעלטע יודיש און ליטעראַריש וועלטיל, ווען די הענד לאָזען זיך אַראָב איבער דעם, וואָס אונז פעהלט, און מיר קענען ניט און מיר פערשטעהען עס ניט צו דערלאַנגען, קעהרסטו זיך ניט ווילענדיג אום צו דעם מאַן מיט די ברייטע פלייצעס, און ס׳ווערט גרינגער אויפ׳ן האַרצען:

ניש׳קשה! ער וועט ביישטעהן, ער וועט אויסטראָגען!

י. צינבערג

דער „קול מבשר" און זיין צייט.

שטיל און אונבעמערקט איז אין סוף פון פערגאַנגענעם יאָהר די יודישע פּרעסע אין רוסלאַנד איבערגעגאַנגען אינ'ם צווייטען יוכל פון איהר עקזיסטענץ. דעם עלפטען אָקטאָבער איז געוואָרען פופציג יאָהר, זינט אלכסנדר צעדערבוים האָט אין אָדעס אַרויסגעגעבען דעם ערשטען נומער פון וואָכענבלאַט „קול מבשר" אַלס „יודיש-דייטשע ביילאַגע" צום „המליץ". אָט די דאָזיגע דאַטע בעדייט אַ גאַנצע עפּאָכע ניט בלויז אין דער ענטוויקלונגס-געשיכטע פון דער יודישער פּרעסע, נור אויך פון דער יודישער שפּראַך און ליטעראַטור.

אַ שטיפקינד איז געווען די יודישע שפּראַך ביי דער יודישער אינטעליגענץ פון דער השכלה-צייט, אַ שטיפקינד, וואָס מען האָט זיך פערהאַלטען צו איהם מיט שנאה און פעראַכטונג. אַ מערקווירדיג בלעטיל אין דער יודישער קולטור-געשיכטע פערנעהמט אָט דער פערהאַלטען פון דער יודישער אינטעליגענץ צו דער געברויכס-שפּראַך פונ'ם אייגענעם פאָלק, נור בכדי וואָס גילער צו מיין הויפּט-טעמע צו קומען, וועל איך וועגען דעם פּרט ניט צופיעל מאַריך זיין*); איך וועל נאָר אָנווייזען, אַז די גאוה'דיגע פעראַכטונג און שטאַרקע שנאה צום „זשאַרגאָן" האָבען אונזערע יודיש-רוסישע אינטעליגענטען, אונזערע ערשטע משכילים, בעקומען בירושה פון דער „בערלינער השכלה", פון די מאַסקימ'ס חדר. ביי די ערשטע יודישע „אויפקלערער" אין פרייסען, ביי די אַזוי גערופענע „מענדעלסאָנ'ס תלמידים", איז דער זשאַרגאָן, וואָס זיי האָבען אין איהם געזעהן ניט מעהר ווי אַ פערדאָרבענעם און פעראונרייניגטען דייטש — געוואָרען דער סימבאָל פון פינסטערן גלות, פון קנעכטישען לעבען. און וואָס מעהר זיי האָבען געשטרעבט צו אייראָפּעאישער קולטור, צו אַ נייעם, פרייען לעבען — אַלץ שטאַרקער איז ביי זיי געוואָרען דער וואונש אַזועקצו-וואַרפען די שפּראַך, וואָס זיי האָבען בעקומען בירושה פון דעם אָבגעזונדערטען און פערהאַסטען געטאָ, און איבערצוגעהן צו דער שפּראַך פון דער קולטורעלער סביבה. ביי די יודישע אויפקלערער אין די אויגען איז די געטאָ-שפּראַך געוואָרען אַ מין געלע לאַטע, וואָס זייערע זיידעס האָבען זי געטראָגען אין מיטעל-

*) געגוייערס זעה. С. Л. Цинбергъ, Жаргонная литература. Восходъ 1903, III-IV.

אַלטער. עס איז דערפאַר קיין שום חדוש ניט, וואָס מיר בעגעגענען די שׂנאה צום זשאַרגאָן כמעט ביי אַלע בעסטע פּראָגרעסיווע פאָרשטעהער פון די דייטשע יודען זינט מענדעלסאָנ׳ען אָן ביז גרעץ און שטיינשניידער.

אונזערע רוסישע משכּילים האָבען צוזאַמען מיט די אויפקלערונגס־אידעען איבערגענומען ביי די דייטשע אויפקלערער אויך זייער שׂנאה און פעראַכטונג צום זשאַרגאָן. נור ביי די דייטשע משכּילים איז די זאַך געווען גאַנץ גלאַט און פשוט: מען האַרף דעם פערדאָרבענעם דייטש פער־בייטען דורך ריין ליטעראַרישען דייטש, דורך דער שפּראַך פונ׳ם פאָטערלאַנד. ביי די רוסישע און פּוילישע משכּילים איז שוין אָבער די שפּראַך־פראַגע געווען אַביסעל מעהר פערפלאָנטערט: דייטש איז דאָך ניט געווען די לאַנדס־שפּראַך ניט אין וואַרשא, ניט אין ווילנא צי בערדיטשעוו. נאָר דאָס האָט כלל ניט אויסגעמאַכט ביי אונזערע משכּילים, וואָס זענען, אין גרונד גענומען, געווען ניט וועניגער אָבגעריסען פון רעאַלען לעבען, ווי זייערע געגנער די „מורדי אור", די אָרטאָדאָקסען. על כל פנים, האָבען זיי גע׳־טענ׳עט, דער מיאוסער זשאַרגאָן, וואָס מאַכט אונז צו שפּאָט און צו געלעכטער ביי די אומות העולם, מוז אַראָב פון דער בימה, און מען האַרף איהם פערבייטען דורך אַנ׳אָנשטענדיגער שפּראַך; עס איז קיין נפקא מינה ניט, צי דורך ריין דייטש, צי אפשר גאָר דורך רוסיש אָדער פּוילישׁ. און אין וואַרשא איז מאַקע אין די צוואַנציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט איינער פון די אויפגעקלערטע משכּילים, אַנטאָן אַייזענבוים, וואָס איז דער־נאָך געווען דירעקטאָר פון דער דאָרטיגער ראַבינער־שול, געפאַלען אויף אַ המצאה און געפּרוּבט אַרויסגעבען אַ יודישע צייטונג („דער בעאָבאַכטער אַן דער ווייכסעל) אויף דייטש (מיט יודישע אותיות) און אויף פּוילישׁ, בכדי אויף דעם אופן אָבגעוועהנען די וואַרשעווער יודען פון זייער זשאַרגאָן. איין חסרון איז נאָר געווען, וואָס די וואַרשעער יודען האָבען די צייטונג ניט געוואָלט לייענען, פשוט מחמת דעם, וואָס זיי האָבען נעביך אַייזענ־בוים׳ס דייטש ניט פערשטאַנען; זיי זענען זיך געבליבען ביי זייער אַלטמאָ־דישען זשאַרגאָן, און אַייזענבוים׳ס צייטונג איז אין משך פון אַ יאָהר (דעצ. 1823 — סעפּט. 1824) אונטערגעגאַנגען*)

II.

דאָס לעבען איז אָבער דאָך פיעל שטאַרקער פון כל המיני דאָקטרינעס און טעאָרעטישע המצאות. הגם די משכּילים אין רוסלאַנד, פון טביה פעדער און יצחק בער לעווינזאָן אָן ביז גאָרדאָן און סמאָלענסקין, האָ־

*) באריכות ז. Цинбергъ, Предтечи еврейской журналистики, Пережитое IV.

בען געהאַלטען מלחמה אַקעגען „דער שפּראַך פון די דיענסטען" — האָ־בען דאָך פיעל פון די דאָזיגע משכילים־ליטעראַטען גופא, קעגען זיי־ער וויסען און ווילען, מיטגעהאָלפען דער ענטוויקלונג פון דער יודישער שפּראַך און איהר ליטעראַטור. וואָרום יענע פון די משכילים, וואָס האָ־בען ניט געוואָלט פערמאַכען די אויגען פאַר דער ווירקליכקייט און האָבען אויפריכטיג געשטרעבט ברענגען נוצען זייער פאָלק, האָבען סוף כל סוף אין זייער קאַמפּף פאַר אויפקלערונג און בילדונג, געמוזט זיך ווענדען צו דער הילף פון דער פאָלקס־שפּראַך. מעהר פון אַלץ האָט זיי דערצו געצוואונגען די חסידות, וואָס קעגען איהר האָבען די משכילים געפיהרט דעם פערביטערטסטען קאַמפּף. די חסידות, אַלס עכטע פאָלקס־בעוועגונג, האָט פון אָנהויב אָן בענוצט די שפּראַך פון דער מאַסע, אַלס דעם בעסטען אַגיטאַציאָנס־אינ קאַמפּפס־מיטעל. איינער פון די משכילים פון יענעם דור, אלכסנדר צעדערבוים, דערצעהלט דעריבער מיט גרויס בעדויערן:

„זייט אַ צייט האָט אָנגעהויבען דער חסידיזמוס זיך צו בעדיענען מיט דעם מיטעל צו פערברייטען אונטער דעם פאָלק פאַנאַטישע שריפטען, נסים פון די צדיקים, איין ליגענד גרעסער פון דעם אַנדערן. די דרוקער האָבען געמאַכט דערפון אַ גאַנצע שפּעקולאַציע, מען דרוקט אָב צו 30,000 עקזעמפּלאַרען אַזעלכע שמאַטעס אויף ביבולע פּאַפּיער און דער המון־עם קויפט דאָס וואָלוויל ווי הייסען פלאָדען..." („קול מבשר" 1869 נומ' 22, ז' 147)

אָט די דאָזיגע פאָלקס־ליטעראַטור האָט בעשאַפען אַ גרויסען לע־זער־פּובליקום, בפרט צווישען די פרויען; און כדי צו קעמפפען קעגען דעם איינפלוס פון די חסידישע „פאַנאַטישע שריפטען" האָבען די משכילים קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט, ווי אָנווענדען דעם אייגענעם כלי זיין, וואָס איהם האָט די חסידות בענוצט — די פאָלקס־שפּראַך, דעם פשוט'ען זשאַרגאָן.

„אין אַסך שטעדט פון אונזער פאָטערלאַנד, דערצעהלט אַ שריפט־שטעלער פון יענער תקופה*), ווי למשל וואַרשא, ווילנא, אָדעס, מאָהילעוו, בערדיטשעוו וכדומה, וואו עס געפינען זיך גאַנצע גרופּעס געבילדעטע יודען, עקזיסטירט אין די דאָזיגע אויפגעקלערטע קרייזען אַ בעזונדער מין ליטעראַרישע אונטערהאַלטונג: מען פערברענגט די צייט אין פאָרלעזען אויפ'ן פשוט'ען פוילישׁ־יודישען זשאַרגאָן ערצעהלונגען, דראַמאַטישע סצענעס, גאַנצע בראָשורעס אין ליעדער אָדער פּראָזע. אין די דאָזיגע ביכלעך, וואָס מ'לייענט פאַר'ן גאַנצען ציניפּגעקליבענעם עולם, ווערען אין

*) יאָאַכים (חיים) טאַרנאָפּאָל אין זיין ווערק Опытъ современной и осмотрит. реформы, 86—7.

אַ זעהר שאַרפער פאָרם אויסגעלאַכט מעהרערע נאַרישע מנהגים, פער־אַלטערטע אָבערגלויבענס און פאַלשע חסידישע „אָנשויאונגען".

דאָס אינטערעסאַנטסטע איז אָבער, וואָס אָט די דאָזיגע משכיל׳ישע זשאַרגאָן־ליטעראַטור איז אין גרעסטען טייל געבליבען אַ געשריבענע ליטעראַטור. דרוקען זייערע ווערק אויף פּראָסט מאַמע לשון, עפענטליך אַרויסטרעטען אַלס מחבר פון זשאַרגאָנישע ביכער — דאָס האָבען די דע־מאָלטיגע משכילים ניט געקאָנט ביי זיך פועל׳ן. און טאַקע דער זעלבער צעדרבוים, וואָס מיר האָבען איהם שוין פריהער צויטירט, ווייזט אָן דעם טעם, אָדער ריכטיגער די טעמים, פאַר דער דאָזיגער ערשיינונג:

„טהייל, שרייבט ער, האָבען עס געמאַכט פאַר אַ שפּאַס און האָבען גאָר נישט געדענקט אַזעלכע שריפטען אַרויסצוגעבען; טהייל האָבען זיך פשוט געשעהמט פּלוצים מחברים צו ווערען אין דעם אָרימען זשאַרגאָן, וואָס עס איז צו ווינשען, עס זאָל גאָר פערגעסען ווערען פון אונזערע רוסישע ברידער, אַזוי ווי עס עקסעסטירט שוין ניט אין דייטשלאַנד. טהייל האָבען גאָר געפייערט, עס זאָל חלילה, ניט אויסבילדען דעם שעדליכען זשאַרגאָן, דיא שרייבער אין דעם לשון האָבען גאָר געגילטען פאַר מאַר־שאַליקעס, וועמען גליסט זיך אַזאַ ראָלע צו שפּיעלען".

צו זיין אַ מחבר פון אַ העברעאישען ווערק, זיין איינער פון די כהנים, ווי מען פלעגט זיך דעמאָלט אויסדריקען, וואָס ווייזט דער „איינציגער און שענער" שלה העכריה, האָט מען אין יענער צייט גע־האַלטען פאַר אַזאַ מין כבוד, אַז יעדער משכיל, וואָס האָט אַפילו ניט געהאַט קיין שום ליטעראַרישען טאַלענט, איז געווען מוכן ומזומן דאָס לעצטע אָבצוגעבען, אַבי זולה זיין זעהן זיין חבור געדרוקט. זאָלען אַלע וויסען, וואָס פאַר אַ „בעל לשון" ער איז, ווי קונציג ער קאָן שרייבען „מליצה". זיין אָבער אַ פערפאַסער אין פשוט מאַמע לשון איז קיין שום כבוד ניט געווען. „עס איז קיין גרויסער כבוד, שרייבט נאַאיוו דערזעלבער צעדרבוים, אַז מען קאָן שוין יאָ שרייבען אין דעם גאַלאַמאַגען לשון, וואָס מען דאַרף ניט לערנען און האָט קיין שפּראַך־לעהרע, אַ לשון, וואָס מיר אַליין האַלטען עס פאַר אַנ׳אונגליק" („קול מבשר", 1869, נומ. 48).

עס איז דערפאַר כלל קיין וואונדער ניט, וואָס דער רוב פון די שריפטשטעלער, וואָס וועגען זיי דערמאָנט טאַרנאָפּאָל, האָבען זייערע יו־דישע ווערק ניט געדרוקט, אַפילו ווען זיי זענען געווען זיכער, אַז די דאָזיגע ווערק וועלען האָבען גרויסען ערפאָלג. יצחק בער לעווינזאָנ׳ס „הפקר־ועלט" האָט זעהר אויסגענומען ביים פובליקום, עס איז אָבער פערשפּרייט געוואָרען בלויז אין כתב־יד, און דעריבער האָט עס ערשיינט ערשט אין פיפציג יאָהר אַרום. ד״ר עטינגערס טעאַטער־שטיק „סערקעלע" איז אויך

ניט געדרוקט געוואָרען ביים לעבען פונ׳ם מחבר, און ערשט נאָך זיין טויט האָט עפּיס אַ אונבעקאַנטער בגנבה, אָהן ערלויבניש פון די יורשים, אָבגעדרוקט אין פרייסען עטיגער׳ס ווערק, ניט פונ׳ם עכטען אָריגינאַל, נאָר פון אַ זעהר פערגרייזטער קאָפּיע. די ליעדער און פּאָעמעס פון אברהם בער גאָטלאָבער זענען אויך אַ לאַנגע צייט געבליבען ניט געדרוקט, און זיי פלעגען פערשפּרייט ווערען בלויז אין האַנדשריפטען; ערשט אַז עפּיס אַ ספּעקולאַנט האָט אָהן דעם וויסען פון מחבר אָבגעדרוקט אַ פּאָר זיינע פּאָעמעס, פול מיט גרייזען, האָט שוין גאָטלאָבער קיין ברירה ניט געהאַט, זיך געמוזט אָננעהמען פאַר זיין אייגענטום און האָט אָבגעדרוקט זיינע פּאָעמעס „דער גלגול״, „דער סיים״ אונטער זיין איינענעם נאָמען. ישראל אַקסענפעלד האָט ביז זיינע לעצטע יאָהרען קיין איינס פון זיינע פיעלע ווערק ניט אָבגעדרוקט. האָט שוין עמיצער פון יענע משכילים זיך יאָ איינגעשטעלט צו דרוקען זיין אַ יודיש ווערק, האָט ער עס פערעפענטליכט אָדער אַנאָנים, ווי למשל, פאַלקאָוויץ זיין „ר׳ חיימ׳יל דער קצין״, אָדער אונטער אַ פערשטעלטען נאָמען, ווי אלעזר צווייפעל זיין „מוסר השכל״*).

III

עס איז דערפאַר קיין חדוש ניט, וואָס בעת אין אָנהויב פון די זעכציגער יאָהרען איז אַהאַנק די גרויסע שינויים, וואָס זענען האַן פאָרגעקומען אין רוסלאַנד, געשאַפען געוואָרען אַ ספּעציעל יודישע פּרעסע. האָבען קודם כל ערשיינט העברעאישע („המליץ״, הכרמל״, „הצפירה״) אין רוסישע (ראַזסוועט, ציון) צייטונגען, אָבער ניט אויף פּראָסט יודיש.

די ערשטע צעהן יאָהר פון אַלכסנדר דעם צווייטענס ממשלה האָבען געמאַכט אַ גאַנצע איבערקעהרעניש, ניט בלויז אין רוסישען, נאָר אויך אין יודישען לעבען אין רוסלאַנד. די גרויסע רעפאָרמעס, וואָס זענען דעמאָלט דורכגעפיהרט געוואָרען אין רוסלאַנד, בפרט די בעפרייאונג פון די פויערים, וואָס האָט אַרויסגערופען אַנ׳אמת׳ע מהפכה אין עקאָנאָמישען לעבען פון לאַנד, די אייזענבאַהן-פערבינדונג, וואָס האָט אָנגעהויבען זיך צו ענטוויקלען אין רוסלאַנד אין די זעכציגער יאָהרען — דאָס אַלץ האָט געמוזט אויך אַרויסרופען שטאַרקע שינויים הן אין עקאָנאָמישען, הן אין גייסטיגען לעבען פונ׳ם יודישען תחום. דער יוד האָט ביי די אומגעביטענע אומשטאַנדען שוין ניט מעהר געקאָנט פיהרען זיין אַמאָליג אָבגעזונדערט לעבען. פיעל אַלטע לעבענסקוואַלען זענען מיט אַמאָל אויסגעטריקענט געוואָרען, און אויף זייער אָרט זענען בעשאַפען געוואָרען שפּאָגעל-נייע; דער

*) גע׳חתם׳עט: איזראעל עפיל ווייץ מאבהלים.

יוד האָט דערפיהלט, איף וויפיעל ער איז דורף פערשיידענע עקאָנאָמישע פערים פערבונדען מיט דער קריסטליכער סביבה, און אַלץ מעהר האָט ביי איהם אָנגעהויבען צו וואַקסען דער אינטערעס צו וויסען, וואָס עס טוט זיך אין דער אויסווייניגסטער וועלט. די אַלע אומשטאַנדען האָבען אין דעם יודען פון תחום נאָך מעהר געשטאַרקט דעם חשק צו לייענען אַ ציטונג, וואָס עס האָט אין איהם צום ערשטען דערוועקט די גרויסע קרימער מלחמה. באַלד נאָך דער מלחמה, ווען עס איז נאָך שווער געווען צו בעקומען אין רוסלאַנד אַנערלויבעניש איף אַ יודישער צייטונג, האָט צווישען די רוסישע יודען געפונען אַ געוויסע פערשפרייטונג דער העברעאישער „המגיד", וואָס איז אַרויסגעגאַנגען נעבען דער רוסישער גרעניץ אין פרייסישען שטעדטיל ליק. אין יאָהר 1858 האָבען יוסף ראַבינאָוויטש און חיים טאַרנאָפּאָל דערלאַנגט אַ בקשה, מען זאָל זיי ערלויבען אַרויסצוגעבען אין אָדעס אַ וואָכענטליכע יודישע צייטונג אין רוסיש: „ראַזסוועט". הגם זייער בקשה האָט שטאַרק אונטערשטיצט דער בעריהמטער פיראָגאָוו, וואָס איז דעמאָלט געווען קוראַטאָר איבער אָדעסער לעהר-קרייז, דאָך האָט מען תחילת ראַבינאָוויטש'ן און טאַרנאָפּאָל'ן ניט ערלויבט אַרויסגעבען אַ ציטונג אין רוסיש, נור אין „העברעאישער אָדער איף דער פון די רוסישע יודען געברויכטער יודיש-דייטשער שפּראַך"*).

ראַבינאָוויטש און טאַרנאָפּאָל האָבען אָבער געשטרעבט דוקא צו אַ רוסישער צייטונג, וואָס דורך איהם זאָלען זיי קאָנען זיך צונויפרעדען מיט דער רוסישער געזעלשאַפט; זיי האָבען דערפאַר כלל ניט בדעה געהאַט אויסצונוצען די בעקומענע ערלויבעניש**). דערפאַר האָט זיך אָבער איינגעגעבען אויסצונוצען די אַנאַנדערן אָדעסער ליטעראַט — אַלכסנדר צעדערבוים'ען.

אַ מערקווירדיגע ערשיינונג איז געווען אָט דער מענש, וואָס מיט איהם איז אַזוי ענג פערבונדען די געשיכטע פון דער יודיש-העברעאישער פרעסע אין רוסלאַנד. אַ מענש מיט אַ גאַנץ קנאַפּער בילדונג, האַלב פאַקטאָר, האַלב שתדלן פון אַלטמאָדישען שניט, און אַ גרויסער בעריהמער דערצו. און אָט דער דאָזיגער וועניג קולטורעלער און ניט בעוונדערס סימפּאַטישער כלל-טוער איז געווען בעגאַבט מיט אַנאייזערנער אונערמידליכער ענערגיע, און אין איהם האָט תמיד געברענט אַ הייס-

---

*) „На еврейскомъ или на употребляемомъ евреями въ Россіи жидовско-нѣмецкомъ языкѣ".

**) שפּעטער האָט זיך ראַבינאָוויטש'ען און טאַרנאָפּאָל'ן פאָרט איינגעגעבען צו בעקומען אַנערלויבעניש אויף אַ רוסישער צייטונג.

סער פונק פון ליעבע און איבערגעבענקייט צום יודישען פאָלק און צו זיינע אינטערעסען. צעדערבוים'ס אונגעלומפערט לאַנגע אַרטיקלען זע־נען געשריבען אָהן אַ שום סיסטעם, און פאַר אַ לעזער מיט עפּיס אַנ־ענטוויקעלטען געשמאַק זענען זיי זעהר שווער צו פערדייהען, דאָך איז אין אַפּולע פון זיי בולט דער חוש פון אַנ'אמת'ען פּובליציסט, וואָס דערפיהלט תמיד דעם פּאַסענדסטען מאָמענט צו בעריהרען די אָדער יענע פראַגע.

ס'זענען פאַרהאַן אַ סך לעגענדעס וועגען דעם, ווי אַזוי צעדערבוים פלעגט אָבשלאָגען די שוועלען ביי „נאַטשאַלסטוואָ" מיט זיינע שטענ־דיגע „כאָדאַטאַייסטוועס". מען דערצעהלט אַפילו, ווי אַזוי ער איז דורך אַ צופאַל געוואָרען אַ גאַנצער חשוב ביי „נאַטשאַלסטוואָ": ער האָט אַמאָל געראַטעוועט דאָס לעבען אַ קריסטליכער מיידעל, וואָס איז שיער ניט דערטרונקען געוואָרען, און די מיידעל איז גראָד געווען אַ טאָכטער פון אַנ'אָנגעזעהענעם בעאַמטען. ווי די מעשה איז, אַזוי ווי ראַבינאָוויטש און טאַרנאָפּאָל האָבען כלל קיין חשק ניט געהאַט אויסצונוצען די ערלויבעניש אַרויסצוגעבען אַ צייטונג אין העברעאיש, צי אין יודיש, האָט צעדערבוים גע־בעטען, מען זאָל די דאָזיגע ערלויבעניש איהם איבערגעבען. דער פערשטאָר־בענער אלעזר שולמאַן דערצעהלט אין נאָמען פון צעדערבוים'ען גופא, אַז לכתחלה האָט צעדערבוים זיך פשוט געשעמט אַרויסצוגעבען אַ צייטונג איף פראָסט זשאַרגאָן, דערפאַר האָט ער טאַקע געבעטען, מען זאָל איהם ערלויבען אַרויסצוגעבען אַ צייטונג אין העברעאיש און אין דייטש מיט יודישע אותיות*). דורך דער מיטווירקונג פון פיראָגאָוו'ן האָט צע־דערבוים די דאָזיגע ערלויבעניש בעקומען, און דעם 29־טען סעפּטעמ־בער 1860 האָט ערשיינט דער ערשטער נומער „המליץ" — „אַיין צענטראַל־אָרגאַן פאַר יודישע אַנגעלעגענהייטען אין העברעאישער אונד דייטשער שפּראַך".

די ערשטע צוויי יאָהר האָט דער „המליץ" טאַקע ערשיינט אין ביידע שפּראַכען, ד. ה. צווישען די העברעאישע אַרטיקלען האָבען זיך צייטענווייז געדרוקט איף דייטשע מיט יודישע אותיות**). דער פראַקטישער צע־דערבוים האָט אָבער באַלד איינגעזעהן, אַז די דייטשע אַרטיקלען אין בלאַט, זענען ממש אַ ברכה לבטלה: קיינער דאַרף זיי ניט און קיינער לייענט זיי ניט. דעמאָלט איז צעדערבוים געקומען צום געדאַנק אַוועק־

---

*) ז. „דער יוד" 1900 נומ' 18.

**) דער מחבר פון די ארטיקלען איז געווען דער מיטאַרבייטער פון „המליץ" ד"ר אהרן גאלדענבלום, וואס איז ניט לאַנג געשטאָרבען אין פעטערבורג.

לעגען די בושה אין אַ זייט און, אויפ'ן אָרט פון דייטשע אַרטיקלען פרובען אַרויסגעבען צום „המליץ" אַ ביילאַגע אויף פראָסט מאַמע-לשון. מיט'ן 42-טען נומער „המליץ" אין יאָהר 1862 האָט צעדערבוים צעשיקט אַ גרויסע הודעה אויף גאַנצע פיער זייטען אין זשאַרגאָן, וואו ער זאָגט אָן די בשורה, אַז ער האָט בדעה, צוזאַמען מיט'ן „המליץ" אַרויסצוגעבען אַ בעזונדער בלאַט „קול מבשר" „אויף פראָסט יידיש כדי דער פראָסטער עולם און אַפילו ווייבער זאָלען וויסען, וואָס עס טיהט*) זיך אויף דער וועלט".

נור צעדערבוים האַלט פאַר נויטיג זיך תיכף צו פערענטפערן פאַר די געגנער פון יודיש. „מיר ווייסען דאָך, שרייבט ער, אַז די האַנטיגע אויפגעקלערטע שרייען מע זאָל דאָס פאָלק אָבגעוויינען יידיש רעדין, אין זיי געוויינען צי רעדין דאָס לשון פון דער מדינה; אפשר זענען זיי אויך ניט אים גאַנצען אימגערעכט, וואָרין אין דער מדינה, וויא מע לעבט דאַרף מען פערשטעהן דאָס לשון; נאָר אויף וואָס פאַר אַ לשון זאָל מען מיט דעם פראָסטען יאָלם רעדען זייא זאָלען לערנען וואָס נייטיג איז פאַר איטליכען מענטש, אַז זייא פאַרשטייען פאָרט ניט מעהר נאָר יידיש".

IV

דעם עלפטען אָקטאָבער 1862 האָט ערשיינט די ערשטע נומער, „קול מבשר" אַלס „ביילאַגע צום „המליץ" אין יודיש-דייטשער שפראַך"*). נור די „יודיש-דייטשע שפראַך" פון „קול מבשר" איז כלל ניט געווען עהנליך צו דער שפראַך פון „בעאָבאַכטער אַן דער ווייכסעל", וואָס אַ פשוט'ער יוד איז נישט געווען אין שטאַנד זי משיג צו זיין, אויך נישט צו דעם דייטשמעריש פון אַייזיק מאיר דיק — דאָס איז געווען אַן אָמת'ע פאָלקסטימליכע שפראַך, פשוט, פראָסט, כדבר איש אל רעהו; יעדע מאַרק-יודינע האָט געקאָנט פערשטעהן. שפעטער מיט עטליכע יאָהר האָט צעדערבוים דערצעהלט, ווי שווער דאָס איז איהם לכתחלה אָנגעקומען:

„די ערגסטע צרה איז, האָט צעדערבוים געשריבען אין יאָהר 1870, אַז דער זשאַרגאָן אַליין האָט אונטער זיך עטליכע זשאַרגאָנישע מונדאַרטען, וואָס לאַכען איינס פונ'ם אַנדערן און פערשטעהען זיך כמעט ניט: ליטא, וואָהלין, אוקראינע, פאָדאָליען, פוילען, ניירוסלאַנד און בעסאַראַביען דאָ-בען יעדע אַיין אַנדערע אויסשפראַכע, אַיין אַנדערע קאָנסטרוקציאָן, מאַנ-כע אַנדערע ווערטער און אויסדריקע גענומען פון די פעלקער אונטער וועלכע זיי לעבען — היינט געה שרייב אַ גאַזעטע, וואָס זאָל אָננענומען זיין ביי

*) דער פראָספעקט, ווי אויך דער „קול מבשר" גופא זענען אויסגעלעגט לויט דער וואהלינער אויסשפראַך.

ΔΕΙΝΗ ΚΛΕΟΔΟΣΚΛΗ.

ΔΙΥΣΔΟΤΟΥΗ ΣΗΜΟΝ

ΕΣΚΛΗ.

אַללע: דערצו האָט דאָך דער זשאַרגאָן קיין גראַמאַטיק און קיין אָר־טאָגראַפיע, די שפּעקולאַנטען פון בכא־מעשיות האָבען פערדאָרבען דאָס לשון און דעם געשמאַק פונ׳ם פאָלק, ווידער יעדער מחבר פין די נייע האָט זיך געמאַכט אַ נייע אַרט אויסצולעגען, און דאָס אַללעס צו פרעגי־גען אונטער איין סיסטעם איז שווערער געוועזען, ווי אַיין אייראָפּעאישע צייטונג צו פיהרען״.

דאָס „איין סיסטעם״, וואָס אונטער איהם האָט צעדערבוים די ערשטע צייט „געבראַכט״ די שפּראַך פון זיין צייטונג, איז געווען די וואָהלינער אויסשפּראַך; און לויט ווי יעדעס וואָרט ווערט דאָרט אויסגערעדט, אַזוי איז עס אין „קול מבשר״ איך אויסגעלעגט. אין יעדען נומער „קול מבשר״ פלעגען געבראַכט ווערען ידיעות פון אויסלאַנד און פון אינלאַנד, איך קאָרעספּאָנדענציעס פונ׳ם יודישען תחום. פון צייט צו צייט פלעגען אויך געדרוקט ווערען פּאָליטישע איבערזיכטען און לעבענסבעשריי־בונגען פון גרויסע מענשען, נאָך עפּטער — פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכע אַרטיקלען וועגען יודישער געשיכטע, וועגען פּעדאַגאָגיק און ערציהונג און איבערהויפּט וועגען נאַטור־וויסענשאַפטען, וואָס זענען דעמאָלט אין די זעכציגער יאָהרען שטאַרק געווען אין דער מאָדע. צום שוואַכסטען איז די ערשטע צייט געווען די אָבטיילונג פון דער שענער ליטעראַטור: די ליעדער און ערצעהלונגען, וואָס זענען דאָרט געדרוקט (על פי רוב איבער־זעצונגען פון דייטש) האָבען כמעט אַלע קיין שום ליטעראַרישען ווערט ניט. בכלל איז לויט דעם אינהאַלט דער „קול מבשר״ די ערשטע צייט געווען זעהר עהנליך צו זיין עלטערן ברודער — דעם „המליץ״. נאָר דאָך איז פון די ערשטע נומערן אָן געווען צו בעמערקען אין „קול מבשר״ עפּיס אַזוינס, וואָס איז כלל ניט געווען צו בעמערקען אין די העברעאישע בלעטער: דאָס איז דער גייסט פון אמת׳ער פאָלקסטימליכקייט, די קרבות און פערבונדענקייט מיט די ברייטע שיכטען פונ׳ם פאָלק. זעהר אינטערעסאַנט זענען אין דעם פרט די בריעף, וואָס עס האָבען באַלד אָנגעהויבען אָנ־קומען אין דער רעדאַקציע פון דעם פשוט׳ען לעזער. עפּיס איינער אַ העד־שעלע קצב פון בערדיאַנסק האָט צוגעשיקט אַ גאַנצען שיר לכבוד דעם רעדאַקטאָר. ער איז מלא שמחה, וואָס עס

האָבען זיך אָנגעזוכט טהייערע מענשען
גאָטט זאָל טאַכע זייערע מעשים בענשען
אזן האָבען איך אונז רחמנות געהאַט
פאַר אונז צו דריקען דעם „קול מבשר״ בלאַט.

יעדער לעזער, און נאָך עפּטער — יעדע לעזערין, איז געקומען מיט איהר עצה וועגען דעם, וואָס מען דאַרף שרייבען אין איהר בלאַט.

עפּיס אַ יוסטע בעל־הבית׳שע האָט געפונען פֿאַר נויטיג, אַז אין „קול מבשר" דאַרף געדרוקט ווערען וואָס מעהר אַרטיקלען וועגען זאַלען, וואָס האָבען אַנ׳אינטערעס פֿאַר בעל־הבית׳שעס, און טאַקע דערביי בעהאַנ־דעלט זי די פֿראַגע, ווי אַזוי מען דאַרף זיך נוהג זיין ביי חלות באַ־קען, בכדי די חלות זאָלען געראָטען.

צעדערבוים מיט זיין פּראַקטישען קוק האָט באַלד איינגעזעהן, אַז ער געהט אויף דעם ריכטיגען וועג, כאָטש אַ טייל משכילים האָבען אויף איהם שטאַרק פֿעראיבעל געהאַט, וואָס ער גיט אַרויס אַ צייטונג אויף זשאַרגאָן. שוין אין עטליכע חדשים אַרום האָט צעדערבוים מיט שטאָלץ אָנגעוויזען, ווי פּאָפּולער און בעליעבט זיין בלאַט איז אין די ברייטע שיכטען פֿונ׳ם פֿאָלק. ער דערצעהלט, ווי בעת ער האָט נור אָנ־געהויבען אַרויסגעבען דעם „קול מבשר", איז איהם אויסגעקומען אויס־צוהערען פֿערשיידענע מיינונגען: „טהייל שרייען געוואַלד און אַפֿילו גע־שריעבען. אַז מיר טהוען אונרעכט, וואָס מיר דערהאַלטען די פֿערדאָר־בענע שפּראַך, וואָס וואָלט שוין צייט געווען לאַנג זי צו פֿערגעסען, וואָרען זי מאַכט אָון אַללע צרות, איבער איהר קען קיין יוד ניט רעכט רעדען קיין שום לשון און ניט לערנען קיין שום חכמה; איבער איהר איז ער מכוזה ביי אַנדערע נאַציעס און איז אָבגעזונדערט פֿון דער וועלט. אַנדערע ווידער האָבען זעהר געלויבט אונזער טיה, זיי מיינען, אַז דאָס איז זעהר נוצליך צו בילדען דאָס פּראָסטע פֿאָלק, וואָס וועלין שוין נישט געהן אין שולע אַריין לערנען אַנדערע לשונות, גיט מען עפֿענט זיי די אויגען אין דעם לשון, וואָס זיי פֿערשטעהען...".

„נאָר איצט, דערקלערט צעדערבוים, זעהען מיר לויט די אַבאָנענטען, אַז דער עולם איז מיט אונז צופֿריעדען, אויך האָבען מיר זיך אַלליין איבערצייגט אונ׳ אַנדערע האָבען אונז דערצעהלט, ווי מיטטעלע מענשען און פּראָסטאַקעס, אַלטע לייט און ווייבער זיצען אויף דער מאַרק אָדער פֿרייטאָג צונאַכטס אין שטוב, אָדער בעלי־עגלות, לאַפּאָטניקעס, בעלי־מלאכות אין טשאַינים; מענשען, וואָס קענען קיין אַנדער לשון ניט ליי־נען, ניט פֿערשטעהן, און זיי ליינען דעם קול המבשר מיט אַזאַ הונ־גער, שטעללען אויף טויל און אויהרין, האָבען הנאה פֿון אַללעס וואָס זיי לעזען („קול מבשר" I, נומ. 24).

(המשך אין קומענדיגען נומער).

בערטאָלדי

כּלל־ישראל־פּאָליטיק.

אין דער לעצנג און אין דער ברייט האָט דער 19־טער יאָהרהונדערט צעריסען אונזער היסטאָרישע פּאָליטישע קייט. כּלל־ישראל האָט זיך צעשפּאָלטען און איז מגולגל געוואָרען אין פּרט־ישראל, אָפּטמאָלס אין פּרט אָהן ישראל... אויף רעכּטס און אויף לינקס זענען זיך פונאַנדער־געגאַנגען די פערשיידענע יודישע שכּטים — פראַנצויזישע יודען, דייטשע יודען, ענגלישע יודען, רוסישע יודען, פּוילישע יודען — און אויף אַנ־אויבען און אַנ'אונטען האָבען זיך ווידער צעשפּאָלטען די איינציגע שכּטים, אויף בעל־הבית'ישע יודען און אַרבייטער־יודען. כּלל־ישראל־פּאָליטיק איז געוואָרען אַ שם דבר פון אונזער מיטעלאַלטערליכען עבר און אַ זידעל־וואָרט פון אונזער מאָדערנער געגענוואַרט. און בעת „כּל ישראל חברים" איז געווען דער אני מאמין פון די צעזייהטע און צעשפּרייטע, איז „מיר חברים זענען כּל ישראל" געוואָרען דער לאָזונג פון די אָבגעריסענע און אָבגעשיידטע. מען האָט שוין ניט געוואָלט אַרויסקוקען פון ענגען קליי־זעל, עס האָבען זיך בעוויזען נייע אָכות — „פאָטער־לענדער" און „פאָטער־קלאַסען" — מיר האָבען זיך צעטיילט אין מחנות לאַנד־פאַטריאָטען און קלאַס־פאַטריאָטען, דער כּלל־ישראל, די ברייטע יודישע וועלט האָט זיך אַראָבגעלאָזט אין פינסטערן תהום, און מיר האָבען נור זיך געזעהן, נור זיך געפיהלט און נור פאַר זיך געטאָן... אַ פּאָליטישער מבול האָט אונז איטליכען בעזונדער פעריאָגט אין אַ קליין ווינקעלע, וואו מיר האָבען זיך אויסגעבויט איטליכער בעזונדער אַ שמאָלינקע תיבה, און ס'האָט זיך אונז אויסגעדוכט, אַז אין אונזער תיבה הויבט זיך אָן און לאָזט זיך אויס די יודישע וועלט...

אמת, אונזער כּוונה איז געווען אַ ברייטערע... זיך אַוועקלאָזענ־דיג אין אַלע עקען וועלט, זיך שיידענדיג פון די נאָהענטסטע קרובים, האָבען מיר אין ווייטען, ברייטען קאָסמאָס די מענשהייט געזוכט, אויפ'ן וועלט־משיח געהאָפט און אויף זיין וועלט־מלוכה געוואַרט. נאָר ס'איז זוניג וואָס מקוים געוואָרען פון די ביידע משיח־תקופות, פון ליבעראַלען און כּאָציאַלען קאָסמאָפּאָליטיזם, און דערווייל זענען מיר מיט אונזערע ברייטע געדאַנקען פערבליבען אין אונזער שמאָלינקער תיבה. מיר זענען הינטערשטעליג געוואָרען, מיר האָבען באַנקראָטירט, אונזער וועלט־בירגערטום איז געבליבען אַ ווייטע האָפענונג, און אונזער יודיש־בירגערטום

האָט זיך פערענגט און פערשפּאַרט אין די ד׳ אמות פון די צעריסענע און צעשיידטע געטאָס... צי איז איצט ניט כלל־ישראל, דער יודישער וועלטבירגערטום פאַר אונז אַנ׳אידעאַל? צי איז ניט אַ מאָדערנער כלל־ישראל אונזער פּאָליטישע צוקונפט? דוכט זיך, אַז דאָס איז דער סך־הכל פון אַ הונדערטיאָהריגער געשיכטע. ווען איהר ווילט, איז דאָס אַנ׳ענטוויקלונג לויט העגעל׳ס נוסח: כלל ישראל — פרט ישראל — און ווידער כלל ישראל, אויף אַ העכערער מדרגה און מיט אַ רייכערן אינהאַלט...

* * *

נישט שטענדיג האָבען מיר פערשטאַנען די צייכענס פון אונזער געשיכטע. מיר האָבען אַ גרויסע גבורה בעוויזען אין דער צעטיילונגס־אַרבייט, אין דער קונסט פון דער לינקער האַנד. און די רעכט פון דער רעכטער האַנד, פון דער פעראייניגונגס־אַרבייט, האָבען מיר אָפט פערגעסען. מיר האָבען ניט פערשטאַנען אַ פּשוט׳ען קל וחומר צו מאַכען. מה דאָך ביי אַ שטרייק, וואָס איז נוגע נור אַ הייפעל מענשען, האַרף מען קריטיש אויספּרובען, צי די אונטערנעדמונג וועט קאָנען אויסהאַלטען, היינט פשיטא שוין ביי גרויסע סאָציאַלע אויפגאַבען, וואָס זענען נוגע די לעבענס־אינטערעסען פון גאַנצען פאָלק, האָט מען דאָך אודאי בעדאַרפט אַרומקלערען דעם פועל יוצא פון די צעטיילונגס־טענדענצען. נאָר דער מזל פון אונזער פּאָליטיק איז געווען אַ שליש־מזל, און מיר האָבען זעלטען ווען געפונען אַ גליקליכען און שכל׳דיגען זוג פון דעה צווייאיגער אַרבייט: פון צעטיילען און פעראייניגען. אַלע קריזיסען, וואָס מיר האָבען איבערגעלעבט אין דער לעצטער צייט, איך מיין ניט די גזרות, וואָס קומען פון אויסענווייניג, נאָר טאַקע די אינעווייניגסטע חורבנות מיט זייערע מאוס׳ע און שרעקליכע רעזולטאַטען, מיט׳ן בלייכען יאוש, מיט דער טויטער גלייכגילטיגקייט און אָבהענדיגקייט, מיט דעם ציניש׳ען געלעכטער איבער דער אייגענער פערגאַנגענהייט און מיט׳ן שמייכעלע איבער אַלטע געטער אָהן דער קראַפט אויף צו שאַפען נייע — אָט אַלע די בייזע רוחות, וואָס האָבען זיך בעוויזען אין בין בשמשות פון אונזער פּאָליטישען לעבען, זיי האָבען זיך אַלע גענומען פון די דאָזיגע היסטאָרישע טעות׳ן. אַדאַנק די „צעטיילער", איז דער כלל־ישראל מגולגל געוואָרען אין אַ סכום פון פרטים, און אַדאַנק די „פעראייניגער" זענען די פרטים נעלם געוואָרען אין אַנ׳אַבסטראַקטען כלל פון הולער רוחניות (ציוני־ציון־יודישקייט), און דער פועל־יוצא איז געווען, אַז די פאַרטייען זענען מגולגל געוואָרען אין כתות און האָבען נעמוזט אַראָב פון דער ברייטער לעבענס־אַרענע. דער ברייטער יודישער לעבענס־שטרוים האָט זיך זיין אייגענעם וועג אויסגעטראָבען, און די כתות זענען אַריינ־

געפאַלען אין די שלאַפע אָרעמס פון התבודדות מיט אלהרע מדות רעות...

לאָזען אונזערע פּאַרטייען פונאַנדערקלייבען זייערע היסטאָרישע טעות'ן, לאָזען זיי זיך אַראָבלאָזען ביז צום מקור פון זייערע גרייזען, און זיי וועלען אויפ'ן גרונד געפינען אַ פאַלשען בעגריף וועגען דעם כלל-ישראל פון אונזער דור. אַלע חסרונות אין דענקען, פיהלען און טון, אַלע חטאים פון דער טעאָריע און פּראַקטיק זענען אָבגעטאָן געוואָרען אויפ'ן שיידוועג, וואו ביידע עיקר-ריכטונגען פון אונזער פּאָליטיק האָבען זיך בעדאַרפט צונויפגעהן און וואו זיי זענען זיך צו אונזער אומגליק פונאַנדערגעגאַנגען. זיי האָבען ניט פערשטאַנען די צייכענס פון אונזער געשיכטע, ס'איז זיי געווען פרעמד די מאָדערנע כלל-ישראל-תקופה, וואָס נעהמט אַרום אַלע נצחונות פון דער אַסימילאַציאָנס-צייט, דעם ווירטשאַפטליכען און פּאָליטישען אויפטו פון 19-טען יאָרהונדערט אין יודישען לעבען מיט די מאַסענוואַנדערונגען, מיט די נייע סאָציאַלע קלאַסען און זייערע פּאָליטישע אידעען, און בעשאַפט פון די פערשיידענע שטרוימען איין ברייטען ים פון יודישען כלל-לעבען. אָנשטאָט צוזאַמען מיט'ן יודישען לעבען צו זאָגען: אלו ואלו דברי אלהים חיים—סיי דאָס, סיי יענץ איז אַלעבענס-ווערט — האָבען זיי געשלעפט דאָס יודישע פאָלק אין זייערע בעזונדערע געצעלטען און האָבען פערגעוואַלטיגט דעם יודישען לעבען:

— „מיר ווילען דעם כלל ישראל פון ר' יוחנן בן זכאי'ס צייטען" — האָבען געשענעט די „פעראייניגער"...

— „מיר ווילען דעם פרט ישראל פון מאַרקס'ס צייטען" — האָבען געשענעט די „צעטיילער"...

נאָר די נקמה פון דער יודישער געשיכטע איז געווען מדראַדיג: בעת די פּאָליטישע אינטעליגענץ האָט פאַראיינס און מיט אַלע כחות גערופען קיין ארץ-ישראל אָדער אין די טיעפע רוסישע גובערניעס, האָבען די פאָלקס-מאַסען קיין אַמעריקאַ געוואַנדערט און אַ נייע יודישע וועלט בעשאַפען...

* * *

ווי סוואָלט אונז אַרעטעניש פערגעבען דער קאַפּריזגער גייסט פון דער יודישער געשיכטע: די בלינדע כחות, וואָס צעשיידען, זיי זענען די אייגענע, וואָס פעראייניגען, און דער גייסט, וואָס רייסט אויבער דעם פאָרים, מוז איהם ווייטער שפינען... וואָס צעשיידט מעהר, ווי וואַנדערונגען? און דאָך קאָן מען אָהן גוזמא זאָגען, אַז די לעצטע דרייסיג יאָהר האָבען די יודישע געטאָס פערלאָזט זייער התבודדות, האָבען זיך דערנעהנטערט איינער צום אַנדערן — אַלץ מחמת דער לע-

בעדיגער ווירקונג פון דער יודישער וואַנדערונג. אומעטום, וואו דער יודישער מאַסען־שטרוים פלעגט זיך בעוויזען, זענען וואונדער געשעהן: אַלטע קהלות פלעגען יונג ווערען, שוואַכע פלעגען זיך שטאַרקען, חרוב׳ע פלעגען אויסגעבויט ווערען, און נייע שטאַרקע יודישע וועלטען האָבען זיך בעוויזען, ממש מעשי בראשית... און דער עיקר: ניט בלויז די יודען־פראַגע האָט דורך דער וואַנדערונג אויפגעלעבט, נאָר אויך די יודיש־קייט איז ענטפּלעקט געוואָרען אין אַלע אַסימילאַטאָרישע בעהעלטעניש־שען. דאָס מאַסען־לעבען האָט בעשאַפען פאָלקס־לעבען. און מיט שטאַרקע פעדים, מיט אַ לעבעדיגען באַנד האָבען זיך בעהעפט די פערשיידענע געטאָס. פון דער אַלטער צו דער נייער וועלט, פון דער נייער צו דער אַלטער וועלט האָט זיך אָנגעהויבען ציהען אַ שטאַרקער לעבענס־שטרוים, אַ ריהרעוודיגער שטאָף־ און גייסט־אויסבייט, פון פינסטערן תהום האָט זיך ווידער בעוויזען כלל־ישראל, און די מיטעלאַלטערליכע לעגענדע האָט בעשיינפערליך אָנגעהויבען אויפלעבען...

און די אייגענע רעטעניש מיט די זעהענדיגע כחות: פון די צעשטערער זענען די בויער אַרויס, און דער אייגענער גייסט, וואָס האָט „ניין" געזאָגט, האָט דערנאָך „יאָ" געזאָגט... צי איז עס ניט אַ קונדס־לאָגיק, אַ שענער וויץ פון דער יודישער געשיכטע, אַז די צעריסענע און צעשיידטע יודישע בורזשואַזיע האָט אין אַ נבואישען מאָמענט פער־געסען איהרע שבעים לשונות און איהרע שבעים פאָטערלענדער און האָט בעשאַפען — די אַלטוועלטליכע „חברה כל ישראל חברים", אַלוועלטליכע יודישע קאָלאָניזאַציאָנס־אַסאָציאַציע און דעם אַלוועלטליכען פּאָליטישען ציוניזם?...

צי איז עס ניט אַ פּאַראַדאָקס פון דער געשיכטע, אַז דער יודישער אַרבייטער האָט זיין התלהבות אַריינגעטראָגען אין קאַמפּף פאַר אַלגע־מיינע יודישע רעכט, אין שטרעבען צו אַן אַלגעמיינער יודישער קולטור, צו אַן אַלגעמיין יודיש לאַנד און צו אַ מקום־מקלט פאַר דעם אייביגען יודישען וואַנדערער?

נאָר אויך די רעטענישען פון דער געשיכטע, איהר וויץ און פרעהליכע לאָגיק צריכין למוד, מען קאָן זיי אויסטייטשען און מען קאָן פון זיי אָבלערנען...

פערטיעפט זיך אין אונזער פרט־ישראל־תקופה, אין דער „מענש־הייטס־פּאָליטיק" פון פערגאַנגענעם דור, אַנאַליזירט דעם גייסט פון די ניין־זאָגער — און איהר וועט אויפ׳ן גרונד אַ כלל־ישראל־אידעע געפינען. אמת, ס׳איז דאָרטען שווער צו דערקענען דעם יודישען פרצוף, ווי אַ פאָטאָגראַפישען נעגאַטיוו, נאָר ער איז פאַרהאַן. די „מענשהייט" האָט בע־

דאַרפֿט אויסלייזען דעם „יודען", וואָס איז מיער געוואָרען אין דער גאולה צו גלויבען. מען האָט זיך אָבגעזאָגט פֿון אַלץ — ווייל מען האָט אַלץ געוואָלט בעקומען. אַ פֿאָטאָגראַפֿישער נעגאַטיוו, אַ יודישקייט פֿון דער לינקער זייט — אָבער פֿאָרט אַ יודישקייט, וואָס האָט צוליעב דער אייגענער פֿרייהייט די וועלט געוואָלט בעפֿרייען. און דעריבער, בעת עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער וועג איז זעהר לאַנג, און אַז מען דאַרף זיך שטאַרקען אונטערוועגס, האָבען זיך פֿון נעגאַטיוועס פּרצוף פּאָזיטיווע שטרילען אויסגעטיילט, און ס'איז געבוירען געוואָרען אונזער מאָדערנע כּלל־ישׂראל־פּאָליטיק.

און די פּאָזיטיווע שטריכען מעהרען זיך וואָס פֿון טאָג. דען דאָס זענען די צייכענס פֿון דער נייער צייט: אָהן דער כּלל־ישׂראל־אידעע קאָן קיין היסטאָריש־חשובֿע פּאָליטיק ביי אונז ניט געפֿיהרט ווערען. מיר פֿון דער זייט ים טראַכטען וועגען אונזערע ברידער פֿון יענער זייט ים, און זיי ווידער טראַכטען וועגען אונז... און לאָמיר זיך ניט שרעקען פֿאַר ווערטער: מיר זענען אַ חשובֿ פֿאָלק, מיר פֿערנעהמען אַ חשובֿע אָרט אין דער וועלט און מיר קאָנען ניט אויסקומען אָהן אַ „הויכער" פּאָליטיק, אָהן אַ פּאָליטיק פֿון אַלוועלטליכען יודישען כּלל.

די אויפֿגאַבען פֿון אַזאַ פּאָליטיק? זיי בייטען זיך שטענדיג, נאָר זיי זענען שטענדיג פֿאַרהאַן. די ריכטונג איז אָבער אַנ'איין־איינציגע — פֿון די צעשיידטע יודישע שכּטים איבער די פֿעראייניגטע יודישע שכּטים צו איין יודישען שכּט — צו איין יודישער נאַציע.

י. עפרען.

פּאָליטיק און בירגערליכקייט.

דיִ „נייע אָרדנונג“ אין רוסלאַנד האָט אויך אונז צוגעוואָרפען אַ ברעקיל פּאָליטישע רעכט פונ׳ם בעל-הבית׳ס טיש. זי האָט אונז אָבער געלאָזט בירגערליך רעכטלויז, ווי פריהער, אויב ניט נאָך ערגער. הערען ניט אויף די טינט-און פעדער-גבורים פון דער רוסיש-יודישער פרעסע פון אַגעוויסער ריכטונג צו טייטען מיט׳ן גראָבען פינגער אויף די שריי־ענדיגע סתירה, צו שטעלען דערמיט די אויגען פון די מאַלטהאָבער. אמת, זיי ווערען ווענינ׳ג וואָס נתפעל דערפון, אָבער דער אַיינגע׳חזר׳טער ניגונ׳דעל זינגט זיך שוין ווי פון זיך אַליין. געוואָרען אַמין סקאַרבאָווער נוסח, וואָס פערטויפט נור אונזערע אויערן. צוהערען הערט זיך קיינער צו איהם ניט צו.

וואָלט מען ניט געהאַט די מיאוס׳ע טבע צו קוקען תמיד דעם פריץ אין מויל אַריין, וואָלט מען געהאַט צייט כאָטש ווען ניט איז אין דער אייגענער נשמה אַריינצוקוקען, אַזוי וואָלט אפשר עמיצער אַיינגעזעהן, אַז די סתירה פון פּאָליטישע רעכט און בירגערליכער רעכטלויזיגקייט האָט פאַר אונז געשאַפען אינעווייניגסטע, אָבטמאָל טראַגישע קאָנפליקטען. פּאָליטיק און בירגערליכקייט, פּאָליטישער קאַמפּף און בירגערליכע רעכטלויזיגקייט — דאָ איז אייגענטליך פערקניפּט דער גאַנצער קנויל פון אַלע אונזערע פּאָליטישע שאלות און ספקות, דאָס איז די פראָבלעם פון דער יודישער פּאָליטיק בכלל.

פּאָליטיק און שתדלנות — די דאָזיגע קענענאיבערשטעלונג ווערט אָפט און רייך בענוצט אין אונזער פּובליציסטיק. נאָר זעלטען ווערט אויפגעדעקט די טיעפע אינעווייניגסטע סתירה פון אָט די צוויי סיסטעמעס פון געזעלשאַפטליכען קאַמפּף. דעם גרויסען עולם וואַרפט זיך אין די אויגען נאָר דער אויסווייניגסטער אונטערשייד צווישען זיי. פּאָליטיק — דאָס הייסט אָפען אין מוטיג פאָדערן; שתדלנות — דאָס הייסט בעטען, זיך אויס׳טענ׳ען, בחדרי הדרים, הכנעה׳דיג און עניוות׳דיג. עס לאָזט זיך ניט לייקענען: געזיס איז אָט דער אויסווייניגסטער מאָמענט כאַראַקטעריסטיש אין אַגעוויסען זין פאַר דער גאַנצער סיסטעם; ער ענטפּלעקט אָבער ניט פאַר אונז איהר אמת׳ען מהות. ווער ווייס דען ניט, אַז עס איז גאָר ניטאָ אויף דער וועלט אַזאַ מין פּאָליטיק—אפילו די סאַמע ראַדיקאַלע—וואָס

זאָל ניט פערשטעהן אַמאָל אויך צו בעטען, וואָס זאָל אָפטמאָל ניט אויס־נוצען מאחורי־הפרגוד־שפּיצלעך, „דיפּלאָמאַטישע קונק־שטיק". מחמת דעם אַליין פערלירט זי אָבער דאָך ניט דעם פּרצוף פון פּאָליטיק און ווערט נאָך ניט קיין שתדלנות.

אין תוך אַריין, איז די שתדלנות אַנ׳אמת יודישע ערשיינונג, וואָס האָט ערגיץ ניט און ביי קיינעם ניט איהר גלייכען. זי איז אַריינער פּראָ־דוקט פון אונזער גלות־לעבען. אינ׳ם שויס פון גלות איז זי געבוירען, די פינסטערסטע צייטען האָבען זי געשפּייזט און אויפגעהאָדעוועט.

פּאָליטיק הייסט קודם כל דער בעטייליגען זיך אינ׳ם מלוכה־לעבען. און דאָס איז לחלוטין אונמעגליך געווען צו יענער בייזער צייט, בעת דער יוד האָט זיך געפיהלט ווי אַ גר אין לאַנד. ניט אַלע מאָל איז די מלוכה געווען צו איהם פיינדליך. אָפטמאָלס — אויך גלייכגילטיג. זעלטען — אפילו פריינדליך. אָבער אַלע מאָל איז זי געווען און גע־בליבען פאַר איהם אַ פרעמדע מאַכט, וואָס ער האָט צו איהר קיין שום אינעווייניגסטע שייכות ניט. פון די צעכען און פון דער גילדע איז ער געווען אויסגעשלאָסען. דעם ריטערס יין נסך האָט ער ניט געטרונקען, זיינע ליעדער — ניט פערשטאַנען. און צום שר אין הויף האָט ער אַריינגעקוקט נאָר, ווען ער האָט געהאַט מזומנים אויסצולייה־הען אָדער טייערע חפצים צו פערקויפען. ווייט פון די טראַדיציעס פון לאַנד, פון זיין געזעלשאַפטליכען און רעליגיעזען לעבען, — איז דער יוד געבליבען שטעהן אויסער די גרעניצען פון דער מלוכה און איהרע אינסטיטוטען. האָט זי איהם אַפריינדליכע מינע געוויזען — איז דאָס געווען אַ נס, אַ חסד אלהים, וואָס דערפאַר האָט ער וועהמוטיג געדאַנקט דעם גאָט פון זיינע אבות. „ויקם מלך חדש", רוקט זיך אָן אַ גזירה אויפ׳ן פאָלק — איז דאָס אַ בייזע אָנשיקעניש, גאָטס בייטש, וואָס מיט איהם שטראָפט ער זיין פאָלק ישראל, כדי זיין נשמה צו לייטערן. תפילות און תעניתים — פאַר גאָט, אַ בקשה און אַ דורן פאַר׳ן מלך. קיין אַנדערע מיטלען אָבצו־ווענדען די גזירה האָט דאָס פרעמד פאָלק ניט געהאַט. דעמאָלט וואַקסט אויס צו אַנ׳אמת ערהאַבענער פיגור דער יודישער שתדלן, וואָס שטעלט זיך אַיין פאַר זיין פאָלק אין אַנ׳עת צרה מיט אמת׳ער מסירת נפש.

שתדלנות — אונזער איינציגער רעטונגס־מיטעל אין יענער פינ־סטערער צייט — האָט דעם פאָלק ניט בעליידיגט, זיין כבוד ניט מבייש גע־ווען, איהם אין זיינע אייגענע אויגען ניט שפל געמאַכט. פון זיינע ענגע ד׳ אמות, וואָס עס האָט פאַר זיך מיט׳ן גוטען ווילען אָבגעצאַמט,

האָט עס מיט טיעפער פּעראַכטונג און מוטיגען שטאָלץ אויף די אומות העולם געקוקט, געשפּעט פון זייערע נאַרישע מנהגים. אָפּטמאָלס אפשר בעדויערט די, וואָס זענען פערזונקען אינ'ם ים פון טומאה און תאוות עולם הזה. דער רשע, דער רודף — אַ בלינדע געצייג אינ'ם ליעבען נאָ־מענס האַנד — צי קאָן ער בעליידיגען? וועה טון, צרות און פּיין פער־שאַפען, דאָס יאָ — ווי יעדע בלינדע סטיכישע נאַטור־קראַפט: אַנ'ערד־ציטערניש, אַ מגפה. חלילה, וכדומה — אָבער אָנריהרען די נשמה, דעם געפיהל? — קיינמאָל ניט.

קומט די נייע צייט און צערייסט דאָס פאָלק אויף שטיקער. בלייבט אַ גרויסער טייל—לעבען אינ'ם אַלטען גייסטיגען געטאָ. זויגט אַ צווייטער טייל איין אין זיך די מאָדערנע קולטור, דרינגט אַריין אין איהרע טיעפע טיעפעני־שען, פערנעהמט זיין אויער איהרע איידעלסטע טענער, זיין אויג — איהרע מינדסטע פאַרבען־ניואַנסען. פערלירט דער נייער דור די אַמאָליגע גאַנצ־קייט, די טיעפע איינגעגלויבטקייט אין זיך. וואַכט אויף דער מענשלי־כער געפיהל. דעם צלם אלהים זעהט ער אויף יעדען פרצוף. אין יעדען מענשליכען בעשעפעניש זוכט ער דעם מענשען און דערשפּירט ביי זיך אַנ'אַכטונגס־געפיהל צו איהם. דער קלאַפּ טוט ניט נאָר וועה, ער בעליידיגט אויך. אפילו אַ וואָרט איז שוין ביכולת אָנצוריהרען אין אונז דעם מענשליכען געפיהל.

די גייסטיגע קולטור איז אָפען פאַר אַלעמען — טרינקען מיר פון פולע בעכער. אין ווירטשאַפטס־לעבען קומט עס אָן אַ ביסעל שווערער. פונדעסטוועגען זענען מיר דאָך פון אַ האַנדעלס־שטאַנד אַ פערצווייגטער ווירטשאַפטליכער בוים געוואָרען. האָבען מיר שוין אונזערע פּראָדוקטיווע קלאַסען. פערקניפּען און דערנעהנטערן מיר זיך עקאָנאָמיש צו די אַרו־מיגע פעלקער. געזעלשאַפטליך אויך. אמת, אַ מחיצה, געבויט אין אַ משך פון הונדערטער יאָהרען, לאָזט זיך ניט אַזוי גרינג אַראָב־וואַרפען. אָבער שפּאַלטען בעווייזען זיך אַלץ מעהר און מעהר. רייסען מיר זיך ביסלעכווייז דורך.

די מלוכה־מאַכט איז אָבער קאָנסערוואַטיוו, איינגעשלאָסען אין זיך, לאָזט זי זיך ניט אַזוי לייכט בויגען. אין די מזרח־לענדער טרעפען מיר אין דער מלוכה אַנ'אייזען־פעסטען פעלז, וואָס דערווייל איז נאָך קיין שטורם־ווינט ניט ביכולת איהם צו ריהרען פון אָרט. וויל זי ניט וויסען פון דער גייסטיגער רעוואָלוציע, וואָס מיר האָבען דורכגעמאַכט. זעהט זי אין אונז, ווי אַמאָל, גרים און פרעמדע. אָנערקענט זי אונז ניט פאַר בירגער.

און ווי אויף אַגר אין לאַנד קוקט אויף דאָס פאָלק, וואָס איז

אין געטאָ פערבליבען, אויף זיך. דער געטאָ־געפיהל ווערט פון די רדיפות רייך געשפייזט און געשטאַרקט. בויט עס זיך אַ נעסט אויף אין די הערצער, וואָס האָבען זיך שוין גייסטיג פון געטאָ אַרויסגעריסען, בע־פרייט. ניטאָ קיין צוזאַמענהאַנג מיט׳ן מלוכה־לעבען, קיין זאָרג וועגען זיין צוקונפט. רעדט עס זיך וועגען גורל פון לאַנד, וועגען דעם וואויל פון איהרע בירגער — זענען מיר אין דער היים ניטאָ, שווייגען מיר. בעוויזען זיך אונזערע שלוחי־צבור אויף דער בימה נאָר דעמאָלט, ווען מען דאַרף עפּיס אויסבעטען פאַר דעם „אָרימען, אונגליקליכען פאָלק", וואָס שמאַכט אין „תחום". רעדען זיי מיט׳ן אַדוואָקאַטען־לשון. בעטען זיי רחמים, ווי דער אייגענעגעסענער שכן ביים בעל־הבית.

פרעמד בלייבט אונז דער אידעען־און פאַרטיי־קאַמפּף אין דער רו־סישער געזעלשאַפט. צו אַלע פאַרטייען און שטרעמונגען בעציהען מיר זיך אינעווייניג גלייך און גלייכגילטיג. פון אַלע זייערע אני־מאמינ׳ס האָט פאַר אונז אַ אינטערעס נאָר איינער: זייער בעציהונג צו דער יודישער רעכטלויזיגקייט. שלעפען מיר זיך נאָך די, וואָס זאָגען צו אונז רעכט און האָבען אַ האָפענונג צו קומען במהרה בימינו צום מלוכה־רו־דער. איז די גאַנצע ערה קאַדעטיש, איז דאָס גאַנצע פאָלק דורך אונ־זערע פאַרטייען צו די קאַדעטען פאַר אַנעכד־כנעני פערקויפט. געהט צו זיי אונזער גרויס־אינדוסטריעלער און אונטערנעהמער, כאָטש איהם איז דערווידער זייער סאָציאַלע פּראָגראַם, זייער חבר׳ן זיך מיט דער דעמאָקראַטיע. שלעפט זיך נאָך אפילו דער יודישער פריץ און לאַנד־אייגענטימער, וואו ער איז בנמצא, כאָטש אַ ציטער נעהמט דורך זיין לייב, ווען ער דערמאָנט זיך אָן זייער אַגראַר־פּראָגראַם. און טאָמער שפּאַרט זיך אַמאָל איין דער אַרבייטער, און וויל ניט געהן אין שפּאַן דער אינטעליגענט, אַזוי איז מען זיי מוציא מן הכלל, לענט מען זיי אין אַ מין חרם אַריין.

טרעפט אַמאָל אַ נס — און דער מאָסקווער זאַטער „קופּיעץ" מאַכט אונז חג׳דלעך, צענעהען מיר פאַר זיסקייט. עס וואַקסט די בעהאַל־טענע, ציטערדיגע האָפענונג: ער וועט אונז פון „תחום" בעפרי׳ען. רעדט מען איהם איין, אַז מיר פערדאַרבען די בידנע שעפעלע — די רוסישע פּאָליציע — איז ער מסכים אונז צו לאָזען עטעמען אין מאָסקווע און אין פעטערבורג און חתמ׳עט זיך אויפ׳ן כתב, „והעיר שושן צהלה ושמחה". מזל־טוב, ברידער, די גאולה געהט. די גאולה קומט! דער „קופּיעץ" טראָגט זי אין זיין גראָבען בייטעל.

קומט אַמאָל אָן אַ שגעון אויף אַ ווילדען פריץ, אַ דעגענעראַט, פאַלט

איהם איין פון אונז חוזק צו מאַכען (מעשה-פינלאַנד) און ער ווייזט אונז אַ פינגער, אַזוי הויבען מיר אָן לעקען זיין האַנד. אולי ירחם? אפשר וועט מען זיך דאָך קאָנען צונויפרעדען מיט די פריצים? דאָס זענען דאָך אונזערע אַלטע „גוטע בעקאַנטע". שושקעט מען זיך און סודעט מען זיך מיט זיי, לייט אין גאָט צום שפּאָט און געלעכטער.

הויבט זיך אָן אַ שטורם אין לאַנד, נעהמט זיך ריהרען דער „אונטען", דער „דעק", וואו טויזענדער יאָהרען איז טויט-שטיל געווען, און אַלץ האָט, דוכט זיך, מיט אַנ'אייביגען שלאָף געשלאָפען, הויבט ווידער אָן אַ האָפענונג צו ציטערן. אפשר, אפשר וועט גאָר פון האַנעט קומען די ישועה. און אַז מען האָט מורא אַליין צו קריכען אין פייער, אַז מען וויל זיכער זיין מיט'ן האָב-און-גוטס, שאַנעזען דאָס לעבען, פיהלט מען לאָטש מיט...

דאַרף מען צווישען די גויים אַנ'אַדהאָקאַט געפינען, אַזוי זוכט מען אויס אַזוינעם, וואָס שטעהט מיט'ן פנים צו די רייכע און זאַטע, צו די גדולים און געוועלטיגער. טייטשט ער זיי אויס אונזער בקשה אַזוי, אַז זי זאָל זייער בייז געמיט ניט אויפרודערן. בויגט ער אונז דערביי צו דר'ערד, טרעט ער מיט די פיס אונזער כבוד, אונזער ווערדע און שטאָלץ — דאנ'עט מען וועגען דעם ווייניג. וואָרום געטאָ-יודען זענען מיר.

פאַלש און צביעות'דיג איז דער ליבעראַליזם, ווי די אַרבייטער-פריינדשאַפט, פאַלש דער קאָנסערוואַטיזם, ווי דער „פּראָגרעס".

ס'איז געווען איין מאָמענט, ווען אין אַ העלען פריה-מאָרגען האָבען מיר זיך דערפיהלט ווי בירגער אין לאַנד. שוין פריהער האָבען מוטיגע און יונגע די בשורה אין דער מחנה געטראָגען: עס קומט דער פריה-מאָרגען, עס שלאָגט די שעה פון אויסלייזונג. דעמאָלט איז די יודישע פּאָליטיק געבוירען געוואָרען. מיר האָבען דערפיהלט, אַז מיר זענען צוגלייך מיט אַלע אַנדערע בירגער אין לאַנד, אַז מיר האָבען אויך אַ דעה צי זאָגען וועגען זיין גורל און קאָנען אונזער איינענעם לעבען אין לאַנד בעשטימען.

אָבער דאָס איז געווען נישט מעהר ווי אַ בליץ, וואָס האָט אויף איין רגע דורכגעשניטען אונזער חושך מצרים. פאַרביי די גליקליכע סעקונדע — און ווידער האָט מען אונז אין ענגען גושן פערשפּאַרט. ווידער האָבען זיך אָנגעקליבען געדיכט איבער אונזערע קעפ די פינסטערע געטאָ-האָלקענס. פערוועלקט די האָפענונגען, צעטראָטען מיט די פיס. און גע-שטאָרבען איז אויך די יודישע פּאָליטיק. איהר אָרט האָט ווידער די

שתדלנות פערנומען. ווי פרעמדע, האָבען מיר ניט די העזה זיך צו מישען אין היימישע זאַכען, אין פאַמיליען-מחלוקת. ווערט ביי אונז אַ שאלה-תשובה: צי מעג אַ יוד דאָס „הארץ" פון קרוין-פוילען אין פאַר-לאַמענט פערשרעקען? און מיט אַ רוב דעות איז מען מחליט: בשום אופן ניט. ווייל מען אונז ביי די וואַהלען אין אַ בעזונדער שטייגעל איינשפּאַרען און מען טראָגט אונז דערפאַר אונטער אַ לינזען-געקעלץ — אַ פּאָר פעסט-געזיכערטע מאַנדאַטען, — לעגט זיך דאָס אויפ'ן שכל, שטעהען אונזערע חכמים ונבונים געפלעפּט, קנייטשען זיי דעם הויכען שטערן און פרע-גען בתמימות: „אפשר אַ פּלאַן?"

אָט דאָס איז זי, די שתדלנות, אָט דאָס איז די געטאָ-פּאָליטיק. אינעווייניג צווייזייטיג און פאַלש, פול מיט סתירות און קאָנפליקטען.

אין אַ פערוואָרפען ווינקעל שטעהט דער קליין הייפעל יונגע יודען. דורך דעם אַרומיגען חושך זעהען זיי דאָך די ווייטע שטראַהלען פונ'ם קומענדיגען פריהמאָרגען. רופען זיי דאָס פאָלק, צוזאַמען מיט אַלע אונ-טערדריקטע און אונטעריאָכטע דאָס לאַנד און די מלוכה צו בויען און פאַר אונזערע מענשליכע און נאַציאָנאַלע רעכט מוטיג און עהרליך צו קעמפפען. ווערט אָבער זייער שטים פערשטיקט און געפינט ניט דעם געהעריגען אָבקלאַנג אין פאָלק. וואָרום רעכטלויז איז עס, אין געטאָ שטעקט עס. דער תהום, וואָס איז אויסגעגראָבען געוואָרען אין דער ווייטער פערגאַנגענהייט און ווערט נאָך היינט גענראָבען אַלץ טיעפער און טיעפער, לאָזט זיך ניט מיט די צוקונפטס-האָפענונגען פערשיטען. געהט דער רוב בנין און רוב מגין דערווייל אין דעם שתדלנ'ס וועג.

און אַזוי וועט עס נאָך לאַנג און לאַנג געדויערן. כל זמן מיר וועלען זיך ניט פיהלען ווי תושבים אין לאַנד, בלייבט פאַר דער גרו'י-סער מאַסע נאָר אָט דער וועג פריי. עס מוז צוערשט די בירגער-ליכע אַסימילאַציע קומען, כדי פאַר דער פרייער יודישער פּאָליטיק אַ וואָרע צו מאַכען.

און דערווייל? דערווייל זאָלען די, ביי וועמען דער גלויבען איז וואַך, אין וועמענס האַרצען דער מענשליכער פייערל איז ניט אויסגע-לאָשען, רופען אָן רופען און ניט מיעד ווערען. זאָלען זיי זייהען די איינצעלנע זאָמען. צום שניט איז נאָך ווייט. אָבער ער וועט קומען, מיט פרייד און געזאַנג.

ד"ר נתן בירנבוים.

פון מערב.

I.

גלות־מערב, „יודענשמערץ" און די יודישע ירושה.

שטענדיג, ווען איך ווייז אָן אויף דעם ווילטיגען חילוק פון מזרח־יודען ביז מערב־יודען, טרעט מען אַרויס קעגען מיר מיט דער טענה, אַז איך גיעה און נעהם אַ היסטאָרישען חילוק, וואָס ענטוויקעלט זיך אין מזרח, אי אין מערב, און מאַך פון איהם אַ תמצית־חילוק צווישען ביידע. גלייך איך וואָלט נישט אַליין געזעהן, אַז אין אַלע יודען געוועלטיגען כמעט די זעלבע פאָלקס־פעהיגקייטען, פאָלקס־מעלות און פאָלקס־חסרונות, נאָר וואָס דען? לויט מיין מיינונג האָט דאָס אויפ'ן מערב־יודען מעהר נישט קיין כלל־יודישע פעולה, און דאָס מוז זיך מיט דער צייט אָפּרופען אויף אויף זייער יחיד־יודישקייט. און וואָס נאָך? איך גלויב, אַז אַמאָל זענען אַלע מערב־יודען נישט קיין שוואַכערע יודען געווען פון די מזרח־יודען, אָבער די מזרח־יודען וועלען קיינמאָל נישט אַראָבפאַלען אויף דער יודישער מדרגה, וואָס אויף איהר געפינען זיך היינט די מערב־יודען. צוויי מחנות זעה איך היינט, איינע אַ קליינע מיט אַ כלל־יודישקייט, וואָס צאַנקט ווי אַ ליכט פאַרץ אויסלעשען זיך, און די אַנדערע, גאָר אַ גרויסע, מיט אַ כלל־יודישקייט, וואָס נישט נאָר, וואָס עס לעשט זיך נישט אויס, נאָר עס ווייזט אַרויס אַ נייעם כח אויף לייכטען און אויף בעשאַפען לעבען. און איך מיין, ס'איז נישטאָ קיין בעסערער מיטעל צו פערשטעהן אָט דעם חילוק פון די ביידע מחנות, ווי זיי אָנצוקוקען, ווי זיי זעהען אויס, בשעת זיי הויבען ערשט אָן זיך פינאַנדערצוגעהן, און ווידער דעמאָלט, ווען זיי זענען זיך שוין שטאַרק צעגאַנגען, טאַקע שוין געוואָרען צוויי פערשיידענע מחנות, ווען די חילוקים זענען שוין פאַרטיגע, גאַנץ אָבגעטיילטע, גאַנץ אונטערגעשטריכענע.

כדי אָבער צו מאַכען אַזאַ פערגלייך, דאַרף מען נישט חוקא בעטראַכטען די פערשיידענע דרכים און קאָנטראַסטען פון לעבען גופא, וואָס זענען צו פערפלאָנטערטע, צו פערוויקעלטע, אַז יעדערער זאָל אַליין זיי קענען בייקומען. פאַר דעם רוב מענשען, וואָס האָבען נישט קיין צייט אָדער נישט קיין חשק צו פערנעהמען זיך מיט אַזוינע שווערע פאָרשונגען, איז בעקוועמער, ווען גוטע ביכער טראָגען זיי צו די לעבענסבילדער שוין אויסגעקליבענע, אויסגעאַרבייטע, פאַרטיגע. און אַזוינע ביכער האָב איך גע־

פונקט אַ פּאָר צווישען די, וואָס זענען אין דער לעצטער צייט אַרויסגעגאַנגען אין דער דייטשער שפּראַך און וואָס דאָס יודישע לעבען רופט זיך מעהר־וועניגער אָב אין זיי.

דאָ איז פאַר אונז ראשית אַ בוך, אַפילו נישט קיין ראָמאַן, נאָר ס'לייענט זיך כמעט ווי אַ ראָמאַן, אַזוי גלאַט, אַזוי גרינג, אַזוי צוציהענדיג די פאַנטאַזיע און די עסטעטישע געפיהלען, און ריהרט דערביי אָן די שווערסטע און וויכטיגסטע פּראָבלעמען פון יודישען לעבען, איך מיין: Salomon Maimon's Lebensgeschichte אַרויסגעגעבען פון ד"ר יעקב פּראָמער (פערלאַג געאָרג מילער, מינכען).

דער אַרויסגעבער פון דעם בוך, ה' פּראָמער, אַ געבוירענער רוסישער יוד, אַ געלעהרנטער אין דייטשלאַנד, האָט מיט אַ צייט צוריק אַרויסגערופען נישט קיין זעהר אָנגענעהמע סענסאַציע אין דער יודישער וועלט. דורלדעם, וואָס ער איז אין בעוואוסטע דייטשע צייטונגען אַרויסגעטרעטען מיט שאַרפע אַרטיקלען אַקעגען דער טראַדיציאָנעלער יהדות, און דער עולם פערדעכענט איהם צווישען יענע, וואָס קומען אַרויס פון יודישען פאָלק און זענען פאָרט זיינע איינרייסער און צעשטערער. איך וויל דאָ נישט הויך ודורש זיין, צי דער דאָזיגער משפט איז גערעכט, צי נישט. נאָר אויף וויפיעל איך פערשטעה, האָט ער עפּיס טענות צו דער יודישקייט, און טאַקע דעריבער האָט ער דאָס אַרויסגעגעבען די אַליינביאָגראַפיע פון דעם בעוואוסטען פילאָזאָף און געשריבען אַזאַ לאַנגע הקדמה דערצו. ס'זעהט אַפילו כמעט אויס, ווי ער וואָלט זיך פערענטפערן מיט מיימונ'ען: 'אָט זעהט, איך בין נישט דער איינציגער. דאָ האָט איהר נאָך אַזאַ קרבן... דאָ האָט איהר אַזאַ מענשען מיט אַ ברייטער מענשליכקייט, וואָס האָט נישט געקענט אויסהאַלטען אין די ענגע ד' אמות און האָט געמוזט אַרויס, און ס'איז איהם נישט בעקומען. אָט זעהט, זיין טראַגעדיע און מיינע זענען איין און דיזעלבע טראַגעדיע.

און ער איז גערעכט, נאָר אין אַנ'אַנדער זין, ווי ער מיינט: ס'איז טאַקע די אייגענע טראַגעדיע, די טראַגעדיע פון מזרח־יודישען אינטעליגענט, וואָס פאַלט אַריין אין דער מערב־יודישער אינטעליגענטען־שיטה און ווערט פעראונגליקט אין איהר, ווערט פון איהר צערודערט און צערי־סען. פערקרימט און אין דרייען געבויגען. צייטען בייטען זיך, און פאַר־מען בייטען זיך — און אַלץ די אייגענע טראַגעדיע. צי דאָס איז געווען דאַן, ווען אין מזרח־אייראָפּאַ איז נאָך נישט געווען קיין אָנהויב פון אַסימילאַציע, און ס'האָט זיך נאָר געטראָפען, אַז עפּיס אַ פערוואָגעלטער איז פערקראָכען ביז מענדעלסאָנ'ען קיין בערלין, צי דאָס איז געווען אַ כשר'ער גאַליציאַנער אָדער רוסישער משכיל מיט אַנ'אַנציג, זעכציג,

פערציג יאָהר צוריק, וואָס איז שוין געבליבען אין דערהיים און האָט זיך אין דערהיים געפרובט איינאָרדנען אַ שטיקעל דייטשלאַנד; צי דאָס איז אַ בעל־הבתישער מזרח־יודישער נאַציאָנאַליסט־אינטעליגענט פון היינטיגע צייטען, וואָס איז איינגעליעבט אין מאָדערנע מערב־יודישע גלי־קען — מיט צעהן יאָהר צוריק אינ'ם טשאַרטער און איצט גאָר אין דער גאַנצער דייטשער יודישקייט; — צי דאָס איז אַ דר פראָמער, וואָס האָט גלאַט נישט ליעב קיין אומוועגען און וויל מיט איין זעץ אַרויס פון דער הויט... אַלץ גלייך, אַלץ די אייגענע טראַגעדיע! און אַזוי לאַנג וועט זי אַלץ איבער־אַ־נייס זיך בעוויזען, ביז ס'וועט נישט קומען די צייט, ווען דער מזרח־יודישער אינטעליגענט וועט זופען דעם וועג פון דער ענטוויקלונג אין דער יודישער גאַס אַליין, ביז ער וועט נישט פערשטעהן, אַז כדי צו ווערען טאַקע אַ מענש, אַ שטאַרקער, אַ בעשאַ־פעריגער, אַ לעבעדיגער, העלפט נישט זיך אָנצוטון פרעמדע שיך און לויפען אין גאַס אַ פערקרימטער, אַ צעבראָכענער, נאָר מען מוז אָנטון אייגענע שיך, שטעלען זיך אויף די אייגענע פיס, ענטוויקלען די איי־גענע געפיהלען, אויסרענקען די אייגענע געדאַנקען, טון איינענע מעשים. און כל זמן דאָס וועט נישט זיין, וועט טאַקע פון אַ מענשעלע, ווי פראָמער, נישט ווערען קיין מענש, און פון אַ מענש, ווי מיימון, וועט נישט אויסוואַקסען קיין גאון.

דורכלייענענדיג די אַליינביאָגראַפיע פון מיימון, זעהט מען קודם כל באַלד, ווי נישט ריכטיג ס'זענען די מיינונגען, וואָס די „דייטשען" האָבען פערשפּרייט וועגען איהם, וועגען זיין נישט־אויסגעהאַלטענעם, און אונרוהיגען גייסט, וועגען זיין אונגלייכען פראָבלעמאַטישען כאַראַק־טער. געהאַט אַדרבא אַ פעסטען און אַ ריינעם כאַראַקטער און אַ אויס־געהאַלטענעם שטאַרקען מח. נאָר אַ אָרימאַן געווען, טאָפעלט אָרים, אָהן פרנסה און אָהן אַ גייסטיגער היים. טויזענדער מאָל מעהר אין קאָפּ געהאַט, ווי זיינע אַלע דייטשע „בעשיצער", אָבגעלאַכט ביי זיך אין האַרצען פון זיי אין פאָרט זיי נאָכגעגאַנגען מיט אַ מין נאַריש־פערנלויבט־קייט. געקענט אַ קיסר זיין אין דער אימפעריע פון גייסט, און מעהר נישט אויסגעוואַקסען ווי אַ „וואונדערקינד", וואָס מען איז געלאָפען ווי אויף חידושים איהם צו זעהן, איהם אָנצוטאַפען און שאָקלען מיט'ן קאָפּ. געקאָנט ווערען אַ גרויסער בעשאַפענדיגער גאון און געבליבען אַני־עלוי־קאָפּ, אַ נישט־אויסגעטראָגענע פרוכט פון דער מאַמע גאונות...

און נאָך אַ בוך האָב איך געלייענט אין די לעצטע צייטען, וואָס האָט אומעטום אָנגעמאַכט אַ שטאַרקען רושם. און אויף מיר האָט עס געווירקט נאָך שטאַרקער, ווי מיימונ'ס אַליינביאָגראַפיע, ווייל דאָ האַני־

דעלט זיך נישט בלויז וועגען דעם גורל פון אין קלאַס יודישע מענשען. נישטאָ מעהר קיין טרייסט: וואָס שאַדט עס? דאָס פאָלק האָט דאָך אויס־געהאַלטען, שטעהט פאָרט ווי אַנאַייזערנע זייל, נישט גערירט אפילו, און פאָרט וועט קומען די צייט — און אפשר איז זי שוין גאָר נאָ־הענט — וועלען אויך „יענע" ווידער צוגעקאָוועט ווערען צו איהם. ניין, דאָ זעהען מיר עפּיס אַנדערש. דאָ שטעהען מיר און זעהען דעם אָנ־הויב פון אַ חורבן, און מיר ווייסען, אַז דער חורבן איז זינט דעמאָלט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער געוואָרען און האָט פערכאַפּט נישט נאָר „יענע", די אינטעליגענטען, נור דאָס פאָלק אַליין, אַ גאַנצע גרופּע פון יודישען פאָלק. און לא די וואָס מיר ווייסען, וואָס זינט דעם אָנהויב איז געשעהן, נור מיר זעהען דעם גאַנצען חורבן שוין בעהאַלטען אין דעם אָנהויב. מיר זעהען בעשיינפערליך: ס'האָט גאָרנישט אַנדערש געקאָנט זיין.

און אויך דאָס איז אַ בוך, וואָס איז שוין לאַנג אָנגעשריבען גע־וואָרען, מיט זיבעציג יאָהר צוריק, אין דער דענישער שפּראַך, אין איצט האָט מען עס אַרויסגעזוכט און איבערגעזעצט אויף דייטש אין איבער־אַ נייס אַרויסגעגעבען. אַ ראָמאַן איז עס און הייסען הייסט עס Ein Jude *)

(„אַ יוד"). שפּיעלען שפּיעלט עס זיך אָב כמעט מיט הונדערט יאָהר צוריק, אין דער דיכטער האָט געהייסען מאיר אהרן גאָלדשמידט, אַ דענישער יוד געווען. און אַ יונגער דענישער יוד איז אויך יעקב בענ־דיקסען, דער העלד פון זיין ראָמאַן. אין אַ קליינער יודישער קהלה איז ער אויסגעוואַקסען. ס'פיהרט זיך אפילו נאָך גאַנץ יודישליך אין דעם שטעדטיל, נאָר פאָרט אַ יודישקייט, וואָס דער טויט איז איהר שוין אָנגעשריבען אויפ'ן שטערן. צו קליין דער הייפעלע, צו ווייט פון די אמת'ע גרויסע יודישע צענטרען — פון וואַנען ס'קומט נאָר ווען נישט ווען אַ יוד „פון יודענלאַנד", אַ „פאָלאַק". מען פיהלט ממש, ווי ער שמייכעלט, אָנקוקענדיג זיך אָט די בריות, און מען פיהלט, ווי אַ פינסטערער גורל רוקט זיך אָן אויף דעם שוואַכען הייפעלע, וואָס דער־ווייל שטעהט ער נאָך פעסט מיט גרויס עקשנות און מיט מסירת נפש, און מען דערמאָנט זיך אָן פרצ'עס אַ וואונדערבאַרע מעשה „נסים אויפ'ן ים" — וועגען אַ האָלענדישען יודישען פישער — סאַטיע האָט ער גע־הייסען — וואָס זיין פאַמיליע לעבט שוין דורות־לאַנג אויפ'ן ברעג פון ים, צווישען גויים, אָבגעטיילט פון דעם כלל ישראל, ווייס נישט פון

* ערלאַג פון אַקסעל יונגער, בערלין.

גאָרנישט, נישט פון שבת, נישט פון יום־טוב, נישט פון תפילות, נישט פון מצוות, נאָר פון איין יום כפור ווייסט מען: מען לאַפט אַ פיש, געהט צו פוס, קינד און קייט, אין דער ווייטער שטאָדט אַריין; מען גיט דעם פיש דעם שוחט, פערפאַסט ביי איהם און עסט ביי איהם נאָכ'ן תענית; מען זעצט זיך אַריין אין דער לאָר־שול; מען פער־שטעהט נישט און מען דאַווענט נישט קיין וואָרט, מ'זיצט מיט די זיצענדיגע און מ'הויבט זיך אויף מיט די, וואָס שטעהען אויף, און דער־נאָך, אָבגעפאַסט און אָבגעגעסען, געהט מען זיך ווידער צוריק, די גאַנצע נאַכט. איז מען אין דער פריה ווידער ביים ים, און ס'הויבט זיך ווידער אָן די גוי'אישקייט פון אַ גאַנץ יאָהר, — ביז גאָט שענקט ווי־דער דעם יום כפור...

אודאי איז פרץ אַ זעלטענער דיכטער און אודאי פיהלט ער גוט די וואונדערבאַרע עקשנות פון דער יודישער נשמה. נאָר מיר ווייסען דאָך פאָרט, אַז מיט איין „סאַטיע" און מיט נאָך אַ „סאַטיע" זענען שוין פערפאַלען געוואָרען גאַנצע גרופּעס פון יודישען פאָלק. מיר ווייסען דאָך, אַז ס'זענען פאַרהאַן גאַנצע קאָלאָניעס מיט „סאַטיעס" — אַ ראיה: די קהלה, וואו יעקב בענדיקסען איז אויסגעוואַקסען. לאָטש ס'זענען דאָרט נאָך דאָ יודען, וואָס קענען נאָך געוויס לערנען, לאָטש דאָרט קויפט מען נאָך פיש ניט איינמאָל אין יאָהר אויף יום כפור, נאָר אויף יעדען שבת, — זענען זיי פאָרט נאָר „סאַטיעס". אָבער „סאַטיעס", וואָס וועלען נישט אויסהאַלטען, ווי דער האָלענדישער „סאַטיע" האָט אויסגעהאַלטען, וואָרום זיין „סאַטיעשאַפט" האָט זיך נאָר גע־נומען פון עס הארצות, און די השכלה, די גרויסע חכמת יון, האָט זיך נאָך נישט אַריינגעמישט. דאָרט אָבער האָט זי זיך שוין יאָ אַריינ־גע'גנב'עט, אפילו שוין צו בענדיקסען אין שטוב, קוקט אפילו שוין אַרויס פון זיין מאַמעס אויגען, וואָס שמעקט שוין אַ ביסעל מעהר מיט אפיקורסות און מיט אַסימילאַציע, איידער די מאַנסבילען אין הויז, און ווער שמועסט, צום יונגען בענדיקסען אַליין; די גליקען אין דרויסען ציהען איהם צו, נאַרען איהם; נאָך די גוי'אישע יונגלעך בענקט ער, שפּעטער — נאָך די גוי'אישע קאָלעגען. און דאַן נאָך דער גוי'אישער מיידעל, נאָך טאָראַ. ווערט ער איהר חתן, הערען אויף די גליקען. און שטאַרקער נאָך ווי אין די יונגעלשע יאָהרען וועקט זיך אויף אין איהם דער מערב־יודישער וועהטאָג, דער „יודענשמערץ" בלע"ז, ס'האָט זיך איהם נישט איינגעגעבען די ברודערשאַפט מיט „זיי", ווייל בשום אופן ווילען און קאָנען זיי נישט פערגעסען, אַז ער איז אַ יוד. אָט דער איינגענער „יודענשמערץ", וואָס שפּיעלט נאָך עה היום די הויפּטראָלע אין דער

נשמה־טראַגעדיע פון די מערב־יודען און פיהרט זיי אַסך מאָל אָדער צום שמד אָדער צו אַמין אָנגעשטרענגטער ווילענס־יודישקייט.

אינ'ם צווייטען טייל פון ראָמאַן ווערט בענדיקסען פערוואָגעלט, פונקט אַזוי ווי מיימון איז פערוואָגעלט געווען. ס'איז אינטערעסאַנט צו פערגלייכען מיימונ'ס פערוואָגעלטקייט מיט זיין פערוואָגעלטקייט: די עלענדקייט פון אַמזרח־יודען, — וואָס האָט אַ שטאַרקע ממשות'דיגע נשמה־היים און געהט אָבריכטען גלות־מערב, לאָזט זיך אַוועק צווישען די שיטערע און אויסגעוועבטע און ווערט דאָרט צווישען זיי צו לייטיש געלעכטער — צו דעם יאוש פון דעם מערב־יודען, וואָס זיין גאַנצע גרופּע האַלט אין פערלירען איהר יודישען גלייכגעוויכט, און ער אַליין פער'עקשנ'ט זיך אין זיין „יודענשמערץ"...

איין גליק איז נאָך, וואָס אָט דער „יודענשמערץ" — וואָס נעהמט זיך פון יאוש און פיהרט צו יאוש, שטאַרקט נישט דעם בידנע ביסעל יודישע גלייכגעוויכט ביים מערב־יודען, נאָר פערקעהרט, צעשטערט עס נאָך מעהר — איז דערווייל נאָך נישט אַזאַ אָפטע ערשיינונג, ווי מען וויל אונז איינרעדען. דער סתם־מערב־יוד, אפילו אַז ער האָט שוין גע־שמעקט צו „זיי", ווייס גאָרנישט פון דעם דאָזיגען מעלאַנכאָליש־סענטי־מענטאַלען וועהטאָג. אַ ביישפּיעל האָבען מיר דעם פריינה פון יעקב בענ־דיקסען, דעם ד"ה לוי. און מאַקס בראָה האָט גאָר אָנגעשריבען צוויי גאַנצע ראמאנען "Jüdinnen" און Arnold Beer das Schicksal eines Juden" (ביידע ביכער זענען ארויס פון פערלאַג אַקסעל יונקער, בערלין), וואס זענען פול מיט אזוינע טיפען.

מאַקס בראָד איז אפשר היינט דער איינציגער מערב־יודישער ראָ־מאַנשרייבער, וואָס פיהרט אונז נישט אַריין אין דער יודענפראַגע, נאָר דערצעהלט עפּיס גלאַט פונ'ם לעבען פון זיינע יודען, פון בעהמישע יודען, און, יאָ ווילענדיג, נישט ווילענדיג, ווייזט ער אונז דערמיט, ווי שטאַרק ס'זענען נאָך די יחיד'יש־יודישע געפיהלען און כחות אין דעם מערב־יודישען קבוץ. אין זיינע Jüdinnen (יודישקעס") בעקענט ער אונז מיט פערשיידענע מיידעלשע און ווייבערשע טיפען, מיט סימפּאַ־טישע און נישט־סימפּאַטישע, מיט מעהר נאַטירליכע און מיט מעהר דעגענעריטע, מיט אַ ביסעל פאַרציייטיש־יודישע און מיט אַ ביסעל דע־קאַדענטיש־יודישע, — נאָר אַלע קענטיג יודישע טעכטער מיט די מעלות און מיט די חסרונות פון דער יודישער ראַסע און פון דעם היסטאָרישען יודישען קבוץ. און אין Arnold Beer ווייזט ער אונז אַ יונגען יודישען אינטעליגענט, וואָס האָט קיינמאָל נישט געקלערט זועגען יודיש־קייט, נאָר פלוצלונג פאָהרט ער מיט זיין מאַמען אין אַ קליין שטעדטיל

צו דער באָבען, — אַ יודענע נאָך פון דעם אַלטען דור, נאָך פון יענעם דור, וואָס אין איהם פאַלען די יונגעלשע יאָהרען פון בענדיקסען אינים דעניש ען ראָמאַן — און ער ווערט גאָר נתפעל פון דער באָבען, ער „ליעבט זיך איין אין איהר", זאָגט ער אַליין, ער ווערט שטאָלץ אויף איהר, אויף איהר שטאַרקייט, וואָס פון איהר פיהלט ער אַרויס די שטאַרקייט פון זיין ראַסע, דעם כח פון זיין פאָלק, און אַ שטאַרקער פאָהרט ער אַוועק זוכען זיך זיין גליק, — אַ שטאַרקער, אָהן דעם „יודישען וועה-טאָג", נאָר מיט שטאָלץ אויף דער יודישער ירושה.

מאַקס בראָד האָט, פערשטעהט זיך, נישט שטאַרק נושא חן געווען ביי אונזערע „יודענשמערץ"-יודען, נאָר איך זאָג, אַז אויב מען וויל יאָ שוין אין ליטעראַטור געפינען אַ שטיקעל האָפענונג פאַר'ן מערב-יודען, קאָן מען עס דערווייל געפינען נאָר ביי בראָד'ען. איך ווייס עס פון מיר: אַז אפילו אין מיר, וואָס איך בין דאָך אַ גרויסער פעסימיסט מכח מערב-יודען, האָבען זיינע ראָמאַנען אַרויסגערופען אַנ'אָבגלאַנץ פון האָפענונג: טאָמער פאָרט, ווען כ'וועט אַמאָל קומען אַ געבענשטע היסטאָרישע מינוט, טאָמער פאָרט... און איך מיין, אַז דערפאַר, וואָס ער גיט אונז דעם ביסעל אָבגלאַנץ פון האָפענונג און גיט עס אונז גאָר אָהן „יודענשמערץ", גאָר אָהן פאַראַד אין פראַזעס — דאַרפען מיר איהם דאַנקבאַר זיין.

ח. ד. הורוויץ.

אין דער יודישער וועלט.

(א מאָנאַטליכער איבערבליק).

בעת עס האָט זיך אין לעצטען פערטיל פונ׳ם פערגאַנגענעם יאָהר אָנגעהויבען אין פוילישען קאַנט די באָיקאָט-בעוועגונג קעגען יודען, האָבען זיך צווישען אונז געפונען רוהיגע מענשען, מענשען מיט גלאַטע לונג און לעבערס, אָדער, ווי זיי הייסען היינט, אָפּטימיסטען, וואָס האָבען פערגליכען די דאָזיגע בעוועגונג מיט דעם אויפפלאַקערן פון אַ הויפען שטרוי. דער הייפען שטרוי — האָבען זיי געזאָגט — מעג זיך ברענען מיט אַ גרויסען פלאַקער און קנאַק, באַלד אָבער ברענט ער אויס און ווערט פון זיך אַליין אויסגעלאָשען; אַזוי וועט עס אויך זיין מיט דעם פוילישען באָיקאָט קעגען יודען. אַז עס זענען אָבער פון דענסטמאָל אָן אַריבער עטליכע חדשים, און דער באָיקאָט צעפלאַקערט זיך וואָס ווייטער מיט אַ גרעסערן און שטאַרקערן פלאַם; זענען שוין אַרויסגעטרעטען אונזערע פעסימיסטען און האָבען גענומען דערווייזען, אַז אין דער פוילישער באָיקאָט-בעוועגונג שפּיעלט זיך אָפּ נישט מעהר ווי אַנ׳עפּיזאָד פון דעם גרויסען היסטאָרישען פּראָצעס, וואָס וועט מיט דער צייט אויסבילדען אין רוסלענדישען פוילען אַ זעלבשטענדיגע און שטאַרקע פוילישע בורזשואַזיע; די דאָזיגע בורזשואַזיע וועט פריהער אָדער שפּעטער אַריינגעהמען אין איהרע הענד דעם גאַנצען האַנדעל און די גאַנצע אינדוסטריע אין פוילישען קאַנט, נישט איבערלאָזענדיג דאָרט קיין שום פּלאַץ פאַר יודען. דער דאָזיגער היסטאָרישער פּראָצעס פיהרט דערצו, אַז אין פוילישע שטעדט און שטעדטלעך, וואו יודען בילדען דעם גרעסטען טייל איינוואוינער, וועט זיך אויסקריסטאַליזירען אַ גרויסע און זעהר תקיפ׳ע פוילישע שטעדטישע בעפעלקערונג, און יודען וועלען איהר מוזען אָבטרעטען זייער אָרט. אַנטקעגען אַזאַ מין נויטווענדיגען היסטאָרישען פּראָצעס קאָנען מיר, יודען, ביים בעסטען ווילען, גאָרנישט מאַכען עוער זשע ווייסט עס נישט, אַז לגבי „נויטווענדיגע היסטאָרישע פּראָצעסען" האָט דער מענשליכער ווילען בכלל קיין ממשות נישט? — אין דעריבער איז טאַקע זעהר נישט גוט...

אונזערע אָפּטימיסטען האָבען אונז געהייסען אַ קעהר טון איין בלעטיל אין דער געשיכטע, וועלען מיר דאָרט זעהן, אַז די פוילישע שאָוויניסטען האָבען אָקאָרשט גאָר נישט לאַנג געווען אָננעהויבען, מיט

אַגרעסען טומעל און געפילדער, אַ באָיקאָט־אַגיטאַציע קעגען דייטשלאַנד און דייטשע סחורות. עס איז אויך געגרינדעט געוואָרען אַ פיעל־פער־צווייגטע און פון אויסווייניג זעהר שטאַרקע געזעלשאַפטליכע אָרגאַני־זאַציע, וואָס האָט געזאָלט אַזוי לאַנג פיהרען דעם באָיקאָט קעגען דייטשע סחורות אין פוילען, ביז דער פוילישער מאַרק וועט אינגאַנצען נישט אָבגעריינינגט ווערען פון זיי, און די האָפערדיגע דייטשען וועלען נישט פערלירען יעדען עקאָנאָמישען צוטריט צו אַלע פוילישע פּראָווינצען. גע־ענדיגט האָט זיך די באָיקאָט־אַגיטאַציע קעגען די דייטשען מיט נאָר־נישט, און דער פוילישער מאַרק בעציהט ווי פריהער אַלערליי מינים סחורה פון דייטשלאַנד, נישט געפינענדיג דערין קיין שום פסול פאַר׳ן פוילישען פאַטריאָטיזם.

קומען אונזערע פעסימיסטען און ווייזען אָן אויף דער פוילישער פּראָווינץ פויזען אין פרייסען, וואו עס זענען אַמאָל געווען קרוב צו 100 טויזענד יודען, וואָס האָבען געשפּיעלט אַ גרויסע ראָל אין האַנדעל און אינדוסטריע. די דאָזיגע פּראָווינץ איז איצט אַזוי ווי אויסגעריינינגט פון יודען, און די עטליכע קליינע יודישע קהילות, וואָס געפינען זיך דאָרט, האַלטען אויך ביים פערשווינדען. פאַרוואָס זשע קאָן עס נישט זיין, אַז אויך אין רוסלענדישען פוילען וועט זיך טרעפען מיט דער צייט דאָס אייגענע, וואָס עס האָט שוין געטראָפען מיט יודען אין פויזען?

מיר זעהען דערפון, אַז כאָטש אונזערע אָפּטימיסטען און פעסי־מיסטען געהען זיך שטאַרק פונאַנדער אין זייער אָבשאַצונג פון פוי־לישען באָיקאָט און זיינע רעזולטאַטען פאַר׳ן יודישען פאָלק, קומען זיי דאָך צו איין אויספיהר, אַז מיר, יודען, דאַרפען גאָרנישט טון קעגען דער פוילישער באָיקאָט־בעוועגונג. די אָפּטימיסטען מאָטי־ווירען עס דערמיט, וואָס די בעוועגונג וועט זיך סיי־ווי־סיי אויסלאָזען מיט גאָרנישט. און די פעסימיסטען מיינען, אַז מיר וועלען מיט אונזער אַרויסטרעטען קעגען באָיקאָט גאָרנישט ניט אויפטון, ווייל דער קאַמפּף קעגען אונזערע גענער אין פוילען איז שוין אַ פערשפּיעלטער.

כ׳מיין אָבער, אַז בנוגע צו דער פוילישער באָיקאָט־בעוועגונג קע־גען יודען, וועלען מיר זעהר גוט טון, ווען מיר וועלען זיך וואָס ווייניגער צוהערען צו די נביאות־זאָגערייען, משלים, טעאָריעס און דער־קלערונגען פון אונזערע פעסימיסטען און אָפּטימיסטען צוזאַמען. אָנשטאָט צו שטעהן פון דערווייטענס און חקר׳ען זיך, וואָס עס וועט אַרויסקומען פון דער דאָזיגער בעוועגונג, ווען מיר וועלען זיך אין איהם נישט אַריינ־מישען, — דאַרפען מיר, פערקעהרט, וואָס גיכער אַריינמישען זיך אין קאַמפּף צווישען די פוילישע שאָוויניסטען און דער יודישער בע־

פעלקערונג, אין טאַקע אָנווענדען אַלע אונזערע געזעלשאַפטליכע קרעפטען דערויף, אַז פון פוילישען באָיקאָט זאָל גאָר נישט אַרויסקומען.

אויף דייטשלאַנד האָבען מיר, יודען, נישט וואָס צו קוקען. די דייטשע מדינה איז אַ גרויס און מעלטיג לאַנד, מיט זעהר אַ רייכער און הויך־ענטוויקעלטער אינדוסטריע, האָט זי זיך געקענט פערגינען דעם לוקסוס רוהיג אָבוואַרטען דעם סוף פון פוילישען באָיקאָט קעגען דייטשע סחורות. דייטשלאַנד האָט זעהר אַ גרויסען אייגענעם אינעווייניגסטען מאַרק, פערנעהמט אויף אַ בכבוד'ען אָרט אויף דעם וועלט־מאַרק, און אויב דער פוילישער באָיקאָט וואָלט אָבגענומען ביי די דייטשען דעם פוילישען אָבזאַץ־מאַרק, וואָלט עס דעם דייטשען וואוילשטאַנד נישט געבראַכט קיין קענטיגען שאָדען. דער יודישער בעפעלקערונג אין פוילען ברענגט דער באָיקאָט שוין איצט אַ רעכטען שאָדען, וואָס ער פיהלט זיך גאַנץ שטאַרק אין אַלע ווינקעלעך פון רוסלענדישען פוילען, און זאָל דער באָיקאָט לענגער געדויערן, אַזוי וועט זיין שאָדען ווערען נרעסער און גרעסער, און ער וועט אפשר גאַנץ שטאַרק אונטערנראָבען דעם עקאָנאָמישען פונדאַמענט נישט בלויז פון די פוילישע, נאָר אויך פון די רוסלענדישע יודען, וואָס זענען פיעלפאַכיג פערבונדען און אויסגעבונדען מיט דעם האַנדעל און דער אינדוסטריע פון פוילען.

מיר דאַרפען אָבער אויך נישט ווענדען אונזערע בליקען אויף דער פוילישער פראָווינץ פויזען און פרייסען, וואָס פון איהר איז כמעט אינגאַנצען אַוועק די דאָרטיגע יודישע בעפעלקערונג. מיט רעכט האָט שוין אָנגעוויזען איינער פון אונזערע עקאָנאָמיסטען, אַז די דאָזיגע פראָווינץ שטעהט אויף אַ סך אַ נידעריגערער עקאָנאָמישער מדרגה, איידער פיעל אַנדערע געגענדען אין פרייסען און דייטשלאַנד, און ס'קאָן דעריבער זיין, אַז די פויזנער יודען זענען נישט אַרויסגעשטויסען געוואָרען, נור זיי האָבען פרייוויליג אַריבערגעקליבען זיך אין די רייכערע און אינדוסטריעל־העכער געשטעלטע גענענדען, וואו זיי האָבען געפונען אַ פרייען פלאַץ פאַר זייער עקאָנאָמישער טעטיגקייט, און אפשר אויך אַרויסגעשלאָגען זיך אויף אַ העכערער מדרגה פון וואוילשטאַנד און קולטור. רוסיש־פוילען שטעהט אין דעם פרט פון אינדוסטריע און האַנדעל פיעל העכער, ווי דער רוב אַנדערע ראַיאָנען פון יודישען תחום, און אפילו פון אַ גרויסער צאָהל געגענדען אויסער דעם יודישען תחום אין רוסלאַנד. רוסיש־פוילען איז געוואָרען, מעג מען זאָגען, דער צענטער, פון דער יודישער פאַבריק־אינדוסטריע און פון די ווילטיגסטע און פערשפרייטסטע צווייגען פון יודישען האַנדווערק, וואָס האָט גראָד אין פוילען דערוויזען אויפצוהייבען זיך צו העכערע און פולקומענערע אַרבייטס־געגנג און טעכניק. יודען

בילדען אין רוסלענדישען פוילען אַ גרויסע עקאָנאָמישע קראַפט, זיי גע־פינען זיך דאָרט אין אַ גרויסער, לפי ערך, צאָהל; און עס וואָלט באמת געווען אַ גרויסער חורבן און אַ גרויסער אַראָבפאַל פאַר אונז, ווען די יודישע בעפעלקערונג וואָלט געלאָזט זיך אַרויסשטויסען פון דעם פלאַץ, וואָס זי פערנעהמט אין עקאָנאָמישען לעבען און וואָס זי האָט איינגע־נומען דורך דער אַרבייט און פלייס פון פיעל דורות. די יודען אין פוילען מוזען זיך אָהן שום שהיות און אָבצעגערנישען פעראייניגען, אָר־גאַניזירען, ווי ווייט סלאָזט זיך נור ביי די איצטיגע אומשטאַנדען, אָפען און טעטיג אַרויסטרעטען קעגען דער באָיקאָט־בעוועגונג און אָנווענדען די געהעריגע מיטלען, אַז דער באָיקאָט זאָל שוין איצט האָבען וואָס וועניגער ערפאָלגען און וואָס מעהר מפלות, וואָס ער האָט זיי כשר פערדיענט.

נישט מיר, יודען, און נישט זיי, די פוילישע שאָוויניסטען, ווי־סען נישט, ווי אַזוי עס וועט געהן די ווייטערדיגע געשיכטליכע ענטוויק־לונג פון רוסלענדישען פוילען, ווי אַזוי עס וועלען אויסזעהן די עקאָ־נאָמישע סטרוקטור און די נאַציאָנאַלע צונויפשטעלונג פון דער דאָר־טיגער בעפעלקערונג אין דער ווייטערער צוקונפט. די פוילישע שאָוויני־סטישע קרייזען מעגען זיך וועלען בעשאַפען אַ־איגענע, פוילישע בור־זשואַזיע, וואָס וועט אַרויסשטויסען די יודען פון אַלע צווייגען פון האַנ־דעל און אינדוסטריע. די יודישע בעפעלקערונג האַלט אָבער אַזאַ וואונש פאַר שעדליך אי פאַר זיך, אי פאַר דעם פוילישען לאַנד. קעגען דעם ווילען פון די פוילישע שאָוויניסטען שטעלט זיך דער ווילען פון דער יודישער בעפעלקערונג, וואָס שיצט איהרע עקאָנאָמישע פאָזיציעס און טראַכט זיי גאָר נישט פערלאָזען, און ווער פון אָט די ביידע ווילענס וועט גובר זיין, דאָס לאָזט זיך איצט נישט זאָגען, און עס איז נישטאָ קיין איינציגער בעווייז, אַז די היסטאָריע, דער געשיכטליכער נאַנג פון רוסלענדישען פוילען, וועט דוקא מאַכען איין האַנד מיט די פוילישע שאָ־וויניסטען, און נישט שטעלען זיך פאַר די גערעכטע אינטערעסען פון דער יודישער בעפעלקערונג.

אדרבה: לויט ווי עס בעווייזט, לכל הפחות, דער איצטיגער עקאָ־נאָמישער שטאַנד און גאַנג פון פוילישען קאַנט, האָבען מיר, יודען, גראָה נישט וועניג שאַנסען מיט ערפאָלג אַרויסצוטרעטען קעגען דער באָיקאָט־בעוועגונג. די פאַבריק־אינדוסטריע, ווי אויך דער האַנדווערק אין פוילען זע־נען אַזוי שטאַרק איסגעוואַקסען און וואַקסען אויך ווייטער דורכדעם, וואָס די האָבען אַ גרויסען און כמעט זיכערן אָבזאַץ־מאַרק פאַר פוילען איז על פי רוב איינגענו־

מען געוואָרען דורך יודען, ריכטיגער געזאָגט, דורך דעם יודישען האַנדעלס־שטאַנד. דער יודישער מזרחישער שטאַנד אין פּוילען און אויסער איהם, האָט אויסגעוועבט, בעשאַפען די טויזענדער פעדים און פעדימלעך, וואָס ציהען זיך פון דער פּוילישער, געגוויער, פּוילישער און יודישער אינדוסטריע, ביז צום רוסלענדישען בּרייטען און ווייטען מאַרק, ביז צו די צעהנדליגער מיליאָנען רוסישע קונים. די דאָזיגע פיעל־פערצווייגטע און פערשיידענ־אַרטיגע פעדים, אָדער אויפ׳ן מזרחישען לשון, די דאָזיגע האַנדעלס־בעציהונגען, זענען די וואָרצלען, וואָס דורך זיי ציהט, זויגט איהר יניקה, איהר חיות די פּוילישע און יודישע אינדוסטריע אין ווייקסעל־לאַנד. דער יודישער מזרחישער שטאַנד איז ענג צונויפגעוואַקסען מיט די דאָזיגע וואָרצלען, און עס איז גאָר נישט גרינג זיי אָפּצורייסען, נישט צעשטערענדיג דערביי די וואָרצלען גופא, דאָס הייסט, דעם עקאָנאָמישען וואיילשטאַנד פון פּוילען.

ווייסען מיר דאָך אַלע, אַז די פּוילישע שאָוויניסטישע קרייזען האָבען מיט זייער רוף: „קויפט נישט ביי יודען!“ געווענדט זיך נישט בלויז צו דער אָרטיגער פּוילישער בעפעלקערונג, נאָר אויך צו די קלענערע און גרע־סערע האַנדעלס־פירמעס אויסער פּוילען. דער דאָזיגער רוף האָט אָבער ביז איצט קיין שום אָבקלאַנג נישט געפונען אין דער רוסישער האַנדעלס־וועלט. דאָס איז די ערשטע מפּלה פון די פּוילישע באָיקאָטיסטען, וואָס די פּוילישע פּרעסע פערשווייגט, אָבער מיר ווייסען פון איהר.

און אין רוסלענדישען פּוילען גופא זענען די בּרייטע פאָלקס־מאַ־סען, די פּוערים און די אַרבייטער, עקאָנאָמיש גאָר נישט פעראינטערעסירט און דעם באָיקאָט געגען יודען. אַדרבה: פאַר דעם פּוילישען פּויערטום און פּראָלעטאַריאַט בּרענגט דער באָיקאָט דערווייל אַגרויסען מאַטע־ריעלען שאָדען, ווייל די פּוילישע בורזשואַזיע, נישט קוקענדיג אויף איהר פאַטריאָטיזם, לאָזט זיך טייער בעצאָהלען פאַר איהר מיה און פערמיט־לונג. אום צוצוציהען צו דעם באָיקאָט קעגען יודען די בּרייטע פאָלקס־מאַסען, מוזען די באָיקאָט־אויפבלאָזער אָנריהרען די הייליגסטע און איי־דעלסטע סטרונעס פון דער פאָלקס־נשמה, די רעליגיעזע איבערצייגונגען און נאַציאָנאַלע געפיהלען פון די בּרייטע פאָלקס־שיכטען; מוזען זיי איינ־רעדען דעם פּשוטע עולם, אַז די יודען זענען שונאים פון דער קאַטוי־לישער רעליגיע און פון דער „פּוילישער איטשיזנע“, און קיין קרבן דאַרף נישט טייער זיין, בכדי פון זיי זיך צו בעפרייען. מיט אַזעלכע מיאוס׳ע און דעמאַגאָגישע געגנ׳ קאָן מען אויף אַ לאַנגער צייט די מאַסען גישט פערפיהרען; קוים, הייסט עס, וועט די באָיקאָטיסטען זיך נישט איינ־געבען אַזוי גיך, ווי זיי ווילען, אַרויסשטופען אַ טייל יודען פון האַנדעל

און האַנדווערק און אַוועקשטעלען אין דער נאָהענטסטער צייט דעם פּוי־לישען מסחר און די פּוילישע אינדוסטריע אויף אַ ברייטען פונדאַמענט, וואָס וועט געבען די מעגליכקייט די כּשרע פּוילישע פּראָדוקטען צו פערוואָלוועלן, — וועלען די ברייטע קרייזען פון פּויערטום און פּראָלע־טאַריאַט, נישט קוקענדיג אויף די שאַרפסטע דעמאַגאָגישע מיטלען פון די באָיקאָט־העלדען, צום גרעסטען טייל זיין נישט פאַר, נור קעגען דעם באָיקאָט. און מיר זעהען טאַקע, אַז בעת די פּוילישע אַרבייטער האָ־בען די מעגליכקייט צו לאָזען הערען זייער שטים, קלינגט זי גאַנץ דייט־ליך, ווי למשל, אין דעם בעשלוס פון דער 6־טער סעקציע פון דער געזעלשאַפט „קולטורא פאָלסקאַ" קעגען דעם באָיקאָט. דאָס אַלץ מו־זען מיר האָבען אין זינען, אַרויסטרעטענדיג קעגען דער באָיקאָט־בעוועגונג.

מיר מוזען אָבער אויך האָבען אין זינען, אַז היסטאָרישׁ־עקאָנאָמישע פּראָצעסען ווערען ניט בעשאַפען גאָר אָהן דעם ווילען פון מענשען, דורך לויטער הימלישע קרעפטען. אין היסטאָרישׁ־עקאָנאָמישע פּראָצעסען שפּיעלט אַ גרויסע ראָל דער שטענדיגער קאַמפּף פון פערשיידענע נעזעלשאַפטליכע גרופּעס, געזעלשאַפטס־קלאַסען, און אין בעזונדערע פאַלען אויך דער קאַמפּף פון נאַציאָנאַלע גרופּעס. ווילען מיר האָבען אַ ווירקונג אויף דעם ווייטערדיגען גאַנג פון דער היסטאָרישער ענטוויקלונג פון רוסלענדישען פּוילען, ווילען מיר, אַז די דאָזיגע ענטוויקלונג זאָל געהן נישט קעגען אונז, אַזוי מוזען מיר בעטייליגען זיך אין דעם קאַמפּף, וואָס געהט איצט פאָר אין פּוילען פאַר דער בעהערשונג פון דער דאָרטיגער אינדוסטריע. בעטייליגען זיך אין קאַמפּף הייסט אָבער זיין אויפ'ן קאַמפּף־פּלאַץ צו דער רעכטער צייט און מיט דער נויטיגער צאָהל געהערים צו־געגרייטע קרעפטען. איצט האָבען מיר נאָך נישט פערזוימט דעם גינסטיגען מאָמענט פון קאַמפּף. די רוסישע האַנדעלס־וועלט איז קעגען די פּוילישע באָיקאָטיסטען, די גרויסע אַרבייטענדע פאָלקס־מאַסע איז דערווייל נאָך נישט מיט זיי, פאַרוואָס־זשע שווייגען מיר און מיר זענען נאָך אַלץ ניט אָרגאַניזירט צום קאַמפּף קעגען דער פּוילישער באָיקאָט־בע־וועגונג, בעת איהרע אָנהענגער אַרבייטען מיט אַזאַ האַסט און אימפּעט און בענוצען זיך מיט זעהר אַ ברייטער און גוט־איינגעשטעלטער געזעל־שאַפטליכע אָרגאַניזאַציעס?

וואו זענען אונזערע קעמפּפער און בויער? זאָלען זיי קומען און אַרויסטרעטען קעגען אונזערע געננער און צעשטערער?...

די פּוילישע שאָוויניסטען האָבען מיט דער פּראָקלאַמירונג פון דער באָיקאָט־בעוועגונג „געוואָרפען זייער האַנדשוה" נישט דער יודישער בע־

פעלקערונג אין פוילען, נור דעם גאַנצען יודישען פאָלק. די פוילישע שאָוויניסטען האָבען איצונד אינגאַנצען אַראָבגעוואָרפען די בושה פון זיך, אויסגעטאָן די מאַסקע און אָפען בעוויזען, אַז זיי ווילען זייער שׂנאה צו יודען מיט קיין זאַך נישט פערענטפערן. פאַר זיי איז דער יוד נישט דער נאַטירליכער טרעגער פון די פרייהייטס-אידעען, וואָס מוז דעריבער געריידט ווערען, ווי עס דערקלערען נישט-זעלטען די רוסישע שוואַרץ-מאה'ניקעס. זיי רעדען אויך נישט מעהר וועגען די יודען-ליטוואַקעס, וואָס דוסיפיצירען כלומרשט זייער פוילישע געגענד; זיי זוכען נישט אַמאָל קיין בעזונדערע זינד און פעהלער אין דער יודישער נאַטור, ווי דאָס טוען אַמאָל די „פראָגרעסיוו"-געשטימטע אַנטיסעמיטען. פאַר זיי איז עס גענוג, וואָס דער יוד איז אַ יוד, זיי זאָלען איהם פיינט האָבען און אָבנעהמען ביי איהם די מעגליכקייט צו עקסיסטירען. זיי, די פוילישע שאָוויניסטען, האָבען דורך דעם איצטיגען באָיקאָט דערקלערט אַ קאַמפף „איף טויט און נישט-לעבען" נישט די אָדער יענע יודען, נאָר דעם יודען בכלל. און דער יוד, אָדער דאָס גאַנצע יודישע פאָלק, מוז אויפהויבען די געוואָרפענע האַנדשוה און געבען די פוילישע שאָוויניסטען דעם געהעריגען ענטפער.

מיר דאַרפען אויך נישט פערגעסען, אַז דער פוילישער באָיקאָט בעריהרט די ווילטיגסטע אינטערעסען פון אַלע יודען אין רוסלאַנד, וואָס זענען שטאַרק פערקניפּט מיט דעם האַנדעל און אינדוסטריע אין פוילען. צולעצט מוזען מיר אויך געדענקען, אַז דער באָיקאָט איז געווען בעצם אַנ'ענטפער אויף דער שענער נאַציאָנאַלער טאַט פון די וואַרשעווער יודען ביי די וואַהלען פון אַ דעפוטאַט אין וואַרשוי. מיר ווייסען, אַז אין דער גאַנצער עבר'דיגער וואַהל-קאַמפּאַניע אין דער פיערטער נאָסודאַרסטוועגע דומע, וואָס איז אַריבער ביי זעהר טרויעריגע אומשטאַנדען און וואָס האָט אונז געבראַכט אַזוי וועניג פאָזיטיווע רעזולטאַטען, איז דער אויסגאַנג פון די וואַרשויער וואַהלען געווען דער איינציגער ליכטיגער פונקט, וואָס מיר אַלע קאָנען זיך אויף איהם אָבשטעלען מיט אַנ'אינעווייניגסטער מאָראַלישער בעפריידיגונג, קאָנען באמת שטאָלץ זיין אויף איהם. נישט קוקענדיג אויף די אינטריגעס פון די יודישע אַסימילאַטאָרען, אויף די סטראַשונקעס פון די פוילישע שאָוויניסטען, האָבען די וואַרשויער יודישע וועהלער נישט דערלאָזט איבערגעבען דעם וואַרשויער מאַנדאַט אין די הענד פון אַנ'אויסגעשפּראָכענעם אַנטיסעמיט. ווי קאָנען מיר איצונד לאָזען אַליין אויפ'ן מלחמה-פלאַץ די יודישע בעפעלקערונג אין פוילען, ווי קאָנען מיר פון זיי פאָדערן, זיי זאָלען אויף זייערע פלייצעס אַרויפנעהמען די שווערע, העכסט-אַהריזית-פולע אַרבייט, וואָס פאָדערט פון אונז די בעשיצונג פון

די עקאָנאָמישע, ממילא אויך פון די נאַציאָנאַלע פּאָזיציעס פון אונ־זער גאַנצען פאָלק?

ניין, מיר אַלע מוזען זיין מיט אונזערע ברידער אין פּוילען, גלייך אין אינאיינעם מיט זיי דאַרפען מיר אַלע אָבוועהרען דעם אָנפאַל פון אונזערע שונאים, ענערגיש אַרבייטען קעגען זייער ברייטער און גוט־אָר־גאַניזירטער באָיקאָט־אַגיטאַציע. אין דער דאָזיגער פעראייניגונג ליגט די בעסטע ערלות פאַר אונזער פריהערדיגען אָדער שפּעטערדיגען נצחון.... עס דאַרפען בעפעסטיגט און פערשטאַרקט ווערען די פערשיידענע אָר־גאַניזאַציעס פאַר עקאָנאָמישער זעלבסט־הילף (קרעדיט־קאָאָפּעראַטיוון, גע־געזייטיגע קרעדיט־געזעלשאַפטען וכדומה), וואָס די פּוילישע יודען האָ־בען פאַר זיך געשאַפען. עס מוז וואָס גרעסער און ברייטער ווערען דער נעץ פון די דאָזיגע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע דאַרפען איצונד, אין דער עת צרה, געבויט ווערען אומעטום, וואו עס געפינט זיך אַ יודישע בע־פעלקערונג. וואָס וועט קענען די נייע אינסטיטוציעס אונטערהאַלטען. דער קאַמפּף קעגען באָיקאָט דורך פּאָזיטיווער געזעלשאַפטליכער אַר־בייט. דורך פעראייניגונג פון אונזערע כחות און זייער אָרגאַניזאַציע — דאָס איז די ווילטיגסטע אויפגאַבע פונ׳ם איצטיגען מאָמענט.

* *
*

די פערטע גאָסודאַרסטוועגע דומע, וואָס האָט זיך געעפענט אין די לעצטע חדשים פון פערגאַנגענעם יאָהר, רוהט זיך איצט אויס אויף די קאַניקולעס פון די קריסטליכע חגאות און זי וועט ווידער אָנהויבען איהר אַרבייט ערשט ענדע יאַנואַר. אין די אָנדערטהאַלבען חדשים פון איהר טעטיגקייט האָט זי נאָך נישט דערוויזען אָנצוגעהמען אַ בעשטימטען פּנים, אַ בעשטימטע ריכטונג און אַ פעסטע אינעווייניגסטע אָרגאַניזאַציע. דער נייער רוסלענדישער פּאַרלאַמענט בלייבט נאָך אַלץ אָהן אַ צענטער, מיט צוויי גלייך־שטאַרקע עקסטע פליגלען, און קיינער וויים עד היום נישט, וואָס דערפון וועט אַרויסקומען. אמת, אין אַנדערע געזעלשאַפטליכע קריי־זען איז מען צופרידען דערמיט, וואָס די פיערטע דומע איז אַרויס נישט שוואַרצער, נאָר עטוואָס ווייסער פאַר דער דריטער. מען איז צופרידען, וואָס זי האָט נישט קיין שוואַרץ־מאה׳דיגען רוב און וואָס זי איז גע־בליבען מיט ראָדזיאַנקאָ׳ן אַלס פּרעזידענט און נישט מיט דעם געוועזענעם ניזשנער גובערנאַטאָר חוואָסטאָוו׳ן אָדער דעם בילדונגס־מאַן, לעוואַשאָוו׳ן, דעם בעוואוסטען „יודישען שליח" פון אָדעס. מען איז אויך צופרידען, וואָס ראָדזיאַנקאָ האָט געהאַט דעם מוט צו דערמאָנען פון דער טריבונע פון דער גאָסודאַרסטוועגע דומע — דעם 17־טען אָקטאָבער מיט די „קאַנ־

קאָנסטיטוציאָנעלע יסודות", וואָס דער דאָזיגער טאָג האָט געבראַכט דער רח־
ישער מדינה. מען זעהט אַ בעוויז פון אַ ווענדונג צום בעסערן אויף
דערין, וואָס די אויסערסט־רעכטע, אַפילו פורישקעוויטש און דער קור־
סקער מאַרקאָוו, שרייען, אַז זיי ווילען אַרבייטען אין דומע און רעדען
איצונד לייטען גלייך. דאָס אַלץ בעוויזט, אַז די שטימונג אַפילו אין
יענע שיכטען פון דער געזעלשאַפט, וואָס האָבען ביז איצט גלייכגילטיג
נישט געקאָנט הערען אַזאַ מין רעוואָלוציאָנער וואָרט, ווי „קאָנסטיטוציע",
איז געוואָרען אַביסעל אַנאַנדערע, און אַז אַפילו די פערביסענסטע רע־
אַקציאָנערען הויבען אָן צו פערשטעהן, אַז אומקעהרן זיך צוריק צום
אַלטען רוסלאַנד איז שוין נישט מעגליך מעהר. דאָס בעוויזט אויך, אַז
דער פערלאַנג צו בעגייען רוסלאַנד איז פעסטער אַריינגעדרונגען אין די
ברייטערע קרייזען ווי פון פאָלק, אַזוי אויך פון דער געזעלשאַפט. מיר
קאָנען אָבער פונדעסטוועגען נישט וויסען, וואָס פאַר אַ ווירקונג די דאָזיגע
געביטענע שטימונג פון פאָלק וועט האָבען אויף דער געזעצגעבערישער
אַרבייט פון דער פיערטער דומע. ביז איצט האָט זיך אונזער פאַרלאַמענט
וועניג גערעכענט מיט פאָלקס־שטימונגען, און עס זענען דערווייל
קיין שום סימנים דערויף נישטאָ, אַז פון היינט אָן וועט עס אפשר אַנדערש
ווערען. אין דער „תשובה" פון די אָקטיאַבריסטען, אין זייער איצטיגען
ליבעראַליזם קאָן מען שטאַרק מסופק זיין. מען דאַרף אויך נישט פערגעסען,
אַז די צאָהל רעכטע אין דער נייער דומע איז זעהר אַ גרויסע, און צוי־
שען זיי זענען דאָ אַ היבש ביסעל „מאַוורען", וואָס קאָנען ווערען פיעל
געפעהרליכער פאַרן פאָרשריט פונים לאַנד דוקא איצט, אַז זיי האָבען
אויף זיך אָנגעצויגען אייראָפּעאישע קליידער און טראָגען ווייסע האַנדשוה.

נאָך פעסימיסטישער איז די שטימונג בנוגע צו דעם טורל פון דער
יודישער פראַגע אין דער פיערטער דומע. פערטיידיגער האָבען מיר בלויז
אין די אויסערסט־לינקע און אין די קאַדעטען. אַפילו מיט דער נייגעכיל־
דעטער „פראָגרעסיווער פּאַרטיי", וואָס האָט שוין ביי איהר ערשטען אַרויס־
פאָהר זיך געוואָלט אַרויסווייזען פאַר „יודען־ריין", זענען מיר נישט בע־
וואָהרענט, אַז זי וועט ביי אַ געלעגענהייט זאָרגען אויף פאַר יודען און יו־
דישע רעכט. ווייסען מיר דאָך, אַז אין איהר פּראָגראַם האָט די דאָזיגע פּאַר־
טיי אייסגעמידען אַריינצונעהמען דעם פונקט וועגען דער יודישער גלייכ־
בערעכטיגונג. די דאָזיגע שוויג־טאַקטיק פון אַ פּראָגרעסיווער פּאַרטיי איז
נישט קיין גוטער סימן פאַר אונז. ביי אַזעלכע אומשטאַנדען איז זעהר
שווער צו האָפען אויף גוטס פון דער נייער פאָלקס־פערטרעטונג בנוגע
צו דער יודישער פראַגע.

מיר מוזען דעריבער גאַנץ בעזונדערס שטעהן אויף דער וואַך און

דער נייער דומע און גרייטען זיך צו אַלץ. האָבען מיר אָבער אין דומע בלויז דריי פערטרעטער, דערין צוויי פולשטענדיג נייע מענשען, וואָס זע־נען ביז איצט גאָרנישט בעקאָנט געווען אין דער יודישער וועלט. פיהרען די העכסט־אחריות־פולע יודישע פּאָליטיק אין דומע, מיט דעם געהע־ריגען טאַקט און דער געהערינער ענערגיע צו שיצען די יודישע אינטע־רעסען און רעכט — דאָס וועט אונמעגליך זיין פאַר אונזערע דריי דע־פוטאַטען, ווען זיי וועלען נישט האָבען קיין שטיצע אין דער געזעלשאַפטלי־כער מיינונג, נישט האָבען ביי דער זייט העלפער און ראַט־גיבער. די דאָ־זיגע מיינונג פון דער יודישער געזעלשאַפט קאָן ביי די איצטיגע אומ־שטאַנדען צום קלאָרסטען איסגעדריקט ווערען נאָר אינ'ם צוזאַמענפאָהר פון די יודישע וואַהלמענער. נאָר אַזאַ צוזאַמענפאָהר קאָן אויסאַרבייטען די נייטיגע דירעקטיוען פאַר דער טאַקטיק פון אונזערע דעפּוטאַטען.

———

דאָס פערגאַנגענע יאָהר האָט אונז איבערנעלאָזט, אַחוץ דעם באַי־קאָט, נאָך אַ ירושה: גירושים און די רעגיסטראַציאָנס־ביכלעך פאַר יודישע סוחרים מיט זייערע פּריקאַזטשיקעס. גירושים האָבען זיך אָנ־געהויבען אין פּוילען און אין פינלאַנד — צוויי געגענדען, וואָס מען האָט ביז איצט אין זיי וועגען גירושים ניט געהערט. אין פּוילען נישט, ווייל יודען האָבען דאָרט פון תמיד אָן געוואוינט אומעטום, ווי אין די שטעדט, אַזוי אין די דערפער, און קיינער האָט זיי דערין נישט געשטערט. אין פינלאַנד, ווייל דאָרט זענען פשוט קיין יודען נישטאָ, און די וואָס וואוי־נען דאָרט, זענען שוין דאָרט אַזוי לאַנג און האָבען בעשטימטע, ווען אויך זעהר קנאַפּע רעכט, וואָס מען קאָן שוין זיי נישט אָבנעהמען. אי־צונד טרייבט מען פון פינלאַנד אַפילו די יודען, וואָס האָבען רעכט דאָרט צו וואוינען, און אין פּוילען האָט מען אָקאָרשט אַרויסגעפונען אַ'איסיר אויף יודישע וואוינרעכט אין די דערפער און מען שיקט זיי אַרויס. די פּוילישע שאָוויניסטען וועלען דערפון געוויס קיין עגמת־נפש נישט האָבען; וואָס בנגע צו יודען ווערט פּוילען אויסגעגליכען מיט רוסלאַנד, פאַר אונז בעדייטען די דאָזיגע נייע גירושים אַ פּרק נייע צרות און אַ פער־גרעסערטע אויסוואַנדערונג...

ס'איז נאָך כדאי צו בעמערקען, אַז די גזירה מיט די רעגיסטראַ־ציאָנס־ביכלעך אויף יודישע סוחרים רופט נאָך איצט אַרויס די אויפ־מערקזאַמקייט פון די ברייטע סוחרישע קרייזען אין רוסלאַנד. נאָך איצט קומען אָן בקשות פון פערשיידענע בערזען־קאָמיטעטען, מען זאָל די גזירה נישט אָנווענדען.

ווי ס'ווייזט אָבער אויס, וועלען די בקשות פון די רוסישע סוחרים

אויף נישט העלפען; אָבער דער פאַקט אַליין, וואָס די גזירות אויף יודען ריהרען אָן די לעבעדיגסטע אינטערעסען פון דער רוסלענדישער האַנ־דעלס־וועלט גיט דאָך רעכט אָנצונעהמען, אַז די דאָזיגע גזירות וועלען זיך, סוף כל סוף אָנשטויסען אויף דעם „קאַטעגאָרישען בעפעהל" פון דעם מדינה־לעבען, און פאַר זיין קראַפט וועלען זיי מוזען ווייכען...

———

אין דעם מאָמענט, בעת די פאָליטישע און עקאָנאָמישע פערהעלט־נישען אין לאַנד בילדען זיך אַזוי, אַז די יודישע עמיגראַציע וועט זיך מוזען ווידער פערגרעסערן, האָט פאַר אונז אַ בעזונדער בעדייטונג די ידיעה, אַז דער סענאַט אין די פעראייניגטע שטאַטען פון אַמעריקא האָט אָבגעוואָרפען דאָס נייע געזעץ וועגען דעם עמיגראַנטען־עקזאַמען. און ווי די צייטונגען שרייבען, איז דאָס גאַנצע געזעץ אָבגעוואָרפען דערפאַר, וואָס אין איהם איז פאַרהאַן אַ בעגרעצונג פאַר יודישע וואַנדערער...

די פעסימיסטישע מיינונג וועגען דעם עזרל פון דער יודישער איינ־וואַנדערונג אין די פעראייניגטע שטאַטען, וואָס האָט די לעצטע צייט שטאַרק פערבייטערט זיך אין אונזערע געזעלשאַפטליכע קרייזען, האָט זיך דער־ווייל נישט בעשטעטיגט, און עס איז נישט אויסגעשלאָסען, אַז דאָס דאָזיגע פרייע אַמעריקאַנישע לאַנד וועט נאָך אַ היבשע צייט האַלטען אָפען איהרע טירען און זיין אַ פרייע היים פאַר אונזערע יודישע עמיגראַנטען.

די פראַגע וועגען רעגולירען די עמיגראַציע, וואָס שטעהט ביי אונז כסדר אויף דער טאַגעס־אָרדנונג און ווערט קיינמאָל אין קיין פרט נישט פערענטפערט, וועט ווידער אַמאָל אינגיכען בעטראַכט ווערען אויף די צוזאַמענקאָהרען, וואָס דאַרפען אינגיכען פאָרקומען אין ווילנא. אויף דעם צוזאַמענקאָהר פון דער יודישער עמיגראַציאָנס־געזעלשאַפט שטעהט די ווכטיגע פראַגע וועגען גרינדען אַ יודישען עמיגראַציאָנס־באַנק. עס איז לאַנג שוין בעוויזען געוואָרען, אַז אַזאַ באַנק וואָלט אין פיעל פרטים רעגולירט די יודישע עמיגראַציע, געבראַכט אונזערע וואַנדערער און זיי־ערע קרובים, וואָס בלייבען אויפ'ן אָרט דעם גרעסטען נוצען. אַזאַ באַנק וואָלט לכתחילה אַוועקגעשטעלט ווערען אויף ריין סוחרישע, און נישט פילאַנטראָפישע יסודות, און דאָס אַליין וואָלט שוין איהר געזיכערט אַנ־ערפאָלגרייכע אַרבייט

עס וואָלט זיין זעהר צו ווינשען, אַז דער סימפּאַטישער און העכסט פראַקטישער געדאַנק וועגען אַנ'עמיגראַציאָנס־באַנק זאָל שוין כאָטש איצט פערווירקליכט ווערען אין לעבען.

ציט איז עס שוין לאַנג.

———

ערשט די טעג האָבען מיר געהאַט אַ שענעם נרוס פון אונזערע עמיגראַנטען, וואָס זענען בירגער פון דער פרייער אַמעריקאַנער רעפּובליק געוואָרען. הונדערט טויזענד יודישע אַרבייטער, שניידער, האָבען דער־קלערט אַ שטרייק. מען קאָן, פערשטעהט זיך, קיין נביא ניט זיין און פאָראויסזאָגען, צי וועלען די אַרבייטער מנצח זיין, צי וועלען זייערע גערעכטע פאָדערונגען בעפרידיגט ווערען. איינס אָבער איז שוין היינטיגען טאָג קלאָר. די יודישע אַרבייטער־מאַסע איז אין אַמעריקא, וואו זי האָט בעקומען די מעגליכקייט אַריבערצוגעהן צו העכערע פאָרמען פון פּראָ־דוקטיווער אַרבייט, געוואָרען אַ בעדייטענדער סאָציאַלער כח, וואָס מיט איהם מוז מען זיך רעכענען. דאָס וואָס מיר האָבען וולה געווען צו אַזוינע גראַנדיעזע מאַסען־אַרויסטרעטונגען, האָבען מיר אונזער עמיגראַציע צו פערדאַנקען. דאָ ווייזט זיך אַרויס איהר קומענדע קראַפט, דאָ ווייזט זיך אַרויס איהר קאָלאָסאַלע בעדייטונג פאַר דער סאָציאַלער און נאַציאָנאַלער אָרגאַניזאַציע פון די יודישע מאַסען.

די קראַפט פון דעם יודישען המון אין די איינוואַנדערונגס־לענדער לאָזט ניט רוהען אונזערע אַלטגעזעסענע, איינגעבירטיגע ברידער. דאָ איז אינטערעסאַנט צו פערציילען דעם שטרייק, וואָס די ליבעראַלע טיי־לען פון דער יודישער בעפעלקערונג אין מערב פיהרען איצט קעגען דעם וואַהל־רעכט פון די מזרח־יודען, פון די איינגעוואַנדערטע רוסישע און גאַליציאַ־נישע יודען, אין די אָרטיגע יודישע קהלות. דער שטרייק איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז אייניגע רעפאָרמירטע קהילות האָבען געפרוּבט זיך ווענ־דען צו דער רעגירונג, זי זאָל זיי שטיצען אין זייער „ברידער־קאַמפּף" קעגען די יודישע איינוואַנדערער פון רוסלאַנד. אַזוי גרויס איז דער שרעק אין די האַלב־אַסימילירטע דייטשע רעפאָרמירטע יודען פאַר דעם נאַציאָ־נאַלען יודישען גייסט, וואָס עס ברענגען מיט זיך אומעטום די יודישע וואַנדערער פון מזרח.

דער דאָזיגער גייסט, ווי מען זאָל פון איהם נישט אַנטלויפען, זיגט אומעטום, ער וועט אויך זיגען אין דייטשלאַנד...

* *
*

פון די גרויסע וועלט־געשעהענישען אין אויסלאַנד, וואָס דיהרען אָן אונזער לאַגע, וועלען מיר זיך אָבשטעלען אויף דער באַלקאַן־מלחמה. אויב יעדע מלחמה פיהרט צו אַ צושטערונג, ברענגט מיט זיך אַ חורבן, איז דאָס בלי ספק אָנגעמאָסטען פאַר אונז, יודען, און בפרט בנוגע צו דער באַלקאַן־מלחמה. אַ גרויסער טייל יודען, וואָס האָבען זיך ביז איצט געפיהלט פעראייניגט אין איין מלוכה, דער טערקיי, וואָס האָט זיך מעהר־

אַ גרויסער טייל יודען, וואָס זענען ביז איצט געווען פֿעראייניגט אונ־טער אין מלוכה, דער טערקיי, וואָס האָט זיך מעהר אָדער וועניגער טאָלעראַנט בעצויגען צו איהרע יודישע בירגער, צום טייל אפֿילו אָנערקענט זייערע נאַציאָנאַלע רעכט, וועט איצט צעריסען ווערען פֿון די איינצעלנע, קליינע באַלקאַן־מלוכות. אמת, די בולגאַרען און די סערבען האָבען אונז דערווייל ניט געגעבען קיין גרונד צו זיין שטאַרק פּעסימיס־טיש וועגען דעם גורל פֿון זייערע נייע יודישע בירגער. גאַנץ אַנדערש אָבער זעהט עס אויס מיט די גריכען. קיין גרויסע „יודען־פֿריינד" זענען זיי קיינמאָל ניט געווען. זיי האָבען אפֿילו ניט געהאַט קיין געדולד אָבצו־וואַרטען דעם סוף פֿון זייער נצחון און האָבען זייערע געפֿיהלען צו אונז אַרויסגעוויזען אין אַזאַ פֿאָרם, וואָס מאַכט זיי פֿאַר נאָהענטע קרובים מיט די רוסישע פּאַגראָמשטשיקעס. דאָס האָט, דוכט זיך, געדאַרפֿט זיין גע־נוג פֿאַר אונז, כדי מיר זאָלען אַ טראַכט טון מכח דער יודישער לאַגע אין די נייע לענדער, בעזונדערס אין גריכענלאַנד. דאָס איז אָבער ניט געשעהן. און בעזונדערס דאַרף דאָס אונז וועה טון, ווען מיר דערמאָנען זיך אָן סאַלאָניק. דאָ איז געווען אַ פֿאַל, אפֿשר דער איינציגער אין אונזער גלות־געשיכטע, וואו מיר האָבען געקאָנט אַרויסטרעטען אין קאַמפּף פֿאַר יודישע נאַציאָנאַל־פּאָליטישע רעכט אינ'ם ברייטען זין פֿון וואָרט. אַ בע־דייטענדער האַנדעלס־צענטער אין מזרח, אַ שטאָדט מיט אַ בעדייטענדער יודישער מעהרהייט, וואָס איבער איהר שוועבט דער גייסט פֿון דער יו־דישער טראַדיציע, — צי וואָלט זי ניט געדאַרפֿט און געקאָנט ווערען אונ־זער שטאָדט? געוויס וואָלטען מיר דאָ בעגעגענט גרויסע מניעות, גיכער וואָלט אונזער קאַמפּף קיין ממשות'דיגע רעזולטאַטען נישט געבראַכט. צי האָבען מיר אָבער געפּרוּבט זיך אַליין אָרגאַניזירען, צו ווירקען אויף דער אייראָפּעאישער פּרעסע און געזעלשאַפֿטליכער מיינונג? דאָס אַליין וואָלט דאָך שוין געהאַט פֿאַר אונז אַ גרויסע מאָראַלישע בעדייטונג. צי קאָן דען עמיצער זיך רעכענען מיט אונז, מיט אונזערע פֿאָדערונגען, אַז עס פֿעהלט אונז די איינהייט, די אָרגאַניזירטע קראַפֿט, ווען אונז פֿעהלט ניט בלויז די מאַכט גופֿא, נאָר אַפֿילו „דער ווילען צו מאַכט"? דאָ האָט זיך אַרויס־געשטעלט אונזער טראַגישע אָהנמעכטיגקייט. מיר האָבען אינגאַנצען פֿער־לאָרען דעם חוש, דעם טעם פֿון נאַציאָנאַל־פּאָליטישער זעלבשטענדיגקייט.

נאָך אַלע נצחונות, געזעלשאַפֿטליכע און נאַציאָנאַלע, וואָס מיר האָבען אָבגעהאַלטען די לעצטע יאָהרען, בעוויזט זיך דאָך אונזער שוואַכקייט און צעשטויבטקייט אין גרויסע און אַחריות־פֿולע היסטאָרישע מאָמענטען.

ליכט און שאטען.*

א יובילײ, וואָס איז ניט געפייערט געוואָרען.—א יאָהרצייט, וואָס מען האָט אָבגעריכט.—נייע וואָכענשריפטען.

א יובילײ, וואָס איז ניט געפייערט געוואָרען.

עשרה בטבת איז ביאַליקן געוואָרען 40 יאָהר.
איז עס ליכט אָדער שאָטען?

געוועהנטליך רוהט אויף יובילאַרען אַן אסרו-חג-מעלאַנכאָליע. ביי אַלעמען איז אַ יום-טוב, ביי זיי נאָך יום-טוב; מען קומט מיט רעכט-נוגען: די אונטערשטע שורה איז אונטערגעשריבען. מען רעדט וועגען דעם, וואָס דו ביזט געווען: פלוצלונג ווערסט דו אַ שטיק פערגאַנגענהייט; נעכטען האָט מען דיך נערעכענט צווישען די, וואָס מאַכען היסטאָריע, היינט ביזטו אַליין היסטאָריע: מען דערצעהלט זכרונות וועגען דיר... צו פערציג יאָהר הערען זכרונות וועגען זיך? אפילו צו זיבעציג וויל עס ניט יעדערער ליידען. איז קיין חדוש ניט, וואָס ביאַליקן האָט זיך ניט געגלוסט שטאַרק צו ווערען אַ „יובילאַר". דאָך איז אַ שאָד, וואָס דער יום-טוב איז צעריבען געוואָרען. (עס האָבען זיך געוועסט בעוויזען אַ פּאָר „ווינשעוואַניעס" אין דער פרעסע — און אויס). עס איז אַ שאָד, ווייל עס האָט געקאָנט זיין טאַקע אַ יום-טוב, ניט קיין אסרו-חג. ווען מען וואָלט גערעדט אפילו וועגען דער פערגאַנגענהייט דעם דיכטערס, וואָלט מען געמיינט דאָך די גענעראַרט. קיינער פון אונזערע היינטיגע פּאָעטען האָט ניט אַזאַ ווערט, אַזאַ טיעפע בעדייטונג פאַר אונזער איצטיגען בעוואוסטזיין, פאַר אונזער איצטיגען נייסטיגען לעבען, ווי ביאַליק. דאַכט זיך, ער האָט אַריינגעזוינען אין זיך ביזן לעצטען טראָפען די עסענץ פון דער יודישער געשיכטע, דאַכט זיך, ווער איז נאָך אַזוי געטריי און איבערגעגעבען דעם גייסט פון אונזער טראַדיציע, ווי ער, און דאָך איז ער דער אויסדרוק פון אונזער צייט, דער געוויסען פון דער היינטיגער יודישער אינטעלינענץ. ער האָט אַנטפּלעקט איהר שאַנד מיט אַ גרויזאַמקייט, מיט אַן אכזריות, וואָס נאָר אַנאונענדליך ליידענדער האָט רעכט אויף איהר. ער האָט זי געשאָלטען מיט אַ קללה, וואָס נאָר פון אַ טיעף ליעבענדען האַרצען האָט זי געקאָנט זיך אַרויסרייסען. מיר האָבען אַלע דערפיהלט ליעבע אין זיין שנאה: דערפאַר איז ער געווען ווי אַ זומער-רעגען, מיט דונערן און

*) אונטער דעם טיטעל וועלען מיר אַלע חודש געבען אַן איבערזיכט איבער די וויכטיגסטע געשעהענישען פון אונזער קולטור-לעבען.

בליצען, וואָס רייניגט אָב דעם הימעל פון וואָלקענס און בויגט איין די זאַנגען אויפ'ן פעלד, כדי זיי זאָלען מיט מעהר שטאָלץ נאָך אויפ־שטעלען זיך שפּעטער, אָבגעפרישטע. זיין שטורעמדיגע שנאה איז דער בעכטער סימן, אַז טיעף אין האַרצען האַלט ער אונז ניט פאַר קראַנקע (אויף קראַנקע האָט מען רחמנות) און נאָך וועניגער פאַר טויטע (פאַר זיי האָט מען דרך־ארץ), נאָר פאַר אָבגעלאָזענע, פאַר אַקיבוץ, וואָס האָט אין זיך כוחות פערבאָרגענע, נאָר ער פערשלאָפט זיי. אַז מיר הערען די פייערדיגע רעדעס, וואָס ער האַלט אָפט די לעצטע יאָהרען, אַז מיר זעהען, ווי ער אַרבייט אין דער יודישער קולטור, ניט נאָר ער שאַפט (אַלע אַנדערע פּאָעטען אונזערע זענען יוצא מיט'ן „שאַפען"), פיהלען מיר, אַז אויף דער בייזער פראַגע, וואָס ער האָט אונז געוואָרפען אין פּנים אַריין: „היתעורר המת? היזדעזע המת?" — ענטפערט ער: יע! ער וועט זיך אויפלאַפען: מען דאַרף איהם נאָר וועקען. ביאַליקס פעסימיזם איז אונז דערפאַר נאָר אַזוי שטאַרק צוניץ געקומען און אַזוי טיעף אונז בעפרוכפערט, ווייל ס'איז געווען דער פעסימיזם פון אַ שטאַרקען. זיין „לעצטעס וואָרט" איז אין דער אמת'ען געווען דאָס לעצטע וואָרט פון אַ ליעד, וואָס מוז אויפהערען, ווייל אַ נייע ווערט געזונגען. די נייע ליעד האָבען מיר נאָך פון איהם ניט געהערט, אָבער אַ טיעפען דאַנק פיהלען מיר צו איהם פאַר דעם געוואַלדיגען כח, פאַר דער אינעווייניגסטער מסירת־נפש, וואָס מיט איהר האָט ער אויסגעזונגען ביז'ן סיף, ביז'ן לעצטען קלאַנג, די חבלי־לידה־ליעד פון דער איבערגאַנגס־צייט, פון דער צייט, וואָס אויף איהר שוועל שטעהען אויך מיר נאָך, אויך מיר, די יונגסטע. דערמיט, וואָס ער האָט אונטערגעשריבען (און אָהן מליצה קאָן מען זאָגען: מיט בלוט פון זיין האַרצען אונטער־געשריבען) דעם סך־הכל אויפ'ן לעצטען בלאַט, דערמיט צווינגט ער אונז אין טריבט אונז איהם איבערצוקעהרען, אָט דעם געענדיגטען בלאַט, און אָנהויבען אַ נייעם. דערפאַר איז ביאַליק אַ כח, וואָס איז ווי הויזען אין דעם נאָך ניט אויפגעגאַנגענעם, נאָך ניט אויסגעקנאָטענעם טייג פון אונזער צייט, און דערפאַר וואָלט אַזוי נויטיג און אַזוי נוצליך געווען זיך אָבצוגעבען אַרעלענונג פון איהם...

אַ שאָד, אַ שאָד, וואָס דער טאָג פון חשבון, וואָס וואָלט געווען איך אַ יום־טוב־טאָג, איז צעריבען געוואָרען...

אַ יאָהרצייט, וואָס מען האָט אָבגעריכט.

דאָ ווילען מיר זאָגען עפּיס „טיעף רעאַקציאָנערישעס". אויב די לעזער וועלען מסכים זיין צו אונזערע גענזענפיסלעך, וועט עס אונז דאָך

שטאַרק הנאה טון: וואָרום אין תוך גענומען זענען מיר אויסען גאָר עפּיס אַנאַנדער זאַך, ניט קיין רעאַקציע, חלילה.

און אָט וואָס מיר זענען דאָ אויסען:

כ״ד טבת איז הונדערט יאָהר געוואָרען זינט דער „רב״, ר׳ שניאור זלמן מליאַדי, איז געשטאָרבען, — דער שאַפער פון חב״ד, פון דער האָ־זיגער וואונדערליכער שיטה, וואָס האָט די חסידות פילאָזאָפיש און רע־ליגיעז פערטיעפט. דער שטייגער איז, אַז ס׳ווערט הונדערט יאָהר, זינט אַ גרויסער מענש, אַ היסטאָרישע פערזענליכקייט, איז געשטאָרבען, דער־מאָנט מען זיך אָן דעם. פאַרוואָס עפּיס דוקא, אַז ס׳ווערט הונדערט יאָהר — ווייס איך ניט. אפשר וואָלט בעסער געווען, מען זאָל איהם די גאַנצע צייט געדענקען, דעם גרויסען גייסט. נאָר אַזאַ טבע האָבען מיר, מענ־שען. מיר האָבען ליעב ימים־טובים: מוזען אויך זיין דעריבער וואָכעדי־גע מעג; און הוקא אַפולע טעג וואָכעדיגע: וואָס זעלטענער אַ יום־טוב איז, אַלץ יום־טובדיגער איז ער. און אַזוי מוז מען אויך, קענטיג, האָבען פערגעטען דעם גרויסען מענשען, כדי זיך צו דערמאָנען אָן איהם... דאָס, וואָס מען דערמאָנט זיך, איז על כל פנים גוט. אַ געדעכעניש איז אַזוי ווי אַ האָפענונג: זי וועקט אונזער פאַנטאַזיע, אַמאָל אויך — אונזער ווילען. און נאָך אַ מעלה האָט זי: זי קולטיווירט אין אונז דעם געפיהל פון יראת הכבוד, פון פיעטעט, פון דאַנקבאַרקייט; זי לערנט אונז זיין צוגעבונדען, בעהעפט צום מקור, פון וואַנען מיר שטאַמען; זי געוועהנט אונז צו עניוות און מאַכט אונז צוגלייך שטאָלץ... דערצו וועלען אַלע מסכים זיין. אונצופרידען קאָן מען זיין אָבער דערמיט, וואָס דער האָזיגער ריכטיגער, צו־ריכטיגער, כמעט באַנאַלער געדאַנק איז אונז אין קאָפּ גע־קומען, הוקא לייענענדיג דעם יאָהרצייטאַרטיקעל פון הלל צייטלין, ווען עס איז געוואָרען הונדערט יאָהר נאָך דעם „רב״ס״ טויט. מילא, צייטלין (וועט זאָגען דער לעזער) שרייבט — און שרייבט זעהר שעהן, זעהר האַרציג — וועגען דעם חסידישען רבין, איז עס זיין רבי: צווישען די אַלע „חסידים״, וואָס פרוכפערן און מעהרען זיך די לעצטע צייט, געהערט ער געווים צו די (זעהר וועניגע), וואָס די חסידות איז ביי זיי ניט קיין מאָדע, ניט קיין „שטימונג״, נאָר טאַקע אַ טיעפער אינעווייניגסטער ווערט: צווישען די אַלע גייסטיג פעראַרימטע, סאָציאַל־פערי׳תומ׳טע, וואָס וואַרטען איצט מיט אויסגעגלאָצטע בענקענדיגע אויגען אויף ירושה, איז ער אפשר דער איינ־ציגער כשר׳ער יורש; בעת ער רעדט וועגען תורה און מצוות, שאָקעלט איהר מיט׳ן קאָפּ, אָבער שרייבט ער וועגען חסידות — זייט איהר געריהרט..

״ייטער, די צייטונג, וואָס דרוקט אָט די חסידות, ווייס אויך, וואָס זי טוט: זי טוט עס ניט, חלילה, פאַר זיך (ביי היינטיגע צייטען טראַכט מען

נישט וועגען זיך): זי טראַכט וועגען דעם „געעהרטען אַבאָגענט" (דער געעהרטער אַבאָגענט, דער חסיד, איז ביי היינטיגע „אונפאַרטייאישע" ציטען אַזוי טאָלעראַנט, אַז איהם אַרט ניט לחלוטין, ווער דער רבי איז, פון פוילען צי פון רייסען: אַבי אַ רבי). אָבער מיר, וועט זיך וואונדערן דער לעזער, מיר, וואָס ניט אַליין זענען מיר חסידים, ניט אונזערע געשעצטע אַבאָגענטען זענען חסידים — וואָס געהט אונז אָן דעם רבי'ס יאָהרצייט? צי שטעקט דאָ ניט אין אונזער גאַנצען שמועס, וועט ער זיך ווייטער גריבלען, אָט דער ליעבער לעזער, — צי שטעקט דאָ ניט עפּיס אַ פערבאָרגענע איראָניע? איילען מיר זיך גלייך צו ענטפערן: חלילה וחס! ניט נאָר ביי אָט דער יאָהרצייט-געלעגענהייט, אויך אין אַ וואָלעדיגען טאָג וואָלטען מיר גערעדט וועגען דעם ערנסט — און זאָל מען אונז ניט חושד זיין, אַז דער „נעאָ-חסידיזם" (איי דער „איזם"!) רעדט פון אונזער מויל. ניין, עס איז גענוג, מיינען מיר, דאָס, וואָס מיר האָבען שוין איצט אַנ'אָביעקטיווען, אַ היסטאָרישען קוק אויף דער לעצטער אויפפלאַמונג פונ'ם יודישען רעליגיעזען געמיט, אויף דער וואונדערליכער אויפבליצונג, וואָס פאַר איינע האָט זי אַ שטיק הימעל אַנטפּלעקט, כאָטש אַנדערע האָט זי נאָר פערבלענדט די אויגען, — עס איז גענוג, זאָגען מיר, וואָס מיר האָבען אויף דעם איצט שוין אַ פרייען היסטאָרישען קוק, אַז דאָס זאָל אויפהערען צו זיין פאַר אונז עפּיס אַ פרעמדע זאַך, עפּיס אַ געשיכטע מיט אַ „כּח", מיט אַ סעקטע, און עס זאָל ווערען אַרינג אין דער קייט פון אונזערע גייסטיגע ערפאַהרונגען, פון אונזער נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין. כל זמן מיר זענען משכּילים געווען (און מיר האָבען אויף דעם קיין חרטה ניט: אויך די השכּלה שאַצען מיר איצט שוין אָביעקטיוו, היסטאָרישׁ), האָבען מיר קיין צייט ניט געהאַט (מיר זענען פערנומען געווען דאַן מיט שטרייט קעגען די, וואָס מיר האָבען געהאַלטען פאַר „חשוכים, מורדי אור"), און דערפאַר האָבען מיר אויך די נויטיגע רוה און דעם פערשטאַנד ניט געהאַט, צו מאַכען איידעלע חילוקים צווישען חסידות און חסידים, צווישען דעם גרויסען מנהיג און דער גרויסער סטאַדע, צווישען דעם פונדאַמענט און דעם מאָך, וואָס איז אַרויסגעוואַקסען פון צווישען די שפּאַלטען: אַלץ האָט דאַן געהערט צו איין מחנה, און די מחנה איז געווען קעגען אונז און אונזערע ביעלען, וואָרום מיר אַליין זענען געווען נאָך — וואָס האָבען מיר זיך דאָ צו שעמען? — „בתוך המחנה" און האָבען געוואָלט זי פון אינעווייניג אויפרייסען, פונקט אַזוי ווי די, וואָס זענען אַוועק פון איהר, האָבען געפּרובט זי שטורעמען פון דרויסען. איצט זענען מיר שוין אָבער פון די חסידים אַזוי ווייט, אונזערע פּאָזיציעס זענען שוין אַזוי געזיכערט. מיר האָבען שוין די „בילדונג" אַזוי פעסט אין

קעשענע, אָט באַלד וועלען מיר אָבריכטען די גילדענע חתונה מיט אונ־זער בעשערטער, דער „בת־השמים", — אַז מיר מעגען שוין פערגינען זיך צו קעמפען (ווען מען דאַרף) מיט די חסידים ניט ווי מיט חסידים, נאָר ווי מיט סאָציאַלע קרובים פון די בעריהמטע וואַרשעווער דאָזאָ־רעם — און פערשטעהן, אַז אויב די חסידים זענען נאָך איצט אויך אַ פּאַרטיי, אַ כתה ביי יודען, און אָפט גאָר אַ פיינדליכע און שעדליכע פּאַרטיי, האָבען אָבער די ערשטע רביים זייערע, די דאָזיגע מיט אַנ'אמת פרייע, ווייל מיט אַנ'אָמת רעליגיעזע גייסטער, שוין לאַנג פערדיענט אי־בערגעטראָגען צו ווערען פונ'ם ענגען סעקטאַנטישען אוהל אינ'ם גרויסען נאַציאָנאַלען פּאַנטעאָן... בית־שמאי און בית־הלל זענען אויך אַמאָל גע־ווען צוויי פּאַרטייען; דערנאָך זענען ביידענס רייד, ביידענס שיטות גע־וואָרען אַ היילינער טייל פון דער תורה שבעל פה. דעם רמ"במ"ם ספרים האָט מען אויך דן געווען אין זייער צייט לשרפה; שפעטער האָט מען דעם „יד החזקה" שוין געדרוקט אָבער אינאיינעם מיט די „השגות הרא"ב", און דעם „מורה נבוכים" האָט מען אַריינגעשטעלט (אמת, פאָרזיכטיג, דאָך אָבער אַריינגעשטעלט) אין אַלמער נעבען די זעלביגע חכמי־צרפת, וואָס האָבען פאַר איהם אַמאָל קיין אַנדער אָרט ניט געהאַט, ווי דעם אַזוטאָ־דאַ־פע. און אויך פאַר די גייע צוויי גרויסע געגנער, דעם ווילנער גאון, „אליהו קנא", ווי ער האָט זיך אַליין גערופען, און דעם מעזערי־טשערער תלמיד איז געקומען שוין די צייט, אַז אַוועקשטעלענדיג ווי פאַר'ן שטרענגען און דאָך אַלץ פערגעבענדיגען, ווייל אַלץ פערשטעהענדיגען משפט פון דער היסטאָריע, זאָלען מיר זאָגען: אלו ואלו דברי אלהים חיים... אויף אונז איז געפאַלען אַ שווערער און טיעף פערענטפערליכער גורל: אויף די חורבות, ריכטיגער וועט זיין צו זאָגען: אויפ'ן פונדאַמענט פון דער אַלטער אין זיך אַליין איינגעשלאָסענער יודישער קולטור—הויבען מיר אָן צו בויען אַ נייע, אויך אַ נאַציאָנאַלע, אָבער אַ וועניגער אָבגעצאַמטע, אַ מעהר וועלטליכע קולטור. און אין דער צייט ווען אונזערע עלטערע ברידער, די משכילים (די, וואָס זענען אין טומעל ניט אַנטלאָפען), זענען פערנומען געווען נאָך אַלץ מיט רייניגען און ראַמען דעם פּלאַץ, מו־זען מיר שוין אָנהויבען צו טראָגען ציגעל און לייהם, מוזען מיר שוין מאַכען רישטאָוואַניעס צום נייעם, דערווייל נאָר אין קאָפּ און אויפ'ן פּאַ־פּיר אָנגעצייכענטען בנין. טאָרען מיר דעריבער ניט „פּוכלען": פון וואַ־נען נאָר ס'איז מעגליך, מוז געטראָגען, געקליבען ווערען מאַטעריאַל; פריהער ווי אַלץ אָבער — פון דאָרט, וואו דער אַלטער בנין איז געשטאַנען, וואו ער איז געשטאַנען אַזוי פעסט און זיכער: אין אַנ'אַלטער בעלי־הבת'ישקייט, אַפילו אין אַ פערלאָזענער, אַפילו אין אַ חרוב'ער, געפינט

מען שטענדיג מעהר, ווי אין אַ יונגער. מען דאַרף נאָר וויסען, ווי און וואו צו זוכען. ספעציעל אין די חסידישע ספרים האָבען אַפילו ניט קיין גרויסע בריות אינם ענין פון זוכען געפונען די לעצטע צייט אוצרות, — אוצרות, וואָס זענען ניט נאָר אַ צירונג, אַזוי ווי אַ מין ירושה-בעכער, ניט נאָר אויף אָנצוקוקען, אַזוי ווי די חנוכה-פייערלעך, נאָר טאַקע גוטע זאַכען אויף צו געניסען, אויב מען איז נאָר פעהיג צו פערדייהען, גוטע ציגעל פאַר דעם פיינסטען בנין... דאַרף מען ניט קוקען אויף דעם, ווי אויף אַרכיוו-זאַכען, ווי אויף אַ טעמע פאַר דער „וויסענשאַפט דעם יודענ-טומס". ניין! די אַש-מוז אָבגעשאַרט ווערען, און די פונקען, וואָס גליהען אונטען, זאָלען דעם גאַנצען פאָלק לייכטען. די גרויסע מענשען, וואָס מיר האָבען פערמאָגט, זענען פאַר אונז מעהר ווי דאָס, וואָס זיי זענען גע-ווען פאַר אונזערע משכילים, דאָס הייסט: זיי זענען פאַר אונז מעהר ווי היסטאָריע, מעהר ווי „יעווריישקאַיאַ סטאַרינאַ": זיי זענען און מוזען ווע-רען פאַר אונז אַ קוואַל פון לעבען, אַ שפייכלער פון גייסטיגע ערפאַהרונגען, אַ קייט, וואָס מוז אויך אונזער רינג אין זיך אַריינגעהמען. און אַז דער מיט הונדערט יאָהר צוריק געשטאָרבענער ר' שניאור זלמן, וואָס איז גע-ווען אַ אַזאַ שאַרפע קאָפּ, אַ אַזאַ גרויסער כאַראַקטער, וואָס האָט פער-איינגט אין זיך דעם טיעפסטען רעליגיעזען געמיט מיט דער לעבענס-ענערגיע פון אַ רעפאָרמאַטאָר און פאָלקס-פיהרער, אַז אָט דער מעל-טיגער גייסט קאָן נאָך אויך איצט אונז בעגליקען און גייסטיג בעפרוכפערן, ווייס יעדער, וואָס האָט זיך פערטיעפט אַמאָל אין ספר „תניא". און די אייגענאַרטיגע, דרייסטע, פונקען-שלאָגענדיגע, ערטערווייז ממש ברענענ-דיגע שפּראַך פון אָט דעם „ספר הבינונים", וואָס איז אין דער אמתען אַ ספר פאַר יחידים, ווייזט, אַז אין דעם מחבר פונם „רבים שולחן ערוך" און „רבים סידור" האָט געשטעקט ניט נאָר דער כח פון אַ פוסק, נאָר אויך אַנ'אונגעוועהנטליכע פילאָזאָפישע און רעליגיעזישע אינטואיציע...

עס איז דעריבער אַ פרייד, וואָס לאָטש איין צייטונג (וואָס פאַר אַ כונות זי זאָל ניט האָבען געהאַט דערביי) האָט אויסגענוצט די געלע-גענהייט פונם הונדערטסטען יאָהרצייט און אָנגעהויבען צו דרוקען אַ האַרציג און פּאָפּולער געשריבענע אַרבייט וועגען דעם גרינדער פון חב"ד....

נייע וואָכענשריפטען.

לא ינום ולא יישן אברהם רייזען. דאָס זאָגען מיר אָהן אַ ברעקיל איראָניע. אברהם רייזען רוהט ניט: „די אייראָפּעאישע ליטעראַטור" איז געשטאָרבען אין וואַרשוי — זאָל לעבען „דאָס נייע לאַנד" אין ניויאָרק! איז אויך „דאָס נייע לאַנד" טויט — טאָ זאָל אַ „ליטעראַרישע וועלט" ווערען

געבוירען! אברהם רייזען ארבייט. און ארבייט איז אַ שענע זאַך. בפרט נאָך, אַז זי האָט אַזאַ שענעם ציעל: רייזען איז דאָך אויסען געווים די טובה פון דער יודישער ליטעראַטור. ביי אַנדערע, וואָס זענען אויך אויסען די טובה פון אונזער אָרימער ליטעראַטור, לאָזען זיך אַראָב די הענד, ווייבאַלה נאָר די לעזער קומען ניט גלייך בוקען זיך צום שטויב פון זייערע פיס. זאָל אָבער זאָגען ווער, אַז רייזען איז געוואָרען ווען אָבהענדיג? און דאַכט זיך, ער איז אַ „אָנגעלערנטער": מיט גאָר גרויסע גליקען קאָנען זיך זיינע ביזאַהעריגע ליטעראַרישע אונטערנעהמונגען ניט בעריהמען; און דאָך איז ער אייגער פון די ווענינע יודישע ליטעראַטען, וואָס אָנשטאָט צו גלייבען אָדער צו „צווייפלען", אָנשטאָט צו זיין אַנ„אָפּטימיסט" אָדער אַ „פעסימיסט" — טוט ער. און דערפאַר קומט איהם אַ דאַנק: דערפאַר, וואָס ער טוט.

— אָבער צי קומט איהם אַדאַנק, פרעגט דער לעזער, וואָס האָט האָלט צו שטעלען קשיות, — צי קומט איהם אַ דאַנק אויך דערפאַר, וואָס ער טוט? צי זענען די אויסגאַבען זיינע, און גאַנץ בעזונדערס די לעצטע וואָכענשריפטען, די וואַרשעווער און די ניו-יאָרקער, אַרויסגעגעבען געוואָרען מיט גענוג ערנסט און גענוגען אַחריות-געפיהל און גענוג געשמאַק? צי האָבען זיי ניט געעפענט טיר און טויער פאַר יעדען, וואָס... פערלאַנגט קיין האָנאָראַר ניט? צי האָבען זיי געזאָרגט גענוג פאַר דעם אינהאַלט פון די אָריגינעלע זאַכען, פאַר דער שפּראַך פון די איבערזעצונגען?

— אָבער וועגען די ענינים, ליעבער לעזער, איז איצט שוין שפּעט צו רעדען: ווייסט דאָך, אַז וועגען טויטע זאָגט מען גאָרנישט אָדער — בלויז גוטס. וועלען מיר וועגען די געשטאָרבענע וואָכענבלעטער רייזענס בעסער איצט שווייגען, און וועגען דער ניי-געבוירענער, דער „ליטעראַרישער וועלט" וועלען מיר נאָך — אַזוי האָפען מיר דאָך ביידע — הערען און זאָגען — און דוקא פאַר'ן לעבען — דאָס בעסטע און דאָס שענסטע. „די איצט ניי-געגרינדעטע וואָכענשריפט", אַזוי זאָגט די רעדאַקציע אינם ערשטען נומער, „האָט זיך פעראייניגט מיט פעהיגע אונטערנעהמער און טאַלאַנטפולע שריפטשטעלער, — אַזוי אַז די דאָזיגע אונטערנעהמונג האָפט ניט צו זיין בלויז אַ פרוב, נאָר צי עקסיסטירען און ערשיינען אונאויפהערליך (!) און אונאונטערבראָכען". מיר ווינשען דער נייער ניו-יאָרקער וואָכענשריפט פון גאַנצען האַרצען, אַז די הבטחות איהרע זאָלען מקויים ווערען און זי זאָל „ערשיינען", אויב ניט „אונהויפהערליך" (דאָס קאָן מען גאָר פון איהר ניט פערלאַנגען), איז, לכל הפחות, צו די טערמינען, ווען אַ וואָכענבלאַט האָט די טבע צו בעווייזען זיך אויף דער וועלט, און אגב אורחא ווילען מיר איהר נאָך אַ ברכה געבען:

דער פּראָזע־סטיל פֿון איהר רעדאַקציע זאָל זיך אויפֿהויבען אויף אַ העכערער מדרגה, ווי די, וואָס אויף איהר שטעהט ער איצט. אַזאַ פּסוק, אַשטייגער, ווי „ער" (קראָפּאָטקין) איז ניט געבונדען צום אָרט און פּלאַץ, וואו ער איז געבוירען, צו די אומשטענדען, וועלכע האָבען איהם אויפֿגעהאָדעוועט, און קאָן זיך אַרויפֿאַרבייטען צו אַ הויכקייט, צו וועלכער דער באָדען, פֿון וואַנען ער שפּראָצט, וועט זיך קיינמאָל גאָר ניט דערהויבען", — אַזאַ מין שטיקעל עברי איז בכלל ניט איבעריגס שען, נאָר גאַנץ בעזונדערס פּאַסט עס זיך ניט אין אַ וואָכענשריפֿט „פֿאַר ליטעראַטור, קונסט, קריטיק און קולטור־פֿראַגען". אַ וואָכענשריפֿט פֿאַר ליטעראַטור, קונסט א. אַז. וו. האָט די טכע אַכטונג צו געבען אויפֿן סטיל פֿון איהרע מיטאַרבייטער אַפֿילו, הייַנט אַ פּשיטא שוין אויף איהר אייגענעם סטיל! אַחוץ דעם האָט אַזאַ מין וואָכענשריפֿט די נאַרישע טכע אַרויסצו־ווייזען זיך מיט עפּיס אַ מין פּראָגראַם. נאָר אין דער פֿראַגע זענען מיר, „גרינע", קנאַפּע בר־סמכא'ס. עס קאָן גרייליך זיין, אַז אין אַמעריקא איז שוין דאָס גוּפֿא, וואָס מען שטעלט זיך ריינע ליטעראַרישע אויפֿגאַבען — אַ פּראָגראַם. און אַזשר וועט די פּראָגראַם פֿונים נייעם וואָכענבלאַט זיך אַרויסווייזען ערשט שפּעטער: מיר האָבען דערווייל נאָר די ערשטע עטליכע נומערן. אין אָט די נומערן האָבען מיר בעמערקט דערווייל צוויי גאַנץ סימפּאַטישע זאַכען: ערשטענס, דאָס, וואָס די ליטעראַרישע וועלט" דרוקט (אַזוי ווי „דאָס נייע לאַנד") אַרטיקלען וועגען קונסט בכלל, ניט דוקא וועגען יודישער קונסט, און, צווייטענס, דאָס, וואָס די אַזיסוויניגסטע זייט פֿון דער נייער וואָכענשריפֿט איז גאָר ניט שלעכט — בעזונדערס, ווען מען פֿערגלייכט זי מיט דעם „וואָכענבלאַט", וואָס די רעדאַקציע פֿון „פֿריינד" האָט אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען אין וואַרשוי פֿון נייעם יאָהר אָן, און מיט דער (אויך אין וואַרשוי אַרויסגעהענדיגער) צווייוואָכענשריפֿט פֿאַר ליטעראַטור, קריטיק און וויסענשאַפֿט — „אונזער זשורנאַל": די דאָזיגע אויסגאַבען האָבען דערווייל גאָר נעביך אַנגאָרים פּנים...

וועגען זיי, ווי אויך וועגען דער „ליטעראַרישער וועלט", וועט אונז אָבער אויסקומען נאָך מסתמא צו שכּוּעסען מיטן לעזער.

א ווילנער.

בראָניסלאַוו גראָסער.

בראָניסלאַוו גראָסער איז געשטאָרבען.. אין סאַמע ברען פון לעבען און טעטיגקייט, ווען די יונג ענטוויקעלטע כוחות און פעהיגקייטען זענען ערשט צו צייטיגונג געקומען, לעבענסלוסטיג און אַרבייטסדאָרשטיג, איז ער דער 29-יעהריגער, אַלס קרבן געפאַלען, אַ קרבן פון בלינדען אַנזריות'דיגען צופאַל.

אַ קורצען לעבען אָבגעלעבט, אָבער ווי פיעל, ווי שען דורכגעלעבט.. אַלס אַ קינד פון פוילען איז ער אויסגעהאָדעוועט געוואָרען, די בעסטע פוילישע טראַדיציעס, האָפענונגען און טרוימען זענען איהם נאָך אין וויג איינגעזונגען געוואָרען, און צונויפגעבונדען דורך טויזענדער פעדים מיט דער פוילישער קולטור, מיט דעם פוילישען לעבען, מיט פוילישע אידעאַלען איז ער אויסגעוואַקסען. אַ מענש מיט שטאַרק ענטוויקעלטע געזעלשאַפטליכע חושים — און די פוילישע זאַך, דעם פוילישען קאַמפף, דעם קאַמפף פון פוילישען אַרבייטער-קלאַס האָט ער געמאַכט פאַר זיין זאַך, פאַר זיין קאַמפף... ניט געוואוסט אודאי, ניט געפיהלט געווים אין זיך זיין עלטערען שורש, דעם יוד אין זיך.

נאָר גראָסער איז דאָך ניט געבליבען קיין אייביג פרעמדער. אַלע ביז איצט געדרוקטע זכרונות, נעקראָלאָגען, כאַראַקטעריסטיקען האָבען נאָך ניט בעוויזען צו דערקלערען, ווי אַזוי עס איז פאָרגעקומען ביי איהם די געוואַלדיגע אינעווייניגסטע איבערקעהרעניש, וואָס האָט איהם, דעם אָבגעפרעמדטען, דעם אָבגעריסענעם, געבראַכט צוריק צו זיין פאָלק, אין קרייז פון די יודישע אַרבייטער-אינטערעסען. אַלס „סלאַוועק" און „זעלצער" האָט ער דאָ ברייט פונאַנדערגעוויקעלט די אין איהם פערבאָרגענע כחות און טאַלענט... זיין פייערדיגער געזעלשאַפטליכער טעמפעראַמענט, זיין וואונדערבאַרע רעדנער-קונסט, זיינע זעלטענע, ביז זיך פערגעסען איבערגעבענקייט האָבען ניך איהם אַרויפגעטראָגען אויף דער הויך פון דעם קאַמפף פון דעם יודישען אַרבייטער-קלאַס, האָבען איהם געמאַכט פאַר אַ פיהרער, פאַר אַ צענטראַלער פיגור פון דער בעוועגונג... און מיט כבוד האָט ער ביז זיין לעצטען

אזוי־גענבליק, ביז דעם לעצטען אָטעמצוג געטראָגען אויף זיך די משא, איז אפשר אונטער איהר שווערקייט געפאַלען...

צוויי וועלטען האָבען שטענדיג אין זיין נשמה געלעבט, שטענדיג אפשר צווישען זיך געקעמפפט: די ליעבע און צוגעבונדענהייט צו פוילען, צום פוילישען פאָלק און זיינע אידעאַלען און זיין יודישער זעלבסטבעוואוסט־זיין, זיין דורכגעדרונגענקייט מיט די אינטערעסען פון יודישען אַרבייטער. פון דאָרט איז ער ניט אינגאַנצען אַוועק און אויך אַהער איז ער ניט אינ־גאַנצען צוריק געקומען. יודישע קולטור און שפּראַך זענען איהם פרעמד געבליבען, און דאָס פוילישע טייער און הייליג. על פרשת דרכים איז ער, דער פוילישער אינטעליגענט, שטעהן געבליבען. ס׳בינדט איהם אַליין שטענדיג, און ער מוז דעם שטעמפעל דערפון אויף אויף דער בעוועגונג אַרויפלעגען... דאָ שטעהט ער שטענדיג אויף דער וואַך, ס׳זאָלען ניט חלילה אָנגענומען ווערען אַזוינע בעשלוסען אָדער געטאָן ווערען אַזוינע שריט, וואָס זאָלען קענען אָבשטויסען נאָך מעהר די יודישע אַרבייטער פון די פוילישע מיטבירגער; און דאָס ברענגט אויך דערצו, אַז אויף אַלע בעראַטונגען, צוזאַמענפאָהרען, אין דער פרעסע — אומעטום געהערט ער צו די, וועלכע ווילען פערהיטען פון צו שאַרף, צו ראַדיקאַל פאָר־מולירען די יודישע נאַציאָנאַלע פאָדערונגען...

און ער האָט געמוזט ווערען אַנ׳אייביגער קאָמפּראָמיס־זוכער, רודף־שלום׳ניק צווישען די סותר־דיגע און אַזוי אָפט זיך אויף אַנ׳אַנד אָנ־שטויסענדיגע יודישע און פוילישע אינטערעסען... ער איז געווען גרייט מיט זיך אַליין פערשיטען דעם תהום, וואָס איז געשאַפען געוואָרען דורך די פינסטערע כחות און דורות־לאַנגע פאָראורטיילען. אָבער ווי שרעק־ליך האָט זיך געדאַרפט פיהלען דער מענש, ווען ער האָט געדאַרפט צוזעהן, ווי דער תהום וואַקסט אַלץ טיעפער און ברייטער. דער פוילישער באָיקאָט קעגען יודען, וואָס בושעוועט איצט איבער גאַנץ פוי־לען, איז אפשר אויך געווען פאַר איהם דער לעצטער טראָפען, וואָס האָט זיינע כוחות אונטערגעגראָבען, און ער איז געפאַלען...

מוטיג געקעמפפט ביז דער לעצטער מינוט, ביז דעם לעצטען רעשט פון כחות און אייגענעם געזונד און געפאַלען מיט דער פאָהן אין האַנד... עהרליך געלעבט, מוטיג געקעמפפט און טראַגיש גע־שטאָרבען.

ב.

ביבליאגראפיע.

דער נסתר. — געזאנג און געבעט; קונסט־סערלאַ. קיעוו.

אז מען זאָל נסתר׳ס נייעם — און ווידער אמאָל ווילדען — ביכעל מעסטען מיט דער מאָס, וואָס מען מעסט מיט איהר געוועהנטליך ליטעראַטור, וועט מען איהם ביים ערשטען בלעטיל שוין אַ שליידער טון מיט כעס: נוואַלה, וואָס וויל ער סון אונז, אָט דער איינגעגעסענער נסתר: איין רעצעזענט האָט עס שוין געטאָן, און ניט איינער וועט עס נאָך טון מסתמא. עס זענען אָבער דאָך סאַרהאַן מענשען און שרייבער, וואָס לאָזען זיך ניט מעסטען מיט דער סקאַרבאָווער מאָס, און עס מוז דער־בער סאַר די, וואָס וואַרסען אַוועק אַזוינע ביכלעך ווי נסתר׳ס ביים ערשטען עמוד, בלייבען ניט סערענטפערט די פראַגע: צי איז אמאָל אָט דער ווילדער טאַקע ניט איינער סון די, וואָס ווערען געבוירען מיט זייער איינגענער מאָס? און נאָך אַ פראַגע: צי דאַרף מען זיך מיאש זיין סון אַ יונגען בוים און לאָזען איהם אויף הסכר נאָר דערפאַר, ווייל די פירות, וואָס אַ ווינט האָט פאַר דער ציט סון איהם אַראָבגעטרייסעלט, זענען זויער און ניט צום געניסען? צי דאַרף מען אָננעהמען סאַר ווילד דאָס, וואָס איז מעהר ניט ווי אונצייטיג? וואָרום סאַר יעדערן, וואָס לאָזט זיך ניט סערפיהרען דורך די אונגעלומפערטקייטען פונ׳ם סטיל, איז קלאָר, אַז אויב מיר האָבען נאָך ניט אין נסתר׳ן קיין אַריינעלען דיכטער זיינע דיכטונגען זענען נאָך אַלץ עקספערימענטען, און אָפט ניט־איינגעגעבענע עקספערימענטען, האָבען מיר שוין אָבער אין איהם — און דאָס איז אויך עפּס אַ זאַך — אַנ׳אַרינעלען מענשען, אַ מענשען, וואָס קוקט זיך ניט אַרום אין אַלע זייטען, וואָס לייט העלען זאָגען, נאָר ער האַלט די טיעסע טונקעלע אויגען אַראָבגעלאָזען אויף דער שמאָלער איינזאַמער סטעזיקעלע, וואָס ער וויל זיך אַליין אויסטרעטען. דער אונגליק איז נאָר, וואָס ער איז נאָך, ווי עס ווייזט, אין זיך אַליין ניט געניט, און די העזיות פון זיין איינגעגאַרטענען געוויכט נעהמט ער אָן סאַר׳ן געזיכט נזסא, די קאָרטשענישען פון נעבזרט — סאַר אַ געבזרט, און אַזוי קומט ער צו אונז מיט זיבעלעך אָדער נאָר מיט ספיל־בעשעענישען, אָנשטאָט זיי אויסצוטראָגען ביז׳ן סוף, אָנשטאָט (אָהן משלים גערעדט) לאָזען אויסשטעהן און אָבשטעהן אין זיך די זעהונגען, וואָס ער זעהט בלינדעהייד, אין טינטען, וועך ער לעבט, אָבער שאַסט ניט. וואָרום דער שאַסען — דאָס איז דאָך דאָס געוועזענע לעבען, דער דערמאָנען זיך אויף איהם; אַז מען ווערט סריי סון איהם, קאָן מען ערשט דאַן איבער איהם געוועלטיגען און בעווייזען אַנדערע, ניט נאָר זעהן אַליין.

מיר איז קלאָר, אַז נסתר אַליין זעהט עפּס — צי אין חלום, צי אויס׳ן וואָהר — דאָס איז קיין אונטערשייד ניט — און עס איז נאָנץ מענליך, אַז דאָס, וואָס ער זעהט, איז ראוי געוויזען צו ווערען, אָבער ער קאָן עס נאָך ניט ווייזען, ער איז נאָך ניט קיין האַר איבער דעם, ער האָט נאָך ניט קיין רוה דערפאַר, ער האָט דערפאַר נאָך ניט קיין צונג, ער איז נאָך ששום סאַר׳ן ווייטיגסטען, וואָס ער האָט צו זאָגען, און דער־בער מאַטערט ער זיך אַוויסיעל און סטר׳ט אָהן אַ שיעור אונאַרטיקולירטע קלאַנגען און אַוויסיעל ווינקען און אַוויסיעל תנועות— און עס קומט, פערשטעהט זיך, נאָרנישט ניט אַרויס דערפון. וואָלט ניט גלייכער געווען, אַז דער העלען זאָל וואַרטען — און פערשטעהט זיך נים פאַסיוו וואַרטען — אויס׳ן קאָנען? געוויס איז עס ביי יונגע און אָריגינעלע שרייבער נאָר ניט אַזאַ שלעכטער סימן, וואָס דער העלען יאָגט איבער דעם קאָנען, אָבער די טעמעס און כונות, וואָס נסתר האָט, זענען סון דעם מין, וואָס ווען ער קאָן אַליין אויסדריקען,

געהט אויך זיין וועלען פערלאָרען. איך האָב דורכגעלייענט דעם ביכעל (און דאָס איז מיר נאָר ניט אַזוי גרינג אָנגעקומען) פון אַלף ביז תיו, און האָב געזעהן, אַז דאָרט, וואו דער פער־סאַמער דאָט ניט קיין כח אויסצודריקען, וואָס ער זיל, הייס מען אפילו ניט, וואָס ער האָט ג ע־ו אָ ל ט אויסדריקען, עס דוכט זיך אויס, אַז ס'איז ניט נאָר אָהן אַ פאָרם, נאָר אויך אָהן אינהאַלט, כאָטש אין דער אמת'ן איז דאָרט געווים פאַרהאַן אַן'אינהאַלט, און אפשר גאָר ניט אַזאַ אונוויכ־טיגער אינהאַלט. אָבער ס'איז אַלץ אַזוי מטושטש און כאַאָטיש, אַז ס'מאַכט דעם איינדרוק — פון קבלה. דערמיט וויל איך ניט זאָגען, אַז קבלה (וואָס מען זאָל ניט מיינען מיט דעם וואָרט) איז טריף אין דער פאָעזיע. אדרבה. ווען די כונה (און נסתר האָט געווים אַזאַ כונה) צו ווערען דער ערשטער מ ק ו ב ל אין דער יודישער בע־לעטרעטיק, וואָלט ארויסגעגאַנגען מכח אל הפועל, וואָלט עס, נאָך מיין מיינונג, געווען ניט בלויז אַ דרייסטער, נאָר אויך אַ וויכטיגער שריט. אָבער מען דאַרף האָבען רעכט אויף צו שרייבען קבלה. דאָס הייסט: מען דאַרף ניט נאָר אַליין זיין געגוג דערצו צוגעגרייט; אויך די, וואָס מען שרייבט סאַר זיי, מוזען זיין צוגעגרייט: אַ פערבאָרענע בעציהונג, אַן'אַבסאָלוטער פערטרויען מוז זיין צווי־שען דעם קבלה־שרייבער און קבלה־לייענער. נאָר דאַן פערשטעהען זיי זיך אויס'ן וואונק; נאָר דאַן פערשטעהען זיי דעם לשון, וואָס קיינער פערשטעהט ניט. איך געדענק, מיט וואָס פאַר אַ ציטערניש איך פלעג נעהמען אין האַנד יונגעלוויז דעם ספר רזיאל המלאך, און וואָס פאַר אַ טיע־פען איינדרוק ער פלעגט מאַכען אויף מיר, כאָטש איך האָב אין איהם קיין איין וואָרט ניט פער־שטאַנען; אָבער דער ס פ ר רזיאל המלאך איז אַ קופּע טויטע אותיות און ווינלויזע צייכענונגען פאַר דעם, וואָס גלויבט ניט אין רזיאל המלך, דער זוהר איז אויס זוהר אָהן דער אמונה, אַז זיין פערפאַסער איז דער הייליגער תנא ר' שמעון בן יוחאי. געווים קאָנען די קבלה־ספרים האָבען אַן'אינטערעס אויף פאַר דעם, וואָס לייקענט אין זיי — לכל הפחות אַ פסיכאָלאָגישען אינטערעס. דער גרעסטער אפיקורס וועט דאָך ניט אָבלייקענען די ווירקונג, וואָס זיי האָבען אויף דעם, וואָס גלויבט יע אין זיי. לוינט דאָך שוין צוליעב אָט דער כשוף־קראַפט אַליין, וואָס די פערמאָגען, זיך צוהערען צו דעם, וואָס זיי זאָגען און ווי אַזוי זיי זאָגען עס. צוליעב וואָס אָבער זאָל דער לעזער פטר'ן צייט אויף צו לייענען די לאַנגע פערפלאָנטערטע און אונפערשטענדליכע „תפלות און תחנונים" פון עפּיס אַ נסתר? וואָס געהען איהם אָן זיינע טונקעלע כונות? און צי איז טאַקע ניט גערעכט דער רעצענזענט, וואָס וואַרפט מיט גרימצאָרן אַוועק דעם ביכעל ביי דער ערש־טער אונעסרשטענדליכער שורה? צי פערדיענט ניט דער פערפאַסער אָט די נאַטירליכע נקמה, וואָס דער לעזער נעהמט אָן איהם פאַר די פאָר רגע'ס, וואָס ער האָט ביי איהם אָבגענומען? יע, געווים, ער איז ווערט די שטראָף, אָט דער איינ־געשפּאַרטער מענש, וואָס לאָזט שוין אַרויס דעם צ ו ו י ט ע ן ביכעל, וואָס טאָמער לייענט עס עמי־צער דורך, פערשטעהט ער עס ניט, און כאָטש ער איז שוין געוועהנט דערצו, אָט דער פער־פאַסער, וואָס האָט דעם מוט — ניט צו טראַכ־טען קיינמאָל ניט וועגען לעזער, איז דאָך צו האָסען, אַז ס'וועט זיין פאַר איהם אַנאָנלער־נונג. אַנ'אָנלערנונג אין דעם זין, אַז ניט אַלץ, וואָס ער טוט איבערגעבען דעם פאַפּיר, וויל עס לאָזט איהם ניט רוהען, וועט ער אויך איבער־געבען צום דרוק.

———

אויב איך האָב זיך אָבגעשטעלט אויף אָט דעם ביכעל, וואָס דורך ניין צעהנטלעך פון איהם איז פונקט אַזוי שווער און אונאָנגענעהם דורכ־צוקייכען, ווי דורך געדיכטע שטעכעדיגע דער־נעריקוסטעס, און האָב ניט געטאָן, ווי אַנדערע רע־צענזענטען, איז עס נאָר מיין גלויבען אין דער בלום, וואָס צעבליהט זיך אַמאָל דוקא צווישען דערנער, און מחמת מיר דוכט, אַז אחוץ דעם נעדטנער, איז אין די דאָזיגע ווילדע קרייטעכער שולדיג אַ ביכעל אויך דער נאָרטען פון דער יודישער שפּראַך, וואָס איז נאָך אפשר ניט גע־נוג צוגעגרייט פאַר אַזוינע נייע עקאָנאָמישע זוי־מען, ווי די, וואָס נסתר פּרובט פערזייהען אין איהם. אין דעם דאָזיגען ביכעל נופא זענען פאַר־

האַן פערזען און גאַנצע זייטען, וואָס לאָזען זיך לייענען און זענען אויך ווערט, מען זאָל זיי לייענען. דאָס איז דאָרט, וואו דער פערפאַסער נעהט אי־בער פון „נסתר" צו „נגלה", פון נאָט און כאָס צו וועלט און מנשן.

הער־זשע וועט אונז הייזען
פון דער וועלט די פירען,
הער־זשע וועט אונז בלינדע
אויף דער עלטער פירען? —

אזוי הויבט זיך אָן דער „געזאַנג", וואו אין איי־נענאַרטיגע פערזען ווערט איבערגעגעבען פון איין זייט דער געפיהל פון די אַלטע, וואָס קרעכ־זען נעביך:

אָך, צו אונז, די אַלטע,
עפּיס דאָ געשיכטעס
נייע זיך נאָר וועבען...
נייס און היכטיגס, פיהלט זיך,
שטעהט שוין אונטער (הינטער) טירען,
ווענען דעם די יונגע
שטיל געשפּרעכען פיהרען —

און פון דער אַנדער זייט — דער שטאָלצער אויפנעשריי פון די יונגע:

שפּאָט צו יענע זעהערס,
שאַנד צו די, וואָס זאָגען:
סאָטערס שוין געפאַלען,
קינדער נישט דערטראָגען...
אַלט זענט איהר נאָר, זעהערס,
מיער זענט איהר נאָר איינע —
ערשט סאַר קינדער קליינע
לעבען נעהט אַ נייעס
נעהט אין אייער רוהע,
שלאָף אייך אויף די וויעס...
אַלט זענט איהר פאַר זעהען,
מיעדע סאַר נגיאות...

אין אָט די פאַר פערזען, בעזונדערס אין די לעצטע, קאָן מען שוין זעהן דעם איינענאַרטיגען, צו דער ביבעל נאָהענטען טאָן, וואָס נסתר טראָגט אַריין אין דער יודישער שפּראַך און פּאָעזיע. און נאָך שטאַרקער איז דער נעשמאַק פון תנ"ך אין די סטוקים „סון שיר השירים", וואו איינ־צעלנע סטראָפעס זענען פאַרהאַן אויף ווהר איינ־גענעבענע.

אָבער אַפילו אָט די איינגעגעבענע זאַכען האָ־בען אינאיינעם מיט די מעלות די אַלע גרויסע סעהלערן נסתר'ס. דער סעהלער, וואָס בענעגענט זיך אָפטער הי אַלע אַנדערע, איז דער, וואָס איין זאַך ווערט וואַרוירט אויף די סערשיי־דענסטע אופנים. אין די שוואַכערע זאַכען ווערט אָפטמאָל איין און דאָסזעלבע וואָרט אַפילו אי־בערגע'הור'ט אַ פּאָר מאָל:

... און שטיל, ווי שאָטענס,
און נישט בעמערקטע...
שטילערהייט,

אָדער:

נאָך נאָר אין יונגער נאָך,
נאָך נאָר אַ יונגער מאַן...

נאָך ערגער אָבער זענען די גראַמאַטיקאַלי־שע גרייזען. נסתר שרייבט: „עפּיס סאָר ווערט קומען" אָנשטאָט „עפּיס וועט סאָרקומען", „אַרויסגעה" אָנשטאָט „געה אַרויס"; צחישען די פיעל נייע אויסדרוקען און ווערטער־סערבינדונגען פענענענען מיר אַזוינע, ווי „ווייט־ביינאַלטען", „אי־בער בערג און כלה", „כלה־טאָג", „אָהן אַ וואונש נאָך שום", „יונג און אומגעגאַן, בין איך אומ־גענאַן, בין נעקומען בין" ולדומה... אודאי איז עס ניט קיין הסרון, וואָס אַ יונגער שרייבער האָט זיך זיין איינענע שפּראַך מיט זיין איינענעם ריט־מוס מיט זיין איינענעם סינטאַקסיס אַפילו; אָבער פאַרהאַן כללים אַזוינע אין דער שפּראַך, וואָס מוזען, אַזוי הי געזעצען פון דער נאַטור, אָבגע־ריט ווערען פון אַלע שרייבער, פון די אָריגינעלסטע אַפילו. דערצו איז אָריגינאַליטעט אין דער קונסט, אַזוי הי אינ'ם לעבען, אַ קראַסט נאָר דאַן, ווען זי הירקט. נסתר האָט זיך נאָך אַלץ ניט אויסגעלערנט צו הירקען, ער האָט נאָך ניט גע־פונען דעם וועג צום לעזער. און אפשר האָט ער נאָך צו זיך אַליין ניט געפונען דעם וועג. און אומקעהרענדיג זיך צום סריהערדיגען משל, ווי־שען מיר איהם, ער זאָל נים סערגעסען, אַז אַ סרוסט, וואָס איידעלער זי איז, אַלץ מעהר זון און אַלץ מעהר צייט מוז זי האָבען, ביז זי ווערט צייטיג, און דעריבער זאָל ער ניט דוהק זיין דעם קץ און נעבען דערוויל דעם לעזער „פּראָסטערע", דערפאַר אָבער רייפערע זאַכען.

ישראל דאבינאוויטש. — אין יענע טעג. מעשה־לעך. קונסטערלאַנ, קיעוו.

ביים ערשטען אריינפאָהר, אָדער ביי דער „פרעלודיע", ווי דער מחבר רופט עס אָן, ווייזט זיך אַ שמייכעל אויף די ליפּען; „וונינע פעלדער", „לויטערע הימלען", „רויזען־דופט", „קוואַל־מורמלען", „לופטיגע נימפען", „פער׳כשום׳טע האַר־פען" — הכלל: נימנאַזיסטקעס־פּאָעזיע. ניט ווי־לענדיג נאָר לאַפּט מען אַ קוק צוריק צום שער־בלאַט: צי שטעהט דאָרטען ניט אַ מיידעלשער נאָמען? לייענט מען ווייטער — איז ווידער מליצה, אָבער שוין ניט מיידעלשע — „גזלנישע": „און די מענשען אויף דער ערד זענען ביין און שלעכט געוואָרען. בלוט האָבען זיי ליעב געקריגען, בלוט האָבען זיי ווי וואַסער(!) געטרונקען, אין בלוט זיך געבאָדען, מיט בלוט סון עק ביז עק די ערד פערפלייצט א. אז. וו." קעהרט מען איבער נאָך אַ בלעטיל, לייענט מען — „ווערטער שרעקליכע, ווי דער סאַמום, וואָס טראָגט זיך איבער דעם ברייטען מדבר, שרעקליכע, ווי די בשורה וועגען פינסטערן טויט. ווערטער שוואַרצע, ווי דער חושך, וואָס האָט געשוועבט איבער דעם אָבגרונד ביז די ימי הוצירה, שוואַרצע, ווי דאָס פינסטערניש סון קאַלטע פערגעסענע קברים. ווערטער, וואָס פאַ־לען..." קורץ: ווערטער, ווערטער און ווער־טער. געדאַנקען זענען, אַגב, אויך סאַרהאַן, זע־נען זיי אָבער ניט מעהר אָריגינעל ווי די ווערטער. נאָר גוט, וואָס זיי זענען „אויסגעלייענט" אין בעלעטריסטיק סון ניט אַזאַ שלעכטען סאָרט, ווי דער, וואו די ווערטער זענען גענומען.

אַרויסגעגעבען זענען די „מעשה־לעך", וואָס איך ווייס ניט, סאַרוואָס זיי רופען זיך „אין יענע טעג", שען. האָב שיער ניט געזאָגט: צו־שען.

עיקר שלחתי: „שוידרהאַסט" איז ניט קיין שם־עצם, ווי דער מחבר מיינט (ז. 36), און „פערקלערט אַ בילד" (ז. 41) — ניט יודיש.

ש. נ.

די יודישע אגדות. — בעאַרבייט און גרופירט נאָכ׳ן אינהאַלט דורך ח. ח. ראַבניצקי און ח. נ. ביאַליק. באַנד צווי. אָדעס, תרע"נ.

די יודישע אגדות קומען דאָ צו אונז אי־בערגעגאָסען אין אַ כלי שליש, אַלס איבערזעצונג סון אַנ׳איבערזעצונג. שוין די מאָדערן־העברע־אישע שפּראַך סון דעם „ספר האגדה", הגם דאָס איז טאַקע ביאַליק׳ס שפּראַך, גיט אונז נאָר אַ שוואַכען ניואַנס סונ׳ם בעזונדערן חן, וואָס איז אויסגענאָסען אויף דער תלמוד־און מדרש־שפּראַך, שוין דאָרט איז דער צייטליכער און אָרטליכער קאָלאָריט שטאַרק געמינערט. אפשיטא שוין אין יודיש, וואָס איז בעצם אויסגעוואַקסען נאָר אין אַנ׳אַנדער סביבה, פערלירען די אגדות ליטעראַ־ריש אַ סך. און מ׳מוז נאָך דערצו זאָגען, אַז קיין גרים מיה האָבען זיך די בעאַרבייטער ניט גע־געבען אריינצוטראָגען אין אונזער מאַמע־לשון כאָטש אַ מקצת סון יענעם אַלטערטימליך־אינ־טימען מאָן. מ׳האָט געמיינט, אַז מען איז יוצא דערמיט, וואָס מ׳ניט איבער אין אַ מעהר אָדער ווינציגער קלאָרער שפּראַך דעם אינהאַלט סון די אויסגעקליבענע אגדות.

און דאָ שטעלט זיך די שאלה, צי די פאָרם סון דער צונויפשטעלונג סונ׳ם נאַנצען ווערק איז טאַקע די געוואונשענע, צי זי ניט טאַקע אַ ריכטיגען בעגריף וועגען דעם, וואָס זענען אַזוינס די אגדות פאַר זיך און וואָס פאַר אַ ווערט קאָנען זיי האָבען פאַר אונז, די מאָדערנע יו־דען. וואָרום דאָס איז דאָך קיין סתם ניט, אַז מיר זענען ווהר ווייט אוועק סון יענער וועלט, וואָס האָט אין די אגדות איהר אויסדרוק גע־פונען. בכדי צו בענעהמען די אגדות ווי געהעריג, מוזען מיר האָבען די סעהיגקייט זיך אריבערצו־טראָגען צוריק אויף יאָהרהונדערטער, און דעם כח צו מאַכען אַזאַ קפיצת הדרך האָט ניט איט־ליכער. דעריבער מוז מען די דאָזיגע ווערק ברענגען נעהענטער צו אונז, זיי בעלייכטען דורך די וויסענשאַפטליכע מעטאָדען סון אַנאַליז און סינטעז, איבערגיסען זיי אינ׳ם סורעם סון אונ־זער איצטיגען בעגריפען־קאָמפּלעקס. ערשט

דעמאָלט וועלען סאַר אונז קלאָר אַרויסטרעטען די געשטאַלטען פון דער אַלטער צייט, וואָס זע־נען איצט נאָר שאַטענס, ערשט דעמאָלט וועלען מיר זיך קאָנען אָכנעבען אַ קלאָרען דין־וחשבון וועגען דעם, וואָס סונ׳ם אַלטען אינהאַלט האָט געהאַט אַ ווערט נאָר סאַר דיין צייט און וואָס האָט אַנ׳אייבינען ווערט.

די גרופירונג לויט דעם מאַטעריאַל קאָן אונז, פשוט׳ע לעזער, די אמת׳ע פאָרשטעלונג וועגען דעם לעבען און לימעראַטור פון דער אנדות־צייט ניט געבען. דאָס קאָן נעבען נאָר אַ בע־האַנדלונג לויט׳ן ליטעראַר־היסטאָרישען מעטאָד, און נאָר דער, וואָס וועט דאָס טון, וועט מיט אַנ־אמת מקיים זיין בנוגע צום יודישען סאָלק די מצוה פון השבת אבדה.

נאָר ביז דער דאָזיגער געלעהרטער וועט ביי אונז אויסהאַקסען, וועט נאָך מסתמא ניט ווינ־צינ צייט פערגעהן. דערפאַר טאַקע פערדיענען די בעאַרבייטער פון „די יודישע אנדות“ אַנ־אמת׳ן יישר כח פונ׳ם יודישען לעזער, וואָס זיי האָבען כאָטש אין דער קנאַפער מאָס געשטילט זיין דאָרשט צו בעקענען זיך מיט זיין אַלטער, כמעט פערלאָרענער ירושה. און זאָל טאַקע דער דאָזיגער ספר ווערען אַ טיש־בוך אין יעדער יודישער שטוב, און זאָלען יודען טאַקע אָפט אין איהם אריינקוקען — לייענען כסדר וועט אפשר צו שווער אָנקומען — וואָרום ניט איין מאָל וועט צו ווי אַ בליץ טון דער פונק פון געטליכען געדאַנק, ניט איין מאָל וועלען זיי דערשפירען דעם הויך פון אייביג־מענשליכען געפיהל.

ק—ן.

יעקב סיכמאַן.—סאַר שול און פאָלק.

הרעסטאָמאַטיע, בעשטימט סאַר נעוועהנ־ליכע און אָבענד־שולען. פערלאַג אַ. גינ־לין, ווארשוי תרע“ב.

סאַר דער צייט, וואָס ס׳נעהט די מחלוקת וועגען דער שפראַך־פראַגע, און יעדער צד זוכט אַליין נייע טעאָריעס, אויף צו דערוויזען, אַז מען דאַרף, אָדער מען דאַרף ניט לערנען אויף יו־דיש, און מען לאָזט זיך אריין אין לאַנגע הקירות מבה דעם, צי דאָס, וואָס כמעט דאָס נאַנצע סאָלק רעדט און דריקט אויס זיינע נעדאַנקען אויף אַ שפראַך, איז נענוג, אַז זי זאָל אָנגערופען ווערען סאָלקס־שפראַך, — סאַר דער צייט האָט דאָס לעבען אַליין געגעבען אַנ׳ענטסער אויף דער פראַגע. דאָס סאָלק האָט ניט געוואָלט וואַרטען, ביז די הלוקי־דעות וועלען אויסגעגלייכט ווערען, און האָט אַרויסגעשטעלט זיינע סאָדערהנגען. ניט קו־קענדיג אויף אַלע אינעווייניגסטע און אויסזייי־נינסטע מגיעות האָט מען סאַרט געמוזט אריינ־נעהמען אין דער פראָגראַם פון די למדים יו־דיש אויך, און אָנהויבען, ניט ווילענדיג אפילו, אין סיעל ערטער לעהרנען אויף יוריש, לכל־הפחות, די ערשטע לעהר־יאָהרען.

צום בעדויערן איז אָבער ביז אַהער נאָך ניטאָ ביי אונז קיין אין דרעסטאָמאַטיע. וואָס מען זאָל קאָנען רעקאָמענדירען סאַר דער אָנפאַנגס־שול. ווי הייסט די בעדערפניש פון אַ יודישער דרעס־טאָמאַטיע איז גרויס, קאָן מען שוין אַרויסזעהן דערפון, וואָס אַזאַ ניט געלונגענער לעהר־בוך, ווי „היהודיה“ פרידמאַנ׳ס, האָט שוין אויסגע־האַלטען דריי אויסגאַבען. דעריבער איז נאַנץ פער־שטענדליך דער אינטערעס, וואָס רוסט ביי אונז אַרויס יעדער נייער נסיון אין דעם פרט.

ליידער, קאָן אויך דאָס בוך „סאַר שול און פאָלק“ אונז צופרידען ניט שטעלען. דאָס, וואָס „דער מחבר פון דיזען בוך האָט נעמוזט(?) אין דינען האָבען איינצייטיג אי דעם נעוועהנליכען שי־לער, אי די אָוועגד־שול, ניט פערגעסענדיג ביי־דע“, האָט געבראַכט דערצו, אַז דאָס בוך וועט ניט בעפרידיגען ניט די, ניט יענע פון די ביי־דע אויבען דערמענטע קאַטעגאָריעס לעזער. דער מחבר אַליין האָט געזיהלט, אַז צוזאַמענשטעלען איין דרעסטאָמאַטיע אי סאַר קליינע, אי סאַר דערהאַקסענע איז אַ האַרבער לייעניש, און אַז ס׳איז נאַנץ מעגליך, אַז ס׳זאָל זיך איהם ניט איינ־געבען. און מ׳ר בעדויערן מחמת דעם זעהר, וואָס ער האָט סונדעסטוועגען סאַרט „נעמוזט“ זיך נעה־מען סאַר אַזאַ אַרבייט.

די דרעסטאָמאַטיע האַלט אין זיך גאַנצע 5 אָבטיילונגען, און יעדע אָבטיילונג האָט איהר

בעזונדערן נאָמען, בעת די ערשטע סיער אָב־טיילונגען וואָלטען כמעט געקאָנט אָנגערופען וועדען מיט איין נאָמען.

ה׳ סיכמאַן איז, ווייזט אויס, אַ גרויסער ליעב־האָבער פון גרופירונגען. שבת און יום־טוב איז צונויפגעגרופירט אין אַ בעזונדער אָבטיילונג; „יודישע קינדער" סערנעהמט אויך אַ גאַנצע אָבטיי־לונג. הוץ דעם איז אַ דריט־חלק פון דער ערשטער אָבטיילונג סערנומען מיט 3 ספּעציעלע גרופּירונגען: „פון דער אגדה", „יודישע ווצען", און יודישע שפּריכווערטער". די אַגדות דאַרפען אודאי בע־קומען אַן אָרט אין כרעסטאָמאַטיע, אָבער דאָך איז סיעל גלייכער, אַז זיי זאָלען זיין צעווייט איבער׳ן גאַנצען בוך און צוגעפּאַסט צו די אָדער יענע ערצעהלונגען. די ווצען זענען שאַבלאָנע און באַנאַלע און האָבען אפשר יאָ אַ זין אין אַ ספּעציעלען ווערק מיט אַ ספּעציעלען ציעל, אָבער ניט אין אַ לעהר־בוך פאַר קינדער.

אַ שפּריכ־וואָרט האָט אַ זין און אַ טעם דעמאָלט, ווען מען זאָגט איהם צו דער צייט און צו דער זאַך, אָבער אַז מען שלעפּט צונויף מיט אַכאָל אָנדערהאַלבען זייטליך מיט הוילע שפּריכווערטער, בעקומען זיי אַלע אַ לא־יוצלח־דיגען פּנים. ה׳ סיכמאַן איז זעהר גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז „ס׳גיבט ניט קיין פּאָפּולערע ווייסע־שאַפט, נאָר ס׳איז דאָ אמת׳ע ווייסענשאַפט", נאָר דאָך, מיין איך, איז פאָרט מעגליך די אמת׳ע ווייסענשאַפט אויסדריקען אין אַ פּאָפּולערען אופן. ליידער, האָט זיך דאָס דעם מחבר ניט איינגעגע־בען, און די „ווייסענשאַפט", וואָס איז אַריין אין כרעסטאָמאַטיע, מאַכט זעהר אַ שלעכטען איינ־דרוק.

די ווצעניגע אילוסטראַציעס, וואָס זענען דאָ אין בוך, זענען גוטע, נאָר זיי זענען אַרויס זעהר ניט קלאָר.

ניט קוקענדיג אויף אַלע הסרונות, מוז מען זאָגען דעם אמת, אַז דער מחבר האָט ביים אויס־קלייבען דעם מאַטעריאַל צום לייענען דאָך בע־ווזען אַ גוטען ליטעראַרישען געשמאַק, און דאָס בוך וועט, בלן, ניט זיין קיין איבעריגע ערשיינונג אין אונזער אָרימער לעהר־ליטעראַטור.

דער אויסווייניגסטער אויסזעהן, דער דרוק און פּאַפּיר זענען גאַנץ גוטע.

ד. האָכבערג.

אנמערקונג:

די רעדאַקציע האַלט פאַר נויטיג צו געבען די מעגליכ־קייט צו בעהאַנדלען די פראַגע וועגען חדר, וואָס איז געווען גע־שטעלט אויף דער לעצטער בעראַטונג פון די „מפּיצי השכלה", די פאָרשטעהער פון ביידע ריכטונגען, וואָס זענען דאָרט געווען פערטרעטען. אַלס איינע פון די ווילטיגסטע און פערפלאָנטערטסטע פראַגען איז זי ראוי בעהאַנדעלט צו ווערען אַלזייטיג און אונפאַר־טייאיש. איבער טעכנישע סבות איז דאָס געווען ניט מעגליך שוין צו טון אין ערשטען בוך פון זשורנאַל. ס׳וועלען דעריבער אין צווייטען בוך קומען אַרטיקלען, וואָס פערטיידיגען ביידע שטאַנד־פונקטען.

די רעדאַקציע.

פון דער רעדאקציע.

1) די רעדאַקציע בעט די לעזער-פריינד, צו שיקען בעריכטען וועגען קולטורעלען און געזעלשאַפטליכען לעבען אין זייערע ערטער. אויף דעם סמך וועט ווערען צונויפגעשטעלט די אָבטיילונג „בילדער פון פראָווינץ-לעבען".

2) די רעדאַקציע האָט בדעה אָבצוגעבען אַנ'אָרט אויף פאַר דער אויספאָרשונג פון דער יודישער שפראַך. דערין קאָנען די לעזער אַ סך מיט-העלפען. עס זענען פאַרהאַן אַ סך גוטע יודישע ווערטער, וואָס ווערען געברויכט נאָר אין איינציגע נעגענדען, און זענען דערפאַר אין דער ליטע-ראַטור ניט בעקאַנט, אָדער אַזעלכע ווערטער, וואָס אַלטע יודען ווייסען זיי נאָך, אָבער די יונגע ווייסען זיי שוין ניט, און געברויכען אָנשטאָט דעם פרעמדע ווערטער. מיר בעטען דעריבער אַלע לעזער צושיקען אונז זעלטען געברויכטע ווערטער פון זייער קאַנט, בעזונדערס פערשיידענע טעכנישע טערמינעס פון בעלי-מלאכות, נעמען פון נטיעות און חיות, פון כלים אין בעל-הבית'ישקייט און געצייג וכדומה. די דאָזיגע ווערטער ווע-לען ווערען אָבגעדרוקט אינ'ם נאָמען פון די צושיקער אין זשורנאַל „די יודישע וועלט", אָדער אינ'ם יאָהר-בוך „דער פנקס". אויף וועלען זיי דיענען אַלס מאַטעריאַל פאַר'ן קומענדיגען יודישען ווערטער-בוך.

3) אויך איז איצט געקומען אַ צייט, מיר זאָלען אָנהויבען קליי-בען אונזערע אַלטערטימער. אין ווילנא האַלט זיך איצט אין גרינדען אַ יודישער היסטאָרישער מוזיי. מיר בעטען די לעזער אונז צו געבען וויסען וועגען אַלע אַלטערטימליכע זאַכען, וואָס זיי ווייסען: אַלטע כתב-ידען, געדרוקטע ספרים, פערשיידענע כלים, געצייג, קליידער, פנקסים, חפצים פון בתי-מדרשים און שולען וכדומה. אויב עמיצער וויל מנדב זיין אַזעלכע זאַכען פאַר'ן קומענדיגען מוזיי, קאָן מען דאָס צושיקען אין דער רעדאַקציע, פון וואַנען ס'וועט איבערגעגעבען ווערען צו די גרינדער פון מוזיי. דער נאָמען פון די מנדבים וועט פערעפענטליכט ווערען. אָדער איב ס'איז ערגיץ דאָ צו קויפען אַלטערטימליכע זאַכען, בעטען מיר אונז מודיע זיין די תנאים. אויך זענען געוואונשען פאָטאָגראַפיעס פון אַלטע בנינים און זייערע טיילען, שניצונגען אויף אָרון-קודש'ס, מצבות וכדומה. די פאָ-טאָגראַפיעס וועלען ווערען פערעפענטליכט אין זשורנאַל.

רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער **ב. א. קלעצקין.**

При этой книгѣ журнала подписчикамъ разсылается безплатное приложеніе—«Проспектъ книгоиздательства Б. А. Клецкина.

„הזמן" לשנת 1913

בחלק הספרותי של „הזמן" עבדו ועובדים כמעט כל טובי הכותבים הספרותיים שלנו, והצעירים ביחוד. מלבד הפרקים התמידיים הולך ונדפס ב„הזמן" ספר גדול בשלשה חלקים בשם „תולדות רעיון חבת־ציון" מאת ש. ל. ציטרון.

מחיר „הזמן" עם המשלח לשנה:

ברוסיה 8 רובל; בחו"ל במשלח ב"פ בשבוע 10. בחו"ל במשלח יומי 13 רובל, לפי ערך זה—לחצי שנה, לרבע שנה ולחדש אחד.

הירחון של „הזמן" לשנת 1913.

„ביבליאותיקה" חדשית של ספרים גדולים בחכמת ישראל ודברי ימיו. כל י"ב הכרכים של „הביבליאותיקה" לשנת 1913 מוכנים כבר לשלוח בדיוק נמרץ בכל יום הט"ו בחדש. כל ספרי ה„ביבליאותיקה" לשנת 1913 מכילים בערך 4,000 עמודים, ומחירה עם המשלוח לשנה א) לאינם־חתומי „הזמן" 10 רובל; (בחו"ל 12 רובל). ב) לחתומי „הזמן" 4 רובל (בחו"ל 6 רובל). לפי ערך זה — לחצי שנה ולרבע שנה. כל כרך חדשי לחתומי „הזמן" 33 קפ. (בחו"ל 50 קפ.).

ספרי הפרס של „הזמן" לשנת 1913.

א) „ערוך השלום" שנים עשר כרכים גדולים בלי שום השמטות הצינזורה מאת הד"ר חנוך יהודה אלכסנדר קאהנט. כרכי „ערוך־השלם" ישולחו שנת 1913 בדיוק אחת לשלשה חדשים. מחיר כל כרך עם המשלוח: לאינם־חתומים על „הזמן"—ברוסיה 2,50 ר. (בחו"ל 2,80 רובל) לחותמי „הזמן"—ברוסיה 1,50 רובל (בחו"ל 1,80 רובל).

ב) „מאור היהדות" אנתאלוגיה גדולה לספרות התורה־שבעל־פה עם מבואים וביאורים קצרים חובר ע"י יהודה־ליב ברנר.

בשנת 1913 יצאו לאור ארבעה כרכים של „מאור היהדות" וישלחו להחתומים אחת לשלשה חדשים.

מחיר כל כרך עם המשלוח: לאינם־חתומים על „הזמן"—ברוסיה — 2,50 רובל. (בחו"ל 2,80 רובל). לחתומי „הזמן"—ברוסיה—1 רובל. (בחו"ל 1,30 רובל).

ג) תלמוד בבלי ומכתות קטנות ירושלמיות עם פירוש רש"י ותוספות, רמב"ם, ר"ן, תורה־אור ומסורת־הש"ס.

מסודר דף על דף בשנים־עשר כרכים גדולים. כל הש"ס הזה, אשר מחירו מלבד המשלוח הוא 9,25 רובל, נמכר לחתומינו עם המשלוח רק בעד 5.80 רובל. (45 קפ. בעד כל כרך חדשי עם המשלוח).

מאת הקונטורה של „הזמן"

עפ"י החוזה שעשרתה הקונטורה של „הזמן" עם הוצאת־הספרים „בלאגה" בפטרבורג (ניבסקי פרוספיקט, 88), העוסקת בהפצת קורסים פופולאריים, שחוברו בלשון המדינה ע"י פדגוגים מומחים, הסכימה אורתה הוצאת הספרים למכור את ספרי־הקורסים שלה להרתומי „הזמן" כמעט בחצי־מחירם. ספרי הקורסים הנ"ל הם: א) „הגימנאזיה בבית" („Гимназія на дому") 28 ספרים. ב) „אקאדימיה למדעי המסחר" („Академія коммерческихъ знаній") 15 ספרים. ג) אקאדימיה לתלמוד הלשונות האשכנזית, הצרפתית והאנגלית («Академія иностранныхъ языковъ»). 10 ספרים לקורס שלם של כל אחת משש הלשונות הנ"ל. פרוספיקטים מפורטים בנידון הקורסים יש לדרוש מאת הוצאת־הספרים „בלאגה". אולם רצוי החתימה עליהם בהנחה מהמחיר בשביל חרתומי „הזמן" יש לדרוש מאת הקונטורה של „הזמן". לתשובה יש לצרף מרקה בת 10 קפ.

החתימה על „הזמן", על הירחון „ביבליאותיקה", על ה„ערוך השלם" ועל „מאור היהדות" מתקבלת למחירי הרידקציה—בלי שום תוספת בעד המשלח—בכל בתי־הדואר שברוסיה ופולין.

האדרס: Вильна, „ГАЗМАНЪ" — Wilna, „HASMAN" (Russland).

ווילנער פערלאג פון ב. א. קלעצקין

ס'זענען ארויס פון דרוק און פערקויפען זיך:

שלום אש.—מעשה'לעך פון חומש. באַנד I (בראשית) אילוסטרירט
פרייז: בראשית 75 ק', עלעגאנט געבונדען 1 רוב.

שלום אש.—מערי. ראָמאַן פונ'ם לעבען פון דער יודישער יוגענד.
פרייז: בראָשירט 1,25 ר., עלעגאַנט געבונדען 1.55 ר.

דוד איינהארן.—מיינע ליעדער. אָריגינעלע הילע מיט טיטעל-בילד.
פרייז: בראָשירט 50 ק., געבונדען 75 ק.

א. ווייטער.—דער שטומער. אַ דראַמע אין פיער אַקטען.
פרייז: בראָשירט 40 קאָפּ.

בעל-מחשבות.—געקליבענע שריפטען. באַנד III.
פרייז: בראשירט 1 ר', געבונדען 1.30 ק.

ר. קיפלינג.—דאס בוך פון דזשאנגל. איבערז. פון 5. שאַפּיראָ.
אלכסנדרינ. פאַפּיר. פאַרביגער טיטעל-בילד, אילוסטרירט.
פרייז 2 רובל. דאָס זעלבע אין 8 איינצעלנע ערצעהלונגען
(קליינע אויסגאַבע) צו 30—20 ק. יעדעס העפט.

אויפ'ן סקלאד:

„דאס יודישע ווארט" — ליטעראַרישע
כרעסטאָמאַטיע אין 3 טיילען, II-טע אויפ-
לאַגע פרייז געבונדען באַנד I 75 קאָפּ.;
באַנד II-III 1.25 רובל.

די איבעריגע ביכער פון דער ערשטער סעריע פערענדיגען זיך
אין דרוקען און וועלען אין די נאָהענטסטע וואָכען ערשיינען.

פראספעקטען אומזיסט.

פאַר איינצעלקויפער, וואָס זענדען זיך דירעקט אין פערלאג.

— פאָרטאָ פריי. —

אדרעס:

Книгоиздательство Б. А. КЛЕЦКИНА, Вильна.

די יודישע וועלט

ליטעראַריש-געזעלשאַפטליכע מאָנאַטסשריפט.

№ 2.

פעברואַר 1913.

ווילנער פערלאַג פון ב. א. קלעצקין.

איבערדרוקען און איבערזעצען די אַרטיקלען פון „דער יודישער וועלט" אָהן דער הסכמה פון די מחברים — איז פערבאָטען (געזעץ פון 20-טען מערץ 1911).

אַבאָנעמענטס-פּרייז.

אין רוסלאַנד:	אין אויסלאַנד:
אַ יאָהר — 4 רובעל,	אַ יאָהר — 5 רוב.,
אַ 1/2 יאָהר — 2 רובעל,	אַ 1/2 יאָהר — 2.50 רוב.,
אַ 1/4 יאָהר — 1 רובעל.	אַ 1/4 יאָהר — 1,25 רוב.

איינצעלנע ביכער צו **40** קאָפּ.

„Ди Юдише Велтъ", ежемѣсячный журналъ, № 2,
февраль 1913 г.

שלום אש.

חורבן ירושלים.

פאָעמע אין פיער געזאַנגען.

עס זענען פאַרהאַן צוויי ירושלימ׳ס,
ירושלים של מטה און ירושלים של מעלה.

(עגדע).

פערטער געזאַנג.

יהוה׳ס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהו׳ן משה׳ן רופען. — משה געהט איבער די וועלען פון ירדן. — משה מיט דער זון און שטערן. — משה געהט אין בבל די יודען בעפרייען. — די תפילה פון דר׳ערד. — די גולי בבל ביי די טייכען זיצען. — יהוה׳ס שטים. — משה קומט פאַר יהוה אָן. — זיין טענה פאַר גאָט. — די לוחות קומען פאַר עדות קעגען ישראל, די מלאכים קומען פאַר עדות קעגען ישראל. — משה׳ס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל. — די מוטער רחל פאַר גאָט. — יהוה געהט מיט ישראל אין גלות אַריין. —

באַלד אַנטשוויגען זענען די אבות געוואָרען, צי־טערנדיג אויף זייערע שטולען זיצען געבליבען. ווי אַ דו־נער האָט יהוה׳ס שטים געשאַלט און איבערגעגאַנגען מיט דעם שטורמווינט פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. בעהאַלטען האָבען זיך די פויגלען אין זייערע נעסטען אַריין, און די ווילדע חיות אין וואַלד האָבען געברומט פאַר אונבעוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאַלען. געציטערט האָבען די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדונערט מיט זיין שטים אַזוי:

„אויף מענשען־צרות טוט איהר קלאָגען, אויף דעם, וואָס דער קערפּער איז אין געפאַנגענשאַפט, און דעם צער פון גאָט זעהט איהר נישט. אונטערטעניג איז דער אמת געוואָרען, דאָס געזעץ איז געשטאָרבען, און קיינער וויים נישט מעהר, ווער יהוה איז. געה, ירמיה, רוף מיר מיין שותף אַהער, משה בן עמרם. אין זיין האַנד האָב איך דאָס געזעץ פאַר די מענשען איבערגעגעבען, קומען זאָל ער דאָ פאַר מיר, צוריק וועל איך נעהמען מיין האַנד פון דער וועלט, וואו זיי האָבען מיין אמת פערגעסען".

און געענטפערט האָט ירמיה מיט ציטערנדיגער שטים: „איך וויים נישט, וואו משה איז אַהינגעקומען. גע־נומען האָסט דו איהם אין דיינע הימלען אַריין, און פער־הוילען איז ער פון די שטאַרבליכע: קיינער וויים נישט, וואו משה איז. וואו זאָל איך איהם זוכען געהן?" געענט־פערט האָט יהוה: „געה צום ירדן און שטעל זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלען אַריין: „משה בן עמרם, קום פאַר גאָט צו געהן!"—און ווייזען וועט ער זיך דיר".

געגאַנגען איז ירמיה, וואו גאָט האָט איהם בעפויה־לען, געשטעלט האָט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאַכט איז עס געווען, און געשטורעמט האָט דער טייך, אויפגע־הויבען האָבען זיך זיינע אינדען און געשטעלט זיך ווי אַ וואַנט. דען גערונען האָבען אין דעם טייך די יודישע טרע־רען, אַלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאָכט האָבען זיי די וואַסער, געגראָבען אַ גרוב ביז זיין טיעפען אונ־טערגרונד, און געוואָרפען האָט דער שטרוים זיך באַרג־אויף און טאָל־אַרונטער. גערופען האָט ירמיה אין דער טונקעלער נאַכט צום רוישענדיגען טייך צו: „משה, משה! ביזט פאַר גאָט בעגעהרט". באַלד געשטילט האָט זיך דער ירדן, די וועלען זיך בערוהיגט, ווי די אונטערטע־ניגע, האָר־בעוואַקסענע הינט זענען זיי געלעגען אונטער

זיינע פיס. און משה איז געטרעטען איבער זיי פון דעם געטליכען סוד אַרוים, וואו גאָט האָט איהם אויפגעהאַל־טען. יונג איז ער געווען, שוואַרץ, מענליך בעוואָקסען זיין געזיכט. און מיט׳ן פייערדיגען גריפעל אין דער האַנד, וואָס מיט איהם האָט ער די לוחות געקריצט, געהט ער, דער געטליכער קריצער, העכער פון אַלע, שטאַרקער פון אַלע, טרעט ער אויף די אונטערטעניגע וועלען און קומט פאַר ירמיה׳ן אָן אויף דעם ברעג, ווי אַ געטליך געשטאַלט: „וואָס איז דער מעהר? ווער רופט מיך פון מיין רוה אַרוים?" — מורא האָט אויך ירמיה געהאַט פאַר איהם צו זאָגען, אַז די יודען זענען אין גלות פערטריבען, האָט ער אויך געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואָס עס איז. דו ביזט פאַר גאָט בעגעהרט". געגאַנגען איז משה צו זיינע פריינד, צו דער זון און צו די שטערען, וואָס שיינען אין הימעל אויבען. גוט־פריינד איז ער געווען מיט זיי פון יענער צייט, ווען ער איז גאָטס גאַסט אין הימעל געווע־זען, ביי דער תורה מקבל זיין. האָט ער זיי געפרעגט: „זאָגט מיר, אַלטע פריינד, ווייסט איהר נישט, וואָס עס איז געשעהן — וואָס גאָט האָט מיך געלאָזט רופען פון מיין רוה אַרוים?" לאַנג געשוויגען האָבען די שטערען, נישט געוואָלט משה׳ן דעם צער אָנטון. די זון האָט דאָך צו־לעצט געזאָגט: „דיין ווערק, משה, איז געוואָרען צו נישט, צעשטערט האָט גאָט דעם באַנד מיט ישראל, פערטריבען איהם פון זיין לאַנד — דעם בית־המקדש פערברענט, און איינזאַם און פערלאָזט דרעהט זיך יהוה אַרום. אין די הימלען איז ער נישטאָ (דערפאַר געשלאָגען איז אונזער ליכט), אויף דר׳ערד צווישען די לעבעדיגע נישטאָ—הערשט דאָס שלעכטס אומעטום. אויפגעשטאַנען זענען די פינ־סטערע כוחות און שרעקען צו פערנעהמען, חלילה, יהוה׳ס אָרט. די געוויקסען רייסען איינער פון אַנדערן די ליכט אַרוים, וואָס מיר שיקען איבער זיי. דאָס געזעץ איז טויט. יהוה

איז אַוועק. געה, משה, ראַטעווע די וועלט פון אינטערגעהן, פיהר איין דאָס רעכט צווישען די מענשען פון דער וועלט, צווישען די חיות אין וואַלד, צווישען די געוויקסען אין פעלד, — פאַר אַלעמען האָבען מיר ליכט. ברענג, משה, יהוה׳ן דער וועלט צוריק״.

ווי משה האָט געהערט די טרויעריגע בשורה, האָט ער איבערגעלאָזט זיינע אַלטע פריינד און געזאָגט צו ירמיה: „פיהר מיך צו די יודען אין גלות אריין, בע־פרייען וויל איך זיי — איך וויל זעהן, ווער עס וועט מיר אין וועג שטעהן״.

גענומען האָט ער זיין געטליכען שעפער־שטאָק אין האַנד און געגאַנגען איז ער איבער׳ן לאַנד — זיבען מייל אַ טריט. נאָכגעקוקט האָבען איהם די פעלדער מיט אַ שטיל געבעט — און די בערג זענען קלענער געוואָרען פאַר איהם, דערשראָקען זיך און אין די זייטען זיך אָב־גערוקט. אויסגעשטרעקט האָט די ערד נאָך איהם די הענד — אָנגעכאַפּט איהם ביי זיין קלייד און געבעטען זיך אַזוי: „אָ, לייז, משה, די יודען פון גלות אוים, ברענג מיר ווידער די קינדער צוריק״, — געבעטען האָט זי זיך, ווי אַ מוטער. וואָרום געשוואוירען האָט די ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איהר פערטריבען געוואָרען, אַז זי דאַרף קיין תבואות פאַר אַנדערע נישט אַרויסברענגען. פערשטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלען פון איהר חיות און די זאַפטען אין איהר טיעפעניש בעהאַלטען פאַר איהרע קינדער, ווען זיי וועלען צוריקקומען צו איהר.

געטראָפען האָט זיי משה ביי די טייכען פון בבל זיצען, אין די ריטער־געוויקסען ביי די ברעגען אויפגע־האַלטען האָבען זיי זיך. זייערע פידלען אויף די צווייגען אויפגעהאַנגען, און די האַרפעס ליגען צעבראָכען צו זייערע פיס. זייערע בליקען זענען מיט בענקשאַפט צום וואַסער געווענדט. דערמאָנט האָבען זיי זיך אָן דעם ירדנ׳ס וועי־

לען און דעם שלח׳ס שטילען שעפטשען, און הערען האָ־בען זיי פון וואַסער געוואָלט אַ גרום פון זייער היים, וואָס די וועלען ברענגען מיט׳ן שטרוים מיט. פערלאַנגט האָט פון זיי דער פיינד ציונ׳ס געזאַנג, ירושלימ׳ס ליעד. „ווי אַזוי קענען מיר דיר זינגען ציונ׳ס געזאַנג אויף פרעמדער ערד?" אָבגעביסען האָבען זיי זיך די פינגער פון זייערע הענד, צעבראָכען די האַרפען צו זייערע פיס, און אויפ־געשטאַנען ווי איין מאַן, און אַ גרויסע שבועה געשוואָרען, די שבועה פון אייביגען קיום. אָ, געציטערט האָבען בבל׳ס וואַסערן פון ישראל׳ס געטרייען וואָרט, — וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוירען: „פערגעסען ווען מיר וועלען דיך, ירושלים, זאל ווערען אונזער רעכטע האַנד פערגע־סען, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפּט—ווען מיר וועלען דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד".

געטראָגען אויף די פליגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק און אויסגעשפּרייט זי ווי אַ טוי איבער די פעלדער אַרום. איינגעזאַפּט האָט אין זיך די ערד ישראל׳ס געטריישאַפט און זי טראָגט זי, ווי אַ געט־ליכען זוימען, אין איהר שוים. צייטיגען לאָזט זי דעם זוימען אין זיך און טראָגען וועט זי אַמאָל די פרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אַזוי האָבען זיך מוטער און זוהן די הענד געגעבען איבער זייערע שונאים׳ס קעפּ—און בע־האָפטען זיך ביז׳ן היינטיגען טאָג אַריין.

אויפגעהויבען האָט ישראל די אויגען און משה׳ן דער־זעהן; ער שטעהט פאַר זיי. און אַ גייסט פון גאָט איז אַריבער־געגאַנען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דאָ צווישען אונז"— אַראָבגענומען איז געוואָרען די קללה פון גלות פון זיי און בע־פרייט ווערען די קנעכט: די קייטען פון די הענד אַראָב, די קנעכטשאַפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער פיינד פאַר זיין פרייען בליק. געקליבען האָבען זיך אַרום דעם שעפער די שעפעלעך אַלע, — עס פינקעלט זיך אין

דער זון דער געטליכער שעפער־שטאָק אין משה׳ס האַנד, און עס ציהען זיך פון איהם די שטראַהלען־פעדים אַרויס און קניפּען צו זיך און ציהען צו זיך איטליך יודיש האַרץ. גערופען האָט ער מיט זיין שטים, און דערהערט האָט די פערבלאָנזשעטע שעפעלע דעם שעפערס קול איבער די בערג שאַלען און זי קעהרט שוין צו דער טשערעדע צוריק. איינגעזאַמעלט זענען זיי שוין אַרום איהם. עס הויבט אויף דעם שטאָק דער גרויסער שעפער איבער די קעפּ און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. — אָבער יהוה׳ס שטים, ווי אַ געוויטער קומט זי אָן צו געדען: „משה, שטעה! נאָך נישט איז געקומען די צייט. — נאָך נישט איז די גאולה צייטיג. פיעל נאָך פערקנעכטעטע זענען דאָ צווישען זיי—צו קליין די האַרץ, דער גייסט פערשקלאַפט— אַ פאַלשע גאולה וועט דאָס זיין". אָבגעלאָזט האָט זיך דעם שעפערס האַנד, די שטים פערשטומט, און משה פערשוואונדען ווערט פון זיי. עס שוועבט נאָך די שטים פון פרייהייט אין די הערצער אַרום; עס שווינדעלט נאָך די ליכט פאַר די אויגען פאַרביי; נאָך הויבט און שטאַרקט זיך דער גייסט, — און די הענד געהען שוין אין די אייזערנע קייטען צוריק אַריין, עס בויגט זיך שוין דער רוקען צו זיין יאָך אין דעם אייזערנעם שטאַנג. עס שימערט נאָך פון דערווייטענס נאָר קוים קוים די פערגאַנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאַפט צוריק — זיי זעהען עס נישט מעהר. ביי דער אַרבייט זענען זיי אין דער פינסטערער נאַכט פון זייער געפאַנגענשאַפט פערזונקען.

אַוועק איז משה פון זיי צו גאָט געגאַנגען, געטראָפען האָט ער נאָך די אָבות אַרום יהוה׳ן זיצען. ווי זיי האָבען איהם דערזעהן, האָט זיך דערוועקט דער געשריי אויפ׳ם ניי: „משה, פון וואַנען קומסט דו צו געהן?—האָסט דו די קינדער געזעהן?"—„געזעהען האָב איך זיי".—„וואָס האָט געמאַכט מיט זיי דער פיינד?"—„אַ טייל האָט ער גע־

LAL BAGH LUCKNOW.

LALBAGH LUCKNOW.

טויט, אַ טייל פאַר שקלאַפען פערקויפט".

און געטרעטען איז משה פאַר יהוה'ן און געזאָגט אַזוי: „יהוה, וואָס האָסט דו מיט ישראל געטאָן? פערלאָזט האָב איך מיך אויף דיר, געפיהרט האָב איך זיי פערציג יאָהר אין מדבר אַרום און אָבגעהיט האָב איך זיי פאַר דיין גרימצאָרן. פערשטעלט האָב איך זיי פאַר די שפי־זען פון דיין כעס—אַלץ גענומען אויף זיך און מיט מיין אייגען לייב בעשירעמט זיי פאַר דיר. ביז די טויערן פון ציון האָב איך זיי צוגעפיהרט. מיך האָסט דו געלאָזט פון דרויסען שטעהן—זיי האָסט דו אין לאַנד אַריינגעבראַכט. געפאַלען בין איך אויף די קניה פאַר דיר און געבעטען האָב איך זיך ביי דיר—לאָז מיך אין ארץ־ישראל אַריין נישט געבעטען האָב איך פאַר מיר, נישט פאַר מיר לעבען געוואָלט—אָ, געפאָרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזען מיט דיין כעס אַליין. געשוואוירען האָסטו, אַז דערמאָנען וועסט דו דיך אָן מיר און רחמנות האָבען אויף זיי. וואָס האָסט דו געמאַכט מיט זיי? איך פערלאַנג משפט פון דיר"!

האָט יהוה גערופען פון הינטער דעם וואָלקען אַרויס, און געברומט האָט זיין שטים ווי אַ געוויין: „זיי האָבען גע־זינדיגט, משה. דיין תורה נישט אָבגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט—פערשעמט, בעליידיגט, בעשמוצט. זייער האַרץ פון גרונד איז פול מיט זינד, און פערשיקט האָב איך זיי פון מיר".

אָבער משה האָט פאַר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט'ס געשאַפען? אַלץ קומט פון דיר. מיר זענען דער לייהם אין דיין האַנד. דו ביזט דער פאָטער פון אונז. אויף דיין וועג געהען מיר — וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס—וואָס וויים דער מענש? ווער וועט קומען און עדות זאָגען, וואָס איז זינד"?

געזאָגט האָט יהוה: „קומען זאָל דיין ווערק אין שטע־לען זיך קעגען זיי".—בא האָט לדזיך דער הימעל אין פיי־

ער געצונדען און די לוחות געוויזען. געפלאַקערט האָבען די טאָוולען אין דער נאַכט, און אַ פייערדיגע האַנד האָט געשריבען אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר. געברענט האָם יעדעם וואָרט, און טראָפענס בלוט האָבען גערונען פון זיי און געשריגען: „פערבלוטיגט זענען מיר געוואָרען פון יעדען שטאָך. יעדע שלעכטס האָט ווי אַ דאָרן געשטאָכען אין אונז אַריין, און מיר טריפען בלוט". געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: „געשטראַהלט האָבען מיר ווי אַ געטליכע ליכט, יעדע זינד האָט אַ פלעק געוואָרפען אויף אונז, און טונקעל איז געוואָרען אונזער שיין". אַזוי געקלאָגט האָבען די לוחות און געוויזען די וואונדען, וואָס געשלאָגען זענען זיי געוואָרען מיט זיי דורך ישראל'ס זינד.

אָבער ניט געשוויגען האָט משה, געשטעלט האָט ער זיך קעגען די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אַריין און געזאָגט אַזוי:

„געזעץ—איך האָב אייך געשאַפען און ווי אַ געשפּאַן אויף דעם מענשענס פרייען ווילען געוואָרפען—צו די פעל־קער פון דער וועלט האָב איך אייך אַרומגעפיהרט, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בינדען מיט אייער „יאָ" און „ניין". געקומען איז ישראל, מיט ליעבע גענומען אויף זיך דעם יאָך, פערשטיינערט זיין געפיהל, אויסגעריסען דעם ווילען פון זיין האַרץ און צום קרבן יהוה'ן געבראַכט. אַזוי שלעפט ער זיך אַרום מיט אייער געשפּאַן אויף זיינע הענד איבער זיין בלוטיגען וועג ביז'ן היינטיגען טאָג אַריין— יעצט קומט איהר עדות זאָגען אויף איהם! וואָס איז? ער האָט אייערע צעהן געבאָטען נישט געהיט! — ווער האָט דען יאָ אָבגעהיט? וואו איז דאָ דאָס גוטס—ווען איהר איהר רופט שלעכט—ווייזט מיר די גערעכטיגקייט, ווען יודען זענען אונגערעכט".

געזוכט האָבען די פייערדיגע אותיות איבער דער אוי־בערפלאַך פון דער ערד די גערעכטיגקייט און נישט גע־

פונען האָבען זיי זי אונטער די לעבעדיגע אויף דר׳ערד. פערלאָשען האָבען זיי זיך אין דעם הימעל־ים. אויסגע־גאַנגען איז דער הייליגער פלאַם פון די לוחות, ווי אַ שלאָף, און פערשוואונדען אין הימעל צוריק.

אַראָבגעבראַכט האָט אָבער יהוה די גערעכ־טיגקייט פון הימעל אַראָב. אויפגעשטעלט האָט ער זיינע מלאכים רייהענווייז: פון דורכזיכטיגען לאזור־ליכט זע־נען זייערע איידעלע געשטאַלטען אויסגעגאָסען געווען און אין וואָלקען־העמדלעך אָנגעטאָן. זייערע געזיכטער געלויכ־טען האָבען פאַר לויטערקייט—ווי די קינדער, פון קיין שלעכטס נישט געוואוסט. געשטאַנען זענען זיי פאַר משה׳ן און פאַר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי די קינדער, אויף דער וועלט געקוקט. געוונגען האָבען זיי אינאיינעם אַ געטליכע ליעד און געזאָגט אַזוי: „דורכזיכטיג זענען אונזערע לייבער, יעדער געדאַנק פון שלעכטס וואָלט אויף אונזער ליכט אַ פלעק געוואָרפען—זעה, אויב מיר זענען בעפלעקט. אַזוי זאָל ישראל זיין״.

אָבער נישט אָבגעשראָקען איז משה געוואָרען פאַר זיי, געשטעלט האָט זיך אונזער מליץ יושר פאַר די מלאכים. געשטאָרבען איז אין איהם דער מלאך, און ווידער געבוירען געוואָרען דער מענש. אין זיין הימעלשען לייב האָט געשלאָגען מענשען־הארץ, און מיט מענשען־שמייכעל אויף די ליפען האָט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אַזוי:

„אָ, שען זייט איהר, מלאָכים־קינדער! פון מענשלי־כען ריינעם געדאַנק געשאפען, פלאַטערט איהר אין אייביגען הימעלרייך אַרום. איהר באָדט אייערע לאזור־ליי־בער אין וואָלקען־ליכט און זינגט פאַר גאָט די אייביגע לויב־ליעד. בעפרייט פון מענשען־לאַסטען, ווייסט איהר נישט, וואָס קנאָה און שנאָה איז. קיין תאוה אין אייערע הערצער, קיין ליעבע, קיין כעס, דרעמעלט איהר אין

אייער האַרפּען-שפּיעל איין. צו אונז קומט אַראָב, אויף ר׳ערד וואוינט, זאָלען די זאַפּטען פון דער ערד דורך אייערע לייבער אַדורכרינען, און בליהען זאָל אין אייך דער מענש, געברענט מיט די גלוטען פון מענשליכען ווי־לען, צעברעכט אייערע הערצער פאַר גאָט. נשמות האָט אונז גאָט אין ערדישע לייבער געגעבען, ווילען האָבען מיר זיך אַליין געשאַפען. און אונטער די שמיץ פון אונ־זערע פערלאַנגען ברענגען מיר איהם אונזער האַרץ. אַזוי געגליהט אין די מענשליכע פלאַמען, ווערען מיר צו גאָט. אויף מענשען זענט איהר געקומען עדות זאָגען, וואוינט מענשליכעס אין אייערע ברוסטען? דערנעהרט איהר זיך מיט זיין שפּייז?.. איז ווילען אין אייערע לייבער דאָ?

פערשוויגען זענען באַלד די מלאכים געוואָרען, אָב־גערוקט זיך אָן אַ זייט,—ווי אַ ווינט האָבען זיי משה׳ס ווער־טער פערטריבען. און געווענדט האָט ער זיך צו גאָט און ווייטער גערעדט אַזוי:

— וועלטען האָסט דו בעשאַפען, הימלען אָהן אַנ־עק. עס איז נישט אין שטאַנד קיינער צו בענעהמען דיין הימעלס אונענדליכקייט. עס שטורעמען די אייביגע ווינ־טען אין די אייביגע נעכט אַרום, אין דיינע פערבאָרגענע וועלטען ערגיץ וואו; עס לויפען די שטערען אין זייער אייביגען הימעל־קרייז. און אויף אַלץ האָסט דו דיין אויג. שטורעמדיג איז אָבער אויך די קליינע מענשען־האַרץ. דו זעהסט זי אַדורך. עס וואוינען דערינען די ברויזענ־דיגע ווינטען און שטורעמען, ווי די כוואַליעס אין די ימים, און אהן אַ סוף איז איהר גרונד. קיינער וויים נישט איהרע דרכים אין אַ מינוט אַרום. פול מיט סודות, ווי דיין פערבאָרגענע וועלט, איז דעם מענשענס האַרץ. דו איינער זעהסט זי אַדורך, ווייסט איהרע בעהעלטענישען, פערשטעהסט זי—און קענסט איהר נישט מוחל זיין? אַ שוואַך בעשעפעניש האָסט דו אויף דיין וועלט בעשאַפען—ווי

לייהם זיין האַרץ איז ווייך. עס זעהט די לייד פון צווייטען און קאָן מוחל זיין".

און גערופען האָט משה אונזער מוטער רחל. זי איז געקומען פאַר גאָט צו געהן פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האָט געבלאָנזשעט אין די פעלדער אַליין און איז נאָך איהרע אַרויסגעטריבענע קינדער נאָכגעגאַנגען. אין איהר ווייסען געוואַנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איהר קאָפּ, האָט זי ביי דער לבנה־שיין צוגעדעקט זייערע טויטע קערפּער, וואָס פערשפּרייט זענען זיי געווען איבער'ן וועג. זי איז געגאַנגען, און פון איהרע טויטע אויגען האָבען טויטע טרע־רען גערונען. גענומען האָט זי משה ביי דער האַנד און פאַר גאָט און פאַר די אבות געפיהרט. זי האָט זיך פאַר'ן רבונו של עולם געשטעלט און מיט געוויין געזאָגט אַזוי:

„דו ווייסט, רבונו של עולם, ווי איך האָב דיין קנעכט געליעבט. געדיענט האָט ער פאַר מיר ביי מיין פאָטער לבן זיבען האַרטע יאָהר. מיר האָבען אינאיינעם די חדשים געצעהלט, די טעג, די שעה'ן. און אַז עס איז געקומען די צייט, ווען איך זאָל די זכיה האָבען צו זיין יעקב'ס ווייב—האָט דער פאָטער איהם מיין שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. געוואוסט האָב איך דערפון און מיט יעקב'ן זיך אַ סימן אָבגעמאַכט, אַז דערקענען זאָל ער מיך אין דער טונקעלער נאַכט. דאָך, אַז עס איז גע־קומען די חתונה־נאַכט, האָב איך אויף מיין שוועסטער לאה'ן רחמנות געהאַט, אויסגעזאָגט האָב איך איהר דעם סוד, וואָס איך האָב מיט יעקב'ן געהאַט, און זיך אונטער דעם געלעגער אַרונטערגעלעגט. געהערט האָב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושען, זייער געוויין. און אַפּוירגע־רעדט האָב איך צו איהם פון אונטערן בעט, אַז ער זאָל מיין שטים הערען און נישט וויסען, ווער עס איז מיט איהם. איך בין נור אַ געוועהנליכער בשר ודם און האָב מיך אָן מיין שוועסטער נישט מקנא געווען. דו, וואָס דו ביוט

דער איינציגער לעבעדיגער אויף דער וועלט, האָסט דיך אָן האָלץ און שטיין מקנא געווען, וואָס יודען האָבען געדיענט צו זיי".

אַנטשוויגען איז באַלד יהוה געוואָרען פון איהרע רייד, אויפגעהויבען האָט ער זיך פון זיין אָרט און גע־בלאָזען מיט זיין וואָלקען אַרום און אַרום. און אויסגע־רופען: „רחל, דו האָסט רעכט. דו האָסט געלעהרענט יהוה׳ן, ווי ער דאַרף צו זיין. פאַר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות געהן און אויפהאַלטען זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען".

און פערלאָזט האָט יהוה די אבות אויף זייערע ערטער זיצען, פערלאָזט האָט ער משה׳ן און די מוטער רחל, פערלאָזט האָט ער דעם גאַנצען הימעל־קרייז — און אָנגענומען מענשליכע געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די יודען אין גלות אַריין. אָנגעטראָפען האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצען, אַריינגעגאַנגען איז ער צווישען זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און געהט מיט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ פיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דעם געוויין, ער זעהט די שאַנד—און די אָהנמאַכט זעהט ער—און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קען ער נישט ווערען אויסגעלייזט — די יודען מוזען זיין צו דער גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיגער רגע, ווען יודען וועלען נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפען די קייטען פון גלות פון זייערע הענד, הויבען זייערע נשמות צום הימעל צו, בעפרייען זייערע געמיטער און נאָך דער גאולה שרייען. אָ, יהוה וועט ווערען דאַן בעפרייט מיט זיי צוריק. קרי־גען וועט ער זיין מאַכט פון די יודענס קראַפט. בעפרייען וועט ער די וועלט. זון און שטערען וועלען צוריק קרי־גען זייער ליכט; אונטערגעהן וועט דאָס שלעכטס — און יהוה אַליין וועט קיניגען איבער דער וועלט.

אשר שווארצמאן.

* * *

...און ס׳וואָלט דעם סוד ביינאַכט די ערד
דערצעהלט די ווינטען שטילערהייד,
וואָלט אין דער פריה געדוישט דער וואַלד,
און ס׳וואָלט גערעדט שוין קינד און קייט:
זי האָט איהם ליעב...
זי האָט איהם ליעב...

דער קוואַל וואָלט איינגערוימט דעם טייך,
וואָלט ער בייטאָג אַנטקעגען זון,
אין ברייטען פעלד, פאַר ווייטען שליאַך
דערצעהלט הערפון:
זי האָט איהם ליעב!...
זי האָט איהם ליעב!...

ס׳וואָלט יעדער מענש מיך, ווי אַ פריינד,
בעגריסט מיט ליעבע ביי זיין שטוב
און ס׳וואָלט געשטראַהלט, און ס׳וואָלט געשיינט:
זי האָט דיך ליעב?!
זי האָט דיך ליעב?!

ס׳וואָלט אויפ׳ן העכסטען פעלזען-שפיץ
אַרויפגעגאַנגען, זיך געשטעלט,
צו לאָזען וויסען מיט׳ן בליץ
אַ האַלבער וועלט:
זי האָט מיך ליעב!
זי האָט מיך ליעב!

ה. ד. נאָמבערג.

די משפחה.

פיעסע אין פיער אַקטען.

צווייטער אקט.

דערזעלבער צימער. אַוויגער צעהן אין דערפריה. סאָניאַ שטעהט פאַר'ן שפיגעל און קאַמט די האָר. חיה קומט אַריין פערוויינט, נישט פערקעסט און צעדולט.

חיה. ווי פון אַ תחינה. אוי, אַ קלאָג צו מיינע שונאים'ס קעפּ! אוי, אַ צרה! אוי, אַ בראָך איז מיר ניט געשעהן! רבונו של עולם אין הימעל, פאַרוואָס האָסטו נישט רחמנות? טאָן-ענדערונג צו סאָניאַ'ן. און דאָס פּוצט זיך נאָך פאַר'ן שפיגעל! אַזאַ אונגליק אין הויז. און זי האָט זיך צעפליאַסקעוועט די האָר! שרייט. ווער וועט דיך וועלען אָנקוקען איצט, חצופה? אַ משומד'ס אַ שוועסטער ווידער תחנה'דיג. אוי—אוי—אוי! ווער האָט זיך דאָס געקענט ריכטען? רבונו של עולם אין הימעל! מיין קינד, מיין בליט... פערשאָלטען זאָל זיין דער בויך, וואָס האָט דאָס אויסגעטראָגען!..

סאָניאַ. וועמען שילטסטו, מאַמע? וואָס זענען מיר שולדיג?

חיה. וואָס זשע זאָל איך טון? וואָס-זשע דען? וואָס-זשע דען? גיב אַנ'עצה.

סאָניאַ. זאָל דער טאַטע נאָכפאָהרען קיין קיעוו און איהם געבען דאָס געלד. ער האָט ערשט היינט אין דער פריה געזאָלט אָבפאָהרען פון דאַנען. עס איז נאָך נישט צו שפּעט.

חיה. פּראַקטיש. פון וואַנען וועל איך איהם נעהמען פינף טויזענד רובעל? אַ סך פינף טויזענדער רובעלס האָבען מיר? ער וויל דאָך אונז בדלות שטעלען, און דו וועסט בלייבען זיצען ביז דיין גרויען צאָפּ.

עס קומט אַריין אַ יודינע פון אַ יאָהר פופציג, אַ שכנה.

שכנה. גוט מאָרגען, חיה-לעבען, גוט מאָרגען, סאָניאַשי, צ.. צ.. אַ, וואָסערע האָר! דו זאָלסט זי ניט וואַשען מיט וואַרים וואַסער, הערסט?

סאָניאַ. אַ שענעם דאַנק פאַר דער עצה.

שכנה. וואו איז עפּיס נחום? נישטאָ אין דער היים?

סאָניאַ. אַ שענעם דאַנק פאַר דער פראַגע.

שכנה. וואָס זשע בייזערסטו זיך אַזוי? מען זאָגט עפּיס אין שטאָדט... ווייס איך? בין איך געקומען געוואָהר ווערען!

חיה. די פיסקעס זאָלען זיי אויסגעקרימט ווערען!

שכנה. ווייס איך וואָס? מען זאָגט, זאָג איך נאָך. ס'איז טאַקע זואָהר?

סאָניאַ שטעלט זיך אויף, בייז, ענערגיש. וואָס ווילט איהר, בלומה לאה? געבעטען צו גאַסט?

שכנה. אָ, רבונו של עולם, וואָסערע שענע האָר! זאָלסט מיר לעבען און געזונד זיין, זאָלסט זיי ניט וואַשען אין וואַרים וואַסער. הערסט, סאָניעשי?...

סאָניאַ. זייט אַזוי גוט און טראָגט זיך אָב איצט.

שכנה. איך געה, איך געה. זעה נור, ווי בייז דאָס איז, איך בין געקומען געוואָהר ווערען, נור געוואָהר ווערען. אָך, אַ וועלט, אַ וועלט!... אַרויסגעהענדיג. גדליה'ס זוהן זאָל אַוועקגעהן צו די גוים... אוי, ווען וועט שוין משיח קומען אונז אויסצולייזען פון גלות!.. אָב.

צווייטע יודינע שטאַמעלט. גוט...ט מאָרגען. איך האָב די בעל־הבית'טע געוואָלט ברענגען אַ גאַנז אויף שבת, אַ גאַנז, אַ פעטע, נור ווייס איך?... ממ... מע זאָגט... נחום...

סאָניאַ. וואָס איז אייער באָבעס דאַגה? זעהט נור, אויך אַ מענש, און געקומען צו קריכען! געהט אייך געזונטערהייד.

חיה. וואָס וואַרפסטו זיך מיט מענשען? וואַרפען זאָל עס זיי—צו דער יודינע—וואו איז די גאַנז?

יודינע. די ג... גאַנז? איך וועל היינט קויפען אויפ'ן מאַרק, וועל איך ברענגען, אַ פעטע גאַנז.

סאָניאַ. ווער דאַרף אייך דאָ איצט?

יודינע. איך געה שוין... געזונד זאָלט איהר מיר זיין, ס'איז טאַקע וואָהר? אַזאַ אומגליק. מען דאַרף קריעה רייסען און שבעה זיצען, געזונד זאָלט איהר מיר זיין... אַ גוטען מאָרגען, היה לעבען, איך וועל ברענגען אַ גאַנז אויף שבת... אַ פעטע. אָב.

חיה צעוויינט זיך אין אַ תחינה-ניגון. אוי, וואָס זשע טוט מען, וואָס זשע טוט מען, גנעדיגער גאָט אין הימעל? וואָס גיט מען זיך פאַר אַנ'עצה, אַלמעכטיגער גאָט פון ישראל! אַ דונער פון הימעל האָט דאָך אונז געטראָפען. רופט אין דעמזעלבען טאָן. עטאַ, עטאַ! עטאַ קומט אַריין. ברענג אַריין דאָס פיסען-בענקעלע, וועל איך מיך זעצען שבעה...

עטאַ ברענגט אַריין דעם פיסענבענקעלע. ברענגען דעם סידור, צי די צאינה וראינה?

סאָניאַ נעהמט דעם פיסענבענקעל און שליידערט עס אַוועק. וואָס איז דאָס פאַר אַ ווילדקייט? ווילדע מענשען! אָנשטאָט עפּיס צו טון, נעהמט

מען גאָר פּראַוועז צערעמאָניעס. איך וויל נישט האָבען אַ ברודער אַ משומד, און דו וועסט נישט האָבען אַ קינד אַ משומד... דער טאַטע וועט איהם ברענגען.

עטאַ פערטרויט צו סאָניאַ׳ן. דער טאַטע איז נאָכגעפאָהרען קיין קיעוו?

סאָניאַ ענטפערט איהר נישט און ענדיגט איהרע האָר פערקעטען; עטאַ ווענדט זיך צו דער מוטער.

עטאַ. דער טאַטע איז נאָכגעפאָהרען קיין קיעוו?

חיה. איך ווייס נישט, טאָכטערשי, איך ווייס נישט... אוי, ברענג אַ גלעזיל טיי, איך פאַל חלשות, חלשות פאַל איך.

סאָניאַ דרעהט זיך אויס פון שפּיגעל. איך זאָג: ער איז נאָכגעפאָהרען. מען ווערט נישט געבוירען און מען ווערט נישט פערלאָרען מיט פינף טויזענד רובעל.

גדליה קומט אריין האַסטיג. אַ צערודערניש.

חיה. נו?

סאָניאַ. דער טאַטע איז גאָר דאָ?

עטאַ. דער טאַטעשי איז נישט געפאָהרען?

גדליה. שא! וואָסערע גוואַלדען? פערטשעפּעט זיך מיט די פיס אָן פיסבענקעלע און פאַלט שיער נישט. סאָניאַ דערהאַלט איהם.

סאָניאַ. די מאַמע האָט שוין געוואָלט שבעה פּראַוועז. וואָס הערט זיך, טאַטע?

גדליה. וואָס עס הערט זיך? דיר זאָל איך זאָגען? דיר? דו ביזט דאָך מיט איהם אין איין עצה אַנטקעגען מיר, אַנטקעגען טאַטע־מאַמע און אַנטקעגען דיר אַליין... מ׳שטיינס געזאָגט...

סאָניאַ. איך בין נישט אַנטקעגען דיר, טאַטעשי. איך זאָג נור, אַז איידער צו האָבען אַ משומד אין דער משפחה, איז גלייכער שוין, זאָל קאָסטען פינף טויזענד רובעל. מיר זענען דאָך עפּיס יודען...

גדליה קוקט איהר אין די אויגען אריין. נאָכדענקענדיג. ווי האָסטו גע־זאָגט? מיר זענען דאָך עפּיס יודען? יאָ, מיר זענען; פרעג נור נחומ׳ען, צי ער איז?

סאָניאַ נאָכדריקליך. איך בין אַ יודישע טאָכטער!

חיה. אָך און וועה איז צו דיין יודישקייט! מיט אַ וואונק צו גדליה׳ן. נו?

גדליה. טראָג מיר אַרויס דאָס פיסבענקעלע און גרייט צום טיש אויף אָנבייסען. גיט אַ וואונק צו חיה׳ן, אַז עס איז גוט. די דיענסט ברענגט אריין אָנבייסען. גדליה וואַשט זיך, ווישט אָב די הענד, זאָגט „המוציא" און שאָקעלט זיך דערביי, פערגעסט צו עסען, טראַכטענדיג.

גדליה אויפגערעגט, צו זיך אַליין רעדענדיג. און וואָס וועט זיין ווייטער? ווייטער?

סאָניאַ. וואָס איז דען איצט? דער טאַטע לאָזט איהם פאָהרען קיין קיעוו?

גדליה. קיין קיעוו וועט ער שוין נישט פאָהרען. מען לויפט נאָך נישט אַזוי גיך, און מען שמד'ט זיך נישט אַזוי גיך, פערשטעהסט?

חיה. וואו איז ער?

גדליה. ער איז דאָ אין שטאָדט, דער תכשיט, מען וועט איהם באַלד ברענגען צו פיהרען.

סאָניאַ. וואו איז ער דען?

גדליה. אין דער פּאָליציי איז ער, מען האָט איהם פערהאַלטען ביי דער באַהן.

סאָניאַ שפרינגט אויף פון טיש. אוי איז צו מיינע יאָהרען! האָסט איהם געלאָזט אַרעסטירען? דו? אַ טאַטע? אַנ'אייגען קינד?!

גדליה. שריי נישט, שריי נישט, מען וועט איהם ניט אויפהענגען. מען ברענגט איהם באַלד צוריק. איך האָב אונטערגעשריבען אַ פּאַפּיר, אַז איך וועל אויף איהם אַכטונג געבען.

סאָניאַ. אָבער דו האָסט געלאָזט אַרעסטירען?

גדליה שאָקעלט זיך נאָכדענקענדיג. איינמאָל פרעג איך דיך, וואָס איז דאָס דיין דאגה? צווייטענס, פרעג איך דיך, פון וואַנען ווייסטו, אַז איך? אפשר גלאַט אזוי? -- און דריטענס, מיין טאָכטער — מ'שטיינס געזאָגט, ביזט דאָך אַ טאָכטער, וואָס קען מען טון? טראַגיש מיט טרערען אין דער שטים. פרעג איך דיך: און אַז יאַ, איז וואָס? ער מיך מעג הרג'ען, צולעגען אַ מעסער צום האַלז, און איך טאָר מיך אַפילו ניט וועהרען? שרייענדיג. ער האט מיך אָנגעכאַפּט פאַר'ן האַלז, ווי אַ גזלן! ער איז דען אַ מענש? אַ גזלן איז ער, אַ האַרץ, ווי אַ שטיין! דו וועסט איהם נישט איבערערעדען, דו וועסט דיך מיט איהם ניט אויס'טענע'ן! אַהער—געלד—גיב! אַ גזלן, נישט קיין קינד. צו זיך. און גאָרנישט וועט העלפען.

סאָניאַ. אַז אין דעם הויז איז אַ צערודערניש, דאָס איז דען אַ פּאַמיליע? אַ הויז ווי ביי לייטען? דאָ געהט אַלץ קאַפּוירן; דאָ געהט איינער אַנטקעגען דעם אַנדערן, דאָ זענען אייגענע קינדער—שטיף-קינדער, אייגענע עלטערן—שטיף-עלטערן.

גדליה. אָט האָסטו עס! גענומען לעקציעס ביי נחומ'ען. מילא יענער איז כאָטש געווען אין אוניווערסיטעט, האָט ער זיך אויסגעלערנט די תורה. פון ווען אָן ביזטו דאָס אַזוי קלוג געוואָרען?

סאָניאַ. פון ווען אָן איך זעה, אַז אין דעם הויז איז קיין עלטערן-

ליעבע ניטאָ און קיין קינדער־ליעבע. דאָ איז אַ תפיסה, וואו מען האָט צו־זאַמענגעפיהרט אַרעסטאַנטען, וואָס האָבען פיינט איינער דעם אַנדערן און מוזען לעבען צוזאַמען.

חיה. גענוג דיר שוין פיסקעווען.

סאָניאַ. אָט האָסטו—„פיסקעווען". טראַגיש, כמעט וויינענדיג. דאָס הויז האָט מיך פערדאָרבען. גיפט האָט עס מיר געגאָסען אין האַרצען. איך האָב געקענט ליעב האבען, געליעבט זיין, האָבען אַ פאַמיליע, אַ הויז, איצטער וועל איך האָבען אַ מאַן... אַ פרעמדער, צוויי אַרעסטאַנטען אין איין תפיסה.

גדליה וויך. וואָס איז דיר, טאָכטער? וואָס וויינסטו?

חיה. זי האָט זיך פערבענקט נאָך יענעם שלים־מזל מיט'ען קאָזע־בערדיל.

סאָניאַ שטעהט אויף מיט כעס און שליידערט דעם בענקיל. שוויג, זאָג איך דיר, שוויג! איהר זענט אַלע ניט ווערט צו דערמאָנען זיין נאָ־מען. אָב.

גדליה. וואָס איז דאָס ווידער, חיה? ווייסט נישט?

חיה. דער יונגערמאַן, דער, דער סאָציאַליסט מיט'ן בערדיל, ווי הייסט ער דאָס? עליאַש האָט איהר פערדרעהט דעם קאָפּ.

גדליה. נו?

חיה. נו, וואָס? זי האָט דאָך איהם אַליין געהייסען געהן זיין וועג?

גדליה גיך און צערודערט. טו וואָס וויל זי?

חיה. אַדרבאָ, געה פרעג זי. דו וועסט דען ביי זיי דערגעהן עפּיס? ז'איז ווילד, משוגע... אַז דער דאַנטיסט איז געקומען צו איהר יענע וואָך, האָט ער זי געטראָפען מיט פערוויינטע אויגען. אָנשטאָט צו פרעהען זיך מיט איהם, האָט זי אָנגעהויבען בענקען... זיפצען, שמיפצען... יענער ליגט איהר אין קאָפּ.

גדליה שטעלט זיך אויף, געהט איבער'ן שטוב, שטעלט זיך אָב און מאַכט אַ פערצווייפעלטע בעוועגונג מיט דער האַנד. איך הויב נישט אָן צו פערשטעהן. מיינע קינדער—און נישט צו וויסען פון דאַן ביז אַהין! עפּעס בורקעוועט ביי זיי אין די הערצער, און געה וויים, וואָס! וואַשט די הענד, געהמט בענשען, הזן ומפרנס את הכל...

עס קומט אַריין נחום, בלאַס, בייז, נישט אויסגעשלאָפען. חיה, דערזעהענדיג איהם, לויפט אַריין אין צווייטען צימער.

גדליה געהמט בענשען מיט'ן גאַנצען כח, שאָקעלט זיך. ומכין מזון לכל בריותיו... אומ—אומ... ווייזט אָן נחומ'ן מיט'ן האַנד, ער זאָל עסען.

נחום שמייבעלט סאַרקאַסטיש. אין וועל נישט פערהונגערן, טאַטע.

געה ליעבער אַרויס און גיב עפּיס דעם גאָראָדאָוואָי פאַר'ן וועג, וואָס ער האָט מיך אָבגעפיהרט אַהיים.

סאָניאַ קומט אַריין. ביזט גאָר דאָ, נחום?

נחום. דאָ בין איך; אונזער טאַטע איז אַ גרויסער חשוב ביי דער פּאָליציי, ווי דו זעהסט.—אַ פּיפּס געגעבען, און מען האָט מיך אַרעסטירט ביי דער סטאַנציע. מיר קענען שטאָלצירען מיט אזא טאַטען.

גדליה. אום—אום—אום... מען וועט זיך שוין אויס'טענ'ען, מען וועט זיך שוין אויס'טענען...

נחום. איך האָב נישט וואָס צו טענ'ען. דו וועסט מיך מיט שטריק דאָך ניט צובינדען. איך וועל געפינען דעם וועג קיין קיעוו.

חיה קומט אַריין. געה עפּיס עסען, נחום, ביזט דאָך אַודאי הונגעריג?

נחום. איך בין זאַט, מאַמע, זאַט, שטאַרק זאַט.

סאָניאַ. דער גאָראָדאָוואָי וואַרט דאָרטען.

גדליה רוקט איהר אַ מטבע אין האַנד און ווינקט איהר מיט דער האַנד, זי זאָל אַרויסטראָגען דעם גאָראָדאָוואָי.

סאָניאַ שליידערט די מטבע מיט כעס אויפ'ן טיש. איך בין דיר מוחל אַזוינע שליחות'ן!

גדליה. מילא... געהט אַליין אַרויס.

נחום. ווען איך בין אַרויס פון דעם הויז, ביינאַכט, האָט מיר דאָס האַרץ געקלעמט. איך וועל עס שוין קיינמאָל מעהר נישט זעהן, האָב איך געטראַכט. אויף אַזוי עפּיס האָב איך מיך נישט געריכט! גדליה קומט אַריין. קלערסט מיך טאַקע צו אַרעסטירען ביי דיר אין הויז, טאַטע?

גדליה. „טאַטע". אַ טאַטע בין איך דיר? ווי קומט דיר, זאָג מיר, אַזאַ וואָרט אין מויל אַריין? „טאַטע"! „טאַטע"—

נחום. ווי דען זאָל איך זאָגען? ר' גדליה? פּאַניע פינגעלגרין? איבעריגענס, ווי עס זאָל נישט זיין, איך וועל מיך קיינמאָל נישט אָבזאָגען דערפון, אַז דו ביזט מיר אַ טאַטע... בלוט איז בלוט, איך ווייס דאָס צו גוט, און דאָס קאָסט מיך מיין לעבען...

גדליה. הייסט עס, בין איך יאָ אַ טאַטע? טאָ, אַדרבא, זאָג מיר,— זעץ זיך אַנידער און לאָמיר רעדען. נחום זעצט זיך. טאָ וואָס זשע, אַז איך בין אַ טאַטע? וואָס הייסט דאָס?

נחום. דאָס הייסט, אַז ווען איך קוק אַריין טיעף אין מיין אייגענער נשמה, דערזעה איך דיך, ר' גדליה פינקעלגרין פון יאַשינאָוו, און איך ווייס, אַז פון דער אייגענער הויט אַרויס קאָן איך נישט שפּרינגען, אַז איך טויג צו גאָרגישט, סיידען צו מאַכען אַ גוטע קאַריער און געלד צו פערדיענען.

גדליה. איך פערשטעה נישט, וואָס דו רעדסט. איך פערשטעה

נישט! איך פערשטעה נישט! „ער טויג צו גאָרניט, סיידען געלד צו פער־דיענען". הייסט עס, אַז געלד פערדיענען און אַ גוטע קאַריער מאַכען—דאָס איז צו גאָרנישט טויגען. ווען זשע טויג מען יאָ צו עפּיס? אַז מען לויפט אַרום פּוסט און פּאַס?

נחום. אָט וועל איך נישט אומגעהען פּוסט און פּאַס, וועל ענדי־גען און זיין אַ מענש.

גדליה. אַ גוי וועסטו זיין, אַ משומד...

נחום. אָבער געלד פערדיענען, טאַטע, וועל איך, געלד... געלד...

גדליה. געלד... געלד... איך פערשטעה דיך, איך פערשטעה! וואָלטען די קינדער אַזוי נור פערשטאַנען די עלטערן, ווי די עלטערן די קינדער. געלד... געלד... פאַר מיינעטוועגען אַרבייט איך? איך בין דאָך אַ יוד אַ בעל־הבית אין שטאָדט, האָב ווייב און קינד, מען פיהרט אַ הויז. דו קאָנסט דען דאָס פערשטעהן?

נחום הויבט זיך אויף פון בענקיל. דערויף האָסטו מיך אַהיים גע־שלעפּט מיט פּאָליציי? איך האָב דיך נור געוואָלט פרעגען, וואָס מיינסטו דערמיט?

גדליה. געוואַלד געשריען! ביזט דאָך ערגער ווי אַ רוצח, מיט אַ גזלן אַפילו קאָן מען דאָך רעדען.

סאָניאַ קומט צו צום טיש. וואָס וועט זיין פון רעדען?

חיה. סאָניאַ, סאָניאַשי, לאָז זיי. לאָז זיי, איך בעט דיך.

נחום זעצט זיך צוריק. איבעריגענס, לאָמיר רעדען, מיר רעדען אפשר צום לעצטען מאָל.

גדליה. און דו, חיה. זעץ זיך אוועק, און דו, סאָניאַ, אויך. אַדרבא, לאָמיר זיך דורכשמועסען געלאַסען. אפשר ביזט דו גאָר געדעכט. יעדער איז דאָך אַ מענש פאַר זיך. דו וועסט זיך שמד'ען. ס'איז בעסער פאַר דיר, איך וועל צוזאַמענעהמען מיין ביסעל געלד און איך וועל מיר אַוועקפאָה־רען אין דער וועלט אַריין לעבען אַ טאָג. — ווי דו קוקסט מיך אָן, וואָלט איך גאָר געווען אַ בעלן דערויף — אַי די מאַמע? איז זי אויך אַ מענש פאַר זיך, וועט זי געהן פּאָדלאָגעס וואַשען, און סאָניאַ — זאָל זי אויך זאָרגען פאַר זיך, און עטא אויך... אַז יעדער איז בעזונדער, יעדער — נור פאַר זיך, פאַר זיך אַליין. פּויזע. וואָס זשע שווייגסטו, נחום?

נחום. איך האָב גאָר נישט צו ענטפערן דערויף. דו ביזט גע־רעכט, כשר גערעכט. גרויסאַרטיגער מוסר, ערשטקלאַסיגע מאָראַל... מען דאַרף נישט זיין קיין עגאָאיסט. פאַר זיך אַליין זאָרגען.—טפוי!

חיה. אַודאַי, אַודאַי... אָט אַזוי...

גדליה גיט איהר אַ שטויס. נאַר דו איינער! ער לאַכט דאָך פון אונז, ער שפּעט נאָך... בהמה!

חיה. מיינע שונאים!

סאָניאַ. נישטאָ, וואָס נאָכצושפּאָטען. מען דאַרף דען טאַקע גע־דענקען נור אין זיך אַליין? אַז דיך אַרט ניט צו שמד'ען זיך, דאַרפסטו געדענקען, וואָסערע צרות דו טוסט אונז אָן דערמיט.

נחום. סאָניאַ! דיר וועל איך ענטפערן אַנ'אַנדער מאָל. איצט רעד איך מיט'ן טאַטען. איך בין אַנ'עגאָאיסט, טאַטע, אָט אַזוי ווי דו ביזט, אָט אַזוי ווי זי איז. טייט אויף סאָניאַ'ן. ווי מיר אַלע זענען. איך האָב עס איינגעזויגען מיט מיין מאַמעס מילך, פון קינדהייט אָן ביז צום היינטיגען טאָג, אז מען מעג אַלץ טון, אַז קיין זאַך איז נישט פערבאָטען...

גדליה. אָבער איוד ביזטו דאָך, ווי וועסטו דאָס נעהמען און ווערען אַ גוי? ווי? ווי?... אָב'טובל'ען זיך, און פאַרטיג! קוקט אָן דעם גוי! האַ, האַ, האַ!

נחום. אויף מיין עהרליך וואָרט, ס'איז צום לאַכען. און אפשר גאָר צום וויינען, ווייל אַ גוי וויל איך נישט זיין, פונקט אַזוי ווי איך בין נישט קיין יוד. גויאישקייט—יודישקייט—ווי קום איך צו אַזוינע זאַכען? איך קאָן מיין גלויבען נישט בייטען, ווייל איך האָב קיין גלויבען נישט. איך בין אַ קינד פון אַ פערדאָרבען הויז, אַ פערדאָרבענער זוהן פון פערדאָרבענע עלטערן.

חיה. מיינע שונאים!

גדליה. לאָז איהם, לאָז איהם! זאָל ער רעדען, אַראָבערעדען אַלץ, אַלץ פון האַרץ. לאָז מיר איינמאָל כאָטש וויסען, וואָס ביי איהם אין קאָפּ טוט זיך. זאָג זשע, נחום, בין איך גאָר שולדיג, אַז דו ווילסט זיך שמד'ען? איז די מאַמע שולדיג?

נחום הויבט זיך אויף, דרעהט זיך אַרום אין צימער, קומט צוריק. ווילסטו אַנ'ענטפער? אַ קלאָרען ענטפער? אָט איז ער—יאָ. דו ביזט שולדיג, און זי—טייט אויף דער מוטער—זי איז שולדיג.

חיה. רבונו של עולם אין הימעל! אַלע מיינע בייזע הלומות...

גדליה בייז. לאָז איהם, האָב איך דיר געזאָגט. שרייט לאָז איהם! זאָל ער רעדען! זאָל ער!..

נחום. גוט, אַז רעדען, זאָל זיין גערעדט! אויב איך האָב קיין גאָט אין האַרצען נישט, ביזטו שולדיג; אויב איך האָב קיין שום גלויבען נישט, אויסער אין גענום און וואוילטאָג, ביזטו שולדיג; אויב קיין זאַך אין דער וועלט איז ביי מיר נישט הייליג, ביזטו שולדיג; אויב איך בין אַנ'עגאָאיסט,

אין אַ געמיינער טרוקענער עגאָאיסט, ביזטו שולדיג. דיין קינד בין איך־די עפּעלעך פאַלען נישט ווייט פון בוים.

גדליה. איבער מיר האָסטו קיין גאָט אין האַרצען ניט! איך בעט דיך—אין חדר האָסטו געלערנט? רבי־געלד האָב איך געצאָהלט? תפילין האָב איך דיר געקויפט? ווער האָט דיך געלעהרנט צו זיין אַ הפקר־יונג, אַנ'אפיקורס? איך?..

נחום. דו! דאָס דאָזיגע הויז האָט מיך אויפגעצויגען אַזוי. דו האָסט רבי־געלד געצאָהלט? אָ, יאָ! אָבער וואָס האָסטו אַליין מיט מיר געלעהרנט, מיט דיין איינעגעס ביישפּיעל? אָט וואָס! צו זיין אַ ציניקער און אין גאָר־נישט צו גלויבען. נישט אַפילו אין אונזער אַלטען יודישען גאָט. נישט די גאַנצע יודישקייט האָט ביי מיר עפּיס אַ ווערט געהאַט, נאָכדעם ווי איך, אַ קינד פון זעקס יאָהר בין איך דעמאָלט געווען, אַ פרום קינד, האָב דיך געזעהן בעהאַלטען זיך שבת אין אַ בעזונדער צימער און אונטערשרייבען אַ פּאַפּיר און אַריינלעגען אין אַ קאָנווערט. איך האָב דעמאָלט געוויינט, גע־קריצט מיט מיינע קינדערשע צייהנדעלעך, ווען אַ שעה דערנאָך האָסטו געזונגען זמירות מיט חסידים צו שלש סעודות. וואָסער מוסר האָב איך גע־זאָלט אַראָבלערנען דערפון? אַז דיין איינגענע פרומקייט האָט קיין קאָפּיקע קיין ווערט נישט. אָדער ווען דער קאַפּראַל, אַ מגושמ'דיגער גוי, פלעגט אַריינ־קומען און ערלויבען זיך אַ גלעט געבען דער מאַמען, און דו האָסט איהם גאָרנישט געזאָגט...

חיה. אוי, איך פאַל חלשות, ניט גוט איז מיר!

גדליה צו חיה'ן. געה, געה אריין אין דער צווייטער שטוב. געה דו אויך, סאָניאַ. זיי טוען דאָס.

נחום. יאָ! איך וועל מיך ניט אָבשטעלען אין מיטען...

גדליה. רעד! רעד! רעד!

נחום. אין דעם דאָזיגען הויז איז קיין זאַך נישט טייער געווען, קיין זאַך נישט הייליג, דיין גאַנץ לעבען שפּיעלסטו די ראָל פון אַ פרומען, און אַליין ביזטו גרייט געווען צו טון אַלץ, אַלץ! דו גלויבסט נישט, דו האָסט קיין גאָט אין האַרצען ניט און דו שפּיעלסט דיין גאַנצען לעבען אַ קאָמעדיע. איך בין געשטאַנען הינטער די קוליסען און האָב געזעהן. איצט, אַז עס האַנדעלט זיך אום פינף טויזענד רובעל, קומסטו מיר זאָגען מוסר, קומסטו מיר פּרעדיגען יודישקייט, מאָראַל, אַלטרואיזם, זאָרג פאַר דער פאַמיליע. פון וואַנען האָב איך די אַלע זאַכען געזאָלט נעהמען? פון וועמען לערנען?..

גדליה אויפגערעגט, גור בעשטימט. רעד! רעד! ווייטער! נישט שטעל זיך אָב.

נחום. איך וויל דיר נור זאָגען, אַז איך בין דיין קינד.

גדליה. דו—ביזט—מיין—קינד. — און אָט זאָג איך דיר! דו—ביזט—נישט! דו ביזט נישט! מיר, די אַלטע, די נישט-געבילדעטע, לויפען זיך נישט שמד'ען אַבי עפּיס וואָס, און אַז מיר זענען אַ מאָל נישט פרום, וואָס איז? אָבער מיר האָבען די העלזער אויסגעשטרעקט אין געשריען שמע ישראל און געשטאַנען פאַר אונזער יודישקייט. די בריק זענען מיר נישט אַריבער. דאָ זענען מיר געבליבען שטעהן און נישט ווייטער. איהר, די געבילדעטע, וואָס איהר זענט געפאָהרען אַזש קיין שווייץ לערנען חכמה און מענשליכקייט, איהר זענט דאָס גרייט צו לויפען צום טייוועל. טאָמער, חלילה, פעהלט אייך אוים אויף אַ ציגאַר. פאַר אַ ציגאַר, פאַר אַנ'אויסגע-לאַסענער הולטייקע זענט איהר גרייט אַוועקצוגעבען אַלץ: אייער יודישקייט, טאַטע—מאַמע—איך קאָן אייך נישט?..

נחום. אויב די יודישקייט איז דיר טאַקע אַזוי טייער. טו בעצאָהל דערפאַר. פּוויזע.

גדליה. הער... נעהמט איהם פאַר'ן לאַץ. הער, איך האָב דיך נישט אַהיים געבראַכט דיך צו האַלטען, דו בעקומסט די פינף טויזענד רובעל, הערסט? די גאַנצע פינף טויזענד. אַ גראָשען וועט נישט פעהלען, איך וועל מיך נישט דינגען. דו בעקומסט, זאָג איך דיר. דו בעקומסט! קורצע פּוויזע.

נחום שטעהט איבערראַשט, ווי בעזיגט, די אויגען אַראָבגעלאָזט. גדליה בעטראַכט איהם, צו זעהן, וואָס פאַר אַנ'איינדרוק די ווערטער האָבען געמאַכט אויף איהם. וואָס זשע שווייגסטו?

נחום. אויב אַזוי, האָב איך ניט וואָס צו רעדען.

גדליה. איך האָב נאָך וואָס צו רעדען. וואָס ווילסטו טון מיט די פינף טויזענד רובעל?

נחום. פאָהרען קיין שווייץ ענדיגען מיין שטודיום.

גדליה. ווי אַזוי וועל איך זיכער זיין, אַז דו וועסט דאָס געלד נישט פערהולטייעווען אין איין חודש?

נחום. וועל איך האָבען צו זאָרגען פאַר זיך אַליין.

גדליה. ווי אַזוי וועל איך זיכער זיין, אַז דו וועסט נישט קומען אַ צווייטען מאָל בעטען, שוין נישט פינף טויזענד רובעל, נור צעהן טויזענד רובעל? אַז איך בעצאָהל פינף טויזענד רובעל פאַר דיין יודישקייט, מוז איך דאָך זיין זיכער דערמיט. בין איך גערעכט?

נחום פייעריליך. איך גיב דיר מיין עהרען-וואָרט.

גדליה. דיין עהרען-וואָרט גיסטו מיר? או—הו! אַ שטאַרקע בטיחות! דיין עהרען-וואָרט! דו זאָגסט דאָך אַליין, אַז ביי דיר האָט קיין יושר, קיין מאָראַל, קיין שום זאַך קיין ווערט נישט. טאָ וואָס זשע גיסטו מיר דיין

עהרען־וואָרט? איך מיין נישט קיין שפאס, דו ביזט דאָך נישט קיין נאַר. איך מוז דאָך האָבען עפּיס אַ בטיחות.

נחום. ווייס איך? איך קאָן גאָר נישט צוטראַכטען, אפשר ביזטו געדעכט, איך בין גרייט צו געבען וואָסערע בטיחות דו ווילסט.

גדליה. וועלען מיר טון, וואָס מען טוט אין אַזאַ פאַל, אַז מען וויל זיין זיכער. דו ווייסט דאָך, מען נעהמט אַ וועקסעל, מען שרייבט אונ־טער אַ פרעמדען נאָמען פון אַ רייכען מענשען, און אויף דער צווייטער זייט חתמ׳עט מען דעם אייגענעם נאָמען. מיט אזאַ וועקסעל קען איך דיך לאָזען זעצען אין טורמע, אויב דו וועסט נישט האַלטען וואָרט. איך קאָן דעם וועקסעל אַוועקגעבען אַ פרעמדען מענשען, און יענער וועט דיך אָנ־קלאָגען פאַר מאַכען אַ פאַלשע חתימה. ס׳איז אַ פשוט׳ע זאַך, דיך קאָסט עס קיין געלד נישט, און איך בין זיכער, אַז איך האָב מיך איינמאָל אויס־געקויפט.

נחום נאָכדענקענדיג. פאַלשע חתימות זאָל איך מאַכען? אוי׳ך וויל אַ סוף מאַכען און אַוועקפאָהרען קיין אויסלאַנד. מעהר גאָרנישט...

גדליה. נו?

נחום. אַ פאַלשען וועקסעל... אַ פאַלשע חתימה... לאָמיך אָבפאָה־רען פון דאַנען, לאָמיך אַרויס פון דאָס אַלץ.

גדליה. אַודאי וועסטו פאָהרען. פערגעס נישט, דו וועסט דאָך פאָה־רען, ווי אַ באַראָן, מיט פינף טויזענד רובעל אין קעשענע; וואָס וועט דיר פעהלען? איך וואָלט בנאמנות געוואָלט מיטפאָהרען מיט דיר.

נחום. גוט! איך שרייב אונטער!..

גדליה נעהמט אַרויס פון בוזיס־קעשענע דעם טייסטער, נעהמט אַרויס אַ בלאַנק פון אַ וועקסעל, לעגט איהם אויפ׳ן טיש פאַר נחום׳ען.

גדליה. אָט איז אַ פעדער און אָט איז טינט.

נחום. וואָס זאָל איך שרייבען?

גדליה. שרייבען? גאָרנישט. אָט אויף דער זייט שרייב אונטער „פ. טרייטעל״, צוויי מאָל, אָט דאָ, נחום טוט עס. לאָז עס אויסטריקענען... אָט אַזוי איז גוט. און איצט—ער דרעהט איבער דעם וועקסעל אויף דער צוויי־טער זייט—וועסטו אונטערשרייבען דיין אייגענעם נאָמען.

נחום שרייבט אונטער. עס קומט מיר פאָר, ווי די מעשיות וועגען שטן, וואָס קויפט אָב אַ נשמה, עפּיס אַזוי סודות־פול. וואָס שרייב איך אונטער? דאָ איז דאָך גאָר דיין נאָמען ניטאָ.

גדליה. מיין נאָמען דאַרף נישט זיין. נעהמט דעם וועקסעל, בעטראַכט אויפמערקזאַם. אויספילען דעם וועקסעל קאָן אַנ׳אַנדערער און מאָנען ביי דער פירמאַ פ. טרייטעל, לאָמיך זאָגען, פינף טויזענד רובעל. און

פ. טרייטעל וועט טענ׳ען, עס איז נישט זיין חתימה, וועט מען מאָנען ביי דיר—רו ביזט דער זשיראַנט—און אויב עס וועט זיך ארויסווייזען, אַז דו האָסט די אונטערשריפט געפעלשט, וועסטו געהען זיצן אין טורמע... אָט אַזוי. נעהמט דעם וועקסעל, לעגט איהם אויף און לעגט איהם אַריין אין טייסטער.

נחום אונרוהיג. וואָס זאָל דאָס בעדייטען?

גדליה. איצט וואַש זיך און עס. ביזט דאָך הונגעריג.

נחום. וואָס? וואָס איז דאָס?!

גדליה. פון מיינעטוועגען קענסטו עסען אָהן געוואַשען, מיך וועט מען ניט שמייסען פאַר דיינע זינד.

נחום. דעם וועקסעל גיב מיר צוריק! וואָס האָסטו איהם אין קעשענע אַריינגעלעגט?!

גדליה. ער ליגט אין אַ זיכערן אָרט ביי מיר אין טייסטער.

נחום אין אונרוהיג וואָס ווילסטו דאָס טון? אין אַ שטאַרקערן טאָן. גיב מיר אָב דעם וועקסעל!

גדליה שמייכעלט סאַרקאַסטיש. וואָסער וועקסעל? וועלכער וועקסעל? ציהט מיט די פּלייצעס. איצט קאָנסטו זיך לויפען שמד׳ען, וועסט ענדיגען דיין קורס אין טורמע, אָנשטאָט אין אוניווערסיטעט. אויב דו וועסט נאָך אַ וואָרט רעדען וועגען שמד.

נחום קלאַפּט אין טיש. דעם וועקסעל זאָלסטו מיר דאָ אַהערגעבען, אָדער געלד. דעם וועקסעל, אָדער דאָס געלד! וואָס איז דאָס?!

חיה, סאָניאַ און עטאַ קומען אַריין ביי דעם לאַרעם.

חיה. וואָס קריגט איהר זיך?

עטאַ צו סאָניאַ׳ן. וואָס שרייט ער, סאָניאַ?

סאָניאַ. וואָס איז געשעהן, טאַטע?

נחום. ער האָט מיך אויסגענאַרט; ער האָט פון מיר אַרויסבעקומען אַ וועקסעל מיט אַ פאַלשער חתימה! העפטיגער. גוואַלד! איך וועל דאָס הויז אומברענגען, איך וועל דיך...

גדליה. ער איז משוגע אָדער חסר דעה. וואָס שרייסטו!? דיין שרייען וועט דיר נישט העלפען. געלד וועל איך דיר נישט געבען. קאָנסט פאָהרען זיך שמד׳ען, איך וועהר דיר נישט.

נחום ווילד, מאַכט אַ בעוועגונג, ווי ער וואָלט זיך וועלען וואַרפען אויפ׳ן פאָטער. איך—וועל—

סאָניאַ שטעלט זיך אין וועג. נחום! נישט וואַג אויפצוהויבען אַ האַנד! דאָס איז אונזער פאָטער!..

חיה. נחומ׳שע, וואָס טוט זיך מיט דיר?

נחום. איהר ווייסט נישט, וואָס ער האָט געטאָן,—ער האָט ביי מיר

אויסגענאַרט אַ וועקסעל מיט אַ פאַלשער חתימה, ער וויל מיך לאָזען איינ־זעצען אין טורמע. געהט ווידער נעהנטער צום פאָטער. דעם וועקסעל גיב אָב, זאָג איך דיר, אויב דיין לעבען איז דיר ליעב!..

גדליה. וואָס וועקסעל? ווער וועקסעל? דו סטראַשעסט גאָר צו הרג׳ען?!

סאָניאַ געהט צו צום פאָטער. מיט טרערען. טאַטעשי, וואָס איז געשעהן? טשעפּע איהם נישט, ער וועט זיך ניט שמד׳ען, ער סטראַשעט נור. ווייד אין צערטליך. איך בעט דיך.

חיה דערוועהענדיג, וואָס דאָ איז געשעהן, רוקט זיך אָב. קום, עטאַ לע־בען, קום. פיהרט זי אַרויס ביי דער האַנד און געהט אַליין אַרויס.

גדליה צו סאָניען. דו בעטסט מיך? פרעג איהם, צי ער האָט אַ ברעקיל רחמנות אין האַרצען, צי ער געדענקט אָן טאַטע מאַמע, אָן דיר. אָן אונז אַלע. פרעג איהם.

נחום. דעם וועקסעל גיב אָב! דעם וועקסעל!

גדליה. נור ניט סטראַשע מיט געשרייען. בערוהיג זיך קודם כל, רוהיג זיין, זאָג איך.

נחום. דו האָסט מיך אויסגענאַרט. דו האָסט מיך געפאַנגען אין אַ נעץ. סאָניאַ, זיי אַנ׳עדות, אַז ער האָט ביי מיר אויסגענאַרט אַ וועק־סעל!

סאָניאַ. וואָסער וועקסעל? איך וויים פון גאָרנישט צו זאָגען, בע־רוף זיך נור נישט אויף מיר.

נחום זעצט זיך אַנידער פערצווייפעלט אויף אַ בענקיל. אַזוי? דו אויך מיט זיי? דו אויך? איצט וועט ער זיך נוקם זיין אָן מיר. רייסט זיך ווידער אויף. גיב אָב, זאָג איך דיר, גיב אָב דעם וועקסעל!

גדליה. הער אויף צו לאַרימען. וואָסער וועקסעל? איך וויים נישט פון וואָס צו זאָגען. געהט צו צום טיר און רופט חיה׳ן, זי קומט אַריין. זעה נור, דיין זוהן איז משוגע, פלאַפּעלט וועגען אַ וועקסעל עפּיס.

נחום פערצווייפעלט, עפּיס מיט אַ וויינענדיגען קול. זיי וועלען מיך נאָך אַריינזעצען אין משוגעים־הויז. סאָניאַ, סאָניאַ! זעה נור, וואָס ער האָט מיר אָבגעטאָן!

סאָניאַ. טאַטע, טאַטעשי, זאָל שוין זיין גענוג.

גדליה. עס וועט באַלד געגוג זיין, וואַרט צו אַ ביסעל. שטיל צו איהר. זאָל ער אָקאָרשט וויסען, אַז ער איז ביי מיר אין די הענד.

נחום. אין אַ נעץ האָסטו מיך געפאַנגען!

גדליה געהט אַרויס דעם טויסטער. נחום וויל צולויפען. זיץ רוהיג אויפ׳ן אָרט, רוהיג—זאָג איך! סטראַשעט מיט׳ן פינגער. נחום זעצט זיך. נישט

שריי, נישט לאַרים און נישט סטראַשע. נחום הויבט זיך אויף. זיץ, זאָג איך דיר, זיץ אויפ׳ן אָרט! נחום פאָלגט. דו קריגסט געלד, האָב איך דיר גע־זאָגט, פינף טויזענד רובעל. נעהמט אַרויס געלד פון טייסטער. נחום הויבט זיך ווידער אויף. זיצען!

חיה. וויפיעל גיסטו איהם? ער וועט דאָך אונז בדלות שטעלען.

גדליה בייז. געה אַוועק! דו פערשטעהסט נישט. צו נחומ׳ן. אָט איצט, אַז דו ליגסט ווי אַ הונט צו מיינע פיס, אַז דו קאָנסט מעהר ניט סטראַשען, וועסטו קריגען דאָס געלד, די גאַנצע פינף טויזענד רובעל, קיין גראָשען וועט נישט פעהלען. און זיי וויסען, ווער דו ביזט, און ווער מיר זענען. צעהלט אויף הונדערטער אויפ׳ן טיש. פאַרוואָס נעהמסטו נישט?

נחום בעריהרט אונענטשלאָסען די געלד.

גדליה. מיר אַלטע, אונגעבילדעטע, וויסען, ווי צו פערדיענען געלד, מיר וויסען אָבער אויך, ווען עס אַוועקצוגעבען. נאַ, נעהם. נישט פאַר מיר האָב איך אָבגעהאָרעוועט אַ לעבען. דיין אויסגעלאַסענקייט האָט דיך פער־דאָרבען, נישט מיין הויז, אָט האָסטו אַ לעקציע! נעהמט אַרויס דעם וועקסעל. אָט האָסטו דעם וועקסעל אויך. איך דאַרף נישט דיין בטיחות. וואָלטען די קינדער נור אַזוי פערשטאַנען די עלטערן, ווי די עלטערן—די קינדער...

פאָרהאַנג.

(המשך אין קומענדיגען נומער).

משה טייטש.

* *
*

פיעלע האָט געהאַט די שטעדטיל
אין די שטיבעלעך די שטילע —
צווישען בלעטלעך אויף אַ בלעטיל,
בין איך איינער פון די פיעלע.

נאָר געבליבען איז ניט איינער,
און דעם שטויב פון אונזער שטעדטיל
האָבען אַלע אויסגעביטען
אויף דעם ברוק פון האַרטע שטיינער.

און געבליבען בין איך איינער.
איינמאָל שבת נאָך הבדלה —
וואָס טוט איינער אין אַ שטעדטיל?
ער בעשטעלט אַ בעל-עגלה.

אַך, אין חורבן איינציג שולדיג
איז דער פוהרמאַן מיט די רעדער:
ווער עס דינגט איהם, יענעם פיהרט ער,
און עס דינגט איהם איצט שוין יעדער.

דוד בערגעלסאָן.

דער גט*.

I.

פאַרנאַכט, אינ׳ם ערשטען וואָכעדיגען מיטוואָך, וואָס נאָך סכות, האָט זיך שמואליק זיידענאָווסקי אומגעקעהרט פונ׳ם ליבערינער אָקסען־שטאַל, וואו ער האָט אין משך פון צוויי טעג די נייע אָקסען איבערגע־שריבען, און האָט ווידער אַמאָל געטראָפען מירעל׳ס טיר פון אינעווייניג פערשלאָסען.

ער איז דאָרט אַ ווײַלע געשטאַנען און אין טיר אָנגעקלאַפּט, אָב־געוואַרט און ווידער אָנגעקלאַפּט. ס׳האָט איהם פון דאָרט קיינער נישט געענטפערט. האָט ער גענומען אַרומשפּאַנען אין עס־צימער און איבער׳ן קאַבינעט, זיך פון צייט צו צייט אָבגעשטעלט און אַרויסגעקוקט צום פער־וואָלקענטען דרויסען. ער האָט געדענקט, אַז מירעל, די ווייב זיינע, האָט שוין צו איהם צוויי וואָכען נישט גערעדט; אַז די וועש, וואָס ער טראָגט איצט, איז שוין שטאַרק ברודיג, און ער האָט נאָך צוריק מיט עטליכע טעג בעדאַרפט האָבען צו דער שאַפע, וואָס ביי מירלע׳ן אין חדר; אַז די בעציהונגען פון מירלען צו איהם ווערען שוין אַלע מאָל ערגער, און אַז ער, שמואליק, איז אונבעהילפיג און קען דערצו קיין עצה ניט געפינען.

אין אָבענד איז ער די שטוב זיינע פון דרויסען אַרומגעגאַנגען און איז צוגעקומען ביז׳ן גאָרטען, וואוהין ס׳געהען אַרויס די פענסטער פון מירעל׳ס חדר. דער גאָרטען איז געווען אינגאַנצען נאַס. אַ האַרבסט־רעגענדיל האָט אין אַלכסון געגאָסען, און אַ ווינטעל האָט דעם רעגענ־דיל געבלאָזען, און די ווײַנשעל־בוימער האָבען זיך געשאָקעלט, זיך גענעצט און שטיל וועגען עפּיס געקלאָגט. אין עק סאָך האָבען זיך עטליכע אַלטע טאָפּאָלען אין איין שורה געצויגען. זיי האָבען זיך אַלע אין איין זייט מיט זייערע שפּיצען געבויגען און אומעטיג געוואונקען צום שטאַרק פערשוואַרצטען הימעל־ווינקעל, פון וואַנען דער ווינט האָט די וואָלקענס געטריבען:

— אָט פון דאָרט... פון דאָרט קומט דער אונגליק.

די לאָדענס פון מירעל׳ס חדר זענען אינעווייניג געשלאָסען געווען, און די שיין פון ברענענדיגען לאָמפּ האָט זיך פון דאָרט דורך די

* אַרויסגענומען פונ׳ם ראָמאַן „נאָך אַלעמען״, וואָס ערשיינט די טעג אין „ווילנער פערלאַג״.

שפּאַלטען דורכגעשלאָגען — הייסט עס, אַז זי איז נישט געשלאָפען.

ער האָט זיך אומגעקערט צו זיך אין קאַבינעט און זיך דאָרט אויף דער קאַנאַפּע אַוועקגעלעגט, נישט געקענט איינשלאָפען, נישט געוואוסט, וואָס צו טון און געקראַצט נעבען זיך די צעראַטע:

— שוין פערפאַלען, אַפּנים, זיין לעבען... פערפאַלען.

ער איז סוף-כל-סוף אַנטשלאָפען געוואָרען אין די קליידער און זיך אויפגעכאַפּט איינמאָל אַרום איינס אַזייגער ביי-נאַכט, ווען אין מירעל'ס חדר איז נאָך ליכטיג געווען, און דעם צווייטען מאָל — גאַנץ פריה, ווען די דיענסט-מיידעל האָט די פאָדלאָגעס געוויישט, און אין הערך די פענסטער האָט ערשט אַריינגעקוקט דער אָנהויב פון אַ ניי-עם רעגענדיג-וואָלקענדיגען טאָג.

איצט איז שוין אין מירעל'ס חדר פינסטער געווען — זי איז געשלאָפען.

ער איז אַרויסגעגאַנגען אין דרויסען, אויפגעוועקט דעם פוהר-מאַן, אידם געהייסען די פוהר שפּאַנען און איז אַוועקגעפאָהרען אין גוראַלניע.

נאָר אין גוראַלניע האָט ער דערפיהלט, אַז ער בעדאַרף איצט זיין נישט דאָ, נאָר דאָרט, ביי זיך אין דערהיים. ער האָט זיך צו גאָרנישט ניט גענומען. זיין חדר האָט זיך געפונען צווישען די קופּערנע, תמיד-זודיגע קעסלען, וואָס אין גרויסען קאָרפּוס. ס'איז דאָרט געווען שטאַרק הייס, און די לופט האָט געשמעקט מיט מאַלאַס, מיט אי-בערגעברענטען ספּירט און צוגעסמאַלעטען גערשטען. אַרום צוויי אַזייגער ביי-טאָג האָט זיך די זון פון צווישען די פערוואָלקענטע הימלען דורכגעשלאָגען. און מורא'דיג נמאס האָט אין גוראַלניע-הויף אויסגעזעהן אַלצדינג, אויף וואָס איהר קראַנקע זילבער-שיין איז געפאַלען. ביים געעפענטען פאָדוואַל, וואָס נעבען גוראַלניע-טייכעל, זענען געשטאַנען פיעל פוהרען מיט אייזערנע פעסער, און געקאָמאַנדעוועט האָט מיט זיי דער אַלטער תמיד-שכור'ער און תמיה ביזער פאָדוואַלניק.

— Стой!

— Подавай!

— Куда полѣзъ?

ערגיץ פון הינטען, פונ'ם טאָל, וואָס הינטער'ן גרויסען קאָרפּוס, האָט אַהער געזעצט אַ פייכטער שלעכט-שמעקעדיגער דאַמפּף — דאָס האָט מען די פרישע בראַהע צום אָקסענשטאַל געלאָזט און גענומען הייצען אויף דער צווייטער ביינאַכטיגער „סמענע".

דענסטמאָל האָט שמואליק ווידער אַמאָל געהייסען די פוהר שפּאַ־
נען און איז אַזוועקגעפאָרען צוריק אַהיים.

איצט איז שוין ווידער וואָלקענדיג און קיהל געווען, און קיין
רעגען איז נישט געגאַנגען. די לופט איז געווען טונקעל, ווי אין אָנהויב
בין־השמשות, און פון די נאַסע פעלדער האָט געשמעקט מיט פייל־
טער איבערגעאַקערטער ערד, מיט פרישען פערדישען מיסט און מיט
פוילע דיניעס, וואָס ערגיץ־וואו אויף אַ ניט־דערגראָבענעם באַשטאַן. ביי־
דע גרויסע גניאַדע פערד זענען געלאָפען לעבעדיג און דרייסט, בוי־
גענדיג פרעהליך די קעפּ צו דער ערד און ענטפערנדיג אויף יעדען
פאָך פונ׳ם פוהרמאַנס רוט מיט אַ צופרידענעם שפּרונג אונטער אַדער
מיט אַ הילליגען פערדישען גיסען. די ווייכע רעסאָרען־בריטשקע האָט זיך
געוויגט און איז גרינג נאָך זיי נאָכגעלאָפען. און שמואליק איז אין
איהר טיעף געזעסען און די גאַנצע צייט געדענקט, אַז דאָס פאָהרט ער,
שמואליק זיידענאָווסקי, וואָס פערמאָגט שוין אייגענעם קאַפּיטאַל מעהר
פון דרייסיג טויזענד רובעל, הענגט שוין נישט אָב פון קיינעם, פון
קיינעם, אַפילו פון זיין פאָטער אַליין, און איילט זיך איצט צו זיך
אַהיים. דאָרט, ביי זיך אין דער־היים האָט ער אַ ווייב, וואָס ליגט שוין
באַלד צוויי וואָכען ביי זיך אין חדר פערשלאָסען. בעדאַרף ער איצט
צו אידר אַריינקומען און ביי איהר פרעגען:

— מירעל, בעדאַרף ער ביי איהר פרעגען, — זאָג: אפשר בין
איך דיר שווער? איך קען דיר דינגען אין מיטען שטאָדט צוויי צי דריי
צימערן, זאָלסט וואוינען בעזונדער. פערשטעהסט, מירעל? איך פאָדער
פון דיר גאָרנישט.

טראַלטענדיג וועגען דעם, האָט ער שוין אויף זיך אַליין אַזאַ
רחמנות געהאַט, און טרערען זענען איהם אין די אויגען געשטאַנען.
און דאָך האָט זיך איהם געדולט, אַז ס׳איז שען אָט דאָס, וואָס ער
וועט איהר איצט זאָגען, און אַז ער וועט מיט דעם מירלען געפעלען.

ער האָט געוואָלט וואָס גיכער אַהיים קומען.

אָבער, ווי נאָר ער איז מיט דער פוהר אין פאָטערס הויף אַריינ־
געקומען, האָט ער זיך מיט אַמאָל דערפיהלט שלעכט, ווי אין דער
נעכטיגער פערוואָגעלטער נאַכט. און קלאָר זענען פאַר איהם געוואָ־
רען די עלענדע שווערע שעה׳ן, וואָס איהם שטעהען פאָר היינט, מאָר־
גען און איבערמאָרגען... אין דרויסען איז שוין געווען אָבענדיג־שונ־
קעל. אינ׳ם פאָטערס גרויסער שטוב, וואָס קעגעניבער דעם סאָד זע־
נען כמעט אַלע פענסטער צום הויף געווען בעלויכטען, און אין זיין
שטוב איז געווען פינסטער. געלויכטען האָט זיך דאָרט נאָר אין די

צוויי פענסטער פון מירעל'ס עקסטען חדר, און די לאָדענס זענען דאָרט פון אינעווייניג געווען געשלאָסען.

זי איז דאָרט, אפנים, נאָך אַלץ פערשפּאַרט געלעגען.

אַראָבקריכענדיג פון דער בריטשקע האָט ער זיך דערמאָנט אָן די ברודיגע וועש, וואָס ער טראָגט, און זיך געלאָזט געהן גלייך צו זיין שטוב.

האָט איהם אָבער פלוצים אָבגעשטעלט זיין פאָטערס דיענסט־מיידעל, וואָס איז אַהער גיך פון דער גרויסער שטוב געגאַנגען:

— מ'רופט איהם, האָט זי צו איהם געשריען — צום פאָטער אין קאַבינעט רופט מען איהם; מ'האָט געזאָגט, ער זאָל די מינוט אַריינקומען.

— די מינוט?

ער האָט נישט פערשטאַנען, וואָס זיי איז דאָרט אַזוי מיט אַמאָל אָנגעקומען, און איז אַהין אַוועק. נאָר ביים פאָטער אין קאַבינעט איז דאָס מאָל געווען אַזוי אָנגערויערט און הייס. אַלץ האָט דערמאָנט אָן אַנ'ערנסטען שמועס, וואָס האָט זיך דאָ שעה'ן־לאַנג ווענען איהם מיט מירלען געפיהרט.

ביים טיש זענען אַקעגען פאָטער געזעסען די מוטער, זייער קרובה, די געוועזענע קורסיסטין — מרים ליובאַשיץ מיט איהר מאַנס יונגערן ברודער — ליובאַשיץ דער סטודענט. און אַלע האָבען געהאַט פערפלאַמטע פנים'ער פון מענשען, וואָס האָבען לאַנג זייערע מיינונגען אַרויסגעזאָגט און לאַנג עצות געזוכט. ליובאַשיץ דער יונגערער איז באַלד ביי שמואליק'ס אַריינקומען פון קאַבינעט אַרויס. ער האָט זיך, אפנים, פערשעמט און זיך אין עס־צימער מיט שמואליק'ס שוועסטער ריקלען געשטעלט רעדען. דער פאָטער האָט, ניט קוקענדיג צו איהם, ווי מורא געהאַט זיך מיט זיינע אויגען בעגעגענען, אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ, און אַ נייעם פאַפּיראָס פערפרויערט. מרים האָט עפּיס אויפ'ן טיש מיט אַ פינגער געשאַרט. און נאָר די מוטער האָט זיך צו איהם האַלב־אויסגעדרעהט, געטאָן אַ פּאָר פינקעל מיט די אויגען און איהם נעהענטער צום טיש צוגערופען:

— קום נאָר אַהער, שמואליק...

שמואליק האָט באַלד אָנגעהויבען צו שיסען אין אַ שלייף, און פערקרימט האָט ער עטוואָס דעם פנים — אַזוי נישט אָנגענעהם און שווער איז פאַר איהם געווען דער שמועס, וואָס די מוטער האָט אָנ־געהויבען.

צעטומעלטערהייד האָט ער געהערט, ווי זי דערמאָנט זיינעם מיט מירעל'ס נעמען. עפּיס האָט זי דערצעהלט, ווי אַזוי זי, די מוטער,

איז אַהין צו מירלען אין חדר אַריינגעקומען און אָנגעהויבען מיט איהר צו רעדען, און ווי אַזוי מירעל האָט איהר באַלד די רייד איבערגעשלאָגען און איהר געענטפערט, ווי אַ מענש, האָט איז שוין געווים ניט ביים קלאָרען זינען:

— אַז איך וויל ניט רעדען, האָט זי איהר געענטפערט — אַז איך וויל שווייגען.

און באַלד האָט זיך ביי דער מוטער אין מויל אָנגעהויבען פיעל מאָל איבער׳חזר׳ן דאָס וואָרט „גט".

איהם האָט אַזוי צו אַהרען אָנגעהויבען, אָט דאָס, וואָס די מוטער חזר׳ט אַזוי פיעל מאָל איבער דאָס וואָרט „גט". ער האָט זיך אָנגעברוגז׳ט און האָט זיך איהר אַפילו עטוואָס נאָכגעקרימט:

— אַ משל: גט, גט... אַ משל.

אין זינען האָבענדיג מירלען, וואָס ליגט איצט ביי זיך אין חדר אויפ׳ן בעט, האָט ער דאָס ברוגז אונטערגעברומט. ער האָט געוואָלט וואָס גיכער אַהין אַוועקגעהן און אין טיר אָנקלאַפּען. נאָר דער פאָטער האָט פלוצים דעם קאָפּ אויפגעהויבען און גענומען רעדען צו איהם דאָסזעלבע, וואָס די מוטער:

— וואָס זשע דען, אַז נישט קיין גט? האָסט אַנ׳אַנדער ברירה?

און מרים ליובאַשיץ האָט זיך פונ׳ם אָרט אויפגעשטעלט און דעם פאָטער אונטערגעדאָלפען:

— מ׳קען אייביג אַזוי נישט לעבען.

און די מוטער האָט זיך אויך פונ׳ם אָרט אויפגעשטעלט און צוגעגעבען:

— ס׳איז דאָך נאָך אַזאַ ביישפּיעל, זינט די וועלט שטעהט, נישט געהערט געוואָרען.

און נאָך אַ ווײַלע שווייגען זענען זיי אַלע דריי פון קאַבינעט אַרויסגעגאַנגען און איהם דאָ אַיינעם אַליין געלאָזט — זיי האָבען איהם מעהר, וואָס צו זאָגען, ניט געהאַט.

די מוטער איז אין עס־צימער צום יונגערן ליובאַשיץ דעם סטודענט צוגעגאַנגען און איהם דאָרט אַ שעפּטשע געטאָן:

— געה אַריין אין קאַבינעט. זאָג איהם דו... ער האָט דאָך פאַר דיר דרך־ארץ.

איז ער אין קאַבינעט אַריינגעקומען, דער יונגערער ליובאַשיץ, געקראַצט אַ ווײַלע דעם בלאָהען געוואַנט פון שרייב־טיש און צולעצט געזאָגט:

— אַז זי האָט דיך פיינט, מירעל... נאָך פון פאַר דער חתונה

האָט זי דיך פיינט. זעהסט דאָך: אַז זי וויל מיט דיר נישט לעבען, קענסט דען יענעם נויטען?

און שמואליק איז צו איהם מיט די פלייצעס געשטאַנען און האָט גע־הערט:

— הייסט עס, אַז זי האָט איהם פיינט, מירעל...

ער האָט נישט געוואוסט, פון וואַנען אָט די ווערטער שטאַמען: פון מירעל'ס מויל אַליין, צי נאָר פון ליובאַשיצ'ס השערה. נאָר בכלל.. איב זיי, אַלע אייגענע זיינע, פערשטעהען דאָס, און איב שואליק ליו־באַשיץ זאָגט, אַז זי האָט איהם פיינט, איז דאָס שוין געווים נישט קיין קיין איסגעטראַכטע זאַך... שואליק וועט ניט זאָגען גלאַט אַזוי, פון דער העלער הויט. און איב זי האָט איהם טאַקע באמת פיינט, מירעל, קען ער זי שוין געווים ניט נויטען, זי זאָל בלייבען זיין ווייב.

אינבעמערקט פאַר זיך אַליין, האָט ער שואליק'ן געלאָזט אין קאַ־בינעט און איז איינגעהייקערטערהייד אין צווייטען פינסטערן קינדער־חדר אַוועקגעגאַנגען. דער פענסטער איז דאָרט געווען פון אינעווייניג מיט עפּיס אַ שוואַרצער זאַך פערהאַנגען. אַרום און אַרום זענען די קליינע קינדער שוין געשלאָפען אין די בעטלעך, וואָס ביי די ווענט, און האָבען שטיל געשנאָרכעט. ער האָט זיך מיט די איינגעהויקערטע פלייצעס אָן אָט דעם פערהאַנגענעם פענסטער אָנגעשפּאַרט און זיך פערטראַכט:

— וועט ער זיך, הייסט עס, מיט איהר גט'ען, מיט מירלע'ן.

— און נאָכדעם וועט זי שוין וואוינען ערגיץ דאָרט ביי איהר פאָטער אין שטעדטיל... און ער, שמואליק... ער וועט צוריק זיין דאָ... איינער אַליין וועט ער דאָ זיין.

— אַן חתונה האָבען וועט ער שוין געווים נישט... ווער שמועסט שוין פון חתונה האָבען?... און דאָס לעבען איז שוין טאַקע באמת פער־פאַלען... אויף אייביג...

און פּלוצים האָט איהם דאָ פון רחמנות צו זיך אַליין ביים האַרץ שטאַרק פערקלעמט, און דאָרט אין עס־צימער איז מען שטיל געבליבען און דערהערט, ווי ער וויינט אויף אַ קול.

— ווער איז? — האָט די מוטער דערשראָקען געפרעגט און האָט ווי פערשטאָרבען צום קינדער־חדר די אויערן אָנגעשטעלט.

ס'איז געווען שטיל, און ביי עמיצען האָט געקלאַפּט די האַרץ. פּלוצים האָט עמיצער אַ זאָג געטאָן אויפ'ן גאַנצען קול:

— נישקשה, זאָל ער זיך אויסוויינען.

און אַלע האָבען זיך אומגעקוקט און מיט גרויס וואונדער בעמערקט, אַז געוואָנט האָט עס שמואליק'ס שוועסטער ריקעל.

זי האָט געזאַמלט די גאַנצע מעשה, וואָס איז צווישען מירלע'ן און צווישען נתן העלער'ן פאָרגעקומען. איהרער אַ בעקאַנטער סטו־דענט האָט דאָס איהר דערצעהלט.

פון גר״ם לייטישקייט האָט זי די גאַנצע צייט וועגען דעם געשוויגען, נאָר איצט... איצט האָט זי שוין געמעגט דערצעהלען, אַז איינמאָל פאַר־נאַכט איז זי מיט אָט דעם בעקאַנטען סטודענט אויף נתן העלער׳ס גאַס חרכגעגאַנגען און האָט געזעהן: מירעל קומט אָן פון פאָרשטאָדט, איינע אַליין קומט זי פון דאָרט אָן, פערקעהרעוועט זיך און געהט אַריין צו נתן העלער אין קוואַרטיר.

II

שמואליק איז געזעסען איינער אַליין פערשפּאַרט אין אַ חדר און פון דאָרט אַרויסגעהן נישט געוואָלט.

מרים ליובאַשיץ האָט זיך אין עס־צימער אַרומגעדרעהט. די לעצטע טעג האָט זי דאָ גענעכטיגט מיט איהר קינד און געהאַט די גאַנצע צייט אַנ׳ערנסטען פּנים פון אַ געניטער אַקישאָרקע, בשעת איהר קינ־דעטאָרין געהט אין צווייטען חדר צו קינד. זי האָט וועגען שמואליק׳ען געזאָגט:

— אויב ער האָט שוין באמת גע׳פועל׳ט ביי זיך אויף גט, נאָך וואָס־זשע זאָל מען איהם נאָך אַהין צו מירלע׳ן לאָזען?

און איהרע רייד האָבען אַזוי געווירקט. מ׳האָט זי געפאָלגט און שמואליק׳ן מעהר צו זיך אין שטוב נישט געלאָזט.

די גאַנצע גרויסע שטוב האָט דאָ בעקומען אַזאַ אויפגערעגטען און צעטראָגענעם איסזעהן, גלייך עמיצער איז אין איהר מסיכן שלאַף. אין זאַל איז געווען אָנגעוואָרפען, אָנגערויכערט און ברודיג. מ׳האָט זיך דאָרט גאַנצע נעכט עצות געהאַלטען און געגעסען נישט צו דער צייט. אין עס־צימער איז פון צוויי אַזייגער ביז פאַרנאַכט דער טיש געווען גע־גרייט, און ביי די קליינע קינדער האָבען די הערצלעך געקלעמט, ווי אין אַ תענית. ס׳איז שוין געווען שטאָק־נאַכט, ווען מ׳האָט ביי אָט דעם גע־גרייטען טיש אויף ניך די קליינע קינדער עסען אָבגעגעבען, און די גרויסע זענען נאָך אַליין געזעסען פערשפּאַרט אין זאַל און זיך דאָרט גע׳־סוד׳עט מיט׳ן בנעימות׳דיגען יודען, דעם גוטען־פריינד, וואָס מ׳האָט אַמאָל צו מירעלס פאָטער ר׳ גדליה הורוויצ׳ן אין שטוב פאַר אַ שדכן אַראָבגע־שיקט און איהם דאָרט געהייסען זאָגען:

— פאָדערען זיי ביי אייך נישט, די זיידענאָווסקיס, נישט קיין געלד און נישט קיין צוזאָג.

ביינאַכט האָט מען אַהער אָט דעם יודען דורך אַ דעפעש אַרויס־גערופען, און איצט איז מען אַלע צוזאַמען אַרום איהם געזעסען און איהם איבערגעגעבען דעם כח הרשאה:

— איז אויב מירעל וועט אויף גט נישט מסכים זיין, זאָל ער אידר זאָגען:

— מ׳קאָן זי בעוואָרענען; ביז זעקס טויזענד רובל קאָן מען אידר פאַר׳ן גט אָבצאָהלען.

שמואליק איז געווען צעטומעלט און האָט אין אָט דעם שמועס קיין אָנטייל נישט גענומען. זיין נאַנץ פערגאַנגען לעבען איז איהם געווען פערנעפילט. ווי אַ חלום, און אַרומגעדרעהט האָט ער זיך אָהן אַנ׳אויפהער איבער דער זאַל, נישט געהערט, וואָס מ׳רעדט, און גע־טראַכט וועגען זיין ווייטערדיגען לעבען אָהן מירלע׳ן; ווי אַזוי ער וועט געהן דאַווענען אַלע שבת אין שול, וואו מ׳וויל איהם פאַר גבאי אויסקלייבען; ווי אַזוי עמיצער וועט שוין דאָרט צום מזרח־וואַנט אויף איהם אָנווייזען;

— נעבעך אַ גרוש אָט דער יונגער־מאַן, און נישט געוואָלט האָט זי איהם, די ערשטע ווייב זיינע.

ווען אַלע האָבען זיך דאָ סוף־כל־סוף פון די ערטער אויפגעהויבען, און שמואליק איז שוין דאָ נישט געווען, איז מרים ליובאַשיץ צוגעגאַנגען גאָר נאָהענט צום בנעימות׳דיגען יודען, דעם גוטען־פריינד, און האָט איהם מיט אַ פינגער־קנעכיל אין זיין שטערן אָנגעקלאַפּט:

— אוי, אַ קאָפּ ביי אייך, פעטער! האָט זי איהם דערמיט אויף שמואליק׳ען מיט מירלע׳ן מרמז געווען, — נאָר אייך האָט מען פאַר דעם שדוך צו פערדאַנקען.

דער בנעימות׳דיגער יוד האָט זיך אַזוי שלעכט דערפיהלט, ער האָט זיך איינגעהויקערט, זיך פערטראַכט און מיט ביידע הענד צו טענ׳ען אָנגעהויבען:

— וואָס איז שייך? וואָס האָט ער געקאָנט וויסען? דוכט זיך, געווען אַ וואיל קינד, מירעל... זעהר אַ וואיל קינד.

און ווען אַלע זענען שוין פון זאַל אַוועקגעגאַנגען, איז ער נאָך דאָ געבליבען, זיך איינער אַליין אַרומגעדרעהט, געווען שטאַרק פערטראַכט און אַ פּאָר מאָל געזאָגט צו זיך אַליין:

— וואָס איז שייך? וואָס האָט מען געקאָנט וויסען?

* *
*

אַרום צוועלף אַ זייגער אין דערפריה האָט דער לייטישער יוד, דער גוטער פריינד, אין מירעל'ס טיר אָנגעקלאַפּט. ער האָט זיך אַזוי שלעכט געפיהלט. אין עס־צימער האָט איהם די באַרוויסע דיענסטמיידעל איבער'ן גאַנצען חדר בעגליט און איהם צורוה נישט געלאָזט:

— הערט, פעטער, פאָלגט מיך, און זאָל זיך אייך איבערגלוסטען אַהין אין טיר אָנקלאַפּען — איהר וועט לאַפּען אַ פּסק.

אַריינקומענדיג צו מירעל'ן אין חדר, האָט ער זיך אָבגעשטעלט און בכבוד'יג אַ גייג געטאָן, געגעבען אַ פּאָר שפּאַן און זיך ווידער אַ גייג געטאָן. ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ שוואַרצען סורדעט, האָט ער נישט געהאַט, וואו די הענד אַהין צו טון, און זיין גוטער פּנים האָט שעמעוודיג געשמייכעלט:

— כ'בין געקומען, האָט ער וועגען זיך אַליין ווי אַ לאַך געטאָן. — איבערערדען מיט אייך בין איך געקומען.

מירעל איז אין שטוב־כאַלאַט און אין די שטעק־שיך אין בעט געלעגען. זי איז געווען אין כעס, וואָס אָט דער יוד האָט זי געצוואונגען איהם די טיר צו עפענען, און האָט צו איהם נישט געוואָלט קומען. פאַר די צוויי וואָכען, וואָס זי איז געלעגען פערשפּאַרט ביי זיך אין חדר, איז זי אַזוי שטאַרק פון פּנים אַראָב און האָט די גאַנצע צייט אויף צו־להכעיס זיך און נאָך עמיצען לחלוטין אויפגעהערט צו רעדען. ס'האָט זי פערדראָסען, וואָס מ'חולט איהר נאָך אַלץ דעם קאָפּ און מ'שיקט איהר שלוחים אינטער. האָט זי זיך עטוואָס אויפגעהויבען און האָט צום יודען געזאָגט:

— גיט, זענט מוחל, איבער דער שוויגער: אויב כ'וועל האָבען עפּיס נייעס, וועל איך שיקען מודיע זיין.

זי האָט געמיינט, אַז דער יוד וועט באַלד אַוועקגעהן, נאָר יענער האָט נאָך שעמעוודיגער צו שמייכלען אָנגעהויבען:

— פערשטעהט איהר, — די מעשה דערפון איז אַזוי...

ס'איז איהם בעפאַלען אַ שוויים, האָט ער פון ערגיץ אַ פּאַטשיילע אַרויסגענומען, זיך אויפ'ן נאָהענטען בענקעל אַוועקגעזעצט און האָט אַהין און צוריק דעם שטערן אָבגעווישט:

— יאָ. איז. הייסט עס, מיר אַליין די גאַנצע מעשה נישט אָנגעגעהם, נישט אָנגענעהם... נאָר, פערשטעהט איהר: יענער האַלט מיך

פאַר אַגוטען פריינד און זאָגט, אַז איך בין אַ ביסעל שולדיג... ט... מוז איך.

— אַזוי, אַזוי... יאָ: איז ביי אונז, יודען, זאָג איך, אַז אַ פאַר־פאָלק לעבט חפ־שלום נישט צטפרידען, און קיין קינדער איז אויך נישטאָ... און אָט איז טאַקע, למשל, מיינע אַטאָלטער, אָט דאָ ערשט מיט אַ יאָהר צוריק האָט זי זיך גע'גט...

מידעל איז שוין אויפ'ן בעט געזעסען. די הארץ האָט ביי איהר קלאַפּען אָנגעהויבען.

— גט? האָט זי איהם פלוצים די רייד איבערגעשלאָגען, — גוט, גוט. זאָגט זיי, זענט מוחל, אַז גוט.

דער יוד איז געווען צעטומעלט. ער איז אויפגעשטאַנען פון בענ־קיל און האָט זיך נישט געגלויבט:

— איך געה, האָט ער צעטראָגענערהייה געזאָגט, — כ'געה זיי זאָגען.

פאַר דער טיר האָט ער זיך אָבגעשטעלט, זיך פערטראַכט און נאָך אַמאָל צו איהר זיין פנים אויסגעדרעהט.

— זיי וועלען אייך בעוואָרענען, די שוויגער מיט שמואליק'ן... זיי האָבען איהם טאַקע אַזוי געהייסען זאָגען...

נאָר מידעל האָט איהם ווידער אַמאָל די רייד איבערגעשלאָגען.

— גוט, גוט...

זי האָט זיך באַלד נאָכ'ן יודענס אַוועקגעהן צוריק אין בעט איינ־געוואַלגערט. איהר האָט זיך געדוכט, אַז ס'איז גאָרנישט ניט געשעהן, און זי האָט זיך נאָך אַמאָל גענומען צום בוך, וואָס זי האָט פאַר'ן יודענס אַריינקומען געלייענט.

דער בוך איז געווען אַגאַיינגעבונדענער, אַגראָבער. ס'האָט זיך אין איהם געהאַנדעלט וועגען די פרויען אין מיטעלאַלטער און אין די נייע צייטען, און לעזען דאָס פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף האָט זי נישט געקאָנט — ס'איז איהר געווען נמאס. זי האָט, ווי איהר שטייגער, גע־היפט, געכאַפּט דאָ און דאָרט אַ האַלבע זייטעל, און דער מח האָט געקלערט וועגען דעם, וואָס ביי דער שוויגער אין שטוב קומט איצט פאָר. צווישען די מיטעלאַלטערליכע שלעסער און ריכטערינס פון ליעבע־געריכטען, וואָס אין בוך, האָט זיך געפלאָנטערט מרים ליזבאַשיץ מיט איהר קינד, די שוויגער, שמואליק מיט זיין דער'הרג'עטען פנים און דער פרעמדער יוד, וואָס איז נאָר וואָס דאָ אין חדר געווען און איז אַוועק־געגאַנגען מיט די ווערטער:

— איז הייסט עס, „גט?"... יאָ, יאָ. ער נעהט, ער נעהט זיי זאָגען...

זי האָט צום סוף דעם בוך געמוזט אַוועקלעגען; זיך פערטראַכט, ווידער דערפיהלט די שטאַרקע קלעפ פון הארץ און זיך אויפ'ן בעט אויפגעזעצט:

— ווארט... זי וועט דאָך איצט ווערען צוריק, ווי מיידעלוויז...

אין איהר איז געוואַקסען עפּיס אַ געפיהל פון געזונט און כח. צוזאַמען מיט די הארץ-קלעפ פון פרייה איז אָט דער געפיהל אין איהר געוואַקסען.

זי האָט אַ קוויטש געטאָן, דערפיהלענדיג אין זיך די פאַר-צוויי-יאָהריגע מידעל; סך-הכל איינמאָל אַ קוויטש געטאָן, און מיט אַזאַ פרייד. זי האָט זיך פלוצים דערמאָנט אָן די שנייאיגע פעלדער אַרום זייער שטעדטיל, אָן די שניי-קוילען, וואָס זי האָט דאָרט פאַר-אַ-יאָהרען איפ'ן קרומען סטודענט ליפּקיס געוואָרפען, און איהר האָט זיך מיט אַמאָל פערוואָלט זיך וואַשען אין אַסך פרישע און שטאַרק קאַלטע וואַסער.

זי האָט אין הויף דערזעהן דעם יודען, דעם גוטען פריינד, דורכ-געהן, האָט זי געשווינד דעם פענסטער אויפגעעפענט און איהם צוגערופען:

— זי האָט איהם פערגעסען איין זאַך צו בעטען: זאָל ער אַזוי גוט זיין און איבערגעבען: זי בעט, מ'זאָל דעם גט מאַכען וואָס ביכער, אָהן שום צערעמאָניעס זאָל מען איהם מאַכען.

* *
*

דורך דעם אָפענעם פענסטער האָט אַריינגעקוקט דער וואָלקענדיגער דרויסען מיט די אומעטיגע און פויל-נאַסע ווייגשעל-בוימער.

מ'האָט געגאָסען אַ שפּעטער און לאַנגער האַרבסט-רעגען.

די דיענסטמיידעל האָט געכאַפּט די מינוט, ווען מירעל איז פון חדר אַרויסגעגאַנגען, צוגעקליבען די צוואָרפענע בעט און צענויפגע-לעגט איהר זייער אָרט די ביכער און קליידלעך, וואָס זענען דאָ די גאַנצע צייט אָנגעוואָרפען געווען. איצט איז שוין דער חדר געווען פול מיט קאַלטער לופט און מיט זאַפטיגען פייכטען דרויסען. און מירעל האָט שוין איבער איהם אַרומגעשפּאַנט אין די שטייף-פערשנורעוועטע שיך און אינ'ם שוואַרצען ענג-איינגעצויגענעם טאַליע-קליידעל, וואָס זי האָט שוין צוויי וואָכען נישט געפּרובט אָנטון. אַרויהגעקייט האָט זיך געפיהלט אין יעדען פאַמעליכען שפּאַן, אין דער מיידעלשער קראַפט, וואָס די ענג-איינגעצויגענע קאָפּטעל האָט געגעבען צו פיהלען דער בעוועגליכער

בחכמה, אין אין די געדאַנקען וועגען דער אייגענער נייער פרייהייט, וואָס האָבען פאַמעליך בעהערשט דעם מח:

— מ׳וואָלט בעדאַרפט אָנשרייבען... וועגען גט וואָלט מען אפשר עמיצען בעדאַרפט אָנשרייבען.

זי האָט געזוכט אויפ׳ן טיש פאַפיר און דערזעהן הערצ׳ס צוגע־שיקטען און ניט צעשניטענעם בוך:

— אָט ווען זי טעלעגראַפירט איצט, למשל, איהם, הערצ׳ן. עה וואָלט געקומען.

זי האָט זיך צום בוך נישט צוגעריהרט, און איז פון טיש אַזעק־געגאַנגען. אָט דער געדאַנק איז געווען אַ זייטיגער, אַ נאַרישער... זי, מורעל הורוויץ, איז נישט קליין געווען וויכטיגערע געדאַנקען אין קאָפּ צו האָבען.

און נאָכדעם האָט זי איבער׳ן מעת־לעת׳דיגען גוס־רעגען, דעם גאַנצען טאָג פון שטוב נישט געקענט אַרויסגעהן, און נאָכדעם האָט זי ביז צוויי אַ זייגער ביינאַכט געלייענט דעם בוך וועגען דער פרוי אין אַלע צייטען. און נאָכדעם איז זי אַנטשלאָפען געוואָרען און האָט געזעהן אין חלום, אַז מיטעלאַלטער איז אַזאַ מין בין־השמשת׳דיגע מדינה, וואו אַלע מענשען שטעהען אין דרויסען, שרייען עפּיס אַלע צוזאַמען אַקעגען דער לבנה און ווייסען נישט קיינער, וואָס דער צווייטער וויל. ערגיץ איז זי דאָרט געגאַנגען איינע אַליין מיט׳ן פעלה צו אַ קלוי־סטער, וואו ס׳האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַסך שרייענדיגע מענשען און האָבען געזואָלט וויסען:

— די פרוי איז אַ מענש, צי ניין?

נאָר פלוצים האָט זי זיך אין מיטען דער נאַכט אויפגעכאַפּט און זיך דערמאָנט, אַז זי ווערט שוין אין גיכען פון שמואליק׳ען גע־גט. די האַרץ האָט ווידער ביי איהר אַ קלאַפּ געטאָן פון פרייד און פון בענקשאַפט צום מאָרגענדיגען פרייען טאָג. זי איז צוריק אַנטשלאָפען געוואָרען און שוין אין חלום געזעהן אַרום זיך אַ מורא׳דיגע פינסטערע נאַכט. די נאַכט האָט פלוצים הורך זיך אַבליץ דורכגעלאָזט, און זי האָט אין דער בליץ־רגע דערזעהן אויפ׳ן האָריזאָנט דאָס וויכטיגע און נייע לעבען, וואָס זי זוכט.

ווען זי האָט זיך אויפגעכאַפּט, איז שוין געווען אַרום צעהן אַ זייגער אין דערפריה. זי האָט זיך מיט אַמאָל דערמאָנט אָן דעם, וואָס ס׳איז געכטען געשעהן:

— ס׳קען געמאָלט זיין, אַז דער גט זאָל שוין אויסגעפירט ווערען גאָר אין גיכען, אפשר — נאָך היינטיגע וואָך.

און נאָכדעם איז זי נאָך אַ ווײַלע געלעגען אין בעט און געטראַכט וועגען דעם.

זי האָט נאָך געדענקט דעם לעצטען חלום, און ס'איז שוין איצט געווען אַזוי צו גלויבען:

— אַ קליינינקייט, דוכט זיך... סך־הכל איין קליינינקייט בעדאַרף זי נאָך איצט מיט'ן מח און מיט די געפיהלען אָנכאַפּען, און איהר וועט ווערען קלאָר דער עיקר פון איהר לעבען, וואָס זי זוכט איהם שוין אַזוי לאַנג, פון קליינערהייד אָן.

III.

די זיידענאָווסקיס האָבען אָבגעלעגט דעם גט אויף איבעראַלטאָג מיטוואָך און בעשלאָסען איהם איבערצוטראָגען אין דער פרעמדער שטאָדט, וואָס ליגט אַראָב טייך.

דער איינפאַל האָט געשטאַמט פון מרים ליובאַשיץ, וואָס האָט איינ־מאָל גלאַט אַזוי אַ זאָג געטאָן:

— כ'פערשטעה נישט: צוליעב וואָס בעדאַרף מען מיט'ן גט דאָ אין פאָרשטאָדט פון כרך אַ גאַנצען טאַרעראַם מאַכען?

און די מוהמע האָט עס באַלד אונטערגעכאַפּט און איז מיט דעם צום מאַן אין קאַבינעט אַוועק:

— כ'בעט דיך: זי איז דאָך טאַקע גערעכט, מרים...

פאַר דער לעצטער צייט האָט זיך דאָ אין שטוב בכלל אָהן איהר קיין זאַך נישט אָבגעטאָן. מ'האָט געפרעגט ביי איהר עצות אויף יעדער מינדסטער נאַרישקייט, און גענומען האָט מען זי אין שפּאַן, אַפילו ווען שמואליק האָט זיך אויף אַ גאַנצען טאָג אין זיין בעזונדער חדר פערשפּאַרט און קיין עסען צו זיך נישט צוגעלאָזט. עמיצער האָט שוין צו נאַכט־צו אַ זאָג געטאָן:

— כ'בעט אייך: וואו איז מרים? פאַרוואָס זאָל זי נישט אַריינגעהן צו שמואליקען און זעהן, ער זאָל עסען?

און מרים איז צו איהם אַריינגעגאַנגען, און ער האָט געגעסען.

דער יונגערער ליובאַשיץ איז דאָ געשטאַנען ביי דער זייט. ער האָט, לאַכענדיג פון איהר, זיך ביי די זייטען געהאַלטען און זיך מיט זיין גאַנצען פינף־פודיגען קערפּער צו דער ערד געצויגען:

— מרים, וואָס איז פון דיר געוואָרען?

פאַר דער התונה, געדענקט ער, איז זי עפּיס געווען, און אין די

קרייזלעך האָט מען ביי יעדער נאַרישקייט איהר נאָמען דערמאָנט. און איצט איז דאָך פון איהר נישט מעהר ווי אַ פשוט׳ע ניאַנקע געבליבען. וואָס וועט זי איהם דערצעהלען מעשׂיות? אַ נפקא מינה איז עמיצען אַ גרויסער, צי זי ניאַנטשעט איהר אייגען קינד, צי אַ פרעמדס?

מרים איז געווען אויסער זיך און האָט איהם אָנגעקוקט, ווי אַ משוגע׳נעם.

— כ׳בעט אייך, עמיצער איז אויף איהם אַ מלין, אויף שואליק׳ען?

איהר קינד האָט ביי ריקלען צו וויינען אָנגעהויבען. האָט זי עס צו זיך אויף די הענד גענומען, דענסטמאָל ווען איהר פלאַמענדיגער פנים האָט נאָך אַלץ מיט צאָרן צום יונגערען ליובאַשׂיץ געקוקט. זי איז געווען גרייט צו זאָגען איהם עפּיס גאָר אַ גראָב וואָרט. נאָר די מוהמע האָט דעם קינדס וויינען דערהערט און איז פלוצים צוגעגאַנגען:

— הער, מרים, האָסט עפּיס געטאָן דעם קינד צום מעגעלע?

האָט זי מיט אַמאָל אָן שואליק ליובעשיצ׳עס נאַרישקייטען פערגעסען און האָט זיך פאַר דער מוהמען צו קלאָגען אָנגעהויבען:

— זי וויים שוין אַליין נישט, וואָס זי זאָל טון. דאָס קינד האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געריסען, און די וואַרימע קאָמפּרעסען האָבען ניט געהאָלפען.

* *
*

אין שטוב אַריין האָט זיך ביסלעכווייז אומגעקעהרט די געוועזענע רוהיגקייט.

אין דער שטילקייט, וואָס אין די שוויגענדיג-צוגעראַמטע חדרים, זענען שוין די עלטערע ווידער אַמאָל געשלאָפען ביטאָג, און די פיל-דערנדיגע קליינוואַרג איז שוין צוריק אינ׳ם ווייטלילען חדר פערשפּאַרט געווען. און נאָר שמואליק איז נאָך אַלץ נישט געשלאָפען הדרך די נעכט, געליטען פון שטאַרקען קאָפּ-וועהטאָג און האָט געהאַט תערומות אויף דער מוטער, וואָס קומט צו איהם אַלע וויילע די היץ מעסטען:

— וואָס וויל מען פון איהם מיט׳ן טערמאָמעטער? וואָס לאָזט מען איהם נישט לעבען? אַז ער האָט נישט קיין היץ.

מ׳איז שוין געווען געוועהנט צו דעם, וואָס ער זעהט פון טאָג צו טאָג אַלץ ערגער אויס, רעדט נישט מיט קיינעם, ליגט פערשפּאַרט ביי זיך אין חדר און שפּאַנט דאָרט אָפט גאַנצע שעה׳ן אַרום, אַהין און צו-ריק, אין די זאָקען. נאָר איינמאָל ביינאַכט האָט זיך שוין מיט איהם

גאָר אַנ׳אונגעריכטער צופאַל געטראָפען און איבערגעשראָקען אַלע איי־גענע, וואָס האָבען נאָר וואָס די לאָמפען אויסגעלאָשען און זיך אין די בעטען אַריינגעלעגט. אין דער פינסטערער שטילקייט האָבען זיך פון איין חדר אין צווייטען אויפגערעגטע קולות געטראָגען:

— וואָס איז געשעהן?

— וועמען איז נישט גוט?

— זאָל מען גיכער אַ לאָמפּ אָנצינדען.

אַרום דעם לאָמפּ, וואָס מ׳האָט ביי שמואליקען אין חדר אָנגע־צונדען, האָבען זיך געשווינד געשטופּט נאַקעטע ווייבערשע פלייצעס, אָבגעדעקטע הענד און בלאַנק־ווייסע מענערשע גאַטקעס. עמיצער האָט איהם דעם קאָפּ אויפגעהויבען; אַ צווייטער האָט אויף איהם וואַסער גע־שפּריצט, נאָר ער אַליין האָט שוין פּאַמעליך געהאַט געעפענט די אוי־גען און אומעטיג געקוקט אויף די מענשען, וואָס האָבען איהם אַרומגע־רינגעלט און האָבען איינעם דעם צווייטען איבערגעגעבען:

— גאָרנישט, גאָרנישט... ס׳איז איהם נישט גוט געוואָרען, שמואלי־ק׳ען; ס׳האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אַז ער ווערט בלינד.

ער האָט באַלד איינגעדרימעלט, זיך אויפגעכאַפּט און ווידער איינ־געדרימעלט. האָט מען די טירען פון זיין חדר ברייט פונאַנדערגעעפענט און דעם לאָמפּ געלעזט ברענען, אַוועקגעשטעלט נעבען זיין בעט אַ בענקיל מיט אַנ׳אָבגעשיילטען מאַראַנץ און זיך ווידער אַמאָל אין די גע־לעגערם איינגעוואַלגערט. נאָר שמואליק האָט זיך נאָכדעם נאָך אַמאָל אויפגעכאַפּט און שוין מעהר שלאָפען נישט געקאָנט. ער האָט גענומען אַרומשפּאַנען איבער׳ן חדר.

ס׳איז געווען אַרום דריי אַזייגער ביינאַכט. פון די אַרומיגע חדרים האָט זיך אַ געשמאַקער שנאָרכען געהערט. ער האָט געשפּאַנט אַהין און צוריק און מיט אונגעדולד געוואַרט אויפ׳ן מאָרגענדיגען טאָג — מאָרגען וועט ער אַריינגעהן אַהין, צו מירלע׳ן אין פלינעל, און וועט איהר זאָגען:

— מיטוואָך אין דער־פריה, וועט ער איהר זאָגען, — פאָהרט מען אַרויס צום גט... אַלץ איז געענדיגט. ווייל ער ביי איהר בעטען נאָר איין זאַך: זאָל זי אַריינגעהן מיט איהם זיך געזעגענען צו זיין פאָטער און זאָל מיט איהם דאָרט זיצען, נישט מעהר ווי אַ פערטיל שעה, מעהר נישט... איהם וועט זיך אין אָט דעם פערטיל שעה אויסווייזען, אַז ס׳איז גאָרנישט ניט געשעהן, אַז זי איז געקומען מיט איהם צום פאָטער צוגאַסט.

ער האָט געוואָלט, אַז מירעל זאָל סוף־כל־סוף וועגען איהם אַ טראַלט טון:

— ער האָט זיך אינגאַנצען איבערגעביטען, שמואליק... ער איז געוואָרען אַנ׳אַנדער מענש.

בייטאָג איז ער עטליכע מאָל אַהין אין פליגעל אַריינגעקומען און דאָרט קיינעם, אַחוץ דער דיענסטמיידעל, נישט געטראָפען. ער האָט אָבגעוואַרט, ביז מ׳האָט אָנגעצונדען פייער, און איז אַהין ווידער אַריינגעגאַנגען. איצט איז שוין מירעל געווען. זי איז נאָר וואָס פון שטאָדט געקומען. ביי איהר אין חדר האָט געברענט אַ לאָמפּ, און פאַר די אָפענע אַלמערס איז געשטאַנען דער גרויסער נדן־קאָרב, וואוהין די דיענסטמיידעל האָט איהר אַ גאַנצען פריה־מאָרגען געהאָלפען די זאַכען פאַקען. זי איז געלעגען אין בעט מיט׳ן פּנים צו דער טיר. איהר פּנים, וואָס האָט נאָך פון דער דרויסענדיגער קעלט געפלאַמט, האָט געקוקט אויף איהם עטוואָס נייגעריג און ערשטוינט. האָט ער זיך געשראָקען און האָט די אויגען אַראָבגעלאָזט.

און נאָכדעם איז ער שוין אַזוי שרעקענדיג געזעסען אַקעגען איהר אויפ׳ן בענקיל, וואָס נעבען בעט, און שוין גערעדט לחלוטין נישט דאָס, וואָס ער האָט זיך צוגעגרייט:

— ער האָט געטראַכט, אַז אפשר... אפשר וואָלט זי פאָרט אַריינגעגאַנגען זיך געזעבענען, האָט ער געטראַכט.

ער האָט צו איהר נישט געקוקט. פלוצים האָט ער דערפיהלט, ווי זי גלעט זיין קניה מיט איהר ווייכער און גלאַטער האַנד. ער האָט פאַמעליך די אויגען אויפגעהויבען און דערזעהן:

ליגענדיג אויפ׳ן בעט האָט זי זיך נעהענטער צו איהם צוגערוקט. זי האַלט דעם אונטערגעשפּאַרטען קאָפּ אויפ׳ן עלענבויגען און קוקט איהם גלייך אין פּנים אַריין.

— שמואליק, פרעגט זי ביי איהם, — כ׳האָב דיר דען שלעכטס געטאָן?

ביי שמ׳אליק׳ען האָט געקלאָפּט די האַרץ:

— שלעכטס? ניין... ווער זאָגט דען?

* *

*

מירעל האָט בעדאַרפט אויפשטעהן גאַנץ־פריה און פערפאַקען די איבעריגע זאַכען. זי האָט אויך בעדאַרפט זיין אינ׳ם שטילען האָטעל, וואָס אויף דער בולוואַר־גאַס פון כרך, דינגען דאָרט אַ צימער און הייסען צושיקען אַהער נאָך די זאַכען. צעהן אַזייגער אין דער־פריה געהט אָב די שיף אין דער שטאָדט, וואָס אַראָב טייך. פון פינף ביז זעקס בייטאָג וועט

דאָרט פאַרקומען דער גט. און נאָכדעם וועט זי זיך שוין אומקעהרען גלייך אין גובערניע-שטאָדט מיט׳ן צוג, כדי מיט די זיידענאָווסקי׳ס נישט צו פאָהרען, און אויפ׳ן וואָקזאַל וועט אויף איהר וואַרטען מאָנטשיק. ער האָט איהר צוגעזאָגט. צו אָכענד-צו וועט זי שוין געווים זיין שטאַרק מיעד. די פיהלט שוין איצט אַ מיעדקייט אינ׳ם גאַנצען קערפער. נאָר ס׳איז אַ תיהיץ?... זי האָט אויף איהם איצט עפּיס רחמנות, אויף שמואלי-קען, און האָט איהם צוגעזאָגט. מ׳מוז נעהמען אויף זיך דעם שאַל און אַריינגעדען אויף עטליכע מינוט אַהין אין דער גרויסער שטוב.

דער שוויגערס דיענסטמיידעל, וואָס האָט איהר דאָרט די הינטערשטע טיר געעפענט, האָט זיך אַזש מיט אַמאָל אַ וואָרף געטאָן צוריק. אַזוי איבערגעשראָקען האָט זי שוין מירעל׳ס פלוצלינגדיגער אַריינקומען. אין עס-צימער איז איבער איהר די שטימונג מיט אַמאָל אַ געדריקטע געוואָרען. מ׳האָט איהר אָנגעטראָטען דעם בענקיל, וואָס נעבען דער שוויגער, און קיינער האָט נישט דערוועגט זיך אָנהויבען צו רעדען. עמיצער האָט אָנ-גערופען אויף אַ סוד די פרעמדע ווייבעל, די קרובה, וואָס איז דאָרט ביים טיש געזעסען. מרים ליובאַשיץ האָט גענומען רעדען אויפ׳ן אויער מיט ריקלען און איז מיט איהר אויך באַלד אין אַ צווייטען חדר אַוועק. מירלע׳ן איז געוואָרען שווער, און תרטה האָט זי געקראָגען דערויף, וואָס זי איז איצט אַהער געגאַנגען. זי האָט געטראַכט:

— זי האָט שוין יוצא געווען... זי מעג שוין געהן צוריק.

נאָר די שוויגער האָט פלוצים אָנגעהויבען צו פינקלען מיט די אויגען און האָט זיך צו איהר נעהענטער צוגעבויגען. איהר איז די לעצטע טעג איינער אַ ווייבערשער חשד פון קאָפּ נישט אַרויס. זי האָט זיך וועגען איהם איצט געמוזט ביי מירלען דערפרעגען.

מירעל איז פון איהר ערשטער שאלה געוואָרען רויט. זי האָט צו אידר נישט געקוקט און געענטפערט ביי׳ז:

— ניין.

— כ׳געדענק נישט.

— שוין לאַנג.

פלוצים האָט די שוויגער איהר נאַרישע פיגור אויסגעגלייכט און האָט בעקומען אַ פנים פון אַנ׳ערשטווינטער קליינשטעדטילדיגער באָבע.

— יאָ, האָט דער פנים געזאָגט — ס׳איז מיר שוין גוט.

זי האָט זיך אַרומגעקוקט. נאָר קיינער איז דאָ, אַחוץ מירלען, נישט געווען. האָט זי זיך נאָך אַמאָל צו איהר אויסגעדרעהט און זיך פערוואונ-דערט אויפ׳ן קול:

— מירעלע, דו טראָגסט דאָך!...

— וואָס?

איהר האָט זיך געדולדט, אַז די שוויגער איז פון זינען אַראָב: זי רעדט פשוט, ווי אַנ'אידיאָט.

אויף צו-להכעיס איז זי באַלד פון אָרט אויפגעשטאַנען און געפרעגט אויפ'ן קול:

— זי פערשטעהט נישט... אַחוץ דעם, וואָס קעהר זיך עס אָן מיט'ן גט?

נאָר אַרום איהר איז שוין דאָ אין חדר אַזוי גרויס דער טומעל געווען, און קיינער האָט זיך צו איהרע ווערטער נישט צוגעהערט. עמי-צער האָט אַהער שמואליק'ען גערופען. אַ צווייטער איז מיט דעם נייס אַוועק צו יעקב יוסלען אין קאַבינעט. און ביי דער טיר איז שוין דאָ ווידער אַמאָל מרים ליובאַשיץ געשטאַנען. די שוויגער האָט איהר עפּיס אויף גיך איבערדערצעהלט. האָט זי אַהער צו מירלען געקוקט און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ:

— אוי'דאי, וואָס פאַר אַ פראַגע?

SLATERS-RECENT OIL WELLS, GOLD.

SCREENING-PLANT.

JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

ז. שניאור.

האב פיינד!

איך ווינש דיר קיין רייכטום, איך ווינש דיר קיין ליעבע,
מיין פריינד;
די פריינד זענען עלענד, ווי ד׳... און טעג לויפען טריבע,
און רייכטום פער׳שכור׳ט, ווי שוימענדער, גאָלדענער ווייַן;
איך וויל, זאָלסט זיין טיעפער און שטאַרק זאָלסטו זיין...
האָב פיינד!

האָב פיינד, און וואָס מעהרער אַלץ בעסער,—
מיין פריינד!
זיי שטיין, וועלכער ענטפערט מיט פונקען דעם שלאָגענדען מעסער,
האָב פיינד, וועלכע ברענען, ווי פייער, און קיהלען, ווי פראָסט,
און ביזטו געבוירענע גאָלד, האָב קיין מורא פאַר ראָסט,—
האָב פיינד!

די גאָלדענע לאָקען און ליעבע און בלומען
און פריינד,—
דאָס קומט שוין אַליין, אָ, די מוזען שוין קומען!
די פאַלען, ווי בלעטער פון פורפור אין האַרבסט, צו די פיס,
ווי שוואַרצע און צייטיגע טרויבען, זאַפטיג און זיס,—
האָב פיינד!

האָב פיינד... און אפילו ווען ס׳קומען די ביטערע שטונדען,
מיין פריינד,—
די טעג, ווען עס גראָהען די האָר, און עס גאָגען די וואונדען,

די טעג פון אונענדליכער בענקשאַפט און ליעבע און גיפט;
עס ציהען זיך זאָרגען, געדאַנקען, אַ רעגענדיל טריפט, —
האָב פיינד!

האָב פיינד — און אפילו מען טייטעלט אויף דיר מיט די פינגער,
מיין פריינד:
— אָט געהט ער, דער שונא, דער שלאַנקער, דער עלענדער
זינגער.
ביי אונז אָבער, ווייבער געטרייע, ביי אונז איז דער גליק,
און וואַרימע ווינקלען און אָרעמס, אַ קינדערשער בליק, —
האָב פיינד!

און גלויב ניט... דו טאָרסט זייער אמת ניט דיענען,
מיין פריינד;
זייער אמת איז ביליג. און דער וועט דיר קיינמאָל פערגינען
דיין רייכען און שאַפענדען „ליגען", דיין עלענד אָהן ברעג;
זיי ווילען פערשטעלען מיט קליינינקע גליקען דיין וועג...
האָב פיינד!

א. ראובני.

א שפּענדיל.

(ערצעהלונג).

דער פּריהמאָרגען איז געווען אַ קאַלטער און אַ מוטנער. אין דער לופטען האָבען זיך געדרעהט האַרטע, שטעכעדיגע שנייעלעך. דער הימל איז אָנגעלאָפען כוואַליעסווייז, מיט אַ שוידערנדיגען שליידער, פּונקט ווי ער האָט זיך נאָר וואָס מיט גרויס מיה אַרויסגעריסען פון עפּיס אַ תּפיסה. די געפרוירענע כוואַליעס האָבען געשניטען די מענשען אין די פּנים׳ער, ווי אייז־קאַלטע הענד, וואָס גלעטען ווארימע און ציטערנדיגע קערפּערס. קליינע קייקעלעך שניי האָבען זיך אַלע ווײַלע פערשאָטען הינטער די קאָלנערס, געפאַלען אויפ׳ן נאַקעטען האַלז און געצוואונגען די געהער קנייטשען זיך און פערגיכערן די טריט. אויבען האָבען געקרעכצט די אָהנצאָהליגע שילדער. פון דעם אייזערנעם שפּאַלט, וואָס האָט זיך געשוואַרצט צווישען די טראַמווײַ־רעלסען, האָט זיך אָהן אַנ׳אויפהער געהערט דער איינטאָניגער, אונטערדרוקטער ברומען פונם קאַבעל.

ס׳איז געווען קאַלט און הונגעריג.

איך בין פאַרבייגעגאַנגען אַ „סאַלאָן“ מיט גרויסע ריין־געוואַשענע פענסטער, מיט דורכזיכטיגע, גלעזערנע טירען. בעל־הבית׳יש בדייט האָט ער זיך אַרויסגעשפּאַרט אויפ׳ן ראָג גאַס, פּונקט אויפ׳ן קרייץ־וועג, און האָט זיך געלאָזט זעהן פון אַלע פיער עקען. אינעווייניג, אין „סאַלאָן“ האָט זיך געהוידעט אַ ווייס־גרויע, פייכטע, וואַרימע פּאַרע. מענ־שען זענען געזעסען ביי די טישלעך, האָבען געהויכערט און געזופּט ביר. איינינע זענען געשטאַנען ביי די גרויסע אייזערנע אויוועגס, געוואַרימט די הענד און די נעזער. צווישען זיי אַ סך בעקאַנטע פאַרשוינען — „טרעמפּס“, באָסיאַקעס. ס׳איז איצונד אַ שלעכטע צייט פאַר זיי; די צופעליגע שמאַטעס, וואָס אין זיי וויקלען זיי זיך איין, זענען אַ קליינער שוץ קעגען דעם פראָסט. וואַנדערן איז קאַלט. אַרבייטען איז אויך קאַלט. ניט אַלעמאָל גיט זיך איין געכטיגען אונטער אַ דאַך. בייטאָג איז נאָך נישקשה — מען „וואַרמט זיך אונטער“ אין די „סאַלאָנס“. ביינאַכט אָבער... די פּאָליציי גיט אַלע שענקען צו פערמאַכען זיך נאָך איינס אַ זייגער. און מ׳מוז געהן אין גאַס... „מ׳טאַנצט איבער די נאַכט אויף איין פוס“, — ווי ס׳וויצעלט זיך דזשייק, איינער אַ בעקאַנטער, ווען מיר טרעפען זיך אַמאָל אין דער פריה, אין אַ „סאַלאָן“, אַרום אַ רויט־גליהענדיגען אויוועגס.

ווען איך זאָל נאָר האָבען אַ „ניקעל“, פינף סענט, וואָלט שוין

ניט אויסגעמאַכט. פאַר פינף סענט קריגט מען אַ גרויסע גלאָז ביר און אַן „אומזיסטיגען" צוגאָב פון ברויט מיט אַ ס׳סעל „געקעכץ". אמת, אינם „געקעכץ" געפינט איהר האָריגע, צעפאַרעטע שטיקלעך הויט, פערדעכ־טיגע עקלעך און ברעקלעך — אָבער פאָרט אַ געקעכץ!

אין איין אויער דערפיהל איך מיט אַמאָל אַ דינע און שניידיג־דיגע שטעכעניש. פון די פינגער פון די פיס ציהט שוין לאַנג אַ טעמ־פער שמאַרצענדיגער וועהטאָג. מען דאַרף אַריינגעהן! ביים אויזען איז גוט. פון די אָנגעברענטע ווענטלעך שפּאַרט אַ שווערע היץ. מיט אַנ־אָנגענעהמער בייסעניש געהען אָב די אויערן, די פינגער פון די פיס, די פערגליווערטע הענד. איך וואָלט געקאָנט זיין גאָר צופרידען, נאָר... ווען ס׳זאָל נאָר זיין עפּיס וואָס אַ קיי צו טון. אינעווייניג ביי מיר וויל מען ניט וויסען פון קיינע טענות. די פאָדערונגען ווערען תמיד דרינגענדיגער. איך קאָן זיך מעהר ניט בעגעגנען מיט דער וואַרימקייט — איך וויל עסען...

נעבען מיר ביי אַ קליינעם טישעל זענען געזעסען און האָבען געטרונקען ביר צוויי „דזשענטלמען". איינער איז געווען אָהן שיך, מיט פלאַכע גאַלאָשען אויף די פיס, ביים אַנדערן זענען די אויערן געווען אַרומגעבונדען מיט אַ ברודיגער טיכעל — אפשר אָבגעפרוירען זיי די פאָריגע נאַכט.

— פאָלג מיך, — האָט געזאָגט דער וואָס אין די גאַלאָשען, — אויף ווינטער איז כדאי אַריינצוטרעטען אין דער „סאָלוויישען אַרמי"*).

— זיי זענען אָבער דאָרטען טייוולאָניש פרום, צו אל־די־רוחות, — האָט זיך למורנע אָבגערופען דער צווייטער.

— נו, איז וואָס? ס׳איז אַ קליינינקייט... מען דאַרף זיך נאָר צו־געוועהנען...

— מ׳דאַרף גלויבען אין גאָט...

— גלויבט מען. כאַ־כאַ־כאַ... וואָס נאָך?

דער מיט די אָבגעפרוירענע אויערן האָט געשווייגען. זיין חבר האָט זיך פלוצלינג געווענדט צו מיר:

— האַלאָ, פראָפעסאָר! ווי זאָגט איהר — מען דאַרף, צי מען דאַרף ניט גלויבען אין גאָט? — זיינע אויגען האָבען ליטרע געשמייכעלט.

— ס׳איז בעסער, אַז מען גלויבט יאָ, — האָב איך אַרויסגעזאָגט מיין מיינונג. — אַ גלויביגער, ווען איהם איז שלעכט, האָט ער כאָטש צו ווענען טענות צו האָבען. מ׳קאָן ווייגען פאַר גאָט אָדער שילטען

*) רעטזנגס־אַרמעע — אַ פילאַנטראָפּיש־מיסיאָנערישע חברה.

איהם — דאָס הענגט שוין אָב פון כאַראַקטער. אָבער, אַזוי צי אַזוי, קומט ער צו-נוץ...

— אַ וואָרט פון אַ קלוגען מענשען.. בייגאָד! — האָט אויסגערופען מיט צופרידענקייט דער וואָס אין די גאַלאָשען. — נו, ביל, וואָס האָסטו צו זאָגען איצונד?

— זיי שפּיאָנירען דאָרטען, ווי הינט, מ'קאָן קיין קאָפּ בראָנפען ניט נעהמען....

— עה, ביל, מ'קאָן אַלץ, ווען מ'האָט שכל...

פון דער אַנדערער זייט אויוועך איז געווען מיט'ן האַנד צו דער-לאַנגען צום טיש, וואו ס'זענען געלעגען אויסגעלעגט שטיקער אָנגעשני-טענע ברויט. נאָך אַלץ וואַרימענדיג זיך, האָב איך זיך פאַמעליך גע-רוקט אַהין. איך האָב זיך פאַרזיכטיג אומגעקוקט. דער שענקער, אַ דיקער, קורצער דייטשעל מיט אַ פעטען האַלז, האָט געצעהלט אויסגאָב איינעם פון די קונים. דער קעלנער, אַ יונגער נעגער מיט פלינקע בעוועגונגען, איז גראָד געלאָפען אין אַ צווייטען עק פונ'ם זאַל. די געסט זענען געווען פערטאָן ביי זייערע טישלעך. קיינער, דאַכט זיך, האָט ניט גע-קוקט אויף מיר. איך האָב פאַוואָליע גענומען דריי שטיקער ברויט, בע-טראַכט זיי ערנסט און מיט אַנ'אונצופרידענער מינע אַוועקגעלעגט צוריק איינעם — די אַנדערע צוויי זענען שוין געלעגען ביי מיר אין קעשענע. איך האָב אויפגעהויבען דעם קאָפּ. דער גנב, דער נעגער, האָט עפּיס בעמערקט. ער איז געלאָפען צו מיר.

— וואָס האָסטו דאָ געטאָן, אַרום דעם ברויט?

— שלעכטעס ברויט... געוואָלט נעהמען צום ביר... האָב איך גע-בורטשעט.

— וואו האָסטו ביר?

דער נעגער האָט אַ טראָט געטאָן צו מיר. ער איז געווען אין אַ ספק, צי זאָל ער מיך בעזוכען, צי לאָזען געהן. אויב ער געפינט ביי מיר קיין זאַך ניט, וועלען זיך אַלע געסט איינשטעלען פאַר מיר, און ער קאָן קריגען גוט געבראָכען די ביינער. ער איז צוגעטראָטען אָהן אַ זיכערקייט, ער האָט ניט געזעהן.

— קעלנער, ביר! — האָט זיך דערהערט אַ בעפעהלענדיגער קול פון אַרום דעם אויוועך.

דער נעגער האָט שאַרף אַ קוק געטאָן אויף מיר און איז אַוועק-געלאָפען. די צוויי, וואָס האָבען געשמעסט פון „סאָלוויישען אַרמי", האָבען מיך בעטראַכט, פרעהליך שמייכלענדיג. מיט אַ רוהיגער זעלבסט-הערדע האָב איך ווייטער געוואַרימט דעם רוקען. איך האָב נאָר אויס-

געקוקט אויף אַ געלעגענהייט צו פערלאָזען דעם זאַל שטיל, אָהן אַ ניצ־לויזען טומעל.

נאָך אַ צעהן מינוט גיכען געהן און אַ דריי־פיער מאָל פערקעה־רעווען זיך אין פערשיידענע גאַסען, האָב איך דערפיהלט, אַז די סכנה איז אַריבער. איך האָב פערדאַלטען די טריט און בין געגאַנגען פּאַוואָליע, אַזוי ווי שפּאַצירענדיג. איך האָב געשלעפּט פון קעשענע ווייכע שטיקלעך פּרויט, פּאַמעליך געקייט און געשלונגען. ס'איז אַנ'אָנגענעהמע אַרבייט — צו קייען, ווען ס'מאַכט זיך אייך, נאָכדעם ווי אייערע צייהן האָבען גערההט אַ שעה צוואַנציג נאָכאַנאַנד... איך בין געוואָרען גוט אויפגע־לעגט. „קעלט און הונגער זענען די סבות פון אַלע אויפטועכצען... פונ'ם גאַנצען מענשליכען פּראָגרעס", — האָב איך געטראַכט, קייענדיג.

ווען מיר איז ווידער געוואָרען קאַלט, בין איך אַריין אין אַ ביוראָ פון אַרבייט־אָנווייזונגען.

דאָס איז געווען אַ גרויסער, לאַנגער, ליידיגער זאַל. אין איין עק איז ער געווען איבערגעצוימט מיט אייזערנע גראַטעס. דאָרטען, הינטער די גראַטעס, אָנגעלעהנט אויף דעם שרייב־טיש, איז געשטאַנען אַ ריין־גע־קליידטער יונגערמאַן מיט אַ ווייסען, אויסגעפּעסטעטען פּנים: דאָס איז געווען דער אָנגעשטעלטער פון ביוראָ, וואָס האָט געענטפערט אויף אַלע שאלות און בקשות. פון דער אַנדער וואַנט ביז די גראַטעס האָט זיך געציִיגען אַ שורה אַרבייטס־זוכער — אַ שורה פון צעקנייטשטע און אויפ־געשוואָלענע, דאַרע און אויסגעהונגערטע, פערביסענע פּנים'ער. ביי דער זייט האָט מיט פעסטע טריט אַרומגעשפּאַנט אַ פּאָליציימאַן, אַ הויכער, אַ האַרטער, מיט אַ גלייך־געזעצטען, אונבויגיגען קאָפּ. איך האָב זיך גע־שטעלט פון הינטען. באַלד זענען צוגעקומען נאָך מענשען, וואָס האָ־בען זיך פערקליבען הינטער מיר. ס'איז געוואָרען היימליכער. אַ טראָט נאָך אַ טראָט האָבען מיר זיך גערוקט פאָראויס. ביז איך וועל צוקומען צו די גראַטעס, וועל איך זיך אודאי אָנהאַרימען.

איינער פון די נייע אַריינגעקומענע האָט זיך ניט געפונען קיין אָרט. ער האָט געוואָרפען אַרום זיך משונה'דיג־פערלוירענע בליקען און אַרומגעדרעהט זיך איבער'ן זאַל, ווי אַ צעדולטער. דערנאָך האָט ער בעמערקט דעם יונגענמאַן הינטער די גראַטעס און אַ לאָז געטאָן זיך צו איהם.

— עפּיס אַרבייט... גיט מיר אַרבייט... — האָט ער גענומען רע־דען גיך און אונרוהיג.

דער פּאָליציימאַן האָט איהם באַלד אָבגעשטעלט.

— געה, פערנעהם דיין פּלאַץ פון הינטען, — האָט ער געזאָגט צייז.

— איך בין הונגעריג... הונגעריג... ניטאָ קיין ברויט... סיקס טשילד... זעקס קינד... — האָט דער מענש געוואָרפען אָבגעריסענע, צעקאַליעטשעטע ווערטער.

— וואָס? — האָט זיך פערוואונדערט דער פּאָליציימאַן. — זעקס קינדער, ווילסטו זאָגען?

— זעקס קינד, — האָט וויינענדיג געבעטען דער מענש. — ניטאָ קיין ברויט...

„זעקס קינד", „זעקס קינד" — סאיז קלאָר — דאָס איז אַ „גרינער"! סאיז געוואָרען אַ געלעכטער.

— מיר זעהען, אַז דו ביזט אַ געזונטער אַרבייטער, — האָט זיך פרעהליך אָבגערופען מיין שכן פון פאָרענט.

— מענש, האָסט קיין אַרבייט ניט? מאַך נאָך „זעקס קינד", — האָט איהם אונטערגעהאַלטען אַ צווייטער.

דער מענש האָט זיך אומגעקוקט, אַ שאָקעל געטאָן מיט'ן קאָפּ און אויסגעשטאַמעלט אין זיין קאָמישען ענגליש:

— סיקס טשילד... זעקס קינד...

זיי האָבען אַלע געלאַכט. די אַלע דערשלאָגענע און צעבראָכענע האָבען געקייכט פאַר געלעכטער, וואָס ער איז נאָך מעהר ווי זיי דערשלאָגען און לעכערליך.

— גרינהאָרן! כאַ-כאַ... קוקט אויף דעם גרינעם! — האָבען זיך געהערט פרעהליכע אויסרופען.

דער גרינער איז געווען אַ קורצער, ברייטער מענשל מיט אַנאויפגעלאָפענעם פּנים, אַ צעשויבערטער בערדיל און טרערענדיגע אויגען — אַ יאָדר פופציג אַלט. ער האָט געהאַט אויף זיך אַ פערלאַטעטע און אָבגעקראָכענע ווייבערשע קאַפּטעל; פון איין שוך האָבען אַרויסגעשטעקט צוויי קייטיגע. בלויליכע פינגער. דער פּאָליציימאַן האָט איהם גענומען פאַר'ן האַנד און, אָהן ווערטער, אַוועקגעשטעלט אין דער שורה.

מיר האָבען זיך גערוקט פאַראיים. די צאָהל פון די, וואָס זענען געשטאַנען פאַר מיר, האָט זיך גיך געמינערט. דער אָנגעשטעלטער פון ביוראָ האָט געאַרבייט פלינק און געשיקט. נאָר אייניגע האָבען זוכה געווען צו בעקומען פון איהם צעטעלעך אויף אַרבייט — דאָס זענען געווען יענע גליקליכע, וואָס זענען איהם געפעלען געוואָרען מיט זייער אָנשטענדיגען, פרומען אויסזעהן. דער רוב איז אַוועק מיט בלויזע הבטחות.

משמעות, קיין סך פלעצער איז נישטאָ. ווען די נויט אין הענד איז ניט גרויס, ווערען זיי גרויסע איבערקלייבער — אָט די קליינע פקידים־לעך... צולעצט איז עס דערגאַנגען צו מיר. ער האָט מיר געשטעלט די זעלביגע פראַגען, וואָס אַלעמען: ווי הייסטו? וואָס איז דיין בע־שעפטיגונג? פאַרוואָס האָסטו פערלאָרען דעם פריהערדיגען פּלאַץ?

אַ קורצע ווײַלע האָט ער מיך געשאַצט און געמאָסטען מיט זיין בליק. אפנים, מיין פּערזאָן האָט ניט געפונען פיעל חן אין זיינע אויגען. באַלד האָט ער געזאָגט:

— איצט איז ניטאָ. זעסט קומען אַ צווייטען מאָל. פערהאַלט ניט די מענשען געה!

— וואָס וועל איך זיך שלעפּען אַ צווייטען מאָל? קאָנסט מיר זאָגען היינט, וואָס דו האָסט מיר צו זאָגען, — האָב איך אַרויסגערעדט גלייכגילטיג.

— וואָס?

— דאָס, וואָס דו הערסט.

— ווילסט זיך בעקענען מיט פּאָליציי־הויז? איך וועל דיר געבען די געלעגענהייט, אויב דו זוכסט דאָס.

די „געלעגענהייט" איז באמת געווען שוין ניט ווייט. דער פּאָליציי־מאַן האָט אַ שפּאַן געטאָן צו מיר און אפילו האַלב־געעפענט די מויל, וועלענדיג עפּיס זאָגען. נאָר איידער ער האָט בעשטימט, וואָס צו זאָגען, האָב איך שוין פערלאָזען מיין פּאָזיציע און אָבגעטראָגען זיך צום טיר. מעהר האָב איך דאָ ניט געהאַט וואָס צו טון. איך האָב זיך אָנגעוואַרימט, אין דרויסען איז שוין אויך ניט אַזוי קאַלט געווען — איך האָב געקענט אַוועקגעהן מיט אַרוהיג האַרץ. אָבער מיך האָט אַ ביסעל אינטערעסירט דער „גרינער". איך האָב געוואָלט זעהן, ווי וועט זיך דאָס אויסלאָזען מיט איהם.

דער „גרינער" איז צוגעגאַנגען.

— ווי הייסטו?

— סיקס טשילד... סיקס טשילד... — האָט געשטאַמעלט דער מענש.

— ער פערשטעהט ניט קיין ענגליש, — האָט בעמערקט דער פּאָליציי־מאַן.

— שפּריכסט דו דייטש? — האָט זיך געווענדט צו איהם דער אָנגעשטעלטער.

דער „גרינער" האָט אויפגעלעבט.

— אָ, יאַ... מיין הער!... גוטער הער!... איך האָב קיינע בע־

שעפטיגונג... שאָן לאַנג... ביטע זעהר... זעקס קליינע קינדער אונד איינע פרוי...

— ווי איז דיין נאָמען?

— קאַרל גלאָבעק.

— ביסטו אוים דייטשלאַנד?

— פון עסטרייך. איך בין אַ בעהמער, אַ טשעך.

— אָרימער טייוועל!... ער איז אַן אָרענטליכער יונג, — האָט מיט בעדויערונג געזאָגט דער פּאָליציימאַן.

קאַרל גלאָבעק האָט געהאַט מזל — דער אָנגעשטעלטער האָט איהם תיכף אָנגעשריבען אַ צעטיל און געשיקט אויף אַן אַרבייטס־אָרט.

איך בין אַרויס נאָך איהם. איך בין געווען ליידיג און פריי, מיר איז געווען אַלצאיינס, וואוהין צו געהן — פאַרוואָס זאָל איך ניט געהן נאָך איהם? ער האָט ניט געוואוסט, ווי מ׳זוכט אָב דעם פּלאַץ. עטליכע מאָל האָט ער זיך אָבגעשטעלט און געקוקט אַרום אין אַ פול־קומענער פערלוירענקייט, דרעהענדיג דעם צעטיל אין די הענד. דערנאָך איז ער ווייטער געגאַנגען, האָט פערקעהרעוועט אין אַנ׳אַנדער גאַס און ווידער זיך אָבגעשטעלט. איך בין צו צו איהם.

— ווייזט דעם צעטיל, וועל איך אייך זאָגען, וואו דאָס איז.

ער האָט מיט שרעק בעהאַלטען דעם צעטיל ביי זיך אויפ׳ן ברוסט, אונטער דער ווייבס קאַפּטעל. קוים האָב איך גע׳פּועל׳ט ביי איהם, ער זאָל מיך לאָזען דורכלייענען דעם אַדרעס. איך האָב געוואוסט דעם אָרט. ס׳איז געווען ניט ווייט.

— ס׳איז דאָ באַלד, הינטער׳ן ראָג. קומט, איך וועל אָנווייזען דאָס הויז.

נעבען אַ פענסטער פון אַ ביכער־קלייט איז געשטאַנען, לייענענדיג די קעפּלעך, אַ מיטעלוואוקסיגער, עלעגאַנטער יונגערמאַן. ער האָט אַ וואָרף געטאָן אַ לויפיגען קוק אויף אונז, אויפ׳ן צעטיל ביים בעהמער אין דער האַנד, האָט זיך אָהן איילעניש הערנעהנטערט צו אונז און שטיל געזאָגט:

— האַלאָ, חברים־אַרבייטער! אויב איך האָב קיין טעות ניט, געהט איהר זוכען אַרבייט דאָרטען, ביים גרויסען הויז, וואָס בויט זיך — ביי טאָמסאָנ׳ס הויז, ניט אַזוי?

— כמעט ווי געטראָפען, — האָב איך מסכים געווען.

איך האָב אַמאָל געזעהן ערגיץ־וואו דעם דאָזיגען יונגענמאַן. זיין פּנים איז מיר געווען בעקאַנט. ער האָט געהאַט ווייסע, פלאַקסענע האָר, קליינישקע וואָנסעס, אַ ווייכען קין. די אויגען זענען געווען רוהיגע און

דורכזיכטיגע, דער פּנים מאָדנע ציכטיג. איך וואָלט שווערען, אַז מיט אַ פּאָר יאָהר פריהער האָב איך איהם געזעהן אין איינעם פון די מערב־שטאַטען. ער האָט גערעדט אויף אַן אַרבייטער־מיטינג. מען האָט מיר דאַן עפּיס דערצעהלט וועגען איהם — עפּיס, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו אַ שטרייק אין קאָלאָראַדאָ. מען האָט מיר אויך געזאָגט, אַז ער איז אַ רוס.

— חברים! איהר ווייסט ניט, מסתמא, אַז ביי טאָמסאָן'ען שטרייקט מען. קיין אָרענטליכער אַרבייטער געהט ניט אַהין אַרבייטען.

— וואָסער שטרייק? — האָב איך געפרעגט מיט אינטערעס. — איז דאָס ניט דער שטרייק פון די פוהרלייט?

— דאָס איז ער.

דער בעהמער איז געוואָרען אונגעדולדיג.

— נו, קום, — האָט ער געזאָגט צו מיר.

— וואָס איז, איהר ווילט געהן? — האָט זיך געווענדט צו איהם דער רוס, — בעסער זאָלט איהר דאָס ניט טון.

זיינע אויגען האָבען אַ גלאַנץ געטאָן אויף אַ רגע און באַלד צו־ריק זיך אויסגעלאָשען. ער האָט געזאָגט געלאַסען:

— איך וואָלט אייך נישט געעצהט געהן דאָרטען אַרבייטען.

איך האָב בעמערקט:

— ער פערשטעהט ניט קיין ענגליש, ער איז אַ גרינער...

— און וואָס פאַר אַ שפּראַך רעדט ער?

— דייטש, ווייס ער אַ ביסעל.

— נו, טאָ זאָגט איהר איהם.

איך האָב געפּרובט דערקלערען דעם בעהמער די זאַך, אָבער ס'איז געווען אומזיסט. ווי נאָר ער האָט פערשטאַנען, וואָס איך וויל פון איהם, האָט ער אָנגעהויבען געשווינד צו פינטלען מיט די טרערענדיגע אויגען, דער פּנים איז געוואָרען צעשראָקען, די באַקען האָבען נערוועז אונטערגעשפּרונגען — ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט'ן האַנד און איז מיט גיכע טריט אַוועקגעלאָפען פון אונז.

— ניטאָ קיין ברויט... די פרוי קראַנק... די קינדער הונגעריג... סיקס טשילד... — האָט ער געשטאַמעלט.

מיר האָבען איהם נאָכגעקוקט. דער פּנים פון רוס האָט זיך אויסגעקרימט פאַר שנאה.

— אָט־די... די... — זיי שוואַכען אָב דעם אַרבייטער־קלאַס מעהר ווי צעהן טראָסטען!... — האָט ער געזאָגט פּלוצלונג, און זיינע ליפּען האָבען געציטערט.

עס זענען צוגעגאַנגען צו אונז נאָך צוויי אַרבייטער. איך האָב זיי ביידען אַ ביסעל געקענט. איינער — אַ הויכער, דאַרער אַמעריקאַנער, אַ יונג מיט ביינער און אָדערן — טשאַרלז העקסטאָן. ער האָט געהאַט דינע, שאַרפע ליפּען און אַ שווערען, גליהענדיגען קוק אין די טיעף־געזעצטע אויגען — אַ קוק פון אַ מענשען, וואָס וועט אָהן אַ ביטערן קאַמפּף ניט אָבגעבען דאָס, וואָס ער האָט איינמאָל אַריינגענומען אין די הענד. איך האָב געוואוסט דעם דאָזיגען אויסדרוק פון די אויגען. אַזוי קוקען אָפט די אַמעריקאַנער. צוזאַמען מיט איהם איז געגאַנגען דער „קליינער בונדיסטעל", בעני, אַ ליטווישער בחור, אַ־אַריינגעהער אינם יודישען אַת בייטער־קלוב. דאָס איז געווען אַנ־אַלטצעהן־יעהריגער יונגעל, אַ קליינער, אַ שוואַרצער, מיט אַ קיילעכדיגען, לאַכעדיגען פּנים. ביידע זענען געווען בלעכער.

— וואָס איז דאָ געשעהן ?— האָט געפרעגט טשאַרלז.

מיר האָבען דערצעהלט.

— שטענדיג אַזוי... פערשאָלטענע שטרייק־ברעכער!

ער האָט אויסגעשפּייט.

— און איהר האָט אַרבייט, ווי איך זעה,— האָב איך געזאָגט מיט קנאה.

ער האָט צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— ביי דעם זעלביגען פערשאָלטענעם טאָמסאָנ'ען. אונזער יוניאָן שטרייקט ניט דערווייל. מיר האָבען קאָנטראַקטען. נאָר וואַרט אויס, ווען ס'וועט קומען די צייט, וועלען מיר איהם נאָך צוקוועטשען. און דו... וואַנדערסט ?

ער האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ ביטול.

— ע, טשאַרלז, איך דרעה זיך אַרום... איך וואָלט געוואָלט קריגען אַ פּאָר דאָלאַר.

— נו, וואָס זשע שטערט דיר ?— האָט ער געשפּאַסט.

— עס מאַכט זיך עפּיס ניט... אָט וועט אָנפאַלען שניי, וועל איך געהן אויף אַ פּאָר נעכט רייניגען די גאַסען... מ'צאָהלט גוט.

— האַ... איך זעה נאָך דיין פּנים, אַז דו האַלטסט טאַקע שמאָל. שטעה! בעני, מיר דאַרפען דאָך סיי־ווי־סיי אַ העלפער אויף אַ פּאָר טעג... דו האָסט מזל, מייק! קום אַהיף, ביי אונז איז דאָ פאַר דיר אַרבייט.

טאָמסאָנ'ס הויז איז געווען אַ גרויסער זיבענגאָרענדיגער בנין. דער־ווייל האָט מען די ווענט אויסגעבויט נאָר אין דעם ערשטען גאָרען. קיין סטעליעס צווישען די גאָרענס זענען נאָך ניט געווען. פונדעסטוועגען האָט מען שוין כמעט געענדיגט מיט'ן לעגען דעם אויבערשטען

דאַך. פון אונטען אַרויף האָט זיך געהויבען אַ וואַלד פון קאָלאָסאַלע שטאָלענע עמודים. די דאָזיגע שטעהענדיגע עמודים זענען אויפ'ן הויך פון יעדען גאָרען געווען צונויפגעבונדען און פערקניפט דורך ליגענדיגע שטאָלענע באַלקענס. און אויבען, אויף דעם דאָזיגען אייזערנעם סקעלעט, האָט מען געלעגט דעם דאַך.

מיר האָבען אָנגעצויגען אַ שטריק איבער איינעם פון די האָרי־זאָנטאַלע באַלקענס, אונטער'ן דאַך. טשאַרלז און בעני זענען גע־שטאַנען אויפ'ן באַלקען, האַלטענדיג זיך אָן דער שטריק, איינגעשרויפט שרויפען אין דאַך און געקלאַפּט טשוועקעס. נעבען זיי איז ניט געווען וואו צו האַלטען דעם מאַטעריאַל אוז די אַלע נויטיגע אינסטרומענטען. איך האָב דעריבער געזאָלט צוברעגגען זיי, וואָס זיי דאַרפען.

אונטען זענען אַרומגעגאַנגען קליינע מענשעלעך, פערטאָנע אין זייער אַרבייט. זיי האָבען כסדר געטראָגען פון דרויסען ברעטער, קאַסטענס, אַלערליי פעק און פעקלעך. מען האָט די אַלע זאַכען צונויפגעלעגט, פונאַנדערגעלעגט, צעשטעלט, אַריבערגעטראָגען.

— וואָס וועט דאָס דאָרטען זיין? — האָב איך געגעבען אַ פרעג.

טשאַרלז העקסטאָן האָט מרה־שחורה'דיג אַראָבגעקוקט.

— אַ „כל־בו"... אַ קלייט פון אַלע סחורות. טאָמסאָן וויל אַיינ־שפּאָרען זיין קונא יעדען איבעריגען גאַנג... אַ גוטער מענש!... הע־הע־הע...

— ס'אַרבייטען דאָרטען... אונטען, פינדעסטוועגען, אַ סך...

— דאָס זענען אַלע שטרייקברעכער! — האָט זיך מיט אויפגע־בראַכטקייט אָבגערופען בעני, — אַלע טרעגער און אויסלאָדער שטרייקען צוזאַמען מיט די פורהרלייט. טויזענדער מענשען ליידען... מיט זייערע ווייבער און קינדער!.. און די אַלע זענען נידעריגע שטרייקברעכער!

— מ'וואָלט זיי אַלעמען געדאַרפט אויס'הרג'ען, ווי די הינט, — האָט אַ בורטשע געטאָן טשאַרלז.

— אָ, אָט איז ער... יענער, וואָס אין דער־פריה... דער בעהמער... אָט לעגט ער אַוועק אַ פעקיל!..

— וואו?

— גלייך אונטער דיר, טשאַרלז.

טשאַרלז האָט זיך איינגעבויגען און אַ ווײַלע געקוקט. מיט דער לינקער האַנד האָט ער זיך געהאַלטען אָן דער שטריק, די רעכטע, וואָס אין איהר האָט ער געהאַט אַ שווערען אייזערנעם האַמער, איז אַראָב־געהאַנגען אונטען. ער האָט עטוואָס אונטערגעהויבען די האַנד און אַ פיהר געטאָן מיט איהר אין דער לופטען.

— צום טייוועל, דו שטרייקבריעכער! — האָט ער געזאָגט, פאַמע־ליך, קריצענדיג מיט די ציין.

און ער האָט אָבגעלאָזען דעם האַטער.

— אוי!

דער „קליינער בונדיסטעל" האָט געגעבען אַ משונה־דיגען אויסגעשריי און, אַרויסלאָזענדיג די שטריק פון האַנד, אַ גליטש געטאָן זיך פון באַל־קען. מיר האָבען איהם גלייך אונטערגעכאַפּט פון ביידע זייטען. קוים מיט מיה האָבען מיר איהם איינגעהאַלטען, אַוועקגעשטעלט צוריק אויף די פיס. ער האָט געציטערט מיט'ן גאַנצען לייב, אַנ'אָבגעשוואַכטער, אַ צעטומעלטער. מיר האָבען איהם אָבגעפירט פון באַלקען אָן אַ זייט, אויף אַ ברייטערן פּלאַץ.

— טשאַרלז! וואָס האָסטו דאָס געטאָן, טשאַרלז? וואָס איז מיט איהם? — האָט ער פּלוצלונג אויסגעשריען.

טשאַרלז האָט איהם ווילד אַ דריק געטאָן.

— שווייג... אידיאָט! שווייג... ווילסט זיין אַ פערדעטער? זאָג!

בעני האָט זיך אַנידערגעזעצט פונים שטוים.. ער האָט פערשטעלט דעם פּנים מיט די הענד.

— אוי... אוי... דער'דרג'עט... האָט ער געשטאַמעלט.

— דיך האָט נאָך קיינער דערוויל ניט דער'דרג'עט, — האָט העקסטאָן בעמערקט מיט האַס.

איך האָב געפּרובט בערוהיגען דעם „קליינעם בונדיסטעל". ס'האָט קיין זאַך ניט געהאָלפען. ער איז געווען גאָר צעטומעלט.

— וועסט אָבער גאָרנישט ניט זאָגען? — האָב איך איהם גע־פרעגט.

ער האָט אַ שאָקעל געטאָן מיט'ן קאָפּ אויף ניין.

— לאָז איהם אָב, — האָט בעמערקט טשאַרלז מיט פעראַכטונג. — אַזוי איז נאָך בעסער...

ער איז שוין גאָר געקומען צו זיך. זיין פּנים איז געווען שטרענג און כמורנע, ווי אַלעמאָל. דער קול איז געווען אַ גלייכער און אַ שטיי־פער, נאָר די קניה האָבען נאָך עטוואָס געציטערט.

אונטען האָט זיך עפּיס געטאָן. מענשען זענען געשטאַנען אין אַנ'ענגען רעדיל אַרום איין אָרט. אַלע ווילע זענען צוגעלאָפען נייע פיגורען, איילענדיגע, אויפגערעגטע, געשטופּט זיך און געסטאַרעט זיך אַ קוק געבען דורך די אַקסלען און איבער די קעפּ פון די פריהער געקומענע. מען האָט פערריסען אין דער הויך די פּנימער און די הענד, מען האָט געקוקט אויף אונז און אָנגעטייט איינע די אַנדערע מיט די

פינגער. עפּיס האָט מען געשריען. צערשט איז דער רעש געווען אַזוי גרויס, אַז מיר האָבען ניט געקאָנט איינהערען די ווערטער. נאָר פּלוצלונג האָבען זיי זיך אַריינגעריסען אונז אין די אויערן — בולט, שאַרף, קלינגענדיג:

— מערדער!.. מערדער!.. נידעריגע מערדער!..

בעני האָט דאָס איבערגעזאָגט מיט אַ מאָדנער, צעטראָגענער פערטראַכטקייט:

— מערדער... מערדער... צו וואָס... צו וואָס איז דאָס?..

מיר האָבען דערהערט נאָהענטע טריט.

— גענוג! — האָבען מיר איהם אָבגעשטעלט בייז.

ער איז געהאָרכזאַם אַנטשוויגען געוואָרען.

אינטען האָט מען אונז בעגעגענט מיט אַ שווערער שוויגעניש. מען האָט גלייך געמאַכט פאַר אונז אַ וועג. מיר זענען אַריין אינעווייניג, און דער רעדיל האָט זיך באַלד ווידער צוניפגעפרעסט אַרום אונז. די מענשען האָבען געקוקט אויף אונז מיט פיינדליכע, אויפגערייצטע אויגען. אויף דער ערד, נעבען אונזערע פיס, איז געלעגען אַ בינטעל צעוואָרפענע, איינגעקנייטשטע, פערבלוטיגטע שמאַטעס. דאָס איז געווען דער קערפּער פון קאַרל גלאָבעק. ער איז געלעגען אויפ'ן רוקען, איין פוס איינגעדרעהט, די אַנדערע אויסגעצויגען, מיט די פינגער אַרויף. צוויי בלויע, פערגליווערטע, שמוציגע פינגער האָבען גלייכגילטיג אַרויסגעקוקט פונ'ם צעריסענעם שוך. קיין פּנים איז ניט געווען. ס'האָט זיך נאָר געזעהן אַ גרויסע בלוטיגע לאָך, וואָס אַרום איהר האָבען זיך געהויבען שטיקער באַקען און ווענטלעך פונ'ם שאַרבען. דאָס איז געווען אַ חורבה, אַ געבייַ מיט אַנ'איינגעפאַלענעם דאַך. אַרום דעם גוף זענען געווען צעשפּריצט ברעקלעך מאַרך — ברודיגע, איינגעריכטע אין בלוט, ווייכע ברעקלעך...

נעבען דעם טויטען זענען געשטאַנען צוויי פאַרשוינען: ווילאַמס, דער אויפפאַסער איבער דער אַרבייט ביי טאָמסאָנ'ען, אַ בלאָנדער יונג, אַ הויכער און אַ שענער, און דער פּאָליציי-קאָמיסאַר — אַ מאַסיווער, שווערבעוועגליכער מענש, מיט קליינע, שטעלעדיגע, בלייענע אויגלעך. ווילאַמס איז געשטאַנען פערדרוקט די הענד אין די קעשענעס, שרעקליך אויפגערעגט, דער פּנים צעפלאַמט. ער האָט מיט אַ נערוועזער גיפטיגקייט אַ קוויטשע געטאָן:

— קוקט זיך איין גוט!.. ס'איז אייער אַרבייט!.. איהר מעגט זיין צופרידען!..

מיר האָבען געשוויגען. איך האָב זיך איינגעקוקט אין איהם און

געזעהן, ווי ס׳טרייסעלט זיך זיין קין. פון שטערן איבער דער נאָז האָבען ביי איהם געזונען גרויסע, קויטיגע טראָפענס שוויים. די גראָבע אונטערשטע ליפּ האָט זיך אויסגעצויגען און איז נאַריש אַראָבגעהאַנגען. ער האָט מיט אַ פּלוצלונגדיגער שנאה איינגעשפּאַרט אין מיר די אויגען:

— פון וואַנען האָסטו זיך גענומען? דו האָסט דעם האַמער געוואָרפען?

איך האָב אַ קוועטש געטאָן מיט די פּלייצעס.

— מ׳האָט מיך היינט געדונגען אויף אַ פּאָר טעג... פאַר אַ העלפער...

דער פּאָליציי-קאָמיסאַר האָט אָבגעהאַלטען ווילאַמס׳ען. ער האָט זיך געווענדט צו אונז:

— ווי איז דאָס פאָרגעקומען? זאָל עמיצער פון אייך דערצעהלען.

ער האָט וואַרטענדיג געקוקט אויף אונז.

— וועמעס האַמער איז דאָס? — האָט ער פּלוצלונג אַ פרעג געטאָן.

— מיינער, — האָט זיך למורנע אָבגערופען טשאַרלו.

— אַהאַ! נו, זאָג-זשע, ווי איז דאָס געשעהן?

טשאַרלו האָט געוואָרפען אַ בייזען קוק אויף דעם „בונדיסטעל״.

— אָט דער טייוועל האָט זיך אויסגעגליטשט אויפ׳ן באַלקען, איך האָב איהם אונטערגעלאַפּט, איז ביי מיר אַרויסגעפאַלען דער האַמער פון האַנד...

— נו...

— דאָס איז אַלץ... מיר האָבען איהם ביידע אונטערגעלאַפּט — איך און מייק... מיר זענען שיער אַלע ניט אַראָבגעפאַלען איבער דעם הונט...

דער פּאָליציי-קאָמיסאַר האָט געקוקט אויף אונז מיט ענטוישונג און אונצופרידן.

— דאָס איז אמת, וואָס זיי האָבען איהם אונטערגעלאַפּט... דאָס האָב איך געזעהן, — האָט זיך אָבגערופען איינער פונ׳ם עולם.

— און דער האַמער איז ווען געפאַלען — פריהער צי שפּעטער?

— דאָס קאָן מען ניט זאָגען... טאַקע דאַן... אין איין צייט... — האָבען זיך געהערט אויסרופען.

אין באַלד האָט זיך אויפגעהויבען אַ נייע כוואַליע פון געשרייען:

— זיי האָבען דאָס געטאָן אומיסטען... מיט אַ כונה... מיר ווייסען — זיי זענען יוניאָן-לייט! פערשאָלטענע יוניאָן-לייט!

— הער איז גאָט די נשמה שולדיג, — האָט בעמערקט איינער

פון טאָמסאָנס אָנגעשטעלטע, אָנדייטענדיג מיט׳ן פינגער אויפ׳ן „בונ־דיסטעל״, וואָס איז געשטאַנען די גאַנצע צייט אָהן אַ בעוועגונג, מיט אַ טויט־בלאַסען פּנים און גלאַנציגע, שוואַרצע, פערוואונדערט־צעשראָקענע אויגען. — ס׳איז פון די צוויי עמיצער. איך קען אַזעלכע...

— ער זאָגט דאָך אַליין, אַז דאָס האָט ער, — האָט מען איהם אָנגעוויזען אויף טשאַרלז׳ען.

— קום אַהער, מיין יונגעל, — האָט זיך דער פּאָליציי־קאָמיסאַר ווייך געווענדט צו בעני׳ן. — דערצעהל אונז דעם גאַנצען אמת. דיר וועט גאָרנישט ניט זיין. מיר ווייסען, אַז דו ביזט ניט שולדיג.

בעני האָט געשוויגען.

— נו, זאָג, זיי אַ וואויל קינד, — דער פּאָליציי־קאָמיסאַר האָט איהם פאָטערליך אַרויפגעלעגט די האַנד אויפ׳ן אַקסעל.

בעני האָט זיך אָבגערוקט.

— איך ווייס ניט... איך בין געפאַלען... זיי האָבען מיך אונטערגע־לאַפט...

ער האָט זיך פלוצלינג געזעצט אויף דער ערד, אַזוי ווי פריהער אויבען, און צעוויינט זיך אויפ׳ן קול.

סוף־כל סוף האָט מען אונז אָבגעלאָזען. ס׳האָט געפעהלט יעדער גרונד צו בעשולדיגען אונז אין אַ מאָרד בכונה. ס׳איז געוואָרען קלאָר, אַז דער טויט פון קאַרל גלאָבעק איז נאָר אַ צופאַל — אַנ׳אונגליכליכער צופאַל, צום בעדייערן...

— יעדענפאַלס, וועט איהר ביי מיר מעהר ניט אַרבייטען. מענשען, וואָס זענען אפשר בכונ׳דיגע מערדער, האָבען ביי מיר קיין אַרבייט ניט,— האָט מיט אַנ׳איינגעהאַלטענער פיינדליכקייט געזאָגט ווילייאַמס.

אָהן ווערטער האָבען מיר גענומען אונזערע פעקלעך מיט די אינ־סטרומענטען און אַרבייטס־קליידער און זענען אַרויס אין גאַס.

מיר זענען שטיל געגאַנגען. טשאַרלז און איך זענען געווען פאַר־אויס, בעני האָט זיך די גאַנצע צייט געהאַלטען פון הינטען. מיר האָבען זיך אָפט אומגעקוקט אויף איהם. ס׳האָט זיך אונז געדוכט, אַז ער וועט באַלד אַ קעהרעווע טון און לויפען צוריק מתודה זיין זיך אויף אַליץ. און אפשר וואָלט ער דאָס טאַקע געטאָן, ווען דאָס וואָלט געווען ז י י ן זינד. ער איז אונז נאָכגעגאַנגען מיט אַנ׳אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, מיט שטרויל־לענדיגע פיס, ווי אַ מענש, וואָס מען האָט אויף איהם אַרויפגעלעגט פלוצלונג אַ צו־שווערע, דריקענדיגע משא.

ווען מיר זענען געווען שוין גאַנץ ווייט פון טאָמסאָנס הויז, האָט אונז אָנגעיאָגט דער רוס, דער פיקעט־מאַן. ער האָט ניט געשטעלט קיין

שום פראַגען — מסתמא שוין פון אַלץ געוואוסט. זיין פנים, די בע־וועגונגען זענען געווען רוהיג און אויסגעהאַלטען, ווי תמיד. נאָר אויף בעניין האָט ער פון צייט צו צייט געוואָרפען פערזאָרגטע בליקען.

— אַדער!

ער האָט זיך פלוצלינג אָבגעשטעלט און אָנגעוויזען אויף די טירען פון אַ „סאַלאָן". קיינער פון אונז האָט זיך ניט פערוואונדערט אויף זיין איינלאַדונג. מיר זענען אַריין.

מיר האָבען שווייגענדיג געטרונקען ביר. די שטימונג איז געווען אַ שווערע. ווען־ניט־ווען האָבען מיר זיך איבערגעוואָרפען מיט קאַרגע, געצעהלטע ווערטער. דער פלאַקסענער קאָפּ פונ'ם רוס האָט זיך נאָהענט צוגעבויגען צום שוואַרצען קאָפּ פונ'ם „קליינעם בונדיסטעל". דער מענש האָט עפּיס גערעדט אין רוסיש, שטיל און ווייך, אָבער מיט איבערצייגונג. בעני האָט איינגעשפּאַרט געשוויגען. פון זיין פנים איז נאָך אַלץ ניט אַראָב די פריהערדיגע בלאַסקייט. דער רוס האָט איהם צערטליך אַ גלעט געטאָן איבער'ן רוקען. איך האָב געהערט, ווי ער זאָגט:

— אַזוי דאַרף זיין... לעס רוביאַט — שטשעפקי לעטיאַט....

— אָ, — האָט בעני אויסגעשריען ביטער, — איז דאָס געווען נאָר אַ שפּענדיל?

ער האָט צאָרנדיג אַ קוק געטאָן אויף אונז. אויף די אויגען זענען ביי איהם ווידער אָנגעלאָפען טרערען.

— לאָז איהם אָב, — האָט אַ בורטשע געטאָן טשאַרלז. — וואָס האָסטו איהם געזאָגט?

דער רוס האָט געשוויגען.

— וואָס האָט ער איהם געזאָגט, מייק? — האָט זיך דער אַמעריקאַנער געזעגנדט צו מיר.

— אַזוי... אַ רוסיש ווערטיל: ווען מ'האַקט אַ וואַלד, פליהען שפּענדלעך.

— פונקט... דאָס איז דאָס... דאָס איז ריכטיג!... — האָט מיט אַ האַרטער איבערצייגונג געזאָגט טשאַרלז העקסטאָן.

קיינער פון אונז האָט זיך ניט אָבגערופען. דער „קליינער „בונדיסטעל" האָט אַראָבגעלאָזען דעם פּנים צום טיש און איז געזעסען שטיל — נאָר זיינע פּלייצעס האָבען שוואַך געציטערט. דער רוס האָט זיך פערטראַכט און ווי פערגעסען אָן אונז. טשאַרלז העקסטאָן האָט געהאַלטען דעם קאָפּ גלייך און געקוקט איבער אונז, אין וואַנט אַריין, מיט האַרטע, טונקעלגליהענדיגע אויגען.

אין דרויסען האָט פון דאָס ניי אָנגעהויבען שיטען אַ געדיכטע

שניי. איבער דער גאַס האָט זיך געצויגען אַ מוטנע־קאַלטער נעפּיל. און דאָ אינעווייניג, אין „סאַלאָן", איז געווען וואַרים — ס'האָט זיך געוויקעלט אַרום אונז אַנ'איבעלדיגע, מוטנע פּאַרע. איך האָב געזעהן „דעם שפּעניל", ווי ער שטעהט אינ'ם גרויסען זאַל און שטאַמעלט קלאָגעדיג: „אַ קראַנקע ווייב... סיקס טשילד..." אַלע אַרום לאַכען: דער נאַרישער „גרינהאָרן" ווייס ניט אַפילו, אַז „טשילד" איז קיין וואָרט ניט — מ'דאַרף זאָגען „טשילדרען"! אַ קאָמישער מענש... און איצונד איז די ווייב זיינע געבליבען אָהן אַ קאַפּטעל... בלויז מיט די „סיקס טשילד"... מיר איז געוואָרען קאַלט. איך האָב מיט איין אָטעם אַריינגעקעהרט אַ גלאָז ביר. אין קאָפּ ביי מיר האָט זיך אַלץ געדרעהט פאַר אויפרעגונג, הונגער און שכרות. איך האָב זיך איינגעבויגען צום רוס.

— סיקס טשילד, — האָב איך איהם שטיל אַריינגערוימט אין אויער.

ער האָט מאָדנע אויף מיר אַ קוק געטאָן און גאָרנישט ניט געזאָגט.

משיח׳ס־צייטען *.

אין פיער נוסחאות

שטריכען פון מ. י. ברדיצבסקי.

I.

איין נוסח

אַז משיח וועט קומען, וועלען אַלע יודען אַרומגעהן לעטניע, אין לאַנגע טלית־קטנ׳ס און וועלען האָבען דעם גרויסען נחת־רוח פון דער וועלט. בולקעס וועלען וואַקסען, טייערע קולענס און שטרודלען וועט מען אָבשניידען פון בוים. אַוואו מען טוט אַ קוק, רינט מילך און האָניג, און פירות פונ׳ם גן־עדן ליגען פאַר יעדער שטוב הויפענסווייז. פיש קומען אָן פאַרטיג געקאָכט און לעגען זיך אַנידער אויפ׳ן טיש. גענז און אינדיקעס זענען דאָ אָהן אַ שעור און קאָסטען גאָרניט. טייערע וויינען און בוימלען גיסען זיך אין אַלע הייזער. און אַלץ קומט אַליין צום מענשען, ווי דער שלו און דער מאָן... איטליכען טאָג איז סעודת שלמה בשעתו, און ס׳ווערט צוגעשפּיעלט צו דער יויך, ווי אויף אַ חתונה. איטליכער יוד פאָהרט אַרויס ווי אַ קיסר מיט ברענענדיגע פערד און מיט אַ בריטשקע. די ווייבער געהען אָנגעטאָן אין סאַמעט און אין זיידענס מיט צירונג און מיט העלזער פעריל, אַז עס בלישטשעט; און אַוואו מען טוט אַ קוק, איז לויטער תענוג. די זון שיינט תמיד, מען זעהט קיינמאָל ניט קיין כמאַרע. ס׳איז ניטאָ קיין ווינטער, קיין זאַווערוכע, און מ׳שלאָפט ביי טאָג מיט אַזאַ מין מתיקות; איטליכער מענש איז געבעט אַזוי ווייך און מ׳איז צוגעדעקט מיט זייד־דענע קאָלדרעס. אויף יעדען וואונק קומען צעהן משרתים און עבדים ושפחות, וואָס טראָגען אַלץ צו און בעדיענען איטליכען יודען, ווי מ׳בע־דיענט אַ שררה. און גאָלד און אַבנים טובות שטעהען אין פעסלעך, אָבער נאָר צום פערגעניגען, ווארום קויפען טאָר מען ניט, — ווער שמועסט האָרעווען, צי גאָר טון אַ מלאכה. ס׳גאָר ניט קיין חלוק צווישען אַנ־אָרימאַן און אַ נגיד, צווישען דעם פּראָסטען עולם און די איידעלע. איט־ליכער יוד איז אַזוי רייך, ווי דער אַנדערער. נאָר די הייזער זענען פער־שיידען וועדלוג איטליכענס גוסט. אַלע שטעדט זענען ווי גערטנער, און מ׳איז פרעהליך און בניחה דעתיה, ווי אום שבת זומער בשנת שובע ומבורכת. פאַר אַלע גזרות רעות און הרגות, וואָס יודען האָבען גע־האַט צו ליידען אין גלות, ווערט איצונד בעצאָהלט; פאַר יעדער יודישער טרער, וואָס איז פערגאָסען געוואָרען, וועט מען קריגען אַ זאַק מאַנדלען. און מיאום׳קייטען וועט מען גאָרניט זעהן — איטליכער יוד וועט האָ׳

*) אַרויסגענומען פון זיינע יודישע ספרים, וואָס ערשיינען אין פערלאַג „ליטע־אַטור״—וואַרשא.

בען אַ שען פנים, און די נקבות וועלען זיין לויטער בת-מלכה׳ס און פרינצעסינען; און זיי וועלען זיין תמיד יונג און ליכטיג און אויסגע-פוצט. און דער צער פון קינדער האָבען וועט גאָרניט מעהר זיין, און קיין שלאַפקייט, קיין קראַנקהייט. אַלע וועלען זיין פריש און געזונט און לעבעדיג. אַי, וועט דאָס דעמאָלט זיין גוט צו לעבען און צוצוזעהן, ווי דער אויבערשטער האָט אַלץ מקיים געווען, וואָס ער האָט צוגעזאָגט! און שפעטער וועט טאַקע קומען תחית המתים. אַלע טאַטעס און זיידעס, אור-אור-זיידעס, באָבעס, פעטערס, מוהמעס, פערשטאָרבענע קינדער, — אַלע וועלען אויפשטעהן און וועלען זיך פרעהען מיט די זייעריגע. יאָ, וועט דאָס זיין אַ קושען און אַ האַלוען! ניטאָ מעהר קיין יתומים און קיין אַלמנות ניט; ניטאָ קיין חשוכי-בנים. די קרומע וועלען אַלע ווערען גלייך, די בלינדע זעהענדיג, און די טויבע הערענדיג, — אַלע מומים פון גוף און פון דער נשמה וועלען ווערען ווי אָבגעווישט. קיינער ווערט ניט אין כעס, קיינער רעדט ניט אויף זיין חבר אַ שלעכט וואָרט, קיין קנאה ושנאה איז ניטאָ. און אין אַלע הערצער איז שמחת יום-טוב. עפּיס אַ קלייניגקייט, יודען האָבען דערלעבט די גאולה, די אמת׳ע גאולה, וואָס אַלע נביאים האָבען דערויף געזאָגט נביאות, און אַלע ספרים הקדושים האָבען דערפון גערעדט! אַ קלייניגקייט, דער שופר פון משיח׳ן האָט זיך געלאָזט הערען פון איין עק וועלט ביז אין דעם אַנדערן! אַז די אומות האָבען זיך דערשראָקען, און אַלע שונאי ישראל האָבען געהאַט זייער מפלה. און די גבורי ישראל זענען אַלע ווי שמשון. ס׳איז אַ וועלט פון לויטער גבורה און תענוג און נקמה באויבי ה׳. און מ׳לעבט און מ׳פרעהט זיך. און יודען זענען ביי גאָט כל ולך און האָבען אָבגענומען גאָר די וועלט.

און אַפילו די חיות רעות האָבען אויך בעקומען אַנ׳אַנדער טבע. אָקסען געהען אַרום מיט וועלף שפּאַצירען; אַ קליין שעפּעלע שפּיעלט זיך מיט אַ בער, קיינער טשעפּעט ניט דעם אַנדערן. קיין חיה און קיין בהמה איז ניט הונגעריג; קיין בוים דאַרט ניט פון טרוקענקייט. אַלץ וואַקסט פון אַליין. ס׳קומט אויס, ווי אַנ׳אייביגע קוואַל האָט זיך אויפגעעפענט; ווי מזל און ברכה, עושר וישועה, נחת וצדק וכל טוב האָט בעגאָסען די וועלט; ווי קליינע פידעלעך שפּיעלען ביי איטליכען אין האַרצען: ברכי נפשי לה׳ לה׳ עולם ומלואו, — אויף אַלץ, וואָס דערויף שייגט די זון.

II.

נוסח החסידים.

אַז משיח וועט קומען וועט זיין גאָלע שכינה און אור עליון אין דער גאַנצער וועלט. ס׳וועט זיין אַ ליכטיגקייט אויף דעם עולם, ווי אויף יענעם עולם, און אַלע נשמות וועלען ווערען פערדאיידעלט און וועלען זיך באָדען אין ריינקייט און אין טהרה. אַלע סודות וועט מען קאָנען משיג זיין, און די גאַנצע בריאה וועט ווערען דערהויבען צו דעם עולם האצילות. אַז די זון וועט אויפגעהן, וועט זיין אַ מין אור, שאין הפה יכול לומר ואין האוזן יכול לשמוע און דאָס אויסמאָלען. און אַלע בעשעפענישען פון דומם און צומח און חי און מדבר וועלען דאַוונען שחרית און וועלען זאָגען שירה. עפּיס אַ קליינינקייט, צו וואָס איטליכער וועט דעמאָלט זוכה זיין! איך זאָג: איטליכער, למקטן ועד גדול, פּראָסט און איידעל, בעלי מוחות און ניט בעלי מוחות; דער תכלול שבעין, דער פאָרהאַנג, וואָס די גאַנצע וועלט איז היינט דערמיט צוגעדעקט, וועט ווערען אויפגעהויבען, און מ׳וועט קאָנען אַלץ זעהן ביז אין תוך אַריין. מ׳וועט זעהן אין יעדער זאַך, וואָס דער בורא האָט אין איהר אַריינגעלעגט, און מ׳וועט האָבען הנאה פון די פלאי הטבע ומשפעת האור הזרוע, פון דעם ליכט און פון דעם תענוג רוחני שבכל הדבר.

וואָס ווייס מען היינט פון די נמצאים, אַז מ׳לערנט אַפילו און מ׳קוקט און מ׳אַרבייט אין עבודת־הבורא און אין זאַכען פון השגה, אַז אין כל דבר שאין לו הפיכו, — אַז ס׳ניטאָ קיין ליכט, וואָס זאָל נישט זיין בעדעקט מיט שאָטען?... דער יצר הרע פערשטעלט זיך אין אַלע לבושים, אַפילו אין פרומקייט, דער שטן זיצט ביי איטליכען אין האַרצען, און ביי יעדער מצוה ותפלה איז ער דאָ מיט זיין מחשבה זרה, מיט זיין צורעדעלץ. עפּיס אַ קליינינקייט הרהורים רעים, מחשבות זרות, התבטלות בעבודת ה׳; אַוועקגעבלאָזען וועט דאָס אַלץ ווערען, ווי אַ ווינט, אַז משיח וועט קומען; אַוועקגעבלאָזען ווערען אַלע מעצירים ועכובים; אַלץ, וואָס שטעלט זיך דעם מענשען אין וועג אַריין, בשעת ער וויל אין זינען האָבען גאָט, וועט דעמאָלט ניט האָבען קיין שליטה. אַפילו די תינוקת של בית רבן, וואָס האָבען נאָר וואָס אָנגעהויבען חומש, וועלען וויסען פון אַלע סודות התורה. און פּראָסטע לייט וועלען זיך קאָנען טוכל זיין אין דער מקוה עפ״י כונת האר״י, אָדער נאָך דעם בעל שם טוב הקדוש... ווער ווייס היינט דעם תענוג המחשבה און דעם טעם פון אור עולם? ווער ווייס היינט, וואָס הייסט יחוד און עבודה, איך מיין די אמת׳ע עבודה, וואָס איז אַזוי ריין, ווי קריסטאַל און ווי לבנת הספיר? דעמאָלט וועט

מען אַלץ וויסען. דעמאָלט וועלען מענשען האָבען צוטריט צו די רוּעי עולם, צו די אָבות, צו משה׳ן, צו אַלע תּנאים ואמוראים און די צדיקי עולם. און די תּורה וועט מען נאָך אַ מאָל געבען, אָבער גאָר מיט אַנ־אַנדער מין התּגלות. מלאָכים ושרפים וועלען אין דעם אויך האָבען אַ טייל, ווי מענשען, און דער נהר דינור וועט אויפהערען צו ברענען, וואָ־רום אַלע וועלען לעבען אייביג, און דער אור עולם וועט נמשך זיין עד אין גבול והתּלית. די גאַנצע וועלט וועט זיין ווי איין שער היחוד, און איטליכער וועט זינגען דעם כּתר מלכות בקדושה וטהרה, מיט גרויס כּונה ורשפי לב כּשלהבת יה. אהבת הבורא וועט זיך צעפלאַקערן און צעברענען אין איטליכען מענשען און אין דער גאַנצער בריאה. קיין ווינ־קעל וועט ניט זיין אָהן גאָט — ורחמי שדי מלאים כל היקום אפילו עה שאול התּחתיה. וואוהין איז אַהינגעקומען דאָס שלעכטס? די תּאוות רעות ומגונות, מאקע דער גיהנם אַליין? וואו זענען אַהינגעקומען די תּוכחה און די קללות? וואוהין זענען אַהינגעקומען אַלע מלחמות ואבני משחת ונגף? ווי אַ הלום איז אַלץ פערשוואונדען, וואָס האָט בעטריבט די וועלט מיום הוסדה און פון אָדם הראשונים חטא... זינט טויזענד יאָהר האָ־בען די ניצוצות הקדושים אַרומגעבלאָנדזשעט צווישען אַלע קליפות, און די אומה ישראלית האָט געטראָגען דעם פאַקעל מיט געקייטעטע פיס. יש שכר לפעולתכם! — רופט אַ בת־קול פון הימעל. דער שופר פון משיח׳ן בלאָזט אַוועק אַלץ שלעכט, ווי שפינוועבס, און בענייט די וועלט. דער דומם ווערט רעדענדיג; דער צומח פיהלט, ווי אַ דבר חיים, און ביי היות ועופות דערווייטערט זיך זייער נפש ביז צו דער נשמה פון מענ־שען. מענשען ווערען ווי מלאָכים, און די מלאָכים ווי שרפים, און שרפים ווי אופנים. און דער כּסא־הכּבוד איז שוין איינס מיט התּדבקות אלהות. וגדול שם ה׳ — און גאָט איז טויזענדמאָל און הונדערטטויזענדמאָל גרע־סער בעוואוסט ווי תּמיד, און אַלע וועלטען פעראייניגען זיך און טאַנ־צען פאַר דעם בורא און לויבען איהם... ס׳קומט די גרויסע תּפלה ושירה, שעין לא ראתה ולא תּמלא האוזן משמוע. ס׳קומט דער אור ה׳ הגדול, ווי ס׳געווען בששת ימי בראשית. יודען, בעט גאָט און זייט זיך מיחד, אַז די צייט זאָל שוין קומען! ונפשנו דבקה לכך, און אונזער הארץ לעכצט שוין נאָך דער צייט.

III.

על פי המתנגדים

אַז משיח וועט קומען וועט דאָס גראָה זיין אַ יוה״כ קטן ערב דאש־חודש, ווען יודען זענען עטוף אין טלית און תפילין און שטעהען אין אַ שולעכיל און זענען מקיים דעם דין פון יום הכפורים קטן.. ותקע בשופר גדול לתשובה ולכפורים... און אַנ׳אמת׳ער שופר וועט בלאָזען בכל תפוצות הגולה לשיבת ה׳ ולתורתו ולמצותיו. וקם כל ישראל ונלחם בגוים והלך לערי אבותיו, לעבוד בשם את ה׳ בתורה ובמצות, און מיט אַלץ, וואָס ער האָט געבאָטען. איטליכער יוד וועט האָבען ביי זיך גאַנצע שס׳ען און רמב״ם און שלחן־ערוכ״ם מיט אַלע פירושים און וועט אין זיי לערנען תמיד לשמה. אַפילו דער קלענסטער יוה׳ און דער פראָסטאַק וועט זיין אַ שטיק בקי אין דער תורה. אַפילו די פושעים וועלען ניט מעהר זיין קיין פושעים און וועלען זיין נזהר אין אַ נדנוה קל... ס׳וועט זיך גאָרניט וועלען עזבר זיין אויף אַ סיג, צי אויף אַ גדר, צי אויף אַ מאמר חז״ל, צי גאָר חס ושלום אויף אַ סעיף פונ״ם היי אָדם און חכמת אָדם. אין יעדער יודישער שטוב פון דער קלענסטער ביז צו דער גרעסטער וועט הענגען אַ מזרח מיט׳ן בילד פונ״ם גאון, און אַפילו ביי די חסידים אויך. אין דער קלענסטער שטאָדט וועלען זיין ישיבות, און אַלע פון גרויס ביז קליין וועלען זיצען און לערנען און וועלען עוסק זיין אין פלפולי התורה און וועלען זיך מחדה זיין דעם שכל און וועלען האָבען הנאה פונ״ם לערנען. אַלע ווייבער וועלען זיין בקי אין אַלע דינים; און איטליכע יודינע וועט קענען פערשטעהן דעם מאַן, אַז ער וועט קומען פונ״ם בית־מדרש און וועט איהר דערצעהלען, וואָס ער האָט היינט אויפגעטאָן אין אַ פלפול. אַלע קינדער וועלען זיין עלוים און וועלען האָבען אַלע דעם גרויסען זכרון און אַ שטאַרקע תפיסה. די חדושי הגר״א וועט יעדער יוד קענען אויסזייניג, און תוספות וועט גאָר זיין ווי ברויט, גמרא גאָרניט צו זאָגען. צו זאָרגען פאַר חיונה וועט קיינער ניט האָבען. ביי איטליכען אין שטוב וועלען שטעהן פעסער מיט הערינג און זעק מיט בולבעס און בראָנפען אויף קדוש. מ׳וועט ניט דאַרפען לייהען; מ׳וועט ניט דאַרפען פיהרען מסחר וקנין; מ׳וועט ניט דאַרפען שווערען און אָבגעבען עדות. איטליכער יוד וועט קענען זיין אַליין אַ רב; און פונ־דעסטוועגען וועלען זיין רבנים און דרשנים, און אין יעדער שטאָדט איז דער רב אַ גרויסער גאון, רבי איצי בער אַליין. ס׳וועט ניט זיין איין מענש, וואָס האָט ניט מחדש געווען אין תורה, צי וואָס האָט ניט גע־שריבען שאַלות־תשובות, צי אַ פירוש אויף אַ ספר, צי אויף חה גדיא, צי

אויף שיר השירים. אַפּיקורסים וועלען גאָרניט מעהר זיין אויף דער וועלט, און אַלע כּפירות וועלען אַראָבגעהן אויף אַ זייט און וועלען ווערען אויסגעמעקט מתחת השמש. אַלע דייטשען וועלען זיך ווידער אָנטון יודיש און וועלען טון השובה, און אום שבת וועט קיינער ניט רעדען קיין דברי חול. ס'וועט זיין אַ לעבען נאָך אַלע תרי"ג מצות וכל פרטיהם ודקדוקי דקדוקיהם. די שלחן ערוכ'ס מיט אַלע נייע פּרושים וועלען זיין אַזוי גרויס, אַז מ'וועט זיי קענען פירען אויף וואָגענס, און פונדעסטוועגען וועט איטליכער יוד זיי קענען אויסענטזייניג. אַפילו אַ קינד אין וויגעלע וועט שוין מאַכען אַ ברכה על פי דין... אַפילו אַ גר תושב וועט שוין אויך וויסען, וואָס מ'מעג און וואָס מ'טאָר ניט.

מ'וועט שוין דעמאָלט זיין אין ירושלים, און פונדעסטוועגען וועט מען פאָרט זאָגען אין דער שמונה עשרה „ולירושלים עיר ברחמים תשוב", כדי ס'זאָל ניט פעהלען איין ברכה צו די אַכטצעהן ברכות. און תרומות ומעשרות און אַלע קרבנות, אשם תלוי און אשם ודאי, וועט מען אַודאי ברענגען, כאָטש מ'האָט ניט געזינדיגט. ס'וועלען זיין כהנים און לוים, כאָטש כל ישראל כהני ה'. דער כהן גדול וועט זיין אַזאַ גאון, וואָס די וועלט האָט נאָך גאָרניט געזעהן; ומשיח מימינו און דער גאון משמאלו, והם יברכו את העם. ווילנא אַליין וועט מען אַרויסרייסען מיט די וואָרצלען און מ'וועט זי פערפלאַנצען צוריק אין ארץ-ישראל, און אַלע ישיבות פון קאָוונע און איישישאָק גאָרניט צו רעדען. יאָ, דעמאָלט וועט זיין די גאולה, די אמת'ע גאולה, וואָס מיר קוקען אויף איהם אַרויס שוין אַזוי לאַנג, נאָר זי קומט ניט.

IV.

נוסח אשכנז.

אַז די גאולה וועט קומען, די גרויסע גאולה, וואָס ישעיה און אַלע גרויסע נביאים האָבען דערויף געזאָגט נביאות, וועט זיין אַנ'אמת'ע עמאַנציפּאַציע, ניט נאָר אויף פּאַפּיר... פון רשעות און אַנטיסעמיטיזם ניט אַ זכר; פערקעהרט, אַלע פעלקער וועלען זיך פרעהען, אַז זיי האָבען דערקענט דעם ערך פון דת ישראל און וויסען, וואָס זיי האָבען יודען צו פערדאַנקען אין רעליגיאָן און אין מוסר. עפּיס אַ קלייניגקייט, אונזער תהלים ווערט געזונגען אין אַלע קלויסטערס; אַז ס'וואָלט ניט געווען דער אַלטער בונד, וואָלט ניט געווען דער נייער בונד, און אַז ס'וואָלט'מען ניט געווען קיין יודען, וואָס האָבען געדיענט אַלע טאָג פון דער צערשטרייאונג פאַר ליכט און איידעלקייט, וואָלט די גאַנצע וועלט פערזונ-

קען אין פינסטערניש. יודען זענען גלייך געשטעלט מיט אַלע אומות, און, פערקעהרט, מ׳זאָגט זיי נאָך אומעטום: בני בכורי! פאַר יעדען דויז איז אַ כבוד, אַז ס׳קומט צו זיי אַנ׳איזראַעליט, וואָס זיינע פעטער האָבען אויסגעטראַכט די רעליגיאָן; ווער שמועסט אַ פּרעדיגער, צי אַ יודישער אָפיצער, צי אַ מיניסטער! וואָרום יודען וועלען האָבען די העכסטע שטעלען, און די מדינות ווערען געלייטעט נאָך די פּרינציפּען פון די נביאים. אָבגעשאַפט וועט זיין דער קריג, שׂנאה צווישען פעלקער, און סכלנות און טאָלעראַנץ וועט הערשען אומעטום. עס וועט גאָרניט זיין קיין אונטערשייד צווישען אַ יוד און אַ קריסט, צווישען אַ סינאַגאָגע און אַ קירך. יודישע פּרעדיגער וועלען רעדען וועגען אונזער אמונה אין דער קירך און וועלען ווייזען דער גאַנצער וועלט דאָס ליכט פון יודענטום... און איין גייסט וועט זיין פאַר אַלע פעלקער. האַנדעל און פערקעהר וועלען זיין געהויבען. דער תנכ׳ל איז שוין היינט דאָס הייליגסטע בוך אויף דער וועלט, און דעמאָלט וועט דאָס זיין נאָך מעהר, באין משׂטין ומקטרג. קיינער וועט זיך ניט דערוועגען צו געבען אַ יודען אַ שטאָך, צי אַפילו אַ וואונק, אַז ער איז אַ יוד; פערקעהרט, אַ יוד צו זיין איז דער גרעסטער כבוד אַפילו ביי גוים, און מ׳שלאָגט זיך וועגען אַ יודען, אַבי צו זיין נאָהענט פון איהם. און אַזוי וועט עס זיין ניט נאָר אין דייטשלאַנד, אויך אין פראַנקרייך, אין ענגלאַנד אין אַמעריקא, און אַפילו אין רומעניען וועט מען אויך אָנהויבען ליעבען יודען. אויך אין גאַליציען וועלען די יודען האָבען אַ גוטען מעמד און וועלען ניט בעדאַרפען צו קומען קיין דייטשלאַנד ולבקש על פתחי נדיבים... און אין רוסלאַנד וועלען יודען בעקומען רעכט און וועלען ניט מעהר רעדען זשאַרגאָן און וועלען ניט מזכיר זיין עוונות ראשונים.

אַלע סינאַגאָגען וועלען זיין עפ״י רעפאָרם מיט טאַלאַרס, מיט אָרגעלן און מיט אַ געמישטען כאָר, ד. ה. עס וועלען זינגען צוזאַמען יונגלעך און מיידלעך. די חברות פאַר יודישער געשיכטע און ליטעראַטור וועלען זיין פערפלייצט אין אַלע מקומות, און יעדער יוד וועט ליעבער געהן הערען אַ פאָרטראָג, ווי געהן אין טעאַטער; קריסטען וועלען אויך קומען הערען און וועלען פערנעהמען, וואָס דער אַלמעכטיגער האָט געוואָלט געבען לכל מין האנשי.

אַלע קינדער וועט מען שיקען צו לערנען רעליגיאָן, און די מייד־לעך וועלען אויך ווערען בר־מצוה. און קיין איינציגער יוד וועט זיך ניט טויפען, פערקעהרט, פיעל גוים וועלען ווערען יודען, וואָרום מ׳וועט איינזעהן, אַז יודישקייט איז גרויס, און די ביבעל איז גרויס, און מ׳וועט אָנהויבען צו גלויבען אין אַחדות הבורא... אין די ראַבינער־סעמינאַרס וועט

מען ניט שיקען קיין גראָבע קעס, די, וואָס קענען ניט ווערען קיין דאָק־טוירים אין אַדוואָקאַטען, פֿערקעהרט, פֿאַר די גרעסטע הייזער וועט דאָס זיין אַ כּבֿוד צו לאָזען זייערע קינדער שטודירען רעליגיאָן. דער תּלמוד און אַלע יודישע כּפֿרים וועלען זיין אויף דייטש און אויף אַלע לשונות, למען יכירו כּל העמים כּי נחה עֹל עם ישׂראל רוח ה׳, אַז גאָט האָט געלאָזט רוהען זיין גייסט אויף דאָס פֿאָלק איזראַעל פֿאַר אַלע צייטען.

ש. ניגער

דוד איינהארן.

(ענדע).

III

פאַרהאַן ביי אונז, דאַנקען גאָט, פּאָעטען, וואָס האָבען מעהר קיאַפּט, ווי איינהאָרן, הן אין זייערע געפיהלען, הן אינ'ם אויסדריקען זיי; פאַרהאַן ביי אונז פּאָעטען, וואָס זענען ניט אין ערך פערשוידענאַרטיגער, ווי איינהאָרן, אין די טעמעס, אין די שטימונגען, אינ'ם ריטמוס, אין דער שפּראַך, אין וואָס איהר ווילט; נאָר אָט די התרפקות איינהאָרנ'ס, אָט דעם צערטליכען טרויער זיינעם, אָט די שטילע עלעגיע פון דער טויב, וואָס ברומט ארויס פון די הייליגע חורבות, אָט די בענקעדיגע לופט פון דער אַלטער שול, וואו „שטיל אויף די טרעפּלעך פון ארון די שכינה אַנ'עלענדע שטעהט" — דאָס האָב איך געפיהלט נאָר ביי ביאַליק'ן אין זיין איין-און-איינציגען „לבדי":

— — — — — — — —

בדד, בדד נשארתי... והשכינה אף היא
כנף ימינה השבורה על ראשי הרעידה.
ידע לבה את לבי; חרד חרדה עלי,
על בנה על יחידה...

— — — — — — — —

חרש בכתה עלי ותתרפק עלי
וכמו שכה בכנפה השבורה בעדי:
„כלם נשא הרוח, כלם פרחו להם
ואותר לבדי, לבדי"...

נאָר, וואָס ביי ביאַליק'ן איז אַמאָטיוו, איז ביי איינהאָרנ'ען — דער מאָטיוו: די פּרעלודיע און דער לעצטער אַקאָרד פון זיינע אַלע געזאַנגען.

אין זיינע אַלע געזאַנגען פיהלט איהר ניט דעם איינזאַמען, נאָר דעם איבערגעבליבענעם, דעם לעצטען. דער איינזאַמער לעבט מיט זיך, פאַר זיך; דער איבערגעבליבענער — מיט די, וואָס אָקאָרשט זענען זיי געווען ארום איהם, אָט פלאַטערן נאָך די שאָטענס זייערע ארום— נאָר מעהר ניט ווי שאָטענס: דערפאַר איז אין זיין עלעגיע (ווייל זי איז די עלעגיע פון אַ גאַנצער וועלט אַ פערגעהענדיגער) פאַרהאַן מעהר איי-דעלקייט, פאָרנעהמקייט, מעהר שטאָלץ און שטילקייט פון אַ פּאַלאַץ אַ

פערלאָזענעם, ווי אינ׳ם ליעד פונ׳ם למורען, ברוגז׳ען, בלויז אין זיך אַליין אַריינגעטאָנעם איינזאַמען...

ביי ביאַליק׳ן בעגעגענט זיך דער מאָטיוו פונ׳ם לעצטען אויך אין אַנדערע שירים. אַחוץ אין דעם צערטליך-עלעגישען „לבדי". נאָר אין אָט די אַנדערע שירים איז עס אַזוי ווי דער לעצטער געשריי פון אַ לייב אַ פערוואונדעטען. מיר האָבען דעם איינדרוק, לייענענדיג זיי, ווי ווען פונ׳ם שפּיץ מאַסטבוים אויף אַ שיף, וואָס טרינקט זיך, וואָלט פלוצלונג אַראָבגעדונערט אַ קללה און אַ תוכחה דעם ים און דעם שטורם, וואָס בושעוועט. איינהאָרן זעהט אונז אויס, אין פערגלייך מיט ביאַליק׳ן, אַזוי ווי ער וואָלט דורך דעם שטורם אַרויסגעוואָרפען געוואָרען, ווי אַ שפּענדיל, פונ׳ם מעכטיגען שטרוים און ליגען געבליבען אַנ׳עלענדער, אַ פערלאָזענער, אַ בלאַסער, מיט פערוואונדערטע, דערשראָקענע אויגען, אויף אַ וויספּע, וואו עס געפינען זיך בלויז חורבות פון געוועזענע פּאַלאַצען, און עס שוועבען אום, כשופ׳ענדיג, שאָטענס פון פערגעסענע לעגענדעס... יע, די שכינה, די כנסת ישראל ביי איינהאָרנ׳ען איז אַ פערבלאָנגשעט שעפעלע, ניט קיין לייב, וואָס מען יאָגט איהם נאָך פון אַלע זייטען. און אויב עס קלינגט ביי איהם נאַטירליך דעריבער דער איבערגעמאַכטער ווייער ביאַליק׳שער פערז: „און פאָכענדיג מיט איהר פערבלוטיגט פליגעל, צוקאָפּענס פלעגט ביי מיר די שכינה שטעהן" (דאָרט, ז. 39), איז ביי איהם אָבער שוין בלאַס און אָהנמעכטיג דער (אויך ביי ביאַליק׳ן גענומענער) געדאַנק: „איין טרייסט איז נאָך פאַרהאַן: עס וועט מיט אונז צוזאַמען אויך אונטערגעהן די לעצטע גאולה פון דער ערד" (דאָרט ז. 53). אויף אויסצו׳טענ׳ען זיך מיט דער וועלט איז ביי איינהאָרנ׳ען קיין קראַפט און טאַקע אויך קיין ווילען ניטאָ: דער אָבגעקומענער יחסן טענ׳עט ניט און קלאָגט זיך ניט, ער איז נאָר טרויעריג.

דער אָבגעקומענער יחסן טראָגט, אַזוי ווי יעדער, וואָס שטאַמט פון אַ געפאַלענער קעניגליכער פאַמיליע, — אין האַרצען דעם גלויבען, אַז ס׳וועט קומען די צייט, און ווידער אויף זיין קאָפּ דעם שטאָלצען אָנגעטאָן ווערען די קרוין, צו זיין רעכט און צו זיין מאַכט און פּראַכט וועט ער קומען צוריק, עס וועט „אויפבליהען דער וואַנדערשטאָק מיט בלומען"... ער זינגט, און מיר הערען אַנ׳אַלטע, אייביג-יונגע ליעד:

פאַר דייגע אַלטע חורבות שטעה איך פול מיט מורא
און גלויב, עס וועט אין זיי אַ גרויסער נס געשעהן;
הער ווייס, צי שרייבט מען איצט נישט דאָרט אַ נייע תורה,
און פלוצלונג וועט די וועלט אַ נייע ליכט דערזעהן...

די דאָזיגע גלויבענסליעד האָבען מיר ערשט ניט לאַנג געהערט,

אין דער זאַמלונג איז עס נאָך ניט אַריין, און עס איז געווים אַרמז און אַ צוזאָג, אַז פון דעם בין־השמשות פון די „שטילע געזאַנגען" דורך דער נאַכט פון יאוש, וואָס איהם האָט אָנגעכאַפּט אין „צווישען צוויי גאַסען", וועט ער געהן און דערנעהנטערן זיך צום ליכט, וואָס די שכינה שטראַהלט אַרויס פאַר די, וואָס זענען ווערט איהר גענאָד. דערווייל אָבער איז די לופט פון זיינע ליעדער — די לופט, וואָס וועהט פון די „אַלטע חורבות" און וואָס ער שטעהט פאַר זיי פול מיט צערטליכער ליעבע און געטריישאַפט, אָבער אויך פול מיט צער און ספק. משיח, זעהט ער, זיצט מיט אָפענע וואונדען ביים טויער פון רוים, —

און טויזענדער יאָהרען פערגעהען אַזוי
אין שטילע יסורים ביים טויער.
און טיעף אין איהם קלייבט זיך דער אייביגער וועה,
און ס'זאַקסט אַלץ דער אייביגער טרויער.
נאָר תשעה באב, ווען עס קומט האַלבע נאַכט,
און פול ווערט מיט רחמים דער הימעל,
דאַן פאַלען צוויי שטערען אַראָב — און ער ווערט
פערוויגט אין אַ הייליגען דרימעל.

דאַן נידערט די שכינה אַראָב אויף זיין קאָפּ.
און קושט איהם מיט ליעבע אין שטערן,
און טרייסט איהם און ווייזט איהם די גאולה אין טרוים
און וויינט מיט בעהאַלטענע טרערען.

IV

אַ שוואַכע טרייסט: טרערען זענען בעהאַלטען אין איהר. און אויף די פראַגען: וואָס וויינט זי, די שכינה, ביי איינהאָרנ'ען — וויינט זי פאַר בענקשאַפט אָדער פון צער? און אויב זי בענקט — געלוסט זיך איהר צום עבר אָדער צו דער צוקונפט? און אויב זי איז שרויה בצער. איז ווער שולדיג: אונזער נעכטען, צי אונזער היינט? — אויף אָט די פראַגען האָבען מיר שוין פריהער געהאַט אַנ'ענטפער: איהר מאַכט אָן צער דער היינט אונזערער, ער, נאָר אַליין איז דער שאָטען, וואָס פערטונקעלט דעם ליכט פון איהר גלויבען אין מאָרגען. דערפאַר בענקט זי — יע, ניט נאָר זי טרויערט, זי בענקט אויך — אַזוי נאָכ'ן „זיידען"; „זיידע, זיידע", בעט זיך איינהאָרן, ווי אַ קינד, „וואוהין געהסטו? פערלאָז מיך ניט אַליין צווישען די חורבות. מיט וועמען וועל איך בלייבען,

זיידע, זיידע!", („צווישען צוויי גאַסען"). ניט אַזוי די געטרייסאַפט צום עבר, ווי די מורא צו בלייבען „אַליין צווישען די חורבות" פונ'ם הוה טרייבט איהם צום זיידען, צום „זיידענס שול".

דאָס איז אַ נויט-געשריי (און ער רייסט זיך אַרויס איצט פון פיעל ווייכע יודישע הערצער, וואָס שמאַלטען אינ'ם געפענגניש פונ'ם גרויען, אָבגעבלאַקירטען יודישען, היינט) — דאָס איז אַ נויטגעשריי, אָבער ניט קיין אומקעהרען זיך צוריק צום „זיידען", ניט קיין תשובה שלמה. דאָס איז דער יאוש פונ'ם אויפקומענדיגען (פונ'ם אויפקומענדיגען?) יודישען ראָמאַנטיזם, אָבער ניט זיין גלויבען. דער גאַנצער לעצטער פרק פון אונזער גייסטיג-נאַציאָנאַלער בעוועגונג, וואָס בעצם איז עס אַ פרק „ראָמאַנטיזם", אָנגעהויבען פון חבת-ציון, ביי"לו, בני-משה, שפה ברורה, פייערבערג, ביאַליק, און אויסגעלאָזען מיט דעם „נעאָ-חסידיזם" (וואָל מען מיר מוחל זיין דעם „איזם") פון בערדיטשעווסקי, פרץ, שטיינבערג, צייטלין, האָראָדעצקי, בובער, אַש, אָנגי און דעם „גלות-ראָמאַנטיק" פון די „יודישיסטען", — אָט די גאַנצע פיעלפאַרביגע און דאָך איינהייטליכע תקופה מאַכט דעם איינדרוק פון עפּיס אַ כח, וואָס רייסט זיך פון דער טיעף — און קאָן זיך ניט אַרויסרייסען. דאָס זענען אַלץ געבורטס-וועהען: עס איז לייכט אַזוי צו דערקענען, אַז דאָס זענען קרעכצען פון אַ שווערען האָבען, ניט קיין אויסגעשריי פונ'ם נייגעבוירענעם. און ביי איינהאָרנ'ען איז עס נאָך לייכטער צו זעהן, ווי אומעטום*). וואָרום ביי וועמען נאָך קלינגט אַזוי טרויעריג-קרעענקליך די עלעגיע פון דער ראָמאַנטיק דער יודישער, ווי ביי איינהאָרנ'ען? אָבער וואו איז איהר הימן? שטעהט דען אין „זיידענס" סדור נאָר די איין תפילה פון... „אל מלא רחמים"? זענען דען ביי אונז קיין אַנדערע הייליגע ניט געווען, אַחוץ די „קדושים"? איז דען אין דער גאַנצער רעליגיעזער קולטור אונזערער אין גלות (שוין ניט גערעדט פון דער פריהערדיגער) ניט געווען מעהר גאָרנישט, אַחוץ — קידוש השם? „נר תמיד", „יאָהרצייט", „חצות", „חורבן", „נעילה", „אחד" — אָט די אַלע פון סידור גענומענע ווערטער האָבען געווים אין זיך שוין מעהר לעבעדיגען אינהאַלט, מעהר פאַרב און בלוט, ווי די אונענדליכע „בענקענישען", „צערטליכע טרוימען", „עמיץ", „ערגיץ" און „עפּיס", וואָס בעגעגענען זיך אַזוי אָפט אין די ערשטע ליעדער איינהאָרנס — אין די „שטילע געזאַנגען". אָבער אויך זיי, אָט די נייע בעגריפען, זענען דערווייל נאָר — עפּיס: „עמוד",

*) וועגען די פערשיידענע מינים ראָמאַנטיק פון אַנדערע יודישע שריפטשטעלער וועלען מיר רעדען בעזונדער.

„פרלת", „קרבן-מנחה", „תפלה", „שכינה" — דאָס זענען נאָר טיילען, נאָר פראַגמענטען, נאָר שטיקלעך פון דער „אַלטער שול". און נאָך וויכ-טיגער איז דאָס, וואָס זיי זענען — אין בעסטען פאַל — נאָר סימבאָלען איהרע, ניט זי אַליין, נאָר יאָהרצייטליכט, ניט קיין בענשליכט... וואָ-רום פאַרוואָס איז דען אין די תפילות איינהאָרנס פאַרהאַן טרויער, פאַרהאַן שטילקייט, און ניטאָ קיין ברען? פאַרוואָס ווערט נאָר אומעטיג אויפ'ן האַרצען, אַז מען לייענט זיי, און עס ווערט ניט ליכטיג אין די אויגען? ווייל אַזאַ טבע האָט שוין די פאַרנאַכט-פּאָעזיע, די נשמה פון אונזער היכטער? געוויס! אָבער אויך דערפאַר שטראַהלט פון זיי, פון די תפילות, ניט אַרויס קיין ליכטיגקייט, ווייל זיי קומען נאָך אַלץ פון אַ טונקעלער, אַ פערשלאָסענער, ניט פון אַנאָפענער וועלט; ווייל דער ראָמאַנטיקער (דער סאַמע עכטער אַפילו) קאָן נאָר צונויגען דעם אויער צו דער טיר, וואָס פאַרן מיסטיקער, פאַרן אמת'ען רעליגיעזען מענשען, שטעהט זי אָפען...

דאָ אָבער, ווי מיר האָבען געזעהן, איז די ראָמאַנטיק אַפילו ניט קיין עכטע נאָך. איך זי שטעהט נאָך אויפ'ן האַלבען וועג. די עכטע און גאַנצע ראָמאַנטיק ציהט איהר חיונה פון צוויי קוואַלען: פון שרעק און פון בענק-שאַפט — פון שרעק פאַרן אַרום און בענקעניש נאָכ'ן ווייטען און פער-שטעלטען. כדי אַז פונ'ם שרעק פאַרן אַרום און פונ'ם עקעל צו איהם זאָל ניט אויסוואַקסען קיין כח, קיין שטרוים לעבען, וואָס פערפלייצט די געגענוואַרט, שווייגקט זיך דורך, רייניגט זי אָב און מאַכט זי פריש; כדי אַז אָט דער שטרוים זאָל ניט אַראָבשיסען, ווי פון אַ באַרג, מיט האַכט און מאַכט און שטורעמגעשריי אינ'ם טאָל פון יאָמער, נאָר פלוצ-לונג, בדרך נס, זאָל ער זיך נעהמען ציהען גאָר צוריק, צום „אורקוואַל"; כדי אַז עס זאָל אַרויסשפּראָצען, קורץ, אַ ראָמאַנטישע און ניט קיין רעוואָלוציאָנערישע שטרעבונג, — איז נויטיג, אַז צו דער שנאה, וואָס מען פיהלט צום היינט, זאָל צוקומען נאָך דער ספק אין מאָרגען: פון אָט די ביידע שלאַנגען, דער שנאה און דעם ספק, וואָס טויטען אָב דעם גיפט איינער ביים אַנהערן, ווערט געבוירען — און דאָס איז דער וואונדער — די טויב, די שטילע טויב, וואָס פער'כשופ'ט די חורבות, פון וואַנען זי ברומט אַרויס, און פערשטעלט זיי אין פאַלאַצען, וואו עס זיצט די בת-מלכה, האַלב-וואַך, און וואַרט... און אַזוי גוט און אַזוי פרום און אַזוי „שמערצליך-זיס" איז איהר וואָרטשען, אָט דער טייבעלעס, אַז מען פערגעסט גאָר אויף די עלטערן, די שלאַנגען, וואָס האָבען זי גע-בוירען. און אָט דערפאַר טאַקע איז די ראָמאַנטיק פון אונזער היכטער ניט קיין פאַרטיגע, ניט קיין גאַנצע, ווייל ביי איהם פערגעסט מען עס

ניט. דער עלאָ פון אַ ווייטער, אָבער שווערער קללה שוועבט אַרום די לעפצען זיינע, בעת זיי דאַוונען שטיל. די ביטערקייט פון זיין עקעל צו דער געגענוואַרט, פונים שלאַנגענגיפט, האָט נאָך ניט אָבגעשטאַנען זיך אויפ'ן דעק פונים ווייהראַך, וואָס ער דעמפט איצט אויפ'ן מזבח פון דער „אַלטער שול". ער שוועבט נאָך אַרום צווישען די ביידע געפידלען, וואָס שאַפען דעם ראָמאַנטיזם: צווישען דער שנאה צום איצט און דער בענקעניש נאָכ'ן אַמאָל. דער מעלאַנכאָליקער איז נאָך אין איהם שטאַר־קער, ווי דער ראָמאַנטיקער. עס איז נאָך ניטאָ קיין סלנטעז צווישען די ביידע. הערפון שטאַמט זיין אונזיכערהייט, דערפון נעהמט זיך, וואָס ער זעהט אין חלום דעם „לעצטען", ניט דעם אייביגען יוד. און דער־פאַר איז זיין בענקשאַפט עלעגיש, און אין אייביגען טרויער פערהילט— זיין לעגענדע...

וועט עס בלייבען אַזוי? שווער צו זאָגען נביאות וועגען אַ יונגען דיכטער, וואָס האַלט ערשט נאָך אין אָנהויב פון זיין שאַפען. נאָר, ווי עס איז פריהער שוין געוואָרען, איז אין זיין ליריק שוין איצט פאַרהאַן אָנצוהערענישען, אַז אויב איהם איז בעשערט צו בלייבען אַ מעשה'לעך־שפינער, וועט קומען אַ צייט, ווען די מעשה'לעך זיינע וועלען זיך ניט אָנהויבען דוקא מיט — „אַמאָל"... ווען ער וועט דערפיהלען, אַז מיר, די יורשים, זענען ניט נאָר היטער, נאָר אויך אויפהיטער פונים אוצר, וואָס אונז איז אָנגעטרויט געוואָרען; ווען ער וועט דערפיהלען, אַז דער מקדש מלך, דער היכל, וואָס ער שטעהט אויף זיין שוועל מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, ווי אַניאַבל, איז אַ פערלאָזענער, אָבער ניט קיין פוסטער היכל: אַ קיניגליכער שטול שטעהט אין איהם און וואַרט... וואָרום דער „הויכער און בלאַסער", וואָס געהט אום אין דער „לעגענדע" מיט „אָפענע. בלינדע, פערצויגענע אויגען", מיט ליפען געפרעסטע פון צער, געהט צו צו דער תורה

און קלאַפּט אין די קליינע פערשלאָגענע פענסטער,
און רופט דאָרט עמיץ, און בעט דאָרט וועמען,
און זוכט אין זיין אייגענעם עלאָ אַנ'ענטפער (שטילע געזאַנגען,
ז. 53).

אָט דער וואונדערליכער הויכער איז ניט דער לעצטער, נאָר דער אייביגער יוד...

שוין אין זיינע איצטיגע געזאַמעלטע ליעדער געפינט זיך איינע מיט'ן נאָמען „בטחון", וואָס לאָזט זיך אויס מיט די שוואַכע, עלעגישע, אָבער דאָך האָפענדיגע ווערטער:

פערטרוי דיין קאָפּ

מיין שטילען שוים
און שלאָף, און שלאָף,
אויף מאָרגען האָף:
דיין וועג צום סוף
איז וויט און גרוים (מיינע ליעדער, ז. 36).

און נאָך שטאַרקער איז אָט דער גלויבענדיגער טאָן געווען פריהער, אין דער „אידיליע", וואו ער איז פלוצלונג, גאַנץ אונגעריכטערהייד, נאָר גע־וואָרען פאַטעטיש און האָט דעקלאַמירט וועגען דעם „גרייזגראָהען זייהען",

וואָס וועט אונז דעם חלום פון פאָלק איבערגעבען,
צו טראָגען אידם ווייטער מיט גלויבען אין לעבען,
און מוטיג געאַרמט (!) זאָל איך מיט מיין ליעבסטער
אַוועקגעהן צום ליידענדען פאָלק און אידם שענקען
די אייביגע הייליגע ליעבע... (שטילע געזאַנגען, ז. 57).

איז צו האָפען דעריבער, אַז די שטימונג, פול מיט טרויער, וואָס פיהלט זיך אין דער נייער זאַמלונג פון זיינע ליעדער, די שווערע שטימונג, וואָס ווייזט אונז, אַז די צאַרטע, ווייכע יוגענד פון אונזער דיכטער האָט זיך אָנגעשטויסען פלוצלונג אויפ'ן „אַלטען צעזוואָרפענעם מויער" פון דער יודישער „שול", וואָס גרייט זיך צו אַ נייעם בנין, פון דער יודישער נאַ־ציאָנאַלער קולטור, און איז שטעהן געבליבען פאַר איהם, פאַר דעם חרוב'ען מויער, מיט שטילע אומעטיגע אויגען און מיט ליפען, געפרעסטע פון צער, — עס איז צו האָפען, זאָג איך, אַז אָט דער געפיהל, וואָס דריקט אויך אונז, לייענענדיג די ליעדער, — איז נאָר אַנ'איבערגאַנגסגעפיהל. עס איז צו האָפען — און צו ווינשען: וואָרום ניט בלויז אין לעבען, אויך אין דער פּאָעזיע איז דער גלויבען (דער אמת'ער) אַ כח, וואָס שאַפט, אַ כח, וואָס האָט אין זיך ניט אין ערך מעהר מעגליכקייטען און לעבענס־קאָליִרען, ווי די מעלאַנכאָליע...

V.

אָבער ניט נאָר אינ'ם אינהאַלט, אויך אינ'ם אויסדרוק, אין דער קינסטלערישער פאָרם איז ביי איינהאָרנ'ען איצט, ווי עס ווייזט, אַנ'אי־בערגאַנגס־צייט. זיין אינעווייניגסטען ריטמוס פערמאָגט ער פון אָנהויב אָן, די אויסווייניגסטע פאָרם אָבער איז אַ פעסטונג, וואָס ער האָט נאָך אַלץ ניט איינגענומען אינגאַנצען. און דעריבער איז זיינע ליעדער לייכט צו „קריטיקירען". און יענער, וואָס האָט ליעב אָט די מלאכה, בפרט, וואו זי איז לייכט, וועט זיך ניט נאַרען, אַז ער וועט „זיך נעהמען" פאַר

דער „פאָרם", דער „טעכניק" פון איינהאָרנס פּאָעזיע: ער וועט שוין האָבן וואָס צו טון... איינס אָבער מוז מען זאָגען: אויב „מיינע ליעדער" זענען אַ המשך פון די „שטילע געזאַנגען", איז עס נאָר אין דעם זין, ווי די בחורישע יאָהרען זענען די ווייטערדיגע מדרגה פון די יונגעלשע. אינזער פּאָעט דערנעהנט זיך צו זיין מענליכער תקופה. די ליניעס פון זיין צייטענווייז נאָך אַלץ קינדליכער און מעכניש אונבעהאָלפענער ליעד ווערען פעסטער, זיכערער. די בילדער זענען מעהר ניט אַזוי נעפילדיג, די בענקשאַפט ניט אָהן אַנאָביעקט, ווי פריהער. זי הויבט אָן צו ווערען אַלץ קלערער, בעשטימטער. ביי אַ ווילדען שכט ערגיץ אין אַמעריקע איז פאַרהאַן אַ גלויבונג, אַז דער מענש האָט צוויי נשמות: אַ ווייסע און אַ רויטע... אין די פריהערדיגע ליעדער איינהאָרנס איז געווען, ווייזט אויס, אָבער נאָר איין נשמה: די ווייסע... אַ ווייס פערטראַכט וואָלקענדיל אויפ'ן בלויען הימעל... האָט איהם איצט אַ גאָלדענער שטראַהל דורכגענומען, אַזוי ווי אַ טראָפּען בלוט וואָלט אין איהם אַריינגעקאַפּעט געוואָרען, איז צוגעקומען אַ ביסעלע אַייזען, און עס איז שטייפער געוואָרען... אַ בעווייז דערצו איז די לעגענדע „עלילת דם", די לעגנסטע און קינסטלעריש-צייטיגסטע זאַך פון דער גאַנצער זאַמלונג. אין איהר, אין אָט דער לעגענדע, איז פאַרהאַן שוין האַנדלונג, ניט נאָר שטימונג. צו דער אינעווייניגסטער בענקשאַפט איז דאָ שוין צוגעקומען איכווייניגסטע קולטיווירונג און שטרענגקייט פונ'ם סטיל, די שטרענגקייט און פאָרנעהמע איינגעהאַלטענקייט, וואָס גיט זיך צו פיהלען אויך שוין אין אייניגע אַנדערע ליעדער פון דער נייער זאַמלונג. ווייזט עס אונז, אַז אָבפרישענדיג זיך אינ'ם קוואַל פון דער יודישער פאָלקס-פּאָעזיע, די פאָלקס-מעשה'לעך, וועט איינהאָרנס גייסט, דער פערחלומטער גייסט פון דער לעגענדע, אויפהערען צו שוועבען אין דער לופטען און וועט זיך אָנטון אין אַ קערפּער, וואָס אָנשטאָט דער דיכטערישער „הימלישקייט", וואָס ער וועט אפשר צונעהמען ביי איהם, וועט ער איהם געבען דערפאַר אַ ביסעלע מעהר בלוט און פלייש, אַ ביסעלע לעבענס-וואָג...

ו. צינבערג.

דער „קול מבשר" און זיין צייט.

(המשך).

דער אינטערעס צום „קול מבשר" האָט נאָך פיעל מעהר געשטיגט, ווען אויפ'ן אָרט פון איבערזעצטע, על פי רוב טאַלענטלויזע און קינדער־שע מעשיות, האָבען אָנגעהויבען צו ערשיינען אָריגינעלע בילדער, סצע־נעס און ערצעהלונגען פון יודישען לעבען. אין סוף יאָהר 1864 האָט אין „קול מבשר" זיך אָנגעהויבען צו דרוקען דאָס ערשטע ווערק פון מענדעלי מוכר ספרים „דאָס קליינע מענשעלי", וואָס האָט שטאַרק אויסגענומען ביים לעזער־פובליקום. אַ געוואַלדיגען רושם האָט געמאַכט דאָס בעזואוסטע ווערק פון יצחק יואל לינעצקי: „דאָס פוילישע יונגעל"*. די פאָלקסטימליכע שפּראַך, דער ווייכער גוטמוטיגער הומאָר האָבען צוגעצויגען דעם ווערק אַנ'אונגעוועהנליכע בעליעבטהייט און פּאָפּולאַריטעט ביים פובליקום, און דער יונגער לינעצקי איז מיט אַמאָל געוואָרען אַ מפורסם.

די דאָזיגע צוויי ערשטע ווערק פון מענדעלי'ן און לינעצקי'ן, זענען ענג פערבונדען מיט דעם „קול מבשר" ניט בלויז דערמיט, וואָס זיי זענען דאָרט צום ערשטען געדרוקט, נור דער עיקר דערפאַר, וואָס זיי האָבען גע־האַט אַ גרויסע השפעה אויף דעם „קול מבשר" גופא, אויף דער עוט־וויקלונג פון זיין שפּראַך און פון זיין גאַנצען ליטעראַרישען אויסזעהן. ניט בלויז די פעליעטאָנען, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען צו דרוקען אין „קול מבשר" אין די שפּעטערדיגע יאָהרען, נור אפילו מעהרערע קאָרעס־פּאָנדענציעס פון פערשיידענע שטעדט און שטעדטלעך טראָגען אויף זיך דעם חותם פון דעם דעמאָלטיגען מענדעליס און לינעצקיס נוסח: מיט פאָלקסטימליכען הומאָר ווערען אין די דאָזיגע קאָרעספּאָנדענציעס אויס־געלאַכט די פינסטערע זייטען פונים יודישען לעבען, די שטיקלעך און המצאות פון די יודישע בעלי־טובות, די משונה'דיגע הנהגות פון אַלע מיני יודישע חברות און אַנשטאַלטען. האָט מען ערגיץ אַן אַ שטעדטישען בקור חולים ניט געוואָלט אַריינגעהמען אַ קראַנקע דיענסט־מיידעל, און די מיידעל, נעביך, איז אונטער דעם אָפענעם הימעל אויפ'ן וואָגען געשטאָרבען, איז באַלד אינים „קול מבשר" געווען אָפּגעדרוקט אַ בריעף פון יענער וועלט („אַ יודיש בריוועל פונים גיהנם", „קול מבשר",

* געדרוקט אין יאָהר 1867. די ערשטע קאַפּיטלען זענען געווען געדרוקט אונטער דעם קעפּיל „אַ פוילישע יונגעל". לינעצקי האָט זיך געהת'מעט מיט אַ פער־שטעלטען נאָמען: עלי קצין הצחקי אולי.

1869, נומ. 43). וואו עס ווערט אינ׳ם נאָמען פון דער פערשטאָרבענער מיידעל דערצעהלט, ווי אַזוי איבער די שענע פאַראָנדקעס אין דעם בקור חולים איז איהר די נשמה אויסגעגאַנגען. האָט ערגיץ אין אַ שטעדטיל די חברה קדישא זיך שענדליך בעצויגען צו אַ בר-מינן, איז באַלד די גאַנצע מעשה אין הומאָריסטישער פאָרם בעשריבען געוואָרען אין אַ־ארטיקעל „געוואַלד מע שמייסט". אַ ציטאַט אָט פון דעם דאָזיגען אַר־טיקעל וועט אונזער לעזער געבען אַ בעגריף, אין וואָסער פאָרם אַזעלכע קאָרעספאָנדענציעס זענען געשריבען:

„אין דער שטאָדט מיט אַזעלכע סמנים איז אָנטערטהאַלבען יאָהר צוריק געשטאָרבען אַ פרויא פון דעם סאָרט פרויען, וואָס אַז די ווערין אַלט הייבען זייא אָן צו שפינען ציצית און זענען מנדר דאָס פאַרטיך אויף אַ פהולת, שלאָגען זיך צי מיט דער צייט צו אַ שטאָדט ביי דער מזרח וואַנד, כלי קודש האָבען זייא מעדר ווי אַללע גרעסטע בעל הבית׳טעס, אַזוי לאַנג אַזוי ברייט ביז זייא ווערען טאַקי אמת׳ע גבאיתית; וייא קלובען נדבות פאַר אָרימע קימפעטאָרענס, טאַנצען אויף אַ קאָטשטערע פאַר דער כלה נאָך דער חופה, מאַכען פיסקעס בייא פעלד מעסטען, קניטליך לעגען אין אזכרות נשמות, מעהר פין אַללע אַנדערע ווייבער. אַללע ביקור חולים׳ס געהערען צו זייא: זייא דערשמעקען אַ גוסס אין עק וועלט און יאַזען זיך באַלד מיט אַ מעגר יבק, וואָס איז אַזוי גראָב ווי אַ פראַגער פנקס; זייא קיממען שזין מיט איין אייגען שפינעלע אין אַ פעדער וכדומה אַזעלכע מכשירים. מיט איין וואָרט דאָס איזט געוועזען אַ פרויא פין דיא פרויען וואָס פין זייא קוועלען אָן גאָטט און לייט אין דער יזגענד אין אויף דער עלטער, און אַז זייא שטאַרבען הייסט עס אויף חברה-קדישא לשון: מיר האָבען אַ העלט...״

דער זאַפטיגער און געזונטער, דגם ווענג געשליפענער סטיל, וואָס אין איהם זענען געשריבען פיעל פון די דאָזיגע קאָרעספאָנדענציעס און פעליעטאָנען, האָט אַ בעדייטענדען אינטערעס פאַר יעדען, ווער עס וויל נאָכפאָרשען די ליטעראַרישע ענטוויקלונג פון דער יודישער פאָלקס־שפּראַך. אָט די דאָזיגע אַרטיקלען, און דער גאַנצער „קול מבשר" בכלל, בילדען די איבערגאַנגס-בריק פון דיק׳ם בלאַסען און בלוטלויזען סטיל־צום פאַרבענרייכען און וויציגען סטיל פונ׳ם זיידען מענדעליץ און זיין אייניקעל שלום-עליכם.

עס איז קיין שום ספק ניט, אַז אונטער די פסעזודאָנימען, וואָס מיט זיי זענען אונטערגעציכענט דער רוב קאָרעספאָנדענציעס און פעליע־טאָנען, האָבען זיך ניט זעלטען פערבאָרגען בעקאַנטע שריפטשטעלער, ווי אַבראַמאָוויץ, לינעצקי און אפשה אויך אַלעזה צוויפעל. נור פיעל אַר־

טיקלען שטאַמען אויך פון פשוט'ע בעל־הבתים, פון מענשען פון פאָלק, וואָס האָבען אין זייער צייטונג געהאַט די געלעגענהייט זיך אָבצורעכענען מיט די קהלישע בעלי־טובות און רעדעל־פיהרער.

דעם „קול מבשרים" געוועהר — שפּאָט און הומאָר, איז געווען אַזוי שאַרף און קרעפטיג, אַז מען האָט געמוזט זיך אָנהויבען מיט איהם צו רעלעגען.

„די גרעסט עזות פנימער, שרייבט איינער אַקאָרעספּאָנדענט, צימערען אימת מות אַז מען סטראַשעט זיי מען וועט זיי בעשרייבען אין קול מבשר... הוקא דאָס קוידער וועלש, דער זשאַרגאָן, וואָס אונזערע פּראָגרעסיסטען חלישען אַז זיי הערען מען רעדט דערפון, דוקא דיא קאַליקע טהיט וואונדער, און די געשיכטע וועט ערשט שפּעטער וויסען צו שענען זיין ווערטה און זיין ווירקונג"*.

מעהר פון אַלעמען האָט געהאַט אויסצושטעהן פונים „קול מבשר" דער פערביסענסטער געגנער פון דער השכלה — די חסידות. אינטערעסאַנט איז, וואָס צעדערבוים האָט די ערשטע צייט געפּרובט פערהאַלטען זיך נייטראַל צו דער חסידות, געפלייסט זיך, ווי ער אַליין איז זיך מודה, „ניט רייצען די חסידים", לאָמשׁ אין דעם העברעאישען „המליץ" פלעגט ער דיי דעמאָלט יאָ ניט זעלטען „רייצען". באַלד איז ער דאָך געווען געצוואונגען אַרויסצוטרעטען קעגען די צדיקים און רביים, און דאָס, ווי ער אַליין דערצעהלט, מחמת צוויי טעמים: ערשטענס, האָבען זיך דעמאָלט אין די זעלביגער יאָהרען זעהר געשטאַרקט די מחלוקת'ען צווישען פערשיידענע רביים, די רדיפות קעגען די בראַסלאַווער חסידים האָבען אָנגענומען מיאוס'ע פאָרמען, עס זענען פערפיהרט געוואָרען גאַנצע פּראָצעסען און מען האָט וועגען דעם געשריבען אין דער אַלגעמיינער רוסישער פּרעסע. צעדערבוים האָט קיין ברירה ניט געהאַט און געמוזט אַרויסטרעטען אַקעגען די מחלוקת'ן, וואָס האָבען, נאָך זיין מיינונג, געמאַכט יודען צו שפּאָט און צו געלעכטער ביי „נאַטשאַלסטוואָ" און סתם ביי קריסטען אין די אויגען. די צווייטע און וויכטיגסטע סבה איז פשוט די, וואָס צעדערבוים איז געצוואונגען געווען אַרויסצוטרעטען אַקעגען די חסידים, און געצוואונגען דערצו האָבען איהם די משכילים. „מען האָט, קלאָגט זיך צעדערבוים, אונז שוין גענוג געשמירט פאַר דער רעגיערונג, אַז מיר האַלטען מיט די פאַנאַטיקער, שיטצען חסידים, און געראַטהען די רעדאַקציא צו שליעסען".

צעדערבוים האָט דעמאָלט געמוזט עפענען די טויערן פונים „קול

* קול מבשר 1886, נומ. 29.

מבשר" פאַר בייסענדע סאַטירעס קעגען די רביים און זייערע אָנהענגער. ניט אומזיסט האָבען די חסידים געטענעט, אַז זיי אַהרט וועניג, ווען מען שרייבט וועגען זיי אין רוסישע בלעטער, אָדער אפילו אין „המליץ", אַבי נור ניט אין „קול מבשר". וואָרום די הומאָריסטישע פעליעטאָנען, וואָס אין זיי פלעגען אין „קול מבשר" אויסגעלאַבט ווערען די רביים מיט זייער התנהגות, האָבען געלייענט די ברייטע שיכטען פון פאָלק. דער „קול מבשר" איז געוואָרען איינער פון די געפעהרליכסטע געגנער פון דעם צדיקיזם. וואָרום ער האָט מלחמה געהאַלטען מיט'ן שאַרפסטען געזעהר — מיט פיילען פון שפאָט און געלעכטער.

V

מיר האָבען שוין פריהער אָנגעזויזען, אַז די פּראָגראַם פון דעם „קול מבשר" איז, ווי ביי די העברעאישע בלעטער פון יענער צייט, געווען געבויט אויף די צוויי הויפט-יסודות, וואָס פאַר זיי האָבען די משכילים פון די זעכציגער יאָהרען ממש מרעיש עולמות געזען: ראשית — רעפאָרמירען די קינדער-ערציהונג און געבען איהר אַ מעהר אייראָפּעאישען שניט, והשנית — למען השם רוסיש לערנען, און זעהן וואָס גיכער פערבייטען יודיש, דעם „זשאַרגאָן", אויף דער פאָטערלאַנדס-שפּראַך. ביי די משכילים פון דעם פריהערדיגען חור, פון די פערציגער יאָהרען, איז, ווי מיר ווייסען שוין, ניט געווען קיין מוז-זאַך, אַז דער זשאַרגאָן זאָל אונבעדינגט פערביטען ווערען הקא חורך רוסיש. די משכילים פון יענער צייט זענען דאָך ערצויגען געוואָרען אויף דער אייפקלעהרונגס-ליטעראַטור פון מענדעלסאָנ'ס חדר, און די ערשטע בעגריפען פון אייראָפּעאישער קולטור, האָבען זיי בעקומען אין אַ דייטשען לבוש, אין דייטשער שפּראַך. פון רוסישער קולטור האָבען זיי געהאַט אַ גאַנץ קנאַפּען בעגריף, ראשית שוין דערפאַר, וואָס הקא אין די ערטער, וואו עס האָבען געוואוינט דער רוב בנין און רוב מנין פון די רוסישע יודען, האָבען געוועלטיגט פערשיידענע אַנדערע שפּראַכען, אָבער ניט רוסיש: אין קורלאַנד — דייטש און לעטיש, אין ליטא און ווייס-רוסלאַנד — פּויליש, וואַסער-פּאָלאַקיש ולהומה, אין דרום-מערב'דיגען קאַנט — פּויליש און קליין-רוסיש. חוץ דעם, איז די רוסישע קולטור און ליטעראַטור אין ניקאָלאַיס צייטען געווען נאָך כמעט דורכאויס אַנ-אַדעליגע, ד. ה. זיער כמעט איינציגער טרעגער און פאָרשטעהער איז געווען דער רוסישער אַדעל-שטאַנד, און דוקא מיט אידם האָבען די רוסישע יודען נעהאַט זעהר אַ קנאַפּען מגע ומשא.

עס איז דערפאַר כלל קיין וואונדער ניט, וואָס הגם אונזערע משכילים פון יצחק בער לעווינזאָנ'ס חור זענען געווען פייערדיגע פאַטריאָטען, נור אין רוסישען זענען זיי געווען שטאַרק שטומפיג, און אַפילו זייערע בקשות און פראָיעקטען, וואָס זיי פלעגען אַזוי אָפט דערלאַנגען דער רעגירונג, זענען געשריבען געווען חקא אויף דייטש.

נור אין די ערשטע צעהן יאָהר פון אלכסנדר דעם צווייטען'ס ממשלה איז אויך אין דעם פרט געוואָרען אַ געוואַלדיגער שני. אַלץ מעהר איז געוואַקסען די צאָהל פון די משכילים, וואָס האָבען שוין בעקומען סיסטעמאַטישע בילהונג אין די ראַבינער-שולען און אין די אוניווערסיטעטען; זיי זענען שוין ערציגען געוואָרען ניט אויף שילער'ס „גלאָקע" און אויף לעסינגס „נאַטאַן דער ווייזע", נור קודם כל אויף די רוסישע קלאַסיקער. חוץ דעם זענען דאָך צו דער זעלבער צייט פאָרגעקומען זעהר גרויסע שנויים אויף אין רוסישען לעבען גופא. אין ניקאָלאַי'ס צייטען האָט דאָס רוסישע געזעלשאַפטליכע לעבען איסגעזעהן ווי אַ בית הקברות. די שרעקליכע מפלה אונטער די ווענט פון סעוואַסטאָפּאָל האָט אָבער איפגעוועקט די געזעלשאַפט פון לעטאַרגישען שלאָף. עס איז איפגעשטאַנען אַ גאַנצער חור פון נייע מענשען מיט נייע פאָדערונגען און שטרעמונגען. שטאָלץ און זיכער זענען אריינגעטרעטען אין דער רוסישער ליטעראַטור און זשורנאַליסטיק פאָרשטעהער פון פשוטע בירגערליכע קרייזען, און אָט די דאָזיגע אַזוי אָנגערופענע „ראַזנאָטשינצעס" זענען באַלד געוואָרען די ראשי המדברים, וואָס צו זייער שטים האָבען זיך צוגעהערט די בעסטע פראָגרעסיווע עלעמענטען פון דער איפגעוואַכטער רוסישער געזעלשאַפט...

און חקא פיעל פון די „ראַזנאָטשינצעס", פראָגרעסיוו-געשטימטע תלמידים פון כל המיני סעמינאַריעס, אוניווערסיטעטען און אַנדערע שולען, פלעגען זעהר אָפט קומען אין נאָהענטער בעריהרונג מיט אונזער יודישער יוגענד און האָבען זיי „געעפענט די אויגען", אַנטפּלעקט פאַר די נייע וועלטען און בעקאַנט געמאַכט מיט די נייע תביעות און שטרעמונגען, וואָס האָבען דעמאָלט געוועלטיגט אין די פראָגרעסיווע קרייזען פון דער רוסישער אינטעליגענץ.

אָט אַזוי האָבען די רוסישע קולטור און ליטעראַטור ביסלעכווייז אַרויסגעשטופּט פון דער יודישער גאַס די „בערלינער" השכלה, און די הריפּט-ראָלע האָבען אין דער סביבה פון דער יודישער אינטעליגענץ אָנגעהויבען צו שפּיעלען ניט די „בערלינטשיקעס", נור די „רוסאַקעס", וואָס זענען געווען שטאָלץ אויף זייער רוסיש רעדען.

נור מעהר פון אַלץ האָט אין דעם פרט געווירקט גאָר אַנ'אַנדער

סבה — דער פוילישער איפשטאַנד פון יאָהר 1863. נאָך דעם איפשטאַנד האָט די רוסישע רעגירונג אָנגעהויבען צו פירען אַ שאַרף נאַציאָנאַלי־סטישע פּאָליטיק און האָט געפרוּבט אָנטונדען אַלע מיטלען, בכדי וואָס גיכער צו רוסיפיצירען ליטא און די גאַנצע געגענד אַרום. די רע־גירונג האָט דערביי גלייך אַיינגעזעהן, אַז די יודישע בעפעלקערונג פון יענעם קאַנט קאָן דערביי שפּיעלען אַ געוויסע ראָלע. אויב פריהער, בעת די יודישע שולען זענען אָקאָרשט געגרינדעט געוואָרען, איז געווען די רייה טו מכח בילדען און „אויסבעסערן" די יודישע בעפעלקערונג, איז איצט, אין די זעלציגער יאָהרען, שוין געשטעלט געוואָרען אַנ־אַנדער ציעל — רוסיפיצירען די יודען. תחילת האָט די רעגירונג גופא געדרוקט פאַר די יודישע שולען דייטשע לעהרביכער, נאָך דעם פוילישען איפשטאַנד אָבער האָט די רעגירונג פעסט בעשלאָסען, אַז דער גרונד־שטיין, וואָס אויף איהם דאַרפען געבויט ווערען די שולען פאַר „אינאָראָדצעס", מוז זיין קודם כל — די רוסישע שפּראַך. דער־פאַר האָבען זיך שטאַרק אָנגעלאַפּט אונזערע פאַטריאָטיש־געשטימטע משכילים. זיי זענען געווען אַזוי זיכער, אַז די רעגירונג איז מוכן ומזומן צו טון אַלע הנחות און טובות פאַר יודען, אַבי יענע וועלען נור בעוויזען, אַז זיי קאָנען זיין נוצליכע בירגער פאַרן לאַנד. זיי זענען דערפאַר געוואָרען פייערדיגע חסידים פון דער רוסישער שפּראַך, זיי האָבען פעסט געגלויבט, אַז אין איהר ליגט די גאַנצע ישועה, אַז זי איז דער איינציגער און הער זיכערסטער מיטעל פאַר יודען צו בעקומען בירגער־רעכט*.

עס איז דערפאַר קיין חידוש ניט, וואָס דער „קול מבשר" האָט כמעט אין יעדען נומער געפלייסט זיך צו בעווייזען זיינע לעזער, די וויכטיג עס איז רוסיש צו לערנען.

„נור הדרך רוסיש, שרייבט דער קול מבשר", קענען מיר גע־ווינען די רעגיערונג, דאָס רוסישע פאָלק, זייא זאָלען אונז בעטראַכטען פאַר וואַהרע לאַנדעסקינדער פון דער יודישער רעליגיע, וואָס נאָר דאַ־הרך קאָן אונזער מזל אין לאַנד דערהייכט ווערען" (קול מבשר 1866, ז. 607).

„אַז מיר וועלען זיך געוועהגען מיט דער לאַנדסשפּראַכע, לייענען מיר אויף אַנ'אַנדער אָרט, וועט ערשט די רוסישע רעגיערונג, די רו־סישע נאַציע זיך איבערצייגען, אַז מיר זענען אמתע רוסישע אונטער־טהאַנען, רוסישע יודען". (קול מבשר 1866 נומ. 45).

און ניט בלויז די משכילים זענען דעמאָלט געווען אַזוי זיכער,

* „קול מבשר" 1866, זייטע 607.

יום ה׳ בים חשרי תרכ״ג

הוספה להמליץ שנה שלישית

11/23 אקטאבער 1862

קול מבשר

№ 1.

דער קול מבשר סיט דעם קול מבשר
קאסט א יאהר 7 רובל א האלב
יאהר 3.50 רובל, אין אדרעסא, אז
אין נאנץ אימפעריע גלייך.

פון מודעה צאהלט מען 6 קאפ
פאר א שורה פון ערשטן מאהל

דער קול מבשר אלין
קאסט א יאהר 3 רובל, א האלב
יאהר 1.50 רובל, א פערטל יאהר
90 קאפ.

אין דער נאך זייט מעהר פון אין
מאהל צו 3 קאפים פאר א שורה.

סי׳ ווייסען נאך נים ווי׳ל צבאענטש עס וועלן זיין אויף דעם „קול מבשר״, הארץ דער עולם האט שוין אויף דער ערשטען טעפער, נאר אז ווא סי׳ האבען דעם פריש זייער וואהל נעמאכט, קענען סי׳ נשם קיין וויסען כלעשטער רוהיקע, כי זענען דאס סחדע אלץ האט ווילען זיך צבאיריע. כדי עס יאל ווא דער נאך נשם פערלץ דא ערשטע טפסיר — צבאיריע קע מען אין דער דראקעריע, אים הה דאקאר אראוואן, אויף דעם אנאל פון דער אוסלעגונג אין דער הלשון תורה.—

קאלענדאר.

ראש חדש חשון. אז מארגען פרייטאג דעם 13 אקטאבער
אז איכער מארגען שלאג פרישת נץ, דען 14 אקטאבער.

ח׳ חשון 20 אקטאבער שבת פרשת לך לך אז מעבעגעס
שני וחמיש שני.

ט״ו חשון 27 אקטאבער שבת פרשת וירא.

ך כ חשון 3 נאוועמבער שבת פרשת חיי שרה.

ך ט חשון 10 „ „ „ „ „ שלחת.

אז מעבעגעס ראש הדש בכלל.

אמעריקא. צו וואס מרלוה קען פירהרן יאל אוטלעגער
דער א ראת נעמען פון אמעריקא. דאס איז גערעכן א גלוק״ליכער
לאנד, פון דער נאבעער וועלט האבען דיך מענשען אהן ארבעט
געלאזט אז דאבען ווער גלייך געפונע אז ווא דאבען נאר גראלעלע
ארבייטען, הארן הארט דאס מען זעגעס נים געפרעגט ווי ליי
איז א ווי אדער א בייסטע, נאר דאס ער אז א סחר. א בוך
מלאכה אדער אין ארבייטעגעשעפט. דיא בעלי-כתים אללין דאבען
געזעגען א רעפבלוק, אויסלעגע שבאדט דאס דער נעקלייבען א
ווייז ער יאל א דער דאגען אין דיא געזעגעפען פון דער מרדה
אז אללץ פיר יאהר האט מען געקלייבען פון ווא א פרעזידענט.
אין דעם מאנען לאנד אז גערעכן שלום תשלה. דער אנדר
דאס נעבירה, פון הארץ דעגען אללעס אבר דורהג סרדיות אין
דער נאגער ווילט, למשל סאגיל אז פון דאמעריקא נעשאפען
קען קאלאר אז קען פראגרעסן אז קען רובלאר אז אין
אנדערע מדינות. אז נאר אז אבר מעגס. נאר אין נאר אז
הארט נעדרעגען דאס דיא נאטעג וועלט האט פאר אין אינטרעסע
נעדאלטען אז אוטלעגער דאס דער נעתרעפען אז אין אוא פראו
לאנד וועל מען נאר דאלטן פאראים שקלאוון יארען דיא

גרוסע פלאנטאטארס (דאס דייטש דיא זאס דאבען גרוסע
פעלדער מיט סגאיל אין מיט טשען). דאבען דערצו דיא מנער
(דאס קענען דיא שווארצע מענשען דאס זענען דאס פון אבות
אבותיהם נעפירט אז פארשטעהן דיא שווערע ארבייט אז דיא
אז מעגען ארים דיא פלאנצען אז קען מעגען פון אייראפא
קען דאס אנבאבאען) אז דאלבען דיא דער שווערע אז פאנגען
דיא אן הנטשה. אין אמעריקא אללין דאבען פעל נעקעשען
נשטרעגען אבער דיא שלאווען. נאר אזוי דיא דאס דאס ווען
אנטרוקירט דרעגען אז דאבען עטען פון דיא שלאווען דאס
ארבעטען בא זיא כמעט מעגסט דיא דיא פערד. דיא מלוה
דיא נשם בעפראגען. אז דיא אייגענער פון דאמעריקא דאס
דאבען אסך שלאווען צו דער ארבייט. הארן דיא דאבען אסך
באייל. דאבען. באן אזן נים נעיאלט מיט נעשען פראו באבען
דערצו שלאווען. אז אז דיא דעגעס פון אללץ מרטיה דאבען
נעיארבייט. עבען א בעזעל בעזאל דיא שלאווען בעפראגען.
דאבען ווי דיא ווי אנטרוקאער אבעזעגען אז דאבען ווי
אבעטרייבען פון דא נאר דאסעלבע קאנד. דיא אלען זען א בעזעגרעגע
געפאלען. דער קאמאנדעס פון דיא יעלעס אין דאסעגעשען
(נאר דאסעגרעגה) דאבען אבערבען קרג פירהרן מיט דראסעגרעגה.
דיא דאבען ערשטע נים לאנג נעסטעגט דיא זען שין פארשטע
לאר עס הייבט מיר נאר נים אן לעד עדה הוערט שין באלד
צייא יאהר עס אז שין אסד בלוט פערגאסען שיארען. אסך
שטערבט אין הערבער פעלדער אין נעדעגער זענען לעדהיסס.
יעזל מאנגס יעזען נעבער איז דיא קוטשר דיא זען נעפאלען
אין דער מלחמה. ווייל אוטלעהרעגע אלעגה אז קלענע ווגמס
זענען נעבליבען. דאס אז א קרג צוישען ברודער פון אלע לאנדר
אז נאס דייטש דיא לאנד דאס דעגס נאר דורהן.

מיא יאמעריקא אז נאדאמעריקא זענען נאר פארהסס.
דען דאגיל אז קען מלאבה מלוה הארט נים נאר אפלי אייראפא
לאנד אויך דייער פעל. בעזאבערס דיא פאבבען פון מאטלעגע
פרוכט. — דאנט זיך עס הארט שין צוס שעגעק אז דיא בוגען
נדרעס אללץ דער אומען אז אוטלעגער אל אבסל נעלעבען
אז דיא אללץ דער אוטלעגען נאר דאס אז דער שטעגער
פון נצחון אטלעגער דיל זען פון אייבען. אין דיא הערצער דערען
דיא שטעגער. אייער יאלט נערען מיסט דעם אנדערגאנס בלוט
נשטרעגען. אז מעגלעגרייס נאר פון אלטע נעשען דאס אבהרות
פון דיא וועלט מעגסטען וועל מען בעלעט נים גלייבען אז דאנט
לייגען דער בארגעגעגען אז אנדע נדשטען דאס דיא לאר
שטעגען דיך קאנדר צו הערען.

אז חרוף דער רעגירונג וועט באַלד זייער „מזל דערהויכט ווערען", נור איך די ברייטע שיכטען פון פאָלק זענען דעמאָלט געווען אין ערוואַר־טונג; זיי האָבען איך געגלויבט אין באַלדיגע ישועות און נחמות איך יודען, אַז אין גיכען וועט זיי די רעגירונג מזכה זיין מיט מענשען־רעכט. און אָט דער פעסטער בטחון, וואָס די רוסישע יודען האָבען אין די זעכציגער יאָהרען געשפירט צו דער רעגירונג, איז אין דעם פאָלקסטימליכען „קול מבשר" נאָך ווייט מעהר בולטער, ווי אין די העברעאישע בלעטער פון יענער צייט.

„דיא רעגיערונג, שרייבט דער „קול מבשר", האָט צוטרויען צו יודען, ווינשט זי איך פון זיי זיך טרייע בירגער צו מאַכען, און וועט זיי דערפאַר געוויס זעהר בעגינסטיגען. היינט פערשטעהט אים וויפיעל מעהר מיר מוזען זיך בעשטרעבען אונזער ליעבען רעגיערונג און אונ־זערע רוסישע לאַנדעסבריעדער צו ווייזען אַז מיר ווילען זיין נוצליכע און טרייע רוסישע אונטערטאַהנען".

בעזונדערס כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער תקופה זענען די שורות, וואָס מיט זיי האָט דער „קול מבשר" זיך אָפּגערופען איך דער ווכטיגער פעראָרדנונג, אַז יודישע האַנדווערקער האָבען דאָס רעכט צו וואוינען איך ריגא לתתם. די דאָזיגע שורות זענען דורכגעדרונגען מיט אַזאַ נאַ־איוו־קינדערשער אמונה, אַז, לייענענדיג זיי, ווערט דעם איצטיגען לעזער עפּיס אַזוי מאָדנע מרהיריג און שווער אויף דער נשמה...

„דער חובות הלבבות זאָגט, פירט אויס דער „קול מבשר", אַז עס ליעגט קליינע קינדער אין דער נאַטור זייא זאָלען זיך פרילאַסקען צו די עלטערין כדי זיי זאָלען זייא ערציהען. דאָס דאַרפען מיר איך פרוון, מיר זענין איך יונגע קינדער וויא ערשט נייע געבוירען אין דער מדינה; מיר מוזען זיך צולאַשטשען צו דער רעגיערונג, אונזער מאַמע, וועט זיא אונז אָנזייגען מיט איהר גוטער מילך, און אובהיטען און ערציהען. איטליכער וועט איצט איינזעהען ווי וויכטיג עס איז יעדעס קינד זאָל פון קינדווייס אָן לערנען הסיש... דאַריבער זעהט פאָלגט דיא רעגיערונג און שיקט אייערע קינדער אין די שולען" (קול מבשר 1865, נומ. 30).

די אמונה, אַז דער יודישער „מזל" וועט באַלד „דערהויכט ווע־רען", איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַ מינדסטע קליינינקייט איז געווען גענוג, אונזערע משכילים זאָלען מיט גרויס התלהבות גלייך צעפּויקען בכל תפוצות ישראל וועגען די גרויסע גענאָדען, וואָס די רעגירונג טוט אָדער האָט בדעה צו טון פאַר יודען.

אָט מעלדעט דער „קול מבשר" מיט גרויס שמחה אין אָנהייב נו־

מער: „אינזער רעגיערונג מיינט טאַקע ערנסט מיט אונז יודען". באשר בלן עפּיס איינער אַ יאָזעף לעווינזאָהן „קאַנדידאַט פון דער קייזערליכער מאָסקווער אוניווערזיטעט, איז ביז איצט געווען מלאַדשי טשינאָוניק אָסאָביך פּאָרוטשעניע ביים חערסאָנער גובערנאַטאָר, איצט איז ער שוין סטאַרשי טשינאָוניק און איז בעשטעטיגט געוואָרען אין טשין קאָלעזשסקי סעקרעטאַר" („קול מבשר" 1866, נומ. 12). אָט איז ווידער דער „קול מבשר" מכריז און מודיע, אַז „אַלע טעג זעהען מיר מעהר און קריגען נייע בעוויזען" א. א. וו. . און דער „נייער בעוויז" בעשטעהט דערין, וואָס עפּיס אַ סוחר שטיינפינקעל האָט מען אָנערקענט פאַר אַנעדרענבירגער. (דאָרט, נומ. 31). עפּיס אַ יודישע ווייבעל האָט בעקומען אַ מעדאַל דערפאַר, וואָס זי האָט גערעטעוועט דאָס לעבען אַ קריסטליכע מיידעל, בעת יענע האָט זיך געטרונקען. דער קאָרעספּאָנדענט, וואָס ברענגט די דאָזיגע ידיעה, האַלט פאַר נויטיג דערביי צו בעמערקען: „פאַר יודען בכלל וועט זיין אַ כבוד אַז זיא וועט פון גאָטס געוועהלטען אין אונזער לאַנד האָבען אַ צייכען, אַז ער וויסט, וואָס אַ יודיש האַרץ איז אים שטאַנד צו טהון פון אַ מענשענס וועגען אַפילו פון איין אַנדער נאַציא" (קול מבשר 1867, נומ. 36).

די דאָזיגע פרטים זענען אָבער כאַראַקטעריסטיש ניט אַזוי פאַר פאַר דעם „קול מבשר" גופא, ווי פאַר דער גאַנצער עפּאָכע. די אייגענע התפעלות ביי יעדער קלייניגקייט האָבען אַרויסגעוויזען ניט בלויז די העבּרעאישע בלעטער פון יענער צייט, נאָר אַפילו דער מעדר אייראָפּעאישער „סיאָן".

(המשך קומט)

מאַרטין בובער.

די יהדות און די מענשהייט*.

ביי אַ פאָלק, וואָס פירט אַ זיכער, פריי, בשלומת׳דיג לעבען איף זיין איינענער שטיקעל נחלה, איז עס כלל ניט נויטיג, אַז דער יחיד זאָל האָבען שטענדיג אין זינען זיין צוגעהעריגקייט צום פאָלק. וואָהרם צי ער איז זיך בעוואוסט דערין, צי ניט — לכתחלה געהערט ער אינגאַנצען צו זיין פאָלק, דורכדעם וואָס ער האָט אַ נאַטירליכען חלק אינ׳ם פאָלקס טון און דענקען, אין זיין שפּראַך און מנהגים. אַנדערש איז די זאַך ביי אַ פאָלק, וואָס איהם פעהלט אַ פריי און בשלומת׳דיג לעבען: דאָ שטעהט שוין ניט דער יחיד לכתחלה אינ׳ם קבוץ, נאָר ער מוז זיך ערשט אַריינשטעלען אין איהם. ערשט דער בעוואוסטזיין פון זיין צוגע־העריגקייט ערציהט איהם צו אמת׳ער צוגעהעריגקייט, צום מיטלעבען און צו מיטאַרבייט. און דאָס אין אַלץ אַ שטאַרקערער מדרגה, וואָס טיעפער ער דרינגט אַריין צוגלייך אין זיין אייגענער בעזונדערהייט, אינ׳ם סוד פון זיין איינציגקייט און וואָס וואָהרהאַפטיגער ער אַנטפּלעקט, וואָס אַזוינס ער און ניט קיין אַנדערער איז בערופען צו געבען דעם דאָזיגען פאָלק. אַ פאָלק, וואָס פערנעהמט אינ׳ם געביי פון דער מענשהייט זיין בעשטימ־טען, פעסטען, זיכערן אָרט, וואָס איז קלאָר בעשטימט לויט זיין לאַנד, שפּראַך און לעבענס־פאָרמען, — אַזאַ פאָלק בעדאַרף גאָר ניט קלע־רען וועגען זיין בעדייטונג פאַר דער מענשהייט. דורכדעם וואָס עס פער־נעהמט זיך מיט זיינע אייגענע ענינים, דיענט עס אויף זיין שטיינער דער מענשהייט, און בעדאַרף קיין אַנדער בעוויז ניט אויף צו בערעכטיגען זיין קיום.

אַנדערש איז אַזאַ פאָלק, ווי דאָס יודישע, וואָס האָט זינט יאָהר־הונדערטער אָנגעוואָהרען זיין נאַטירליכען אָרט, פערמאָגט מעהר ניט קיין איינהייטליכען שפּראַך־ און לעבענס־צוזאַמענבונד און וואָס שטענדיג ווערט איהם געשטעלט — אפילו פון צווישען זיינע אייגענע קינדער — די פראַגע וועגען זיין רעכט אויף לעבען, וועגען דער נויטווענדיגקייט פון זיין קיום. דאָ מוז מען זיך בעקלערען וועגען דעם, וואָס אַזוינס איז ביים דאָזיגען פאָלק איינציג און אייביג. נויטיג איז זיך אָבצוגעבען אַ חשבון, וואָסער עיקר־יסוד פונ׳ם מענשענס נשמה, וואָסערע גרונד־פאָרם פונ׳ם מענשענס לעבען האָט זיך פערווירקליכט אין דער יהדות ריי־נער און שטאַרקער, אייהער אין ערגיץ אַנ׳אַנדער פאָלק, און וואָס דער

* אַרויסגענומען פון דער בראָשור „דריי רעדען איבער דאָס יודענטום״.

דאָזיגער עיקר־יסוד, די דאָזיגע גרונד־פאָרם האָט בעדייט און בעדייט נאָך איצט פאַר דער מענשהייט: צוליעב וואָס האָט די מענשהייט בע־דאַרפט האָבען די יהדות, צוליעב וואָס בעדאַרף זי זי איצט און וועט זי בעדאַרפען האָבען עד סוף כל הדורות אַלס די בולט־סטע פערקער־פערונג, אַלס מוסטער־בילד פון איינעם פון די העלסטע עלעמענטען פונ׳ם גייסט. דאָ נעהמט די רייד וועגען עפּיס גרעסערס, איידער דער גורל פון אַ פאָלק און דער ווערט פון אַ נאַציאָנאַליטעט. דאָ רעדט זיך וועגען טיעף־מענשליכע און אַלמענשליכע זאַכען.

בכדי דאָס צו בעקלערען, מוזען מיר בענעהמען די פּראָבלעם פון דער יהדות אין איהר גאַנצער טיעפקייט, מוזען מיר אונז אַראָבלאָזען איפ׳ן גרונד, דאָרט, וואו פון דעם ווידעראַנאַנד ווערט דאָס אייביגע גע־ביירען. וואָרום דאָס איז די טבע און דער גורל פון דער יהדות, אַז איהר העלסטעס איז צוניפגעבונדען מיט איהר נידעריגסטעס, איהר ליכטיג־סטעס מיט איהר מיאוס׳טעס. די יהדות איז ניט פשוט און איינדיי־טיג, נאָר פול מיט סתירות.

„דאָס איז זיכער: אַנ׳אַקטיאָר אָדער אַנ׳אמת׳ער מענש; מסוגל צו שענקייט און פאָרט מיאוס; אַ בעל־תאוה׳ניק און אַ נזיר, אַ שאַרלאַ־טאַן אָדער ווירפעלשפּיעלער, אַ פאַנאַטיקער אָדער פחדנות׳דיגער שקלאַף — דאָס אַלץ איז דער יוד״. אינ׳ם דאָזיגען וואָרט האָט יאַקאָב וואַסער־מאַן אַמאָל פאָרמולירט דאָס, וואָס איך פיהל אַלס די גרונד־פּראָבלעם פון יודישען פאָלק, אַלס די רעטענישפולע, מורא׳דיגע און שאַפענדע סתירה פון זיין לעבען: זיין דואַליטעט. זאָל מען בעטראַכטען דאָס דאָזיגע פאָלק נופא, בפרט דאָרט, וואו עס לעבט אין אַ געשלאָסענעם קבוץ: זאָל מען זיך פאָרשטעלען זיין ליטעראַטור, וואָס אין איהר האָט זיך פערווירקליכט זיין עצם מהות, — שטענדיג וועלען בולט אַרויסטרעטען די דאָזיגע סתירות, וואָס אין קיין איין סאָציאַלען קבוץ זענען זיי ניט געשטאַנען אַזוי שאַרף נעבען אַנאַנד: די מוטיגסטע וואָהרהאַפטיגקייט נעבען דעם שקר פונ׳ם אינעווייניגסטען לעבענס־תוך; די גרייטקייט צו ברענגען דעם לעצטען קרבן נעבען דער גרעסטער אייגענליעבע. קיין אַנדער פאָלק האָט ניט געהאַט אַזעלכע מגוול׳דיגע שפּיעלער און בוגדים, אַזעלכע הערהיבענע נביאים און אויסלייזער. און ניט דוקא אין פערשיידענע תקופות, — מ׳קאָן ניט זאָגען, אַז דאָס הייכע איז די אַלטע יהדות, און דאָס נידעריגע — איהר אויסאַרטונג (הגם מ׳טאָר ניט פער־געסען אָנ׳ם געשיכטליכען עלעמענט); נאָר אין אַלע צייטען שטעהען זיי ביי אַנאַנד, נאָך מעהר: אָפטמאָלס זענען דאָס דיזעלביגע מענשען, וואָס אין זיי און וועגען זיי האַלטען מלחמה הער „יאָ״ מיט׳ן „ניין״, וואָס

דורך ניט־געוועהנליכע צעטרייסלונגען, קריזיסען, בעשטימונגען דערגריי־לען זיי צום דעם אָדער יענעם עק. איך האָב געזאָגט: עס זענען אָפט דיזעלביגע מענשען. בעדאַרפט האָב איך זאָגען: אין אַלע יודען לעבט ביידעם אינאיינעם אויף דעם אָדער יענעם אופן. קיינער קאָן ניט פערשטעהן, אַזוי ווי דער יוד, וואָס דאָס הייסט אַזוינס: דורך זיך אַליין געבראַכט ווערען צו אַנסין. קיינער האָט ניט אַזוי פיעל מענליכקייטען און אַזוי פיעל מגיעות, ווי דער יוד. די לעבענס־געשיכטע פון אַ פאָלק איז בעצם נישט אַנדערש, נאָר די לעבענס־געשיכטע פון אַ פאָלקס־מיטגליד, פראָ־יעצירט אויף אַ גרויסען שטח. דאָס, וואָס עס לעהרנט אונז די היסטאָריע פון יודישען פאָלק, דאָס קאָן דערפולט און בעשטעטיגט ווערען דורך איטליכען איינציגען יודען, ווען ער האָט נאָר אַ קלאָרען בליק און איז גענוג דרייסט און עהרליך. און מיר מוזען זיין דרייסט און עהרליך און קוקען מיט אָפענע אויגען. וואָרום אונז שטעהט ניט אָן, אויס־צומיידען די טיעפע ווירקליכקייט פון אונזער לעבען, און קיין היילונג איז פאַר אונז ניטאָ, איידער מיר שטעלען זיך ניט אַרום אָפען קעגען איהר און האָבען זי ניט גוט געזען.

אָבער דורכדעם, וואָס די פראַגע טרעט אַריין אינ׳ם לעבענס־קרייז פון יחיד, ניט פערלאָזענדיג דערביי דעם קרייז פונ׳ם פאָלקס־לעבען, דורכדעם ווערט איך קלאָר, אַז זי איז עפּיס מעהר, איידער אַ פאָלקס־פראַגע — אַז זי איז אַנ׳אַלמענשליכע פראַגע.

אַ גרונד־פאַקט פון דער פסיכישער דינאַמיק איז, אַז דעם מענשען ערשיינט די פיעלטייליגקייט פון זיין נשמה שטענדיג אַלס אַ צווייהייט. און היות ווי אין דער וועלט פונ׳ם בעוואוסטזיין איז ערשיינען און זיין איינס און דאָסזעלביגע, קאָן מען אַפילו זאָגען, אַז זי נעהמט אָן שטענדיג די פאָרם פון אַ צווייהייט. דער מענש לעבט איבער זיין גאַנצע אינעווייניגסטע ווירק־ליכקייט און מענליכקייט אַלס אַ לעבעדיגע סיבסטאַנץ, וואָס שטרעבט צו צוויי פאָלוסען; ער לעבט איבער זיין אינעווייניגסטען וועג אַלס אַ וואַנ־דערונג פון איין שיידוועג צום אַנדערן. די צוויי סותר׳דיגע עקען, וואָס צו זיי ציהט עס דעם מענשען, קאָנען האָבען די פערשיידענסטע אינ־האַלטען און נעמען; דער בעשלוס ביים שיידוועג קאָן ווערען געפיהלט אָדער אַלס פערזענליכע החלטה אָדער אַלס אויסווייניגסטע נויטווענ־דיגקייט אָדער אפילו אַלס צופאַל, — די גרונד־פאַרם גופא אָבער בייט זיך קיינמאָל ניט. זי איז איינע פון די הויפטליכסטע, בעשטימענדע יסודות פונ׳ם מענשענס לעבען, אפשר דער הויפטליכסטער צווישען אַלע, ווייל הערין דריקט זיך אויס דער סוד פון דער גרונד־צווייהייט, ד. ה. דער שורש און דער זין פונ׳ם גאַנצען גייסטיגען לעבען.

אָבער אין קיין מענשען איז די דאָזיגע גרונד־פאָרם ניט געווען און איז ניט אַזוי שטאַרק, אַזוי געוועלטיגענדיג, אַזוי צענטראַל, ווי זי איז געווען און איז ביים יודען. אין ערגיץ האָט זי זיך ניט פערווירקליכט אַזוי ריין, אין ערגיץ האָט זי ניט געווירקט אַזוי בעשטימענד אויפ'ן גורל. אין ערגיץ האָט זי ניט געשאַפען אַזוינס אונגעהייערס, פאַראַדאָקסעס, העראָאישעס, וואונדערבאַרעס, ווי דער שטרעבען פונ'ם יודען צו איינהייט. און אָט דער דאָזיגער שטרעבען פונ'ם יודען צו איינהייט האָט געמאַכט די יהדות פאַר אַנ'ערשיינונג פון דער מענשהייט, די יודען־פראַגע — פאַר אַנ'אַלמענשליכער פראַגע.

ניט דאָ איז דער אָרט אויסצולעגען די סבות און די ענטוויקלונג פונ'ם עקסטרעמען האַליטעטס־בעוואוסטזיין אין יודישען פאָלק. אָבער ווער עס פערשטעהט צו לייענען די געשיכטע, וועט אין איהר געפינען דעם דאָזיגען בעוואוסטזיין פון די עלטסטע צייטען אָן ביזן היינטיגען טאָג. דער שטאַרקסטער אויסדרוק פון דער דואַליטעט אין דער עלטסטער צייט איז דער מיטאָס וועגען אדם הראשונ'ס חטא. דער דאָזיגער מיטאָס, וואָס אפילו די באַבילאָניסטען זענען מודה, אַז ער איז אַנ'אָריגינעל יודישער, שטעלט אַוועק איינעם אַנטקעגען אַנדערן די יס'הות גוט און שלעכט, די בולט'סטע און שטאַרקסטע אינהאַלטען פון דער אינעווייניגסטער צווייישפאַלטינקייט, און ער שטעלט דאָס אַוועק מיט אַקראַפט און קלאָרקייט, וואָס האָט קיין גלייכען ניט. ער שטעלט עס אַוועק אַזוי, אַז אויפ'ן מענשען לינט אַ חוב אויסצוקלייבען אַ וועג, אָנצונעהמען אַ החלטה, וואָס פון איהר איז אָבהענגיג די גאַנצע צוקונפט. ער זאָגט אַרויס די ידיעה פונ'ם מענשען, וואָס שטעהט אַליין אין דער צווייהייט. און זאָל מען ניט מיינען, אַז דאָס איז אויך געשעהן אינ'ם אַלט־פערסישען דואַליזם. דער פערסישער דואַליזם איז שייך נאָר צום אויסווייניגסטען, אָביעקטיווען זיין, ניט צום אינעווייניגסטען, סובייעקטיווען. ער איז אַנ'אויסטייטשונג פון דער וועלט, ניט די זעלבסטאַנטפלעקונג פונ'ם מענשען. די צווייהייט פונ'ם פערסער איז אַשטיק פון דער ווירקליכקייט, ניט קיין חטא. דער מענש איז אין זיין גייסט פונקט אַזוי געטיילט, ווי די וועלט. פאַר'ן אַלטען יודען איז די וועלט ניט געטיילט. אויך דער מענש איז פאַר איהם ניט געטיילט, נאָר ער איז צעשפּאָלטען געוואָרען, געפאַלען, שוואַך, אָבגעריסען פון גאָט. די אָביעקטיווע עקסיסטענץ איז פאַר'ן יודען איינהייטליך, דער שטן איז גאָטס אַמשרת. געשפּאָלטען איז נאָר דאָס סוביעקטיווע, די אויסווייניגסטע וועלט איז נאָר זיין סימבאָל.

מ'וואָלט אפילו געקאָנט פרוּבען אויסצוטייטשען דעם בעוואוסטזיין פון זינדיגקייט, וואָס איז אויסגעדריקט אין די באַבילאָנישע „תשובה־

מזמורים", אַלס אַנ׳אַיינזעהן אין דער אינעווייניגסטער חאַליטעט. אָבער דאָרט ווערט גערעדט נאָר וועגען ניט־אָבגעהיטע צערעמאָניעס אָדער וועגען כחומה נאָך אַזעלכע איסווייניגסטע עכירות. וועגען וויסען דעם חילוק צווישען גוט און שלעכט איז דאָרט אין ערגיץ קיין סימן ניטאָ.

איך האָב נאָר גענומען דעם מיטאָס וועגען אדם הראשונ׳ס חטא אַלס קלאַסישען ביישפּיעל. אָבער עפּענט דעם תנ"ך אויף וואָסער אָרט איהר ווילט; לייענט אין די היסטאָרישע ביכער די מעשיות וועגען די דינד, וואָס ישראל האָט געזינדיגט פאַר יהוה, אין די ספרים פון די נביאים — די אויפרופען גובר צו זיין די אונגערעכטיגקייט, אין תהלים — די כסדר׳דיגע תפלות צו גאָט וועגען רייניגונג, אין ספר איוב — די ווערטער פון טיעפען פערשטעהן די טיטוועגדיגקייט פון דער אינעווייניגסטער חאַליטעט, וואָס דער ווילען אַליין קאָן זי ניט גובר זיין, וואָס דער מענש אַליין מיט זיינע אייגענע כחות קאָן פון איהר ניט ניצול ווערען, וואָס נאָר די אויסלייזונג קאָן פון איהר אַרויספיהרען, — אומעטום וועט איהר געפינען דעם געפיהל פון דער צווישפּאַלטיגקייט, — און אומעטום דעם שטרעבען צו איינהייט.

דעם שטרעבען צו איינהייט. צו איינהייט — אין איינצעלנעם מענשען. צו איינהייט צווישען די טיילען פון פאָלק, צווישען די פעלקער, צווישען דער מענשהייט און אַלדאָס לעבעדיגס. צו איינהייט צווישען גאָט און וועלט.

און דער דאָזיגער גאָט גופא איז געבוירען געוואָרען פון דער דאָזיגער שטרעבונג צו איינהייט, פון דער טונקעלער, ליידענשאַפטליכער שטרעבונג צו איינהייט. ער איז געקומען ניט פון דער נאַטור, נאָר פונ׳ם מענשענס נשמה. דער יוד דער מאמין „האָט ניט געפרעגט נאָך הימעל און ערד, ווען ער האָט נאָר איהם געהאַט". וואָרום ער האָט איהם געשעפּט ניט פון דער ווירקליכקייט, נאָר פון דער אייגענער בענקשאַפט; ער האָט איהם ניט געזעהן אין הימעל און ערד, נאָר אין זיך האָט ער איהם געשאַפען אַלס די איינהייט איבער זיין אייגענער צווייהייט, אַלס די אויסלייזונג איבער זיין אייגענעם צער. דער גלויביגער יוד (און דער גלויביגער יוד איז געווען דער גאַנצער יוד) האָט געפונען אין זיין גאָט זיין איינהייט. ער האָט געזוכט ביי איהם שוץ אין יענער מיטישער צייט, אין יענער קינדערשער צייט, בשעת די עקסיסטענץ איז נאָך געווען געשפּאָלטען, ווייל „גאָטס סוד האָט געהרדט איבער מיין נעצעלט", ווי איוב דריקט זיך אויס. ער האָט געזוכט שוץ ביי איהם אין יענער קימענדיגער צייט, אין דער משיח׳ס־צייט פון פעראייניגונג. ער איז אויסגעלייזט געוואָרען דורך איהם פון דער חאַליטעט.

וואָרום אַזוי ווי די אידעע וועגען דער אינעדזיינינסטער צוזייהייט איז אַ יודישע, אַזוי איז אויך יודיש די אידעע וועגען דער אויסלייזונג פון איהר. אמת, די אינדישע אויסלייזונגס-אידעע איז ריינער און אזנ-בעדינגטער פאַר דער יודישער. אָבער די אינדישע בעדייט ניט די בעפרייאונג פון דער נשמה פון דער צעשפּאָלטענקייט, נאָר די בעפרייאונג פון די נעצען פון דער וועלט. די אינדישע אויסלייזונג איז אַנ'אויפוואַכונג, די יודישע — אַנ'אינעזיינינגסטע איבערקעהרעניש. די אינדישע אידעע איז — אַראָבריסען די פאַלשע פאָרשטעלונג, די יודישע — אָננעהמען דעם אמת. די אינדישע — אַ ניין-זאָגען, די יודישע — אַ יאָ-זאָגען. די אינדישע לאָזט זיך אַריין אינ'ם אין-סוף פון די צייטען, די יודישע מיינט דעם וועג פון דער מענשהייט. ווי בכלל אַ היסטאָרישער קוק, איז זי ניט אַזוי סובסטאַנציעל, דערפאַר אָבער מעהר בעוועגט. נאָר זי אַליין קאָן זאָ-גען, ווי איז: „איך ווייס, אַז מיין אויסלייזער לעבט", און ווי דער משורר פון תהלים: „בעניי אין מיר דעם גייסט". אין איהר אַליין האָט איהר שורש די יודישע אידעע וועגען דער גאולה. פון איהר האָט געגומען דער משיח-אידעאַל פון יודישען פאָלק זיין מענשליכקייט. און אַז אין דער יודישער מיסטיק האָט זיך אומגעביטען דער לאַראַקטער פון דער גאָטס-אידעע, אַז די אָנשהויאונג וועגען דער צוזייהייט איז געוואָרען אַריינגעטראָגען אין דער פאָרשטעלונג וועגען גאָט גופא, דעמאָלט איז די יודישע אויסלייזונגס-אידעע אויסגעוואַקסען ביז צו דער מדרגה פון דער אינדישער: זי איז געוואָרען צו דער אידעע וועגען דער אויס-לייזונג פון גאָט; צו דער אידעע וועגען דער פעראייניגונג פון דער עצם אלהות, וואָס איז אָבגעשוידט פון דער גשמיות'דיגער וועלט, מיט דער שכינה, וואָס וואָגעלט אַרום צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט; צו דער אידעע וועגען דער אויסלייזונג פון גאָט דורך די בעשעפענישען: דרוכדעם וואָס איטליכע נשמה קומט פון איהר צוזייהייט צו איינהייט, וואָס איטליכע נשמה ווערט איינס אין זיך, — דורכדעם ווערט גאָט איינס אין זיך.

אָט דער שטרעבען צו איינהייט האָט דעם יודען געמאַכט שע-פעריש. שטרעבענדיג אַרויס פון דער צעשפּאָלטענקייט פונ'ם „איך" צו דער איינהייט, האָט ער געשאַפען די אידעע וועגען דער אַל-גערעכ-טיגקייט. שטרעבענדיג אַרויס פון דער צעשפּאָלטענקייט פון אַלדאָם לע-בעדיגס צו איינהייט, האָט ער געשאַפען די אידעע וועגען דער אַל-ליעבע. שטרעבענדיג אַרויס פון דער צעשפּאָלטענקייט פון דער וועלט צו איינהייט, האָט ער געשאַפען דעם משיח-אידעאַל, וואָס אַ שפּעטער-דיגע צייט האָט איהם פערקלענערט, בעגרעניצט און אָנגעהפען סאָציאַ-

ליום — ווידער אַמאָל אונטער דער פידרענדער מיטווירקונג פונים יודען.

דירעקטע איינהייט, אַ דירעקטע, נאַאיווע לכתחלה'דיגע איבער־לעבונג פון דער איינהייט אין זיך און אין דער נאַטור — דאָס האָט דער יוד ניט פערמאָגט. ער איז ניט אַרויסגעגאַנגען פון דער איינ־הייט, נאָר ער איז צו איהר געקומען. בשעת ספינאָזאַ האָט געשאַפען דעם איינהייטליכסטען וועלט־געביי פונים מענשליכען געדאַנק, האָט ער אויך געהאַט איבערגעלעבט די איינהייט ניט אין דער נאַטור, נאָר אַלס מדז־זאַך, אינים שעפערישען ווילען, אינים צו איינס געוואָרענעם אויך. זיין „איך" איז געוואָרען צו איינהייט: אַזוי האָט ער גע־קאָנט אַריינפירען די איינהייט אין דער וועלט.

וואָרום דאָס איז דער גרונד־פראָצעס פונים יודען, דער גרונד־פראָצעס, וואָס די גרויסע יהדות, וואָס אין זיי איז לעבעדיג געוואָרען די טיעפסטע יהדות, האָבען אַנטפּלעקט אין זייער פערזענליכען לעבען מיט דער גרעסטער קראַפט פון דער אַזיאַטישער געניאַליטעט — דער איינב־הערען פון דער נשמה.

פון דער שטרעבונג צו איינהייט צינדען דיך אָן ביים יודען די שעפערישע כחות, אינים איינס־ווערען פון דער נשמה ליגט דער שורש פון זיין מעשה־בראשית. „נאָר חען דו ביזט נים־געטיילט, האָסטו אַ חלק אין יחדה דיין גאָט" — זאָגט דער מדרש. די שעפערישע יודען זענען די נצחונות איבער דער דואַליטעט, די נצחונות פונים „יאָ" איבער'ן „ניין", פונים שאַפען איבער'ן יאוש; זיי זענען דער „יהי אור" פון דער יהדות. אין זייער לעבען, אין זייער ווערק איז דאָס פאָלק געוואָרען אויסגעלייזט.

ווען מיר האָבען דאָס אַלץ אין זינען, קאָנען מיר אַריינקוקען אינים אינעווייניגסטען תוך דערפון, וואָס מיר רופען אָן „גלות". נאָך דער גרויסער שאַפונגס־תקופה איז געקומען די לאַנגע תקופה, וואָס מיר קאָנען מיט אַנ'אמת אָנרופען די צייט פון גלות, וואָרום זי האָט אונז פערטריבען פון אונזער עצם־מהות. זי איז די תקופה פון אונפראָדוק־טיווער גייסטיגקייט, פון יענער גייסטיגקייט, וואָס איז ווייט פון לעבען און פונים לעבעדיגען שטרעבען צו איינהייט און וואָס האָט זיך געשפּייזט פון ביכער־ווערטער, פון פּיהשים אויף פּירושים און האָט געצויגען אַנ־אָרימע, צעקאָליטשעטע, קראַנקע עקסיסטענץ אין דער לופט פון אַב־סטראַקציעס אָהן אידעען. די נאַטירליכע איינהייט פון לאַנד און פונים קבוץ, וואָס זיצט פעסט אויף זיין ערד — די דאָזיגע פעראייניגונגע קראַפט האָט ניט דערלאָזט, אַז די אינעווייניגסטע צעשפּאָלטענקייט זאָל דערנעהן ביז צעריסענקייט; שטענדיג זענען אויסגעוואַקסען כחות, וואָס האָבען גע־

שטרעבט צו איינהייט און געשאַפֿען איינהייט. איצטער האָט די ערד געפֿעהלט. דער מורא׳דיגער קאַמפּף אינ׳ם קבוץ גופֿא, דער וועקענדי־גער הינפֿענדיגער קאַמפּף פֿון די, וואָס האָבען די איינהייט געפֿונען, קע־גען די, וואָס האָבען זיך געלאָזט שלעפּען חרוף זייערע פֿונאַנדערשטרע־בענדיגע אינסטינקטען, דער שעפֿערישער קאַמפּף פֿון די נביאים און אויס־לייזער קעגען די כּוּפֿרים און זעלבסטצופֿרידענע איז אויסגעלאָשען גע־וואָרען. עס האָט זיך אָנגעהויבען דער קאַמפּף קעגען דער השפּעה פֿון דער אַרומיגער וועלט, פֿאַר דער איינהיטזונג פֿונ׳ם אייגענעם קיום — אַ קאַמפּף, וואָס איז בעצם נויטווענדיג, אָבער אין דער אמת׳ען אונפֿרוכטבאַר. ער איז געווען אונשעפֿעריש, ער האָט זיך אפֿילו געווענדט קעגען דאָס שעפֿערישע גופֿא. קעגען אַלדאָס פֿרייעס, נייעס און בעוועגענדעס. וואָרום עס האָט אויסגעוויזען, אַז אַלדאָס פֿרייעס נייעס און בעוועגענדעס האָט געוואָלט חרוב מאַכען די שארית הפּליטה פֿון דער יהדות. דער דאָזיגער קאַמפּף איז געווען געדרונגען פֿון אַ געזונטען אינסטינקט פֿון זעלבסט־איינהיטונג; אָבער ער איז מגוּלגל געוואָרען אין בּלינדער זעלבסט־צעשטערונג. אינ׳ם דאָזיגען אכזריות׳דיגען, אונפֿערשטאַנדיגען קאַמפּף פֿון דער אָפֿיציעלער יהדות קעגען דער אונטערערדישער זענען די גרויסע איינהייטס־אידעען פֿערפֿלאַכט געוואָרען צו אַ טראַדיציע, וואָס דער גייסט איז פֿון איהר אַלץ מעהר אָבגעטאָן געוואָרען. דאָרט, וואו די שטרעבונג צו איינהייט האָט געצויגען צו נייע אידעען, צו נייע פֿאָר־מען — איז דאָס געוואָרען איבערגעוואַלד דערשטיקט. דערצו זענען צו־געקומען די מאוים׳דיגע צרות פֿונ׳ם אויסוויניגסטען לעבען, די לענגסטע יסורים־געשיכטע, וואָס אַ פֿאָלק האָט איבערגעליטען אויף דער ערד. אין דער דאָזיגער אייביגער מאַטערניש, אינ׳ם דאָזיגען ווידעראַנאַנד פֿון אי־נעוויניג און פֿון אויסוויניג איז פֿערהאַלטען געוואָרען די שטרעבונג צו איינהייט. דאָס פֿאָלק איז געבליבען ניט־אויסגעלייזט. די גרויסע שעה׳ן פֿון שטילקייט און קראַפֿט, וואָס דענסטמאָל האָבען יודישע מענשען אַנומעלט איבערגעלעבט די אייביגע צעשפּאַלטונג און האָבען זיך פֿון איהר אַהיינגעריסען, זענען געוואָרען אַלץ זעלטענער. חוץ דער אי־דעען־וועלט פֿון איין גרויסען דענקער, האָבען זיי געלעבט נאָר אין די גליהענדע נשמות פֿון די יודישע אפּיקורסים און מיסטיקער. דאָ האָבען זיי געשאַפֿען אַ ווערק פֿון געהויבענעם סוד, דאָ האָבען זיי גע־זירקט כּסדר אין אונטערערדישער עקסיסטענץ, זיי האָבען געגעבען דעם פֿייער ווייטער פֿון האַנד צו האַנד און האָבען געהאַלטען די נשמה פֿון דער יהדות גרייט צו דער שעה פֿון דער בעפֿרייאונג.

צי איז די דאָזיגע שעה געקומען? צי איז פֿאַרהאַן אַזאַ שעה?

די יהדות איז ניט בלויז אין איהר געשיכטע, ניט בלויז אינ׳ם איצטיגען לעבען פון פאָלק. זי איז, קודם כל אין אונז גופא. כל זמן מיר פיהלען אין אונז די אַלטע יהדות, כל זמן מיר געפינען אין אונז די גרונד־צווייהייט און די שטרעבונג צו איינהייט, קאָנען מיר ניט גלויבען, אַז דער אַלטער פראָצעס איז שוין געענדיגט, און אַז די יהדות האָט אויסערפילט איהר זין. כל זמן די עלעמענטען זענען פאַרהאַן, איז נאָך פאַרהאַן די אינענדליכע אויפגאַבע. און זי ווערט פאַר איטליכען פון אונז אַ פער־זענליכע אויפגאַבע, דער זיטליכער געזעץ פון איטליכען יחיד, וואָס דאַרף אָבגעהיט ווערען אין צניעות און ריינקייט. ביים גרויסען פראָצעס פון דער יהדות ווירקט מיט איטליכער, ווער עס קומט צו דער איינהייט אין זיין נשמה, ווער עס האָט זיך בעשטימט אין זיך פאַר דער טהרה קעגען דער טומאה, פאַר דער פרייהייט קעגען דער אונפרייהייט, פאַר דאָס פרוכט־בארע קעגען דאָס אונפרוכטבארע, — איטליכער, ווער עס פערטרייבט די הענדלער פון זיין בית־המקדש. און פונקט ווי אין אונז גופא, אַזוי מוזען מיר אויך אין פאָלק פסק׳ען און מחרים זיין די נעגאַטיווע, די אַק־טיאָרען, די בעלי־תאוה׳ניקעס, די שפּיעלער, די פחדנות׳דיגע שקלאַפען. וואָרום די אַרויסשטופונג פונ׳ם נענאַטיווען איז דער וועג צום איינס־ווערען סיי ביים יחיד און סיי ביים פאָלק. דאָ רעדט זיך ניט וועגען נאַציאָנאַליסטען אָדער ניט־נאַציאָנאַליסטען וכדומה. דאָס אַלץ איז נאָר פון אויבענאויף און אַ טפל־זאַך. דאָ געהט דער שטרייט צווישען די, וואָס קלייבען איס, און די, וואָס לאָזען געהן, ווי עס געהט זיך, צווישען ציעל־מענשען און צוועק־מענשען. צווישען שאַפער און חרוב־מאַכער, צווישען אמת׳ע יודען און גלות־יודען. אַנ׳אמת׳ען יודען רוף איך אַזאַ יודען, וואָס גע־פינט אין זיך די גרויסע כחות פון דער אַלטער יהדות און זאָגט זיך אַרויס פאַר זיי, פאַר זייער פערווירקליכונג אין לעבענס־מעשים.

בכלל, אויב מיר בינדען זיך צונויף מיט העם אינעווייניגסטען תוך פון דער אמת׳ער יהדות, אויב מיר שטרעבען צו איינהייט אין אונזער נשמה, אויב מיר ריינינען דאָס פאָלק — העמאָלט האָבען מיר מיטגע־אַרבייט פאַר זיין בעפרייאונג. דערפאַר, אַז די יהדות זאָל ווידער פריי ווערען צוליעב איהר אויפטו אין דער מענשהייט.

ווי מיר האָבען געזעהן, איז די בעהייטונג פון דער יהדות פאַר דער מענשהייט געווען און וועט שטענדיג בלייבען דאָס, וואָס זי טרעט בסדר אַרויס צו איהר מיט דער פאָדערונג פון איינהייט. דאָס איז די פאָדערונג, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון דער אייגענער צעשפּאָל־טענקייט און פון דער אויסלייזונג פון איהר. דאָס יודישע פאָלק קאָן ניט, ווי אַנדערע פעלקער, געבען דער מענשהייט גייע אינהאַלטען, וואָרום די

שייכות פונים יודען צו דער גשמיות׳דיגער עקסיסטענץ איז ניט גענוג גרהים. עס קאָן איהר נאָר געבען שטענדיג נייע איינהייט פאַר איהרע אינהאַל־טען, שטענדיג נייע מעגליכקייטען פון סינטעז. אין דער צייט פון די נביאים און פון אָנהויב קריסטענטום איז דאָס געווען אַ רעליגיעזער סינטעז, אין ספינאָזאַ׳ס צייט — אַ פילאָזאָפישער סינטעז, אין דער צייט פונים סאָציאַליזם — אַ געזעלשאַפטליכער סינטעז. צו וואָסער סינטעז גרייט זיך איצט דער גייסט פון דער יהדות? אפשר צו אַ סינטעז פון אַלע פריהערדיגע סינטעזען.

נאָר וואָס פאַר אַ געשטאַלט דער דאָזיגער סינטעז וועט ניט האָבען, איין זאַך ווייסען מיר וועגען דעם: אַז ער וועט ווידער אויפשטעלען די פאָדערונג פון איינהייט קענען די מויזענדערליי צעשפּאָלטענע, צע־ריסענע שטרעבונגען פון דער מענשהייט, אַז ער וועט ווידער אַמאָל זאָ־גען דער מענשהייט: „אַלצדינג, וואָס איהר הלט און טוט, אַלצדינג, צו וואָס איהר שטרעבט און נאָך וואָס איהר יאָגט זיך, אַלע אייערע מעשים און איפטוען, אַלע אייערע קרבנות און תענוגים — דאָס אַלץ האָט ניט קיין זין אָהן דער איינהייט". אַ יוד האָט אַמאָל אַרויסגעזאָגט דאָס וואָרט: איינס איז נויטיג. דערמיט האָט ער אַרויסגעזאָגט דעם תוך פון דער נשמה פון יודישען פאָלק, וואָס וויים, אַז אַלע אינהאַלטען זענען גאָרנישט, אויב זיי וואַקסען זיך ניט צוטויף צו אַן איינהייט, און אַז אין לעבען איז נאָר וויכטיג איין זאַך: צו האָבען די איינהייט. ניט שטענדיג איז געשטאַנען די נשמה פון יודישען פאָלק איף דער דאָזי־גער מדרגה פון אָנשויאונג. אָבער יענע צייטען, וועלכע זי האָט זי ריין און שטאַרק אַרויסגעזאָגט, זענען געווען די גרויסע, די אייביגע מאָמענטען פון דער יודישער געשיכטע. אין יענע מאָמענטען איז דאָס יודישע פאָלק געווען דער אַפּאָסטעל פונים מזרח, ווייל עס האָט אַליין איבערגעלעבט די אינע־ווייניגסטע צעשפּאָלטענקייט און די אויסלייזונג פון איהר און הערפון האָט עס געשעפּט דעם כח און די ליידענשאַפט צו לעהרנען די מענש־הייט דאָס איינע, וואָס זי בערדאַרף האָבען. דאָס יודישע פאָלק האָט אַמאָל געשאַפען דעם גרויסען סימבאָל פון אינעווייניגסטער צעשפּאָלטענקייט, די אָבשויהונג פון גוטס און שלעכטס, די זינד. אָבער עס האָט אויך שטענדיג געלעהרנט, ווי אַזוי גוטס צו זיין די דאָזיגע צעשפּאָלטענקייט: אין גאָט, וואָס ביי איהם איז די נענאָה און די אויסלייזונג, ווי אין תהלים שטעהט; אינים לעבען פונים הייליגען מענשען, וואָס וויים שוין מעהר ניט פון זינד, פון דער שויהונג צווישען גוטס און שלעכטס, וואָס ער איז „ריין פון זינד"; און אין דעם עולם־המשיח, וואָס וועגען איהם

ווערט געזאָגט אין ספר „חנוך", אַז די זינה וועט העמאָלט זיין אויף אייביג פערטיליגט.

דערין איז די בעדייטונג פונ׳ם יודישען פאָלק פאַר דער מענשהייט, וואָס עס ווייס מעהר פון אַלעמען די צעשפּאָלטענקייט פונ׳ם איעזיינינגסטען תוך און מאָלט זי אויס — און דאָך זאָגט עס אָן אַזאַ וועלט, וואו די צעשפּאָלטענקייט ווערט בטל: אַ גאָטס-וועלט, וואָס וויל פערווירקליכט ווערען אין לעבען פון יחיד און אין לעבען פון כלל: די וועלט פון איינהייט.

נ. ג.

די חדר־פראגע.

די חדר־פראַגע, וואָס איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען אין צענטער פון דער בעראַטונג ביי דער חברה „מפיצי השכלה", וואָס איז ניט לאַנג פאַר־געקומען אין פעטערבורג — האָט אויפגערודערט אונזער גייסטיגע יו־דישע וועלט. מען דעבאַטירט היים און לעבעדיג די דאָזיגע פראַגע אין פערשיידענע קרייזען פון אונזער אינטעליגענץ און געזעלשאַפטליכע כלל־טוער. ס'דאָבען זיך געבילדעט „יאָ־זאָגערס" מיט „ניין־זאָגערס". ווי אין אָנהויב פון יעדען אידעען־קאַמפף און געזעלשאַפטליכע מחלוקת, היצען זיך ביידע צדדים נאָך צו־פיעל. איינע לויבען ביז'ן טאָג אַרײַן דעם אַלטען טראַדיציאָנעלען „חדר" און קומען אַרײַן פון איהם אין איבערטריבענע התפעלות. די צווייטע, פערקעדערט, וואַרפען איהם גאָר אַראָב און לייקענען אָב יעדען ממשות'דיגען ווערט ביי איהם. די דאָזיגע פערפלאָנטערטע פראַגע איז ביז איצט געווען פערדרוקט אין אַ זינקעל פון אונזער געזעלשאַפטליכען לעבען און איז נאָך זעהר ני. און ס'איז דעריבער קיין חידוש ניט, וואָס ס'הערשט נאָך אַזאַ מיש־מאַש אין די ויכוחים ווי אויף דער בעראַטונג גופא, אַזוי אויך נאָך איצט אין דער פרעסע און אויף די ערטער. ווי אָפטמאָל אין אַ מחלוקת, רעדען ביידע צדדים אויף פערשיידענע שפראַכען און קאָנען זיך ניט צונויפרעדען. הערט מען זיך איין אין די לאַנגע און צום טייל נודנע דרשות, וואָס ס'האַלטען די רעדנערס פון ביידע צדדים, אַזוי בעמערקט מען תיכף, אַז ביידע צדדים פערקריכען אַמאָל אין אלף הששי, געהען אַראָב פון דרך־הישר, פון דער געוואונשענער ריכטונג, וואָס אין איהר דאַרפען וועי־רען געפירט די ויכוחים. מ'דאַרף צוערשט קלאָר אַוועקשטעלען די פראַגע, קאָנקרעט בעצייכענען און בעשטימען דעם אינהאַלט פון די בעגריפען, פון די ווערטער, וואָס ביידע שטרייטענדע צדדים בענוצען. דעמאָלט וואָלט זיך אפשר אַרויסגעוויזען, אַז ס'איז דאָ אַ געוויסער צד השוה צווישען די צוויי פּאָזיציעס. ס'וואָלט זיך אפשר דעמאָלט אויך אַרויסגעוויזען, אַז די טיילונג פון די העות איז פאַרגעקומען ניט אין דער ריכטיגער ליניע, אַז די שפאַלטונג אויף ציוניסטען און העברעאיסטען — חדרימ'ניקעס פון איין זײַט, און יודישיסטען, פראָגרעסיווע דעמאָקראַטען — מתנגדים פון „חדר" פון דער אַנדער זייט — אַז די דאָזיגע שפאַלטונג איז אין גרונד אויס אַ פאַלשע. אין פלוג קען זיך טאַקע דוכטען, אַז „העברעאיזם" איז פערבונדען מיט „חדר" און „יודישיזם" מיט „אַנטי־חדר". דאָס קאָן זיך דוכטען דערפאַר, ווייל צופעליג זענען אויף דער בע־

ראַטונג געווען פאַר'ן „חדר" על פי רוב ציוניסטען און העברעאיסטען, און קעגען „חדר" — די ביסעל יודישיסטען, וואָס איז געווען אויף דער בעראַטונג. צווישען די אָנהענגער פון „חדר" זענען, אמת, געווען יודישיסטען אויך; צווישען די אַנטי-חדר'ניקעס זענען געווען, חוץ „יודישיסטען", אויך אַזעלכע, וואָס זענען ווייט אי פון יודישיזם, אי פון העברעאיזם און זענען מעדר נוטה צו רוסיפיציזם. אַזוי אַז דער חשבון איז ניט גאָר ריכטיג. נאָר דאָך קען מען ניט אָבלייקענען, אַז אין גרעסטען רוב איז די דאָזיגע שפּאַלטונג אויף דער בעראַטונג געווען צווישען העברעאיסטען און ציוניסטען חדר'ניקעס, און ניט „העברעאיסטען" „אַנטי-חדר'ניקעס". דאָס איז אָבער געווען גיכער פון אַלץ צופעליג. די סבה פון אַזאַ מין שפּאַלטונג ליגט זיכערער פון אַלץ אין דער פערפלאָנטערטקייט און פערוויקעלטקייט פון דער דאָזיגער נאָך יונגער פראַגע. דאָס האָט מען געמערקט און געפיהלט אין דער גאַנצער אַרבייט פון דער בעראַטונג, כמעט אין יעדער רעדע. די רעדנער האָבען אַזוי ווי געטאַפּט די ווענט. מ'האָט גערעדט פון ביידע צדדים סכעמאַטיש, טונקעל און אַבסטראַקט וועגען „טראַדיציאָנעלען חדר", וועגען דער „געזעלשאַפטליכער שול", „רעפאָרמירטע ת"ת", און קיינער האָט ניט געפּרובט אַריינלעגען אַ קאָנקרעטען אינהאַלט אין די דאָזיגע ווערטער. די לויב-ליעדער און שבחים-זינגעריי פון איין צד האָט אַרויסגערופען אַ פעראַלטונגס-בעציהונג און אַ קבורה-ליעד פון צווייטען צד בנוגע צום חדר. במילא האָבען די רעדנער פון ביידע לאַגערן זיך אַריינגעלאָזט אין לאַנגע מליצות און דרשות וועגען „נאַציאָנאַליזם" בכלל, וועגען פּאַרטיי-פּרינציפּען און אָנשויאונגען — כאָטש די אַלע דרשות האָבען ניט געהאַט קיין דירעקטע שייכות צו דער חדר-פראַגע. דאָס האָט נור פערטונקעלט און נאָך מעהר פערפלאָנטערט די אַזוי אויך דאַרבע פראַגע. דאָס איז געווים די שוואַכע זייט פון דער בעראַטונג. דערפאַר בעקומט זיך אויך דער איינדרוק, אַז די העברעאישע וועלטאָנשויאונג און די ציוניסטישע פּאָליטישע שיטה זענען דער יסוד פון דעם פּאָזיטיווען פערדאַכטען זיך צום חדר, און אַז די „יודישע" געדאַנקען-וועלט און די פּראָגרעסיווע דעמאָקראַטיע פון די גלות-פּאַרטייען — דאַרפען זיין קעגען חדר. גלייך ווי דער עצם מהות פון „חדר", פון איין זייט, איז רעאַקציאָנער, און פון דער „געזעלשאַפטליכער שול" און דער „רעפאָרמירטער תלמוד-תורה" פון דער אַנדער זייט, איז פּראָגרעסיוו, ראַדיקאַל, אונאָבהענגיג פון דעם קאָנקרעטען אינהאַלט, פון דעם תוך, וואָס מען גיסט אַריין אין זיי. דאָס איז אַ פאַלשער קוק. אַז דער עיקר הענגט אָב פון דעם קאָנקרעטען אינהאַלט, פון דעם שטעמפּעל, מיט וואָס ס'איז אָבגעשטעמפּעלט דער „חדר" אָדער

די „שול", אז סקען זיין א פראגרעסיווער „חדר", ווי אויף א רעליגיעז־רעאקציאנערע „שול" — האט מען געקאנט זעהן אין די רעדעס אויף דער בעראטונג גופא, אן סך פון די אנהענגער פון „חדר", און אויך אונ־זער נאציאנאלער משורר ח. נ. ביאליק אין זיין צווייטער רעדע, האב בען אונטערגעשטריילט, אז זיי ווילען רעפארמירען דעם „חדר". זיי האבען מודה געווען, אז דער אלטער טראדיציאנעלער „חדר" איז פער־לאזט אין פול מיט חסרונות סיי אין טעכניש־היגיענישען פרט, סיי אין פע־דאגאגישען און נאציאנאלען זין. ביאליק האט בפירוש אויסגעטייטשט, אז „איסבעסערן" דעם חדר הייסט „רעפארמירען". „מיר שטרעבען — האט ביאליק געזאגט אין זיין צווייטער רעדע, — צו א נאציאנאלען חדר, וואס זאל זיין געבויט אויף אלגעמיין־מענשליכע יסודות. מיר ווילען זיך בעפרייען פון צעשפאלטענקייט, פון צווייאינקייט און שאפען איין גאנ־צע נאציאנאלע שול, וואו ס'זאלען זיך צונויפגיסען דאס אלמענשליכע און יודיש־נאציאנאלע". אין דעמזעלבען גייסט האבען אויך גערעדט די איבעריגע „חדר־ניקעס". נור איין הלל זלאטאפאלסקי האט ניט גע־וואלט הערען און זעהן פון קיינע רעפארמעס און האט געפארדערט, מיר זאלען געהן אין חדר אהן שום פניות און מחשבות זרות, און אז מיר זא־לען איבערלאזען אין חדר דאס אינטריינסטע לעבען, ווי געזען, און אויסבעסערן דעם חדר נור פון אויסזייניג אין טעכניש־היגיענישען פרט. פון דעם אנדער צד האט ראטנער אין זיין צווייטער שלום־רעדע דער־קלערט, „אז ער האט גארנישט קעגען „חדר", אויב ער זעט ווערען ריין פון רעליגיעזען גייסט". זיינע פיילען זענען געווען געווענדט נור אנט־קעגען זלאטאפאלסקי'ן, וואס וויל דוקא דעם אלטען קאנפעסיאנעלען, רעליגיעזען חדר מיט זיינע אלט־פרענקישע דרכים אהן שום שינויים. אלע איבעריגע געגנער פון חדר, וואס האבען גערעדט נאך זלאטאפאלסקי'ן, האבען זייערע טענות און ויכוחים געפירט נור קעגען זלאטאפאלסקי'ן. זלאטאפאלסקי איז דאך אבער געווען מעדר ניט ווי א יוצא מן הכלל. איינער אליין מיט זיין פאזיציע. אלע איבעריגע פון די „חדר־ניקעס" האבען זיך פון איהם אפגעזאגט. פרובט אקארשט אראבוואר־פען די הימליש־דויכע מליצות פון די רעדעס אי פון ביאליק'ן, אי פון ראטנער'ן, און ביי ביידען וועט זיך בעקומען דאן איינס און דאס זעל־בע: א געזונטע נאציאנאלע פאלקס־שול, וואס איז געבויט אויף וועלט־ליכע יסודות, מיט דעם חלוק נור, וואס ביי ביאליק'ן האט דאס פיגו־רירט אלס „נאציאנאלער חדר", און ביי ראטנער'ן אלס „געזעלשאפט־ליכע שול".

וואס זשע האט פארט געשטערט ביאליק'ן און ראטנער'ן צו גע־

בען דיך איינער דעם אַנדערן די האַנד און מאַלען שלום? שוין-זשע איז דאָס געווען אַ שטרייט בלויז פון „שמות שנתרוקנו מתולן", פון הויל־ער ווערטער און פוסטע מליצות? אין וואָס ליגט פאָרט דער שווער-פונקט פון דער חדר-פראַגע?

ווי מיר זעהען, זענען אי די געגנער פון דער אַרבייט אין חדר אי איהרע אָנהענגער מודה, אַז די אמת'ע נאַציאָנאַלע פאָלקס-שול, וואָס דאַרף אויסבילדען גאַנצע יודען און גאַנצע מענשען, דאַרף ערשט גע־שאַפען ווערען. די שאלה געהט מעהר נישט וועגען דעם, ווי אַזוי אָט די דאָזיגע נאָרמאַלע פאָלקס-שול צו שאַפען. קומען די געגנער פון חדר מיט אַ פאַרטיגער, פון דער פרעמד אַריבערגענומענער סכעמע, מיט אַ מין פלאַטאָנישער אידעע פון אַ „פאָלקס-שול" און לעגען אונז פאָר די דאָזיגע שול בײַ אונז אויפצובויען. ווילען זיי, הייסט עס, לחלוטין איינגאָרירען אַ גאַנצע איבערגעלעבטע געשיכטע, ווילען זיי אָנהויבען אַלץ פון דאָס ניי, ווי מיר וואָלטען נאָר אָקאָרשט געבוירען געוואָרען. זיי פערגעסען נאָר איין ווילטיגען אמת, וואָס אַנ'ערנסטער כלל-שוער מוז אידם שטענדיג האָבען אין זינען. אין סאָציאַלען לעבען וואַקסט קיין דאַך ניט פון זיך אַליין, אַ „יש מאין". אַלע איבערקעדרעניש־שען אין געזעלשאַפטליכען דענקען און טון קומען פאָר פאַמעליך און בהדרגה. דאָס אַלטע געקומט צוביסלעכווייז ריסען און שפאַלטען, דאָס נייע דרינגט דורך זיי אַריין; דאָס, וואָס אין אַלטען איז אָבגעלעבט און פויל, פאַלט ממילא אַראָב, דאָס לעבענספעהיגע און געזונטע גיסט זיך צו־נויף מיט די נייע עלעמענטען — און אויף אַזאַ אופן ווערט בעשאַפען די נייע לעבענס-פאָרם. די געזעלשאַפטליכע טויד זענען בערופען דעם דאָ־זיגען שאַפונגס-פּראָצעס מיטצוהעלפען, פערגיכערן, פערגרינגערן.

הייסט עס, איב מיר ווילען צוקומען צו אַ נייער פאָרם פון אונזער פאָלקס-שול, קאָנען מיר ניט קומען מיט פאַרטיגע סכעמעס, מיט גרייטע רעצעפטען, וואָס מעגען פאַר זיך זיין זעהר ראַציאָנאַל און אויסגעהאַלטען. נאָר מיר מוזען זיך צוערשט צוקוקען צו דער איצטיגער ווירקליכקייט, צו די עקסיסטירענדע טיפען שולען און זיי בעאַרבייטען אין דער אונז געוואונשענער ריכטונג. מיר מוזען אויסקלייבען דעם טיפ פאָלקס-שול, וואָס שטעהט נעהענטער צו אונזער אידעאַל, איהם מאַ־כען פאַר אַנ'אנהאַלטס-פונקט פון אונזער אַרבייט, אויסנוצען און פער־שטאַרקען זיינע מעלות, אָבשוואַכען און בעזייטיגען זיינע חסרונות. נאָר אויף אַזאַ אופן וועלען מיר דערגרייכען צו אונזער ציעל, צו אַ נאָרמאַלער, נאַציאָנאַלער שול.

ביי הייגטיגען טאָג זענען פאַרהאַן ביי אונז, ווי בעוואוסט, פאָל־

גענדע טיפען פון שולען: דער חדר, דער חדר מתוקן, די רעפאָרמירטע „תלמוד תורה" און די „געזעלשאַפטליכע שול". צו וואָסערע פון זיי דאַרפען מיר אָנווענדען אונזער טעטיגקייט? מיט וואָסערע דאַרפען מיר פערקניפען דעם גורל פון אונזער קומענדיגער פאָלקסשול? פון וואָסערע קאָן זי אָרגאַניש אַרויסוואַקסען?

אין פלוג איז די גלייכסטע זאַך צוגעהן צו די רעפאָרמירטע תלמוד תורה'ס. אין זיי פערנעהמען נאָך די יודישע למודים אַ מעהר אָדער וועניגער בעדייטענדען אָרט. אַלגעמיינע למודים ווערען דאָרט אויך געלערנט. אפילו זייער אַלטער טראַדיציאָנעל-יודישער נאָמען קליגט אַזוי נאַציאָנאַל, אַזוי יודישליך. וואָלט מען בעדאַרפט נאָר אַריינפיהרען די יודישע שפּראַך אַלס ספּעציעלען למוד און אָנהויבען לערנען די רעאַלע ידיעות אויף יודיש — און מיר וואָלטען געווען אַ שריט נעהענטער צו אונזער ציעל. איז אָבער לא די, וואָס די אויסזייניגסטע מניעות זענען בײַ דיינטיגע צייטען ניט בייצוקומען, זענען נאָך די דאָזיגע תלמוד-תורה'ס ווענינג פערשפּרייט און, דער עיקר, ווענינג אָנגענומען ביים פאָלק. די דאָזיגע תלמוד-תורה'ס זענען על פי רוב די בעשעפענישען פון דער פערחסישטער אינטעליגענץ און שטעהען נאָך עד היום אונטער אידר השפעה. דער גייסט, וואָס הערשט אין זיי, איז פון אָנהויב אָן געווען ניט קיין פאָלקסטימליכער, ניט קיין יודישער, אַפילו די יודישע למודים ווערען געגעבען אין אַ רוסישער איבערזעצונג. דערפאַר איז גאָר קיין חידוש ניט, וואָס דאָס פאָלק האָט קיין מאָל קיין צוטרוי צו זיי ניט געהאַט און האָט זיינע קינדער אַהין ניט געשיקט. הייסט עס, אַז די תלמוד תורה'ס זענען ניט מסוגל צו שאַפען פון זיך אַרויס די אמת נאַציאָנאַלע פאָלקס-שול.

דאָס זעלביגע, אין נאָך אַ בעעדייטענד שטאַרקערער מאָס, איז שייך צו די „געזעלשאַפטליכע שולען". זיי זענען פון גרונד אויס רוסישע שולען. די יודישע למודים אין זיי זענען מעהר ניט, ווי אַ מין אָבקומעניש פאַר די תלמודים. פון יוצא וועגען גיט מען דאָרט אויפ'ן שפּיץ מעכטיגע „זאַקאָן באָזשי" — און פטור מיט דער גאַנצער יודישקייט. קיין בר דעת וועט גאָרניט איינפאַלען צו זאָגען, אַז פון די דאָזיגע שולען קאָנען מיר אָנהויבען צו בויען אונזער יודישע פאָלקס-שול.

ווענדען מיר זיך צו דעם נייעם טיפּ שול, וואָס די ציוניסטישׁ-העברעאיסטישע בעוועגונג האָט געשאַפען — דעם חדר מתוקן. צי קאָן ער אפשר ווערען אַנ'אויסגאַנגס-פּונקט פאַר דער קומענדיגער שול? אמת, אין איהם שטעקט שוין אַ ניצוץ פון דער נאַציאָנאַלער שטימונג — אָבער עס פעהלט איהם לחלוטין די נאַטירליכקייט, די איינגעוואָרצעלטקייט אין

יודישען לעבען, וואָס אַ פאָלקס־שול מוז האָבען. דעם חדר מתוקן האָבען געשאַפען די ציוניסטען צוליעב אַ בעשטימטער טענדענץ — אויפצולעבען די העברעאישע שפּראַך אַלס געברויכס־שפּראַך אין טעגליכען לעבען. דערפאַר פערנעהמט אינים חדר מתוקן כמעט דעם גאַנצען שטח פון דער טעטיגקייט דער למוד פון דער שפּראַך. די תוך־זאַכען, די רעאַלע ידיעות אין תנ״ך, גמרא וכדומה, מוזען בלייבען הינטערשטעליג. דער מעטאָד פון עברית־בעברית פערשווינדט נאָך דעם למוד פאַר די קינדער, רייכט זיי אַרויס פון זייער נאַטירליכען קרייז. און די יודישע מאַסע האָט טאַקע ריכטיג אָבגעשאַצט דעם „חדר מתוקן". ער איז אַראָב פון דער סצענע, נאָך איידער ער האָט בעוויזען וואָס עס איז אויפצוטון. ער האָט קיין שום צוקונפט ניט, און ניט מיט איהם קאָן מען פערבינדען דעם גורל פון דער נייער יודישער פאָלקסשול.

מיר האָבען דאָ בעטראַכט די אַלע עקזיסטירענדע טיפען פון דער יודישער שול, וואָס זענען געשאַפען געוואָרען אין דער נייער צייט, און האָבען געזעהן. אַז ניט קוקענדיג אויף זייערע אויסווייניגסטע מעלות אין פערגלייך מיט׳ן אַלטען חדר, ניט קוקענדיג אויף זייער מעהר אָדער ווייניגער ״אַציאָנעלער פעדאַגאָגיש־טעכנישער און היגיענישער איינאָרדנונג, קאָנען זיי ניט, מחמת זייערע אינעווייניגסטע גייסטיגע חסרונות, ווערען דער אויסגאַנגס־פּונקט פאַר דער אידעאַלער פאָלקסשול. ווענדען מיר זיך איצט צום אַלטען, טראַדיציאָנעלען חדר, וואָס אַנדערע האָבען איהם שיין אָבגעזאָגט דאָס לעבען. דאָ וואַרפט זיך שוין ביים ערשטען בליק אין די אויגען דער פאַקט, וואָס אין חדר לערנען זיך נאָך עד היום קרוב צו אַ האַלבען מיליאָן יודישע קינדער. שוין דער פאַקט אַליין צווינגט אונז צו רעכענען זיך מיט איהם אַלס מיט אַ העכסט ווילטיגער געזעלשאַפטליכער ערשיינונג און צו ווענדען צו איהם אונזער גאַנצע אויפמערקזאַמקייט. און זאָלען טאַקע אמת זיין אַלע די חטאים, וואָס מען וואַרפט אויף דעם חדר — און דאָס זענען זיי ניט, ווי טיר וועלען ווייטער זעהן, לכל־הפחות ניט אין דער מאָס, ווי מען שטעלט עס געוועהנליך אַרויס — איז דאָס דאָך נאָך מעהר אַ מערקווירדיגע ערשיינונג, וואָס ער האַלט זיך ביז איצט און קלערט גאָר ניט פערלאָזען זיין פּאָזיציע. אויב דער בעדייטענד גרעסטער חלק יודישע עלטערן געפינט נאָך פאַר נויטיג צו שיקען זייערע קינדער אין חדר, מוז דאָך אין איהם ליגען אַ געוויסע צוציהונגס־קראַפט, מוז ער דאָך פערמאָגען אַזאַ זאַך, וואָס מאַכט איהם טייער און הייליג אין זייערע אויגען. און אויב דער חדר פערמאָגט טאַקע אַזאַ מין סגולה, מוזען מיר דאָך אָננעהמען, אַז דאָס איז דאָס לעבענספעהיגע, דער אמת׳ער שורש פון יהדישקייט, וואָס מוז אַריבערגעטראָגען ווערען אין דער נייער

פאָלקס-שול. אין וואָס בעשטעהט דער דאָזיגער כח פונם חדר?

פריהער פאַר אַלץ און דער עיקר איז דאָס דער יודישער חן און דער ריינער גייסט, וואָס שוועבט איבערן דאָזיגען טראַדיציאָנעלען אינ־סטיטוט, וואָס ער איז נאַטירליך און אימאַנענט אַרויסגעוואַקסען פונם פאָלקס-לעבען און איז מיט איהם געווען פערבונדען אין משך פון גאַנצע תקופות. דער חדר איז אַרויסגעוואַקסען פון די בעדערפענישען פון יו־דישען לעבען, אמת, פון אַ געטאָ-לעבען, אָבער דאָך אַ גאַנצען, האַר־מאָנישען. חדך זיין פערמיטלונג איז איבערגעגעבען געוואָרען די גייסטיגע ירושה, אינזערע טייערע קולטור-אוצרות פון דור צו דור. דורך איהם ציהט זיך אינזער היסטאָרישע „גאָלדענע קייט". דאָס פיהלט יעדער יוד, און דאָס איז דער טעם, פאַרוואָס דער חדר איז אַזוי נאָך בעליעבט ביים פאָלק. אַז דער יודישער פאָטער שיקט זיין קינד אין חדר, ווייס ער גוט, וואָס דער חדר גיט דעם קינד. ער פיהרט איהם אַריין אינ׳ם אידע־ען-קרייז פון דער יהדות, ער לענט אַריין אין זיין האַרצען דעם „פינטעלע יוד", ער צינדט אָן אין זיין נשמה דעם אייביגען יודישען פונק, וואָס ווערט קיין מאָל ניט אויסגעלאָשען ביי אַלע ווייטערדיגע גלגולים פון לעבען.

מען טענ׳עט: דער „חדר" איז שוין איצט ניט דאָס, וואָס אַמאָל. ער האָט אויפגעהערט צו שפּיעלען זיין אַלטע ראָלע און שטימט שוין מעהר ניט מיט׳ן לעבען. די קינדער, וואָס לערנען זיך אין חדר, ווערען צעקאַליעטשעט סיי אין גוף, סיי אין דער נשמה. זיי געהען אַהים פון דאָרטען עמי-הארצים אָהן שום קענטעניש, ווי יודישע, אַזוי אַלגעמיינע. קיין אַנדערע למדים, חוץ יודישע, זענען דאָרט גאָר ניטאָ במציאות. די מלמדים זענען קאַליקעס, לא-יוצלח׳ניקעס, וואָס האָבען קיין שום יהיעה, ניט פון פעדאַגאָגיק און ראַציאָנאַלע מעטאָדען, און קאָנען דערצו אויך די יודישע למדים ניט אין גרעסטען טייל. די חדרים זענען ענגע, שמוצי־גע מיט אַ פערפעסטעטער לופט. „מ׳האַקט האָלץ" מיט די קינדער אַ גאַנצען טאָג אָהן קיין שום רוה. און נאָך אַ סך אַנדערע טענות.

ניט גאָר אַלע טענות הענען איינגאַנצען ריכטיג. נאָר דאָך מוז מען מודה זיין, אַז אין גרויסען און גאַנצען איז דער חדר אָבגעשטאַנען אין אַלע פרטים. נור דערפון איז דאָך אָבער ניט געדרונגען, אַז מיה דאַרפען פערוואַרפען דעם „חדר" און איהם איבערלאָזען אויף גאָטס בעראָט. אַדרבה, פערקעהרט: אָט די אַלע לעכער און שפּאַלטען אינ׳ם חדר־בגין, אָט די אַלע גרויסע חסרונות, וואָס האָבען זיך בעוויזען אינ׳ם חדר, איבערצייגען אונז, אַז מען מוז אונבעדינגט באַלד זיך נעהמען פאַר דער אַרבייט און בהדרגה אויסבעסערן, איבעראַנדערשען דעם איצטיגען חדר אין הסכם מיט די נייעסטע פאָדערונגען און אויסגאַבען, וואָס מיה דאַר־

פֿען שטעלען דער נאַציאָנאַלער פֿאָלקס-שול. דער חדר וועט ניט אויפֿ-הערען עקסיסטירען דערפֿון, וואָס מיר וועלען זיך ניט נעהמען פֿאַר איהם. אָט האָבען מיר דאָך ביז איצט געשפּיגען אויפֿ'ן חדר. צי איז דען איבער דעם געוואָרען קלענער די צאָהל חדרים? ס'הויבט זיך אַפֿילו ניט אָן. קוקט זיך צו צום לעבען פֿון די קליינע שטעדטלעך, וואו די יודישע סביבה איז נאָך ניט צעשטערט געוואָרען, און איהר וועט דאָרט גע-פֿינען די חדרים אין פֿולער בליהונג. און אויב אין די גרעסערע שטעדט, וואו די יודען זענען געקומען אין בעריהרונג מיט דער אַרומיגער קול-טור, איז דער חדר-בגין טאַקע קאַליע געוואָרען, זענען קודם כל שול-דיג דערין מיר, די יודישע איטעליגענץ און געזעלשאַפֿטליכע מיער, וואָס האָבען אַליין פֿערבראַכט אונזערע טעג און יאָהרען אין חדר און אין ישיבה, וואָס די „גירסא דינקותא" האַלט אין אונז נאָך אויף עד-הזום דעם יודישען פֿונק, דעם „מאור שבתורה". און וי נור מיר זע-נען אַרויס פֿון די ענגע ד' אמות פֿון חדר און ישיבה און האָבען דער-זעהן די אייראָפּעאישע קולטור — האָבען מיר פֿערגעסען דעם בחי-נים, פֿון וואַנען מיר האָבען געשעפּט אונזער יודישקייט און געצויגען פֿון דאָרט אונזער נאַציאָנאַלע יניקה, און האָבען איהם פֿערוואָהרלאָזט און געלאָזען אויף הפֿקר.

אָנשטאָט זיך אָנצונעהמען פֿאַר'ן דאָזיגען אינסטיטוט און אַריינ-טראָגען אין איהם בהדרגה אַ פֿרישען אינהאַלט און איהם צופּאַסען צו די אומגעביטענע לעבענס-אומשטאַנדען, האָבען מיר זיך געבראַכט אַריינ-טראָגען אין פֿאָלק אַ פֿרעמדע שול. דאָס פֿאָלק האָט אָבער מיט זיין געזונטען לעבענס-חוש דאָס פֿרעמדע ניט אָנגענומען און איז געבליבען ביי זיין אַלטען, צעבראָכענעם, אָבער דאָך אייגענעם און ליעבען חדר. דער חדר איז אָבגעלאָזען, ווייל מ'האָט איהם אָבגעלאָזט, ווייל ער איז געוואָרען הפֿקר, אָהן אַ געזעלשאַפֿטליכער השגחה. איצט אָבער זענען מיר מחויב דעם דאָזיגען פֿעהלער צו פֿערריכטען. מיר טאָרען ניט פֿער-מאַכען די אויגען אויף דער פֿאַקטישער פֿאָלקס-שול, דעם חדר, און זיך נעהמען בויען אַנדערע שולען, וואוהין דאָס פֿאָלק וועט ניט געהען און ניט בעזיכען. אַדרבה, מיר דאַרפֿען אַריינטרעטען אין איהם און זעהן אידם אויסבעסערן, פֿערוואַנדלען אין דער נאַציאָנאַלער אידעאַלער שול., מיר דאַרפֿען נעהמען דעם חדר אונטער אַ שטרענגער געזעל-שאַפֿטליכער השגחה, וועלען דעמאָלט ממילא פֿערשווינדען די אַלע געזעלשאַפֿטליכער השגחה, וועלען דעמאָלט ממילא פֿערשווינדען די אַלע חסרונות, וואָס דער חדר פֿערמאָגט. אינ'ם חדר וועט אָבער דערפֿאַר בלייבען דאָס בעסטע, געזונטסטע און לעבענס-פֿעהיגסטע, וואָס ער פֿער-

מאָגט: די יודישע למודים, אונזערע קולטורעלע רייפטימער און גייסטיגע ווערטשאַצען, דער „מאור שבתורה" אַלס יסוד. די אַלגעמיינע למודים, וואָס וועלען ווערען איינגעפיהרט אינ'ם רעפאָרמירטען נייעם חדר, וועלען ניט אַרויסשטויסען, ווי אין דער „שקאלע", די יודישע למודים. דאָס אַלץ וועט אַריבער דערנאָך בירושה צו דער קומענדיגער אידעאַלער נאַציאָנאַלער שול, וואָס וועט זיך בהדרגה אויסבילדען און אויסקריסטאַליזירען פונ'ם טראַדיציאָנעלען חדר.

מען טענ'עט ווידער: ווי אַזוי וועלען מיר צוטרעטען צו די „מלמדים"? זיי זענען דאָך מענשען פון עלטערן חדר און וועלען אויף דער עלטער זיך ניט נעהמען שטודירען הלכות פעדאַגאָגיק און ראַציאָנאַלע מעטאָדען. דאָס איז ווידער ניט ריכטיג. ניט אַלע מלמדים פונ'ם עלטערן חדר זענען אַזעלכע עמי־הארצים. מיר רעדען דאָ ניט פונ'ם דרדקי־מלמד. דאָס איז געווען באמת אַ מענש, וואָס ווייסט גאָרנישט אויסערן טייטעל און „זאָג, יונגעלע, קמץ אלף אָ" — נור אפילו צווישען די דרדקי־מלמדים ווערען אויך ווינציגער אַזעלכע מלמדים. דער העכערער מין מלמד אָבער, וואָס לערנט שוין תנ"ך, גמרא א. אַז. וו., איז אין גרעסטען טייל אַ מענש, וואָס קאָן גוט לערנען (פערשטעהט זיך, אויפ'ן אַלטען שטייגער און דרך). אויסער די יודישע קענטענישען — זענען אַ סך פון די מלמדים שוין אַ „ביסעל געלאַפט", קוקען בגנלה אַריין אין אַ „השכלה־ביכעל", לייענען אַ צייטונג א. אַז. וו., אַזוי אַז ס'איז דאָ אַ באָדען צווישען זיי צו אַרבייטען, פערשפרייטען פעדאַגאָגישע ליטעראַטור און בעקאַנט זיי מיט די נייסטע ראַציאָנאַלע מעטאָדען און פעדאַגאָגישע געגנ. זיי וועלען גערן זיך צוהערען צו דעם, וואָס מען וועט זיי זאָגען. מיר וועלען אָבער אָנווייזען נאָך אויף א נייעם עלעמענט אין דער מלמדים־סביבה, וואָס איז פאַר אונז זעהר וויכטיג און וואָס אויף איהם דאַרפען מיר אָנשטרענגען אונזער הויפט־אויפמערקזאַמקייט און וואו מיר וועלען געווים האָבען אַנ'ערפאָלג אין אונזער אַרבייט. עמיצער פון די חדרים־געגנער האָט געשריבען, אַז „קיין פרישע קרעפטען ווערען ניט צוגעצויגען צו מלמדות". דאָס איז ניט גאָר אמת. און ווער ס'איז גאָר בעקאַנט מיט'ן יודישען לעבען אין די קליינע שטעדטלעך, האָט זיכער בעמערקט אַ נייעם טיפ פון יודישע מלמדים, דאָס זענען ישיבה־בחורים פאַר'ן פריזיוו אָדער יונגעלייט נאָך דער חתונה, וואָס זענען גאָר וואָס אַראָב פון קעסט און ווייסען ניט פאַר וואָס זיך צו נעהמען. מאַכען זיי זיך לפי שעה אַ „קנעלונג", אַ „מעמד" און לערנען מיט קינדער. אין דער לעצטער צייט וועט איהר בעגעגענען אַ סך אַזעלכע מלמדים אין דער קליינער יודישער שטעדטיל. אָט די האָזיגע

אַלע יונגע עלעמענטען זענען אַלע שזין „משכילים", און זיי זענען זיכער מסוגל צו מקבל זיין אונזער השפעה. ביי זיי וועלען מיר זיין זעהר אָנגעלעגטע געסט.

וואָס איז נגע צום רעליגיעזען און קאָנפעסיאָנעלען נייסט פון „חדר" — מוז מען בעמערקען אָט וואָס: דאָ פערבייט מען די יצרות. מען נעהמט אָן דעם פועל-יוצא פאַר דער סיבה. אויב דער חדר איז געווען ביז היינטיגען טאָג און איז נאָך אויך איצט „רעליגיעז" און „קאָנפעסיאָנעל" — איז דאָס אַ סימן, אַז דער רעליגיעזער געפיהל לעבט נאָך אין די יודישע מאַסען. דאָך דאַרף מען שטענדיג געדענקען, אַז דער ציעל פונ'ם חדר איז שטענדיג געווען ניט „רעליגיעזקייט", נור דשה לערנען. דאָס רעליגיעזע איז געווען, ווי אַ זאַך, וואָס פערשטעהט זיך ממילא. דער „חדר" איז דאָך אַזאַ געזעלשאַפטליכע לעבענס-ערשיינונג, ווי אַלע אַנדערע לעבענס-ערשיינונגען, און איז אונטערגעוואָרפען דעם אַלגעמיינעם געזעץ און מסוגל זיך צו ענטוויקלען, ווי דאָס לעבען בכלל. פאַר-וואָס זשע. מיט וואָס פאַר אַרעלט מיינען אונזערע היסטאָרישע עזאָ-לוציאָניסטען, אַז דער היסטאָרישער ענטוויקלונגס-פּראָצעס וועט פאַרביי-לאָזען דעם „חדר" אָן אַ זייט? דער חדר ענטוויקעלט זיך צוזאַמען מיט'ן יהדישען לעבען און איז זיין אָבשפּיגעלונג. אויף וויפיעל דאָס יודישע לעבען וועט זיך בעפרייען פונ'ם רעליגיעזען שניט, און ס'וועלען אַהין אַריינהדינגען וועלטליכע יסודות — אויף אַזוי פיעל וועט עס זיך אָב-רופען אויך אויפ'ן חדר. דאָס איז אַ היסטאָרישער פּראָצעס, וואָס קומט פון זיך גופא. דער עיקר איז, וואָס אין חדר איז די רעליגיע ניט קיין טענדענץ. אויף וויפיעל ס'לעבט נאָך דער רעליגיעזער געפיהל אין די ברייטע יודישע שיכטען, אויף אַזוי פיעל איז ער אויך דאָ אין חדר און איז דאָרט נאַטירליך. אויב איהר ווילט, איז אַ רעליגיעזע טענ-דענץ דאָ מעהר אין דער „געזעלשאַפטליכער שול", איידער אין „חדר". דאָרט לערנט מען די ביסעל יודישע למודים אין דער פאָרם פון יודי-שע צערעמאָניעס, ווי „זאַקאָן באָזשי" אין גימנאַזיע. דאָרט טראָגען די יודי-שע למודים אַריין רעליגיעזען כאַראַקטער. אין חדר אָבער זענען די רעליגיעזע יסודות מיט די גאַציאָנאַלע אַזוי ענג פערבונדען און פער-איניגט, אַז ס'פיהלט זיך ניט דאָס ספּעציפיש-רעליגיעזע.

וואָס איז נגע די טעכניש-היגיענישע זייט פון חדר — לייקענט דאָך קיינער ניט אָב, אַז מען דאַרף פון גרונד אויס איהם איבעראַנ-הערשען און אויסבעסערן.

אין „חדר" דאַרפען געווים איינגעפיהרט ווערען, פערשטעהט זיך, אויך אַלגעמיינע למודים, וואָס ווערען געלערנט אין יודיש, אין דער מו-

טער־שפּראַך פֿון די ברייטע יידישע מאַסען, וואָס אין איהר בעקומט דאָס יידישע קינד זיינע ערשטע ידיעות און השגות וועגן וועלט, לעבען און מענשען.

נאָר ווי באַלד דער חדר וועט ווערען ליכטיגער, גרוימער און היגיענישער, ווי באַלד ס׳וועלען ווערען אַריינגעטראָגען נייע פּעדאַגאָגישע ראַציאָנאַלע מעטאָדען און ס׳וועלען ווערען איך אַריינגעפֿיהרט אַלגעמיינע למודים, טאָ וואָס זשע וועט בלייבען פֿון אַלטען חדר? — הערען מיר אַ פֿראַגע פֿון די אַנטי־חדר׳ניקעס. וואָס וועט בלייבען? ס׳וועט בלייבען די יידישע נשמה, דער יידישער גייסט, וואָס האָט געשוועבט יאָהרען־לאַנג אויפֿ׳ן דאָזיגען נאַציאָנאַלען אַנשטאַלט; ס׳וועט בלייבען דער אופֿן, ווי צו לערנען די יידישע למודים, דעם לשון־קודש׳דיגען מקור מיט יידישער איבערזעצונג, וואָס האָט זיך אויסגעאַרבייט אין פֿאָלק נאַטירליך און אָרגאַניש, אין משך פֿון כמה חדרות; ס׳וועלען בלייבען די יודישע למודים אַלס יסוד אויך פֿון דער קומענדיגער נאַציאָנאַלער שול, ווי זיי זענען עס אין חדר. עס וועט בלייבען די יידישע שפּראַך אַלס יענע נאַטירליכע שפּראַך, וואָס אין איהר וועט דאָס קינד לערנען די אַלגעמיינע למודים.

רעדען מיר וועגען „יידישע למודים" פֿאַר׳ן בעניטען חדר איצט, ווי אויך פֿאַר דער קומענדיגער נאַציאָנאַלער שול, דאַרפֿען מיר שטענדיג געדענקען, אַז אינטער „יידישע למודים" מאָר מען ניט פֿערשטעהן בלויז יידישע געשיכטע און די נייע שענע ליטעראַטור, ווי אייניגע קורצזיכטיגע יידישיסטען מיינען. אונטער „יידישע למודים" דאַרף מען פֿערשטעהן טאַקע די אַלטע יידישע למודים פֿונ׳ם חדר: תנ״ך, גמרא, מדרש, עין־יעקב׳ א. א. וו. די צאַרטע, איידעלע און בוינזאַמע נשמה פֿונ׳ם יידישען קינד דאַרף אין זיך איינזאַפּען די שענסטע אגדות און לעגענדעס פֿון אונזער אַלטער העברעאישער ליטעראַטור.

די יידישע למודים פֿון חדר זענען וויכטיג נאָך פֿאַר דער ענטוויקלונג פֿון דער יידישער שפּראַך און קולטור, וואָס ווערען ערשט איצט בעשאַפֿען. די יידישע שפּראַך און קולטור דאַרפֿען דיענען אַלס דער המשך פֿון דער אַלטער העברעאישער שפּראַך און קולטור, אַזוי ווי די ארמ׳ישע שפּראַך איז געווען אין איהר צייט. ס׳איז דאָך דעריבער קלאָר, אַז יודיש דאַרף איבערנעהמען פֿון העברעאיש איהר נייסט און טראַדיציעס, אַז אין דער יודישער שפּראַך, ווי אויך אין דער גאַנצער יודישער קולטור דאַרפֿען פֿערשטאַרקט ווערען די עלעמענטען פֿון העברעאיש. אין דער ענטוויקלונג פֿון יודיש האָבען זיך שוין אָנגעמערקט צוויי ווענדונגען: איינע, אַ העברעאיש־יודישע, וואָס אין איהר איז דער

בוי פון די פראַזען און דער גאַנצער נוסח דורכגעדרונגען מיט אַ העב־
רעאישען גייסט. אין אַזאַ יודיש שרייבען די אַלע, וואָס זענען געקומען
צו אונז פון אינעווייניג, פונ׳ם חדר, פון דער ישיבה און בית־המדרש.
די צווייטע ריכטונג. אין אַ דייטשמערישׁ־יודישע, וואָס בעפאַרבט די יודי־
שע שפּראַך מיט אַ דייטשען פאַרב. אין דעם דאָזיגען „דייטשמערישׁ"
שרייבען אָט די אַלע, וואָס זענען צו אונז געקומען פון דרויסען. ס׳פער־
שטעהט זיך, אַז מיר, אַלס בויער פון דער נייער יודישער קולטור, דאַר־
פען זעהן פערשטאַרקען די ערשטע העברעאישע ריכטונג. אַ קולטור
ווערט אָבער ניט בעשאַפען מיט איין מאָל. דאָס איז אַנאַרבייט לדורות.
ווילען מיר, אַז אונזערע קינפטיגע קינסטלער און דענקער זאָלען שאַ־
פען אין דעם העברעאיש־יודישען גייסט, ווי שלום־עליכם, פרץ, מענדעלי,
א. אז. וו., דאַרפען מיר זיי געבען צו פערזוכען פונ׳ם „מאור שבתורה",
דאַרפען מיר זיי נאָך קליינערהייד אַריינפיהרען אינ׳ם היכל פון אונ־
זערע אַלטע, רייכע אוצרות. און די דאָזיגע אויפגאַבע דאַרף ערפילען
דער נייעה חדר, וואָס דאַרף זיך הערהויבען ביז צו דער מדרגה פון
אַ נאַציאָנאַלער פאָלקס־שול.

דער אייסגעבעסערטער יודישער חדר, וואָס וועט אין זיך איינ־
האַלטען און איינהיטען דאָס סאַמע בעסטע, געזונדסטע און לעבענס־
פעהיגסטע, דעם נאַציאָנאַלען גייסט פון די יודישע למודים און דעם
פאָלקסטימליכען כאַראַקטער און לערן־אופנים, וואָס איז געווען אין אַל־
טען טראַדיציאָנעלען חדר, און וועט אַריינפיהרען די אַלגעמיינע למודים
אין יודיש; וואָס וועט ווערען אין סאַניטאַר־היגיענישען פּרט ליכטיג,
ציכטיג, גערוים; וואָס וועט איינשטעלען יודיש אַלס די אונטערהיכטס־
שפּראַך און וואָס וועט אַריינטראָגען אין זיין לעבענסגאַנג די נייסטע
פעדאַגאָגישע כללים און גענג — דער דאָזיגער בענייטער חדר וועט זיין
דער קערנדיל, וואָס פון איהם וועט אויסוואַקסען די קומענדיגע איינהייט־
ליכע, נאַציאָנאַלע פאָלקס־שול, וואָס וועט מחנך זיין גאַנצע מענשען
און שטאָלצע, בעוואוסטזיניגע יודען.

צייט, כ׳לעבען, אויפהערען זיך אַמפערן און זיך געהמען פאַר
דער אַרבייט!

פון דער רעדאַקציע:

מחמת דוחק אין אָרט מוז דער צווייטער אַרטיקעל וועגען חדר פון אנדער
שטאַנדפונקט אָבגעלעגט ווערען ביז׳ן קומענדיגען בוך.

ש. גינזבורג.

אויסזיכטען.

ווי שווער און נודנע עס איז ניט די צייט, וואָס רוסלאַנד שטעהט איצט אויס, איין מעלה האָט זי אַלענפאַלס: די לעצטע עטליכע יאָהרען האָבען קלאָרער געמאַכט געוויסע בעציהונגען, ברייט אויפגעדעקט געוויסע פּאָליטישע און סאָציאַלע שטרעבונגען, וואָס זענען פריהער געווען שוואַך אויסגעדריקט, אַהיפגעבראַכט אויף דער ליכטיגער זעלט אַזעלכע ערשיינונגען, וואָס זענען געווען העט-ווייט בעהאַלטען אין די געאָלשאַפטליכע טיעפענישען. פולשטענדיג קלאָר איז, למשל, געוואָרען דר פּאָליטיק פון דעם פריצישען קלאַס, זיין גאַנצער „אני מאמין" און טאַקטיק. די ענטוויקלונג פון דער שוואַרץ-מאהדיגער בעוועגונג האָט בעוויזען, אַז בלויז מיט דער ווירקונג פון דרויסען אַליין איז אונמעגליך צו דערקלערען איהר ענטשטעהונג און גאַנג, אַז מיר האָבען דאָ צו טון מיט אַזאַ ערשיינונג, וואָס האָט געוויסע וואָרצלען אין דער פסיכיק און לאַגע פון די נידעריגסטע געזעלשאַפטליכע עלעמענטען. עס זענען פון דאָסניי ענטשטאַנען אַזעלכע שטימונגען, וואָס ערשט מיט אייניגע יאָהר צוריק איז מען געווען פולקים איבערצייגט, אַז זיי זענען פערשוואונדען אויף אייביג, אָהן שום האָפנונג אויף תחית-המתים. נאָכמעהר: עס האָבען זיך ביי-וויזען סמנים פון אַזהינע מיני שטימונגען, וואָס מכח זיי האָט מען שטענדיג געהאַלטען, אַז אינ'ם געבילדעטען טייל רוסלאַנד זענען זיי כלל אונמעגליך. אַז פון זיי איז די רוסישע אינטעליגענץ אַלענפאַלס בעהיט.

פון די נייע געזעלשאַפטליך-ליטעראַרישע שטימונגען, וואָס האָבען זיך אַרויסגעוויזען אין די לעצטע עטליכע יאָהרען און ווערען אַלץ מערקבאַרער, איז כדאי עטוואָס נעהנטער זיך אָבצושטעלען אויף יענע, וואָס גרופירען זיך אַרום „רוסקאַיאַ מיסל", „רוסקאַיאַ מאָלוואַ" און טרעטען אָפטמאָל אַרויס אויך אין אַנדערע צייט-שריפטען. עס איז הרלאַוויס ניט קיין צופעליגע זאַך, וואָס גראָה פ. סטרוזע, דער רעדאַקטאָר פון „רוסקאַיאַ מיסל" און איצט אויך דער ראש המדברים אין „רוסקאַיאַ מאָלוואַ", איז געווען דער אָנפיהרער פון דער נייער שטרעמונג. וואָס מען זאָל ניט רעדען פון סטרוזע'ן, איינס קאָן מען ביי איהם ניט אָבנעהמען: עה פערמאָגט אַ בעזונדער חוש, אַ זעלטענע פעהיגקייט צו דערפיהלען יענע נייע שטימונגען, וואָס וואַקסען ערשט אָן אין דער געזעלשאַפט, בעת זיי זענען נאָך קוים מערקבאַר פאַר אַ געוועהנליכער אויג, בעת זיי האַלטען נאָך ביים געבוירען ווערען. מיט פיעל יאָהרען צוריק, ווען עס איז נאָך געווען זעהר ווייט פון דער קלאָרער ווענהונג אין דער רוסישער אינטעליגענץ פון „נאַראָדניטשעסטוואָ"

צום מאַרקסיזם, האָט סטהאָלע דער ערשטער פערפיהרט דעם שטרייט, וואָס האָט זיך שפּעטער אַזוי שטאַרק צעפלאַקערט. דערנאָך האָט אין סטרו־בעס „אָסוואָבאָזשדענייע" בעקומען דעם ערשטען אויסדרוק, יענץ הויפּט־געוויסט, וואָס אַ טייל רוסישע געזעלשאַפט (די שפּעטערדיגע קאַדע־טען) האָט געלעגט אויף די ריין־פּאָליטישע אויפגאַבען פון דער פרייהייטס־בעוועגונג. און שפּעטער, קוים האָבען זיך נאָכ'ן שטורם פון יאָהר 1905 ביי אַ טייל אינטעלוגענץ בעוויזען סמנים פון מיעדקייט און אָבהענגיג־קייט, האָט סטרוּווע ווידער דער ערשטער אויסגעדריקט די נייע געזעל־שאַפטליכע שטימונג („פּאָליאַרנאַיאַ זוועזדאַ"). און עס איז דערביבער קיין חידוש ניט, וואָס אויף די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון דערזעלבער שטימונג האָט ראשית־כל געפונען אידה פערטרעטער ווידער אין סטהאָלע'ן — ער איז דער ערשטער אַרויס מיט יענער ריכטונג, וואָס דער פּאַסענדסטער נאָמען פאַר איהר איז: „נאַציאָנאַל־ליבעראַליזם".

אין פּאָליטישער הינזיכט האָט זיך די ריכטונג אָנגעהויבען מיט הרטה־שטימונג, מיט אָבטרייסלען זיך פון „לינקס" אָבגרעניצען זיך פון „אַטאָפּיעס" און מיט'ן לאָזונג: רעאַלע אַרבייט! פון דאַנען איז שוין געווען איין טריט — אַרויסצוגעפינען געוויסע מעלות אין דער העגירונגס־פּאָליטיק פון „בערהיגונג", און דערנאָך איז מען פּאַמעליך הערגאַנגען בין יענע שבחים און ליבגעזאַנגען צו סטאָליפּינ'ען, וואָס מיט זיי איז איזגאָיעוו אַרויס אין סטרוּווע'ס „רוסקאַיאַ מיסל". שלום־מאַכערייַ מיט די שטאַרקע, לעכצעניש נאָך „געאייניגטער אַרבייט" מיט זיי, וואָסערע פּשרות און הנחות אַזוינס זאָל נישט קאָסטען, גרעניצלויזע מעסיגקייט און אָפּאָרטוניזם אָהן אַ שיעור — דאָס איז דער ווייטערדיגער גאַנג פון דער ריכטונג.

זי איז אָבער נישט סתם „ליבעראַל", נאָר — „נאַציאָנאַל־ליבעראַל". און אויף דערינען האָט זי ניט מיט אַמאָל אַרויסגעוויזען אידה גאַנצע מדות, נאָר געגאַנגען פּאַמעליך, מדרגות־וויז. ראשית־כל האָט מען אָנגעהויבען מיט התלהבות צו טענ'ען מכח שאַפען אַ „גרויס־רוסלאַנד" („וועליקאַיאַ ראָסיאַ), אויפ'ן שטייגער פון גרויס־בריטאַניען, וואָס האָט דורך פרייהייט און זעלבסט־פערוואַלטונג פעסט צונויפגעבונדען אין איין משפחה אַ גאַנצע רייה פעלקער און לענדער. דערנאָך איז דער ענגלישער מוסטער עפּיס פערשוואונדען, און עס איז פערבליבען דער אידעאַל — סתם „גרויס־רוסלאַנד", וואָס מוז ווערען מעכטיג און פערנעהמען אַ גע־הערינגען, ווירקזאַמען אָרט אין דער וועלט־פּאָליטיק. ממילא האָט מען זיך שטאַרק פעראינטערעסירט מיט'ן מיליטער און פלאָט, און דער ענין „אָבאָ־ראָנע" איז געוואָרען דאָס איבערשטע אין שטייסעל. אין דעם צוויי־בונד:

„נאַציאָנאַל“ אין „ליבעראַל“ האָט דער לעצטער שותף אין גילען בעקומען אַ מין סלאָטע, דערפאַר אָבער האָט דער ערשטער באַלד אָנגעהויבען צו וואַקסען אין דער ברייט און אין דער לענג. סטרוגע האָט אָנגעהויבען צו פּרעדיגען, אַז חסלאַנד, דערהויפּט די רוסישע אינטעליגענץ, מוז בעווייזען איהר „נאַציאָנאַלען פּנים“. אין גילען האָבען מיר בעקומען צו זעהן, וואָס אַזוינס דאָס בעדייט. בערדיאַיעוו איז אַחיס אין „רוסקאַיאַ מיסל“ מיט אַנאַרטיקעל, וואו ער בעגרינדעט—דעם אַנטיסעמיטיזם; אמת, ער פּרעדיגט דאָרטען, חלילה, ניט קיין פּראַקטישען, טעטיגען אַנטיסעמיטיזם, ער איז מסכים, אַז מען דאַרף ניט קיין פּאָגראָמען, בעגרעניצונגען קעגען יודען, — ער איז נור אויסען צו דערקלערען און בעווייזען, אַז די קריסטליכע וועלט מוז ממילא זיין קעגען יודען, מוז זיין הרלגעדרונגען מיט אַנטיסעמיטיזם, מיט אַ „קולטורעלער“ יהענגפיינדשאַפט, אַנדערש איז עס גאָר ניט מעגליך. ביסלעכוויז איז מען הערגאַנגען אויף צו אַנדערע „אינאָראָדצעס“. סטרוגע האָט געזאָרפען אַ חשד אויף די „אוקראַאינצעס“ און האָט דערקלערט, אַז אין דער מאַלאָראָסישער שפּראַך און ליטעראַטור שטעקט טאַקע אַ סכנה פאַר דער רוסישער קולטור. פילאָסאָפאָוו האָט דאָ ניט לאַנג אין איינעם פון זיינע אַרטיקלען, רעדענדיג אין נאָמען פון דער רוסישער „אינטעליגענץ“, געגעבען צו וויסען די רוסישע מאַחמעדאַנער — טאָטערן: „מיר פלעגען מוחל זיין אייערע חטאים, לעגענדיג אונזערע האָפנונגען אויף די יונג-טערקען, אַז זיי וועלען בענייען די מאַחמעדאַנישע וועלט“. מען האָט, הייסט עס, אָנגעהויבען זוכען „חטאים“ אויך ביי די טאָטערן — חטאים, וואָס ווייטער „מוחל זיין זיי“ קאָן מען שוין, אפנים, מעהר נישט. פרעמדע דענען זינדיג — אַלץ אָבער, וואָס אייגענס, איז ליעב און וואיל. „די רוסישע ביוראָקראַטיע — שרייבט „רוסקאַיאַ מאָלוואַ“ — איז אונזער ביוראָקראַטיע, דער רוסישער סוד — איז אונזער סוד“...

מען איז אָבער ניט נור גוט, נאָר אויך פרום. צוגלייך מיט בעווייזען דעם „נאַציאָנאַלען פּנים“ איז מען פערטיעפט אין „גאָט-זוכערייען“, אין קירכליכע פראַגען. בולגאַקאָוו וויל מתקן זיין דאָס רוסישע לעבען חזרך אמונה, יראת שמים, ער און זיינע חברים לעכצען נאָך אַ פאַטערלאַנד, ווי אין די אַמאָליגע גוטע מאָסקווער צייטען.

אַלץ. וואָס אייגענס, איז ליעב און גוט, — אַחיץ נור דער רוסישער אינטעליגענץ, דערהויפּט דער ראַדיקאַלער. אין די בעריהמטע „וועכי“ איז סטרוגע מיט זיינע אָנהענגער אַרויסגעטרעטען קעגען איהר מיט אַ גאַנצען אַרסענאַל בעשולדיגונגען, וואָס זענען דערנאָך געוואָרען אַלץ גרעסער אין שאַרפער: זי, די אינטעליגענץ, האָט ניט קיין „מלוכה-געפיהל“, ציהט ניט איהר יניקה פון ווירקליכען לעבען, איז אוטאָפּיסטיש, אַנטי-

נאַציאָנאַל, לייכטזיניג-אונרעליגיעז, בטל׳ניש א. אז. וו., א. אז. וו. און די ישועה פאַר רוסלאַנד וועט קומען ניט פון׳ם אינטעליגענט; אויך ניט פון׳ם פאָלק, נאָר — פון דעם סוחר, פון דעם פאַבריקאַנט, דעם שטאַר־קען, דעם טעטיגען, דעם פּראַקטישען. דער סוחר, דער אונטערנעהמער — ער איז די שיינדעל, אין איהם איז קאָנצענטרירט רוסלאַנד׳ס גאַנצע האָפנונג. דיענט איהם, העלפט איהם, לערנט זיך ביי איהם, נעהמט זיך אַראָב אַ מוסר פון איהם: „עס ווילט זיך — האָט די טעג געשריבען „רוסקאַיאַ מאָלוואַ" — זאָגען צו דער רוסישער יוגענד: געדענק, ווערט פאַבריקאַנטען און הענדלער, בויט פאַבריקען און זאַוואָדען, וואָרום ס׳איז ניטאָ איצט קיין העכערע, איידעלערע אַרבייט פאַר יענע, וואָס ווילען דיענען דיער לאַנד, זייער פאָלק..."

דאָס זענען, בכלל גערעדט, די הויפּט-שטריכען פון דער נאַציאָנאַל־ליבעראַלער שטימונג, וואָס ווערט אַלץ דייטליכער אין אַ טייל רוסישע געזעל־שאַפט און ליטעראַטור. און אַז איהר פערטיעפט זיך מעהר אין די גרונד־פונקטען פון דער ריכטונג, וואָס מיר האָבען אָקאָרשט כאַראַקטעריזירט, אַז איהר קוקט זיך צו צו זיי נעהענטער, — קומט אייך ניט־ווילענדיג אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, אַז דאָס איז אייך עטוואָס בעקאַנטס, איהר האָט עס שוין ערגיץ־וואו געזעהן, און באַלד שטויסט איהר זיך אָן: דאָס איז דאָך — די „נאַראָדאָווע דעמאָקראַטיע"; די „נאַראָדאָווע דעמאָקראַטיע" מיט אַלע איהרע דויפּט־סמנים: „אונגאָדאַ", שלום־מאַכערייען אָפּאָרטוניזם, שנאה צו „פרעמדע", נאַציאָנאַליזם, בורעים־פאַלען פאַר דער בורזשואַזיע, קלעריקאַליזם א. אז. וו. איהר וועט זאָגען: סטרובע האַלט נאָך ניט פולקום ביי דאָס אַלץ. פערגעסט אָבער ניט, אַז מיט צעהן יאָהר צוריק איז דמאָווסקי נאָך אויך נישט דערגאַנגען צו די אַלע זאַכען, וואָס ביי זיי האַלט ער שוין איצט. די „דעמאָקראַטיע" האָט זיך דעמאָלט ביי איהם נאָך ניט אויסגעוועבט, און די „נאַראָדאָוואָסט" האָט נאָך ניט פערנומען דעם אָרט, וואָס איז געוואָרען פולקום ליידיג. דאָס אייגענע וועט געשעהן אויך מיט דעם רוסישען „נאַציאָנאַל־ליבעראַליזם", וואָרום ער פערמאָגט ביכולת אַלע נויטיגע עלעמענטען פאַר אַזאַ צו־קונפט. זיין ליבעראַליזם וועט וואָס ווייטער אַלץ מעהר פאַלען, און דער נאַציאָנאַליזם — שטייגען. מען דאַרף ניט זיין קיין נביא, כדי פאָרויס־צוזעהן, אַז אין רוסלאַנד האַלט ביים געבוירען ווערען אַ מין „נאַראָדאָווע דעמאָקראַטיע". געזעלשאַפטליכע עלעמענטען און שטימונגען זענען דע־ריף פאַרהאַן גענוג. עס איז אַ קורצזיכטיגקייט, ווען מען רעכענט, אַז „נאַציאָנאַליסטען" זענען נור די קרופּענסקיס, מאַרקאָווס, מענשיקאָווס וכדומה. זייער „נאַציאָנאַליזם" האָט אַ בעזונדערע ביי־טעם, אַ זאָאָלאָגישען,

אָבער זיי זענען ווייט ניט די איינציגע „נאַציאָנאַליסטען" שוין איצט, און ווער רעדט שוין אין דער צוקונפט. דערמאָנט זיך די סדרה „נעאָ־סלאַוויזם", וואָס האָט זיך אָפּגעשפּיעלט מיט אַ פּאָר יאָהר צורוק. און וואו עס האָבען זיך בעטייליגט ניט בלויז באָברינסקי, נאָר אויך מאַקלאַקאָוו און זיין־גלייכען. הערט זיך צו צו די רייד, וואָס קומען וועגען דער מלחמה אויף באַלקאַן־אינזעל, איצט פאָר אין פעטערבורג — נישט ביי די באָברינסקיס און מאַרקאָווס, נאָר אויף פערזאַמלונגען פון אינ־טעליגענטען, וואו שיער ניט נעלטיגע „טרודאָוויקעס" און סאָציאַל־דע־מאָקראַטען טענ'ען מיט היץ וועגען דעם „קאַמפּף צווישען צלם און האַלב־מאָנד"; הערט זיך צו צו דעם „הורא־פּאַטריאָטישען" טאָן און צו דער פּויקעריי, וואָס הערשט איצט צוליעב דער טערקיש־סלאַווישער מלחמה אין דער רוסישער פּרעסע — נישט נור אין „נאָוואָיע וורעמיאַ", נאָר אויך אין ליבעראַלע צייטונגען. צי פיהלט איהר ניט געניי, אַז עס וואַקסט אין דער געזעלשאַפט און קרעפטיגט זיך אַ נאַציאָנאַליסטישע שטימונג?

אויב דער נאַציאָנאַליזם פון די געדריקטע אומות קאָן ווערען אַ רעאַקציאָנערע קראַפט (דאָס בעווייזט אונז די איצטיגע בעציהונג אין פּוי־לען צו יודען), לעהרנט אונז די היסטאָריע, אַז דער נאַציאָנאַליזם פון די הערשענדע אומות איז שטענדיג רעאַקציאָנער. און ס'פערשטעהט זיך ממילא, אַז דעם טעם פון דער קומענדיגער רוסישער „נאַראָדאָוו דעמאָקראַטיע" וועלען די ערשטע דערפיהלען מיר, יודען. דאָס מוזען מיר קלאָר וויסען און האָבען אין זינען שוין איצט, בעת עס הייבען זיך אָן בעווייזען איהרע ערשטע סמנים. וואָרום פערמאַלען די אויגען אויף דער צוקונפט און לעגען זיך פויגעלעך אין בוזעם איז אין דער פּאָ־ליטיק ניט וועניגער פאַלש און שעדליך, ווי אין פריוואַט־לעבען, און אפשר נאָך פיעל שעדליכער.

ר. מיצקון.

ארבייטער־פערזיכערונג

די נייע געזעצען וועגען אַרבייטער־פערזיכערונג פון 23־טען יוני 1912, אַלס אַ ווייטערדיגער שריט אויפ'ן וועג פון דער אַרבייטער־געזעצגעבונג אין רוסלאַנד, פילען טאַקע אויס אַ ניטווענדיגע בעדערפעניש. און באמת'ן, סיי די רעגירונג, סיי די אונטערנעהמער, און נאָך מעהר די אַרבייטער פילען שוין לאַנג איהר אונבעהיגטע ניטווענדיגקייט. דאָס איז צו זעהן הערפון, וואָס נאָך אין יאָהר 1903 האָט דער גאָסוד. סאָוועט אויפגעגעבען דעם פינאַנץ־מיניסטער אויסצואַרבייטען אַ פּראָיעקט וועגען אַבליגאַטאָרישער פערזיכערונג. אויף דער מאַניפעסט פון 14־טען דעצעמבער 1904, וואָס שטעהט אויפ'ן גרעניץ פון רוסישען „פריהלינג", האָט אָנערקענט איהר ניטיגקייט. די קאַפּיטאַליסטען וויהר האָבען אָנערקענט די ניטיגקייט פון דער פערזיכערונג ניט בלויז אין זייערע פיעל דאָקלאַדען פון יאָהר 1906 — דעמאָלט, בשעת די גאַנצע וועלט איז געווען ליבעראַל, — נאָר אויך אַ סך פריהער. שוין אין די 80־גער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט האָט די „געזעלשאַפט צו אונטערשטיצען די רוסישע אינדוסטריע און האַנדעל" אויפגעגעבען אַ בעזונדער קאָמיסיע אויסצואַרבייטען אַ געזעצפּראָיעקט וועגען אַבליגאַטאָרישער פערזיכערונג, וואָס איז דערנאָך אָבגעשיקט געוואָרען אין פינאַנץ־מיניסטעריום. דער צוזאַמענפאָהר פאַר האַנדעל און אינדוסטריע פון יאָהר 1896 אין ניזשני האָט זיך אויך אַרויסגעזאָגט דערפאַר א. א. וו. וואָס איז שייך צו די אַרבייטער, האָבען זיי געפיהרט אויף דעם באָהען אַ שטענדיגען קאַמפּף, וואָס האָט, ליט ווי עס שטעהט געשריבען אין דער ערקלערונגס־שריפט צום געזעצפּראָיעקט, וואָס איז געוואָרען אַריינגעטראָגען אין גאָס. דומע, געבראַכט דערצו, אַז אין אַ סך ערטער ווערט אַריינגעטראָגען אינ'ם אַרבייטער־אָבמאַך אַ פּונקט וועגען הילף פאַר די אַרבייטער אין דער צייט פון אַ קראַנקהייט. אַרבייטער־פערזיכערונג איז אויך שטענדיג געווען איינער פון די ווילטיגסטע פּונקטען אין דער פּראָגראַם־מינימום פון אַלע אַרבייטער־פּאַרטייען. און דאָך איז דער נייער געזעץ וועגען אַרבייטער־פערזיכערונג ניט אַזוי גיך דורכגעפיהרט געוואָרען. אַריינגעטראָגען געוואָרען אין דומע איז דער פּראָיעקט שוין אין יאָהר 1908, אין דער „שטילער צייט" איז ער זיך רוהיג געלעגען אין דער קאָמיסיע, און ערשט בשעת עס האָבען זיך ווידער אָנגעהויבען די כסדר'דיגע שטרייקען, וואָס האָבען בעוויזען אויף אַנ'אויפלעבונג אין דער אַרבייטער־בעוועגונג, האָבען די ביוראָקראַטיע און די דומע געפונען פאַר גוטיג חוהלצופיהרען דעם געזעץ.

* *
*

די געזעצען וועגען אַרבייטער־פערזיכערונג רופט מען אָן אומעטום אויף אַנדערש: מלוכה־פערזיכערונג אָדער סאָציאַלע פערזיכערונג. איז אָבער מיטיג אויפצוקלערען, ווי ווייט דער דאָזיגער נאָמען איז דיכטיג. מ'זאָלט טאַקע געקאָנט אָנרופען די דאָזיגע פערזיכערונג אַ מלוכה־פערזיכערונג, אויב די מלוכה זאָלט פאַר איהרע אייגענע מיטלען, זאָם זי נעהמט זיי פון איהרע אַלגעמיינע הכנסות, געגרינדעט ספעציעלע אַנשטאַלטען אויף צו פערזיכערן די אַרבייטער אין אַלע פאַלען פון קרענק, קערפּער־שעדיגונג, וכדומה. אַזאַ מין פערזיכערונג איז נאָך לעת עתה אין ערגיץ ניט איינגעפיהרט. נאָר מען רופט עס אָן מלוכה־פערזיכערונג דערפאַר, ווייל הרוך בעשטימטע געזעצען צוזינגט די מלוכה די אַרבייטער און אונטערנעהמער איינצופיהרען די פערזיכערונג אויפ'ן יסוד פון די דאָזיגע געזעצען. אַזוי איז די פערזיכערונג קעגען קראַנקהייטס־פאַלען אין דייטשלאַנד בעצם נאָר אַ געגענזייטיגע פערזיכערונג פון די אַרבייטער, וואָס די אונטערנעהמער מוזען מעהר ניט צוצאָהלען 1/3 פון דער פערזיכערונגס־סומע. די פערזיכערונג קעגען אונגליקס־פאַלען איז, ווידער, נור אַ געגענזייטיגע פערזיכערונג פון די אונטערנעהמער אויף די הוצאות, וואָס עס דאַרף קאָסטען די בעפרידיגונג פון די געשעדיגטע אַרבייטער. און נאָר אין דער פערזיכערונג קעגען אַלטקייט און אינוואַלידען־צושטאַנד איז פאַרהאַן מיט אַ'אמת אַ שטיקעל מלוכה פערזיכערונג, ווייל די מלוכה איז מוסיף צו 50 מאַרק אַ יאָהר צו דער פערזיכערונגס־סומע, וואָס עס צאָהלען איין די אַרבייטער און די בעלי־בתים.

אין דער איצטיגער צייט זענען פאַרהאַן עטליכע מינים פון סאָציאַלער פערזיכערונג: 1) קעגען קראַנקהייט, 2) קעגען אונגליקס־פאַלען, 3) קעגען אַלטקייט און אינוואַלידען־צושטאַנד, 4) פערזיכערונג פון יתומים און אלמנות פון די אַרבייטער, 5) פערזיכערונג פון געזינערינס, 6) פערזיכערונג קעגען אַרבייטס־לוזיגקייט. פון זיי זענען איינגעפיהרט אין דייטשלאַנד, למשל, נאָר די ערשטע פיער מינים (דער פערטער ערשט אין יאָהר 1911). די רוסישע געזעצען פון יאָהר 1912 זענען שייך נאָר צו די ערשטע צוויי מינים: 1) פערזיכערונג קעגען קראַנקהייט, און 2) קעגען אונגליקס־פאַלען, און זיי שטעהען אָב, אויף אַזאַ אופן, אין זייער סאָציאַלער בעדייטונג פון זייערע מערב־אייראָפּעאישע מוסטערן, הגם אויף זיי האָט ליעב זיך סומך צו זיין די ערקלערונגס־שריפט, בלהי צו פערענטפערן געוויסע פונקטען פונים געזעץ.

בלדי בעסער אויפצוקלערען די פראגע וועגען זייער עצם מהות און בעדייטונג, איז ווילטיג לאָטש בקצור פעסטצושטעלען, ווי אַזוי איז איינגעשטעלט די אַרבייטער-פערזיכערונג אין דייטשלאַנד און עסטרייך, און איך — וואָס אַזוינס האָט פריהער עקסיסטירט אין רוסלאַנד אויף יענע געביטען, וואָס דאַרפען איצט ווערען רעגולירט לויט דעם נייעם געזעץ. פון די פיער מינים אַרבייטער-פערזיכערונג אין דייטשלאַנד האָבען די ערשטע דריי שוין אַ בכבוד'יגע געשיכטע פון 30 יאָהר. דער געזעץ וועגען פערזיכערונג קעגען קראַנקהייט איז געבויט אויפ'ן יסוד, אַז איטליכער אַרבייטער, וואָס פאַר איהם איז ער גילטיג, מוז זיין פערזיכערט אין אַ קראַנקען-קאַסע. די איינצאָהלונגען פון די אַרבייטער בעטרעפען אַ'ערך 3—4 פּראָצ. פון זייער אַרבייטס-לוין, צוזאַמען מיט די איינצאָהלונגען פון די אונטערנעהמער 4¾ — 6 פּראָצ. דער קראַנקער אַרבייטער איז פערזאָרגט מיט אומזיסטיגער מעדיציניש'ער הילף פינ'ם ערשטען טאָג אָן און געלד-שטיצע אין דער צייט פון קראַנקהייט בעקומט ער אין בעטרעף פון אַ העלפט שליחות (טיילמאָלס ווינציגער) פינ'ם 3-טען טאָג אָן, אָבער ניט לענגער פון 26 וואָכען נאָכאַנאַנד, אָדער 30 וואָכען אין פערשיידענע צייטען. געוויסערינס בעקומען הילף אין שטיצע אין משך פון 2 וואָכען פאַר'ן דאָבען און 6 וואָכען נאָך דעם. אויב דער פערזיכערטער שטאַרבט, בעקומט זיין פאַמיליע שטיצע אין בעטרעף פון 20-טאָגיגער שליחות אויף די הוצאות פון דער קבורה. לויט די תקנות פון די קראַנקען-קאַסעס קאָנען די מינימאַלע מאָסען פון דער הילף און שטיצע פערגרעסערט ווערען ביז אַ יאָהר און ביז ¾ פון דער שליחות, ביז אַ 40-טאָגיגער שליחות אויף דער קבורה. שטיצע קאָן אויך ווערען אַרויסגעגעבען פון ערשטען טאָג פון דער קרענק און אפילו פאַר די טעג, וואָס מען אַרבייט ניט.

זעהר ווילטיג איז דער קרייז פון די פערזאָנען, וואָס די פערזיכערונג געהמט אַרום. חוץ די פערזאָנען, וואָס אין רוסלאַנד וועלען זיי זיין פערזיכערט, איז אין דייטשלאַנד די פערזיכערונג אַ מוז-זאַך פאַר אַ גרויסען קרייז אַרבייטער. אַהער געהערען האַנדווערקער-געהילפען און לעהרינגלעך, אַלע מינים בוי-אַרבייטער, טראַנספּאָרט-אַרבייטער, אַרבייטער אין פישעריי און זאַלץ-גרובען, אין שיפערי, די טעכנישע אַרבייטער ביי פּאָסט און טעלעגראַף, אויך ערד-אַרבייטער, לויט דער בעשטימונג פון די אָרטיגע רעגירונגען און זעלבסטפערוואַלטונגען וכדומה. אין די דאָזיגע צוויגען ווערען אַריינגענומען אַלע אונטערנעהמונגען, וואָס פערמאָגען ניט ווינציגער פון 10 אַרבייטער. דער געזעץ ווידער וועגען פערזיכערונג קעגען אינגליקס-פאַלען איז גילטיג פאַר אַלע אונטערנעהמונגען מיט צוויי שטענדיגע אַרבייטער, און ביידע געזעצען אינאיינעם זענען גילטיג אויך

פאַר דער הויז-אינהסטריע און פאַר די פאַמיליען-מיטגלידער, וואָס אַרבייטען ניט געדונגענערהייד. אַנ'אַרבייטער, וואָס איז אַרויסגעטראָטען פון דער קאַסע, ווייל ער האָט אָנגעוואָהרען זיין שטעל, פערלירט ניט זיין רעכט אויף שטיצע אין משך פון די ווייטערהיגע דריי וואָכען. די קראַנקען-קאַסעס זענען אויף מחויב צו העלפען די געשעדיגטע אין משך פון די ערשטע 13 וואָכען. נאָכ'ן אונגליקס-פאַל.

די דייטשע פערזיכערונגס-געזעצען זענען נאָך אויך ווייט פון אידעאַל, הגם זיי נעהמען אַרום אַ סך אַרבייטער, און הגם די קראַנקען-קאַסעס האָבען אַנ'אונגעהייערן ביזדושעט, און די אונטערנעהמער גיבען אויס אַ סך אויף צו בעפרידיגען געשעדיגטע אַרבייטער. פאָלגענדע ציפערן וועלען דאָס קלאָר בעווייזען. אינגאַנצען זענען געווען קראַנקען-קאַסעס אין דייטשלאַנד אין יאָהר 1905 23,127 מיט 11,184,476 מיטגלידער. זייער הכנסה איז געווען 266,912,673 מאַרק, און זייער הוצאה 253,835,378 מאַרק. דערפון 118,333,778 אויף מעדיצינישער הילף, 102,816,975 אויף געלד-שטיצע פאַר קראַנקע. די אַלגעמיינע סומע פון די הוצאות פאַר די 20 יאָהר פון 1885 — 1905 האָט דערגרייכט צו דער קאָלאָסאַלער ציפער פון 2,806,221,442 מאַרק. די צאָהלען בעווייזען אויך, אַז בהדרגה איז אַלץ אויסגעבעסערט געוואָרען דער אופן צו געבען מעדיצינישע הילף. אַזוי איז אויסגעקומען הוצאות:

יאהר	קראַנקהייטס-טאָג מאַרק	קראַנקהייטס-פאַל מאַרק
1885	1,88	26,41
1895	2,26	38,77
1905	2,72	53,07

רעדען מעהר וועגען נוצען פון דער דייטשער אבליגאַטאָרישער פערזיכערונג איז איבעריג. די ציפער רעדען געגען פאַר זיך. נאָר אויך דאָ זענען פאַרהאַן אַ סך חסרונות, וואָס די גרעסטע פון זיי זענען: 1) וואָס אַ גאַנצע רייה אַרבייטער-קאַטעגאָריעס, ווי ערד-אַרבייטער און אַרבייטער אין דער הויז-אינהסטריע*, געהען ניט אַרונטער אונטער דעם ריי כ ס-ג ע ז ע ץ, וואָס איז גילטיג אין גאַנץ דייטשלאַנד, 2) וואָס די שטיצע בעטרעפט ניט די פולע שליחות, 3) וואָס די קאַסעס זענען איינגעטיילט אין אַכטערליי פערשיידענע טיפען, און וואָס די הוצאות אויף זייער פערוואַלטונג זענען צו גדיים (אין יאָהר 1905 האָבען זיי בעטראָפען 14167.326 מאַרק, דאָס איז 5,7 פּראָצ. פון דער אַלגעמיינער סומע פון די הוצאות).

* בערך עטליכע מיליאָן.

4) וואָס די קראַנקען-קאַסעס טראָגען די הוצאות אויף צו היילען די גע־שעדיגטע אין משך פון די ערשטע 13 וואָכען און 5) וואָס די אַרבייטער גופא קומט אויס אָבצורייסען צופיעל געלד פון זייערע קנאַפּע פערדיענס־טען אויף אויסצוהאַלטען די קאַסעס. וועגען דער גרויס פון די אַרבייטער־איינצאָהלונגען דערצעהלען פאָלגענדע ציפערן. אין משך פון 18 יאָהר 1885—1902 האָבען די אַרבייטער איינגעצאָהלט פאַר קראַנקהייטס-פערזיכע־רונג 1588 מיליאָן מאַרק, און אין איין יאָהר 1902 האָבען די אַרבייטער אַריינ־געטראָגען 151 מיליאָן מאַרק.

איצט לאָמיר זעהן, ווי איז געווען אַוועקגעשטעלט די מעדיצי־צינישע הילף אין קראַנקהייטס-פאַלען פאַר אַרבייטער אין רוסלאַנד ביז דער איינפיהרונג פון די נייע געזעצען. לויט דעם געזעץ פון יאָהר 1866 האָבען די אונטערנעהמער געמוזט טראָגען אַלע הוצאות אויף מעדיצינישער הילף. אין די פאַבריקען האָבען געמוזט זיין קראַנקען־הייזער, אויסגערעכענט אַזוי, אַז אויף איטליכע 100 אַרבייטער זאָל אויס־קומען צו איין בעטיל. נאָר דער דאָזיגער געזעץ איז ווינציג וואָס אָפּ־געהיט געוואָרען, בעזונדערס אין מיטעל-גרויסע פאַבריקען. נאָר אפילו דאָרט, וואו ער איז יאָ אָבגעהיט געוואָרען, איז די זאַך געווען שלעכט אַוועק־געשטעלט: דאָקטוירים פלעגען זיך בעווייזען זעלטען, צו עטליכע מאָל אין חודש, מעדיצין פלעגט מען געבען נאָר די וואָלוועלסטע זכהמה. אין מאָסקווער גובערניע מיט איהרע 662 פאַבריקען זענען אין יאָהר 1904 געווען ס"ה 246 אַמבולאַטאָריעס מיט 179 דאָקטוירים, און דערביי איז איינער פון זיי געווען געשטעלט איבער 10 שפּיטאָלען און פלעגט אומעטום אָננעהמען קראַנקע אין דיזעלביגע טעג און אין דיזעלביגע שעה'ן (ידיעות פון דער מאָסקווער שטאָדט-דומע). לויט די ידיעות פון יאָהר 1907 האָט מען גאָרניט געגעבען קיין מעדיצינישע הילף אויף 61,8 פּראָצ. פון אַלע פאַבריקען, שפּיטאָלען זענען געווען אויף 7,8 פּראָצ. פאַבר.; אַמבולאַטאָריעס אויף 23 פּראָצענט *.

נאָך ערגער איז געווען אַוועקגעשטעלט דער ענין פון געבען שטי־צע די אַרבייטער אין דער צייט פון קראַנקהייט. עפּיס וואָס האָבען די אַרבייטער זיך דערשלאָגען חרך די שטרייקען פון די יאָהרען 1905—1906, נאָר די דאָזיגע שטיצע איז זעהר ניט געזיכערט און איז זעהר אונגלייך לויט איהר גרויס און דויער. אין פּוילען זענען נאָך פאַרהאַן קראַנקען-קאַסעס לויט'ן מערב-אייראָפּעאישען מוסטער: אין וואַרשעווער גובערניע אין 13 אונטערנעהמונגען מיט 4572 אַרבייטער, אין פּעטראָ־

* Страхованіе рабочихъ № 1 С.П.Б.

קאָווער — אין 110 פאַבריקען מיט 37 טויזענד אַרבייטער, און אויף בערגאַרבייטער-חברות אין קרעמענישע גיסערייען און בערג-רובען, אינגאַנצען 15, וואָס אין זיי זענען אין יאָהר 1907 געווען 19.589 מיטגלידער, און אויף שטיצע איז אין זיי אויסגעגעבען געוואָרען 59,886 רובעל.

אין גרויסען און גאַנצען קאָן מען זאָגען, וויי עס שטעהט אין דער איבען דערמאָנטער ערקלערונגס-שריפט, אַז אין דעם פרט פון אַרבייטער-פערזיכערונג איז אין הסלאַנד ביז אַהער גאָרנישט ניט געווען.

* *
*

די קראַנקען-פערזיכערונג ליטע געווען פון 25-טען יוני 1912 בעשטעהט פון צוויי טיילען. פון דער אָרגאַניזירונג פון קראַנקען-קאַסעס, פון איין זייט, און פון איינפירען מעדיצינישע הילף, פון דער אַנדערער זייט. אין די מערב-אייראָפּעאישע לענדער זענען ביידע זאַכען פערעיניגט אין די קראַנקען-קאַסעס. אין רוסלאַנד איז דאָס פונאַנדערגעטיילט, און דאָס איז אַ געוויסע מעלה, וואָרום די הוצאות אויף הייזלונג טראָגען אינגאַנצען די בעלי-בתים, און אויף אַזאַ אופן בעפרייען זיי די אַרבייטער פון איבעריגע הוצאות. נאָר ביי די רוסישע תנאים וועט דאָס קוים דיענען אויף צו פערבעסערן די הייזלונג פון די אַרבייטער, וואָרום דער געזעץ לאָזט איבער אַ סך זאַכען אין דעם פרט אויפ'ן גוטען רצון פון די בעלי-בתים. הייסט עס, אַז די קאַסעס וועלען זיך פערנעהמען כמעט נאָר מיט קלייבען מיטלען און אַרזיסגעבען שטיצע אין דער צייט פון קראַנקהייט.

בעגרעניצט איז אויך דער קרייז פון דער גילטיגקייט פונ'ם נייעם געזעץ, און דאָס איז שוין אודאי קיין מעלה ניט. אויסגענומען פונ'ם געזעץ זענען סיביר און טורקעסטאַן, הגם דאָרט האָט זיך די לעצטע צייט אַזוי שטאַרק ענטוויקעלט די גרויס-קאַפּיטאַליסטישע אינדוסטריע, און עס זענען פערשפּרייט דאָרט גאָלד-גרובען און בערג-אינדוסטריע. ווי דרינגענד נויטיג דאָס איז, קאָנען בעוויזען די לענער געשעהענישען, אין דער מיניסטאָרען-ראַט גופא האָט געפונען פאַר נויטיג צו פערשפּרייטען די ווירקונג פונ'ם געזעץ אויף יענער געגענד. ווייטער זענען איסגעשלאָסען די אַרבייטער אין דער שיפערייביים באַלטישען, ווייסען און שוואַרצען ים. ווער זשע געהט יאָ אַרונטער אונטער דעם געזעץ? קידם כל די אונטערנעהמונגען, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פון דער פאַבריק-אינספּעקציע, פאַבריקען, מאַנופאַקטורען, בערג-אינדוסטריען, שיפערייען איבער טייכען, טראַמוויען — די דאָזיגע אַלע אונטערנעהמונגען, אויב אין זיי אַרבייטען

ניט ווינציגער פון 20 אַרבייטער מיט מעלאַנישע מאָטאָרען און מאַשי־נעס, אָדער ניט ווינציגער פון 30 אַרבייטער אָהן דעם. אויסער דעם געזעץ זענען געבליבען אַלע אונטערנעהמונגען, וואָס געהערען צו דער קרוין, און אַלע די. וואָס האָבען ווינציגער פון 20—30 אַרבייטער. לויט די בע־רעכענונגען פונ׳ם מיניסטעריום און לויט די ידיעות פון פאָגאָשעווץ *, זענען פאַרהאַן אַזעלכע אַרבייטער 100,000 מאַן. די קרוין, ווייזט אויס, געפינט פאַר זיך וועלוועלעה צו בעשטימען בעזונדערע פאָנדען אויף צו שטיצען איהרע אַרבייטער, איידעה זיך אַרונטערצושטעלען אונטער׳ן געזעץ.

אויף אַזאַ אופן, ווייזט זיך אַרויס, אַז אין פערגלייך מיט דייטש־לאַנד איז דער קרייז אַרבייטער, וואָס דער רוסישער געזעץ נעהמט אַרום, זעהר ענג. דער געזעץ איז ניט גילטיג פאַר האַנדווערקער, — אויף אַזאַ אופן בלייבען אויסען דער גרעסטער טייל יודישע אַרבייטער— ערד־אַרבייטער ביי־אַרבייטער, האַנדעלס־אָנגעשטעלטע, הויז־אַרבייטער און אַז. וו., וואָס דער שוץ פון געזעץ איז בעזונדערס נויטיג פאַר זיי. אויף אַזאַ אופן קומט אויס, אַז פון דער גאַנצער מאַסע געדונגענע אַרבייטער, וואָס לויט דער פאָלקסצעהלונג פון יאָהר 197 בעטרעפט זי ניט ווינציגער פון 10 מיליאָן, זענען פערזיכערט קעגען קראַנקהייטס־און אונגליקס־פאַלען ניט מעהר פון 2.396.055 מאַן, ד. ה. נאָר 26,4 פּראָצ., בעת אין דייטשלאַנד דערגעהט די צאָהל פון פערזיכערטע קעגען קראַנקהייט ביז 76 פּראָצ. (11 מיליאָן). איב מ׳זאָל נאָך נעהמען אין בעטראַכט, אַז זינט דעם יאָהר 1897 איז די בעפעלקערונג אין רוסלאַנד אויסגעוואַקסען און אַז אין די לעצטע 15 יאָהר האָט זיך נאָך אין אַ גרעסערער מאָס פערגרעסערט די צאָהל פון געהינ־גענע אַרבייטער, — וועט מען נאָך מוזען דעם פּראָצענט שאַצען נידעריגער. ס׳וועט אודאי ניט זיין קיין טעות, ווען מ׳וועט זאָגען, אַז נאָר ¼ פון אַלע אַרבייטער אין רוסלאַנד וועלען אין דער צייט פון קראַנקהייט ניט בלייבען אָהן שום מיטלען צום לעבען און וועלען בעקומען שטיצע אין בעטרעף פון אַ האַלבען פערדיענסט און אין געוויסע פאַלען מעהר.

בעזונדערס בולט ווייזט זיך אַרויס, ווי ענג עס איז דער דאָזיגער געזעץ, ווען מיר בעטראַכטען זיין אָנווענדונג אין צפונית־מערבית־געגענד, וואו עס געפינען זיך אַ בעדייטענדער טייל פון די יודישע אַרבייטער. עס זענען, צום בעדויערן ניטאָ קיין נייע סטאַטיסטישע אויספאָרשונגען וועגען די יודישע אַרבייטער, נאָר בעטראַכטענדיג דעם דאָזיגען קאָנט אינגאַנצען, קאָן מען אויך בעקומען אַ געוויסע פאָרשטעלונג וועגען דעם, וואָס האָבען די יודישע אַרבייטער צו וואַרטען פונ׳ם נייעם געזעץ.

* Учетъ численности и состава рабочихъ въ Россіи С.П. Б.

אין צפונית-מערבית-קאַנט בכלל איז די גרויסע אינדוסטריע ווינ־
ציג ענטוויקעלט, און וועלטען זענען פאַרהאַן אונטערנעהמונגען פון מעהר,
איידער 20—30 אַרבייטער; דערפאַר איז דאָ אָבער שטאַרק פערשפּרייט האַנד־
ווערקעריי. ס'איז קיין וואונדער ניט, וואָס לויט חשבון פון מיניסטעריום וועלען
אין דעם קאַנט זיין פערזיכערט נאָר 50,809 מאַן, און לויט די ידיעות
פונים „אָפיציעלען פיהרער איבער די פאַבריקען פון רוסלאַנד" נאָך ווינ־
ציגער — 36,084, וואָס געפינען זיך אין 357 אונטערנעהמונגען. דעם
דאָזיגער חילוק אין די צאָהלען איז זעהר אינטערעסאַנט, נאָר ער קאָן
צום טייל ווערען דערקלערט הערלדעם, וואָס אין חשבון פון מיניסטע־
ריום זענען אויך אַריינגערעכענט די אָנגעשטעלטע, דוואָרניקעס, הילפס־
אַרבייטער, הייצער, צופיהרער פון מאַטעריאַלען וכדומה. נאָר ווי דאָס
זאָל ניט זיין, איז אפילו די צאָהל 50,000 אויך אַ קליינע. דאָס וועט גרינג
איינזעהן איטליכער, ווער עס איז נאָר לאָטש אַ ביסעל בעקאַנט מיט
צפונית-מערבית-געגענד, מיט איהר ברייט-ענטוויקעלטער האַנדווערקעריי, וואָס
איז בעגרינדעט אויף קאַפּיטאַליסטישע יסודות און וואָס אַרבייט פאַר אַ
ברייטען מאַרק. ווי בעוואוסט, זענען בכלל ביז דער לעצטער צייט געווען
ווינציג יודישע אַרבייטער אין פאַבריק-אונטערנעהמונגען. פונדעסטוועגען
זענען דאָך פערנומען יודישע אַרבייטער, למשל, אין די שוועבעל- פאַב־
ריקען אין מאָזיר, פינסק, הווינסק, באָריסאָוו, גאַרבערייען אין סמאָרגאָן,
מעלאַנישע שוסטערייען אין בערדיטשעוו, ווילנא א. אז. וו. אויך אין
דער ביאַליסטאָקער טעקסטיל-אינדוסטריע פערגרעסערט זיך די צאָהל יו־
דישע אַרבייטער. חוץ דעם, זענען אויף דער גרעסטער טייל פאַבריקען
די קאָנטאָר-אָנגעשטעלטע יודען, וואָס אויך זיי געהען אַרונטער אונטער־
פערזיכערונגס-געזעץ. בכלל, קאָנען די יודישע אַרבייטער דעם געזעץ אויס־
נוצען פאַר זיך אין אַ געוויסער מאָס. בעזונדערס לויט דעם אַרטיקעל 14
שליסט דער געזעץ ניט אויס די מעגליכקייט, אַז עס זאָל פערברייטערט ווערען
דער קרייז פערזיכערטע, דען אין געוויסע אויסנאַהמליכע פאַלען קאָן דער
„ראַט וועגען פערזיכערונג" בעשטימען אַריינצונעהמען אויך אונטערנעהמונגען
מיט 10 אַרבייטער, אָבער ניט ווינציגער. דאָס האָט שוין אַ דירעקטע
שייכות צו די האַנדווערקער-וואַרשטאַטען, וואו יודישע אַרבייטער פערנעה־
מען שוין אַ גרייסען אָרט. און ס'איז טאַקע נויטיג, דעם דאָזיגען פאַקט
אויסצונוצען ווי ווייט מעגליך, הגם, דעם אמת גערעדט, עדלויבט ניט דער
טעקסט פונים געזעץ צו זיין בעזונדערס אָפּטימיסטיש אין דעם פּרט.

וועגען דער אָרדנונג און די פּרטים פון דער אַרבייטער-פערזיכערונג
וועלען מיר רעדען דעם קומענדיגען מאָל.

א. רוזאָוו.

אין דער יודישער וועלט

(איבערזיכט).

אַטויט־שטילקייט הערשט איצט אין אַלע געביטען פון געזעל־שאַפטליכען לעבען אין רוסלאַנד. נאָר אין איין געביט קומט פאָר אַ סדר־היגע בעוועגטע „שעפערישע" אַרבייט. דאָס איז אין געביט פון יודישע בעגרענצונגען און גירושים.

ס'קומט פאָר אַזוי ווי אַמין קאָנקורס צווישען די פערשיידענע טשינאָזניקעס און אַנשטאַלטען, ווער וועט אַרויסבעוויזען אַ גרעסערן שפּיצעל, אַ טיעפּיניגערן אויפטו אין דער „יודען־פראַגע". יעדער אַזאַ שפּי־צעל רואינירט הונדערטער יודישע פאַמיליעס, לאָזט זיי ווי אויפ'ן וואַסער און רייסט זיי אָב פון זייערע אַלט־געזעסענע ערטער. וועמען מאַלט עס אויס? אָט, למשל, בעקומט דער יעקאַטערינאָסלאַווער דעפּוטאַט אַלעק־סאַנדראָוו די לעצטע טעג ידיעות פון אַ סך דייטשע קאָלאָניעס אין יעקאַ־טערינאָסלאַווער גובערניע, פון וואַנען מ'טרייבט אַרויס יודען, וואָס וואוינען שוין דאָרט פון לאַנגע יאָרען אָן. דער איינציגער סמך און יסוד פון אַזאַ אַרויסטרייבען איז דאָס, וואָס די אָרטיגע פּאָליציי געפינט ניט פאַר ריטיג, יודען זאָלען דאָרט וואוינען. אָט האָט צוגעקלערט דער קיעווער פּאָליצמייסטער אַ שפּיצעל, ווי אַזוי אָבצוהייניגען די הייליגע שטאָדט קיעוו פון יודען. ער האָט איינגעפירט אַ נייעם מין רעגיסטרירען. אין די פּאָליציי־צירקלען דאַ־פען ווערען איינגעפירט אַזעלכע ספּעציעלע בי־כער פאַר יודען, וואו מען פערשרייבט יעדען יודענס נאָמען, דעם נאָמען פון זיין פאָטער, זיין פאַמיליע, דאָס דעכט, אויף וואָסער סמך ער וואוינט אין קיעוו, און ווען, אויף וויפיעל צייט און אונטער וואָס פאַר אַ נומער ער האָט בעקומען דעם דאָקומענט, וואָס גיט איהם וואוינרעכט. די דאָ־זיגע ביכער דאַרפען ווערען רעווידירט גאַנץ אָפט אין צירקעל גופא, און דערנאָך פון די העכערע פּאָליציי־בעאַמטע, בשעת זיי בעזוכען דעם דאָ־זיגען צירקעל. די פּאָליציי וועט דאַרפען נאָכקוקען נאָך יעדען יודען בעזונדער, צי ער פערנעהמט זיך מיט זיין מלאכה. דער דאָזיגער שפּי־צעל בעדייט — אַ נייער פּרק גירושים פאַר קיעווער יודען און אַ הכנסה־אַרטיקעל פאַר קיעווער פּאָליציי. אין מינסקער גובערניע האָט מען צו־געטראַכט גאָר אַ שפּאָגעל־נייעם אופן, ווי אַזוי פטור צו ווערען פון די יודען אין די דערפער. די פּאָליציי קלאָגט אָן אין געריכט די יודען, וואָס וואוינען אין די דערפער, אַז זיי פערנעהמען זיך דאָרט מיט האַנדעל. דאָס איז שוין געטג, אַז מען זאָל זיי אַרויסטרייבען פון די דערפער און

דערצו נאָך צו קאָנפיסקירען זייער פערמעגען. אַ סך יודען פון די דערפער, וואָס אין מינסקער גוב., שטעהט דאָס איצט פאַר צו ווערען אַרויסגעטריבען. אין קורלענדער גובערניע, וואו מען פלעגט ביז איצט נאָר טרייבען יודען פון די שטעדט, האָט זיך די אַדמיניסטראַציע אַרומגעקוקט, אַז ס'איז ווי־ציג פאַר איהר אַרבייט, און האָט זיך געטומען פאַר די דערפער און פאָסאַדען.

צוץ די טייטשען און ערקלערונגען פונים סענאַט אין הלכות־וואוינרעכט, פרובירט זיך די אַדמיניסטראַציע אויף די ערטער איינפירען נייע חומרות און צונעהמען דאָס וואוינרעכט ביי אַזעלכע, וואָס האָבען געזעצליכע וואוינרעכט. אַזוי האָט מען אין סאַראַטאָוו, למשל, ניט גע־וואָלט ערלויבען קיין יודישע פראָוויזאָרען, וואָס פערנעהמען זיך ניט מיט זייער אַרבייט, צו וואוינען דאָרט. די פראָוויזאָרען האָבען זיך געקלאָגט פאַר'ן גובערנאַטאָר, האָט מען זיי לסוף טאַקע פאַרט ערלויבט. אין וואָלינער גובערניע האָבען נאָך אויך אַלץ ניט אויפגעהערט די גירושים. זיי בע־וואוסט, האָבען די וואָהלינער מאַסען־גירושים אַ ביסעל מרעיש עולמות געווען. מ'האָט געשיקט דעפוטאַציעס, טעלעגראַמעס קיין פעטערבורג. די יודישע, ווי אויך איינינע פראָגרעסיווע קריסטליכע דעפוטאַטען האָבען זיך משתדל געווען, מ'זאָל לאָטש אָבשטעלען די גירושים אויף ווינטער־צייט ביז'ן קומענדיגען פרילינג. איצט האָט צוגעטראַכט די אַדמיניסטראַציע פון וואָהלין אַ נייע המצאה. כדי די וועלט ניט צו רייסען די אויגען, טרייבט מען ניט אַרויס מיט אַמאָל מאַסען יודען, ווי פריהער, נור צו ביסלעך, צו 1—2 פאַמיליעס פון יעדען דאָרף. יעדען טאָג בעגעגענט איהר אַ סך אַזעלכע נייע גירושים. צווישען די אַרויסגעטריבענע בעגעגען זיך אויך אַזעלכע, וואָס וואוינען דאָרט נאָך פון פאַר 1882 יאָהר.

די לעצטע טעג האָבען די צייטונגען געבראַכט אַ ידיעה, אַז מ'האָט אָנגעהויבען אַרויסטרייבען די יודען פון טורקעסטאַנער געגענד, וואו ביז איצט האָט זיך יודען געלעבט לפי ערך רוהיג. די „נאָוו. ווּרעמיא" ברענגט די ידיעה, אַז מען האָט אַרויסגעטריבען דערווייל נור 200 יודען, און דריקט אויס איהר האָפנונג, אַז די אַדמיניסטראַציע וועט זיך חלילה ניט אָבשטעלען און וועט אויך ווייטער אָבריינינען דעם געגענד פון די יודען.

דער האַנדעלס־מיניסטעריום וויל ניט אָבשטעהן פון די איבעריגע. און האָט אויך אָנגעהויבען אַרויסווייזען זיינע קענטשאַפטען. אָנגעהויבען האָט עס זיך פון די רעגיסטראַציאָנס־בילכלעך פאַר יודישע סוחרים. ווי מען שטויסט אָבער, איז דאָס מעהר ניט ווי אַ התחלה. דאָס רעכטע דאַרף ערשט קומען. ווי ס'ווייזט אויס, האָבען מיר דאָ צו טון מיט אַ גאַנצער סיסטעם, וואָס איהר צוועק איז צו אונטערגראָבען די וואָרצ־

לען פון יודישען האַנדעל. מ׳שטרעבט אין פערשיידענע ווינקלען פון עקאָנאָמישען לעבען אָנצוהויבען פערווירקליכען סטאָליפּינס צואה: „נאַציאָנאַליזירען" דעם האַנדעל. אָט האָבען געבראַכט די צייטונגען, אַז דער קאָוונער גובערנסקי קאָמיטעט איבער קרעדיט-ענינים האָט בעשלאָסען צו נאַציאָנאַליזירען דעם קרעדיט און האָט ערלויבט אין טרישק (קאָוו. גוב.) צו עפענען אַ לייה-און שפּאָר-קאַסע נור אונטער אַזאַ תנאי, אַז אין דער פערהאַלטונג זאָלען קיין יודען ניט זיין. זאַמיסלאָווסקי טראָגט אַריין אַן אָנפראַגע אין דער ביורהשעט-קאָמיסיע פון דומע, פאַרוואָס דער קרינס-מיניסטעריום גיט אָב יודען דעם פאָדריאַד פון בויען קאַזאַרמעס. מיר האָבען דאָ אָהן אַ שום ספק אַן׳עסק מיט אַ געזעלשאַפטליכער ערשיינונג, וואָס וועט זיך ערשט אָנהויבען ענטוויקלען און פערשפּרייטען, און ס׳איז דעריבער אויסערסט וויכטיג און נויטיג שטעהן אויף דער וואַך, זיך צוגרייטען צו די נייע אָנפאַלען און בעגרענצונגען קעגען יודישען האַנדעל, הן מצד דער ביוראָקראַטיע, הן מצד געוויסע האַנדעלס-קרייזען. די יודישע סוחרים און געשעפטס-לייט דאַרפען זעהן וואַפען די ניי-טיגע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציע, וואָס זאָל קאָנען פערטייליגען אין בע-שיצען דייערע איגטערעסען, ווען מען וועט דאַרפען.

* *
*

די גאָסודאַרסטוועגע דומע האָט זיך שוין ווידער געעפענט, נאָך די יאַנואַר-קאַניקולען. דאָס דומע-לעבען איז איצט זעהר טויט, פאַרבלויז. אַ שטיקעל לעבעדיגקייט האָבען אַריינגעטראָגען אין דומע די לעצטע אַרויסטרעטונג פונים בילדונגס-מיניסטער קאַסאָ מכח די לעצטע גע-שעהענישען אין די פעטערבורגער גימנאַזיעס און די ויכוחים איבער דעם.

דער בילדונגס-מיניסטער האָט אָנגערירט דרך אַגב אויך אונז, יודען. אין דער אַנקעטע, וואָס מען האָט געפונען ביי די גימנאַזיסטען, איז פאַרדאַן אויך אַ פראַגע: ווי בעציהען זיך די שולער צום אַנטיסעמיטיזם און צו דער יודען-פראַגע? קאַסאָ האָט נישט גערעדט וועגען יודען און גאָרנישט דערמאָנט וועגען זיי בפירוש. ער האָט נור מרמז געווען דע-ריף. ס׳איז גענוג דאָס, וואָס ס׳איז געווען אַ פראַגע וועגען יודען אין אין דער אַנקעטע, אום צו רעכענען די יודען פאַר די שולדיגע אויך פאַר׳ן דאָזיגען „חטא" פון די פעטערבורגער גימנאַזיסטען.

גוט האָט אויסגענוצט די דאָזיגע געלעגענהייט דער יודישער דע-פוטאַט הרוויטש, וואָס טרעט אַרויס צום ערשטען מאָל אין דומע. אין זיין רעדע האָט ער געגעבען אַ שטיקעל כאַראַקטעריסטיק פון קאַסאָס פּאָליטיק בנוגע צו יודען; פון דער ווילדער העצע, וואָס ווערט געטריבען

אויף די יודישע שילער, עקסטערנעס און סטודענטען. „אויב ס'קאָן נאָך זיין אַ ספק בנוגע צו דער אַלגעמיינער פּאָליטיק פון בילדונגס-מיניס-טער, צי זי איז אַ בילדונגס-אָדער גאָר אַ פערטונקעלונגס-פּאָליטיק, — האָט הורוויטש געזאָגט — קאָן אָבער קיין שום ספק ניט זיין אין זיין יודי-שער פּאָליטיק. דאָ איז אַלץ קלאָר און אָפען". רעדענדיג ווייטער וועגען דער פראַגע, ווי אַזוי בעציהונג זיך די שילער צו אַנטיסעמיטיזם אין צו דער יודען-פראַגע, וואָס איז געשטעלט געוואָרען אין דער אַנקעטע פון די „פערב-עלערישע" שילער, זאָגט הורוויטש: „ניט די שילער האָבען געשטעלט די דאָזיגע פראַגע. דאָס האָט דער מיניסטער גופא מיט זיין פערהאַלטען זיך צו די יודישע שילער אַזוי געשטעלט די פראַגע. דער מיניסטער זאָגט, אַז ער וויל ניט קיין פּאָליטיק אין דער שול. זאָל ער אָבער פריהער אַליין ניט אַריינפיהרען קיין פּאָליטיק אין שול, בעהונדערס, קיין פּאָליטיק פון נאַציאָנאַלער שנאה, זאָל ער פריהער פאַר אַלעמען איפהערען פּאָליטיק טרייבען". אַזעלכע געלעגענהייטען זענען דאָ זעהר אָפט אויף אויסצונוצען די דומע-טריבונע, אַז די יודישע דעפּוטאַטען זאָלען קאָנען אַרויסשטעלען אינזערע פאָדערונגען. זענען אָבער אונ-זערע יודישע דעפּוטאַטען צו ווינציג אין צאָהל און הילפלויז אין פּאָליטיק. טרעטען זיי שוין יאָ אַמאָל אַהיס, זאָגען זיי ניט אַלץ, וואָס מען דאַרף. בעזונדערס דערמאָנען זיי מיט קיין איין וואָרט ניט אַפילו וועגען אונ-זערע נאַציאָנאַלע רעכט און פאָדערונגען, גלייך ווי די דאָזיגע נאַציאָ-נאַלע פראַגע איז פאַר זיי גאָר במציאות ניטאָ. רעדענדיג וועגען דער בילדונגס-פּאָליטיק, וואָס קאַסאָ פיהרט בנוגע צו יודען, האָט ד"ר הור-ווישש לאָטש געדאַרפט דערמאָנען וועגען דער יודישער שול, וועגען די רדיפות אויף דער יודישער שפּראַך און אויף דעם יודישען קול-טור-לעבען בכלל. דאָזעלבע איז אויך געווען, ווען פרידמאַן האָט גע-ענטפערט אויף דער רעגיהונגס-דעקלאַראַציע. ער האָט גערעדט ווידער אַמאָל אַלץ וועגען אונזערע בירגערליכע רעכט און האָט אַפילו ניט דערמאָנט וועגען אונזערע נאַציאָנאַלע רעכט. צי איז דאָס אַ זכר פון דער אַלטער „שוויג-טאַקטיק" אין אַ נייעם נוסח, נאָר אין נאַציאָנאַלע ענינים, צי אונזערע דעפּוטאַטען ווייסען גאָרנישט, אַז ס'זענען פאַרהאַן אַזעלכע פאָדערונגען, אַז דאָס יודישע פאָלק שטרעבט צו שאַפען, גלייך ווי אַלע אַנדערע פעלקער, אַן אייגענע נאַציאָנאַלע קולטור, אַ נאַציאָנאַל-קולטורעל-לעבען?

אונזערע דעפּוטאַטען בייטיגען זיך אין אָנווייזונגען, אין אַזאַ אָר-גאַניזאַציע, וואָס זאָל קאָנען מיט זיי אָנפיהרען און וואָס הרף איהר זאָלען זיי זיך קאָנען פערבינדען ביי'ן פאָלק אויף די ערטער, ווייסען מעהר

אָדער וועניגער זיינע נייטען און בעדערפענישען און פערשטעהן זיין גייסט. ביי אונזערע איצטיגע קלאָגעדיגע פּאָליטישע בעדינגונגען איז אונמעגליך צוטיפרופען אַנאַליזירישען צוזאַמענפאָהר, וואו ס'זאָל זיין פאָרגעשטעלט און אמת זיין איסגעדריקט די יודישע געזעלשאַפטליכע מיינונג. ס'איז אַפילו אונמעגליך צונויפרופען די יודישע וואַהל-מענער פון אַלע פיער הימעס. ס'איז דעריבער זעהר אַ „דבר בעתו" די בעראַטונג פון די וואַהל-מענער, צוזאַמען מיט די יודישע דעפּוטאַטען, וואָס דאַרף אין גיכען פאָר-קומען אין פעטערבורג. ניט קוקענדיג דערויף, וואָס די וואַהלען צו דער בעראַטונג זענען צווייטיגע, דריקען זיי דאָך פאָרט אויס אין אַ געוויסער מאָס די יודישע געזעלשאַפטליכע מיינונג. על כל פנים, מעהר ווי דער „קאָזונער קאָמיטעט" איז עס געווען. ס'איז אונמעגליך שזין איצט פעסטצו-שטעלען, וואָסערע פראַגען ס'וועלען ווערען בעהאַנדעלט אויף דער בע-ראַטונג. געוויס וועט מען דאַרפען אויף דער בעראַטונג אָנטייזען די דע-פּוטאַטען אויף זייער פעהלער, וואָס זיי האָבען נאָך ביז איצט אין זייערע וויינציגע אַרויסטרעטונגען ניט בעריהרט די נאַציאָנאַלע זייט פון דער יודען-פראַגע, וואָס זיי נוצען ניט אויס אָפטער די געלעגענהייטען אויף צו שטעלען די יודען-פראַגע. אויך וועט זיכער בעהאַנדעלט ווערען די פראַגע וועגען דעם פּראָיעקט אויף אָבשאַפען דעם יודישען תחום, וואָס איז גע-בליבען בירושה פון דער דריטער דומע, צי זאָל מען אַרייפטראָגען איהם איבעראַנייעס אויפ'ן דומע-טיש, צי ניין. וואָס פאַר אַ פראַגען ס'זאָלען ניט בעהאַנדעלט ווערען אויף דער בעראַטונג, דאַרף דער עיקר אויפמערקזאַמקייט זיין געווענדט אויף צו בילדען און איינקלייבען אַ שטענ-דיגען אָרגאַן, וואָס זאָל מיטהעלפען אונזערע דעפּוטאַטען אין זייער אַר-בייט און זאָל זיי ברענגען אין בעריהרונג און פערבינדונג מיט דער יודישער בעפעלקערונג אויף די ערטער. חוץ דעם וועט די בעראַטונג געוויס דאַרפען בעשליסען און הערנאָך אויך פערווירקליכען אויף די ערטער אין לעבען, צו בילדען אומעטום אין די יודישע שטעדט קאָמיסיעס אויף צו זאַמלען מאַטעריאַל און ידיעות און אינפאָרמירען שטענדיג די דעפּוטאַטען און דעם נייעם געזעלשאַפטליכען אָרגאַן, וואָס וועט זיך בילדען ביי די דעפּו-טאַטען, וועגען דער לאַגע און אַלץ, וואָס בעלאַנגט יודען.

וואָס פאַר אַ ממשות ס'האָט די „קאָזונער אַסיפה", וואָס האָט אויס-געקליבען דעם „קאָזונער קאָמיטעט", קאָן מען זעהן, למשל, פון דער קהלה-פראַגע, וואָס צוליעב איהר איז לכתחלה צוטיפגערופען געוואָרען דער דאָזיגער צוזאַמענפאָהר. ווער געדענקט ניט די פייערדיג-הייסע דרשות אין הימליש-הייליגע מליצות דאָרט וועגען „דעמאָקראַטיזירען" די יודישע קהלה? אַ סך שענע ווערטער און ליב-ליעדלעך זענען דאָרט געזונגען געוואָרען

דער „כנסת ישראל", דעם פאָלק און דעם דעמאָקראַטישען פּרינציפּ. מ'האָט אַפילו אויסגעאַרבייט די הייפּט-עקרים און נאָרמען, וואָס דאַרפען געלעגט ווערען אין יסוד פון דער נייער רעאָרגאַניזירטער קהלה. מ'האָט אויסגעקליבען אַפילו ספּעציעל אַ קאָמיסיע אויף צו באַאַרבייטען די קהלה-פראַגען. ס'זענען שוין פאַרביי כמעט דריי יאָהר, זינט דער קאָזונער צוזאַמענפאָהר האָט זיך צוגעפּגעקליבען. פאַר די דריי יאָהר וואָלט מען שוין געקאָנט, חלט זיך, אָנהויבען חרבצופיהרען אין לעבען די החלטות פון דער „קאָזונער אַסיפה", און פריהער פון אַלעמען האָט עס, דוכט זיך, געדאַרפט טון די קהלה, וואו די „קאָזונער" רעדיל-פיהרער זענען דאָרט די הייפּט-ווירקער. מיר מיינען, פערשטעהט זיך, די פעטערבורגער יודישע קהלה. די דאָזיגע קהלה האָט, דוכט זיך, געדאַרפט דיענען אַלס אַ מוסטער פאַר איהרע שוועסטער, פאַר די פראָווינץ-קהלות, וואָס קוקען נאָך עד היום מיט אַ ביסעל אָבשיי אויף פעטערבורגער „גדולים". לאָזט זיך אָבער איים, אַז בעגע צו דער אייגענער קהלה ווערט פולקום פערגעסען די קאָזונער „צוואה". פעטערבורג פערמאָגט אַנ'ערך 50—60 טויזענד יודען, נאָר מחמת דעם הויכען צענז (25 הובל אַ יאָהר) האָבען זיך דאָס רעכט צו בעטייליגען אין דער קהלה נאָר אייניגע הונדערט מאַן. זינט עטליכע יאָהר ווערט אין פעטערבורג געפיהרט הדרך די דעמאָקראַטישע עלעמענטען אַנ'אַגיטאַציע וועגען קלענער מאַכען דעם צענז (דאָס זענדט זיך אָן דער קהלה גופא), כדי עס זאָלען בעקומען אַ צוטריט צו די וואַהלען און צו די קהלישע ענינים בכלל די וועניגער פערמעגליכע קלאַסען. אָבער די איצטיגע רעדיל-פיהרער פון דער „אָבשטשינאַ" האָבען אָנגעזענדט אַלע זייערע כחות קעגען דעם פּלאַן, און אויף דער פערזאַמלונג, וואָס איז דאָ ניט לאַנג פאַרנגעקומען, איז דער פאָרשלאָג אָבגעוואָרפען געוואָרען. דער דעמאָקראַטיזם איז ביי די דאָזיגע לייט נור פאַר לייטען. ביי זיך אָבער, אין דער אייגענער קהלה מעג מען אַרויסזייזען דעם אמת'ען ביזראָקראַטישען פּנים; ביי זיך אין דער קהלה מעג מען דערוויטערן די ברייטע יודישע קרייזען פון דעם קהלה-לעבען און לאָזען דעם געזעלשאַפטליכען און קהלה-רודער ביי דעם קליינעם הייפעל מיוחסים אין די הענד. האָט דאָך דער אַמאָליגער משכיל געפּרעדיגט „היה אדם בצאתך ויהודי באהליך" — פאַרוואָס זשע זאָל מען הייגט ניט קאָנען זיין „דעמאָקראַט בצאתך וביזראָקראַט" באהליך".

* *
*

די באָיקאָט-בעוועגונג אין פּוילען ווערט ניט שוואַכער, נור אַדרבה אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. זי צעפלאַקערט זיך אין אַ העלישען פייער,

וואָס הייבט אָן אַריינדרינגען אויך אין די נידעריגע שיכטען פון דער פּוי־לישער בעפעלקערונג. די באָיקאָט־העלדען, די שווענטאָכאָווסקי׳ס, ניעמאָ־יעווסקי׳ס און דמאָווסקי׳ס זאָרגען שוין דערפאַר, ווי אַזוי אויסצונוצען דעם ווילדען פאַנאַטיזם און די פינסטערע געפיהלען פון דעם צעבישעווע־טען המון אינ׳ם קאַמפף קעגען די פערהאַסטע „ליטוואַקעס“. מ׳בעגענגענט זיך שוין ניט בלויז מיט דער „קולטורעלער“ באָיקאָט־אַגיטאַציע. מ׳דאַלט שוין ביי פשוטע הריגות און ווילדע אַכזריות, כמעט אין נוסח פון עכטע „גראָמילעס“. אונזערע באָיקאָט־העלדען האָבען, ווי ס׳ווייזט אויס, דערפיהלט, אַז ס׳הייבט זיך אָן שאָקלען דער באָדען אונטער זייערע פיס, אַז דער עקאָ־נאָמישער באָיקאָט קאָן ניט בראַנגען צו די געוונשטע רעזולטאַטען, ווייל צו גרויס איז דער כח פון יודישען האַנדעל אין פוילען, צו שטאַרק און ענג איז פערקניפּט און פערבינדען די יודישע און די פוילישע בעפעל־קערונג אינ׳ם ווירטשאַפטליכען לעבען, — אַז מען זאָל עס קאָנען הרוג דער אומגעלומפערטער באָיקאָט־אַגיטאַציע פינאַנדעררייסען. דער פוילי־שער פאַבריקאַנט, דער פוילישער באַנקיר, דער פוילישער קרעמער וועט ניט מקריב זיין זיינע עקאָנאָמישע אינטערעסען, זיין מאַטעריעלען וואוילי־שטאַנד צוליעב דער כלומר׳שטיגער „נאַציאָנאַלער נקמה“ פאַר די וואַהלען. די פערפיהרטע און פערבלענדטע מאַסע וועט סוף־כל־סוף עפענען אירע אויגען און וועט דעמאָלט דערקאָנען, ווער און וואָס איז פאַר אירע מעדה שעדליך, צי דער עקאָנאָמישער חורבן פון לאַנד, וואָס מוז קומען אַלס דער פועל־יוצא פון דער בלוטיגער באָיקאָט־בעוועגונג, צי די יודען, וואָס וואוינען שוין הונדערטער יאָהרען לאַנג אין לאַנד און האָבען מיט זייער נוצליכער אַרבייט מיטגעהאָלפען אויפבליהען פון מסחר און אינדוסטריע אין פוילען.

ס׳הערען זיך אַפילו אויך איינצעלנע שטימען פונ׳ם אמת־פּראָגרע־סיווען (אָהן גענוגענדיסלעך) און לויטער דעמאָקראַטישען פוילישען לאַגער, וואָס בעמיהען זיך צו בעוויזען די גאַנצע צניעות און שווינדעל פון דער באָיקאָט־טאַקטיק, וואָס טרעטען אַרויס שאַרף קעגען דעם פאַלשען נאַציאָנאַליזם פון די דמאָווסקיס, וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט מענשען־פיינד־שאַפט. אָט האָט, למשל, ניט לאַנג דער פּאָליאַק, פעטערבורגער פּראָ־פעסאָר באָהדען־דע־קורטענע, געלייענט אַ לעקצע אין וואַרשא וועגען די פוילישע־יודישע בעציהונגען. געקומען איז ער קיין וואַרשא, לויט זיינע ווערטער, ניט ווייל ער איז אַ פילאָסעמיט, אָדער אַנטיסעמיט, נור פשוט דערפאַר, ווייל, „אַז מ׳ברעכט אויס ערגיץ אין שכנות אַ שרפה, דאַרף מען אַהינצו קומען צו הילף“. דער הויפּט־געדאַנק פון זיין לעקציע איז געווען, אַז די פּאָליאַקען דאַרפען זיך אָבזאָגען פון זייער וואונש צו אַסימילירען די

יודען אין מיזען אָנערקענען די נאַציאָנאַלע רעכט פון יודישען פאָלק. צווישען די יודען און פאָליאַקען דאַרף הערשען אַ סאָלידאַריטעט אין אַלע ענינים, וואָס זענען נוגע דעם פוילישען קאַנט, אַלס אַ טעריטאָריע; אין נאַציאָנאַלען פרט אָבער זענען פאָליאַקען און יודען צוויי בעזונדערע גרופּעס, יעדע מיט איהר נאַציאָנאַלער אייענאַרגטיגקייט, שפּראַך און קולטור. ער בעשולדיגט די פוילישע כלומר־שט־פּראָגרעסיסטען אין זייער גאַנצער טאַקטיק און בעגעהן זיך מיט יודען בשעת די וואַהלען. אַזעלכע איינצעלנע שטימען אָבער הערען פערהילכט און פערטויבט אינ׳ם שדים־כּאָר, וואָס בעגלייט די ווילדע באָיקאָט־אָרגיע און פילט אָן מיט איהרע ציניש טייוולאָנים־קלאַנגען די גאַנצע פוילישע לופט.

טאָמער האָט זיך נאָך געפונען איין שטיק־פונקט פאַר׳ן אמת־פּראָגרעסיווען געדאַנק, וואו די אמת׳ע פריינד פון דער פוילישער קולטור האָבען געשטרעבט אונטערצוהאַלטען די ברודערשאַפט צווישען יודען און פאָליאַקען — די „קולטוראַ פאָלסקאַ" — האָבען עס די פוילישע שאָוויניסטען, די מאָגילניצקים מיט די שווענטאָכאָווסקים, ניט געקאָנט אַריבערטראָגען און דאָבען צוגעלעגט אַלע כחות אויף אויסרייסען און אויסווּאָרצלען פון דאָרט יעדען שפור פון פּראָגרעס און פון מענשען־ליעבע. נאָכ׳ן ערשטען צוזאַמענפאָר פון דער „קולטוראַ פאָלסקאַ", וואו דער עכט־פּראָגרעסיווער פליגעל פון דער געזעלשאַפט מיט קרזשיווויצקי׳ן בראש האָט אָבגעהאַלטען אַ נצחון איבער די פוילישע שוואַרץ־מאה׳ניקעס, האָבען זיך די באָיקאָט־העלדען ניט געקאָנט בערוהיגען, האָבען גענומען מאָבילזירען זייערע קרעפטען, פאָדערן אַ צווייטען צוזאַמענפאָהר, וואָס צו איהם האָבען זיי זיך בעזוואָרענט צו קומען אין אַ גרויסער צאָהל, כדי צו האָבען ביי דער אָבשטימונג אַ רוב. און אויפ׳ן צווייטען צוזאַמענפאָהר זענען טאַקע אָנגענומען געוואָרען די אַנטיסעמיטישע אַנטי־דעמאָקראַטישע און אַנטיקולטורעלע רעזאָלוציעס פון די רעאַקציאָנערע יודענפיינדליכע גראָטאָווסקי׳ס, קאַסטראָ׳ס (וואָס זענען אָבגעוואָרפען געווען אויפ׳ן ערשטען צוזאַמענפאָהר), אַז מען דאַרף פאָלאָניזירען די שטעדט און צונעהמען פאַר מיטגלידער ניר עכטע פאָליאַקען אָהן אונטערשייד פון גלויבען און אָבשטאַמונג. אַנדערש געזאָגט, הייסט עס, מען מעג יאָ אַפילו אַריינגעהמען אין דער געזעלשאַפט יודען, אָבער ניר אַזוינע, ווי ד״ר פּראַגער, למשל, וואָס האָט ניט לאַנג דערקלערט אין אַ בריעף אין „ריעטש", אַז דער צוזאַמענשטויס, וואָס ער, פּראַגער, האָט געהאַט אויפ׳ן צוזאַמענפאָהר פון „קולטוראַ פאָלסקאַ" מיט׳ן פוילישען אַדוואָקאַט זובאָוויטש, האָט געטראָגען אַ פערזענליכען כאַראַקטער און איז ניט געווען, חלילה, אַריינגעהופען דורך די פוילישע־יודישע בעציהונגען, פשוט דערפאַר, וואָס ער, פּראַגער,

רעכענט זיך ניט פאַר אַ מיטגליד פון דער יודישער נאַציע.

דער צווייטער צוזאַמענפאָר פון „קולטוראַ פאָלסקאַ" האָט אויך אָנגענומען איין פונקט, אַז די אָבטיילונגען פון דער געזעלשאַפט, וואָס וועלען אָבטרעטען פון די אָנגענומענע רעזאָלוציעס, ווערען תיכף פערמאַכט. דאָס מיינט מען זיכער די VI אָבטיילונג פון דער געזעלשאַפט, וואו ס'געפינען זיך אַ סך יודען און פשוטע אַרבייטער, וואָס ווייסען ניט פון קיין שום שאָוויניסטישע קונצען און יודענפיינדליכע המצאות און האָבען, ווי בעוואוסט, זיך קאַטעגאָריש, שאַרף און קלאָר אַרויסגעזאָגט קעגען דער ביאָקאָט־העצע און קעגען יעדער אונטערדריקונג בנוגע צו יודען, אַלס נאַציע.

מיר דאַרפען דאָך געפינען דערין אַ שטיקעל טרייסט, און אויך אין דער שטאַרקער אָפּאָזיציע, וואָס איז געווען אויפ'ן צווייטען צוזאַמענפאָר פון „קולטוראַ פאָלסקאַ", וואָס האָט מיט אַזאַ היץ און ענערגישען מוט פערטיידיגט די יודען און די יודישע נאַציאָנאַלע קולטור. אינטערעסאַנט איז די רעזאָלוציע, וואָס די „אָפּאָזיציע" האָט פאָרגעלעגט דעם צוזאַמענפאָהר, וואָס וועט דאָך סוף כל סוף, ניט קוקענדיג דערויף, וואָס די פוילישע שוואַרץ־מאה'ניקעס האָבען זי דערווייל אָבגעוואָרפען, מוזען זיגען, ווייל דאָס לעבען, דער גאַנצער היסטאָרישער ענטוויקלונגס־פּראָצעס איז אויף איהר זייט. די רעזאָלוציע זאָגט פאָלגענדעס:

„נעהמענדיג אין אַכט, אַז דאָס פוילישע פאָלק, שטרעבענדיג צו ענטוויקלונג פון זיין אייגענער קולטור, איז פעראינטערעסירט דערין, אַז ס'זאָלען זיך קולטורעל ענטוויקלען אויך די אַנדערע נאַציאָנאַליטעטען, וואָס מיט זיי האָט אונז פעראייניגט דער גורל; אַז דער בעזייטיגען פון האָסערע עס איז עלעמענטען איבער זייער נאַציאָנאַליטעט איז קעגען די אינטערעסען פון דער פוילישער קולטור; אַז די פוילישע אַרבייטער־עלעמענטען, וואָס נעהמען אָנטייל אין דער געזעלשאַפט, פאָדערען אַ געמיינזאַם לעבען אין אַ געמיינזאַמע אַרבייט מיט די אַרבייטער פון אַנדערע אָבשטאַמונג; אַז יעדע מורא, טאָמער וועט די נאַציאָנאַלע מעהרהייט אָבהענגיג ווערען פון דער נאַציאָנאַלער מינדערהייט, איז אונבעגרינדעט — לעגט די אָפּאָזיציע פאָר אָבוואַרפען די פאָרשלאָגען, וואָס כ'האָבען אַריינגעטראָגען די ליפּאַצעוויטשעס און שוועגטאָלאָווסקיס".

ס'איז געווען ערשט אַ מאָמענט, ווען מען האָט געמיינט, אַז די רעגירונג וועט זיך אַריינמישען אין דעם באָיקאָט־סכסוך און וועט אָנגעהמען מיטלען אויף איינצושטילען די באָיקאָטיסטען. אין די פעטערבורגער העלערע ספערען האָט מען זיך געהאַט פעראינטערעסירט מיט דער באָיקאָט־פראַגע און מען האָט אָנגעפרעגט ביים גענעראַל־גובערנאַטאָר פון

פּוילען אַ געטיען בעריכט וועגען דעם גאַנצען גאַנג פֿונם באָיקאָט. דער וואַרשעווער גענעראַל-גובערנאַטאָר האָט פֿון זיין זייט אָנגעפֿרעגט בײַ די גובערנאַטאָרען פֿון גאַנץ פּוילען זייער מיינונג אין דער דאָזיגער פֿראַגע. לויט די לעצטע צייטונגס-ידיעות האָבען כמעט אַלע גובערנאַטאָרען שוין געענטפֿערט אין דעם זינען, אַז דער באָיקאָט טראָגט אַ ריין עקאָנאָמישען כאַראַקטער און טרעט ניט אַריבער די געזעץ-ראַהמען, אַז די אַדמיניסטראַציע דאַרף זיך דערווייל ניט אַריינמישען אַקטיוו אין די פּוילישׁ-יודישע סכסוכים, נור אויפֿמערקזאַם נאָכקוקען נאָכ'ן גאַנג פֿון דעם באָיקאָט-בעוועגונג, וואָס דריקט מיט זיך אויס די אַנטיסעמיטישע געפֿיהלען פֿון גאַנצען פּוילישען פֿאָלק.

אין דעם איצטיגען טרויעריגען מאָמענט, וואָס די יודען אין פּוילען לעבען איבער, דאַרפֿען די פּוילישע יודען אַזדאי זעהן פֿערשטאַרקען דיערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס. די פּוילישע יודען דאַרפֿען אָבער פֿיהרען אַ זעלבסטשוץ-פּאָליטיק און ניט קיין אָנפֿאַל-פּאָליטיק. מיר דאַרפֿען ניט ענטפֿערן מיט ווילדע דעמאָנאָגישע ווילדע מיטלען, וואָס אונזערע שונאים בעטצען, ווי. למשל, אַ יודישער קעגען-באָיקאָט, וואָס איינינע האָבען פֿאָרגעלעגט אין דער יודישער פּרעסע. מיר דאַרפֿען דערפֿאַר אָבער זעהן פֿערזיכערן אַזן פֿערשטאַרקען אונזערע אינעווייניגסטע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס זאָלען קאָנען בײַשטעהן די פּוילישע יודען אין איצטיגער עת-צרה. מיר בעגריסען דערינער היים דעם סימפּאַטישען געדאַנק וועגען בילדען אַ „יודישען קאָאָפּעראַטיווען באַנק" אין פּוילען, וואָס זאָל געבען דעם נייטיגען קרעדיט אונזערע יודישע הענדלער, סיי הורטאָווע, סיי קליינע קרעמער, וואָס זיי נייטיגען זיך אין איהם אַזוי שטאַרק, ווייל עס זאָגען זיי דערין אָב די לעצטע צייט אַסך פּוילישע קרעדיט-אַנשטאַלטען, וואוהין דער באָיקאָט-סם האָט אַריינגעדהנגען. דער דאָזיגער פּראָיעקט בעדאַרף וואָס גיכער פֿערווירקליכט ווערען, וואָרום יעדע מינוט איז טייער: עס האַנדעלט זיך וועגען עקאָנאָמישען וואוילשטאַנד פֿון מיזענדער יודען.

ליכט און שאטען.

דער יודישער סטודענט.—א סטודענטישער צוזאמענפאהר.—א פראגע, וואס איז ניט אקטועל

דער יודישער סטודענט.

אמאל איז דער סטודענט ביי אונז געווען כמעט א לענענדארישע פארשיין. דער פראסטער יוד האט פאר איהם מורא געהאט; דער „געלאפטער", דער משכיל האט געהאט פאר איהם דרך-ארץ: ביידע האבען געפיהלט, אז ער געהעו גאר צו אנ'אנדער וועלט, אז ער האט גאר אנ'אנדער צוקינפט, ווי זיי. א כישרף איז געלעגען שוין אין די „קנעפלעך", וואס ער האט געטראגען. און אין די „העלסט-אינטערעסאנטע" ראמאנען פלעגט ער שפיעלען אפט די ראל פון די „גראפען" און די „לארדען", די ראל פון א וואונדערהעלד. פערליעבען פלעגט ער זיך דוקא אין דער פאפיראכען-מאלערין. (פערשטעהט זיך אין דער פאנטאזיע פונ'ם ראמאניסט: אין לעבען פלעגט ער טון הקא „א גוטען שידוך"). פלעגט ער אראבקומען אין שטעדטיל, פלעגט זיך אנהייבען א שושקעניש צווישען ווייבער. און אוועק פון שטעדטיל צום ערשטען מאל איז ער אוועק אויך ניט אויף א געוועהנטליכען שטייגער: ער איז אנטלאפען... געשטיצט האט איהם עפיס א פריץ אדער א משוגע'נע פריצ'טע... אין זיין גאנצען פערזענליכען לעבען איז געווען עפיס הערא'אישעס. וועניגסטענס, האט עס אויסגעזעהן אזוי. איצט איז אונז שוין גאר שווער צו פערשטעהן דעם לשון פונ'ם פריעף, וואס בנימין מאנדעלשטאם האט געשריבען צו זיין זינגערן בחודר, דעם „ערשטען יודישען סטודענט אין רוסלאנד"*) „דער טאטע האט דיר קליידער געגעבען, הו וועסט זיי אומבייטען; די מאמע האט זיך מיט די גרייזעלעך (פאות?) פון דיינע האר געשפיעלט, הו וועסט זיי אבשניידען. הו וועסט אנהויבען רעדען אויף א שפראך, וואס מיר פערשטעהען ניט, און וועסט שרייבען מיט א האנד, וואס מיר קענען ניט. נאר ניט פערליר לאטש דיין קינדערשע ליעבע צום טאטען צו דיינעם, ניט שוואך-אב די ליעבע צו דיין מוטער, וואס ליעבט דיך, פערנעהם לאטש אונזער געבעט און שטרעק דיין האנד אויס צו די, וואס בעטען זיך ביי דיר: „בחודר, בחודר, ניט פערגעס דיינע היימישע!" דאס איז ניט בלויז פאטאס פון דער דעמאלטיגער לשון-קודש'דיגער מליצה. דאס איז דער אמת'ער אויסדרוק פון די געפיהלען, וואס דער סטודענט האט אהיסגערופען ביי די יודען, וואס זע-

נען געזוען שוין פֿער׳כשׂפּ׳ט פֿון דער השׂכּלה. מען האָט אַנדערש ניט געקאָנט רעדען צו איהם, ווי צו אַ מענשען, וואָס שטעהט ערגיץ אין דער הויך, אויף אַ גייסטיגען טורעם... „ניט דערווייטער זיך צו־פֿיעל פֿון אונז אין דיין פֿליהען, שרייבט דער זעלביגער משׂכּיל צום דעמאָנ־טען סטודענט, דעם שפּעטערדיגען השׂכּלה־„טשינאָוניק“: פֿליה איבער די הויכענישען, נאָר בלייב פֿונדעסטוועגען אַרום אונז; זיי אונז ווי די זון ביי־טאָג און ווי דער מאָנד ביינאַכט, זאָלען דיינע שטראַהלען בעליכ־טען דעם טאַטענס הויז, וואָס אָהן דיר איז אין איהם ביטער און פֿינס־טער“...* ווי מיר ווייסען איצט, זענען די „שטראַהלען“ פֿונ׳ם יודישען סטודענט געווען גאַנץ ווייט דאַן פֿון צו בעשיינען דעם „טאַטענס הויז“. איהרים אַפֿילו די בעסטע פֿון די דעמאָלטיגע „שטודירטע“, אַפֿילו די, וואָס האָבען ערנסט געזאָרגט פֿאַר׳ן „טאַטענס הויז“, האָבען די פּראָגראַם זייערע פֿאָרמולירט אין בעסטען פֿאַל, אַזוי ווי מאַנדעלשטאַם: „דער צוועק פֿון מיין לעבען (אַזוי האָט ער געשריבען) איז: צו פֿערענטפֿערן זיי (זיינע ברידער) פֿאַר דער וועלט און צו העלפֿען זיי זוכה צו זיין, פֿערדיענען אָט די פֿערענטפֿערונג“**. היינט וואָס פֿאַר אַ שייכות צו זייער טאַטען און מאַמען, צו זייער פֿאָלק, האָבען געהאַט שוין די, וואָס אַפֿילו אָט די אונגליקליכע „פֿערענטפֿערונגס“־אַרבייט איז געווען פֿאַר זיי צו־פֿיעל! וואָס פֿאַר אַ שטראַהלען, אומשטיינס געזאָגט, האָבען געקאָנט שיקען צו זייערע „פֿינסטערע“ ברידער אָט די גלאַנצעדיגע קנעפּלעך? קנעפּלעך־שטראַה־לען!

ערשט שפּעטער, אין די 80־גער יאָהרען, האָט זיך ווידער בע־וויזען דער סטודענט ביי אונז ווי אַ העלד. אָבער שוין ניט ווי אַ פּאַפּירענער העלד פֿון אַ ראָמאַן, נאָר ווי אַנ׳אמת׳ער פֿאָלקס־העלד: דאָס איז געווען דער בי״לו־סטודענט, וואָס דאָ ניט לאַנג האָט מען געפֿיי־ערט שטיל זיין 30־יעהריגען יובילייי... אינאיינעם מיט די פֿעדערן פֿון די יודישע קישׂענס זענען אויך אויסגעפֿליקט געוואָרען און מיט׳ן ווינט אַוועק די „פֿליגלען“, וואָס אויף זיי זענען געפֿלויגען (ביז צו אַ גוי׳אישער אָדער יודישער... קאַנצעלאַריע) די השׂכּלה־שטודירטע; נייע פֿליגלען זע־נען אויסגעוואַקסען, אייגענע. און אַזוי האַסטיג, מיט אַזאַ אימפּעט האָט דער איבערגעשראָקענער אינטעליגענט גענומען פֿליהען צוריק, אַז ער איז שטעהן געבליבען ניט אינ׳ם „טאַטענס הויז“, נאָר העט־ווייט, ערגיץ דאָרט אינ׳ם לאַנד פֿון די אָבות... „שקאָלעס“ און ערד־אַרבייט איז גע־

* דאָרט.

** דאָרט.

ווען דער טאָפּעלטער לאָזונג פֿון די משכּילים פֿאַר די פּאָגראָמען; איצט אָבער האָט מען דערזעהן, אַז מען האָט זיך ניט אָנגעוואַרימט, נאָר אָבּ־געברענט זיך, אָבּגעסמאַליעט די פֿליגלען אָן דער ליכט פֿון דער השכּלה,— האָבען די אינטעליגענטען אַליין אָנגעהויבען צו שרייען: „שקאָלעס ניע זשעלאַיעס"; איז מען געבליבען ביי דער ערדאַרבייט. און פֿאַר דער ערדאַרבייט האָט מען זיך גענומען דוקא אין ארץ־ישראל און דוקא אַליין, מיט די אייגענע איידעלע, שוואַכע הענד. דער אינטעליגענט דער משכּיל האָט געוואָלט, דאָס גאַנצע פֿאָלק מיט קינד און קייט זאָל ווערען, אַזוי ווי ער, אַ משכּיל; דער בי"ל־סטודענט האָט אומגעקעהרט די יוצרות: ער האָט זיך אַליין גענומען פֿאַר דאָס, וואָס ביז אַהער האָט מען גערעכענט, אַז דאָס פֿאָלק דאַרף זיך נעהמען דערפֿאַר. קיינעם איז נאָך אויפֿ'ן זינען ניט אַרויף, אַז ס'איז מעגליך נאָך אַ דריטע בעציהונג צווישען דעם פֿאָלק און דער אינטעליגענץ: אַז דאָס פֿאָלק זאָל זיך בלייבען ביי דאָס זייניגע, דאָס פֿאָלקסטימליכע, דאָס אייגענע (און ניט איבערזעצען דוקא חיי־אָדם אויף דייטש און לערנען חומש ניט דוקא אויף מאַנ־דעלשטאַמס רוסיש) און די אינטעליגענץ, פֿערקעהרט, זאָל זיך אויך בלייבען אַנ'אינטעליגענץ (און ניט שרייען: „השיבנו נאַזאַד"!), נאָר ביידע זאָלען דאָך וואוינען בשכּונה אחת, אונטער איין נאַציאָנאַלען יודי־שען דאַך, און איטליכער זאָל זיך פֿערנעהמען זיין אָרט, טון זיין זאַך און אַזוי זאָלען זיי זיך איינער דעם אַנהערן אונטערהאַלטען. די דאָ־זיגע, אייגענטליך איינציג נאָרמאַלע, איינציג נאַטירליכע בעציהונג צווי־שען פֿאָלק און אינטעליגענץ איז, ווי געזאָגט, דעם בעל־תשובה'ניק נאָך די פּאָגראָמען געווען פּונקט אַזוי פֿרעמד, ווי דעם משכּיל פֿאַר זיי. און דאָס איז די סבה, וואָס דער בי"ל־סטודענט, פֿאָטש ער האָט זיך דאָך מקריב געווען בפּועל ממש פֿאַר אַ קרבן צו זיין נאַציאָנאַלען אי־דעאַל, האָט ניט פֿיעל מעהר סימנים געלאָזען אינ'ם פֿאָלקס־זכּרון און פֿאָלקסלעבען, ווי דער השכּלה־סטודענט מיט די קנעפּלעך.

און די לעצטע 10—15 יאָהר, ווען צווישען יודען האָט זיך אָנ־געהויבען די פֿרייהייטס־בעוועגונג, האָט זיך בעוויזען אויף דער יודישער גאַס אַ שפּאָגעל־נייער טיפּ סטודענט. אויך ער האָט געוועסט געפּריבט האַלטען זיך פֿאַר דער השכּלה־טראַהיציע, איבערניצעוועגדיג זי אויפֿ'ן לינקען זייט,— ד. ה. לעהרנענדיג דעם יודישען אַרבייטער די כּל התּורה כּלה פֿון סאָציאַליזם דוקא אויף רוסיש. נאָר אַז ער האָט דער־זעהן, אַז ס'געהט ניט, האָט ער זיך ניט איינגע'עקשנט (בּילדונג איז דאָך פֿאַר איהם שוין געווען נאָר אַ מיטעל, ניט קיין ציעל, ווי ביי דעם משכּיל), און ער האָט זיך, פֿערקעהרט, גאָר אַליין אָנגעהויבען

לערנען יודיש, זיך חבר'ן מיט דעם חבר-אַרבייטער, און די ליעבע צווישען דעם סטודענט און דער שניידערקע, וואָס האָט אַמאָל עקסי-סטירט נאָר אין די העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, האָט אַזוי ווי געהאַלטען ביים מקוים ווערען גאָר ניט איף צו-פלייסען. נאָר צו אינזער טיעפסטען בעדויערן, איז עס געווען, ווי מען זאָגט אויף לשון-קודש, אַנ'אהבה התליה בדבר: די „פרייע ליעבע" צווישען דער „מאַסע" און דעם „שטודירטען" איז געווען אַ ליעבע מיט אַ תנאי (עס וואָלט געווען אונסטילישטיש צו זאָגען, אַז ס'איז געווען, פשוט, אַ געלד-שיחוף): דער „שטודירטער" האָט צוגעזאָגט דער „מאַסע" סאָציאַליזם בתנאי (מען האָט איהם, דעם תנאי, ניט אויסגענומען בפירוש: ביי אַ גוט לעבען פערשטעהט מען זיך אויפ'ן וואונק), אַז זי, די „מאַסע", זאָל געבען איהר אויסדערוועהלטען, דעם שטודירטען: פרייהיט. האָט זי קיין פרייהייט צו דער צייט, וואָס מען האָט געריכט זיך איף איהר, ניט געגעבען (מיט נדן טרעפען זיך אָפט אַזוינע זאַכען, בפרט נאָך מיט אַזאַ האַרבען נדן): איז דער שידוך צעריבען געוואָרען. מען איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען בשלום און זעהר פיין און איידעל (מען בעגעגענט זיך נאָך אפילו אַמאָל אין אַ יום-טוב-טאָג): מען איז זיך דאָך אָבער פונאַנדערגעגאַנגען... און עטליכע יאָהר נאָכאַנאַנד האָט דער יודישער סטודענט זיך געלאַנגווייליגט. (דאָס רעד איך אויפ'ן לשון פון די, וואָס מיינען, אַז אָהן אַנ'„אָביעקט", אָהן אַנ'„אידעאַל" מוז אַ סטודענט זיך לאַנגווייליגען). עס איז אַראָב פון איהם דער גלאַנץ. די צונג, וואָס האָט רעדעס געהאַלטען, האָט אָנגעהויבען צו חזר'ן מעדיצינישען לאַטיין און פסוקים פון חכמת הכעמיע; אָנשטאָט רעזאָלוציעס האָט מען גאָר דיסערטאַציעס פערפאַסט — זעהר אַ טעצליכע און בכבודיגע אַרבייט, נאָר פונס „הויכען" איז, אַזוי ווי אין איינהאָרנ'ס „לעגענדע", געוואָרען „אַקליינעכ, אַ שוואַכעס, אַ דעהענדיגס מענשיל"... האָט עס אָנגעהויבען צו דערעסען: די יוגענד איז יונג, און די כחות, וואָס לעבען אין איהר, מוזען זיך אַרויסזייזען, מען קאָן זיי ניט דערשטיקען: „... זייט צוויי-דריי יאָהר, לייענען מיר אינ'ם ערשטען גומער פון „דעם יודי-שען סטודענט"*, זעהען מיר, אַז פון מיטען די „רוסישע קאָלאָניעס" שווימען אַרויס גאַנצע צעהגדליגער, הונדערטער „רוסישע" סטודענטען, הויבען הויך איף די פאָהן פון יודישען בעוואוסטזיין און גרינדען או-

* דער יודישער סטודענט, געווידמעט די אינטערעסען פון דעד יו-דישער יוגענד בכלל און פון דער יודישער שטודירענדער יוגענד בפרט, רעדאַגירט דורך קאנד, אינגוש. י. ליפשיץ און י. פאָדרוושניק. דעצעמבער, 1912, גענט (בעלגיען).

מעטום יודישע סטודענטישע געזעלשאַפטען. זעלבסטשטענדיג אָהן קיינעמס איסערליכער איניציאַטיוו ווערען די געזעלשאַפטען געגרינ־דעט, און דאָס בעווייזט זייער לעבענסקראַפט". און נאָך ווילטיגער, וועלען מיר צוגעבען, איז דאָס, וואָס אינ'ם תהו־ובהו פון אָט די סטודענטישע יודישע געזעלשאַפטען (אין אויסלאַנד) הייבט אָן זיך צו בעווייזען — דערווייל נאָך חדוך אַ נעפיל פון אינבעשטימטקייט — די געשטאַלט פונ'ם נייעם טיפ פון אַ יודישען סטודענט. דער דאָזיגער נייער טיפ איז דער המשך און די ווייטערדיגע ענטוויקלונגס־מדרגה פון זיין נאָר מיט עטליכע יאָהר עלטערן חבר, פון דעם, וואָס האָט זיך געוועסט בעוויזען אויף דער יודישער גאַס „אין יענע טעג": ער איז זיין המשך, דען ווי יענער, אַזוי וויל ער אויך אינאיינעם מיט'ן פאָלק לעבען און אַרבייטען און שטרייטען און ניט „ברענגען איהם נוצען", „העלפען איהם אין דער טיט" פון הרוויסען, מן הצד; ווי יענער, אַזוי וויל ער אויך — און נאָך אין אַ גרעסערער מאָס — זיך שטיצען ניט אויף אַנ'אַבסטראַקטער אידעע, נאָר אויפ'ן רעאַלען פאָלקסלעבען, אויף דער לעבעדיגער פאָלקסענערגיע; ער איז אָבער אַ ווייטערדיגע מדרגה אין יענעמס ענטוויקלונג, דען ניט בלויז צוליעב איין ציעל וויל ער זיך מיט'ן פאָלק פערבינדען, ניט בלויז איין שטיק וועג וויל ער מיט איהם אינאיינעם הארכמאַכען, נאָר זיין גאַנץ לעבען און שטרע־בען וויל ער יודיש־פאָלקסטימליך מאַכען, זיין וואָך, אַזוי גוט ווי זיין שבת, זיין גשמיות ניט ווענינער, ווי זיין רוחניות. ער וויל ביים פאָלק געפינען אַנ'אָבהזה פאַר זיין נשמה דער פערוואָגעלטער, אַ פלאַץ פאַר זיין אַרבייט: „... אין די לעצטע יאָהרען, לייענען מיר אין דעם שוין פריהער ציטירטען „יודישען סטודענט", — אין די לעצטע יאָהרען, ווען די ברייטע פאָלקסמאַסען האָבען זיך אויפגעכאַפּט צום קולטורעלען לע־בען, זענען זיי געוואָרען אַנ'אָנציהונגסקראַפט פאַר דער יודישער אינ־טעליגענץ. איצט זעהען מיר די יודישע אינטעליגענץ מאַסענווייז זיך צוריקקעהרען צו זייער פאָלק". מילא, מאַסענווייז ניט מאַסענווייז — אַ טענדענץ ווייזט זיך געווים ביי אונזער אינטעליגענטער יוגענד אומ־צוקעהרען זיך צום פאָלק, און די דאָזיגע טענדענץ איז מעגליך געוואָרען מאַקע נאָר דערפאַר, וואָס די „ברייטע פאָלקסמאַסען האָבען זיך אויפ־געכאַפּט צום קולטורעלען לעבען", דעדענדיג אויף דעם „יודיש־סטו־דענטישען" לשון, וואָס איז דערווייל נאָך געבאָרגט פון רוסיש — און זענען געוואָרען אַנ'„אָנציהונגסקראַפט פאַר דער יודישער אינטעליגענץ". אָט דאָס איז דער נייס: דאָס פאָלק שטויסט שוין מעהר ניט אָב פון זיך די אינטעליגענץ; פערקעהרט, עס ציהט זי צו. די אינטעליגענץ

(ל׳מיין דער נייער טיפ איהרער) האָט שוין מעהר ניט קיין רחמנות אויפ׳ן פאָלק: זי הייבט איהם אָן צו אַלטען; זי קומט שוין ניט איהם צו געבען עפּיס, זי וויל שוין ביי איהם עפּיס נעהמען; ניט בלויז רוחניות, טאַקע אויף גשמיות נעהמען... מיט דעם לעצטען פּראָזאַאי־שען וואָרט מיינען מיר ניט אָנצורירען דעם יוגענדליכען, אידעאַלי־סטישען כאַראַקטער פון דער נייער שטרעמונג; מיר זענען נאָר אויסען דערמיט אַוואונק צו געבען אויף די וואָרצלען, וואָס זי האָט אין דער מאַטעריע, ניט נאָר אין דעם גייסט פון אונזער איצטיגער צייט. די „מאַטעריע" גיט איהר לעבענסזאַפט און צווינגט זי איבערצוגעהן פון רעדען צום טון. אַנ׳אויפטו איז שוין דאָס גופא, וואָס דער אָרגאַן פונ׳ם נייעם יודישען סטודענט געהט אַרויס אויף יודיש*. ניט ווענינער וויכ־טיג איז — אַנ׳אָרגאַניזאַציע פונ׳ם יודישען סטודענט. און אויף אין דעם פרט ווערט געאַרבייט. אויף אַקאָנפערענץ, וואָס איז פאָרגעקומען ניט לאַנג אין דער שווייץ און וואָס אויף איהר האָט זיך געלאָזט הערען די שטים פון אָט דעם נייעם טיפ סטודענט, איז איסגעקליבען געוואָרען אַנ׳אָרגאַניזאַציאָנס־קאָמיסיע, וואָס איהר חוב איז צוצוגרייטען אַנ׳־אַלגעמיינעם סטודענטישען צוזאַמענפאָהר אין מערב־אייראָפּע. וועגען דעם צוזאַמענפאָהר, זיינע ציעלען און איפגאַבען, רעדען מיר ווייטער בעזונדער. מיר האַלטען, אַז דאָס איז ניט נאָר אַנ׳אינעווייניגסטער ענין פון דער יודישער סטודענטענשאַפט: דאָס איז אַוויכטיגע פראַגע פון אונזער קולטור־לעבען בכלל. כל זמן דער יודישער סטודענט האָט איגנאָ־רירט דאָס יודישע פאָלקסלעבען און האָט זיך צופרידענגעשטעלט (אין בעכטען פאַל) מיט דיסקוסיעס, האָבען מיר געהאַט אַ תירוץ (הגם דאָס איז געווען מעדר ניט ווי אַ תירוץ), וואָס מיר אינטערעסירען זיך ניט מיט איהם. דעם איצטיגען יודישען סטודענט אָבער, וואָס הלט ניט צו דערווייטערן זיך, נאָר פערקעהרט, זיך צו דערנעהענטערן צום פאָלק און זיינע אינטערעסען — איהם וועלען מיר אויסשטרעקען ברידערליך די האַנד און זאָגען: יישר כחך!

* אַכאַראַקטעריסטישע זאַך: אין דער אייגענער צייט און אונטער דעם אויי־גענעם טיטעל האָבען אויך ציוניסטישע סטודענטען אין בערלין אָנגעהויבען אַרויסצו־געבען אַנ׳אָרגאַן... אויף העברעאיש? ניין: אויף רוסיש! און די מאַטי־ווען, זאָגט די רעדאַקציע, זענען „פּראַקטישע". אוי, איז דאָך די קשיה: דוקא צו־ליעב „פּראַקטישע צוועקען" האָט די סטודענטישע קאָנפערענץ אין ציוריך אָקאָרשט אנגענומען יודיש, און ניט רוסיש, איז דער תרוץ: יעדערער האָט זיך זיין פּראַקטיקע...

סטודענטען צוזאַמענפאָהר.

דרייערליי פראַגען וועלען בעטראַכט ווערען אויפ'ן צוזאַמענפאָהר פון די אינפאַרטייאישע נאַציאָנאַלע סטודענטען-פעראיינען, וואָס זועט פאָרקומען די טעג אין צוריך (שווייץ): טעכנישע, עקאָנאָמישע און נאַציאָנאַל-קולטורעלע פראַגען. אויף אַ פעראייניגונג צוליעב ריין טעכנישע צוועקען (רעפעראַטען-טורנעס, בעזוגליכע ביבליאָטעקען וכדומה) זועט מען זיך קיין פולע ניט דאַרפען מאַטערן. אַ האַרבער ענין איז אָבער די עקאָנאָמישע און קולטורעלע אַרבייט פון די יודישע סטודענטישע פעראיינען. דאָ העגגט די אַחדות אויף משקולת. פאַרהאַן אַזוינע, וואָס טענ'ען, אַז קיין בעזונדערע „עקאָנאָמישע אינטערעסען" זענען ביי די יודישע סטודענטען אין אויסלאַנד נישאָ: ביי זיי זענען פאַרהאַן נאָר בעזונדערע נאַציאָנאַל-קולטורעלע בעדערפענישען, — די פראַגע פון פלערליי אונטערשטיצונגסקאַסעס, קאַסעס פאַר געגענזייטיגער הילף וכדומה איז אַ פראַגע, וואָס איז נוגע דער גאַנצער „קאָלאָניע". אָבער ניט שטענדיג און ניט אומעטום איז זי, די קאָלאָניע, אַ ריין יודישע: אויך אַנדערע „רוסען" שטודירען (זאָל זיין אַפילו אין אַ קלענערער צאָהל) אין די אויסלענדישע אוניווערסיטעטען; און צווישען די יודען גופא איז פאַרהאַן אויך אַ טייל, און דערווייל נאָך אַ היבשער טייל, וואָס געהערט ניט צו דער יודישער, נאָר דוקא צו דער „רוסישער", „פוילישער" א. אַז. וו. קאָלאָניע. טאָרען זיך די נאַציאָנאַלע יודישע סטודענטען ניט אויסטיילען פון דער איבעריגער „ניט-יודישער" סטודענטשאַפט אינ'ם פרט פון מאַטעריעלער הילף: זיי מוזען פערקעהרט, געהן אין דעם פרט האַנד אין האַנד מיט די איבעריגע קאָלעגען. זיי דאַרפען נאָר זעהן האָבען אַ דעה אין די אינסטיטוציעס פון דעם מין און זאָרגען, אַז דער יודישער נאָמען זאָל אין זיי ניט פערשטעלט ווערען, נאָר. פערקעהרט, ווי ווייט עס איז נויטיג, זאָל ער קלאָר און אָפען אַרויסגעשטעלט ווערען. זיי קאָנען אויך האָבען בעזונדערע קאַסעס פאַר די ספּעציעלע נאַציאָנאַל-קולטורעלע אויסגאַבען פון די יודישסטודענטישע פעראיינען, די אַלגעמיינע עקאָנאָמישע אינסטיטוציעס אָבער מוזען בלייבען אַלגעמיינע, די נאַציאָנאַלע גרופּירונג פון די סטודענטען האָט צו זיי קיין שום שייכות ניט. אַזוי מיינען די פראָגרעסיווע דעמאָקראַטישע עלעמענטען פון דער נאַציאָנאַל-יודישער סטודענטענשאַפט. און מיר האָפען, אַז די דאָזיגע עלעמענטען וועלען גוטער זיין יענע, וואָס דער יצר-הרע פון „נאַציאָנאַליזם" איז אַזוי שטאַרק אין זיי, אַז יעדע, אַפילו די קינסטליכסטע, פאָרם פון נאַציאָנאַלער איזאָליהונג איז זיי ליעב און טייער. די גלייכסטע זאַך וואָלט געווען, ווען דער צוזאַמענפאָהר וואָלט די

דאָזיגע פראַגע איינגאַנצען אַראָבגענומען פון טאַגעס-אָרדנונג.

גאָר אַנאַנדער ענין איז די פראַגע מיט דער נאַציאָנאַל-קולטורעלער אַרבייט. אויך זי קאָן אַתיסהפען מחלוקת'ען, אָבער אויסמעקען זי פון פראָגראַם איז אונמעגלעך. סיידען די גאַנצע אידעע צו פעראייניגען די אונפאַרטייאישע נאַציאָנאַל-יודישע סטודענטען זאָל זיך אויסלאָזען מיט עפּיס אַ טעכנישען אינפאָרמאַציאָנס-ביורא. דאָס וואָלט אָבער וועניג וועמען צופרידענגעשטעלט. וועניגער פאַר אַלעמען — די, וואָס מיינען, אַז די פערבינדונג צווישען דעם גרעסטען טייל סטודענטישע אָרגאַניזאַציעס קאָן זיין מעהר ווי אַ טעכנישע. על פי רוב געהערען ניט די חברים פון די דאָזיגע אָרגאַניזאַציעס צו וואָסערע עס איז פּאָליטישע יודישע פּאַרטייען, זיי האָבען אָבער אַלע אינטערעס צו די פּאָזיטיווע ווערטען און צו אַלע פראַגען פונים יודישען לעבען. אַ טייל פון זיי האָט אויך מעהר אָדער וועניגער פאָרמולירטע ענטפערן אויף די דאָזיגע פראַגען. די, וואָס האָבען זיי נאָך ניט, ווילען זיי האָבען, מאַטערן זיך זיי צו געפינען... מען קומט נישט אין פעראיין, נאָר כדי דאָרט צו בעקומען יודישע קענטענישען, יודישע בילדונג (היסטאָריע, ליטעראַטור וכדומה). מען זוכט דאָרט אַ יודישע ליפּט, אַ יודישע ערציהונג, אָדער היכטיגער: אַ יודישע זעלבסטערציהונג. דער אַלגעמיינער פערבאַנד פון דער אונפאַרטייאיש-נאַציאָנאַלער יוגענד וועט ניט האָבען אין זיך דעם גייסט, דעם לעבעדיגען אָטעם פון די איינציגע פעראיינען און וועט ניט קאָנען זיי אָרגאַניש בעהעפטען און בעפרוכפערן, אויב ער וועט שטעלען זיך בלויז טעכנישע, אויסוויינינגסטע ציעלען און וועט ניט הכען צו ווערען דער כלל-אויסדרוק און די כלל-אַטמאָספערע פון די אָרטיגע פעראיינען. אַ ריין-טעכנישע פערבינדונג צווישען אַלע, די אונפאַרטייאישע, אַזוי גוט ווי די פאַרטייאישע, נאַציאָנאַל-יודישע סטודענטען-פעראיינען וועט מעגליך זיין ערשט דאַן, ווען יעדע איינציגע פון די אַקטיוו-נאַציאָנאַלע שטרעמונגען, וואָס לאָזען זיך פיהלען ביי דער יודישער שטודירענדיגער יוגענד, וועט זיין פאַר זיך אָרגאַניזירט. די סטודענטען-ציוניסטען האָבען, אַחוץ זייערע אָרטיגע אַקאַדעמישע פעראיינען, אַנאַלגעמיינע אָרגאַניזאַציע „החבר". און אויך די ניט-ציוניסטישע נאַציאָנאַלע פעראיינען מוזען זיך אָרגאַניזירען. ניט מחמת דער מדה פאַר... שעטנז מוזען זיי האָבען זייער אייגענע פערבינדונג, נאָר מחמת דער מדה — ניט געשטערט צו ווערען אין זייער אַרבייט. דער אונפאַרטייאישער נאַציאָנאַליזם קומט ניט „לגרוע", נאָר „להוסיף". מוז זיין ברייטערע פראָגראַם האָבען אויך אַ ברייטערע אָרגאַניזאַציע. זאָלען אָבער אין דער דאָזיגער אָרגאַניזאַציע אַריין אויך די, וואָס לעבען אַ וועטאָ אויף געוויסע פאָרמען פונים נאַציאָנאַלען יודישען

לעבען, וועט מען אָנשטאָט פיהרען די אַרבייט — דאַן פיהרען דיסקוסיעס. מז מען דערפאַר שאַפען אַנ׳אייגענע אַרבייטס-פּראָגראַם און אַנ׳אייגענע אָרגאַניזאַציע. און מדרא האָבען, טאָמער וועט געשטערט ווערען הערכדעם די „נאַציאָנאַלע אַחדות" — איז ניטאָ וואָס. די נאַציע ליידט, ווען איין טייל איהרער שטערט דעם אַנדערן אין זיין אַרבייט, אָבער ניט, ווען יעדער אַרבייט בעזונדער, יעדער נאָך זיינע בעדערפענישען און נאָך זיינע כחות נאָך. זאָלען די אונפאַרטייאישע, אָבער טיעף-נאַציאָנאַלע און דעמאָקראַטישע עלעמענטען פון דער שטודירענדער יוגענד אויפהערען צו זיין אַ שטויב, זאָלען זיי זיך בעהעפטען אינאיינעם, ווערען אַנ׳אָרגאַניזם, בעקומען לשון, ד. ה. אַנ׳אָרגאַן, וואָס זאָל העלפען קלאָר מאַלען און אויסדריקען זייער ווילען, וועט די נאַציאָנאַלע ענערגיע, וואָס איז בעהאַלטען אין זיי, אַ סך בעסערע רעזולטאַטען ברענגען, ווי ווען, אונטער דער מאַסקע פון פאַפירענער אַחדות, זאָל זי אַוועקגעהן אויף רייבונגען און אייביגע מחלוקת׳ען..

דער קליינער פּלאַץ לאָזט אונז ניט אָבשטעלען זיך איינפיהרליכער אויף דער דאָזיגער פראַגע. וועלען מיר אין סוף נאָך ווינשען דעם צוזאַמענפאָהר פון דער נאַציאָנאַל-יודישער שטודירענדיגער יוגענד, אַז די פערעיינינונג, וואָס ער הכלט צו שאַפען, זאָל זיין אַ פעראייניגונג פון אַווינע קרעפטען, וואָס ציהען זיך איינע צו די אַנדערע.

דאַן וועט עס זיין אַ נאַטירליכע און אַ גלוקליכע פעראייניגונג.

אַ פראַגע, וואָס איז „ניט אַקטועל".

אַקטואַליטעט איז פון די זאַלען, וואָס האָבען ל״מ פירושים. יעדער פערשטעהט עס אויף זיין אייגענעם שטייגער. און דאָס, וואָס אין איינעמס אויגען האָט עס דעם זיבעטען חן פון אַ „ברענענדיגער פראַגע", איז פאַר דעם אַנדערן אַ מעשה, וואָס האָט שוין אַ באָרד, אַ פאַראַיאָהריגער שניי. דעריבער מעג אַמאָל דער זשורנאַליסט אין דער פראַגע הערען אַקטואַליטעט, אין דער דאָזיגער זשורנאַליסטישער פראַגע „פאַר עקסעליאַנס", זיך פערגינען דעם פערגעניגען צו האָבען אַנ׳אייגענע מיינונג. וואָהם אויב ער וועט זיך לאָזען פיהרען אויף דאָ פון די געשעצטע לעזער, קאָן זיך טרעפען מיט איהם דאָס, וואָס ס׳האָט געטראָפען מיט יענעם וואָגען אין יענעם משל. און אַזוי גרוים מעג זיין אַמאָל די אפיקורסות פונים שרייבער, אַז ער זאָל זיך אָבגעבען מיט אַ פראַגע, וואָס ער ווייס לכתחלה, אַז דעם לעזער „אינטערעסירט" זי

ניט. אַזאַ מין פראַגע איז די, וואָס איך וועל דאָ זאָגען וועגען אידר עטליכע ווערטער. דאָס איז די פראַגע: צי איז עס אַ מעלה, וואָס מיר פערדייטשמעריש ען אַזוי אונזער יודישע שפראַך? אויב איך שטעל זי, אָט די פראַגע, איצט הוקא, איז עס ניט, ווייל פריהער איז זי טאַקע אין דער אמת'ן ניט אַקטועל געווען, נאָר ווייל פאַר אונז, שרייבער, איז אָדער מוז זי, לכל הפחות, זיין תמיד אַקטועל. דער לעזער אונזערער (זיינע אייערלעך זאָלען מיט גאָלד פערהאַנגען ווערען) איז ניט אַזאַ מפונק: איך דעם, וואָס מען שרייבט, איז ער נאָך מקפיד אַ ביסעל, אָבער ווי — זיין דאגה: לשון זולת ער אין העברעאיש, דאָרט איז עס ביי אידם דער עיקר, אָבער יודיש, זשאַרגאָן — „איך מיר אַ זאַך: מע נעהמט אַ פּען אין מען שרייבט!" זאָגט דער קאָמיוואָיאַזשאָר ביי שלום־עליכמ'ען. יודיש האָט ניט איך זיך די פלאָמבע פון יום־טוב'דיגקייט, עס איז אַוואָכעדיגע זאַך, און וואָכעדיגע וועלטליכע זאַכען איז דער יוד, דער היינטיגער אַפילו, נאָך אַלץ געוועהנט אָבצו'פּטר'ן מיט שה"י־פה"י. דאָס איז אַלץ גערעדט וועגען דעם יודען פון אַ גאַנץ יאָהר. דער שרייבער אָבער — ער האָט דאָך געמעגט אַ ביסעלע מעהר זאָרגען פאַר דער היינקייט פון דער שפראַך, וואָס ער שרייבט איך איהר. הען זי זאָל זיין אַפילו נאָר אַ מיטעל אין זיינע איגען, קומט איהר איך ניט, מ'זאָל זי אַוועקמאַכען אונטער דער האַנד. זעהט דען ניט דער שניידער, אַז זיין שער זאָל שערען, דער שוסטער — אַז זיין נאָל זאָל שטעכען, ווי געהעריג איז? די שפראַך — דאָס איז דאָך אונזער געווהדר. וועט אַרויס אַ יעגער איך געיעג, איידער ער האָט גוט אַרומגעקוקט זיין ביקס? איך רעה שוין ניט וועגען שענקייט, וועגען געשמאַק: איך רעה וועגען נוצען. וועגען נוצען — ווייל איך בין אויסען דער עיקר אונזערע אונזערע קאָלעגען אין אַמעריקע (קיינער זינדיגט ניט אַזוי פיעל קעגען אונזער שוצלויזער שפראַך, ווי אונזערע אַמעריקאַנער זשורנאַליסטען): אַמעריקע, זאָגט מען, איז אַ פּראַקטישע מדינה; איז קיין חידוש ניט, וואָס מען געבריילט דאָרט אין דער פרעסע אַסך ווערטער און השגות פון גאַס, פון שאַפּ — אַסך ענגלישע ווערטער: דער לעזער, מיינט מען, איז געוועהנט צו זיי, וועט ער זיי בעסער פערשטעהן; אָבער „דייטש"? גאָט מיינער, ווי קומט דאָלאַריקאַ צו דעם לשון פון שילער און... מענדעלסאָן? וואָס האָט ער צו טון מיט דעם פּראַקטישען נוצען? מיט דעם וועלען, דער לעזער זאָל פערשטעהן, וואָס ער לייענט? „אירגענד וועלכע געמיינזאַמע אינטערעסען", „דער שוואונג פון דיין איבערגאַנג", „אין דיעזען בעצוג", „נויטווענדיגע פאָלגע", „אויסצואיבען אַן איינפלוס" — מילא, פאַר'ן צעקאַליעטשעטען דייטש בין איך

ניט מחויב צו זאָרגען, ער וועט שוין בעשטעהן זיין שטעדטיל. אָבער איף אונזער אָרימען יודיש און אונזער אָרימען יודישען לעזער איז דאָך געביך אַ ביטערער רחמנות. וואָס פאַר אַ שייכות האָט דער יודישער לעזער צו אָט דעם דייטשמעריש? און וואָס פאַר אַ שייכות האָט צו דעם די יודישע שפּראַך? הונדערטער יאָהרען האָט אָט דער אָרימער, אָבער פערהאַרטעוועטער, איינגעקשנטער לשון געטאָן און געשריט דעם דייטש, וואָס איז מגולגל געוואָרען אין איהם, געטאָן און געלעהרנט איהם קריגען יודישע העיות, אַ יודישען פנים, אַ יודישען חן: קומען זיי צו געהן, אָט די בעלי הדייטשמעריש און מיט איין שנעל אין דער איבערשטער ליפּ ווילען זיי אונז מאַכען פערגעסען די גאַנצע תורה, וואָס מיר האָבען אין משך פון דורות געלערנט אין שוים פון אונזער מאַמע־יודיש. וואָלטען עס געטאָן די געגנער פון יודיש, די, וואָס ווי־לען ווייזען, אַז סיאיז אַ „קידערוועלש", אַ „פערדאָרבן דייטש", וואָלט עס ניט געווען אַזאַ חידוש. אָבער די דייטשמערישע פראַזעס, וואָס איך האָב געבראַכט און וואָס מען וואָלט געקאָנט נאָך צעהנדליגער אַזוינע פעריל ברענגען, זענען גענומען הזקא, מיט, אַ כיזן פון אַ בלאַט, וואָס זיין רעדאַקטאָר איז אַ... „יודישיסט"! קיין פריווילעגיע פון די „יודי־שיסטען" איז דער דייטשמעריש, אמת, ניט נאין אַמעריקא, למשל, שריי־בען כמעט אַלע ניט בלויז „ליפערן בעזווייזע" און „מאַכען פאָרווירפע", נאָר אויך... טהעאַטערס, דאָך מוז מען זאָגען, אַז אַ ריינעם פאָלקס־טימליכען יודיש בעגעגענט מען אַמאָל אין דער אַמעריקאַנער יודישער זשורנאַליסטיק הזקא ביי אַזוינע שרייבער, וואָס גיכער זענען זיי קעגען, ווי פאַר דעם „יודישיזם", — ביי אַזוינע שרייבער, אַ שטייגער ווי אַב־כהן, פייגענבוים. און איך פרעג אונזערע קאָלעגען — יודי־שיסטען: צי האָבען זיי דען ניט געדאַרפט זיין די ערשטע אינ'ם ענין פון אָבהיטען די ריינקייט און פאָלקסטימליכקייט פון יודיש? צי האָבען זיי דען ניט געדאַרפט זיין די שטרענגסטע אינ'ם פיהלען אַנ־אחריות פאַר דעם גייסט פון דער יודישער שפּראַך? צי האָבען זיי דען ניט געדאַרפט זיין די געטרייסטע צווישען די מענדעלי'ס אייניקלעך?

די וואָס האָבען געלייענט און געלערנט די כתבים דעם זיידענס, ווייסען, וואָס הייסט זיין אַ געטרייער אייניקעל. נאָר מען קאָן ניט פער־לאַנגען, וועט מען זאָגען, פונ'ם נייעם דור, ער זאָל געהן אין חדר אַריין צו אַזאַ „אַלטמאָדישען" רבין, ווי דער זיידע איז; מען קאָן ניט פער־לאַנגען אַזאַ פליים און אַזאַ ליעבע — און אַזאַ טאַלענט דאָך אודאי ניט: ראָטען: שרייבט אַזוי ווי ר' מענדעלי שרייבט — הייסט זיין אַ...

לוגג לרש... אָבער צי דער קאָן אונז ניט צונוץ קומען די מעטאָדע פון מענדעלים יודיש שרייבען? צי דען קאָנען מיר ניט שטעלען מענדעלי׳ן, ווי אַנ׳אידעאַל, וואָס מיר זוכען לכל הפחות זיך דערנעהנטערן צו איהם? וועגען דער מעטאָדע מענדעלים האָט אונז אַ ביסעל דערצעהלט ניט לאַנג י. ח. ראַזוניצקי אין דער יובילי-ביילאַגע צום „פריינד" פונ׳ם פאָ-ריגען יאָהר: „ווען מיר, די צוויי מיטאַרבייטער זיינע (דאָס זענען געווען ביאַליק און ראַזוניצקי — א. ו.), האָבען זיך אַמאָל גענומען אַמפּשרן, ווי דער שטייגער, וועגען אַ וואָרט אָדער אַנ׳אויסדרוק, פלעגט ער מאַכען צו אונז: „שאַט, לאָז זיין שטילער אַ ביסעל, לאָזט מיר הערען, וואָס זאָגט אויף דעם מיין יודעלי". דאָס הייסט: וואָס זאָגט אויף דעם דער פראָסטער מענש פון פאָלק... דער דאָזיגער פראָסטער מענש פון פאָלק וועט אונז געוויס ניט אויף אַלע פראַגען קאָנען ענטפערן; פאַר אַ סך השגות, וואָס זענען צוגעקומען די לעצטע צייט און וואָס מעהרען זיך פון טאָג צו טאָג, וועלען מיר אינ׳ם פאָלקס לעקסיקאָן-שבעל-פה ניט געפינען קיין ווערטער. אָבער דערפון איז נאָך קיין ראיה ניט, אַז יעדען וואָרט און יעדען אויסדרוק, וואָס ליגט אונז ניט אויפ׳ן צונג צו דער מינוט, דאַרפען מיר ליפען זוכען אין דייטשען ווערטערבוך. ניין, מיר מעגען און מוזען די זאַך אַ ביסעל ערנסטער נעהמען. מיר מעגען און מוזען טראַכ-טען ניט בלויז וועגען דעם, וואָס מיר שרייבען, נאָר אויך וועגען דעם, ווי מיר שרייבען. און אויב מיר האָבען אַפילו געקנייטשט דעם שטערן און געלופטערט דעם זכרון. און פאָרט ניט געפונען דעם וואָרט אָדער דעם אויסדרוק, וואָס מיר זוכען, איז נאָך דערפון ניט געדרונגען, אַז די שפּראַך אונזע-רע איז שולדיג דערין. אפשר נעהמט זיך עס גאָר פון אונזער ניט קענען די שפּראַך, פון אונזער פוילקייט אַריינצופיהלען זיך אין איהר נשמה, אַריינ-צוטון זיך מעהר אין טיעפער אין איהרע אוצרות? עס איז דאָך קלאָר, אַז דער, וואָס שרייבט, אַשטייגער: „די פאָלקסווערטלעך, די אידיאָטען, די לעגענדען, די פאָלקסליעדער, וואָס זענען ענטשפּרונגען א. אז. וו." האָט אַ קנאַפּע השגה אי אין די יודישע פאָלקס-ליעדער, אי אין די יודישע פאָלקס-ווערטלעך און פאָלקס-מעשיות, וואָרום אויב איינער האָט אין דעם יע אַ שטיקעל השגה (ווי, למשל, דער מחבר פונ׳ם לייטאַרטיקעל אין „פריינד" נומער 14), און דאָך שרייבט ער: „... די מעגליכקייט, געמיינזאַם צו ווירקען בערהיגענד..." — איז עס דאָך נאָך אַנ׳ערגערער סימן: אַ סימן אַז דער שרייבער (און דער רעדאַקטאָר) האָט אין דעם פאַל גאָר קיין שום רחמנות ניט אויף דער יודישער

* „די ליטעראַרישע וועלט", № 4.

שפּראַך, ניט אויף דעם יודישען אויער... יע, איך הויב אָן צו פערשטעהן דעם ד״ר מ. י. בערדיטשעווסקי, וואָס האָט זיך געקלאָגט דערויף, וואָס אונזער יודיש איז ביי אַ סך נייע, און דזקא „יודישיסטע״ שרייבער, ניט קיין יודיש מעהר, נאָר טערקיש. עס איז געווים אַ טעות, ווען ער מיינט, אַז מיר טאָרען ניט האָבען קיין יודיש-שבכתב, אַז מיר מוזען שרייבען פונקט אַזוי, ווי די באָבע און דער זיידע אונזערע האָבען גערעדט, עס זאָל אויף איין האָר ניט געמינערט ווערען, קיין אות זאָל ניט צו־קומען; ריכטיג איז דאָך אָבער, אַז דער באָבעס און דעם זיידענס שפּראַך, ה. ה. די פאָלקסשפּראַך, מוז זיין דער פונדאַמענט פונ׳ם בנין; אַז אַלע צוקומענישען מוזען זיך איינפלעכטען, ווי רינגען, אין דער אַלטער קייט, אַז אַלע נייע ווערטער און אויסדרוקען מוזען זיך צופּאַסען צו די פריהערדיגע, מוזען זיך איינפּאַסען מיט זיי אין איין ראַהם, און ערשט דאַן וועלען זיי זיין אַנעשירות אין דער שפּראַך, ניט קיין צייהן-ברעכע־ניש און טויער-סקריפּעניש, ווי איצט, וואָס ווען מען בעגעגענט עס — און מען בעגעגענט עס אויף יעדען טריט — ווילט זיך פערשטאָפּען די אויי־ערן און צומאַכען די אויגען און שרייען: גוואַלד, יודען, נעהמט עס צו פון דאַנען! גוואַלד, יודישע זשורנאַליסטען, ניט פערשווייגט עס, לאָטש עס איז ניט קיין מאָמענט-פראַגע, לאָטש עס איז „ניט אַקטועל״...

א. ווילנער.

רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער **ב. א. קלעצקין.**

ווילנער פערלאַג פון ב. א. קלעצקין

ס׳זענען ארויס פון דרוק און פערקויפען זיך:

דוד בערגעלסאן.—נאָך אַלעמען, ראמאן אין 4 טיילען.
פרייז בראָשירט 1,50 ר., געב. 1,80 ר.

דוד בערגעלסאן.—ארום וואַקואַל 3-טע אויפלאַגע.
פרייז בראָשירט 50 ק. עלעגאַנט געב. 75 ק.

מ. ד. ריבקין.—דער וועליזשער בלוט-בלבול.
היסטאָרישער ראָמאַן אין 4 טיילען. פרייז: בראָשירט 1,25 ר., עלעג. געב. 1,55 ר.

פראָפ. עמיל שירער.—געשיכטע פונ׳ם יודישען פאָלק אין דער צייט פון בית שני.
אין צוויי בענדער. פרייז: בראָש. 2,50 ר., עלעגאַנט געבונדען אין 2 בענד. 3 ר.

אַדרעס:
Книгоиздательство Б. А. КЛЕЦКИНА, Вильна.

האנדעלסהויז

„איסאאק פאפּ נ אכפאלגער"

געגרינדעט אין יאהר 1867.

ווילנא, ניקאָלאַיעווסקי גאַס, אייגענע הויז, טעלעפאָן 96 №.

פאַבריק-לאַגער פון אלע סאָרטען פּאַפּיער, קאַרטאָן און שרייב-צייגע.

קאַווקאַזער גאַס, אייגענע הויז.

דאַמפּפּ-פאַבריק פון קאָנווערטען, פּאַסט פּאַפּיער, שול-העפטען, קאָנטאָר-ביכער און גאַטיק-ביכער. א גרויסער אויסוואהל פון איינבינדער-אַרטיקלען.

פערטרעטונג פון רוסישע און פינישע פּאַפּיער פאַבריקען.

בעציהט סחורה פון גאַנץ רוסלאַנד.

דער זשורנאַל „די יודישע וועלט" איז געדרוקט אויף אונזער פּאַפּיער

אדרעס פאַר בריעף:

Торговый Домъ „Исаакъ Папъ Н-ки", Вильна.

אדרעס פאַר טעלעגראַממען: „ПАПУ", Вильна.

ТОРГОВЫЙ ДОМЪ

Л. и Э. МЕТЦЛЬ и К°.

Центральная Контора Объявленій.

— (*Основ. въ 1878 г.*). —

С.-Петербургъ, Москва, Варшава, Лодзь, ВИЛЬНО,

Большая ул., д. № 38. Телеф. № 886.

Пріемъ объявленій и подписки на всѣ изданія міра.

„DIE WELT“

ZENTRALORGAN

der zionistischen Weltorganisation.

Unsere Vertretung für ganz Russland haben wir der Firma

L. & E. METZL & C-o, Lodz, Piotrkowska 102. übertragen.

Abonnementsbestellungen aus Russland können von jetzt ab an diese Adresse, ferner an die Zentrale der Firma in Moskau, Mjassnitzkaja Haus Ssytow

und die Filialen in St. Petersburg, Morskaja 11, Warschau, Marschalstrasse 130, Wilna, Bolschaia 38 aufgegeben werden.

DER BEZUGSPREIS FÜR RUSSLAND BETRÄGT

ganzjährig Rbl. **7**, halbjährig Rbl. **3.50**, vierteljährig Rbl **1.75**.

Verlag „DIE WELT“, Berlin, W 15. Sächsischestrasse 8.

И. А. КВИЛЬ,

Вильна. Телефонъ 8-59.

МАШИНЫ, ШРИФТЫ, КРАСКИ

и всѣ принадлежности

для **типо-литографій** и т. п. **заведеній.**

Акціонерное Общество

Рижской паровой маслоб.

бывш. В-мъ ГАРТМАНЪ, Рига

ПРЕДЛАГАЕТЪ:

КОКОЛИНЪ (масло изъ кокосоваго орѣха для жаренія и печенія)

СЕЗАМСКОЕ МАСЛО (столовое и техническое).

КОКОСОВОЕ (для мыловаренныхъ заводовъ и лампаднаго масла).

ОЛИФУ и др. масло.

Представитель для Сѣверо-Западн. Края

Л. А. МАРКУШЕВИЧЪ, Вильна Завальная 24 тел. № 457.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1913 г. НА

единственный еврейскій педагогическій журналъ „ВѢСТНИКЪ О-ва распространенія просвѣщенія между евр. въ Россіи“

(III-ій годъ изданія).

Журналъ выходитъ ежемѣсячно, кромѣ лѣтнихъ мѣсяцевъ (8 книж. въ году), на русскомъ яз., при ближайшемъ участіи: *М. Г. Айзенштадта, Н. Р. Ботвинника, С. С. Вермеля, С. М. Гинзбурга, Г. А. Гольдберга, П. И. Кагана, С. Л. Каменецкаго. М. Н. Крейнина, П. С. Марека и Я. В. Эйгера.*

Подписчики получатъ въ 1913 г. два безплатн. евр. приложенія:

I) На разг.-еврейскомъ языкѣ: **Гиллель Цейтлинъ. Жизнь и идеи Песталлоци** (около 3½ печатн. листовъ). II) На др.-еврейскомъ языкѣ: **А. З. Рабиновичъ (Яффа). Исторія педагогики.** Отъ древнихъ временъ до послѣдняго времени. (Свыше 6 печатн. листовъ). Оба сочиненія написаны спеціально для „Вѣстника“.

Подписная цѣна журнала (вмѣсѣ съ приложеніями): на годъ (8 кн.)—3 руб., на полгода (4 кн.)—1 р. 50 к. съ пересылкой. Подписка принимается во всѣхъ почтово-телеграфныхъ учрежденіяхъ Россійской Имперіи.

Редакція и контора журнала: **СПБ., Загородный пр. 23, кв. 35, тел. 52-86.**

Объявленія: за страницу позади текста—20 р. за полъ-стр. 10 р., за ¼ стр. —5 р. Объявленія о спросѣ и предложеніи педагог. труда—по 1 р. за каждое.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1913 ГОДЪ НА

трехмѣсячный журналъ **„ЕВРЕЙСКАЯ СТАРИНА“,**

издаваемый Евр. Историко-Этнографическимъ О-вомъ, подъ ред. **С. М. Дубнова.**

Условія подписки: на годъ—4 р, полгода 2 р., одна книжка 1 р. 25 к.

NB. Члены Еврейск. Историко-Этнограф. Общества, годовой взносъ которыхъ не менѣе 5 р., получаютъ журналъ „Евр, Старину“ **безплатно,** уплачивая только 1 р. за пересылку книгъ. Для членовъ-жертвователей (платящихъ 3 руб.) цѣна журнала 3 рубля.

Полные экземпляры „Еврейской Старины“ за 1909, 1910, 1911 и 1912 годы, продаются въ Канцеляріи Общества по 4 рубля за годовой экземпляръ; выписывающіе за всѣ четыре года вмѣстѣ уплачиваютъ 12 руб. Для членовъ Общества—10 руб. Подписка на „Евр. Стар.“ принимается во всѣхъ почтово-телеграфныхъ учрежденіяхъ Россійской Имперіи и за-границей.

Адресъ: **Комитету Еврейскаго Историко-Этнографическаго Общества, С.-Петербургъ, 7-я Рождественская, 6, кв. 24.**

Рукописи, литературную переписку, книги для рецензіи и періодическія изданія адресовать: С. М. Дубнову, С.-Петербургъ, Б. Монетная, д. 21.

22-טער יאָהרגאַנג **„די צוקונפט“** 22-טער יאָהרגאַנג

אַ וויסענשאַפטליך-ליטעראַרישער זשורנאַל

ערשיינט מאָנאַטליך אין ניו-יאָרק (אַמעריקאַ).

אין „די צוקונפט“ נעהמען אנטייל די בעסטע וויסענשאפטליכע און ליטעראַרישע קרעפטען פון אַמעריקאַ און אייראָפּאַ.

יעדע „נייע צוקונפט“ איז אַנ'אוצר פון וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט.

אַבאָנעמענטס-פּרייז: יעהרליך—3 רובל, האַלב-יעהרליך—1 ר. 50 ק.

אַדרעסירען: The „Zukunft“, 173—175, East Broadway, New-Jork.

די יודישע וועלט

ליטעראַריש-געזעלשאַפטליכע מאָנאַטסשריפט.

№ 3.

מאַרט 1913.

ווילנער פערלאַג פון ב. א. קלעצקין.

«Ди Юдише Велтъ», ежемѣсячный журналъ, № 3,
мартъ 1913 г.

ליעדער.

I

ליעבע — הייסט: פיינט האָבען אַלעמען
און ליעבען נאָה דיך...
עס לוינט זיך, עס לוינט זיך אַלץ פיינט האָבען
און ליעבען נאָה דיך!

עס לוינט זיך, עס לוינט זיך פערלאָזען דיך
און קומען צוריק; —
ס'איז ליעב און ס'איז דס צו פערוועלקט ווערען
און בליהען צוריק.

און וואָס איז אַ שטערן אָהן פינסטערניש, —
אַ פלאַקער אָהן פראָסט?
און וואָס איז מיין האַסען און ליעבען דיך? —
אַ פייער אין פראָסט.

אַנ'אייביגע ראָה מיט אַ רעטעניש:
דו יאָגסט זי — זי קומט.
איך טרייב דיך און ס'בין אַ פערטריבענער
און וויין, ווען דו קומסט...

II.

אין דלילה'ס אָרעמס.

וועה מיר, וועה מיר, טעג פערגעהען!
אין די ימים פאַלען טייכען,
וועלדער רישען, קרעפטען ברויזען,
איך מוז שווייגען, איך מוז ווייכען.

ס'בין פערוויגט אין דלילה'ס אָרעמס,
ס'בין פערכאַפּט אין קאַלטע לאָקען;
אַטלאַס רישט מיר זיס ווי גראָזען,
ס'שמעקט מיט וואַלה פון פרויען-זאָקען.

כ׳זעה קיין שטערען, כ׳זעה קיין הימלען,
סיברענען צייהנער, אויגען ווינקען; —
הייס, עלאַסטיש פרעסען ברוסטען
אין פערגיפטען און בעטרינקען.

— „וויג מיך, דריק מיך, שלאַנג מיין זיסער,
בייס מיך, זויג מיך, קאַץ און מוטער!"...
און זי נאָגט מיך און זי קושט מיך:
— לאָז דיך ליעבען, זיי אַ גוטער!

טרינק מיין גיפט, אָ, טרינק און שמייכעל!
שטרעב ניט, זינק ניט, געה ניט העכער;
העכסט גיר צו טאַט ערוואַכען, —
אין שיין גרייט אַ צווייטער בעכער.

שלאָף, מיין בענקער, ווייט דאָס לעבען...
וואָס דיר אויבען, וואָס דיר אונטען!
האָכט מיין יוגענד אויפגעזיגעלט —
שפּריצט דער גליק פון אַלע שפּונטען.

און איך טרינק און טרינק און דרעמעל:
וועלדער הישען, ווינטען וועהען;
נאָר די ליפּען פלאַפלען עלענד:
— „וועה מיר, וועה מיר, טעג פערגעהען!"

III.

צו דער מלכה!

גרים און ברייט מיין וועג אין לעבען,
און די צייט, די צייט איז טייער;
אָ, איך אייל מיך צו מיין מלכה
מיט מיין גאַנצען יוגענדם פייער!

כ׳זעה, זי ווינקט פון געפיל-שפּאַלטען,
שליערט זיך מיט ליכט און שאָטען...
און איהר נאָמען? — דער איז הייליג,
כ׳טאָר ניט זאָגען, כ׳איז פערבאָטען!

ז. שניאור, — ליעדער

גאָר וואָס ווייטער שטערט מען מעהרער;
ס'האַלטען אָב די שענע ווייבער, —
און זיי צויבערען און בעטלען;
דאָ־שטיג בלאַנקען ווייסע לייבער.

— „גיב אַ פינקעל!" צויבערט איינע,
— „שענק אַ טרוימעל!" וויינט די צווייטע;
— נאַ דיר כלוט, און דו נעהם מוח,
און פאַר דיר — חלומות ברייטע!

אָט אַזוי צעפאַלט מיין רייכטום,
רק איך גיב און רק כ'בין שולדיג...
גאָר ניט דינגען זיך מיט פהיען —
ס'וואַרט מיין מלכה אונגעדולדיג.

— צוליעב דיר, מיין שטאָלצע, לאָז איך
מיינע שווערע איצרות וואַרפען;
ליעב מיך, גרייט דיך, לאָז ניט דרעמלען
דיינע מיידלעך איך די האַרפען...

אָבער ווייט, נאָך ווייט די מלכה,
די נדבות מעהר און מעהרער;
ס'רייכערט שיין דער יוגענדס פייער,
די געדאַנקען ווערען שווערער:

—דו ביזט איינציג, בעטלער — מענגעס,
און זיי ווייסען ניט — זיך שעמען;
דו ביזט רייך, די פהיען אָרים, —
נאָר זיי טוען און זיי נעהמען.

אָ, זיי וועלען דיך פערצעהרען,
אַלע פלאַמען, אַלע פאַרבען; —
פאַר דיין מלכה וועט נור בלייבען
קאַלט דאָס האַרץ און פוסט דער שאַרבען!...

ה. ד. נאָמבערג.

די משפחה.

פיעסע אין פיער אַקטען.

דריטער אַקט.

(אַן אָרימער ציטער. אַן אַייזערנע בעט ביי דער וואַנט, אַ קליינע עטאַ־זשערקע מיט ביכער; אַ טיש, צוויי בענקלעך; אַ געפלאָכטענער קאַס־טען אויף איינצופּאַקען זאַכען. אויף די ווענט פאָטאָגראַפיעס, אָנזיכטס־קאַרטען. ביינאַכט. עס ברענט אַ לאָמפּ; האַלב טונקעל. דבורה, אַ מיידעל פון אַ יאָהר דריי און צוואַנציג, אַ שענער פּנים, נאָר בלאַס־ליך; פער־דאַגע־טע אויגען, אַ פער־כמורעטער שטערן. — בשעת דער פאָרהאַנג עפענט זיך, זיצט זי האַלב ליגענדיג אויפ׳ן בעט, דעם פּנים אין קישען. נעבען איהר אויף אַ בענקיל עליאַש).

עליאַש גלעט איהר די האָר און טרייסט זי, זעהר בעוועגט. וויין נישט.

דבורה. נו, וויין נישט. דו ביזט דאָך קיין קינד נישט.

דבורה בערוהיגט זיך. איז עס היינט די לעצטע נאַכט אונזערע, דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך זעה דיך?

עליאַש. פאַרוואָס דאָס לעצטע מאָל? איך געה אויף לאַנג, אויף יאָהרען אודאי, אָבער איך וועל צוריק קומען. מיין פּלאַץ איז דאָ, צווי־שען פאָלק, ווי לאַנג דאָס פאָלק לעבט דאָ. מיר וועלען זיך נאָך זעהן, דבורה, און איך האָף, בעסערע צייטען וועלען דעמאָלט זיין.

דבורה. דו קאָנסט גלויבען, דו קאָנסט האָפען, אָבער איך... איצט... קראַנק, צעבראָכען, אָהן ליעבע... פּוויע. אין דאָ אַרום פאַלט אַלץ איבער די הענד; אַלע צעלויפען זיך, אַלץ בעהאַלט זיך אין די נאָרעס, טרייסעלט זיך אָב פון דער בעוועגונג. זאָג, וואָס איז געבליבען פאַר מיר?

עליאַש. ס׳איז געבליבען פאַר דיר צו אַרבייטען פאַר דער זאַך, אין וואָס דו גלויבסט, אויפצוהאַלטען אָט די בעוועגונג, ווען אַלע צעלוי־פען זיך. נור נישט קליינמוטיגקייט, דבורה! אַלע צעלויפען זיך, — זיי איי־נער אַליין אַ העלד אין פעלד. די רעאַקציע איז ווי אַ שטורעמוויינט, זי רוימט אָב דאָס צעבראָכענע און צעפיילטע. דאָס געזונטע בלייבט. זיי פון די געזונטע, זיי פון די שטאַרקע...

דבורה. און דו געהסט אַוועק...

עליאַש. אונזערע וועגען האָבען זיך צעשיידט. דו ווייסט, דו איינע אַליין ווייסט דאָס גוט, אַז מיר איז שטענדיג געווען ענג צווישען אַיך. אין מיר האָט גערעדט דאָס בלוט פון דורות, לאַנגע דורות פון רבנים און פיהרער פון פאָלק, פון גאַנצען פאָלק, דבורה. איך בין געווען צווישען אַיך, ווייל דאָס האָט מיר אויסגעזעהן דאָס שענסטע און דאָס ניצליכסטע פאַר׳ן פאָלק. איצט איז די צייט געקומען, ווען איך מוז געהן אַליין זוכען מיין אייגענעם וועג. איך וויל געהן קיין אַמעריקאַ, קיין ארץ ישראל, קיין ארגענטינאַ, אומעטום, וואו דאָס פאָלק זוכט אַ קאָפּ אָנצושפּאַרען, און זעהן און בעטראַכטען מיט אייגענע אויגען און געפינען דעם וועג.

דבורה קוקט אויף איהם פערליעבט. ווי דו קאָנסט גלויבען, עליאַש!

וואָס איז פאַר דיר ענטוישונג! באַלד זוכסטו ווידער. און אַז דו האָסט מיך אויפגעהערט צו ליעבען, איז דאָ אַ נייע ליעבע אין דיין האַרץ. אָט אַזוי זענט איהר אלע מאַנספּאַרשוינען, איהר ווערט קיינמאָל נישט געבראָכען. איהר ווערט שטענדיג אויף דאָסניי געבאָרען. מיר, פרויען, ליעבען איינ־מאָל, גלויבען איינמאָל, און דערנאָך — קאַפּוט, דאָס ליעדעל איז אויסגעזונגען.

עליאַש. איך וויל דיך ניט זעהן קליינמוטיג און געבראָכען היינ־טיגע נאַכט, און געדענק אָן מיין פריינדשאַפט.

דבורה. אָן דיין פריינדשאַפט... מיט דערשטיקטע טרערען. עליאַש! איך בין קראַנק... איך הוסט... איך וועל שטאַרבען... פערוויינט זיך. און דו האָסט ליעב אַנ׳אַנדערע, סאָניאַ׳ן האָסטו ליעב! דו, דו, מיין איינציגער, וואָס דו ביזט געווען. לעהנט אָן די הענד אויף זיינע אַקסלען און בליקט. עליאַש לאַשצעט זי און גלעט איהר די האָר.

עליאַש. איך האָב דיר געזאָגט, דבורה. איך בין גרייט צו טון אַלץ, וואָס דו קענסט נור פערלאַנגען פון מיר—אַלץ! אויב דו פאָדערסט עס, בלייב איך דאָ מיט דיר. נישט וויין, דבורה.

דבורה. וואָס מיר פעהלט, דאָס קען מען נישט פאָדערן, און דו קאָנסט עס נישט געבען. מיר פעהלט דיין ליעבע, דיין האַרץ, און דאָס געהערט נישט מיר. פערטרויט און געלאַסען. זאָג מיר, עליאַש, דו האָסט זי ליעב, אַלץ נאָך ליעב?

עליאַש שוויגט און גלעט איהר די האָר.

דבורה אויפגערעגטער. זאָג מיר, ענטפער מיר...

עליאַש. בעהערש דיך, דבורה! דו ווערסט ווייבעריש און קליינמוטיג.

דבורה שטעלט זיך אַוועק. איך ווער ווייבעריש — איך בין עס! איך

בין אַ פרוי, ווי אַלע, אָט בין איך! איך בין אייפערזיכטיג, יאָ! און איך וויל וויסען, צי דו האָסט זי ליעב, און ווי שטארק. יאָ, איך בין קליינמוטיג, איך בין נייגעריג. איך בין אַ מיידעל, וואָס האָט ליעב און איז אייפערזיכטיג,— און גענוג שוין דאָס צו בעהאַלטען. פאַרוואָס זאָל איך עס בעהאַלטען? דאָס נעפעלט דיר נישט? און וואָס האָסטו געפונען ביי סאָניאַ'ן מעהר? אפשר מעהר כאַראַקטער, ווי ביי מיר? אפשר ווענינער ווייבערישקייט? אפשר ווענינער נייגעריגקייט? איהר ביזטו אַלץ מוחל...

עליאַש. איך פאָהר אַוועק פון איהר און געה אַפילו נישט אַריין געזעגענען זיך.

דבורה. מיט איהר וועסטו זיך נישט געזעגענען, און איך ווייס, דיין האַרץ איז מיט איהר. מיט מיר ווילסטו בלייבען, אָבער דיין האַרץ, דיין האַרץ וואו וועט זיין?

עליאַש. דו פייניגסט מיך, דבורה.

דבורה העפטיג. און סאָניאַ פייניגט דיך נישט? וויפיעל שלאָפלויזע נעכט האָסטו געהאַט פון איהר? זאָגו און זי האָסטו ליעב! זי האָט דיך פאַר'ן ערשטען בעסטען פערביטען, און דיין האַרץ געהער איהר!

עליאַש. איך האָב געהערט, זי האָט דעם דאַנטיסט אַוועקגעשיקט. איז דאָס וואָהר, דבורה? איך האָב עס געהערט אין מיין שטעדטיל. איבע־ריגענס, אַלץ איינס פאַר מיר. און זעה, ווי ווייט איך בין נישט נייגעריג געווען, אַז איך האָב מיך דערמיט נישט אינטערעסירט. איך האָב בע־שלאָסען אַוועקצופאָהרען, און מיט דעם בעשלוס האָט זיך די געשיכטע פאַר מיר געענדיגט. נור דו קאָנסט מיין בעשלוס אומבייטען, אויב דו וועסט עס פאָדערן פון מיר.

דבורה: פאָדערן? פאָדערן—ליעבע?

עליאַש וועלענדיג אָבקעהרען דעם פייגליכען שטועס אויף אַנ'אַנדער טעמא.

ווייסט, דבורה, די צוויי וואָכען, וואָס איך בין געווען אין דערהיים ביי מיין אַלטען טאַטען, האָבען אויף מיר געלאָזט אַזאַ איינדרוק! וויפיעל מאָל פלעג איך טראַכטען אין דער שטיל: פאַרוואָס האָב איך זיך אָבגעטיילט און אָבגעזונדערט פון דעם אַלטען לעבען, פון דער גאַנצער עדה יודען, וואָס לעבט אין נויט—און אין גלויבען? פאַרוואָס קאָן איך נישט פערטרע־טען מיין מאַטענס אָרט נאָך זיין טויט און זיין אַ רב און אַ פיהרער פון דעם פאָלק, ווי מיין מאַטע, מיינע זידעס און עלטער־זידעס זענען געווע־זען?—דאָס פאָלק איז בלינד? איז נאַריש, אָבערגלויבישׁ?—פאַר וואָס זשע אַנטלויפען פון איהם? פאַרוואָס ניט בלאָנזשען מיט איהם צוזאַמען, האָפען מיט איהם צוזאַמען און צוזאַמען מיט איהם געהן אויף דעם אויסגעטראָ־טענעם וועג?—מיין טאַטע איז שוואַך און אַלט. שטעל זיך פאָר זיין גליק,

ווען ער וואָלט געקענט קוקען אויף מיר, ווי אויף זיין ממלא מקום. ס'איז אַנ'עלענדקייט צוצוקוקען, ווי דער אַלטער, וואָס האָט מיך אַזוי ליעב, שטעהט מיר קענענאיבער ווייט און פרעמד. איך בין זיין קינד, ווי ער — זיין טאַטענס; אָבער עפּיס איז געשעהן, און ער פערשטעהט דאָס נישט גענוי.

דבורה. איך פערשטעה דיך, עליאַש. פּוּיזע. איך בין שטענדיג אַזוי גליקליך געווען דיך צו פערשטעהן, מיטצולעבען דיינע געדאַנקען און געפיהלען. זאָג, איז עס דאָס לעצטע מאָל, וואָס מיר רעדען, דאָס לעצטע מאָל? וואו וועל איך זיך אַהינטון, עליאַש?

עליאַש. אין אַרבייט פאַר'ן פאָלק וועלען מיר זיך פערגעסען, איך און דו.

דבורה. דו?

עליאַש. איך האָב אויך וואָס צו פערגעסען.

דבורה ווידער העפטיג. דו האָסט זי ליעב? זי? וואָס איז נישט ווערט דיר אין די אויגען צו קוקען? זי, דער פוסטער קאָפּ מיטן פּנים פון אַ ליאַלקע!

עליאַש מיט פאַרוואורף. דבורה, נישט רעד אַזוי.

דבורה דורך טרערען. איך האָב דיר געזאָגט, איך בין אייפערזיכטיג, איך בין! פאַרוואָס דערלויבסטו מיר נישט צו זיין אַ געוועהנליך מיידעל? איך בין נישט מעהר, ווי אַ פרוי... צעוויינט זיך — אַ געפאַלענע, אַ געבראָכענע. ווארפט זיך אויפ'ן בעט און כליפּעט.

עליאַש. דבורה! דבורה!.. וואָס איז מיט דיר? דו האָסט עפּיס אויפ'ן האַרץ, פאַר וואָס דערצעהלסטו נישט? איז נישט נחום אין דערמיט?

דבורה. יאָ, ער! ער לאָזט מיך נישט רוהען, ער פערפאָלגט מיך, און איך בין שוואַך, געבראָכען... און איך פאַל, פאַל.

עליאַש. וואָס וויל ער פון דיר? דערצעהל.

דבורה. איך זאָל מיט איהם פאָהרען קיין אויסלאַנד. ער האָט בעקומען פינף טויזענד רובעל פון זיין פאָטער.

עליאַש נאָכדענקענד. וויל ער מיט דיר חתונה האָבען?

דבורה. איך ווייס, וואָס ער ווילן?

עליאַש. האָט ער דיך בעליידיגט מיט עפּיס? האָט ער זיך וואָס עס איז ערלויבט?

דבורה. ניין, ניין, עליאַש. ער איז אַ גאַנץ אינטעליגענטער מענש, אָבער איך שרעק זיך פאַר איהם. איך ווייס נישט, אָבער איך האָב דאָס געפיהל, אַז איך פאַל אין אַנ'אָבגרונד. ער איז מיר פרעמד, דער מענש. ער דערצעהלט פון דער שווייץ און מאָלט מיר אוים גליקען, וואו מיר וועי-

לען זיין, וואָס מיר וועלען זעהן, און ער שפּינט און שפּינט אַנעץ אַרום מיר. איך וועל דעם נסיון ניט ביישטעהן, איך האָב קיין אָנשפּאַרונג נישט מעהר. ס'איז מיר גאָרנישט געבליבען. דו פאָהרסט אַוועק, די בעוועגונג איז טויט, איך בין אָרים, שוואַך, געבראָכען...

עליאַש. ווילסטו געהן מיט איהם?

דבורה. איך האָב אויפגעהערט צו וועלען. אויב איך וויל עפּיס, איז עס, אַז דער טויט זאָל קומען וואָס גיכער. פערהוסט זיך. די שווייץ קאָן מיך נאָך אַ מאָל געזונט מאַכען, און וואָס וועל איך טון אין אַזאַ לאַנ־גען פּוסטען לעבען?—

עליאַש. איך האָב נישט געוואוסט, דבורה, אַז דו ביזט אַזוי פער־צווייפעלט. און איך וויל דיר העלפען, מיר מוזען די זאַך בעטראַכטען.

דבורה לעהנט זיך אָן צו איהם אויפ'ן אַקסעל און גלעט איהם די האָר. איך וויים, עליאַש, דו ביזט אַ גוטער, דו ביזט גרייט פאַר מיר אַלץ צו טון; אָבער דו ביזט געבוירען צו עפּיס בעסערס, ווי ליעב צו האָבען אַנ'־אָרימע שניידערקע, אַ בונדיסטקע. פאָהר, פאָהר, מיין לעבען, פאָהר! צערטליך. איך וועל דיר ניט שטעהן אין וועג מיט מיין נאַרישער ליעבע. וועסט מיך געדענקען, עליאַש?

מען קלאַפּט אין טיר.

עליאַש. עס קען אַלץ נאָך גוט ווערען. נחום קומט אַריין.

נחום דערלאַנגט די האַנד דבורה'ן, דערנאָך עליאַש'ן. עליאַש? ווען זענט איהר געקומען? היינט? מיין שוועסטער זוכט אייך.

עליאַש. סאָניאַ זוכט מיך? איך פאָהר מאָרגען אָב קיין אויסלאַנד, גיט איהר אָב אַ גרוס פון מיר.

נחום. איהר וועט זיך מיט איהר נישט געזעגענען? איך מיין, זי וועט נאָך היינט בייגאַכט דאָ זיין. דבורה, איהר האָט היינט געזעהן סאָניאַ'ן?

דבורה. יאָ. זי האָט זיך נאָכגעפרעגט, ווען עליאַש קומט, און איך האָב איהר געזאָגט, אַז היינט. וואָס מאַכט זי? זעצט זיך, נחום. דערלאַנגט איהר אַ שטול געבען טיש. אַזוי ווי ס'זענען נור צוויי בענקלעך אין שטוב, נעהמט זי צורוקען דעם טיש צום בעט, עס זאָל זיין פּלאַץ פאַר אַלעמען. וואַרט. איך וועל צורוקען דעם טיש. ס'איז ביי מיר היינט אַזאַ אונאָרדנונג.

נחום. איך בין נישט קיין גרויסער אָנהענגער פון אָרדנונג. לאָזט, איך וועל שוין צורוקען דעם טיש. טוט עס. עליאַש העלפט איהם. אַלע זעצען זיך. וואָס סאָניאַ מאַכט? פרעהליך און דייסט. ס'זענען אַפילו נישט מיינע זאַכען, נור איך וויל מיר ערלויבען צו זאָגען,—קוקט אויף עליאַש'ען—אַז

אין איהר איז פאַר די לעצטע צוויי וואָכען, וואָס איהר זענט נישט דאָ גע-
ווען, פאָרגעקומען אַ גרויסע ענדערונג.

דבורה נייגעריג. אַזוי? דערצעהלט.

נחום. זי איז פערליעבט. איהר וועט מיר ערלויבען צו זאָגען,
עליאַש,—זי בענקט נאָך אייך.

עליאַש זעהר אָנגעשטרענגט און מיט נישט-מאַסקירטען פערדראָס. איך
האָב נישט ליעב, מען זאָל מיר אָנטראָגען מעשיות, און איך וויים נישט.
צוליעב וואָס איהר דערצעהלט מיר דאָס. האָט אייך אייער שוועסטער גע-
בעטען דאָס איבערצוגעבען?

דבורה. וואָס ביזטו ביין, עליאַש? ער מיינט נישט קיין שלעכטס.

נחום. שלעכטס? בנאמנות, איך האָב אַ קלער געגעבען, צי וואָלט
נישט געווען קיין יושר, מיר זאָלען אַלע פיער, מיר דריי און סאָניאַ, אָט
אַזוי ווי מיר שטעהען און געהען, אַרויספאָהרען קיין אויסלאַנד. קלאַפּט זיך
אויף דער בוזים-טאַש. געלד איז דאָ, פינף טויזענד רובעל.

עליאַש הויבט זיך אויף, שפּאַצירט איבער'ן צימער און ברומט אונטער
אַ חסיד'ישען ניגונ'דעל.

נחום צו דבורה'ן שטיל. איך האָב איהם עפּיס בעליידיגט?

דבורה. איך וויים נישט. איהר האָט עס איהם נישט געדאַרפט
צו זאָגען.

נחום הויך צו עליאַש'ן. אויף מיין עהרליך וואָרט, איך האָב קיין
ביז נישט געמיינט. ענשולדיגט מיר, וואָס איך האָב מיר ערלויבט.

עליאַש. גוט. איך האָב נישט צו אייך. שטייבעלט. איך מיין דער-
מיט נישט צו זאָגען, אַז וואָס איהר האָט דערצעהלט, אינטערעסירט מיך
נישט. פערקעהרט אפשר, נור דער טאָן אייערער שאָקירט. אַ ביסעלע מעהר
בעשיידען. עס געהט אַלץ ביי אייך אַזוי גלאַטיג, ווי אויף אַ גליטש באַרג-
אַראָב. אייערע זאַכען, פרעמדע זאַכען, געלד, שוועסטער, פערליעבט, אויס-
לאַנד, בענקט. איהר זענט. קענטיג, אין זעהר אַ גוטער שטימונג?

נחום. איהר האָט געטראָפען, איך פיהל מיך יעצט פריי.

עליאַש. ציליעב דעם געלד, וואָס ביי אייך אין בוזים-טאַש?

נחום. געלד גיט פרייהייט. איך בין אַנ'אָפענער מענש, איך האָב
ליעב צו זאָגען דעם אמת.

עליאַש. דעם אמת זאָגען מאַכט ניט אויס, נור אָפען זענט איהר
שוין צופיעל אָפען. אַ קרעטשמע איז אָפען פאַר אַלע, אַ האַרץ דאַרף זיין
אָפען נור פאַר פריינד.

נחום שטעלט זיך אויף. איך בעט אייך גאַנץ ערנסט אום ענטשולדי-
גונג. איך האָב געמיינט, מיר זענען בעפריינדעט.

דבורה. קום אַהער, עליאַש, און זעץ דיך. קרינט אַיך נישט. קום אַהער און גיט אַיך די הענד. עליאש און נחום, ביידע צענערען. נו, קום, עליאַש! נחום, אַייער האַנד! נעהמט זיין האַנד. נו, מאַכט שלום. זיי גיבען זיך די הענד. עליאש שמייכעלט.

עליאַש. איך האָב נישט צו אַיך, נחום. איך האָב אַיך קיינמאָל נישט געהאַלטען פאַר אַ שלעכטען מענשען. פערקעהרט, איך האַלט, אַז אין תוך גענומען זענט איהר בעסער, ווי איהר אַליין רעדט פון אַיך.

דבורה. און איך מיין אויך אַזוי.

נחום. נו, אַז איהר ביידע מיינט, מיין איך אויך. איך בין אויפגעצויגען אין אַ הויז פון אַנ'אויפגעקומענעם גביר, וואָס איז אַליין נישט פרום און פיהרט אַ פרום לעבען, האָב איך מיך דעריבער פון מיין קינדהייט אָן אויסגעלערנט צו לאַכען פון הייליגקייטען. עליאַש איז אויפגעצויגען אין אַ פרומער הויז, ביי אַ טאַטען אַ רב, איז ער אידעאַליסטיש געשטימט. ס'איז נישט מיין שולד און נישט זיין פערדיענסט. אָט אַזוי זענען מיר; ניט אמת, עליאַש?

עליאַש. ס'איז אפשר אמת, נור ווען איהר רעדט. הויב איך אָן פיינט צו קריגען דעם אמת אַליין.

דבורה. דו ביזט היינט בייז, עליאַש, נור דו קריגסט זיך.

נחום. אָ! מיר קריגען זיך נישט, מיר פערשטעהען זיך נור, ווי צוויי גנבים פון איין באַנדע.

עליאַש לאַכט הויך און האַרציג. גוט!

נחום. מיר זיצען ביי אַ ליידיגען טיש. איך מיין, איך וועל לויפען עפּיס ברענגען. האָט איהר ליעב שאַמפּאַניער. עליאַש?

עליאַש. דעם אמת זאָגענדיג, איך האָב אין מיין לעבען נאָך נישט פערזוכט.

דבורה. און איך אויך נישט.

נחום. טאָ זאָלט איהר פערזוכען. באַלד וועט סאָניאַ קומען, וועלען מיר האָבען אַ הוליאַנקע. געהט אַרויס.

דבורה. ער איז גאָרנישט אַזאַ שלעכטער יונג.

עליאש ווי צו זיך רעדענדיג. סאָניאַ וועט דאָ זיין... שאַמפּאַניער ווילען מיר טרינקען. ווי אַזוי איז דאָס געוואָרען? איך האָב געוואָלט דיך זעהן, דבורה, און אָבפאָהרען.

דבורה מונטער. דער פריהערדיגער אומעט איז איבערגעגאַנגען אין אַ מאָדנע קרענקליכער לוסטיגקייט. לאָמיר לוסטיג זיין, עליאַש. און וואָס וועט זיין, וועט זיין. ציוויי מאָל לעבט מען נישט, און איינמאָל מיז מען שטאַרבען,—טאָ

וואָס איז דער אונטערשיד? מיר וועלען זיך היינט אָנ׳שבור׳ן, עליאַש, איינמאָל געלעבטז

עליאַש. דו האָסט זיך געענדערט, דבורה, — נאָכדענקענדיג — און איך אויך. אין דער דאָזיגער משפחה, ביי אַלע ביי זיי, ביי נחומ׳ן, ביי סאָניאַ׳ן, ביים אַלטען אַפילו, איז פאַרהאַנען עפּיס אַזוינס, וואָס זאַפּט זיך אַיין ביי יעדען אין דער נשמה, ווי אַ גיפט, עס קלעפּט זיך צו. זיי זענען אַלע נישט קיין שלעכטע מענשען, נור זיי שוועבען אַרום אין עפּיס אַ פּוסטקייט, אַ מין קלאַנג, ווי פון אַ הוילען פאַס, הערט זיך פון זיי.

דבורה. דו ביזט היינט שלעכט געווען צו נחומ׳ן. ער אַכטעט דיך זעהר און וואָלט פאַר דיר געגאַנגען אין פייער און אין וואַסער.

עליאַש. איך וועל גליקליך זיין, אויב דו וועסט זיך פיהלען גליק־ליך מיט איהם.

דבורה צערטליך־קאָקעטיש. עליאַש! דו ווילסט מיך פערהאַנדלען, אַבי פּטור צו ווערען פון מיר.

עליאַש דעצידירט. נו, שוויג, דבורה! איך בעט דיך. דו האָסט שוין באַלד בעקומען דעם טאָן פון דער משפחה.

דבורה. איך וועל נישט מעהר, עליאַש. לאָמיר לוסטיג זיין היינט ביינאַכט, אָנ׳שבור׳ן זיך, יאָ?

סאָניאַ קומט אַריין. איהרע אויגען פינקלען. און עס איז קענטיג אויף איהר די איבעראַשענדע פרייד, וואָס זי האָט געטראָפען עליאַש׳ן.

סאָניאַ גיט איהם די האַנד. גוטען אָבענד, עליאַש. איך האָב אייך געפאַקט. דראָהט איהם מיטן פינגער פון דער לינקער האַנד, די רעכטע האַלטענדיג אין זייגע. פון מיין האַנד דרעהט מען זיך נישט אַזוי גיך אַרוים. איהר האָט געוואָלט אַנטלויפען, שעמט זיך... גוטען אָבענד, דבורה. וואָס מאַכסטו?

דבורה. אָט ווי דו זעהסט, עליאַש פערלאָזט אונז...

סאָניאַ האַלטענדיג אַלץ איהר האַנד אין עליאַש׳ס, צו איהם. ס׳איז וואָהר?

עליאַש. איהר אַריינקומען האָט אויף איהם אויך געמאַכט אַ שטאַרקען אייג־דרוק. זעץ דיך, סאָניאַ, מיר וועלען באַלד האָבען שאַמפּאַניער.

סאָניאַ. שאַמפּאַניער? דערויף בין איך גראָד אַ בעלן. וואו איז ער?

דבורה. נחום וועט באַלד אַריינברענגען.

סאָניאַ. אַזוי? נחום איז דאָ? וואו זענט איהר געווען, וואו ביזטו געווען, עליאַש?

עליאַש. אין דערהיים, ביי מיין אַלטען טאַטען.

סאָניאַ פערטרויט. דו האָסט ליעב דיינע עלטערן?

עליאַש. זעהר.

סאָניאַ. איז דיין טאַטע אויך אַזאַ שענער, ווי דו?

עליאַש. צי ער איז אַ שענער, ווייס איך נישט, נור ער געפעלט מיר.

סאָניאַ. ער האָט אַודאַי אַ ווייסע לאַנגע באָרד, גרויסע גראָהע ברעמען... פאות אויך?

עליאַש. פאות אויך. און אַ ריין געוויסען, און אַ גרויסען גלויבען און ליעבע צום פאָלק—אויך.

סאָניאַ. און דיין מאַמע?

עליאַש. זי לעבט נישט מעהר.

סאָניאַ. איך מיין, וואָס איז זי געווען?

עליאַש. אַ האַרציגע, גוטע און פרומע יודענע, אַ פערטיל שעה פאַר'ן טויט האָט זי מיין נאָמען דערמאָנט.

סאָניאַ. ווייסט, צוליעב וואָס איך פרעג דאָס? ווייל איך מיינע עלטערן האָב נישט ליעב.

נחום קומט אַריין, די הענד און די טאַשען פול מיט פלעשער און פעקלעך צום עסען. לאָדעוועט דאָס אַלץ אויפ'ן טיש.

דבורה בעטראַכט אַ פלעשיל. אָט דאָס איז דער שאַמפּאַניער? סאָ־ניאַ, ווילסט זיך היינט אָנ'שכור'ן מיט מיר?

סאָניאַ. אַז עליאַש וועט טרינקען, טרינק איך אויך.

עליאַש. אַלע, אַלע וועלען מיר היינט טרינקען, סאָניאַ. מיר זע־נען אַלע נישט מעהר ווי שוואַכע מענשען, און זאָל דער ווין אונז קרעפ־טיגען, אָדער מאַכען פערגעסען.

נחום פּאַקט אַלץ אויס. און אָט זענען גלעזלעך אויך. איך האָב נאָר־נישט פערגעסען. פאָהרען מיר אַלע צוזאַמען, עליאַש? סאָניאַ? — גיסט אָן דעם ווין.

סאָניאַ צו עליאַש'ן קאָקעטיש.—האָסט געוואָלט אַנטלויפען פון מיר?

נחום. נור נישט פילאָזאָפירען! געטרונקען זאָל ווערען, לחיים!

דבורה. זעה נור, עס שוימט דאָך אַקוראַט ווי סאָדאַ־וואַסער.

עליאַש. פאַר וואָס טרינקען מיר, סאָניאַ?

סאָניאַ. פאַר וואָס דו ווילסט.

דבורה לויפט צו. טרינקען! טרינקען! און גאָרנישט רעדען. טרינקט אויס איהר גלאָז און פערהוסט זיך. אוי! שטאַרק! נאָך איינס. אַלע טרינקען צו ביסלעך. נחום גיסט אָן דבורה'ן נאָך אַ גלאָז.

עליאַש. ס'איז דיר נישט געזונט, דבורה. צו טרינקען צופיעל.

דבורה. נישט געזונט? נאָר דו איינער! ס'איז געזונט, ס'וועט מיך אַזוי צענעהמען, צעטראָגען דאָס האַרץ אין די לונגען. קום, סאָניא, ווילסט זיך צעקושען מיט מיר? עליאַש! היס איהר, זי זאָל זיך צעקושען מיט מיר.

עליאַש ווינקט סאָניאַ'ן, אין זיי צוקושען זיך. ביזט אַ גוט מיידעל, סאָניאַ, דו פאָלגסט... און איצט צעקושט איהר אַיך, דו און עליאַש, פאַר מיר אין די אויגען. סאָניאַ און עליאַש קוקען זיך אָן און שמייכלען, טרינקען אויס זייער ווין און גריסען מיט די גלעזלעך.

דבורה. נו, נו? איך הייס. איהר זאָלט זיך צעקושען. טרינקט אויס איהר גלעזל מיט איין זופ און שרייט: איך הייס! וועט איהר מיך פאָלגען, צו ניין?!... וואָס איז דער מעהר מיט אַיך?! זי פיהרט זיי צוזאַמען, און זיי צע־קושען זיך.

נחום. און וואו בין איך, דבורה? אָן בעסטען קינד פערגעסען.

דבורה פאַלט האַלב־שכור אויף זייגע אַקסלען. דו? דו ווילסט אויך אַ קוש? דו ווילסט? הויבט אויף דעם קאָפּ און קוקט איהם אין די אויגען אַריין. וואַרט אַ ביסעלו!

סאָניאַ. איצט וועל איך קאָמאַנדעווען. צעקושט אַיך!

דבורה. דו קאָמאַנדעווען? ניין! איך מעג קאָמאַנדעווען, און מיך מוזען אַלע פאָלגען, אָבער דו—ווי קומסטו צו מיין ראָלע? האַ?—דו ביזט אויך קראַנק? דיין געליעבטער האָט אויך ליעב אַנ'אַנדערע? דיין בעוועגונג, וואָס דו האָסט אַוועקגעגעבען דיין לעבען דערויף, שטאַרבט אויך אָב? האַ? זי—קאָמאַנדעווען?.. איך—מעג!..

נחום. בראַוואָ, דבורה, בראַוואָ! פאָהרסט מיט מיר?

דבורה. ביזט אַזוי אונגעריכטערהייד געוואָרען מיט מיר אויף דו... גוט, איך פאָהר. דו ווילסט, איך זאָל זיין דיין געליעבטע? דו ווילסט? צע־לאַכט זיך. האַ, האַ, האַ, עליאַש! ער וויל מיך האָבען פאַר אַ געליעב־טע. צו נחומ'ן. דו ווילסט?

נחום. צי איך ווילן?

דבורה. טאָ טרינק זשע, טרינק, נאַר! זי גיסט איהם אָן, און ער טרינקט און ווינקט איהר צו.

עליאַש שטיל צו סאָניאַ'ן אין אַ זייט. איך האָב שטענדיג געגלויבט, אַז אין דיין הארץ שלומערט עפּיס בעסערס. איצט איז עס וואך געוואָרען.

סאָניאַ פיעסטעגדיג. אָבער דו האָסט מיך נישט ליעב...

עליאַש. ווייסטו, ווי איך האָב געליטען, וויפיעל נעכט איך בין נישט געשלאָפען צוליעב דיר? און וואָס האָט געזאָלט זיין מיין רייזע קיין אויסלאַנד? איך האָב געוואָלט אַנטלויפען פון מיין אונגליק.

סאָניאַ. ווילסט נאָך אַנטלויפען?

עליאַש מיט צערטליכען פאָרוואורף. סאָניאַ נעהמט איהר האַנד און קושט זי. ווי שען דו ביזט! דו ביזט געווען מיין אונגליק, איצט זאָלסטו זיין מיין גליק.

סאָניאַ. און דו וועסט מיך ליעב האָבען, שטאַרק ליעב האָבען, ווען איך וועל זיין דיינע? זי מאַכט אַ בעוועגונג, ווי זי וואָלט איהם וועלען ווי־זען איהר גראַציעזען קערפּער.

עליאַש אין פערלעגענהייט. דיינער... דיינער...

דבורה, וואָס האָט זיי אַ קורצע ווײַלע בעטראַכט מיט שכור'ע בליקען, לויפט צו זיי צו.

דבורה. שוין אַזוי פריה זיך צערטלען—איהר וועט נאָך צייט האָ־בען. כאַפּט עליאַש'ן פאַר דער האַנד און שלעפּט איהם. ע! קום אַהער, מיין חתן, מיין בעשערטער, מיין גליק! האַ? ווי קומסטו צו איהר? זי איז דיר אַ פרעמ־דע,—אַ בורזשויקע! צעלאַכט זיך. חאַ, חאַ, חאַ! האָב נישט מורא, סאָניאַ. איך וועל איהם ביי דיר ניט צונעהמען. וואָס קאָן איך איהם געבען? אַנ'אָרימע שניידערקע, אַ צעבראָכענע און ענטוישטע? איך וועל איהם קאָנען געבען נור אונגליק. צו עליאש'. ווילסט זיין גליקליך? ווילסט? זאָג! וועסטו מיר כאָטש דערצעהלען, ווי פיהלט מען דאָס, ווען מען איז גליקליך? דו וועסט מיר דערצעהלען, ווי איהר רעדט צוזאַמען און שמועסט און—חאַ, חאַ, חאַ,—שרייענדיג—און איהר קושט אייך! חאַ, חאַ!

נחום. דבורה! מיר איז לאַנגוויליג. נעהמט זי פאַר דער האַנד. קום, וועלען מיר טרינקען.

עליאַש. אַלע זאָלען מיר היינט טרינקען. ווייל עס איז אַנאַכט פון פערגעסענהייט. גיסט אָן די גלעזער און לאָמיר זינגען ליעדער. מען גיסט אָן און מען טרינקט.

נחום. אָ, איהר זענט אויפ'ן ריכטיגען וועג, עליאַש: ווין, ווייב און געזאַנג!

עליאַש. ס'איז אַנאַכט פון פערגעסענהייט. דער בוים האָט פער־גיפטעטע וואָרצלען, אָבער די עפּעל זענען זיס. נעהמט אַרום סאָניאַ'ן און קושט ליידענשאַפטליך. דבורה, גיב מיר דיין האַנד... דו דערקענסט מיך? וואָס איז דאָס געוואָרען פון אונז?

סאָניאַ. נחום. הערסט? אונזער בוים האָט פערגיפטעטע וואָרצלען

נחום דערלאַנגט די האַנד עליאש'ן. בראַוואָ, עליאַש! דאָס ריכטיג וואָרט געזאָגט. פערגיפטעט איז געווען אונזער אָנהויב, סאָניאַ, און קיין זאַך וועט אונז ניט העלפען... דבורה, דבורה, קום אַהער! צעקוש זיך מיט מיר. איך בין אַ פּאָדלע יונג, ווי דו קוקסט מיך אָן, אָבער איך האָב ליעב דיין ריינ־קייט און דיין עהרליכקייט.

דבורה מיעד, ווייבערישׁ־שוואַך, צעקושט זיך מיט איהם. וואָס ווילכטו מאַכען מיט מיר, נחום? איך בין אַזאַ אָרימע... אַזאַ פערלאָזטע... און האָב קיין גלויבען נישט מעהר און האָב נישט, פאַר וואָס צו לעבען...

נחום. איך וויל דיך ליעב האָבען, דבורה, אין אמת'ן ליעב האָבען, נישט ווי אַ פערדאָרבענער ציניקער, נור ווי אַרעכטער מענש. און אויב איך וואָלט געהאַט אַ גאָט, גלויב מיר, איך וואָלט איצט געפאַלען אויף די קניהען און געבעטען, ער זאָל מיר העלפען דיך ליעב צו האָבען.

סאָניאַ. עליאַש, וואו זענען די ליערער?

עליאַש. נו העלפט! זינגט:

שיקט דער האַר אַ פויערל אין וואַלד אַריין,
עד זאָל די באַרעלעך רייסען.—
פויערל וויל נישט די באַרעלעך רייסען,
באַרעלעך ווילען נישט פאַלען...
באַרעלעך ווילען נישט פאַלען...

עליאַש האַקט אב. קיינער וויל נישט העלפען?

דבורה. איך, איך... זינגט: באַרעלעך רייסען, באַרעלעך רייסען... האַקט אָב. ניין! זאָל סאָניאַ זינגען מיט דיר! איצט זאָל זי זינגען.

סאָניאַ העלפט אונטער. באַרעלעך רייסען...

עליאַש. דו זינגסט פאַלש. אַ פאַלשען טאָן, ניט אַזוי...

דבורה. אַ פאַלשען טאָן—זעה, עליאַש, זי קען נישט זינגען, זי קאָן נישט!

עליאַש. אויב נישט זינגען, טאָ זאָלען מיר טרינקען.

נחום. טרינקען, טרינקען! דבורה! נאָך איינמאָל צעקוש זיך מיט מיר.

דבורה. ניין, ניין! נישט קושען, וואַרט, נחום, וואַרט! איך וועל מיך צוערשט אויסלערנען זיין אַליובאָוניצע און טיילען קושען. וואַרט, זאָג איך דיר, דו וועסט זעהן, דו וועסט מאַכען פון מיר אַ לייט...

פאַר דער צייט לעהנט סאָניאַ אָן איהר קאָפּ אויף עליאַש'ס ברוסט, וועלכער זיצט אויפ'ן בעט. זי האַלט ביידע הענד אַרומגעוויקעלט אַרום זיין האַלז. אַלע זענען שכור.

נחום פאַלט אַקטיאָריש אויף די קניה פאַר דבורה און קושט איהר האַנד.

זיי מיין מיידעל, דבורה! געה מיט מיר, איך וועל דיך פיהרען אויף די שווייצער בערג, אויף די פאַריזער בולוואַרען. דו ביזט נאָך יונג צו ליעבען, און האָסט נאָך גאָרנישט געלעבט.—דבורה! נישט וואַרף מיך אַוועק און נישט פעראַכט מיך. מיט אַ ציניש'ן געלעכטער. פעראַכטען קאָן איך מיך אַליין.

ביי דער סצענע עפענט זיך די טיר האַסטיג, און גדליה קומט אַריין. אַ שרעקליכע איבערראַשונג, סאָניאַ שפרינגט אויף. נחום הויבט זיך אויף, ווישט מיט אַ האַנד די האָר פון קאָפּ. עליאַש און דבורה קוקען זיך אָן.

גדליה בלייבט צוערשט שטעהן אַ פּאָר סעקונדען און בעטראַכט, וואָס

ארום איהם טוט זיך. אָט אזוי האָט מען זיך דאָס צעהולעוועט פאַר מיין געלד! געהט צו צום טיש. שאַמפּאַניער גיסט זיך דאָ, ווי וואַסער! עי, דו בנ׳אָק מיינער,—כאַפּט נחום׳ען פאַר אַ לאַץ—דערויף האָסטו דאָס בעדאַרפט האָ־בען פינף טויזענד רובעל? דערויף?! שאָקעלט איהם מיט ווילדער רציחה, הול־טאַיעוועז דאַרפסטו פאַר מיין געלד, מיט מוידען טרינקען שאַמפּאַניער!

נחום שטאַמעלט. מיר האָבען זיך געזעגענט.

גדליה צו סאָניא׳ן. און וואָס טוט זי דאָ, די חצופה? די גאַנצע שטאָדט קלינגט דאָך מיט אייך און מיט די קוישען שאַמפּאַניער; מען איז דאָך מיר געקומען אַהיים אָנזאָגען, אז דאָ טוען זיך אָב מעשים. מיט מוי־דען האָט ער זיך צעהוליעט פאַר מיין געלד! קוקט אויף דבורה׳ן. מיט אַ נפקה...

עליאַש, וואָס איז די גאַנצע צייט געזעסען אָבוואַרטענדיג, שפּרינגט אויף, געהט צו צו גדליה׳ן. האַלט׳ס מויל! וואָס זענען דאָס פאַר אַ ווערטער? דבורה צעבליפּעט זיך ביטער.

גדליה. קוקט איהם נור אָן! וואָס איז דאָס פאַר אַהולטאַיי, מיין בנ׳אָקס חבר!

עליאַש. איהר זאָלט די מינוט שווייגען! אויב נישט, פיהר איך אייך אַרויס פון שטוב. איהר הערט?

גדליה. דו שייגע׳ץ איינער! ווער ביזטו אַזוינער? פּיאַקעס! מען לויפט זיך שמד׳ען, און מען נאַרט אויס געלד און מען זויפט, און מען פערפיהרט יודישע טעכטער.

עליאַש בייז. איהר זאָלט שווייגען, די מינוט! ווייל איך נעהם אייך פאַר׳ן קאַרק... מאַכט אַ בעוועגונג, ווי ער וואָלט געוואָלט דאָס טון.

גדליה. וועמען? וועמען? מיך? אַ יוד מיט אַ באָרד וועסטו פּרובען אַרויסוואַרפען?

עליאַש בעהערשט זיך. איהר זענט אַ יוד מיט אַ באָרד. און איך שאַנעווע אייך, אָבער דערוועגט זיך נישט מעהר צו רעדען אַזוינע ווערטער.

גדליה. וואָס האָב איך דען געזאָגט אַזוינס? האַ? שרייט. דאָס געלד גיט אָב, איהר חברה באַנדיטען, גיט אָב דאָס געלד! לויפט צו צו סאָניא׳ן. קום אַהער, דו חצופה איינע, וואָס טוסטו דאָ? זאָג מיר, וואָס טוסטו דאָ? פרעג איך דיר.

סאָניאַ וויינט. איך ווייס נישט, טאַטעשי, נחום האט מיך גערופען... פאַר דער צייט איז עליאַש צוגעגאַנגען צו דבורה׳ן, וואָס האָט געבליפּעט, דעם פּנים צו דער וואַנט, און האָט זיך געפּרובט זי צו בערוהיגען.

עליאַש שטעלט זיך אַנטקעגען דעם אַלטען. הערט אויס, איהר יוד מיט דער באָרד, וואָס איך וועל אייך זאָגען: זי, אייער טאָכטער סאָניאַ,

נאַרט אייך אָב. נישט נחום האָט זי אַהער אַריין געפיהרט, זי איז אַליין געקומען. צו סאָניאַ'ן. נישט שען, סאָניאַ, צו זיין אזוי קליינמוטיג. זי איז געקומען צו מיר, זי האָט מיך ליעב.

גדליה. וואָס רעדט ער? דיך האָט זי ליעב? סאָניאַ, וואָס שווייגסטו?

סאָניאַ. ווייך און שטיל. ס'איז וואָהר, טאַטעשי.

גדליה. וואָס? וואָס? וואַרט, איך וועל דיר געבען. קום אַהיים! אַהיים קום!

עליאַש. געהט, געהט גיכער! געהט אַלע! געהט צו צו דבורה'ן. דבורה, זאָג, וואָס איז דאָס געוואָרען פון אונז? ווי אַזוי איז דאָס געשעהן?

גדליה. וואו האָט ער דאָס געלד? ער האָט זיך שוין צעטיילט מיט חברה?

עליאַש. נעהמט גיכער אייער טאָבטער און אייער זוהן און געהט! קיינער האָט זיין געלד נישט געריהרט.

גדליה צו נחומ'ן. האָסט דאָס געלד?

נחום. איך האָב. וואָס איז?

גדליה. קומט אַהיים. נחום טוט אָן דעם הוט, גרייט צו געהן. סאָניאַ געהט צו צו עליאַש'ן.

סאָניאַ שטיל. עליאַש, פערצייה, מיר וועלען זיך זעהן מאָרגען?

עליאַש. איך פאָהר אַוועק מאָרגען. צופיעל האָט זיך אָנגעזאַמעלט אין האַרצען. סאָניאַ פאַר'ן אַרויסגעהן פער'גנב'עט זיך צו עליאַש'ן און גיט איהם אַ קוש. נחום דערלאַנגט די האַנד דבורה'ן און עליאַש'ן.

גדליה. דו האָסט זיך שוין גענוג אָבגעפרעהט מיט זיי. שוין גענוג! ווער איז זי דאָס,—ווייזט אויף דבורה'ן—די אויסגעלאַסענע מויד?

עליאַש שפרינגט אויף, לויפט צו צום אַלטען און דראָהט איהם מיט די פויסטען.

עליאַש. איהר זענט ניט ווערט מיט דעם מיידעל צו רעדען אַ וואָרט, איהר הערט?! די מינוט זאָלט איהר בעטען ענטשולדיגונג ביי איהר. איהר וועט קיין לעבעדיגער נישט אַרויסגעהן פון דאַנען. אויב איהר וועט עס ניט טון. איהר הערט, וואָס איך זאָג אייך? ענטשולדיגונג זאָלט איהר בעטען!

גדליה דערשראָקען פון דעם איבערגאַנג, ווערט בלאַס. גוואַלד! וואָס וויל ער פון מיר? וויל געהן.

עליאַש שטעלט זיך ביי דער טיר. איהר וועט נישט געהן, ביז איהר וועט נישט בעטען ענטשולדיגונג.

גדליה. וואָס? וואָס? וואָס זאָל איך טון?

עליאַש. ענטשולדיגונג זאָלט איהר בעטען.

גדליה. וואָס וויל ער פון מיר, נחום?

נחום. דו זאָלסט בעטען ביי דעם מיידעל, זי זאָל דיר מוחל זיין, וואָס דו האָסט זי אָנגערופען אַזוינע נעמען.

גדליה בערוהיגט, שמייכעלט. אַזוי? ענטשולדיגען? אַדרבא. מיט'ן גרעסטען פערגעניגען... זיי מיר מוחל, זייט מיר מוחל, איך האָב געזינדיגט אַנטקעגען אייך—קלאַפּט זיך אויפן הארצען: חטאתי, עויתי, פשעתי... אויף מיינע נאמנות. ווי איך בין אַ יוד, איך האָב גאָרנישט געמיינט. ער קוקט זיך אום. שוין גוט?

עליאש. אַלטער ציניקער! נעהט, נעהט! ער לאָזט פריי די טיר. בשעת זיי געהען ארויס, צעכליפּעט זיך דבורה הויך אויפ'ן קויל.

עליאש. דבורה, דבורה, וואָס איז דאָס געוואָרען פון אונז?

פאָרהאַנג

י. קרני.

אתפילה צו רבי עקיבא.

עקיבא,
כ׳האָב שטענדיג דיין נאָמען געטראָגען אין הארצען,
און ס׳שטעהט דיין געשטאַלט פאַר מיר תמיד
אַנטקעגען די אויגען,
צי געה איך פערדאַגעט מיין וועג צווישען מענשען,
צי עס איך ביחידות דעם בחיט אין מיין צימער.
— ביי נאַכט, ווען ס׳נעהמט טענען מיין זעל פאַרן הימעל,
דאַן קומסטו מיט רזהיגע טריט צו מיין פענסטער,
און ס׳שלייכט זיך אַריין דורך די שפּאַלטען דיין גייסט אין מיין צימער.

און כ׳פיהל, ווי עס שוועבט אויף מיין קאָפּ דיין נשמה,
און ס׳עגבערט מיין אויער דיין ברומענדע שטילקייט,
און איבער דעם ספרים-שראַנק קיקען אויף מיר דיינע אויגען
און שטראָלען און טרייסטען צוזאַמען
מיט זייער בערהיגטען טהייער:
— „מיין קינד,
טראָג דיין גורל
און לייד,
און זיי שטיל
און זיי גדים מיט דיין שווייגען“.
איך וויל דאַן דערטרינקען מיין טרויער אין ים פון דיין גליבען,
בעהאַלטען מיין קאָפּ אין די הייליגע ספרים —
און כ׳קאָן ניט...

עקיבא,
מיט דאָרשט האָב איך תורה געטרונקען
פון דיינע דערקוויקענדע קוואַלען,
דיין תלמיד בין איך איך צו הבשגיען איינציגע אותיות
און מסורת פון תורה—
פאַרוואָס האָסטו מיך ניט געלעהרנט
דעם סוד פון פערטראָגען יסורים?
— אָט געהט ער, אַ פרעלער, הער תלין
צווישען די בחידער הרוגים.
אָט הויבט ער די אייזערנע קאַמען אויף דיר, רבי עקיבא.

אָט ציטערט דיין שניי-ווייסער קערפּער,
ווי ס׳ציטערט אַ שטראַהל פֿון דער זון, ווען ס׳בעפֿאַלען אידם
רויגע שאָטענס.
נאָר אימזיסט וואַרט דער תּלין דאָס לעסטערונגס-וואָרט
פֿון דיין מויל.
און איך...
— די אייזערנע קאַמען, וואָס דרעשען מיין קערפּער,
ניט זיי זענען שרעקליך דיין תּלמיד,
עס שרעקט מיך דער ווילדער געשריי,
וואָס עס רייסט זיך פֿון האַרצען.
עס טרעפֿט, אַז איך שעלט, אַ צערייצטער, מיין גורל,
און ווי אַ לייב אַ פֿערוואונדעטער, שריי איך אַנטקעגען דעם הענקער;
עס טרעפֿט, אַז דער הענקער רייסט אים פֿון מיין האַרצען
אַ וואָרט פֿון פֿערצווייפֿלונג,
און ס׳שרינקט זיך מיין נשמה אין כּעס,
און כּקאָן ניט בעזיגען מיין צאָרן...
עקיבא,
אָ, לערן דעם שוואַכען פֿערטראָגען יסורים און שווייגען,
כּזאָל קיקען דעם תּלין אין פּנים און שמייכלען;
און ווען עס וועט שפּראָצען דער שמייכעל דער לעצטער
איך מיינע פֿעדחתמעטע ליפּען —
ערשיין פֿאַר מיר, רבי עקיבא, אין טלית און תּפֿילין
און זאָג מיט מיר „אחד“.

ז. י. אָנכי.

אונזער לאַנד.

פערטליעט אין ווילדע מזרח־חלומות ביי־נאַכט, פערגאָסען מיט בלענדענד־ווייסער מדבר־היץ בייטאָג, ליגט זיך, ווי אויף אַ ברעג פון אַ חלום, צווישען בערגלעך און טאָלען, אינם לאַנד פון יהודה דער קליינער יודישער דערפיל נחלון. עס ציהען זיך צוויי קליינע, ווייסע שורות הייזער, מיט זייערע שטאַלען און שטיבלעך הינטער זיי. גלייך ווי צוויי סטאַדעס שעפסען אין מדבר זיך געפּיטערט און פון היץ זיך אָבּרהען צעלעגט. ביי די הייזער בוימער פערפלאַנצט; נעבען אייניגע שטעהען רוהיג און שטאָלץ אָט די שטילע, אין זיך פערשלאָסענע און תמיד סודות־דיגע קיפּפּאַריסען. ווי אין אַ תפלה זענען זיי פערטיעפט. אין אַ תפלה אַ הי־היגער, אַ דיכערער, גלייך צום הימעל געשיקט.

לינקס פון דער־פיל זעהען זיך די בערג פון יהודה. זיי ציהען זיך ווילד, איבערץ הייסען, ווייסטען לאַנד, איינער אַרויסגעוואָרפען אויפן צווייטען, איינער געפלאָכטען מיטן אַנדערן. זון און פייער עטעמט אַרום זיי. און איבער זיי — די אַלטע און אייביגע מחשבות פון גאָטס נביאים. עס זענען פערגליווערט אויף זייערע ווילדע, שטיינער־האַרטע, הייסע הקענס די קלאַנגען פון די ווייס־שאַרפע שווערדען פון דוד און שלמה המלכים גבורים. און דער צאָרן און גבורה פון די שופטים. און אַ בלאָה־ווייסע הרלזיכטיגע שיין, ווי אַ טול פון בלאָה־ווייסע זיידענס מיט זילבערנער זונען־שיין געוועבט, פערטליעט די בערג פון יהודה ביי־טאָג און בערוהיגט זיי מיט זייערע הייהלען און מהות פון אַמאָל, אַמאָל...

רעכטס פון דערפיל — בערגלעך און טאָלען, טאָלען און בערגלעך— ביז די זאַמדיג־ווייסע ברעגען פון ים. שטעהט אויף אַ בערגיל דאָרט איינזאַם אַ פּאַלמע מיט איהר געלען, הייכען האַלז און פולען גרינעם קאָפּ און קוקט צום ים צו. און צוויי וועגען געהען אַרויס פון ביידע עקען דערפיל און זיי דראַפּען זיך אויף די בערגלעך, פערשפּרייטען זיך איבער די טאָלען און ציהען זיך צו ביידע עקען הימלען, תמיד קלאָרע, הייכע, טיעפע און פייער־הייסע.

הערט זיך ווען פון די וועגען אַ „פאַנטאַסיע"־געזאַנג. עס רייט דאָרט אינטער אַ בערגיל אַנאַראַבער אויף אַנאייזעל און טרייבט פאָראויס זיך אַ קעמעל מיט סחורה. זיינע פרוינע פיס זענען הייל ביז די קנעכלעך; אויף זיין קאָפּ אַ שוואַרצע אַבאַיע פערוואָרפען, אויף די פלייצעס זיין געטרייע ביקס. ער פאָהרט און קוקט אַרום זיך מיט זיין שוואַרצען, ווילדען פּנים, מיט זיינע שוואַרצע, פייערדיג־ברענענדיגע אויגען און ציהט זיך מיט זיין

שטילער, עטוואָס פֿיילער, פֿערבענקטער שטים אַ געזאַנג-געזעבס פֿון בערגלעך און טאָלען, ווי די בערגלעך און טאָלען אַרום איהם. און דער קעמעל געדט מיט זיין שטאָלצען קאָפּ, קוקט און חלומ׳ט פֿון הייסען מדבר.

עס איז פֿאַרמיטאָג-צייט. די מענער זענען אויפֿ׳ן פֿעלד. עס איז די צייט פֿון שניט. אויפֿ׳ן וועג, פֿון די פֿעלדער צום גורן צו, שטעדט אַ וואָלקען שטויב. מען פֿירט אויף קעמלען, אויף וואָגענס, אַיינגעשפּאַנט אין אָקסען, די תבואה פֿון די פֿעלדער אַראָב. די ווייבער זענען אין דערהיים. מען גרייט דעם מיטאָג. און אין דערינען וואַרפֿט מען אַ בליק הרכ׳ן פֿענסטער צום גורן צו, דאָרט הינטער׳ן דערפֿיל: „איז טאַקע הייאָהר געראָטען? טאַטע אין הימעל, הלאו! מען איז אין אַזאַ הייץ אויף די פֿעלדער“.

אויף אַ פּרובע. ביי אַ שטוב, זיצט אַ יונגער בחור, אַ יאָהר צוואַנציג, אַנאַרבייטער. געלטען ביי-נאַכט ערשט געקומען אַהער זוכען אַרבייט. אַ הויכער, אַ פֿעסטער, מיט אַ פֿערברענטען פּנים פֿון זון, מיט פֿערברענטע הענד. און עקשנות און יוגענד שיינען אַרויס פֿון זיינע קאָרע, אינרוהיגע, בענקענדיגע אויגען. ער זיצט און קוקט מיט זיין שאַרפֿען בליק אין דעם פֿייער-הייסען האָריזאָנט אַריין. פֿרעגט ער ביים זוים-טען לאַנד, פֿערוויקעלט אין זכרונות פֿון אַנאייביגען פֿאָלק, זיין וועזען?

איז די שוואַרצע מרים פֿון שטוב אַרויס. אַ שלאַנקע, מיט באָרוויסע פֿיס. אָנגעטאָן אין אַ לייכטען, ווייסען קליידעל און קאָפּטקע. אויפֿ׳ן קאָפּ אַ ווייסע טיכעל פֿערוואָרפֿען. זי איז אַ יונגע מיידעל, אַ יאָהר זיבעצעהן. זי איז אָבער אין מזרח געבוירען און געוואַקסען. די בריסט און די קלובען שוין צייטיג. די אויגען קליינע, אָבער שוואַרצע, ווי די לאַנגע האָר אויף איהר קאָפּ און אַקסלען. און שאַרף זענען זיי און בלישצענדיג און ברענענדיג. עס איז אַ לעבעדיגע, שוואַרצע מזרח-בלוס. און דאָרשטיג איז שוין איהר האַרץ, און תאוה׳דיג איהר בליק. קוקט זי אויף דעם נייעם בחור, וועלכער זיצט דאָרט איבערן גאַס, ביים שטוב. פֿערדריסט איהר, וואָס די זון האָט איהר פּנים און האַלז אַזוי פֿערברענט, און פֿרעגט זיך דערביי: אַ נייער בחור. געדט זי אין שטוב אַריין פֿערקאָמען און צורעכט מאַכען איהרע שוואַרצע האָר און אָנטון שיך אויף איהרע באָרוויסע פֿיס.

און ביים שטוב ביי זיך, אין אַ שאָטען פֿון אַ טוט-בוים, זיצט רב נחום, אַ יוד אַ יאָהר פֿופֿציג. זיין לאַנגע, ברייטע באָרד און חסדיש׳ע פֿערדרעהטע פּיאות זענען שוין ווייס, אָבער זיינע אויגען מיט׳ן שטערן זענען נאָך יונג. ער זיצט און טראַכט:

— אונזער לאַנד, אונזער לאַנד, ארץ־ישׂראל.

אַ יאָדר פינף, אַז רבּ נחום איז קיין ארץ־ישׂראל געקומען. ער האָט פערענדיגט אַלע זיינע וואַלד־עסקים אין רוסלאַנד, האָט זיך מיט האַרצ־וועהטאָג געזעגענט מיט דעם טאַטענס אין מאַמעס קבר, אין שטיבעל מיט די חסידים. גענומען מיט זיך דעם ש״ס אין זוהר, אַ ירושה פון זיין טאַטען, און איך זיין זילבערנע שמעק־טאַבאַק־פּושקע און איז קיין ארץ ישׂראל געקומען. געקיפּט דאָ, אין נחלון, אַ שטוקעל לאַנד. זיינע עלטערע זיהן בעאַרבייטען די ערד. ער העלפט זיי, גיט עצות. אָבער דאָך אַזוי ווי תמיד, זיין גאַנצען לעבען, אַלע טאָג אַ בלאַט גמרא, שבת צו־נאַכט — זוהר. און עפּיס די גאַנצע צייט, וואָס ער איז אין ארץ־ישׂראל, איז ער אינזיהיג. ער פיהלט זיך, גלייך ווי ער איז נאָך ניט אין ארץישׂראל גע־קומען, ווי אין מיטען וועג געבליבען. גלייך ווי ער האָט אויסשטרעקט זיינע הענד אַרומצונעהמען דאָס היילינגע, טייערע לאַנד, אָבער דאָס לאַנד איז היילינגער, גרעסער פאַר איהם, אָדער זיינע אָרעמס זענען שוואַך און קליין. היינט איז ער אפילו ניט געגאַנגען אויפן פעלד. עס נאָגט איהם ביים האַרצען. איז ער אין דערהיים געבליבען, זיצט און טראַכט:

— אונזער לאַנד, אונזער לאַנד, ארץ־ישׂראל.

האָבען די אַראַבער פאַכטיגער צוגעטריבען צום ברונים ביים אָנהויב דערפיל די סטאַדעס: די בהמות, די שעפסען מיט זייערע דיקע, פעטע אלות און די ציגען מיט זייערע לאַנגע אויערן. און פון גורן צום דערפיל צו. ווייזט זיך אַ שטויב — ווער פאָהרט שוין אַהיים עסען און אָבדוהען. בעוויזט זיך באַלד אין גאַס גרשון מיט זיין וואָגען און פערד. ער שטעהט אין וואָגען און פאָהרט. גרשון איז אַ יוד אַ יאָהר פופציג, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט אַ שוואַרצער פערוואַקסענער באָרד און קאָפּ. ער האָט ליעב צו פיהרען זיך, ווי אַנאמת׳ער ערד־אַרבייטער. איז איהם דער פּנים פער־שוויצט, וועט ער איהם תמיד אָבוויישען נור מיט׳ן אַרבעל פון העמד. טראָגט ער וואָס איפן פעלד, איז עס נור איפן פלייצע. אַרום שטוב צו פאָרען זיך האָט ער ליעב נור אַ באָרוויסער, און איפן פעלה און פון פעלה פאָהרט ער שטענדיג שטעהענדיג. שטעהט ער אין וואָגען און פאָהרט ניט געאַיילט. ער ווייס, אַז אַנאמת׳ער ערד־אַרבייטער וועט זיינע איינגעמאַטערטע פערד ניט טרייבען. נאָך איהם פאָהרט, אין אַ וואָגען, געשפּאַנט מיט צוויי אָקסען, רבּ חיים, מרימס טאַטע, אַ יוד אַ יאָדר צוויי און פופציג, אַ ברייטביינערדיגער, אַ געזונטער, אַ זילערער אין זיך. ער איז נאָך פון קינדוויי אָן אין ארץ־ישׂראל. ער זיצט אין וואָגען און ווייס, אַז ער איז איצט דער ראש הועד פון דערפיל, ווייס, אַז הייי־יאָהר, אַזוי ווי אַלע מאָל, וועט זיין גורן זיין דער גרעסטער פון

אַלעמענס. אַן ער האָט הנאה פֿון די אָקסען, וואָס ער פֿאָהרט אויף זיי איצט, און פֿון די פֿערד מיט׳ן אייזעל, וועלכע זענען אויפֿ׳ן פֿעלד געבליבען מיט זיין אַרבייטער דעם אַראַבער. ער נעהמט אַרויס זיין שמעק־טאַבאַק־פּוישקע, שלעפּט אַריין אין זיך אַ גרויסען שמעק טאַבאַק און גיט אַ געשריי אויף די אָקסען, גלאַט אַזוי, פֿון הנאה וועגען. ווייזט זיך, אין אַ ווילע אַתם, פֿאַרן הערפֿיל רב מנשה, אַ נידעריגער יוד, אַ יאָהר פֿינף און פֿופֿציג, אַ שיווליכער, אַ פֿערטראַכטער. ער האָט עפּיס אַ נייע שיטה אין פֿלאַנצונגען און איז זיכער, אַז אויב מען וואָלט איהם נאָר געפֿאָלגט און פֿערשטאַנען, וואָלט ער געראַטעוועט דעם גאַנצען יי־דישען פֿאָלק אין דעם יודישען ישוב אין ארץ־ישׂראל. אָט שוין אַ יאָהר פֿינף, זיגט ער איז אַ נייע מין פֿלאַנצונג דערגאַנגען — אַזאַ מין אייל, וואָס נאָר אין ארץ ישׂראל קען מען דערפֿון גליקליך זיין. האָט ער עס טאַקע ביי זיך, אויף זיין ערד פֿערפֿלאַנצט, מאַכט נאָכפֿאָר־שונגען און שרייבט שוין וועגען דעם אַ גאַנצע ווערק מיט זיין ביאָ־גראַפֿיע אויף דערביי. אָבער מען פֿאָלגט איהם ניט און מען הערט איהם נישט. ער איז ניט אָנערקענט. און דערפֿאַר טאַקע געהט עס ניט. אַז קיינער העלפֿט איהם ניט. מיט ליידיגע הענד, און נאָך איינער אַליין, קען מען וואָס אויפֿטון? טראַכט ער איצט, אַז אין אַזוינע גרויסע היצען מוז מען זיינע פֿלאַנצונגען אַלע טאָג בעוואַסערן. און ער וועט עס טאַקע פֿערשרייבען אין זיין בוך. דעריאָגט איהם ראוּבן, דער ליץ פֿון דערפֿיל, אַ שוואַרצער, ריהרעוודיגער, פֿרעהליכער יונגערמאַן, וואָס האָט ליעב צו ווערטלען זיך, און נאָך בפֿרט, ווען אויף די פֿעלדער אַרבייט זיך. ער ווענדט זיך צו מנשה׳ן:

— אַ גוטער מאָרגען, רב מנשה, וואָס זאָגט איהר, כאַראַ היץ? קוים צו עטעמען — די האָר אויפֿ׳ן קאָפּ ברענט. פֿון וואַנען געהט איהר עס?

רב מנשה כאַפּט זיך אויף פֿון זיינע מחשבות. ענטפֿערט מיט גאַה:

— פֿון וואַנען זאָל איך געהן? פֿון מיינע פּלאַנטאַציעס.

ראוּבן מאַכט זיך זעהר ערנסט און פֿרעגט:

— און ווי געהט עס עפּיס? איך האָב היינט פֿון ווייטען אַ קוק געטאָן. גוט, זעהר פֿיין.

רב מנשה ווערט געהיבען ביי זיך און שטאָלץ:

— מען דאַרף נאָך רעדען, אַז איך בין גערעכט? אַז זיי זענען אַלע שוטים, חמורים, אָקסען, פֿערשטאָפּטע קעפּ.

— איך זאָג שוין לאַנג, אַז איהר זענט גערעכט — טענעט ראוּבן

אין פערגנגענעט דעם שמייכעל אויף זיינע ליפּען — איהר ווייסט? איך האָב עס אייך נאָך ניט געזאָגט? איך טראַכט דאָך אויך פּהובירען פלאַנ־צען אייער...

רב מנשה איז צעהיצט, לאָזט איהם ניט ענדיגען:

— מען קען גליקליך ווערען, מען קען גליקליך ווערען. אַז קיינער הערט מיך ניט. איך האָב שיין אָנגעשריבען וועגען דעם אַ גאַנצען בוך. היי־יאָהר וואָלט איך שיין אַלעמען געקענט ווייזען, אַז איך בין גערעכט, אַז אַפילו אַנ׳אָקס וואָלט מיר מודה זיין. האָט זיך אַ ווערמעל געוויזען. איך האָב אַ ביסעל צו פיעל געמיכטיגט אין ווינציג די בוימדלעך אַהמגעגראָבען. אַז איך בין איינער אַליין. אין פערפלאַנצט האָב איך עס זעהר ווינציג. מען דאַרף דאָך לאָזען אויף זייהען. מען דאַרף דאָך האָבען, פון וואָס צו עסען אויף. אַז קיינער העלפט מיר ניט. אָט אַז איהר וועט זיך אויך צו דעם נעהמען, אין צווייען וועט מען קענען מאַכען מעהר נאָכפאָרשונגען. אין פערפלאַנצען זאָלט איהר עס טאַקע נעבען מיינע. אַ שומר וועלען מיר נעהמען אויף ביידענס צוזאַמען. אַ סך הוצאות וועלען פערקלענערט ווערען. מען קען גליקליך ווערען. דער גאַנצער יהדישער ישוב אין ארץ ישראל וועט אָבלעבען. און איהר ווייסט, אין אַזוינע היץ מוז מען עס אַלע טאָג אַ ביסעל בעוואַסערן. פערלאָזט זיך אויף מיר...

רב מנשה׳ס אויגען ברענען, דער פּנים צעהיצט. ער איז אינגאַנצען ווי אויסגעוואַקסען. ער וואָלט נאָך אַ צייט גע׳חלומט. האָט ער אָבער אַ קוק געטאָן אויף ראַבינען און האָט, דאַכט זיך, אַ שמייכעל אין זיינע אויגען בעמערקט. און אַ וועהטאָג האָט אַ שטאָך געטאָן אין זיין הארצען, אין עה איז ווידער אַ פערטראַכטער, אַ שווליכער, אַ נידעריגער געגאַנגען צו זיין שטוב צו.

ווייזען זיך נאָך אַ פּאָר פיהרען פון גורן צום דערפיל צו. זיי שלע־פען מיט נאָך זיך אַ גאַנצען וואָלקען מיט שטויב. געהט זיך הינטערן וואָלקען שטויב אַ פערהאָרעוועטער, אַ פערטראַכטער, משה, אַ יוד אַ יאָהר פינף און פערציג. משה איז געווען פון די ערשטע, וועלכע האָבען זיך בעזעצט דאָ אין דערפיל מיט פיפצעהן יאָהר צוריק. און איהם געהט עפּיס ניט. כמעט אַלע אין נחלין לעבען שווער, לעבען אָרים, מען פיבערט בים־לעכווייז. אָבער דאָך קען מען דאָ בלייבען. איהם געהט גאָר ניט. און אַחיץ דעם, וואָס ער האָט ווינציג ערד, איז אויף זיינע פעלדער תמיה ניט געראָטען און עס פאַלען ביי איהם בהמת איינע נאָך דער אַנדערער. היי־יאָהר זענען ביי איהם אין איין חודש געפאַלען אַנ׳אָקס מיט צוויי פערד. און די קינדער קומען צו, די יונגערע ווערען גרעסער, די ווייב איז שוואַך.

אין די הגלות זענען גרויס. ער קען שוין עס מעהר ניט אַריבערטראָגען. האָט ער בעשלאָסען אָבצופאָהרען פון ארץ-ישראל. איז ער פערדאַנעט, פערצאָגט.

האָט זיך דאָרט פון אַנאָבגעשניטענעם פעלד געלאָזט רייטען איף אַ שענעם ווילדען אַראַבישען פערד גרשונים זהן, אַ יונגער בחור, אַ יאָהר צוואַנציג. ער איז אַ בעוואוסטער רייטער אין דער גאַנצער געגענד. אַפילו די אַראַבער האָבען פאַר איהם דרך ארץ פאַר זיין רייטען. דער פערד איז אַ ווילדער, בלוט און פייער. ער טראָגט זיך ווי אַ ווינט, אויסגעצויגען, ביז די לעצטע אָדערן ביים קאָפּיטע, ריהרט אָן, ווי שווימענדיג, מיט'ן בויך די ערד, די נעזלעכער ברייט אָפען — שלינגט און הופט די ערד אונטער זיך. און דער רייטער זיצט איף איהם פעסט, זיכער, ניט אַ ריהר, גלייך ווי ביידע, דער רייטער און פערד, זענען אויסגעגאָסען פון בראָנזע. און ביידע ווייזען קונצען קעגען דער ליכטיגער, פייער-הייסער זון. און איינע פערשטעהט דעם צווייטען. דער רייטער איז ווילד, דער פערד איז בעוואוסטזיניג. מען מוט זיך אַ קעהר צוריק, אין רעכטען מיטען שוועבען, מיט אַמאָל, ווי אַ שלאַנג. מען מוט זיך אַ שטעל אַזעק, געשווינד, אין אייגענבליק. און מען לאָזט זיך ווידער שוועבען איבער'ן פרייען, הייסען, ווילדען לאַנד פון בערגלעך און טאָלען. מען שוועבט צו מיט סאַמע דערפיל. מען שטעלט זיך אָב מיט אַמאָל, געשווינד. דער רייטער גלעט דעם שענעם האַלז פון פערד, דאַנקט איהם. דער פערד הייבט איף דעם קאָפּ מיט גאַיה, פירזשעט. דער רייטער איז צופרידען מיט זיך און מיט זיין פערד. דער פערד האָט הנאה פון זיך און פון זיין רייטער. און שטאָלץ און מאַנצענדיג לאָזט ער זיך אַזעק אין דערפיל אַריין.

און אין דערפיל איז שוין אַ בעזועגונג. די געקומענע שפּאַנען איים ביי די הייזער די אָקסען און די פערד. אייניגע קומען ווידער אָן פון גורן. מען שרייט זיך איבער הורכ'ן גאַס איינער צום אַנדערן וועגען דעם, ווי עס איז הייי-יאָהר איף די פעלדער, וועגען דעם שניט, וועגען דער ווילדער היץ. אין שול קלינגט מען. מען לאָזט פינאַנדער די תלמידים אַהיים איף מיטאָג. בעזוייזען זיך אין גאַס די קינדער פון דערפיל, אָנגעטאָן גרינג, זומערדיג, מיט זייערע פערבערענטע פנימלעך פון היץ, מיט זייערע שטיפערישע, פרעהליכע, גוטע, קינדערשע אייגען. דער לעהרער, אַ יונגער-מאַן, שטעהט פאַרן שול, בעגלייט צופרידען זיינע תלמידים, קוקט, ווי מען שפּאַנט איים ביי די הייזער די וואָגענס. איהם גלעט אַ פרייד אין האַרצען: „און עס איז געווען די צייט פון שניט"... און ער בעשליסט ביי זיך, אַז מאָרגען וועט ער מאַכען מיט די קינדער אַ שפּאַציר איבער די פעלדער: „און עס איז געווען די צייט פון שניט"...

האָט מען זיך שוין איינגעפאָרעט ביי די וואָגענס און מען איז אין די הייזער אַריין. מען בעהאַלט זיך פון דער הייסער זון. מען עסט און מען רוהט אָב פון דער אַרבייט. שטיל איז אין גאַס. ערגיץ נעבען דערפיל האָט זיך אַנ׳איזעל ווילד און ביטער צעשריען. און עס ווערט הידער שטיל אַזוים און אַרום. מען זעהט קיינעם ניט אין גאַס. מעהר נישט מרים בעוויזט זיך פון צייט צו צייט ביים שוועל פון שטוב, זוכט מיט איהרע אויגען איבער דער לענג פון גאַס. זי הוכט דעם נייעם בחור: „וואו איז ער? שוין אַוועק? ווער איז ער?“ זי האָט איהרע שיך אָנגעטאָן, איהרע האָר פערקעמט, און ער איז שוין ניטאָ. און מיט אַראָבגעלאָזטע, טרויעריגע אויגען פערשווינדט זי אין שטוב אַריין.

און אַז די זון זעצט זיך שוין אַ ביסעל אַרונטער, דער ים-ווינט בלאָזט שוין שטאַרקער און פריש, פאָהרען די מענער ווידער אויפן פעלד. דאָס מאָל פאָהרט רב נחום אויך. קומט ער אויפן פעלד, העלפט אָנלעגען די ווייץ אויפן וואָגען. ווערט דער וואָגען אָנגעלעגט, זעצען זיך די זיהן אויף איהם אויף און פאָהרען צום גורן צו. רב נחום געהט נאָך הינטערן וואָגען. די זון איז שוין איצט ליעב און ווייך און מיט אַ זיסען שמייכעל פערשפרייט זי איהר ליכט אויף גאָטס וועלט. אַ וועלט פון בערגלעך און טאָלען מיט אַ טיעפען, בלאָהען, זיידענעם הימעל איבער זיי. דער ים-ווינט בלאָזט שוין אַזוי פריש אין פנים אַריין. און איבער די טאָלען, איך וואו איך אַ בערגיל, דאָרט זענען שוין שאָטענס ווייכע, לייכטע, ווי שוואַרצע זייד. און זיי ווערען שטיקערהויך פערטרונקען אין גאָלדענע קוואַלען פון הונען-שיין. איז עס גלייך ווי אַ נעץ פון שטיקער שוואַרצע זייד און שטיקער גינגאָלד-געוועב האָט זיך פערשפרייט אַרום און אַרום. רב נחום געהט נאָך וואָגען. אין זיין מח געהען הורך זכרונות: „און עס איז געווען אין די צייט פון די שופטים“.... „איז זיך געגאַנגען אַ יהד פון בית לחם יהודה“... „און בועז איז געקומען פון בית-לחם און האָט געזאָגט צו די שניטער: גאָט איז מיט אייך“... און ער קוקט פאָראויס זיך און אַרום זיך, גלייך ווי אַ חתן איז פערוואונדערט אויף זיין שענער, געליעבטער כלה, קוקט אויף איהר און הוכט אין איהר פנים דעם סוד פון איהר שענקייט. און ער טראַכט:

— אונזער לאַנד, אונזער לאַנד, ארץ ישראל.

זעצט זיך שוין, דעהווייל, די זון אויף אַ בערגיל הינטערן דערפיל, ווי אָבצוההען זיך. אַ גרויסע איז זי איצט, אַ רויטע. זי לאָזט זיך אַראָב שטיל און הויך הינטערן בערגיל, און עס ברענט דער מערב. פערשווינדט דער טאָגיגער ים-ווינט, האַלט אַיין אין זיך דער מזרח זיין אָטעם, לעשען זיך און געהען אויס די טאָג-פאַרבען. און עס ווערט געבוירען

אין אַ ווײַלע אַרום אַ נײַער ווינט, אַ פֿרישערער, קיהלערער, און זוגבט דעם מזרח־האָריזאָנט מיט טונקעלע נאַכט־שאָטענס. און זײ זוגבען זיך אין ציהען זיך איבער די בערגלעך, הורך די טאָלען, פֿערקלײבען זיך אַהם אַ קיפּאַרים און פֿערוויקלען איהם נאָך מעהר אין זיך און מיט זיך. הוהען זײ דאָרט אײַן קאָפּ פֿון אַנאײנזאַמער פֿאַלמע. און די נאַכט קומט אָן — אַ טונקעל־בלאָהע נאַכט, בעגאָסען מיט שטערען־ און לבנה־שײן.

פֿון די פֿעלדער זענען שײן אַלע געקומען. בײ אַ שטאַל דאָרט האָבען זיך עטליכע אַרבײטער אַראַבער צונײַגעקליבען. איינער שטעהט אין מיטען און שפּיעלט אויף אַ פֿײפֿעל אַנאײנטאָניגע מזרחיש־גע־דרעהטע און פֿערבענקטע ליעדעל. און די איבעריגע טאַנצען אַרום איהם ווילד, מיט אימפּעט, צעהיצטע. בײ אַ שטוב אויף אַ פּריזבע זיצען די מענער פֿון דערפֿיל, אָנגעטאָן אין כּאַלאַטען, העמדער. די ווײבער אויף דערבײ. מען קוקט אין דער ליכטיגער נאַכט אַרײן און מען שמועסט. חלמיט מען, אַז מען האָט געהערט, אַז דאָ נאָהענט, אַ שעה צוויי פֿון דערפֿיל, קײפֿט מען נאָך אַ שטיק לאַנד. און דאַן וועט נחלון גאָר אָבלעבען. עדשטענס וועט זײן, וואָ צו פֿערדײענען אָן דער זײט אַ בײסעל; צווייטענס, וועלען זײן אָפּטע הרכּפֿאָהרער — איז עס ווידער אַ שטיקעל פּרנסה; מען וועט זיך אָבלעבען. קלאָגט מען זיך, אַז אויף די פֿעלדער איז הײ־יאָהר ניט אַזוי געראָטען, ווי מען האָט געהאָפֿט. זאָגט ווער, אַז מען דאַרף ווײטער בענוצען דעם אײראָפּעאישען אַקער־אײזען. זענען ניט אַלע מסכּים צו דעם. ניט דערין געהט עס. עס איז דאָ גאָר אַנאַנדער ערה. און דערהײפּט דער עשׂר מאַכט אונגליקליך. שמועסט מען וועגען דעם, אַז מען דאַרף אײנפֿיהרען אין נחלון פּלאַנטאַציעס. פֿון תּבואה אַליין קען דאָ קײן גליקען ניט זײן. איז מען אָבער אָרים. און די באַנק ווײל ניט געבען קײן קרעדיט אויף צו מאַכען פּלאַנטאַציעס. מנשה היצט זיך אין טענעט, אַז ווען מען וואָלט איהם נאָר געפֿאָלגט און מען וואָלט אײנ־פֿיהרען אין נחלון זײן מין פֿלאַנצונגען, וואָלט מען גליקליך געוואָרען. דער עולם שמײכלט.

רעדט מען וועגען דעם, וואָס מען דאַרף אויסשטעהן פֿון די וועל־טער די אַראַבער. מען כּאַפּט זײ גנב־ענדיג ווײַץ. און מען געהט אַרי־בער אין מעשׂיות דערצעהלען וועגען צדומאַמענשטדיסונגען צווישען די אַראַ־בער מיט די יודען. דערצעהלט גרשון, וואָס איהם האָט אַמאָל געטראָ־פֿען אין וועג פֿון יפֿו קײן נחלון. ער פֿאָהרט אײן מאָל אַרום פֿון יפֿו שוין פֿאַרנאַכט צו. איז אַ סכנה צו פֿאָהרען בײנאַכט אַליין. אָבער ער מוז הײנט בײנאַכט זײן אין דערהײם. די ווײב האָט ער געלאָזען אין פֿיבער.

די פעלדער מוז מען מאָרגען אָנהייבען אַקערן. און ווײַבאַלד אַז מען איז אַנערד־אַרבייטער, איז דאָך ניטאָ וואָס צו שאַנעווען. דאַרף מען אין דערהיים זײַן, מוז מען פאָהרען. לאָדט ער אָן דעם רעוואָלווער און פאָהרט אַוועק. ווערט שוין היבש אין דער נאַכט. אויפ׳ן וועג איז שטיל, קיינעם בעגעגענט מען ניט. פאָהרט ער זיך אַליין. ערשט אין דערין, אין טאָל צווישען די בערגלעך דערזעהט ער אַקעגען זיך צוויי אַראַבער, מיט קאַפּיעס אויפ׳ן קאָפּ. ווייזט אויס, פון די בערג. אויף די פלייצעס ביי זיי ביקסען. ניט גוט. אָבער ווייזען פאַר אַראַבער, אַז דו האָסט פאַר זיי מורא, איז נאָך ערגער. פאָהרט ער ווייטער. בעגעגענט מען זיך. זאָגען זיי איהם: „מאַר־חאַבאַ, חאַוואַדזשע“. ענטפערט ער: „מאַרחאַבאַטען“. פרעגען די: „פאַר־האַן, חאַוואַדזשע, פייער?“ אין איינער נעהמט גלייך דעם פערד פאַרן פּאָווד. ניט גוט. זיי ווילען דעם פערד צונעהמען. נעהמט ער אַרויס דעם רעוואָלווער און זאָגט: „אויב איהר ווילט פייער, סיידען פון דאַנען“. ווייזען זיי איהם זייערע ביקסען און זאָגען: „מיר האָבען איך פייער“. שטעלט ער זיך אַזעק אין וואָגען און זאָגט צו זיי: „בעסער געהט אַוועק. איך וועל מיט גוטען דעם פערד ניט געבען. ווער פון אונז וועט דאָ פאַלען טויט. איך שיס, און מיר וועלען זעהן, ווער פון אונז וועט גע־הרגעט ווערען“. ער שיסט אויס אין לופטען. אַ פערד האָט ער געהאַט אַ מיידעם. ער האָט זיך דערשראָקען און האָט געגעבען אַ ציה פון אָרט. האָט זיך אַרויסגעריסען פון דעם אַראַבערס הענד און האָט געגומען טראָגען. דער פערד טראָגט זיך, און ער שיסט. ער זעהט פאַר זיך גאָרנישט. נאָר ער הערט, ווי מען יאָגט איהם. מען מען שיסט הינטער איהם. אַ גאַנצע שעה האָט זיך דער פערד געטראָגען ביז שוין ניט ווייט פון נחלון. און ערשט דאַן האָט זיך אי דער פערד אי ער בערוהיגט. דער־צעהלט נאָך ווער, ווי אַזוי אַראַבער זענען איהם בעפאַלען אין מיטען העלען טאָג. דערמאָנט זיך ראוכן דער לץ, ווי אַזוי די קאָלאָניסטען־חבֿרים האָבען איהם אַמאָל אָבגעטאָן. געווען איז עס, ווי נאָה מען איז אַהער אין דערפיל געקומען. די איצטיגע הייזער זענען נאָך דאַן ניט געווען. מען האָט געוואוינט אין די אַראַבישע הייזלעך. דעם גורן האָט מען נאָך אַליין געהיט. איז איהם איסגעפאַלען צו היטען יענע נאַכט דעם גורן, איהם מיט נאָך צוויען. די איבעריגע צוויי האָבען פערשפּעטיגט. זיצט ער אַליין אויפ׳ן גורן, די ביקס נעבען זיך. מיעד איז ער געווען יענעם טאָג, איז ער זיך אַנטדרעמעלט געוואָרען. ערשט ער כאַפּט זיך אויף און זעהט, ווי ביים עק גורן שטעהען צוויי און שטאָפּען אין אַ זאַק ווייץ. ווילט ער זיך כאַפּען פאַרן ביקס, ערשט ניטאָ די ביקס נעבען איהם. וואָס טוט מען? מאַכען אַ געשריי שעמט ער זיך. אגב, וועלען דערוויל די גנבים זיך צע־

ליפּען. דערמאָנט ער זיך, אַז זיין וואָגען איז דאָ געבען איהם. לאַפּט ער אַ פּרעט פון וואָגען און לאָזט זיך צו די גנבים. די גנבים האָבען גענומען ליפּען, און ער נאָך די. זיי ליפּען צום דערפיל צו. ביים דערפיל האָט ער געמאַכט אַ געשריי, מען זאָל זיי דאָרט פערהאַלטען. אין דערפיל איז אַ טימעל געוואָרען. די, וואָס זענען שוין געשלאָפען, זענען וואַך געוואָרען. עס איז געוואָרען אַ געשריי, אַ ליפּעניש. ערשט וואָס? אייגענע מענשען. מען האָט איהם אָבגענאַרט דערפאַר, וואָס ער איז אַנטשלאָפען געוואָרען. דער עולם לאַכט. מען זאָגט ווערטלעך. מען דערמאָנט נאָך אַמאָליגע מעשיות.

און אין מיטען גאַס געהען שוין אַחם די מיידלעך פון דערפיל מיט דעם נייעם בחור. מרים איך צוישען זיי. מען ווייס שוין, אַז מען הפּט איהם געגען. מען ווייס, אַז ער איז אַנאַרבייטער, געקומען וואָלען דאָ אַרבייט און בלייבט דאָ פאַר אַ שהמר ביינאַכט איפּן גורן. די מיידלעך רעדען מיט איהם, דערצעהלען איהם, פרעגען ביי איהם. מען זעהט צו געפעלען ווערען דעם נייעם בחור. נאָר איין מרים שווייגט די גאַנצע צייט. עפּיס משונה קומט ביי איהר פאָר אָט די בעקאַנטשאַפט מיט דעם נייעם בחור. פרעהליך איז איהר געוואָרען, דערזעהענדיג איהם, און דאָך עפּיס טרויעריג איז איהר. ער געפעלט איהר זעהר, און אַזוי שעמעזדיג איז איהר. איהרע אַלע חברשעס רעדען מיט איהם, מאַכען זיך היימליך, פיהלען זיך פריי און נאָהענט מיט איהם, און זי שווייגט. עס פערדריסט איהר ביז צו טרערען אין די אויגען. זי פיהלט, אַז איהר פּנים פלאַמט, ווי פון הויץ. אין די אויערן קלינגט איהר. און זי טוט אַ פרעג:

— און וואו וועט איהר דירה זיין?

עס איז געווען אין מיטען אַ שמעס, און מרים איז אַזוי אומגעלומפּערט אַריינגעפאַלען אין מיטען די רייד. איהרע חברשעס האָבען זיך פערשעמט. עס איז געווען אַזוי נאַרישׁ אַריינצופאַלען יענעם אין מיטען שמועס אַריין. און איהר קול האָט עפּיס אַזוי געציטערט.

גענין האָט זיך צופרידען אַ קעדר געטאָן צו מרימ'ן און האָט זייך אין פערשעמט געענטפערט:

— איך ווייס נאָך ניט.

פערדריסט די מיידלעך. דער נייער בחור קען מיינען, אַז אַלע מיידלעך דאָ אין דערפיל זענען אַזוי נאַרישׁ. קוקען זיי צו גענינען פערשעמט און מיט אַ געבעט אין די אויגען. גלייך ווי זיי זאָגען: „וואָס זענען מיר שולדיג? מיר זענען קליגערע"...

ווערט שוין אין גאַס ליידיג. די מענער און די ווייבער שטעען שוין אין די הייזער אַריין. מען דאַרף מאָרגען איפּשטעהן פריה, איפּן פעלד

נ. אראָנסאָן.

א קעפּיל.

געהן. מעהר נישט רב נחום איז נאָך געבליבען נעבען זיין שטוב. געהט ער אַרום אַהין און צוריק און טראַכט. גענין צעזעגענט זיך מיט די מיידלעך. ער ווערט פערשוואונדען וואו אין אַ שטוב. ווייזט זיך ווידער אין גאַס מיט אַ ביקס אויף די פלייצעס און געהט אַוועק אויפ'ן גורן. די מיידלעך זענען שוין אין די הייזער אַריין. נאָר איין מרים שטעהט נאָך ביי איהר שטוב. זי קוקט טרויעריג צום גורן צו און טראַכט:

— געפעל איך איהם, ווי ער מיר? געפעל איך איהם?

איהר שוואַרצער, שאַרפער בליק שניידט הינך די נאַכט. זי קוקט צום גורן צו, און איהר האַרץ בעוועגט זיך גיך און אונרוהיג.

געהען טעג הייסע, ברענענדיגע. יעדער שטיין, יעדער בוים, יעדע בלום, יעדער גרעזעלע — אַלץ ברענט. און פערשכרט איז גאָטס וועלט פון דער זון, פון היץ און פייער. און די נעכט נאָך זיי זענען קיהלע, שטילע, פול מיט נאַכט-חלומות און נאַכט-מחשבות. דער מזרח פער-טיעפט זיך אין זיינע וואונדער. וועבען זיך אונטער די הויכע, טיעפע נאַכט-הימלען נייע אמונות? בענקען די אַלטע, גראָהע שטיינער אין די טאָלען און אויף די בערג נאָך אַמאָליגע נביאים און משיחים?

אויפ'ן גורן איז שוין דאָ היבשע תבואה, און פאַרנאַכט קומען זיך דאָרט צוזאַמען די דאָרפסלייט. עס קומען אַלע, יונגע און אַלטע, מיט די ווייבער און די קינדער. מען שמועסט ערנסט: וועגען דער תבואה פון היי-יאָהר, וועגען דער צוקונפט פון דערפיל; וועגען דעם, אַז ניט רייך און שווער איז דער לעבען דאָ. מען רעדט וועגען פיבער און מען וויל זיך איינרעדען און מען איז פערזיכערט, אַז דאָ, אין זייער דערפיל, איז דער פיבער ווינציגער, ווי אין אַלע אַנדערע ערטער. מען רעדט וועגען משה'ן, וועלכער קלייבט זיך אָבפאָהרען פון דאַנען. משה רעדט און קלאָגט זיך איף זיין לעבען דאָ. ער וויל ניט אָבפאָהרען פון דאַנען, ער וויל ניט. און ער איז דאָך געווען פון די ערשטע, וואָס האָבען זיך דאָ, אין נחלין, בעזעצט. דאַן האָט מען נאָך געראַדפט זיין בע-וואָענט ביי-טאָג און ביי-נאַכט מיט'ן ביקס. די אַראַבער פלעגען אַלע ווייל אָנפאַלען. אַלע טאָג איז געווען קריג מיט זיי. האָט מען ביי-טאָג אויפ'ן פעלד געאַרבייט מיט'ן ביקס אויף די פלייצעס, און ביי-נאַכט האָט מען זיך ניט אויסגעטאָן און מען האָט געדרעמעלט מיט'ן ביקס אין האַנד. און געוואוינט האָט מען נאָך דאַן אין אַראַבישע קליינע הייזלעך. משה איז צעהיצט, דערצעהלט פון אַמאָל. און אַזוי פרעהליך איז אַמאָל געווען. מען איז געווען אַזוי גרייט אויף אַלץ און צופרידען פון אַלץ. און איצט מוז ער אַוועקפאָהרען פון ארץ-ישראל. ער מוז עס לאָטש

צוליעב זיין ווייב אין קינדער. דער עולם טרייסט איהם. נאָר איין רב נחום זיצט דערביי אין שווייגט. מען טרייסט משהן, אז ער איז ניט שולדיג, אז אַלע, אַלע קוים, קוים וואָס מען לעבט דאָ. עס איז שווער דאָ צו לעבען. דער שומר פון גורן, גענין, מישט זיך אַריין: „ניין, ווי שווער דאָס לעבען זאָל דאָ ניט זיין — איך וואָלט פון דאַנען ניט אַוועקגעהן. דאָ לעבען אין דאָ שטאַרבען. דעם אָרט ניט אָבטרעטען. דאָס לאַנד ניט פערלאָזען. דאָ דאַרפען מיר געפינען אונזער לעבען אָדער אונזער מיט". דער לעהרער איז איך בעגייסטערט: „אַלע, אַלע דאַרפען מיר אַזוי טראַכטען, ווי גענין. ניט שווער איז דאָ. דאָ איז אונזער היים. דאָ איז אונזער גליק". דער עולם שווייגט. מען דערמאָנט זיך, אז איבער יהודה אין גליל זענען שוין צשוואָרפען אַ סך יודישע דערפלעך, מיט זייערע געטנער און סעדער און גהויסע תבואה-פעלדער. פיהלט יעדערער, אז די נאַכט איז אַזאַ שענע, אין אַז דער גורן מיט תבואה, וואָס איך איהם זיצט ער, איז זיינע אייגענע, פון אייגענע פעלדער געשניטען. קוועלט אַ פרייד אין די טרויעריגע הערצער. און די נאַכט פערטוליעט און פערסודעט די קליינע הייפעלע מענשען מיט זייער גורן, מיט זייערע הייזער הינטער זיי, וועלכע זענען געקומען אַהער, צוזישען ווילדע און פרעמדע, זיך בעזעצען אין זייער לאַנד, אין זייער אַלטער היים. הויבען אָן די יונגערע צו שטיפען. מען וואַרפט זיך מיט תבואה. מען שטופט זיך, בגנבה פון די עלטערע, מיט די מיידלעך. איין יונגע פאָר ווילען דוקא זיין סטאַטנע און ווילען זיצען נעבען די עלטערע. די יונגערע דערביי שטיפען דאָרט. מזען זיי דאָך זיצען נאָהענט און האַרץ איינער נעבען צוזייטען... און שטיפענדיג צעזינגט זיך דער יונגער עולם. מען זינגט יודישע ליעדלעך מיט פערחלומיטע מזרח-מאָטיוען. די עלטערע הערען אין זענען פערטראַכט. ווערט אין דערינען עפּיס אַ טומל אין דערפיל. עס זענען דאָרט איינינע געבליבען. האָבען זיי געכאַפּט אַנאַראַבער. ער איז געקראָכען גנבעין ווייץ. קומט מען אין מען דערצעהלט עס. פערלאָזען אַלע דעם גורן און מען געהט אין דערפיל אַוועק.

איפן גורן בלייבט נאָר דער שומר אַליין. דער שומר איז שוין אין דערפיל אַ גאַנצער תושב. מען איז פון איהם צופרידען. און די מיידלעך פון דערפיל געפעלט ער. זיי געהען מיט איהם אַרום און ווילען איהם געפעלען ווערען. אָבער ער — נאָך איינער בענקט זיין האַרץ. דו שוואַרצע מרים מיט אידרע שוואַרצע אויגען האָט זיין האַרץ בעצוואונגען. און איהר האַרץ ציהט צו איהם. מען איז אָבער פון דערווייטען. מען טאָר ניט אַרומגעהן אַלבענאַנד, מען טאָר ניט. די ווייבער פון דערפיל מערקען שוין וואָס, און מען היט. איינמאָל זענען זיי זאַלבע-

נאַנד איפֿן גורן אַזועק. עדות זענען די ווייץ און די גערשטען, די הימ־לען מיט די שטערן: זיי האָבען די גאַנצע צייט ביידע געשוויגען. ער האָט זי נאָר פֿאַרן האַנד גענומען, געוואָלט ביי איהר וואָס פֿרעגען. זי האָט איף איהם מיט אַזאַ הייסען, ליעבען אין שאַרפֿען בליק אַ קוק גע־טאָן. ער האָט איהר האַנד אָבגעלאָזען. אין איף מאָרגען האָבען די שלנות זיף געשרשקעט. מען האָט מיט איהר מאַמען גערעדט. אין די מאַמע האָט איף איהר אַזוי ביז געקוקט. איז מען פֿון דערוויטען.

אין די נאַכט איז שוין אינגאַנצען פֿערטיעפֿט אין זיף — אַ שטילע, אַ טיעפֿע, אַ ליכטיגע, פֿערוועבט אין שאָטענס, געפֿלאָכטענע מיט לבנה־שיין, איבער די בערג, איבער די טאָלען. באַלד וועט דער טוי פֿאַלען. אין אַלץ אין גאָטס וועלט זינגט שטומערהייד:

— נאַכט, נאַכט, נאַכט.

אייניגע אייזלען, פֿון דאָ און דאָרטען, איינער נאָכ׳ן צווייטען, האָ־בען זיף ביטער און מיט די לעצטע כחות צעשריען. און ווידער איז שטיל.

— נאַכט.

ערגיץ וואו האָט מען געשאָסען. איז דאָרט, אונטער אַ בערגיל, איין מענש איפֿ׳ן צווייטען בעפֿאַלען? עס ווערט שטיל.

— נאַכט.

עס הערען זיף גלעקלעך פֿון אַ קאַראַוואַן. איף אַ בערגיל דאָרט ציהט זיף אַ שורה קעמלען אָנגעלאָדען מיט סחורה. שטיל.

— נאַכט.

הערען זיף אין דערפֿיל טריט. דאָס געהט אַרום נעבען זיין שטוב רב נחום. ער געהט אַרום און שטעלט זיף אָב און געהט ווידער. איהם דוכט, ער הערט וואָס. טראַכט ער: „עס איז דאָך אונזער לאַנד. ארץ ישראל. אַלע וואונדער זענען דאָ מעגליך“.

— נאַכט.

גיט וואָס אַ שאָרף אַיילענדיג איבער די גראָז. אַ שלאַנג האָט הערצגעפֿיזעט און איז פֿערשוואונדען געוואָרען. שטיל.

נאַכט. נאַכט. נאַכט. עס איז אַנארץ-ישראל-נאַכט מיט אַלע איהרע סיהות און וואונדער. אין דערפֿיל שלאָפֿט מען שוין. נאָר מרים שלאָפֿט נאָך ניט. זי האָט זיף שוין געוועזען אין בעט געלעגט, אָבער איהר שלאָפֿט זיף ניט. איז זי אַרום, אַ באַרוויסע, אין איין העמד, מיט צעלאָזטע האָר, האָט זיף געזעצט ביים שטוב איפֿ׳ן פֿריזבע. קוקט מיט איהרע שאַרפֿע אויגען צום גורן צו: זי בענקט נאָך איהר געליעבטען. חען זי וואָלט איצט מיט איהם רעדען געקענט... זי וואָלט איהם דערצעהלט:

— איך האָב שוין מיין קלייד אויסגעטאָן, מיינע שיך פון די פיס אַראָבגעוואָרפען, די האָר צעלאָזט און בין אַרויס דיך זוכען. ווען ניט די שכנות, די מאַמע, וואָלט איך צו דיר אַ הילע געלאָפען.

און זי וואָלט איהם אַזוי געזאָגט:

— מיין פנים איז שוואַרץ. עס איז פון זון פערברענט. מיין לייב איז אָבער פריש און קלאָר. און מיין האַרץ איז אַזוי היים. אַזוי בענקט זי נאָך דיר.

און זי טראַכט:

— ליעבט ער מיך, ווי איך איהם? ליעבט ער מיך?

און ביים גורן געהט אַרום אַליין דער שומר, די ביקס אויף די פלייצעס. ער היט די גוטס פון נחלון. און זיין האַרץ ציהט איהם, בענקט נאָך מרימ'ן, נאָך אָט דער ווילדער, שוואַרצער מיידעל. ער קוקט אין דער נאַכט אַריין און בענקט.

ער כאַפּט אַראָב די ביקס פון די פלייצעס און שיסט אין דער ווילדער נאַכט אַריין. וואָס? האָט ער אַ שאָרך דערהערט? האָט עס נאָר זיין האַרץ אַ צופ געטאָן פון בענקשאַפט און ליעבע? ער שיסט איין מאָל נאָכ'ן צווייטען.

מרים שטעלט זיך אויף. און אין דער ווילדער נאַכט וויזט זי אויס, ווי אַ ווילדער חלום פון אַמאָל אויפגעשטאַנען. אַ טאָכטער פון ירושלים געהט ביינאַכט אין די גאַסען פון שטאָדט איהר געליעבטען זוכען. די האָר איז איהר נאַס פון טויי, די לייב ציטערט פון בענקשאַפט, איהר נאַקעטע ברוסט בעוועגט זיך הויך. אַ פייער פון ליעבע ברענט אין איהרע גידערל, און שטאַרק איז די ליעבע, ווי טויט. און איהר גשמה בענקט, בענקט אַהין צום גורן צו, און זי קוקט מיט איהרע שאַרפע אויגען אין דער ווילדער נאַכט אַריין אַהין.

שטעלען אַרויס אייניגע זייערע קעפּ פון די פענסטער. מען האָט געהערט, מען שיסט — הערט מען זיך צו. מען שיסט ווידער. און עס ווערט שטיל אַהום אין אַרום. ווייס מען: דער שומר אויפ'ן גורן שיסט. און מען ציהט צהריק די קעפּ אין שטוב אַריין.

און עס איז שטיל. עס איז נאַכט. אַ נאַכט מיט וואונדערע און ווילדע חלומות. בענקען די הימלען נאָך אַמאָליגע זייערע נביאים און משיחים? שאַפען זיך אין זייערע אָרעמס נייע אמונות? שטיל. נאַכט. עס איז אַנאַרץ-ישראל-נאַכט מיט וואונדער, מיט ווילדע חלומות און מחשבות.

———

עס איז נאָכמיטאָג-צייט. אין דערפיל איז היינט בעזוגליך. משה

פאָהרט טאַקע היינט פאַרנאַכט אַוועק. און רב נחומס ווייב, וועלכע פי־בערט אָפט, איז דאָס מאָל שטאַרק ניט געזונט. געהען אום די ווייבער צו משהן, העלפען פּאַקען זיך, הערלשמועסען זיך פאַרן אַוועקפאָהר. און מען געהט אַריין צו רב נחומ'ן געזואָהר ווערען דעם חולה. רב נחום איז געזעסען אַ גאַנצען טאָג ביים ווייבס בעט. זיין ווייב ליגט אין בעט, קוקט איך אידם מיט טרויעריגע אויגען. אידם דוכט, זי פרעגט איהם:

— נחום, די קינדער פיבערען אָפט. איך פיבער אויך. פיבער. אָבער... איך ווייס ניט. זאָג דו?...

רב נחום שווייגט און טראַכט:

— אונזער לאַנד, אונזער לאַנד, ארץ ישראל.

די ווייבער גיבען עצות דער קראַנקער. אין דערינען קלאָגט מען זיך אויפן לעבען:

— שווער צו לעבען דאָ. אָט משה פערלאָזט טאַקע ארץ־ישראל. עס איז קיין חידוש ניט, מען לעבט דען דאָ? מען עסט דען? היינט די חיות. אוי, טאַטע אין הימעל!

רב נחומס האַרץ דריקט טרויעריג. ער געהט פון שטוב אַרויס. ניט ווייט הינטער זיין שטוב, צו די פעלדער צו, איז ביי איהם אַ קליי־נער מאַנדעל־גאָרטען. נעהמט ער אַ גראָבאַייזען, געהט אין זיין מאַנדעל־גאָרטען אַוועק און נעהמט זיך אַרומזעהן די בוימלעך. ער האָט זיי אַליין, מיט זיינע אייגענע הענד, געפלאַנצט. קוקט ער זיי אַרום. שטעהט ער איינגעבויגען נעבען אַ בוימעל, גראָבט איהם אַרום. דער ווינט בלאָזט איבער זיין ברייטער, גראָהער באָרד. טרערען קייקלען זיך איבער זיין פּנים, פאַלען אויפן באָרד, אויפן ברוסט. און אין זיין טרויעריגען קאָפּ שוועבען די ווערטער: „און איהר זאָלט פלאַנצען אַ בוים אין אייער לאַנד"... רב נחום דריבט אויף זיינע אויגען אויף די בערג פון יהודה, קוקט אויף זייערע ווילדע רוקענס. אַ ווייס־בלאָהע זונען־שיין איז אויף זיי בעגאָסען און טרייסט און גלעט די האַרץ. די טרערען קייקלען זיך פון זיינע אויגען, און ער רעדט צו זיך אַליין:

— און איהר זאָלט פלאַנצען אַ בוים אין אייער לאַנד...

איז משה געקומען אין מאַנדעל־גאָרטען, צוגעגאַנגען צו רב נחומ'ן, בעגריסט אידם און דערצעהלט:

— איך פאָהר באַלד אָב.

רב נחום קוקט אויף אידם טרויעריג און שווייגט. משה רעדט:

— רב נחום, ביז וואַנען איך האָב געקענט, האָב איך געליטען. מעהר קען איך ניט. ניט איך, ניט מיין ווייב און קינדער.

ביידע שווייגען.

— רב נחום, זעכצעהן יאָהר אין ארץ ישראל געווען. אַז מיר זענען אַהער געקומען, איז דאָ נאָך וויסט געווען, אַ מדבר. דריי יאָהר האָבען מיר אין אַראַבישע הייזלעך זיך געוואַלגערט. געשלאָפען מיט די ביקסען אין די הענד. רב נחום...

משה האָט דערפיהלט, אַז טרערען שטעהען אין זיינע אייגען. ער איז אַנטשוויגען געוואָרען, האָט איינגעשטרעקט זיין האַנד צו רב נחומ'ן:

— נו, מיר וועלען זיך זעגענען.

זאָגט צו רב נחום, אַז ער וועט נאָך קומען צו איהם צום שטוב זעגענען זיך. משה געהט אַוועק. רב נחום קוקט איהם נאָך, און רעדט צו זיך אַליין:

— אינזער לאַנד, אינזער לאַנד, ארץ-ישראל.

אין אַהם משה'ס שטוב האָבען זיך שוין צונויפגעקליבען דער גאַנצער דערפיל. די ווייבער שמעסען צוזישען זיך. מען זיפצט. משה'ס ווייב וויינט. די ווייבער טרייסטען זי:

— ווער ווייס, איב נישט אונז אַלעמען וועט אויך אויסקומען דאָסזעלבע.

משה'ס ווייב ווערט ניט געטרייסט. זי וויינט ביטער איפ'ן קול:

— משה האָט דאָך דאָ זיינע בעסטע יאָהרען אָבגעגעבען.

משה אָבער וויינט ניט. מיאוס פאַר אַ מאַנסביל צו וויינען. ער פאַקט די זאַכען, בינדט זיי אַיין. די מענער העלפען איהם. אין עס גע-דענקט זיך איהם, ווי פרעהליך ער איז אַהער אין דערפיל געפאָהרען. די ביקס איז געווען אויף זיינע פלייצעס. און זיכער איז ער דאַן געווען אין זיך, אין לעבען. אַלע מינוט האָט מען געוואַרט: אָט, אָט פאַלען אָן די אַראַבער, און דאָך פרעהליך איז געווען צו לעבען, און דער טויט האָט ניט געשראָקען. זיין האַרץ דריקט איהם אַזוי ביטער. ער פאַקט פלייסיג זיינע זאַכען, ווי צו פערטומלען זיך אַליין. אַלע העלפען איהם ביי דער אַרבייט. דער רופט צום שומר, צו גענינען:

— פאַרוואָס שטעהט איהר פון דערווייטען? העלפט איך.

איך גענינ'ס פנים איז אַוואָלקען פערצויגען. ער ענטפערט:

— מיינע הענד וועלען ניט העלפען אַ יודען אָבפאָהרען פון ארץ ישראל. ניין.

אַ ביטערער וועהטאָג ליפט דורך משה'ס פנים. ער הייבט אָן נאָך מעהר פלייסיג צו פאַקען און צו בינדען זיינע זאַכען.

איז שוין דערווייל רב נחום געקומען. מיט די זאַכען איז מען שוין פאַרטיג. מען הייבט זיך אָן זעגענען. מען וויינט. מען קושט זיך היים, לאַנג. משה'ס ווייב און די קינדער זעצען זיך אין וואָגען. משה

זעצט זיך אויף אַנאייזעל. אַ ווײַלע הערשט אַ שווײַגעניש אַרום און אַרום. עס הערט זיך נאָר דער געוויין פֿון משה׳ס פֿרוי און איהרע לאַנגע, הייסע קישען, פֿון וואָגען אַראָב, מיט איהרע נאָהענטע חבֿרטעס. ריהרט זיך דער וואָגען פֿון אָרט. משה רייט אויפֿן אייזעל הינטערן וואָגען. מען בעגלייט זיי ביז הויצן דערפֿיל. מען בלייבט שטעהן. די אַזועקגעפֿאָהרענע ווערען ווייטער און ווייטער; זיי זענען שוין גאָר ווייט. משה׳ס האַרץ דריקט און טוט אַזוי וועה. ער קעהרט זיך אום מיטן קאָפּ אויף הינטען: גאָך אַמאָל אַ קוק טון אויפֿן דערפֿיל. און ער האַלט זיך ניט אַיין, עס גיסט זיך פֿונאַנדער אַ שטילער, ביטערער געוויין.

די זון האַלט ביים אונטערגעהן. עס ברענען די בערג פֿון יהודה. שטיל איז אַרום און אַרום. און איבער דער שטילקייט שוועבט משה׳ס ביטערער געוויין. שטעהען אַלע פֿון דערפֿיל טרויעריגע, הערען דעם געוויין, און זיי הכֿט, אַז עס איז אַ בת־קול פֿון אַמאָל, פֿון אַמאָליגע טרערען און געוויין, ווען דער שונא האָט יודען אין גלות געפֿיהרט. קעהרען זיך אום אַלע אין דערפֿיל צוריק טרויעריגע, פֿערזאָרגטע, אָבער שטאָלצע און זיכערע אין זיך. זיי זענען דאָ געבליבען, מיט זייערע הייזער, מיט זייער גוטן און מיט זייערע פֿעלדער אַרום דערפֿיל.

———

האָט זיך אָנגעהויבען הערען אין דערפֿיל, אַז אַ גאַנצע מחנה הונגעריגע אַראַבער, פֿון אַראַביען געקומענע, בעפֿאַלען אין דער געגענד די פֿעלדער. האָט יעדערער זיין רעוואָלווער אַרומגעקוקט. האָט מען קוילען געקויפֿט און מען האָט זיך מיט גוטע ביקסען פֿערזאָרגט. די ווייבער האָבען זיך דערשראָקען. האָט מען אַנאַסיפֿה געמאַכט. מען האָט געקלערט, אַז אפֿשר איז נויטיג צו פֿערמעהרען די שומרים אויף די פֿעלדער. איז געבליבען, אַז ניט. ניטאָ קיין געלד.

און איינמאָל ביינאַכט זענען אין דערפֿיל שוין אַלע געשלאָפֿען. איז אַ שומר, רייטענדיג, פֿון די פֿעלדער געקומען צו לויפֿען אין דאָרף אַריין, האָט איסגעשאָסען עטליכע מאָל אין שטילען, שלאָפֿענדיגען דאָרף. מען האָט דערהערט די שיסערײַ. איז מען פֿון די הייזער אַרויסגעלאָפֿען. האָט דער שומר דערצעהלט: מען איז די פֿעלדער בעפֿאַלען. דער גאַנצער דערפֿיל איז וואַך. די ווייבער וויינען, ווילען ניט לאָזען די מאַנען אויף די פֿעלדער. מען הערט זיי ניט. מען טוט זיך גיך אָן, מען זעצט זיך אויף די פֿערד און מיט ביקסען און רעוואָלווערען אין די הענד לאָזט מען זיך צו די פֿעלדער צו. מען יאָגט זיך, שיסענדיג אין דער לופֿטען פֿאָראויס זיך. וועמענס אַ פֿערד האָט זיך שלעכט אַ קעהר געטאָן, איז געפֿאַלען, דער רייטער — נעבען איהם. זיי הייבען זיך ביידע

געשווינד אויף. דער רייטער איז שוין ווידער אויפ'ן פערד און לויפט. איינער שמייסט מיט אונגעהולד זיין פערד און קלאָגט זיך: דוקא נעכטען דאַרף מיין פערד פערהינקען. דער שומר פון גורן, גענין, איז אויך דאָ. צווישען אַלעמען. ער איז געקומען פון גורן, געכאַפּט שטיל אַ פערד אין דערפיל און האָט זיך געלאָזט יאָגען. די רייטער זענען שוין חוץ דערפיל, ווייט, דאָרט צו די פעלדער צו. ציהט זיך אַ שטילע, שטומע ווילע. שטיל און שטום ווי אַ נאַכט-געשעהעניש. עס הערט זיך נאָר די יאָגעניש פון די רייטער. און פלוצים טראָגט זיך פונאַנדער אין דער שטומער, ווילדער נאַכט אַ מלחמה-געשריי. מען שיסט, מען שרייט; מען יאָגט זיך דאָרט. מען האָט זיך דאָרט מיט די ריבער בעגעגענט. עס קומט דאָרט פאָר אַ גרויסע, אַ הייסע, אַ ווילדע מלחמה.

אין דערפיל זענען געבליבען נאָר די ווייבער אַליין. רב נחום איך מיט זיי. זיינע קינדער האָבען איהם ניט געלאָזען פון דערפיל אַרויס. די ווייבער שטעהען אין איין קופּקע, עלענדע, אַליין געבליבענע, אין דער שטומער, ווילדער נאַכט, ביי פוסטע הייזער. זיי שטעהען דערשראָקען און וויינען:

— וועה איז צו אונז, וועה איז צו אונז.

רב נחום זיפצט:

— אונזער לאַנד, אונזער לאַנד. עס איז דאָך אונזערע, אונזערע.

און פון די פעלדער טראָגט זיך דער געשריי אַלץ העכער און העכער. די שיסעריי ווערט שטאַרקער. די ווייבער קלאָגען:

— מיינער וועט געוויס געהרגעט ווערען.

— און מיינער קריכט דאָך אַלע מאָל אין פייער. ער איז דען פאָרזיכטיג? אַלע מאָל דער ערשטער לויפט ער.

— אַלע לויפען זיי די ערשטע. אַלע קריכען זיי אין פייער.

— וועה איז צו אונז, וועה איז צו אונז.

רב נחום טרייסט:

— בעט גאָט, בעט גאָט. ער וועט העלפען. עס איז דאָך אונזערע, אונזער לאַנד. גאָט וויל אַזוי. פאַר ארץ ישראל איז אַ מצוה מלחמה צו האַלטען.

בעווייזט זיך אין גאַס דער לעהרער פון דערפיל מיט אַ רעוואָלווער אין האַנד. ער האָט ביז איצט געשלאָפען. ער האָט נאָר אָט ערשט דערהערט אַ שיסעריי. לויפט ער. דערצעהלט מען איהם, וואָס עס האָט געטראָפען. לאָזט ער זיך לויפען צו די פעלדער צו. זאָגט ווער:

— מיר זענען אין דאָרף. ווייבער אַליין. בלייבט מיט אונז.

בעטראַכט ער זיך און בלייבט שטעהן נעבען די ווייבער און טרייסט

— אָבער שרעקט זיך ניט. זיי וועלען די אַראַבער צעטרייבען. ביי די אַראַבער זענען שלעכטע ביקסען. מען מוז מלחמה האַלטען. ניט זייט אַזוי צעשראָקען. זיי וועלען די אַראַבער צעטרייבען.

אין דאָרט אויף די פעלדער ווערט די מלחמה אַלץ שטאַרקער אין ווייטער פון דערפיל אַהין, אַהין, ווייט אין דער טיעפעניש פון דער נאַכט אַריין. עס הערען זיך ווילדע געשרייען, עס לויפט אַ פייער נאָך אַ פייער, עס הילכט אַ שאָס נאָך אַ שאָס. אין קאַלט ווערט יעדער לייב, אין האַרט ווערען די האָר אויפן קאָפּ, אין מען ווערט פערגליווערט פון שרעק. ווערט מיט אַמאָל ששיל דאָרט אויף די פעלדער. הוכט עס, אַז אַלע זענען דאָרט איסגעהרגעט געוואָרען. דערהערען זיך ווידער איניגע שאָסען, אין ווידער ששיל. עס איז שוין דאָרט וואָס געשעהן. צעטריבען די רייבער, אָדער איסגעהרגעט אַלע דאָרפסלייט? די ווייבער טוען זיך אַרום פון זייערע ערטער און ווייגען ביטער:

— וועה איז צו אונז! וועה איז צו אונז!

דערהערען זיך אין אַ ווײַלע אַרום טריט פון רייטער פון די פעלדער אַהער, צום דערפיל צו. און נעהענטער, נעהענטער ווערען די טריט. עס הערט זיך, מען רעדט. מען לאַכט, דאַכט זיך? יאָ, מען רעדט פרעהליך. די ווייבער טוען זיך אַלאָ אַנטקעגען די רייטער. און עס קומען אָן די מענער, צופרידענע, פערמאַטערטע, צעהיצטע. די ווייבער שרייען אַנטקעגען:

— אַלע? אַלע?

— יאָ. יאָ. מעהר נישט איין פערד לייכט פערוואונדעט. מיר האָבען זיי פערטריבען.

און מען הערצעהלט, צופרידענע מיט'ן נצחון:

— קוילען זענען, ווי האָגעל, געפלויגען איבער אונזערע קעפּ, אָבער מיר זענען ניט אָבגעטראָטען. מיר האָבען זיי פערטריבען.

— און דער שומר גענין — הערצעהלט מען — איז אַ'אמת'ער העלד, אַ גבור. ער איז פאַראויס אונז אַלעמען געלאָפען. אַ קויל האָט זיין היטעל הערכגעשאָסען, און ער לויפט אַלץ פאַראויס. איין ווײַלע איז ער געלאָפען אַליין צווישען די אַראַבער. אַרום און אַרום איהם זענען נאָר אַראַבער. זיי שרייען איהם: טרעט אָב, הו ביזט דאָ אַליין. און ער שיסט אַרום זיך און טענעט: ניין, איך וועל ניט אָבטרעטען. איהר וועט דאָ גאָרנישט געהמען. איין זאַנג אפילו ניט. ניין. מיר האָבען איהם באַלד דערויאָגט. ער איז אין פייער געקראָכען — אַ העלד, אַ גבור!

געהט מען אַראָב פון די פערד און בינדט זיי צו צו די בוימער. און מען זעצט זיך אַלע אויף אַ פריזבע, ביי אַ שטוב, מיט די ביקסען

איף די הענד. מען וואַרפט אַ בליק איבערן דערפיל מיט זיינע צוויי שוואַרצע הייזער. די ווייבער שטעהן אַרום און וויינען. דער עולם נעהמט אַרויס טאַבאַק־פּושקעס, מען דרעהט פּאַפּיראָסען און מען הויבט אָן צו שמויכלען:

— וויינט, וויינט, ווייבער, נעביך צעלאָפען די אַראַבער.

—אַ נס, וואָס איך האָב קיין פּיאות ניט. זיי וואָלטען היינט ביי־נאַכט פערפרענט געוואָרען. אָט נעבען אייער אַ קויל הורכגעלאָפען.

— נו, וואָלט דאָך נאָר איין פּיאה פערלאָרען געגאַנגען. אָבער ווען איך וואָלט געהאַט אַ לענגערן נאָז, וואָלט געהען שלעכט. נעבען שפּיץ נאָז זענען די קוילען געלאָפען.

די ווייבער בייזערען זיך:

— טאָ וואָס לאַכט איהר נאָך? אַ היבשער געלעכטער. אַז איהר קריכט אין פייער.

ראַיכן דער ליץ קוקט אויף זיין שוואַכינקער, קליינינקער, דאַרינקער שרהץ און שמייכעלט:

— אַידאי זענען די ווייבער גערעכט. מיך האָט נאָר מיין ווייב געראַטעוועט. איך האָב געגעבען אַ געשריי צו די אַראַבער: היט זיך, מיין ווייב שרה געהט אויף אייך, זענען זיי תיכף צולאָפען.

דער עולם צעלאַכט זיך הילכיג. שרה אויך.

מען דערצעהלט ווידער, וואָס עס איז פאָרגעקומען אויף די פעל־דער. אַ גאַנצע מחנה אַראַבער, בעוואָפענטע מיט ביקסען. זיי האָבען בשום אופן ניט געוואָלט אָבטרעטען. מיר פרעגען זיי: וואָס ווילט איהר פון אונז? מיר זענען הונגעריג, שרייען זיי. טאָ קומט, זאָגען מיר, צו אונז מיט גוטען. דערצעהלט עס אונז, וועלען מיר אייך העלפען, וויפיעל מיר קענען. אָבער רייבען ביי־נאַכט אונזערע פעלדער?... און זיי זענען אַזוי פערקאָכט, שיסען אָהן איפהער פון די ביקסען און ווילען ניט אָבטרעטען.

— און דער שומר — לויבען אַלע — געניין, אַ העלד איז ער, אַ גבור!..

מרים הערט. ווי מען לויבט דעם שומר. איהר האַרץ ציטערט פאַר פרייד. זי זוכט איהם צווישען אַלעמען. ער איז דאָ ניטאָ. ער האָט דעם פערד איבערגעגעבען אַ צווייטען און איז פון די פעלדער גלייך צום גורן אַוועק. מרים גנבעט זיך אָב פון אַלעמען און לויפט אַוועק צום גורן צו. די האָר צעלאָזט, די פיס באָרוויסע. זי לויפט צו צום שומר, צו געניינען, נעהמט איהם אַהים, קושט זיין נאַסען קאָפּ פון טויז

— אַ גבור, אַ גבור ביזטו. אַלע דערצעהלען עס. אַלע לויבען דיך. איך ליעב דיך אַזוי שטאַרק.

זי דריקט איהם היים אין פעסט אין איהרע הייסע, יונגע, ווילדע אָרעמס. געגין איז גליקליך:

— יאָ?.. יאָ?.. מרים... און דיין טאַטע ליבט מיך אויך?... דיין טאַטע...

מרים יונגער, בויגזאַמער קערפער איז איינגעשלאָסען אין זיינע פעסטע, זיכערע אָרעמס. און מרים ליפען קלעפען זיך איין אין זיין האַלז. איז דער קוש אַזוי היים, אַזוי שטאַרק, אַז עס דוכט, די נאַכט האָט זיך אַ טרייסעל געטאָן. כאַפּט מרים מיט איהרע הענד זיין קאָפּ און דערצעהלט איהם גיך אין שטיל:

— אָבער איך מוז צוריק ליפען. דער טאַטע און די מאַמע זאָלען ניט בעמערקען, אַז איך בין דאָ געווען. איך מוז ליפען.

געגין דערפיהלט איהרע חדיגע ליפען איך זיין שטערן, און ווי אַ חלום ווערט זי גיך פערשוואונדען אין דערפיל אַריין.

איז שוין ווידער שטיל אין דערפיל. עס איז ווידער אַ שטילע, שטומע, ווילדע, מונקעל־בלאָהע ארץ־ישראל־נאַכט, מיט איהרע גרויסע שטערען, מיט איהר ליכטיגער לבנה, מיט שטילע, טיעפע וואונדער. נאַכט. שטיל און היהיג איז אַרום. די נאַכט־שאָטענס וועבען זיך שטיל אין געהיים מיט דער לבנה־שיין און שפרייטען זיך אויס אויף די בערגלעך און די טאָלען, פאַלען אויף אַנאיינזאַמער פאַלמע דאָרט. דאָ־בען זיך וואו ווייט, ווייט אונטער אַ בערגיל דאָרט צעשריען הונגעריגע שאַקאַלען. און עס ווערט ווידער שטיל. אַלע שלאָפען שוין אין דערפיל. נאָר מרים זיצט נאָך נעבען שטוב מיט איהרע צעלאָזטע שוואַרצע האָר, מיט איהרע שוואַרצע, הייסע אויגען, און קוקט צום גורן צו. און ביי זיך נעבען שטוב שטעהט רב נחום. ער קען ניט געהן שלאָפען. אַ מלחמה איז היינט געווען. אַ מלחמה אין אונזער לאַנד, פאַר אונזער לאַנד. שטעהט ער און קוקט אין דער נאַכט אַריין. דוכט איהם, ער הערט וואָס. איז עס אַ וואונדער? עס איז דאָך ארץ ישראל: אַלע וואונדער זענען דאָ מעגליך. געהט ער חוצץ דערפיל אַרום, נעהמט אַראָב די שיך פון זיינע פיס, פאַלט צו דער ערד און ווערט פערגליווערט אין אַ שטומען, הייסען, לאַנגען קוש:

— אונזער לאַנד, אונזער לאַנד, ארץ ישראל.

דוד איינהאָרן.

חלומות פון אוואנדערער.

(פון די שריפטען פון אנ'איינזאמען יודען).

פראָלאָג.

קיינמאָל האָב איך דיך נאָך אין מיין לעבען נישט געטראָפען,
קיינמאָל האָב איך נאָך נישט געזעהן דיך,
חלום פון מיין יוגענד!
נאָר ערגיץ וואו מוזט זיך נאָך געפינען, טייערע, שענע, בשרע
יודישע טאָכטער.

צי הו זיצסט ערגיץ אין אַ קליין שטעדטיל ביי טאַטע־מאַמען און
הו לייענסט פון דער מאַמעס צאינה וראינה די שענע מעשה פון יעקב
מיט רחלען, מיט אַ טיעפער בענקשאַפט און אונבעוואוסטע שעמעזודיגע
מיידעלשע פערלאַנגען —

די שבת־ליכט האַלטען ביים אויסגעהן, דער לאָמפּ טוקט זיך. אין
דהייסען יאָמערט אַ זאַווערוכע און פערשנייט די קליינע נידעריגע הייז־
לעך. אין שטוב איז וואַרים און היימליך. טאַטע־מאַמע שלאָפען שוין
לאַנג. דער קליינער בחודערל דרעמעלט איבער חומש. פון צווייטען
חדר הערט זיך, ווי דער זייגער קלאַפּט. און אַרום איז אַזוי שטיל,
אַזוי רהיג. און דיין יונגע ברוסט הויבט זיך שטאַרק, די שוואַרצע
פער־חלומ'טע אויגען שיינען ביי די אויסגעהענדיגע שבת־ליכט, און הי
מיט יוגענד בעטויטע ליפען סודען מיט ליעבע:

— יעקב!...

צי הו זיצסט נעבען פענסטער ביי דער שוין פון דער אונטערגע־
הענדיגער זון און לייענסט מפּוים „אהבת ציון". דער טאַטע איז אַוועק־
געפאָהרען אין הויף וועגען תבואה אָדער אַ וואַלד. די מאַמע פרעגעלט
פסחדיגע שמאַלץ אין קוך. די ברידערלעך זענען נאָך אין חדר. און
אין דיין מיידעלשען צימערל איז שטיל און סודות־פול. די לעצטע
שטראַהלען פון דעם ווינטערדיגען אונטערגאַנג און די ווייסקייט פון
שניי גיסען אַהין אַריין אַ צניעות־דיגע ליכט און וואַרפען אַן אָבשיין אויף
דעם ראָז־ווייסען פאַרב פון דיין אַריסטאָקראַטיש־יודישען פּנים. און
אַראָבלאָזענדיג די געדיכטע, זיידענע ברעמען, סודעסטו:

— אמנון...

פערלאָזן ווייט אין פרעמדע לענדער, פערטריבען פון לאַנד, וואו
הו געפינסט זיך נאָך אפשר, בלאָנגשע איך אום צווישען פערשיידענע

פרייען, — נאָר אומעטום זעה איך נאָר דיך, טייערע יודישע טאָכטער. אומעטום פיהל איך, אַז נאָר דיר געהערט מיין איינזאַמע נשמה, אַז נאָר דיינער אַ צאַרטער, ליעבער בליק וואָלט מיך געקענט טרייסטען.

צווישען די גריזעטקעס פון פאַריזער פרעהליכע בולוואַרען, צווישען די פראַכטפולע דעקאָראַציעס און לייכטזיניגער פרייד פון די טויזענדער קאַפעס, אין דעם פיעלפאַרביגען מישמאַש פון שלאַנקע קערפערס און בעצויבערנדע, ליידענשאַפטליכע בליקען פון די פראַנצויזישע שענהייטען, צווישען די שטרענגע, ערנסטע פנים־ער און אַראָבגעלאָזענע אויגען פון די בערלינער פרויען, וואָס בעהאַלטען אין זייער צניעות־דיגען בליק אַזוי פיעל טירישע ליידענשאַפטען און זינדיגע אינסטינקטען, צווישען די צאַרטע, שלאַנקע פאַקעלן פון איטאַליען, וואָס ציהען אין שרעקען מיט זייערע בליקען, גלייך ווי די זינד, וואָס בעהאַלט זיך אין די ווינקלען פון זייערע אַלטע פאַלאַצען, — אומעטום לייכטען אַרויס פאַר מיר דיינע קלאָרע, טהייעריגע יודישע אויגען, און אין מינוטען פון טיעפער בענקשאַפט נאָך אַ היים ניג איך מיין קאָפּ און זוך דיין שויס, שוועסטער מיינע.

און איסדערצעהלען ווילט זיך מיר דאַן פאַר דיר אַלע מיינע חלומות, אַלע מיינע געדאַנקען, וואָס זענען געבוירען געוואָרען, וואַנדערנדיג צווישען דעם טומעל פון היינט און די חורבות פון נעכטען.

אַסף, אַסף חלומות האָב איך געזעהן. אַסף, אַסף מעשה־לעך האָבען מיר דערצעהלט די חורבות, וואָס צווישען זיי האָב איך געפונען די צעשטערטע הייזער פון אונזערע זיידעס, און אין די שטילע, פערחלומ־טע מינוטען, ווען דו זיצסט און בענקסט נאָך אַ יעקל'ן און אַנאמנגען, זיץ איך צווישען די חורבות און הער זיך צו צו די פערשיידענע אָבקלאַנגען. איך בענק נאָך דיר און נאָך דיינע שוין לאַנג געשטאָרבענע שוועסטער, וואָס האָבען צווישען די חורבות געוואַרט און געבענקט, גלייך ווי דו.

און די אַלע חלומות, אַלע מעשה־לעך וועל איך דיר איצט דערצעהלען. און זאָל דאָס דיר בעווילגט זיין, ווי אַ האַרציגער קוש, ווי אַ ברידער־ליכער דריק אין האַנד. און, לעזענדיג, זאָלסטו געדענקען, אַז פאַר דיר האָט ער זיי איסגעהערט, און נאָר צו דיר קלינגט דורך זיי זיין קול פון די חורבות פון די אַלטע יודישע געטאָס אין אייראָפּאַ.

פליסען פונם קליסטער שטרימען שטאָלצע טענער,
טראָגט זיך פון דער אַלטער שול אַ שטיל געזיין, —
ביידע גיסען זיך אַריין אין מיין נשמה,
און איך בלייב אין מיטען איינזאַם און אַליין.

געה איך הרך אין גאַס און זעה אַ בליק פול טרויער,
שטראַהלט פון שוואַרצע אויגען איך אַבלאַס געזיכט, —
הילט זיך אַיין מיין זעלע אין אַ גראָהען שלייער,
לעשט זיך אין מיין האַרצען אים די לעצטע ליכט.

פלוצלינג הערט מיין אויער קלאַנגען פון טרומייטען,
שטאָלצע טריט פון ריטער קומען גלייך נאָך זיי;
בלומען, בלומען פאַלען אויף מיין וועג, מיין ברייטען,
און פערשוואינדען ווערט מיין טיעפער האַרצענס-וועה.

יאָ, איך בין דער ריטער פונם אַלטען טהייער —
„וואַנדערן און בענקען" דאָס איז מיין דעזיז.
נאָר אין מיר בעהאַלטען פלאַקערט נאָך דער פייער
פון דעם גהיסען, אַלטען, שטאָלצען מזרח-ריז.

———

I.

מיין ערשטע בעגעגעניש.

איינזאַם האָב איך געבלאָנדשעט צווישען די ברייטע הישיגע פאַ-
ריזער בולוואַרען. אָנציהענד און פרעמד זענען מיר געווען די מענשען,
אָנציהענד פרעמד זייערע זאָרגלויזע, גוטמוטיגע, שענע פנימער. און צייַ-
טענווייז האָט עפּיס טיעף אין מיר פערדראָסען, פאַרוואָס איך קען אַזוי
פרעהליך נישט זיין, ווי זיי, אַזוי לייכטזיניג, ווי זיי; פאַרוואָס מיין
נשמה איז פערשלאָסען פאַר די וואַרימע זונען-שטראַהלען, וואָס גיסען
זיך אַריין, ווי ווייַן, אין זייער בלוט.

טויזענדער מענשען זענען פאַרביי מיר געגאַנגען און ליעבענס-
ווירדיג ענטשולדיגט זיך. צעהנדליגער פהיען האָבען מיר פריינדליך גע-
שמייכעלט, גלייך ווי זיי וואָלטען געוואָלט איסגלייכען דעם טיעפען
קנייטש פון צער און טהייער אויף מיין פנים.

אָ, טייערע ליעבענסווירדיגע פראַנצויזען! צי דען האָט איהר שוין
פערגעסען אַ יודישען פנים? בלאָנדשעט נישט ווען הרך אַייערע ברייטע

בולוואַרען דער הויכער, בייזער אַהאַסווער? פאַלט נישט ווען זיין טויזענד־יאָהריגער שאָטען אויף אייערע פאַלאַצען?

— אָ, געווים.

איך קוק זיך אום, ווער ענטפערט דאָס מיר צום טאַקט פון מיינע געדאַנקען.

אַנטקעגען מיר שטעהט אַ קליינער, דאַרער מענשיל אין ברייטע געקעסטעלטע הויזען, מיט אַ צעקנייטשטען צילינדערהוט אויפן קאָפּ. דער פּנים איז ווי פון פאַרמעט, געל, מיט טיעפע קנייטשען, אָהן אַ באָרד און אָהן וואָנסעס, און אַדאַנק די צונויפגעצויגענע אויגען, צונויפגעדריקטע ליפּען און צוויי טיעפע קנייטשען פון ביידע זייטען מויל — קומט אויס, אַז אויפן דאָזיגען פּנים איז פערגליווערט געוואָרען אַנייביגער, שאַרפער, איראָנישער שמייכעל.

— באָן זשור, מאָסיע, מיט וואָס קען איך זיי דיענען?

מיין פאַרשטין שטעהט שטין נאָהענט נעבען מיר מיט דעם ציליינדערהוט אין האַנד, האַלב איינגעבויגען אין אַלטען קאָמישען פראַק, מיט דעמזעלבען שמייכעל, וואָס אַנאַלטער דאָן־זשואַן לאַדט איין צום טאַנץ נאָך אַ יונגע נאַאיווע גרויזעטין.

— מיט וואָס קענט איהר מיר דיענען? — פרעג איך איהם פערטראַכט אין טאָן.

— מיט אַלץ. ווילט איהר, קען איך אייך אַזועקפיהרען איפן מאָנמאַרטר. פאַרהאַן דאָרט אַ ווינקעלע גאָר אַ צאַצקע. טענץ אַזעלכע, וואָס לודוויג דער 15־טער וואָלט ריט געוואָרען. יונגע בלימעלעך. פאַרהאַן מיינעם אַ בעקאַנטענס אַ טעכטעריל. ווילט איהר אפשר עפּיס פיקאַנטעס פון די עליזיי־פעלדער? טאָ קומט היינט פאַרנאַכט ניט ווייט פון „פּטי פאַליי", וועל איך זי צופיהרען מיט אַנאַזוטאָמאָביל. אָ, איהר זענט אַ סטודענט? נו, איפן בולוואַר סאַן מישעל איינם ביינאַכט אין קאַפע ביאַרד מיינע אַ געשוועסטערקינד. חע, חע, חע, אַנעכטע פראַנצויזין. איך ווייס אַלץ, איך קען אייערע אַלע פערלאַנגען ערפילען. חי—חי—חי—חי—חי.

— דעם סאַמע גרעסטען?

— דעם סאַמע שמוציגסטען.

— און אויב אַ הייליגען?

— ווער זענט איהר, יונגער־מאַן?

אַנאויסדרוק פון פערוואונדערונג און אונצופרידענהייט האָט זיך צעלעגט אויף זיין אויסגעצויגענעם דאַרען פּנים. דער שמייכעל איז פערשוואונדען, און די צונויפגעצויגענע ברעמען האָבען זיך ברייט פונאַנדערגעעפענט מיט שרעק. — ווער זענט איהר, יונגער־מאַן? און אויב איהר מיינט דאָס

באמת, דאַן קען איך אַייך דאָס אויך ערפילען. נאָר דאָס וועט אַייך טייער, זעדר טייער קאָסטען.

— וואָס פערלאַנגט איהר דערפאַר?— האָב איך מיט אַ בעהאַלטענעם אינצוטרוי געפרעגט.

— בלוט, דאָס גאַנצע לעבען.

— איז פאַרהאַן איצט בעלנים אויף גרויסע הייליגקייטען?

— אָ, זעהר וועניג. פאַרהאַן אפילו בעלנים, נאָר אויף פאַלשער סחורה: אַזעלכע סחורה שטעל איך איצט צו אין פאַרלאַמענט. נישט לאַנג האָט ביי מיר אייסגעשריבען דער קאַטהוילישער פעראיין. זיינע איז שוין אַלט, נישט מאָדערן. אין אַלע פילאַנטראָפּישע חברות, אין אַלע געזעלשאַפטען, אין אַלע דעדאַקציעס פון די גרעסטע צייטונגען, וואו נאָר איהר ווילט.

— אין די אמת'ע?

— דאָס איז מעהר נישט ווי איינע, אין די האַלט איך פאַר זיך, צו וועניג אמת'ע מענשען איז פאַרהאַן אויף דער וועלט, איך זאָל זיי...

אַ לייכטער רויש פון אַ זיידען קלייד האָט פליצלינג איבערגעריסען אינזער שמועס. און אַ פרעהליכער קאַקעטישער געלעכטער האָט פלוצלינג הערכגעקלונגען:

— אַ, מאָזעס, וואָס ביזטו אַזוי ערנסט? וואָס, ווייטער אַ דזחק אין סחורה?...

אַ קאָנטראָלסיווער ציטער פון עקעל איז הערכגעלאָפען דעם גאַנצען קעהבער פון מיין פאַרשוין, און גלייך נאָך דעם איז צוריק אַרויסגעשווימען אויף זיין פנים דער איראָנישער, בייזער שמייכעל.

אַ שלאַנקע פרוי מיט אַ גריכישען פנים, איינגעהילט אין טולען, אין אַ גרויסען פיעל-פאַרביגען הוט, איז געשטאַנען אַקעגען מיר און האָט מיט אַ הויצפה-שמייכעל געסודעט זיך מיט מיין פאַרשוין. פון די איינציגע ווערטער, וואָס האָבען דערגרייכט מיין אויער, האָב איך געהערט די נעמען פון בעוואוסטע מיניסטאָרען, אַדוואָקאַטען, פינאַנסיסטען, דעמאָטאַטען, פּאָליטישע עמיגראַנטען, און יעדער נאָמען איז בעלייט געוואָרען פון מיין פאַרשוין מיט אַ שטילען, דראָבנעם געלעכטערל.

— אַלזאָ, איז אָבגעמאַכט?— האָט די פרוי קאַקאָטיש געפרעגט, אַ גלעט טויענדיג מיין פאַרשוין פאַרן באַק:— געלד וועט זיין?

— אויסגעצייכענט, אויסגעצייכענט,— מיין פאַרשוין האָט ענטציקט געריבען די הענד און געלאַכט:— אויסגעצייכענט, אויסגעצייכענט!

און טיעף פערניגענדיג זיך, האָט ער זיך אָבגעזעגענט מיט דער קאַקאָטע און זיך געווענדט צו מיר.

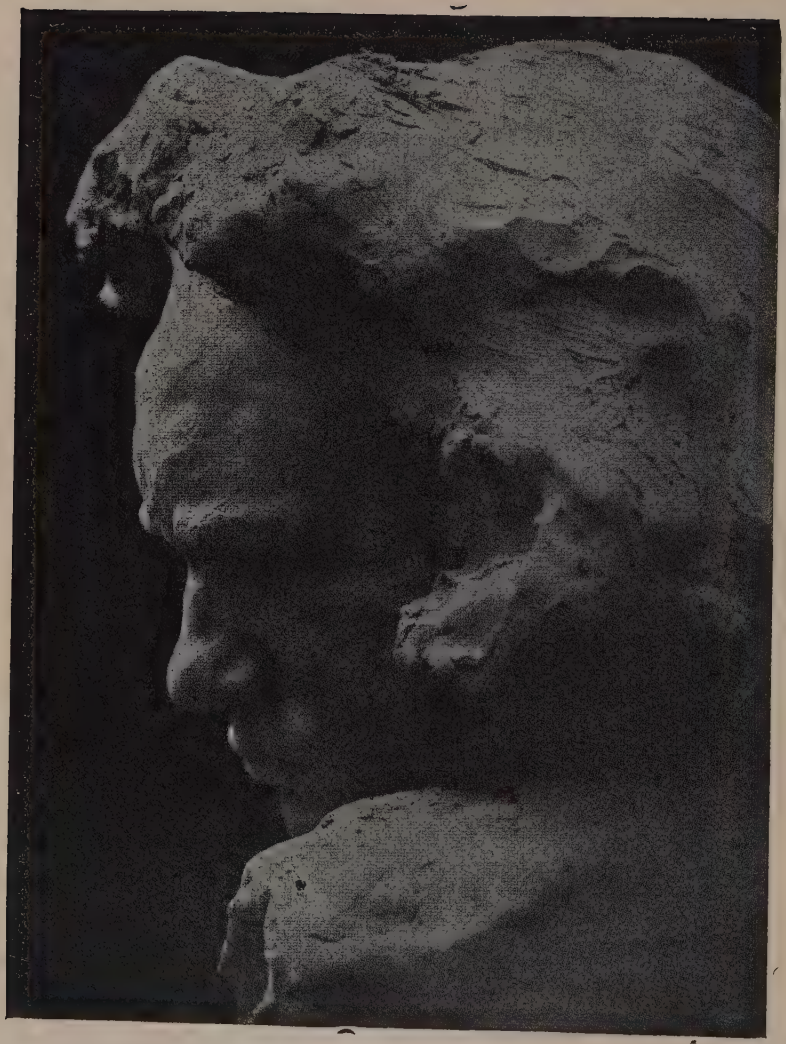

נ. אראָנסאָן. פּאָרטרעט פון ל. בעטהאָווען.

דוד איינהאָרן. — חלומות פון אַ וואַנדערער.

היבשע עטליכע מינוט האָט געהייערט, ביז ער איז צוריק ערנסט געוואָרען אין האָט פערענדיגט די פריהער איבערגעריסענע פראַגע:

— ... איך זאָל זיי אָבגעבען.

אַ טיעפער געפיהל פון פערוואונדערונג האָט מיך אַרומגענומען. ווי קומט אָט דער כאַרשזין צו הייליגקייט? און ווי קומט דאָס אין דעם פערדאָרבענעם קינד פון די פאַריזער בולוואַרען אָט דער טיעפער, גלויביגער קיק, אָט דער צער אויף גלות-השכינה, אָט די איינגעשפּאַרטע פער-הייליגונג, מיט וועלכער ער האָט איצט גערעדט?

— נו, זענט איהר איינשטימיג?

— יאָ. נאָר זאָגט מיר אַ פריהער, ווער איהר זענט, אין ווער איז די פרוי, וואָס מיט איהר האָט איהר איצט גערעדט. אויב איהר וועט זיך מיר אַנטפּלעקען, דאַן געה איך מיט אייך.

— איך — האָט פּלוצלינג אָנגעהויבען דער פאַרשזין צו שטאַמלען — איך בין... נו ... — האָט ער פּלוצלינג אָבגעהאַקט — נישט איצט. דאָס וועט איהר היינט ביינאַכט וויסען. אין די פרוי — דאָס איז ווענים, די געטין ווענים, איינע פון מיינע אַגענטען, וואָס הערן זיי פיהר איך מיינע ניטיגע געשעפטען.

— אין וואו וואוינט איהר?

— אויף דעם אָרט. און דערביי האָט ער מיר מיט אַ דאָרען פינגער אָנגעוויזען אויף אַ נייעם טראַם, וואָס אויף איהם איז געווען אָנגעשריי-בען מיט גרויסע אותיות: „וויל הע זיך“.

— היינט ביי-נאַכט אויפן נאָטר דאַם, צום ווידערזעהן.

— צום ווידערזעהן.

אין מיין אינבעקאַנטער, דער האַר פון דער גרעסטער הייליגקייט, איז פערשוואונדען געוואָרען אין די הייסיגע בולוואַרען פון פאַריז.

———

II.

אין טורעם פון נאָטר דאַם.

ריכטיג צוועלף ביי-נאַכט, ווען דאָס גאַנצע לעבען פליסט אָב אין די גרויסע בולוואַרען, אין אין די ענגע געסעלעך פון לאַטיינישען קוואַר-טאַל, אַרום די אַלטע געביידעם, הויבט אָן אַרויסצוקריכען די גאַנצע געשיכטע פון דער וועלט-שטאָדט; ווען די וואַלען פון דער טייך סענע בעקומען אַ לשון, אין די שטיינער פון די אַלטע בריקען הויבען אָן רעדען, — בין איך אַוועק אויפן פלאַץ פון נאָטר דאַם.

די נאַכט איז געווען אַ פערוואָלקענטע; אַ קליינער רעגעלע האָט גע-

זיפט, און דער גרויסער געפלאַסטערטער פּלאַץ פאַרן נאָטר דאַם דאָט געגלאַנצט און אָבגעשפּיגעלט אין זיך די איינזאַמע נאַז-לאַטערנעס. אַנטקעגן דעם בלייכן גלאַנץ פון פייכטען אַספאַלט האָט זיך איפגעהיבען דער אַלטער נאָטר דאַם מיט זיינע צחיי טורעמס, געשניצטע, שפּיציגע קאַרניזען, פענסטער און טויערן און ערנסט אַראָבגעקוקט מיט זיינע כימערעס איף דער שטילער סענע, וואָס האָט זיך געשטליעט צו אַלע זיינע פיער זייטען.

אַ פּאָר איינציגע הרכגעהער האָבען איילענדיג זיך דורכגעגליטשט ווי שאָטענס איפן גלאַנץ פון אַספאַלט און זענען פערשוואונדען געוואָרען.

האַרט ביים גרויסען טויער פון נאָטר דאַם בין איך געבליבען שטעהן, זוכענדיג מיט די אויגען אַ היטער אָדער אַ דיענער, וואָס זאָל מיך אַריינלאָזען אונטער דעם געוועלבטען דאַך פון דעם אַלטען קלויסטער. אַ לאַנגע צייט האָב איך געוואַרט, שטיל געקלאַפּט אין טויער און נישט בעקומען קיין ענטפער.

פּלוצלינג האָב איך דערהערט הינטער זיך גיכע נערוועזע טריט, און נאָכדעם האָט מיך אַ האַנד בערירט. איך קעהר זיך אום: נעבען מיר שטעהט דערזעלבער פאַרשוין אין די געקעסטעלטע הויזען, מיט דאַרען מעפיסטאָפעלשען פּנים.

— איף וואָס וואַרט איהר? האָט ער מיט אַ סיחות-פולען שמייכעל געפרעגט.

— איף אַ היטער, וואָס זאָל אונז דעם טויער עפענען.

— אָ, דאָס איז אַ קליינינקייט. ביי מיר געפינען זיך די שליסלען פון אַלע קירכען און געבעט-הייזער. קומט.

און אָננעהמענדיג מיך פאַרן האַנד, האָט ער אַרויסגענומען פון קעשענע אַ גרויסען בונט אַלטע, פערראָסטע שליסלען פון פערשיידענער גרייס און פאָרם, עטליכע מינוטען זיך פונאַנדערגעקליבען אין זיי און דערנאָך, געפינענדיג דעם נויטיגען שליסעל, האָט ער מיר אָבגעפיהרט אין אַ ווינקעל, איפגעשלאָסען אַ פערבאָרגענע טירעל, — און פּלוצלינג זענען מיר געבליבען שטעהן אין אַ קליינעם, געוועלבטען צימערל, וואָס פון איהם האָבען זיך איפגעהויבען די טרעפּ אַזש צום שפּיץ פון טורעם.

אַ שווערע פינסטערניש האָט מיך אַרומגענומען, און בלייבענדיג אין דער פינסטער, האָב איך אינסטינקטיוו אַרויסגענומען די שוועבעלעך פון קעשענע און געפּרובט אָנצינדען. נאָר דאָ האָט ער מיך ווידער אָננענומען מיט זיין דאַרער, נערוועזער האַנד, — שעפּטשענדיג שטיל:

— האַלט! מען טאָר זיי נישט שרעקען.

— וועמען? — האָב איך מיט פערוואונדערונג געפרעגט.

— איהר וועט זיי זעהן.

אין די ווערסער האָט ער מיך אַרויסגעפיהרט אויף די טרעפּ.

אינגאַנצען פערזונקען אין אַ פינסטערניש, ווי אין אַ קבר, אין האַלטענדיג זיך מיט די הענד אָן די פייכטע שטיינערנע ווענט, האָב איך זיך גענומען הויבען אַלץ העכער און העכער. צייטענווייז פלעגט פלוצלינג אַ שיין טון אַ ליכטיגער שפּאַלט אין וואַנט און האָט אויסגעמאָלט אַנטקעגען זיך אויף די פייכטע, נאַקעטע שטיינער אַ לאַנגען פּאַס פון דער נאַכטיגער פאַריזער ליכט. און ווידער האָט מיך אַהמגענומען די פינסטערניש, און אין דער פינסטערניש האָב איך אַלע ווײַלע געהערט נעבען זיך מיין פאַרשוינס שטילען סאַרקאַטישען געלעכטער.

— אָ, איהר זעהט זיי? האָט ער מיך פלוצלינג אָבגעשטעלט אין דער פינסטערניש.

— ניין.

— און וואָס הערט איהר?

אַ לאַנגזאַמער קאַפּען, גלייך ווי אַ געדיכטע פליסיגקייט וואָלט אַראָבגערינען פון די טרעפּ, האָט דערגרייכט מיין אויער.

— וואָס איז דאָס? האָב איך דערשראָקען אַריינגעפרעגט אין דער פינסטערניש.

— בלוט, — האָט מיר געענטפערט מיין פאַרשהין.

העכער אַ ביסעל האָב איך פלוצלינג פון אַ ווינקעל דערהערט אַ שווערען זיפץ און אַ קלאַנג פון שווערדען, גלייך ווי צוויי וואָלטען זיך גערעגנעלט.

— און דאָס?

— נקמה.

אַז איך בין אָבגעלאָפען מיט שרעק נאָך עטליכע טרעפּ, האָט פלוצלינג ווידער דערגרייכט מיין אויער אַ שטילער שאָרך פון אַ זיידענער פרויען־קלייד, אַנ־אַיינגעהאַלטענער ליידענשאַפטליכער שעפּטשען, בעגלייט פון לאַנגע קושען; אַ רייצענדער ריח פון פּאַרפום האָט אָנגעפילט די לופט צוזאַמען מיט דער וואַרימקייט פון אַ פרויען־קערפּער.

— און ווער איז דאָרט?

— די ליידענשאַפט.

און וואָס העכער איך האָב זיך געהויבען, אַלץ מעהר קלאַנגען האָט מיין אויער פערנומען. דאָ האָב איך געהערט אַ קייטען־קלאַנג, אַ

קריצען פון צייהנער, אַ פערשייטען פרייען־געשריי, אַ פער־חלומ־טען זינ־גען, אַ קלאַנג פון אַ ציטרע — און ביי יעדער פראַגע האָב איך בעקומען אַנ־ענטפער:

כבוד, ליעבע, גייציגקייט, קנאה, לוסט, חרטה, נקמה...

די גאַנצע געשיכטע פון די אַלטע טורעמס, אַלע כחות, וואָס האָבען זיי תורת־לאַנג געבויט, זענען אין דער האַלבנאַכטיגער פינסטערניש פאַר־בייגעשוואַרמען פאַר מיר אין קלאַנגען און ריחות. און צו יעדען מאָל האָט זיי, ווי אַנ־ערלאָ, בעגלייט מיין פאַרשוינס סאַרקאַזם, גלייך ווי ער וואָלט געווען די סיבה פון אַלץ, וואָס דאָ איז אָבגעטאָן געוואָרען, און גלייך ווי ער וואָלט מיט זיינע אייגענע אייגען נאָך געקוקט אין דער געשיכטע פון די הונדערטער יאָהרען און געזעהן איהר קליינקייט און שוואַכקייט.

פערשיידענע נעמען פון מלכים, מאַרקיזען, גראַפען, בישאָפען, דענ־קער, פּאָעטען האָבען הורכגעקלונגען די פייכטע לופט; מיט פערשיי־דענע טענער און קולות האָט מען זיי אויסגערופען, נאָר איך האָב קיינעם נישט געזעהן.

און קומענדיג אויפ'ן העכסטען טרעפּ, דאָרט, וואו דורך ענגע פענס־טערלעך גיסט זיך אַריין אַ שוואַכע ליכט פון דער שטאָדט פאַריז, האָב איך דערזעהן פלוצלינג מיין פאַרשוין. נאָר נישט דער, וואָס האָט מיך אַהער געבראַכט, — אַ צווייטער מענש איז פאַר מיר אויפגעשטאַנען אין דעם מיסטישען אָבשיין פון די גהיסע בולוואַרען. אַ שטילער וואונדער איז פאָרגעקומען אין דער פינסטערניש. פאַר מיר איז געשטאַנען אַ הויכער יוד אין אַ לאַנגען מאַנטעל, מיט אַ דריי־קאַנטיגער היטעל אויפ'ן קאָפּ. אַ לאַנגע, ווייסע באָרד איז אַראָבגעפאַלען אויף זיין ברוסט. דער פּנים איז כמעט געווען עהנליך אויף מיין פאַרשוינס פּנים: דיזעלבע קנייטשען, נאָר אַנ־אַנדער גייסט האָט שוין אַרויסגעקוקט פון זיי, אַנ־אַנדער אויסדרוק איז אויף זיי, געלעגען: די גהיסע רוהיגקייט פון דער ווייסער באָרד, די קלוגשאַפט פון די טיעפע שוואַרצע אויגען, די ווייכע איראָניע פון די ליפּען, די האַרטקייט און שטרענגקייט פון די געדיכטע אַראָבגעלאָזטע ברעמען און די ערנסטקייט פון הויכען ווייסען שטערן. אין דער האַנד האָט ער געהאַלטען אַ גרויסען וואַנדער־שטעקען און אויף דער עטוואָס איינגעבויגענער פּלייצע איז געהאַנגען אַ טאָרבע. אָנגעשפּאַרט אויף אַ פענסטערל איז ער געשטאַנען און בעטראַכט פאַריז. אין טיעף פון טורעם האָט זיך נאָך אַלץ געטראָגען אַ שטילער רויש, און עס איז אויסגעקומען, ווי פון דער טיעפעניש וואָלטען זיך אויפגעהויבען אַ גאַנצער וואַלה מיט הענד: טייל דאַרע און לאַנגע, טייל קורצע און גראָבע, אַ טייל אין קייטען געשמידט, אַ טייל מיט גאָלד און בריליאַנטען פערצירט, הענד

מיט מאָזאָלעס, צאַרטע פרויען־הענד, פערבראָכענע הענד, הענד מיט בלוט בעפלעקט. די אַלע הענד, וואָס האָבען הונדערטער יאָהרען געלעגט דאָ אַ שטיין אויף אַ שטיין, פערבראָכען זיך אין צער, געהויבען זיך אין ענטציקונג און צייטענווייז פערגאָסען אונשולדיג בלוט.

און פלוצלינג האָט זיך דער אַלטער אָבגעקעהרט פון פענסטער און געווענדט זיין פנים צו די טרעפּ און חזיג מיט אַנאיינגעדאַלטענער שטים, ווי אַ זיידע, בשעת ער רעדט צו בעשטראָפטע אייניקלעך, האָט ער אַראָבגערעדט אין דער פינסטערניש פון טורעם:

— איך בין דער, וועמען איהר האָט חרות־לאַנג די בלוט פערגאָסען; איך בין דער, וואָס האָט חרות־לאַנג צווישען אייך פריד און ליעבע פערשפּרייט, און כל זמן מיין גאולה איז נאָך נישט געקומען, איז נישטאָ פאַר אייך קיין הילף.

„נישטאָ קיין הילף“ — האָבען זיך איבערגעטראָגען טייזענדער עלאָס איבער'ן טורעם און זענען אַנטשווינען געוואָרען.

און אָנגעהמענדיג מיך ווידער פאַרן האַנד, האָט ער מיך אַרויפגעפיהרט איפ'ן טורעם.

———

III.

דער אייביגער יוד.

אַ גראָהער וואָלקען איז געלעגען אויף פאַריז און געבלייבט זיך אַנטקעגען די מיליאָנען עלעקטרישע און גאַז־לאָמפען, וואָס האָבען אַהיפגעשיקט צום הימעל שטרימען ליכט.

פיער שעמערירענדיגע פאַסען וואַסער פון דער סענע האָבען אַרומגענומען דעם פּלאַץ פון נאָטר דאַם, און די רייהען לאַמטערנעס, וואָס האָבען זיך געצויגען אין דער לענג פון די קאַנאַלען, האָבען איפגעזעהן ווי שניר פעריל איפ'ן גלאַנץ פון שוואַרצע זיידענע טיכער.

אַ פערבעהאַלטענע שטילקייט האָט אַהמגענומען מיט איהרע אָרעמס די פערגליווערטע מאַסען פון אַלטען שטיין און אייזען; ווי שוואַרצע פעלזען זענען זיי געשטאַנען, און פון צווישען זיי האָבען אַרויסגעקוקט די פלעצער מיט זייער בעליכטענעם נאַסען אַספאַלט, ווי שטילע, בלייכע אָזערעס.

הויך איבער'ן שטאָדט האָט זיך איפגעהויבען דער אייפעל־טורעם. איינגעשוויקעלט אין אַ נעפיל איז ער געשטאַנען, דער אייזערנער ריז, און געצייכענט איפ'ן הימעל אַ לופטיגע פיגור פון לאַנגע דינע, אייזערנע פאַסען.

ווייטער אַ ביסעל ביים ברעג הימעל אין דער זינדיגער שיין פון מאָנטמאַרטר איז געשטאַנען די קירכע פון דעם קוואַרטאַל און ווי געקוקט מיט קנאה איפן נאָטר דאַם.

פאַר זיך, פון אַלעמען אָבגעשיידט און אין זיך פערטיעפט, האָט אַרויסגעקוקט דער קופּאָל מיטן קרייץ פון פאַנטעאָן, און עס האָט זיך איסגעהאַלט, ווי ער וואָלט זיך אין געדאַנק אָבגעשיידט פון אַלץ. וואָס רינגעלט איהם אַרום, און אָבגעגעבען זיך די חלומות פון די, וואָס רו־הען אין איהם.

פון די גרויסע בילוואַרען, וואו דער נאַכטיגער לעבען האָט גע־האַלטען אין מיטען ברען, איז דערגאַנגען אַ טימעל, און מאָדנע עהנליך איז עס געווען צו דעם שטילען הויש, וואָס האָט זיך געטראָגען פון אַלטען טורעם: דיזעלביגע קולות פון צער, פרייד און ליידענשאַפט, דיזעלביגע געפיהלען. נאָר דאָ אין טורעם האָבען זיך געטראָגען שאָטענס פון שטי־מען, בעת פון דאָרט האָט געשריען דאָס לעבען מיט אַלע זיינע טיעפע און האַרצרייסענדיגע געשרייען.

אין דער הויך איפן טורעם האָט געהערשט דיזעלביגע שטילקייט, וואָס אונטען צווישען די שלאָפענדיגע הייזער. מעהר נישט די ווילדע כימערעס זענען געווען וואָך און האָבען געהיט... איין טייל איז געשטאַנען און געקוקט מיט פערטראַכטע בלוטדאָרשטיגע אויגען אויף דער שטאָדט, און אַ צווייטער טייל האָט אַהימגערינגעלט דעם טיעפען שוואַרצען ברונעם, וואָס עס בילדען ביידע טורעמס און די אינעווייניגסטע ווענט פון נאָטר דאַם, און אויפמערקזאַם אַראָבגעקוקט אין איהם, גלייך ווי זיי וואָלטען געהיט, אַז די נשמות, וואָס נעסטען דאָרט אונטען צווישען די דעכער און דעכ־לעך, זאָלען נישט אַנטלויפען.

— פערשאָלטענע, האָט דער אַלטער שטיל אַ זאָג געטאָן. און גלייך נאָך דעם האָט אַ כימערע, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל פונם טורעם, איסגעדרעהט צו אונז דעם קאָפּ, און איך האָב דערזעהן פאַר זיך אַ ווילדע בעשעפענישׁ: דער קאָפּ און די לאַפּעס פון אַ יאַשצערקע, און דער גוף מיט די פיס — פון אַ מענשען. אַ פּאָר סעקונדעס האָט די געהאַלטען איסגעשטעלט אויף אונז צוויי גרויסע גרינע אויגען. דערנאָך האָט זי זיך פאַמעליך איסגעדרעהט און פלינק, געשמיידיג מיט שרעק געגנמען אָבטרעטען צום ברונעם.

— זי האָט מיך דערקענט, האָט דער אַלטער אַ שמייכעל געטאָן.

גלייך נאָך איהר האָט זיך איסגעדרעהט אַ צווייטע כימערע, מיט אַ קאָפּ פון אַנאָדלער און אויגען פון אַנאָקס, האַסטיג זיך אַ וואָרף גע־טאָן און מיט אַ פערשטיקטען ברימען אָבגעטראָגען זיך.

אָן אַ זייט זענען געשטאַנען צוויי לימערעס. ביי איינער האָט דער קאָפּ געהאַט עפּיס עהגליכעס אויף אַ וואָלף און אַ חזיה צוזאַמען: שפּיציגע קינבאַקען און ווינקלען פון קאָפּ, אַ פּלאַטשיגער נאָז, שאַרפע גרויסע צייהן פון אַ ווילדען באַרסוק. די צווייטע איז געווען אַ געמיש פון טיריישעס און פייגעלשעס, און אויף איהר צורה איז געלעגען אַ ווילדער שמייכעל פון תאוה און רציחה. די צוויי האָבען עפּיס ווי אינסטינקטיוו דערפיהלט דעם אַלטען און פּלוצלינג זיך אַ וואָרף געטאָן אויף איהם מיט אַ ווילדען ברומען, אויסשטעלענדיג אויף איהם זייערע שאַרפע לאַנגע צייהן — נאָר אַ לייכטער שמייכעל פון זיין שטאָלצען רהיגען פּנים האָט זיי אָבגעשטויסען ווי מיט כשוף און פערטריבען צום ברונעס.

ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָבען אָבגעטראָטען אַלע לימערעס מיט אַ שטילען ברומען, ווי ווילדע לייבען, וואָס טרעטען אָב אין די שטייגען אונטער די בליקען פון זייער בעוועלטיגער.

— נאָך גישט געקומען זייער צייט, האָט אַ זיפץ געטאָן דער אַלטער און איז געבליבען שטעהן אין מיטען טורעס.

פּלוצלינג האָט ער אויפגעהויבען די הענד צום הימעל און אויסגעשריען צו דער אינענדליכער פינסטערניש:

— אייביגער, אוראַלטער, אינענדליכער, ווען וועט שוין קומען דער קץ? ווען וועלען אַלע אונגליקליכע, וואָס שלאָפען אונטען, אויסגעלייזט ווערען? ווען וועט אונטערגעהן די הערשאַפט פון די ווילדע לימערעס דאָ, און פון יענע — דאָרט?

און דערביי האָט ער אויסגעצויגען זיין האַנד צו די גרויסע בול־וואַרען, פון וואַנען עס האָבען זיך געטראָגען ווילדע אויסגעשרייען פון תאוה, אונערזעטליכקייט פון דער רייכער און הערשענדער פאַריז.

— גרויסער גאָט! ווען וועט שוין קומען דער סוף פון די טעג? ווען וועל איך די וועלט בעפרייען?

— — — — — — — —

.....ב—אַ—ם...

אַנאַיינגעהאַלטענער ברומען, ווי אַ אָ'עלאָ, האָט געענטפערט פון גלאָק־טורעס, און אַ פאָרזיכטיגע שטים פון אַנאַלטען גלאָק האָט אַ פרעג געטאָן:

— שוין צייט?

— ניין, האָבען עטליכע אַנדערע שטימען געענטפערט.

— באָם... פיהלט איהר נישט דעם אָטעם פון אייביגען יודען?

— באָם... האָט אַ דריטע שטים זיך אָבגערופען: היינט איז עפּיס

שטיל אינטען. דאַן, ווען ער איז געקומען אונז הייסען שלאָגען אַ שטו־רעם, האָט אינטען געהישט ווי אויף אַ שטורמישען ים.

דאָס איז די גרויסע רעוואָלוציע געווען.

— אין נאָכדעם, ווען מען האָט נאַפּאָלעאָנען געקרוינט—

— אין יענע נאַכט, ווען גאַנץ פּאַריז האָט געברענט —

— אָ, דאַן האָט ער געוויינט אין געהייסען שלאָגען: באָם...

— לאָמיר וואַרטען אין צוהערען זיך, אפשר איז שוין געקומען דער סוף פון די צייטען, — האָבען זיך אַלע גלעקער אָבגעהפען.

ווידער איז דערזעלביגער לייכטער, טרויעריגער שמייכעל אַרי־בער איבערין אַלטענס פּנים, אין אַ טרער האָט זיינע אויגען בענעצט:

— נאָך נישט צייט, קינדערלעך.

אין אַ ווינקעל בין איך געשטאַנען אין געציטערט, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן האָט מיר געקלאַפּט, אין מיין מוח האָט נישט געקענט בענעהמען אַלץ, וואָס עס קומט פאָר פאַר מיינע אויגען. אָט זעה איך דעם אַלטען, ווי ער בויגט זיך אַיין, זעצט זיך אויף דער ערד, בעשיט זיין קאָפּ מיט אַש. אָט נעהמט מיר אַהרמוועבען אַנאַלטער בעקאַנטער ניגון פון חצות. אָט זעה איך, ווי דער זיידע זיצט אין וויינט, און איבער די כימערעס, גלעקער, גרויסע בלוואַרען, אַיינגעשלאָפענע קוואַרטאַלען, טראָגט זיך זיין קול:

„וועה, וועה, וואָס פון אונז איז געוואָרען!

אַ שטים פון רמה הערט זיך, אַ שטים פון קלאָג און געבעט.

געדענק גאָט אונזער גרויסען צער, געדענק אָן די אונשולדיגע קינדער, טאַטעס און מאַמעס, וואָס זענען אומגעקומען פאַר דיין אמת.

געדענק מיין בלוט, געדענק אונזער בלוט און געדענק די בלוט פון אַלע געהרגעטע, פערפייניגטע פון אַלע צייטען און פעלקער, וואָס האָבען זיך מוסר נפש געווען פאַר דיין הייליגען געבאָט פון ליעבע און גערעכטיגקייט“.

און אַ כליפען האָט זיך אָבגעשלאָגען אָן די ווענט פון טורעם.

— זייער בלוט,— האָט ווי אַנענטפער זיך אויפגעהויבען אַ גרילצען, אַ ברומען, אַ שרייען, אַ קוויטשען און אַ בייזער לאַכען פון די כימערעס, וואָס האָבען זיך צונויפגעשלאָגען אין אַ ווינקעל און שטאַרק הנאה גע־האַט פון אַלטענס טרערען.

— זייער בלוט, ברי—רי—רי, מרי—רי—רי, חאַ—חאַ—חאַ—

— זייער בלוט, האָט זיך איפגעהויבען אַ ווייטער שפּאָטישער גע־לעכטער פון די גרויסע בולוואַרען.

— אונזער בלוט, — האָט פּלוצלינג שטאָלץ זיך אויפגעהויבען דער אייביגער יוד פון דרערד: אונ־ז־ער — בלו־ט! האָט ער מיט אַ דראָ־הונג געצעהלט לאַנגזאַם די זילבעס, איסציהענדיג מאַיעסטעטיש די האַנד.

— אונזער בלוט, — האָט אַ מעכטיגע שטים איהם געענטפערט פון דעם אַרבייטער־קוואַרטאַל סען־אַנטואַן, און אַזוי ווי שרעקליכע הונערן האָבען זיך גענומען טראָגען פון אַלע זייטען פּאַריז הילכיגע שטימען:

— אונזער בלוט! אונזער בלוט! אונזער בלוט!

פון פער־לאַ־שעז האָט זיך גענומען וויקלען פאַמעליך אַ דינער רויך, געהויבען זיך אַלץ העכער און העכער, און דערנעהנטערט זיך צום נאָטר דאַם.

אַ גאַנצע מחנה פון מענער, קינדער, פרויען, מיט הערכגעשאָכענע ברוסטען און אויפגעריסענע אויגען פון וועהטאָג, האָבען זיך דערנעהנ־טערט צום טורעם, און ווי אַ הימן האָט געוואַקסען זייער אויסגעשריי:

— אונזער בלוט!

אַ שרעק איז אָנגעפאַלען אויף די לימערעס, און מיט אַ ווילדען ברומען האָבען זיי זיך גענומען צונויפדריקען אין די ווינקעלעך, און וואָס שטאַרקער עס זענען געוואָרען די שטימען פון סען־אַנטואַן, אַלץ שטאַר־קער זענען געוואָרען די שרעקענס־אויסריפען פון די גרויסע בולוואַרען, גלייך ווי די עדה וואָלט זיך אָנגעהויבען דאָרט וויגען, גלייך ווי די גהיסע נעסטען פון זינד וואָלטען זיך געקליבען איינפאַלען און צודעקען מיט זיך אַלעמען, וואָס געפינען זיך אין זיי.

פעראייניגט די שטימען,
זאָל קנאַלען אַ הנער!
עס הפּט אונז דער גרויסער, דער אייביגער יוד,
דער אייביגער פיהרער
פון העלט, דער מערטירער,
דער היטער פון אמת, פון ליעבע און פריה.
פעראייניגט די שטימען!

און ווי שוואַרצע וואָלקענס האָבען זיך איבער פּאַריז גענומען אויפ־קלייבען מחנות פון גייסטער, און דער אַלטער האָט גענומען וואַקסען און וואַקסען, וואָס מעהר געדיכטער די וואָלקענס זענען געוואָרען, אַלץ העכער האָט זיך אויפגעהויבען דער אַלטער.

אָט שטייגט ער אַהיים פון טורעם, בלייבענדיג גלייך מיט איהם.

אָט שטעהט ער שוין גלייך מיטן אייפעל־טורעם, אָט ציהט ער אויס די הענד אויף ביידע עקען הימעל, און אַ שאָטען פון אַ גרויסען לע־בעדיגען בעוועגליכען קרייץ, איז געפאַלען אויף פאַריז. דער שאָטען פון גרויסען וועלט־מערטירער אויף דער גרויסער וועלט־שטאָדט.

— אונזער בלוט! — האָט נאָך אַמאָל אַ קנאַל געטאָן אַ דונער, און אַ פייערדיגער בליץ האָט זיך אַרויסגעריסען פון די שוואַרצע כמאַרעס, מאַפענדיג ליכטיג אין אַלע ווינקעלעך פונם טורעם. די דערשראָקענע כימערעס האָבען צונויפגעדריקט זייער רויטע, בלוטדאָרשטיגע אויגען, און ביי איינער, וואָס האָט געהאַלטען אין מיטען פרעסען אַ דאַרען מענשלי־כען קערפּער, האָט זיך אַרויסגעגליטשט דער גוף פון די לאַפּעס און איז מיט אַ שטומען קלאַפּ אַראָבגעפאַלען אויף דר׳ערד.

און פּלוצלונג איז שטיל געוואָרען. און אַראָבגעלאָזען האָט דער אַלטער זיין האַנד, אָנגענומען מיך און אַוועקגעשטעלט אויף די פיס־און מיט אַ שטילען קול, וואָס האָט ווי אַ סוד זיך צעטראָגען אין אַלע פיער עקען פון הימעל, האָט ער מיר געזאָגט:

— שטעל זיך און זעה! דאָ געהען איצט פאַר דיר פאַרביי אַלע אַלטע גרויסע פעלקער, ביי וועמען איך האָב גאָטס געדאַנק איבערגע־נומען, אַלע, צו וועמען איך האָב איהם געטראָגען אין פערשפּרייט. און די אַלע, וועמען איך האָב מיט איהם בעזיגט; אַלע, וועלכע האָבען מלחמה געהאַלטען, פערפיינדיגט געוואָרען פאַר דעם גרויסען אמת.

עס איז געקומען די שעה, ווען דיין אַלטער זיידע זאַלבט דיך פאַר זיין אייניקעל.

און אַ וואונדערבאַרע שיין האָט זיך צעגאָסען, אַ שיין, וואָס הערשט אין די ווייטע געגענדען פון צפון, אַ גלאַנץ, וואָס צעשפּרייט זיך צייי־טענווייז אין די טיעפע פינסטערע הייהלען, אַ ליכט, וואָס רינט אַריין פון מדבר הורך אַ שפּאַלט אין די קעלערן פון די אייביגע פּיראַמידען און מישט זיך דאָרט אים מיט דער טויטער פינסטערניש. און פאַר מיר האָבען גענומען פאַרבייגעהן די שלאַנקע פּריסטער פון עגיפּטען מיט זייערע טונקעלע, רויהיגע פּנים׳ער און טיעפע בליקען, וואָס האָבען צע־שפּרייט אַרום זיך די שטילע שיין פון אָזירים. ווי פון שטיין אויס־געהאַקט זענען געלעגען אויף זיי די קליידער, קיין איין פאַלב, קיין איין קנייטש האָט נישט געציטערט, גלייך ווי די אייביגע רויהיגקייט וואָלט געוועבט זייערע פעדים.

נאָך זיי זענען געגאַנגען די פּריסטער פון אשור מיט שוואַרצע ברענענדיגע אויגען און אַלזריות׳דיגע, דעספּאָטישע פּנים׳ער, מיט גע־שניצטע פייערקאַנטיגע בערד. יעדער טראָט, וואָס זיי האָבען געגעבען,

האָט אָבגעקלונגען אין די ווינקלען פון טורעם, און יעדער בליק האָט גערעדט פון געדאַנקען, וואָס זענען יאָהרען־לאַנג געלייטערט געוואָרען אין די גרעסטע פייערן פון ליידענשאַפט.

פערטראַכטע און ערנסטע, נאָך אונהיגע בליקען פון די כשדישע כהנים האָבען זיי בעלייט און נאָכדעם פערנומען זייער אָרט. הויך אויסגעצויגען די הענד צום הימעל, האָבען זיי פאַרבייגעשוועבט פאַר מיר, איבערוואַרפענדיג זיך פון צייט צו צייט איינער מיטן צווייטען דורך סידות־פולע צייכענס און ווערטער, וואָס האָבען געהאַט טיעפע בעדייטונגען.

פאַמעליך האָבען זיי געשוועבט און זענען פערשוואונדען. און פון דער ווייט האָט ערשט גענומען דערגעהן צו מיר אַ ניגון, וואָס האָט געקלונגען מאָנאָטאָניש, און דאָך מעלאָדיש, אָרים — און דאָך מאַיעסטעטיש, עהנליך צו די מאָנאָטאָנע מאָטיוועס פון די אַלטע בראַמינער אין אינדיען, צו די אומעטיגע ניגונים פון די קאָפּטען אָדער די מעלאָדיעס, וואָס מען זינגט אין די נאַלט־ליטורגיעס אין די אַלטע קאַטוילישע קירכען, די מעלאָדיעס, וועלכע זענען פערפאַסט געוואָרען, גאַנצע פעלקער זאָלען זיי זינגען.

כוואַליעס, כוואַליעס פון ציהענדיגע טענער האָבען זיך צעטראָגען, און אויף די כוואַליעס פון דער מעלאָדיע זענען צו מיר דערגאַנגען אָבגעריסענע פערזען פון אַ ליעד:

מיר זענען די שעפער פון אייביגען אמת,
מיר האָבען אידם טויזענדער יאָהרען געזכט,
און נאָכדעם געשענקט איהם די פעלקער פון צוקונפט,
זיי זאָלען געניסען זיין גליקליכע פהיכט.
מיר זענען פערשוואונדען,
דאָך אייביג פערבונדען
וועט זיין מיט דער וועלט אונזער חלום פון פרייד.
מיר האָבען געלאָזען
אַן אייביגען היטער
צווישען די פעלקער,
דעם אייביגען יוד...

און שטיל אונטער די קלאַנגען פון דער מעלאָדיע האָט זיך גענומען ציהען אַ גאַנצע קייט פון פערשיידענע מענשען, פעלקער און רעליגיאָנען.

אָט ציהען זיך פאַר מיר די נביאים, די איבערגעהמער פון די

גרויסע חלומות פון ליעבע און פריד, די קלאָרע רוישיגע קוואַלען, וואָס האָבען זיך אַרויסגעריסען פון די פינסטערע הייהלען, וואו עס האָבען געדרעמעלט די פרוסטער פון עגיפטען, און נייע שטורמישע ליעדער אַרויסגעטראָגען אויף דער וועלט. אָט געהט נאָך זיי עזרא, דער היטער פון די שריפטען. אָט געהען די סופרים, אנשי כנסת הגדולה, די פאָרשער און בעלייכטער פון דער אייביגער ליכט, די ערנסטע לאַנג־בערדיגע פרושים מיט די שטרענגע, נאָר ליעבע פנימער. אָט געהען די געהיימע איסע אין ווייסע קליידער, פערטראָגענע, ווי נאַכט־וואַנד־לער. אָט נעהמען זיך ווייזען די ערשטע אַפּאָסטאָלען. מיט וואַנדע־רער־שטעקענס לאָזען זיי זיך אין דער רוימישער וועלט מיט דער אידעע פון ליעבע, שלום און גלייכהייט. און נאָך זיי אַ גאַנצע מחנה פון פער־שיידענע מענשען, אַ געמיש פון קליידער און פאַרבען. אַ יונגער רוימער אין אַ קורצער טאָגאַ מיט דער גלאַנציגער קאַסקע געהט געאָרעמט מיט אַנאַלטען גריך און אַ לאַנגער כלאַמידע. אַנעלטערע מאַטראָנע מיט אַ סירישען טרעגער. אַנאַלטער יוד מיט אַ יונגער גריכישער העטערע, וואָס ביי איהר אין הי אייגען זענען נאָך נישט אויסגעלאָשען אינגאַנצען די פינקען פון אַ באַקכאַנטין, און דאָך געהט זי געבויגען און קושט דעם אַלטען אין האַנד. אַ גאַנצע מחנה גאַלישע קריגער מיט די ווילדע פערציהונגען אויפן קאָפּ פון אייזען און אָדלער־פעדערן, און צווישען זיי עטליכע יודען אין צעריסענע קליידער מיט לאַנגע פנימער, שוואַרצע בערד, מאַלענדיג מיט די הענד האַסטיגע בעוועגונגען. שקלאַ־פען מיט האַרען, סיריער, יודען, פערסער, רוימער, גריכען, גאַליער, שוואַרצע אַביסיניער און בלאָנדע טעכטער פון ריין. און אַלע זענען בעגייסטערט, ביי אַלעמען ברענען די אויגען, און אַלע זענען גרייט דעם לעבען מפקיר זיין פאַרן גרויסען אמת.

און נישט ווייט פון זיי גרופּעס פון יודישע קריגער, בריונים, קנאים, אין פערגליווערטע פאָזעס. ווער מיט נאָך נישט קיין אַרויס־גענומענע שווערד פון זייט, ווער מיט אַ פייל אין ברוסט, ווער מיט אַ צעשמעטערטער האַנד פון אַ שטיין פון די רוימישע שטיין־וואַרפער. אַלע נאָך מיט געוועהר אין די הענד און מיט די נאָך נישט פערשטומטע אויסגעשרייען אויף די ליפען: „פאַרן פאָלק, לאַנד און איינציגען גאָט!"

די לייבען פון יהודה, וואָס האָבען זיך נישט געוואָלט בויגען פאַר די רוימישע אָדלער.

בעזונדער ציהען זיך די מחנות. איינע מיט אַ קאַמפּס־אויסגעשריי, מיט אַ רוף צו נקמה, די צווייטע — געבויגען אונטערן קרייץ. ביידע מחנות געהען אין די רוימישע ציהקען פאַר אַ שפייז פון די ווילדע

חיות, ביידע זענען זיך מיסב נפש פאַרן אמת, איין מחנה ווי לייבען, די צווייטע — ווי שעפסען.

די ערנסטע האַרטנאַקיגע פרישים און די צאַרטע פער־חלומ־טע איסים פירען זייערע לעניאָנען פון גייסט צו די יונגע פעלקער.

אָט נעהמען זיך איסוויקלען מחנות פון נייע מערטירער, נייע קעמפער פון די יונגע פעלקער.

איינזאַמע ריטער פון דרום־פראַנקרייך, טרובאַדורען, זינגער פון איטאַליען מיט פלאַמענדיגע אויגען, הערצער פולע מיט יוגענד־ליעבע צו דער גאַנצער וועלט. אַ טייל געהען אין קייטען געשמידט, און דאָך נעהמען זיי נישט צו די הענד פון זייערע לירעס, וואָס פון זיי קלינ־גען ליעדער שאַרפע ווי שפיזען, פול מיט סאַרקאַזם צו די אונטער־דריקער, צאַרטע, ליעבע צו די געדריקטע, מ־טיגע, פול מיט קאַמפס־איפרהפען צו די פעלקער.

יונגע ריטער, געלעהרנטע, פּאָעטען, זינגער, וואָס זענען, בלאָנ־זשענדיג און וועקענדיג אין זייערע שטעדט און דערפער, אַריינגעפאַלען אין די פינסטערע קעלערן פון דער אינקוויזיציע, אָדער אין אַ פינסטע־רער נאַכט דערשטאָכען געוואָרען הורך אַ פערדעטערישען שליח, צוגע־שיקט פון אַ שטילען מאָנאַסטיר.

יונגע פער־חלומ־טע אייניקלעך פון די איסים.

און נישט ווייט פון זיי אַ נייע מחנה פערברענטע, פערפייניגטע, געטויטע איף קיהיש השם. גאַנצע קהילות מיט ווייב און קינד, וואָס זענען אומגעקומען איף די פייערן פון דער אינקוויזיציע און דורך די שווערדען פון די קרייץ־צוגען.

אייניקלעך פון די שטאָלצע, האַרטנאַקיגע פרישים.

אָט נעהמען זיך ווייזען רוהיגע אַריסטאָקראַטישע פנימער פון פלאָרענץ. נייע טהימער, נייע זכער, ביי וועמען דער אייביגער עכאָ פון דער אַלטער וועלט, איז אַריינגעדרונגען אין הארצען. דאַנטע, לע־אָנאַרדאָ דע ווינטשי, מיקעל אַנדזשעלאָ.

און אָן אַ זייט דער קלוגער עמטאל הרומי מיט מעפיסטאָפעלישען פנים. דער בעדאַלטענער צעשטערער, דער שטילער פרעדיגער, וואָס איז אַריינגעדרונגען מיט זיינע שטילע טריט אין די פערבאָרגענסטע קעליעס פון די מאָנאַסטירען און אין די העכסטע פּאַלאַצען.

און נאָך זיי גאַנצע מאַסען בעגייסטערטע פעלקער. אונטער דער אָנפירונג פון מאָנאַכען און ריטער טראָגען זיי זיך מיט פייער און שווערד קעגען דער פערדאָרבענער קאַטוילישער קירכע. יאָהאַן הוס און

זשיזקאָ, לוטער און אולריך פאָן הוטען, גאַנצע מחנות פון געטויטע קריגער פאַרן אַלטען פערגעסענעם געבאָט.

און ווידער יאָגט זיך אָן נאָך אַ וואָלקען, נאָר דאָ הייבען שוין אָן צו ציטערן די גלאָקען פון נאָטר דאַם. פראַנציוישע ליעדער האָבען דערגרייכט מיינע אויערן, קלאַנגען פון דער מאַרסעליעזע. דאָס האָבען זיך געטראָגען די קעמפענדע לעגיאָנען פון דער גרויסער פראַנציוישער רעוואָלוציע. נייע מחנות פון וועלט-בעפרייער, נייע שטימען, וואָס בעגריסען מיט בענייסטערונג די אַלטע אידעען, וואָס די נביאים האָבען זיי איינגעזעהען איך די מערק פון ירושלים...

איין מחנה נאָך דער צווייטער האָבען זיך געטראָגען. וועלדער מיט פאָהנען האָבען זיך געבויגען פאַרן אַלטען ריז מיט דער ווייסער באָרד, וואָס איז געשטאַנען, ווי אַ וועלט-קייזער, און בעקיקט זיינע חילות.

און פלוצלינג, ווען די מחנות זענען שוין פערשוואונדען געוואָרען, האָט ער איפגעהויבען די האַנד און אַ געשריי געטאָן:

— בעזיגטע געטער, שלוחים פון מיין נקמה, ערשיינט!

און אַ נייער וואָלקען האָט זיך איפגעהויבען פון די גרויסע בוילוואַרען: נאַקעטע פחיען מיט גריכישע פנים, אַלע עהנליך צו די פערשיידענע ווענוסען, וואָס איך האָב געזעהן אין ליבר. אַנדערע זענען נאָך געווען האַלב אָנגעטאָן אין היטע סאַמעטענע קאָרסעטען, זיידענע שפיצען און פאַרביגע רייצענדע זאָקען איך די פיס. אַנדערע כמעט אינגאַנצען נאַקעט, מיט צעשפרייטע אָרעמס און אַראָבגעלאָזטע פערשכורטע ברעמען, גלייך ווי דער הוף פון אַלטען וואָלט זיי נאָר וואָס איפגעהויבען פון די בעטען אין מיטען פון די הייסטע אומאָרמונגען. אַנדערע אין קאָסטימען פון טענצערינס און זינגערינס.

אַ שיין פון שטילע, דאָזע נאַכטיגע שלאָפצימער-לעמפלעך, פון פאַרביגע רעפלעקטאָרען פון די שאַנטאַן-סצענעס, פון די קליינע ליידענשאַפטליכע לעמפלעך, וואָס שיינען אין די איינזאַמע קאַבינעטען פון די זינדיגע רעסטאָראַנען, האָט זיך צעשפרייט. און אין זייערע שטראַהלען, צווישען די בלאַנקענדיגע, שלאַנקע, ליידענשאַפטליכע קערפערס, האָבען זיך געטראָגען די אַלטע גריכישע געטער, אַלע איפגערייצטע, און מיט איפגעהויבענע אויגען צום אַלטען. קנוילען פון צעלאָזענע נימפעס און פערשיטע פאַנען מיט פערגאָסענע בעקישע אויגען האָבען זיך געקייקעלט און ווילדע טענץ. נאָך זיי — באַכוס, אַהמגערינגעלט מיט באַקכאַנטינס און מאָדערנע גרויסע היט און שמאָלע קורצע קליידער.

דוד איינהאָרן. — חלומות פון אַ וואַנדערער.

און מאַרס איז געריטען מיט אַ בלאַנקען שווערד אין האַנד, וואָס פון איהם האָט געהנגען בלוט, און מיט אַ שוואַרצער פאָהן בעשריבען מיט בלוטיגע אותיות:

מלחמה צווישען פעלקער!

און געפאַלען בין איך איף די קניה פאַרן אַלטען און געפרעגט:

— אייביגער יוד, ווער זענען די לעגיאָנען, און צו וואָס בעדאַרפסט זיי?

און ווידער האָט צו מיר דערגרייכט אַ שטילער קול, וואָס האָט ווי געסודעט פון אַלע פיער עקען הימעל:

— דאָס זענען די בעזיגטע געטער, וואָס איך האָב זיי אין טייוולאָנים פערשטעלט. זיי דיענען מיר צו צעשטערען אַלע צעפיילטע פעסטונגען פון שקר. זיי זענען די דיענער פון מיין נקמה און פערשפרייטען דאָרט, וואו איך היים זיי, צעפיילעניש, תאוה, זנות, רציחה. מיט זיי האָב איך תים בעזיגט, מיט זיי האָב איך פערסמט די איינזאַמסטע מאָנאַסטירען; מיט זיי צעשטער איך איצט די מאָדערנע וועלט.

און פערשוואונדען איז דער בילד, און איבער פאַריז האָט זיך צעשפרייט אַ מודאַדיגע שטילקייט, אַ שטילקייט, וואָס פאַר אַ שטורעם. און נעבען מיר איז געשטאַנען דער אַלטער און געפאָרשט דעם האָריזאָנט, גלייך ווי ער וואָלט פרעגען עמיצען צווישען די שטערען:

„שומר מה מלילה“? —

גלייך ווי ער וואָלט געפאָרשט דעם סוד פון קומענדיגען טאָג.

און נאָך אַמאָל בין איך געפאַלען איף די קניה און האָב דערפיהלט איף מיין קאָפּ זיין האַנד. און ווי אַ ברכה, האָבען געגידערט איף מיר זיינע רייד:

— אַ אייניקעל פון קהשים ביזטו. נעהם דעם וועג פון דיינע זיידעס. מיט דערנער איז ער פול, לאַנג און ברייט. נאָר ער פיהרט פון דעם גרויסען אַלטען פריהמאָרגען פון דער פערגאַנגענהייט צו דעם גרויסען פריהמאָרגען פון דער צוקונפט, פון דעם געטרוימטען גליק — צו דעם ווירקליכען.

זיי אַרישער פון אייביגען יודען!

— אָמן, האָב איך מיט פאָרכט און מיט טרערען געענטפערט און אַ קוש געטאָן איהם אין האַנד.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

———

— שטעה איך!

— ווער האָט דאָס מיך?

איפגעמאַכט האָב איך פליצלינג די אויגען אין גאָרטען, וואָס פאַרן נאָטר דאַס. אַ ליכטיגער פריהלינגס־פריהמאָרגען האָט געשמייכלט צווישען די בוימער, וואָס האָבען ערשט געגומען פונאַנדערזיקלען זייערע קנאָספען.

אַ פרעהליכער צוויטשערן פון פייגעלעך, אַ קלינגעריי פון טראַם־וויען, אַ פייפעריי פון דאַמפער, אַ ים מיט קולות האָבען מיך בעגעגענט.

פאַריז האָט געלעבט מיט אַלע איהרע פיברען.

אַרויסגעהענדיג פון גערטיל, האָט זיך מיר אויסגעדוכט, ווי אויפן צווייטען מראָטואַר איז הרלגעגאַנגען דער פאַרשוין אין די געקעסטעלטע הויזען און פערשוואונדען.

אין נישט ווילענדיג האָט זיך אַרויסגעריסען פון מיינע ליפען:

— אָ, ליעבענסווירדיגע פראַנצויזען, צי דען זעהט איהר נישט דעם שאָטען פון אייביגען יודען אויף אייערע פרעהליכע פאַלאַצען?

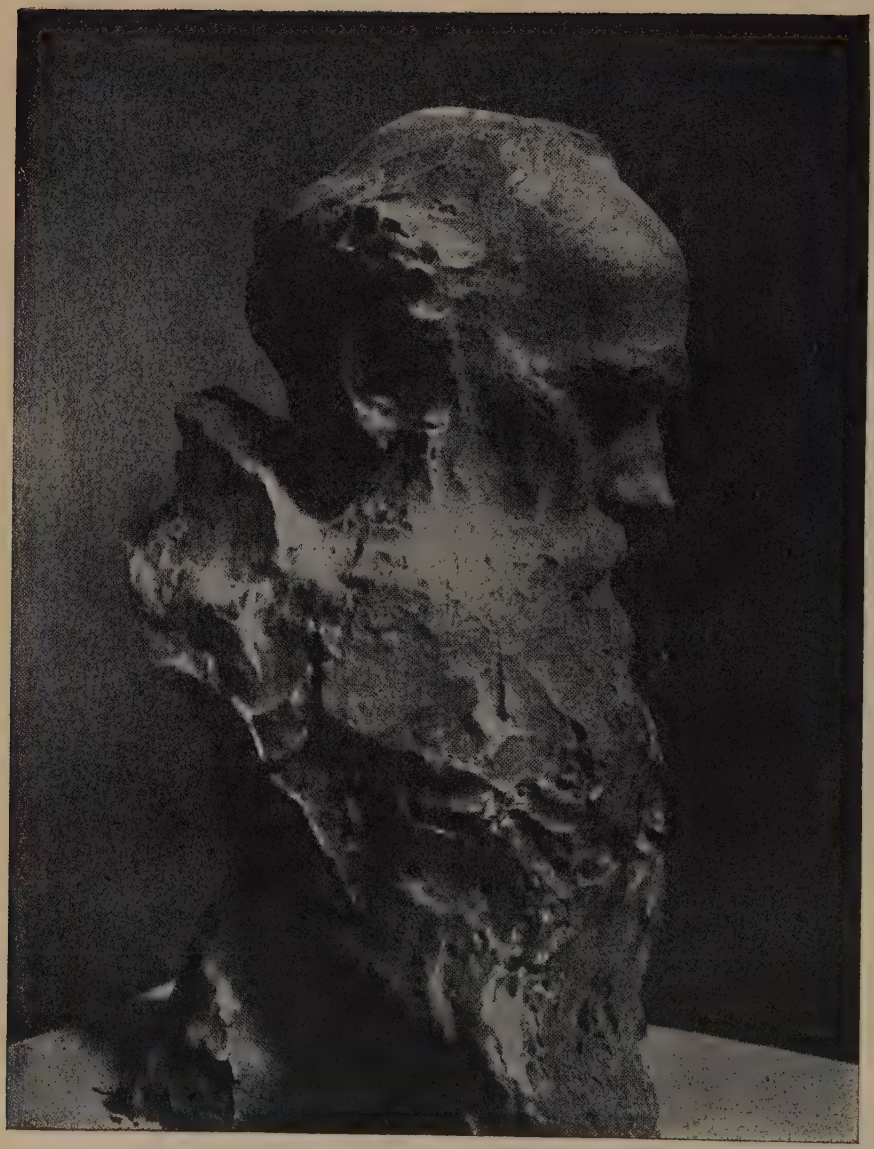

ג. אראָנסאָן.

פאָרטרעט פון ל. נ. טאָלסטאָי.

לעאָ קעניג.

נאאום אראנסאן.

איף דער פראַגע, וואָס איז אַזיינס סקולפּטור, בילדהויעריי, ענט־פערט מיקעל־אַנדזשעלאָ אַזוי: „מאַכען אַ פיגור, אַרומהאַקענדיג, אַרומ־טעסענדיג אַ שטיין“.

מיר האַלט זיך, אַז דער ענטפער אַנטפּלעקט די גאַנצע אינעווייניגסטע מהות, דעם גאַנצען עלטען כאַראַקטער פון דער בילדהויער־קונסט. דעם עלטען סקולפּטאָרס טרוימען און שאַפונגס־מאָטיוון זענען אין שטיין גע־פאַנגען, און זיין שליחות איף דער וועלט איז אויסצולייזען זיי פון זיי־ערע שטיינערנע תפיסות, פון זייערע קאָזעמאַטען...

ס'איז געווען, דער עלטער סקולפּטאָר זאָל אַ קוק טון אויף אַ פעלז אין דער מדבר, צי אויפ'ן ברעג ים; ס'איז געווען, ער זאָל בעמער־קען איף דעם פעלז אַ שפּיץ, אַ אָבגעשעסעטען פון צייט און ווינט, — האַלט זיך איהם שוין, אַז דאָס איז אַ האַנד, אַ פיס, אַ טייל פון אַ מענשליכען קערפּער, וואָס איז אין דעם שטיין געזונקען, אַ פערגעסענער פון גאָט פון די ימי יצירה אָן... און עס שרייט צום קינסטלער אום הילף, בעט אַ תיקון, אַ בעפרייאונג.

און דער בילדהויער ענטפּלויזט זיינע שטאַרקע, מוסקולעזע הענד, בייז שפּאַנען זיך אָן זיינע ברעמען, און ער נעהמט דעם שווערען האַמער אין דער האַנד און האַקט אַהים דעם שטיין.

און אין שטיין איז ענג... אַ מענשליכער קערפּער אָדער קערפּערס קענען דאָרטען ניט ליגען ברחבות. צוניפגעפּרעסט זענען זייערע איבּרים, איין קערפּער איז פערשלונגען, פערוויקעלט אינם צווייטען, „הענד מיט פיס צוזאַמענגעפּלאָכטען“. שרעקליך ענג איז אין די שטיינערנע תפיסות. און דאָס איז אונז מגלה דעם סוד, וואָס די אַלטע און עלטע סקולפּטורען, וועלכע זענען אין שטיין געטרוימט און געאַרבייט, זענען אַזוי גלענ־צענד גוט, דער עיקר, אין זייער מאַסע, אין זייער בינהנג. ניטאָ אין זיי קיין איבעריגע חללים. שרעקליך טייער איז אַ שטיקעלע פריי פּלאַץ אין אַזאַ תפיסה, און באַלד ווערט עס אויסגענוצט פון די געפאַנגענע, אום זיך בעקוועמער צו מאַכען, — און עס ווערט פערשטעלט...

און פערגעסען ווערען פון גאָט איז די שרעקליכסטע שטראָף. און אַזאַ שטראָף פערדיענט ניט אַבי ווער. געטער פערדיענען זי, העלדען... דער איינציגער, אַלמעכטיגער גאָט האָט די געטין פון שענהייט אין אַ שטיין בעהאַלטען, זי זאָל די וועלט מיט זינד ניט פערפּלייצען. דער אַל־

מעלטיגער, גרייזאַמער גאָט האָט משהן אין אַ פעלז בעהאַלטען, די מענ־שען זאָלען זיין געביין ניט געפינען אין אידם פאַר אַ גאָט מאַכען...

דערפאַר איז די בילדהייער־קונסט עפּישער, הערואישער פון אַלע אַנדערע קונסטען.

אַזוי, לכל הפחות, איז זי אַמאָל געווען.

אינם לעצטען יאָרהונדערט, ווען דער בורזשואַזער סאַלאָן, דער פאַרלאַמענט, האָט אַרויסגעשטופּט די גאָטישע קירך, דעם פרייען, ברייטען פעלד מיט זיינע העלדישע מעשים און כמעט דאָס גאַנצע גייסטיגע און פּאָליטישע לעבען פון אונזערע טעג אין זיינע פיער ווענט אַריינגע־נומען — האָט איך די סקולפּטור אָנגעהויבען אָננעהמען אַ שטובי־גען, היימליכען כאַראַקטער. די שטאָלצע סקולפּטור, וועמענס קאָפּ האָט זיך שטענדיג צום הימעל געריסען, האָט זיך אין אונזער צייט אַ ביוג גע־טאָן פאַר דעם אַליין־הערשענדען בורזשואַזען סאַלאָן.

אין פערשטעדט זיך, אַז דערפון ליידט זי נור. אַ לייב פיהלט זיך ניט גוט אין אַ שטיג. און די געקלעמטע, געפאַנגענע, זעהען אויס די סקולפּטורען, די אַלטע מייסטער־ווערק אין די גרויסע, געראַמע ציי־מערן פונם לוכר. מיט דייער גאַנצער קראַפט רייסען זיי זיך צום דרוי־סען, צום פרייען הימעל מיט דער ליכטיגער זון.

אויך די שאַפינגען פון דאָרען און מעניע, די גרעסטע סקולפּ־טאָרען פון אונזערע טעג, זענען ניט וועניג געפאַרבט פון אונזער צייט־גייסט. אַ סך פון דאָרענס פּאָרטרעטען, בעזונדערס די ווייבליכע, זענען נור פאַר עלעגאַנטע צימערן געפאַסט. ניט קוקענדיג אויף זייער טעכנישער פולקומענהייט, האָבען זיי גאָר קיין מאָנומענטאַליטעט אין זיך ניט.

און זיין בעריהמטע „גאָטעס האַנד", וועלכע געפינט זיך אין לוקסעמבורגער מוזיי, קען נור בעטראַכט ווערען אַלס אַ גלענצענדער אַפּאָריזם, אַרויסגעזאָגט אין אַ גלענצענדער געזעלשאַפט פון אַ פראַכט־פולען פאַריזער סאַלאָן...

וועניגער סאַלאָן־אַרטיג איז קאָנסטאַנטין מעניע. דערפאַר פאַלט ער אָפט אַריין אין ריין מאָלערישע פּראָבלעמען, וואָס האָבען אַבסאָלוט מיט סקולפּטור ניט צו טון. סקען זיין, אַז ער האָט עס געטאָן אַלס אַ געוועזענער מאָלער. נור די סיזאָל ניט זיין — ער האָט אויך זיין צינז דער צייט בעצאָהלט.

סיי מעניע סיי אויגוסט דאָרען האָבען זיך צופיעל אָנגעהעהן מיט די סאַלאָן־אַקאַדעמישע סקולפּטורען, אַז עס האָט גאָרניט געקאָנט געמאָלט זיין, זיי זאָלען בלייבען פריי פון זייער השפעה. און ווען דער רוב פון

דייערע ווערק זענען צו גרויס, צו שטאַרק פאַר די פיער ווענט פונם געוועהנליכען צימער, זענען זיי אָבער צו שוואַך אין פערלירען זיך כמעט אינגאַנצען אין הרויסען, אויפן פרייען פלאַץ. צום בעסטען פאַסען זיי זיך פאַר די גרויסע לופטיגע חדרים פון די מוזייען. נור איינציגע פון דייערע בעסערע ווערק הערמאָנען אונז אָן די אַלטע סקולפּטורען און קענען מיט רעכט אויעקגעשטעלט ווערען אונטער גאָטס פרייען הימעל — למען יראה העם.

אַלס אַנעכט פאַלאָנער סקולפּטאָר קען בעטראַכט ווערען נאַאום אַראָנסאָן. זיינע בעסטע און טיפּישסטע ווערק זענען פאַר דעם מאָהערנעם שיקאַרנעם פאַלאָן געשאַפען, וואו עס הערשט דער עלעגאַנטער זשעסט און דער פאַרפֿומירטער געשמאַק.

זיינע סקולפּטורען וועקען אייך ניט און רייסען אייך ניט. זיי פערזויגען אייך, גלעטען אייער בליק. איהר טראַכט ניט אין בענקט ניט, קוקענדיג אויף זיי; איהר פיהלט זיך נור גוט... און דער איינציגער געדאַנק, וואָס קען אויפקומען ביי אייך, קוקענדיג אויף זיי, איז: אַ גוטע זאַך איז דאָס לעבען.

סאיז ניטאָ קיין ווייס געפליגעלטער גייסט אין זיינע ווערק. דאָס טראַגישע, דאָס גראַנדיעזע איז איהם פרעמד. ער ווייס פון קיין העלדען ניט. דאָס בעסטע, וואָס עס גיט זיך איהם איין, איז אַ קינדערשע קעפּעלע, אַ ווייכער מיידעלשער קערפּערל.

אַ יחיד במינו איז אַדראָנסאָן — און דאָך איז ער קיינמאָל ניט געגאַנגען קעגען שטרוים. ער האָט קיינמאָל ניט געזוכט און ניט געבלאָנזשעט. פערקעהרט — דער געהן קעגען שטרוים איז איהם ווי פערדאַסט. סאיז קעגען דעם bon ton.

ניט סימפּאַטיש איז איהם געווים אַנטאָקאָלסקי מיט זיינע אידעען־הכענישען, אַזוי ווי ער איז אַנטאָקאָלסקין ניט געפעלען געווען מיט זיין געלאַסענער, רוהיגער נשמה.

ניט סימפּאַטיש איז אַראָנסאָנען דער אימפּרעסיאָניזם אין דער סקולפּטור אַלאַ טרובעצקאָי, און אויך אין אַ געוויסען זין דער ראָדעניזשער אימפּרעסיאָניזם. פרעמד איז איהם דער אַרכאַאיזם פון די גאָר מאָדערנע סקולפּטאָרען, זייער אומקעהרען זיך צו די פרימיטיווע עגיפּטער.

ער איז גלייך צוגעשטאַנען צו דעם הערשענדען „סאַלאָניזם" אין דער סקולפּטור. און ער איז דאָך אַ יחיד במינו. ער איז דאָך אָריגינעל. און זיין אָריגינאַליטעט איז אַנעכט אַרטיסטישע — ער צייכענט זיך ניט

איים מיט דעם, וואוהין ער געהט, מיט דעם, וואָס ער מאַכט, נור מיט דעם „ווי".

אַ גרופּע ספּאָרטמענער לאָזען זיך שווימען אויף איין שטרעקע און צו איין ציעל, און איינער צייכענט זיך איים צווישען זיי מיט זיין שע־נעם שווימען, מיט זיין ריטמישען קלאַפּטער לעגען.

———

אַלע סימנים פון דער ירידה אין דער סקולפּטור וועט איהר געפינען אין אַראָנסאָנס ווערק, אַלע שוואַכקייטען. און דאָך איז ער גרויס אין די שוואַכקייטען. זיינע מעלות זענען זינד קעגען דער עכטער סקולפּטור, און די אַלע פעהלערען פון דער סאַלאָן־סקולפּטור זענען אין זיינע הענד געוואָרען מעלות. ער האָט אַריינגעטראָגען אַ ביסעל ריינעם געשמאַק, ריינעם עסטעטיזם אין דעם היינטיגען סאַלאָן; ער האָט איהם שענער געמאַכט.

אַראָנסאָנס ווערק דערמאָנען אַ געוויסען סאָרט בולוואַר־ראָמאַנען, וועלכע זענען דאָך פון עכטע קינסטלער געשאַפען. זיי פערשאַפען אונז קיין וועהטאָג ניט, זיי רייסען אונז ניט די נשמה. זיי ציהען ניט אַראָב די קליידער פונים לעבען. אין אַ ראָזאָוועז פעניזאַר איז דאָס לעבען ביי זיי געהילט. עמוואָס הערצזיכטיג... אָבער אַזוי, עס זאָל אונז ניט דענערווירען... זיי ווילען אונז נאָר שענער מאַכען.

אַ גרויסער קינסטלער מוז מען זיין, אום ניט אַריינצופאַלען מיט אַזאַ אַרט שאַפען אונים עכטען בולוואַר. מען מוז זעהר פיעל געשמאַק האָבען און אַ רייכע טעכניק פערמאָגען.

און אַראָנסאָן פערמאָגט די מעלות. אָפט גיט אַ יאָג אויף אייך אַ ריח פון בולוואַר פון זיינע ווערק, און איהר ווילט שוין אַוועקדרעהען זיך פון איהם, נור באַלד גיט איהר זיך אַ זאָג: ער קען דאָך אַזוי פיעל, ער האָט אַזאַ רייכען געשמאַק.

———

אַהראָנסאָן קען זעלטען פיין קלעפען, נור... ניט ווי אַ סקולפּטאָר דאַרף קלעפען. און דאָס איז זיין גרויסער חסרון און זיין גרויסע מעלה. די בעסטע פון זיינע קעפּלעך דערמאָנען אָן דער רענעסאַנס־צייט. זיי דערמאָנען עס מיט זייער לייכטקייט, מיט דער שטימונג, וואָס אין איהר זענען זיי געהילט. נור אין דער צייט ווען די אַלטע מייסטער פלעגען עס אַרויסקריגען מיט דער צאַרט סטילזירטער ליניע, בעקומט עס אַראָג־סאָן מיט דעם מאָלערישען שטריך פון זיין טעכניק.

זעלטען ווייך קומט אַרויס ביי איהם דער האַרטער מאַרמאָר. אין

זיין אַרבייט שפּיעלט אַ גרויסע ראָלע דער טאָן, די בעלייכטונג. ער האָט לויעב איבערצוגעבען אַ הויט. אפילו די לופט, וועלכע ווירירט שטענדיג אַרום דעם מענשענס פּנים, זוכט ער איבערצוגעבען. מיט איין וואָרט: אַלץ אַזוינע מאָלערישע עפעקטען.

ער האָט עטוואָס פּרעראַפאַעליטישעס אין זיין שאַפען, נור סיפעהלט אין זיי די כלהישע פרומקייט, וואָס דורך איהר צייכענען זיך אויס די פּרעראַפאַעליטען. ער איז עטוואָס סענטימענטאַלער, זיסער. און אפשר וועהט עס נור אויס אַזוי, ווייל ער שאַפט אין שטיין, און דאָס שטאַרקע בעטאָנט דאָס שוואַכע.

אַ נח לברוות איז נאַאום אַראָנסאָן. דאָס וואָרט בעצייכענט, דאַכט זיך, דעם הויפּט־מאָמענט אין זיין כאַראַקטער. איך בין זיכער, אַז ביי איהם האָט זיך נאָך ניט געטראָפען, מען זאָל ניט זיין צופרידען פון זייגעם אַ פּאָרטרעט. אַראָנסאָן וועט קיינמאָל אויך אַ סך זיך ניט דערווייטערן פון דער נאַטור. זיין שאַפונגס־קראַפט קלעקט איהם אויף אַזוי פיעל, ער זאָל זיך קענען ענטציקען מיטן אויסקלעפען פיין אַ נאָז, אַ קין, אַנאיגען־קנאָכען. ער קען זיך ניט בעגייסטערן אויף אַזוי פיעל, ער זאָל קענען פערגעסען אָן דער נאַטור. ער וועט ניט מקריב זיין אַ סך צוליעב אַ שטאַרקען כאַראַקטער, צוליעב אַ שטאַרקען אויסדרוק.

זיין שענער גייסט קלעקט איהם אויף אַ נאָז־לאָך אויסצומאָדעלירען פּראַכטפיל, אַזועקצולעגען אַ שענעם שטרוך, ער זאָל אין דערזעלבער צייט אויך איבערגעבען דעם טאָן.

און מען איז צופרידען פון איהם.

אין דעם־פאַר זענען אַלע זיינע פּאָרטרעטען אַזוינע עהרליכע נאַטור־שילדערונגען מיט אַ רייכען געשמאַק און טעכניק מאָדעלירט. איהר וועט צווישען זיי קיין אונגעזעהנליכען פּנים ניט געפינען.

אַפילו די העלדען, וואָס ער האָט געקלעפּט, די גרויסע בעריהמטע מענשען, ווי בעטהאָווען, טאָלסטאָי א. אַז. וו., זענען קיין גרויסע מענשען ניט. זיי זענען צו געוועהנליך אַרויס ביי איהם, אַ ביסעל צו וואָכעדיג. דער, וואָס וויל האָבען אַ ריכטיגע, געשמאַקפולע שילדערונג פון די דאָזיגע גאַינים, וועט מיט אַראָנסאָנס פּאָרטרעטען העכסט צופרידען זיין. אָבער אַ חסיד זייערער וועט פון זיי קיינמאָל ניט זיין צופרידען. אַראָנסאָן קען ניט פערגעטערן, ער קען זיך צו שטאַרק ניט בעגייסטערן. סיאיז איבער זיינע קרעפטען. און דער סאַלאָנישער קיק אויף שענהייט שליסט אויס דאָס שטאַרקע, די קראַפט.

סיאיז זעהר שען אין אַנעלעגאַנטער געזעלשאַפט פון הערען און

דאַמען צו רעדען פון טאָלסטאָיען אָדער בעטהאָווענען, אָנוויזען אויף אַ פּאָר שענע שטריכען פון זייער כאַראַקטער. אָבער פאַלען אויף די קניה גאָר פלוצלנג אויף דעם בלישצענדיגען פאַרקעט און אָנהויבען שריען: אָ, בעטהאָוועז אָ. טאָלסטאָי! —

וואָס פאַר אַ פנים האָט דאָס?

———

מיר דאַכט זיך, אַז אַראָנסאָנס גרויסע סקולפּטורען — זיינע קאָמפּאָזיציעס, פאַנטאַזיען און מאָנומענטען, זענען ניט אַזוי טיפיש פאַר אידם. ער איז צו צאַרט, צו ווייבליך, ער זאָל קענען שאַפען גרויסע זאַכען. זיין „רוסלאַנד" איז שוואַך און שמעקט אַ ביסעל מיט אַנטאָקאָלשצינע. ער האָט זעהר אַ סך געמיינט דערביי, ער האָט זעהר פיעל געוואָלט מיט דעם ווערק אויסדריקען, — און ס'האָט זיך איהם ניט איינגעגעבען.

ס'איז נור אַ ביסעל פרעטענציעז.

צום בעסטען איז שוין זיין גרויסע קאָמפּאָזיציע „די יוגענד".

כאָטש ס'פיהלט זיך אין איהר אַ לייכטע ווירקונג פון ראָדענס „קוש", שמעקט זי דאָך מיט די אייגענאַרטיגע אַהראָנסאָנס ריחות.

ווי אין אַלע זיינע ווערק, פיהלט איהר דאָ ניט קיין קראַפט, קיין שטאַרקען געדאַנק, קיין ווילען.

ווי גאָטס בלימעלעך אויפן פעלד, אַזוי בליהען פאַר אייערע אויגען די צוויי יונגע קערפּערס מיט זייער ראָזער סאַמעטענער הויט... ניטאָ קיין ליידענשאַפט אין זיי, נור תמימות'דיגע, קינדערשע ליעבע. זעהר פיין געבונדען איז די קאָמפּאָזיציע, זעהר סקולפּטורנע. נור פונדעסטוועגען וואָלט זיך ניט וועלען, אַז די גהפע זאָל שטעהן אין דהיסען אונטער ווינט און רעגען... איהר פּלאַץ איז צום בעסטען אין אַ קליינעם, היימליך קולטיווירטען סאָד, וואו בלומען זענען אין פערשיידענע אוזאָרען פערזייהט, און פאָרלעך שפּאַצירען אַהום, מרענדיג זיך פון ליעבע.

———

ניט נור מיט זיין טעכניק, מיט זיין שען-גייסט צייכענט זיך אַראָנסאָן אויס פון די אַנדערע היינטיגע סקולפּטאָרען, וואָס די קונסטסאַלאָנען זענען מיט זיי פערפילט.

ער צייכענט זיך צווישען זיי אויס צום גוטען נאָך מיט זיין צניעות. עפּיס אַ בעשיידענקייט, אַנ'אינעוויניגסטע פהמקייט פיהלט איהר אין די פאָזעס פון אַלע זיינע פיגורען.

ניטאָ אין זיי די צעוואָרפענקייט און לעבענסלוסטיגקייט, וואָס ס'איז שוין אַזוי באַנאַל געוואָרען ביי אַלע זיינע פראַנצויזישע חברים. און אין אַ לייכטען טרויער זענען געהילט אַלע זיינע קעפּלעך. ס'איז ניט קיין

טיעפער טרויער, נור ווי אַ אָבגלאַנץ פון אַ טרויער. אַ האַלבפערגעסענער, וועלכער געדט אינבעמערקט איבער ביהושה פון הור צו דור...

אפשר דער אַלטער יודישער טרויער? — — —

אגב אורחא, וועגען זיין יודישקייט. ביז אַהער האָט זיך ד׳ אַראָנסאָן, ווייזט אויס, געהאַלטען מעהר פאַר אַ רוסישען סקולפּטאָר. פיעל האָט ער געטראַכט און געאַרבייט פאַר רוסלאַנד. זיין רוהיגע, אידיליש גשמה קען זיך ניט וואַרפען אויף נייע וועגען. ער מוז האָבען אַ שטרוים, וועלכער זאָל איהם צו זיך מציהען. און איצט, ווען אויך אין די גרויסע סאַלאָנען האָט זיך אָנגעהויבען וועקען דער יודישער נאַציאָנאַלער געדאַנק, האָט ער זיך אויך גענומען פאַר איינינע יודישע טעמעס און אָנגעהויבען זיי בעאַרבייטען.

אַ שטילער, רוהיגער דיכטער איז ער, און מיר קענען פון איהם ניט פאָדערן קיין שטאַרקע פרינציפען, קיין אויסגעהאַלטענע וועלט־אָנשויונג. ער דיענט דער שענהייט.

סאיז געווען ביי אַראָנסאָנ׳ען אַ שטיקעל צייט, ווען ער האָט זיך ענטציקט מיט טאָלסטאָיען, און אַלע טאָג פלעגט ער פאַר זיך צייכענען דעם גרויסען רוסישען קינסטלער — און אין דערזעלבער צייט און אין דיזעלביגע טעג פלעגט ער אויך צייכענען די בעריהמטע טענצערין אייסידאָראַ דאָנקען.

———

איך האָב אויבען פאַרבייגעהענדיג דערמאָנט וועגען דעם פערהאַלטען זיך פון אַנטאָקאָלסקי׳ן צו אַראָנסאָנ׳ען און פון אַראָנסאָנ׳ען צו אַנטאָקאָלסקי׳ן.

אַנטאָקאָלסקי, וואָס האָט ליעב געהאַט צו זאָגען נביאות וועגען דער צוקונפט פון יונגע קינסטלער, האָט אַראָנסאָנ׳ען כמעט אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד.

ער האָט זיך טודע געווען. אַראָנסאָן אַלס ריינער קינסטלער, טעלגיש גענומען, האָט אויף פיעל איבערגעשטייגט אַנטאָקאָלסקי׳ן. און האָט אַנטאָקאָלסקי, דער גרויסער גייסט, אין אַ געוויסען פרט רעכט געהאַט. ער האָט גישט געשפירט אין אַראָנסאָנ׳ען דאָס, וואָס ער האָט אין זיך פערמאָגט — קראַפט.

זיי האָבען זיך ביידע ניט פערשטאַנען, ניט געקענט פערשטעהן. צוויי גאַנץ פערשיידענע טעמפּעראַמענטען מיט גאַנץ פערשיידענע מעלות און חסרונות.

און דאָך, ווען זייערע ביידענס מעלות זאָלען זיך אינאיינעם צונויפגיסען, וואָלטען וואונדער געשעהן.

י. צינבערג.

דער „קול מבשר" און זיין צייט.

(המשך).

VI.

הגם דער „קול מבשר", ווי מיר האָבען געזעהן, איז געווען געטריי דער פּראָגראַם פון די משכילים און האָט געטראָגען דוקף די פאָהן פון דער השכלה, דאָך האָבען זיך אין איהם גאַנץ אָפט זעהר בילט אַרויס־געוויזען אַזוינע שטרעמונגען, וואָס האָבען געמוזט דערוועקען דעם גרימ־צאָרן פון די דעמאָלטיגע משכילים. דער רעדאַקטאָר פונים „קול מבשר", צעדערבוים האָט טיילווייז מחמת אידעאַליסטישע, נור נאָך מעהר מחמת דיין פּראַקטישע טעמים, געהאַלטען, אַז אין זיין בלאַט קאָנען זיך בע־טייליגען מענשען מיט גאַנץ פערשיידענע דעות, און וועגען איין און דערזעלבער פראַגע קאָנען אויף די שפּאַלטען פון דעם „קול מבשר" אַרויס־געזאָגט ווערען אַנטקעגענגעזעצטע מיינונגען. אמת, צעדערבוים האָט גע־האַט אַ שטיקעל חולשה און האָט שטאַרק ליעב געהאַט די אַרטיקלען פון זיינע מיטאַרבייטער צו בעצירען מיט „בעמערקונגען פון דער רעדאַק־ציע", וואָס פלעגען זיין לאַנג, ווי דער יודישער גלות. דאָס האָט אָבער קאַרג וואָס איינגעמאַכט, וואָרום די אונגעלומפּערט לאַנגע „בעמערקונ־גען" פלעגען בעגלייטען ניט נור די אַרטיקלען, וואָס מיט זיי איז דער רע־דאַקטאָר ניט געווען אינגאַנצען איינשטימיג, נור אויך אַפילו אַזוינע, וואָס צעדערבוים גופא האָט געלויבט אין טאָג אַריין. יעדענפאַלס דער „קול מבשר" איז געווען אָפען און צוגעגליך פאַר מענשען פון אַלערליי ריכ־טונגען, און אָט ביי אַזוינע אומשטאַנדען פערשטעהט זיך ממילא, אַז אין אַ צייטונג, וואָס ווערט אַרויסגעגעבען פאַר די ברייטע שיכטען פון דער פאָלקסמאַסע אויף דער שפּראַך פון דער מאַסע גופא, האָבען גאַנץ אָפט געקאָנט אַרויסגעזאָגט ווערען אַזוינע מיינונגען, וואָס האָבען כלל ניט געקלעפּט מיט די אידעאַלען פון דער „געטליכער טאָכטער" — דער השכלה. און דאָס האָט טאַקע געטראָפען אין „קול מבשר" כמעט אויף יעדען מריט און בנוגע צו יעדער פראַגע.

איך האָב שוין פריהער אָנגעוויזען, ווי אַזוי דער „קול מבשר" האָט זיך פערהאַלטען צום חסידיזם. נור אַפילו אין דעם ענין איז דאָס אויך ניט אַזוי גלאַטיג צוגעגאַנגען. אָט האָט, למשל, אַ פרישׁ־געבאַ־קענער משכיל, וואָס ביי איהם האָבען זיך נאָר וואָס „געעפענט די אייגען", מיט שמחה מודיע געווען אין „קול מבשר", אַז ער איז „אויס חסיד ווי־

דער אַ מענש" („קול מבשר", 1866, נומ. 28). אַגב אורחא, בלדי צו בעווייזען, צו וואָס פאַר אַ הויכער מדרגה פון השכלה ער האָט שוין דערגרייכט, זאָגט ער אַרויס זיין מיינונג, אַז „זיי, די חסידים, פערדיענען אַפילו ניט דעם נאָמען מענש צו טראָגען". באַלד אָבער איז אין דעם „קול מבשר" אַלס ענטפער דעם געוועזענעם חסיד אָבגעדריקט געווען אַ בייסענדיגער אַרטיקעל אונטער דעם קעפיל: „ביסט דו ניט קיין חסיד דאָ זַי זע אַ מענש" (דאָרט, נומ. 38).

דער פערפאַסער פון דעם דאָזיגען אַרטיקעל, שלום יצחק ראַפּאָפּאָרט, פרעגט אַ שאַלה:

„באמת, לאָמיר נאָר קלערען, וואָס ווילען מיר פון דיא חסידים זייא זאָלען אונז גלייבען, אַז דיא בילהונג שאַדט ניט צום גלויבען, זיי זאָלען דיא געבילדעטע ניט האַלטען פאַר זייערע געגנער, און דורך דעם זאָללען זייא זיך צולאָזען צו דער בילהונג אַליין. נוא, וויא זשע קענען מיר דאָס דערלאַנגען מיט כעס, מיט זידלען?... די חסידים האַלטען דיא געבילדעטע פאַר קיין יודען ניט, און די געבילדעטע האַלטען זיי אָפט ניט פאַר קיין מענשען. איינינע קאָרעספּאָנדענטען ערלויבען זיך אָפט געגען חסידים אַזעלכע אויסדריקע, וואָס ווענען אַ קריסט זאָל זיך אַזוי אויסדריקען געגען יודען אין אַ רוסיש בלאַט וואָלטען זייא אַליין איף אידם אָנגעפאַלען".

דער „קול מבשר" האָט זיך אָבער דערמיט ניט בעגענוגענט. עס פלעגט ניט זעלטען טרעפען, אַז די פיילען פון שפּאָט און געלעכטער פלעגט ער וואַרפען ניט אין צה פון די „פאַנאַטיקער", די מורדי אור, נאָר טאַקע אין זיין אייגענער מחנה גופא, אין די משכילים און אויפגעקלערטע. עפּיס איינער אַ קאָרעספּאָנדענט, וואָס חתמ'עט זיך „אַ בעל הבית אָסטרוסקי", דערצעהלט אין „קול מבשר" גאָר ניט קיין שענע מעשה, וואָס עס האָט אין זיין שטעדטיל אָבגעטאָן איינער אַנ'אויפגעקלערטער זונגער-מאַן, וואָס האָט געענדיגט די ראַבינער-שול („קול מבשר" 1870, נומ. 6). דאָס גיט דעם דאָזיגען בעל-הבית די געלעגענהייט זיך צו ווענדען צו די משכילים מיט אַזאַ טענה:

„איהר מעגט אונז אַוודאי גלייבען, וואָרין איך זאָג אייך דעם גאַנצען אמת, אַז מיר זענען גאָר ניט אַזוי שולדיג וויא איהר שרייבט אין אייערע גאַזעטען איף אונז, אַז מיר ווילען אונזערע קינדער ניט בילדען: באַרעכענט דאָס אַליין, אַז אַרום אונז זענען דאָ געשטודירטע לעת עתה זעהר ווענינ, ובכל זאת זענען זייא פאַרט גענוג אָבצושרעקען דעם עולם, מען זאָל ניט וועלין דיא קינדער איף אַזאַ מין מדרגה ברענגען. עס איז בייא מיר גאַנץ זיכער אַז ווענען עס זאָל זיך בייא אונז טרעפען

טאַקי אַזיינער ער זאָל זיין גיט צו גאָט און צו לייט, דאָס פאָלק זאָל זיך אין איהם מתקנא זיין וויא אין אַ פיינעם אָרדענטליכען מענשען, וואָל־טען פיעל חשק געקריגען זייערע קינדער איך לאָזען שטודירען. דאַריבער דאַרפט איהר זעהן פריהער די לייט צו שטראָפען און אויסצובע־כערען, וועלען מיר שיין בעצמו בעסער ווערען"*.

נישט וועניג פלעגט דער „קול מבשר" איך אָבלאַכען פון די ניי־געבאַקענע פרעדיגער. וואָס האָבען זיך נאָך דעם יאָהר 1863 געפרוכפערט אין יודישען תחום, ווי שוועמלעך נאָך אַ זומער־רעגען. בכל תפוצות ישראל אין פערשיידענע שטעדט און שטעדטלעך האָבען די קאַזיאָנע רבנים און זייערע פערטרעטער אָנגעהויבען צו האַלטען אום שבת און יום־טוב־טעג אָדער אַזוי אין אַ זומא דפגרא העכסט פאַטריאָטישע רעדעס אין די בתי־מדרשים, און הוקא אין רוסיש. עס האָט נישט אויס־געמאַכט, וואָס דער רב פון דעם פערזאַמעלטען פובליקום האָט במחילה קיין רוסיש ניט פערשטאַנען; דער עיקר איז געווען, וואָס בעת די פאַט־ריאָטישע רעדעס פלעגט ניט זעלטען זיין דערביי די „נאַטשאַלסטוואָ". ניט זעלטען פלעגען זיך צום פייערדיגען פאַטריאָטיזם ביימישען גאָר פראָזאַאישע מאָטיוען: אַזוינע רעדעס האָבען געקאָנט זיין ניט קיין שלעכטע סגולה צו מאַכען אַ קאַריער, אָדער ווערען אַ חשוב ביי נאַטשאַלסטוואָ... עס פלעגט ניט זעלטען טרעפען, אַז די פרעדיגער גופא האָבען במחילה קיין רוסיש ניט געקאָנט, און זייערע רעדעס זענען געווען אַ געמיש פון בערדיטשעווער רוסיש און קאָדנער דייטש. פלעגט טאַקע דער „קול מבשר" מאַכען פון די דאָזיגע אימשטיינס געזאָגט פרעדיגערס אַ חובא וטלילא. דער „קול מבשר" האָט דערביי אַפילו געפרעגט אַ שאַלת תם: נאָך וואָס, אייגענטליך, דאַרף מען האַלטען רעדעס אויף רוסיש, וואָס כמעט קיינער פערשטעהט עס ניט, צי וואָלט דען ניט גלייכער געווען האַל־טען רעדעס אויף פשוט מאַמע לשון? („קול מבשר" 1865, נומ. 9).

* אז אין די טענות פון דעם דאָזיגען בעל הבית שטעקט זעהר פיעל אמת, קאָנען אוגז איבערצייגען די מעמוארען פון פערשיידענע שריפטשטעלער פון יענעם דור, דער ניט לאַנג פערשטאָרבענער מנשה מרגליות, למשל, קלאָגט זיך אין זיינע זכרונות, אז אַ סך פון די אויפגעקלערטע פון יענער צייט, אבי זיי זענען נור מאַטעריעל ניט אָבהענגיג געווען פון דער קהלה, פלעגען זיי זיך פלייסען ארויסווייזען זייער פולע פעראַכטונג צו די „פאַנאַטיקער", ד. ה. צו דער גאַנצער יודישער בעפעלקערונג. פראַנק און פריי פלעגען זיי אָבלאַכען פון אלע טראַדיציעס און עובר זיין אויף אלע אלע פערבאָטען פון דער תורה, אפילו אויך אויף די, וואָס זענען פערבונדען מיט מאַ־ראל און צניעות. (זעה „וואָסחאָד" 1896, II 120).

דאָס האָט שוין געשמעקט מיט אמת'ער אַפּיקורסות; דער „קול מבשר" איז אָבער געגאַנגען נאָך ווייטער. ער האָט אויך אָפּען בערירט איינע פֿון די טונקעלסטע עדשיינונגען, וואָס האָט ניט זעלטען בעשמוצט אין בעפֿלעקט די גאַנצע אויפֿקלערונגס-בעוועגונג. ווער עס איז בעקאַנט מיט דער דאָזיגער בעוועגונג אין גאַליציען און רוסלאַנד, דער ווייס זעהר גוט, ווי אָפֿט די משכילים פֿלעגען אין קאַמף מיט די „פֿאַנאַטיקער" זיך ווענדען צו דער הילף פֿון דער רעגירונג און פֿון איהרע פּאָליציי-אַגענטען. עס איז פֿאַר קיינעם קיין סוד ניט, אַז די ספּעציעלע ליכט-שטייער, וואָס איז צום ערשטען איינגעפֿירט געוואָרען אין גאַליציען, די גזרה וועגען הלבשה, וואָס איז אַרויסגעקומען אין רוסלאַנד בימי ניקאָלאַי, און נאָך פֿיעל אַנדערע גזירות — האָט מען ספּעציעל צו פֿערדאַנקען די קעמפֿער פֿאַר אויפֿקלערונג. דאָס, וואָס אויך יענער צר, בפֿרט די חסידים, פֿלעגען אויך ניט זעלטען זיך בעמיִצען מיט דעם שמוציגען געזעהר פֿון מסירות און רכילות, פֿערקלענערט דאָך ניט די שולד פֿון די אויפֿגע-קלערטע.

„קיינער, לייענען מיר אין „קול מבשר" (1866, נומ. 10), טהוט יודען ניט אַזוי פֿיעל שלעכטס, וויא זייערע אייגענע ברידער, און צום מייסטען דורך זייערע אייגענע מסירות: זויל איינער אַ חשבֿ ווערען ביי דער רעגיערונג, זיך אַ שטעלע וויכטען דורך חניפֿות, בעלאָהנונג, אויס-צייכנונג בעקומען, איז דאָס ערשטע ער מסירט זיינע ברידער, גיט אויף פֿלעגע יודען צו דריקען, גזירות אַרויסצוגעבען.... עס דאַרף אונז אין רוסלאַנד צו קיין גנאַי ניט זיין, וואָס אַזעלכע מענשעליך האָבען אונז ניט איין מאָל אין די גרעסטע צרות געבראַכט, מיר געפֿינען דאָס אויך ביי אַ אויסלענדישע יודען וואָס האַלטען זיך פֿאַר פּראָגרעסיסטען".

און דער „קול מבשר" דערצעהלט טאַקע דערביי צוויי זעהר פּי-קאַנטע אויפֿטהען פֿון עסטרייכישע „פּראָגרעסיסטען". נאָך דער שרעקלי-כער מפּלה, וואָס עסטרייך האָט אין יאָהר 1866 געהאַט פֿון פּרייסען אין דער שלאַכט ביי קעניגגרעץ, האָט איינער פֿון די פּאַטריאָטיש געשטימטע אויפֿגעקלערטע יודען פֿאָרגעלעגט דער רעגירונג, זי זאָל צווינגען די גרוי-סע יודישע געמיינדען אין עסטרייך, אַז יעדע פֿון זיי זאָל אַלס בעווייז פֿון איהר פּאַטריאָטיזם שטעלען אַ באַטאַליאָן סאָלדאַטען, בעוואָפֿענט און פֿערזאָרגט מיט אַלץ. דער רעגירונג איז לכתחילה דער פֿלאַן זעהר גע-פֿעלען, און ערשט ווען די עסטרייכישע פּרעסע האָט געמאַכט דעריבער אַ גרויסען לאַרם, איז די רעגירונג אָבהענדיג געוואָרען. אַנאַנדער אויפֿגע-קלערטער, דערצעהלט ווייטער דער „קול מבשר", האָט געמאַכט דער רע-גירונג אַ פֿאָרשלאָג, זי זאָל אַרויסגעבען אַ ספּעציעלע שטעמפּעל-מאַרקע

פון 15 קרייצער, און יעדער יוד זאָל זי מוזען קויפען, בעת ער דאַרף אַ טלית אָדער אַ פּאָר תפילין... „די רעגירונג, איז מוסיף דער „קול מבשר", האָט אין דעם אַרכיוו זעדר פיעל אַזעלכע פּראָיעקטען, וואָס יודען שלאָגען פאַר גזירות אויף יודען".

בכן, איז כלל קיין וואונדער ניט, וואָס דער „קול מבשר" האָט מיט דער צייט בעקומען אַלץ מעדר געגנער אין לאַגער פון די משכילים. פיעל פון זיי האָבען איהם געהאַלטען פאַר צו „אָבסקוראַנטיש" און האָבען גערעכענט, אַז ער איז מעדר נטה צו זייערע געגנער, ווי צו „אַנשי שלומנו". נור מעדר פון אַלץ האָט אויפגעבראַכט די משכילים דער פערהאַלטען פונם „קול מבשר" צו דער „זשאַרגאָן"-פראַגע. הערמיט האָט זיך דער „קול מבשר" איינגעקויפט פערבויטערטע געגנער, וואָס ביי זיי איז רעכט געווען די צייטונג מיט געוואַלד צו אונטערדריקען.

VII

בכדי בעקאָנט צו מאַכען דעם לעזער מיט דעם פערהאַלטען פונם „קול מבשר" צו דער „זשאַרגאָן"-פראַגע, מוזען מיר זיך קודם כל אָבשטעלען ביי איין אייגענאַרטיגער פיגור, וואָס איז דעם איצטיגען פּובליקום לחלוטין אונבעקאַנט. דאָס איז יהושע ליפשיץ פון בערדיטשעוו. ער איז געווען אַ מענש מיט אַ געוויסער אייראָפּעאישער בילדונג, נאַטירליך, על פי נוסח אשכנז, אויפן דייטשען שניט, ווי עס איז געווען דער מנהג ביי די משכילים פון יענעם דור. ווי פיעל אַנדערע משכילים-ליטעראַטען, האָט איך ליפשיץ אין די זעצליגער יאָהרען געשריבען פּאָפּולערע אַרטיקלען מכח נאַטור-וויסענשאַפטען. נור אין איין פּרט האָט זיך ליפשיץ מאָדנע אויסגענומען פון דעם חלק זיינע חברים משכילים: דאָס איז בנוגע צום „זשאַרגאָן". און דאָס מערקווירדיגסטע איז, וואָס ליפשיץ איז צו דער זשאַרגאָן-פראַגע צוגעטרעטען ניט נור מיט דיין פּראַקטישע חשבונות; די פאָלקס-שפּראַך האָט ער בעטראַכט ניט נור אַלס בעקוועמען אין נוצליכען מיטעל צו פערשפּרייטען בילדונג — ער האָט אין איהר איך געזעהן אַ בעדייטענדען נאַציאָנאַל-קולטורעלען ווערט. ניט גאַנץ בולט, פערזאַכערט מיט משכיליישע פראַזעס פון יענער צייט, דאָך האָט ליפשיץ דערזעהנט זיך אַרויסצוזאָגען שהין אין יענע יאָהרען דעם געדאַנק, אַז דער פון די משכילים אַזוי פערהאַסטער זשאַרגאָן, איז דער יכיד, וואָס איך איהר קאָן מען און דאַרף מען בויען אַנאייגענע נאַציאָנאַלע ליטעראַטור *. דערצו האָט ליפשיץ גערעכענט, מוז מען

* עס איז כדאי צו בעמערקען פאָלגענדען כאַראַקטעריסטישען פּרט: צו דער ניי-העברעאישער ליטעראַטור פון יענער צייט האָט זיך ליפשיץ פערהאַלטען מיט אַ גע-

קודם כל זעהן דעם „זשאַרגאָן" ענטוויקלען און אויסבילדען צו אַ לי־טעראַרישער שפּראַך, וואָס אין איהר זאָל מען זיין אין שטאַנד פריי אויסצודריקען אַלע פאָרשטעלונגען און בעגריפען פון דער אייראָפּעאישער קולטור און וויסענשאַפט. אַלס ערשטע תרופה דאַרף מען, לויט ליפ־שיצעס דעה, „איבערזואַרפען אַ בריק" פונים זשאַרגאָן צו די אייראָפּעאישע שפּראַכען, ד. ה., פערפאַסען אַ יודישען ווערטער־בוך. און ליפשיץ האָט זיך טאַקע גענומען צו דער אַרבייט און פערפאַסט אַ דייטש־יודישען ווערטער־בוך. אויף דעם ווערק האָט ער געאַרבייט עטליכע יאָהר; נור אין משך פון אָט דעה צייט איז דערווייל ביסלעכווייז אַלץ פולטער געוואָרען דער קולטורעלער שטוי, וואָס וועגען איהם האָבען מיר שוין געשטועסט אין די פריהערדיגע פרקים: די רוסישע שפּראַך האָט ביי די יודישע אויפ־געקלערטע אַלץ מעהר אַרויסגעשטופּט די דייטשע שפּראַך און פער־נומען איהר בכבודען אויבען־אָן. האָט זיך דעמאָלט ליפשיץ ניט גע־פיילט און איבערגעאַרבייט זיין ווערק אויף סיני. אָט אַזוי האָט אין יאָהר 1869 ערשיינט ליפשיצעס רוסיש־יודיש ווערטער־בוך, וואָס איז אין יענער צייט שטאַרק אָנגענומען געוואָרען *.

נאָך אינים יאָהר 1861, איידער דער „קול מבשר" האָט ערשיינט, האָט ליפשיץ בעשלאָסען אַרויסצוגעבען אַ ציטונג אין יודיש, און ער האָט זיך געוועגדט צום בעוואוסטען פיראָגאָוו, יענער זאָל איהם דערין בעהילפיג זיין. פיראָגאָוו האָט זיך אָבער, בלי ספק ניט אָהן דער השפעה פון זיינע בעקאַנטע יודישע אינטעליגענטען, זעהר שלעכט פערהאַלטען צום יודישען זשאַרגאָן **, און דערפאַר האָט ער ליפשיצען זיין בקשה אָבגעזאָגט, ווייל ער האָט „ניט געפונען פאַר נוצליך צו אונטערשטיצען דעם דאָזיגען לעבערליכען דיאַלעקט" ***.

ווי נור דער „קול מבשר" האָט אָנגעהויבען אַרויסצוגעהן, האָט ליפשיץ גלייך אויסגענוצט די געלעגענהייט שאַרף און דייטליך אַרויס־צוזאָגען זיין מיינונג בנוגע צו דער זשאַרגאָן־פראַגע אין אַ לאַנגען אַר־טיקעל „די פיעה קלאַסען" („קול מבשר" I, נומ. — 21). דער דאָזיגער

וויסער שגאה, אויך אין דער הקדמה צו זיין יודיש־רוסישען ווערטער־בוך בענוצט ער קענען איהר גאַנץ שארפע אויסדרוקען.

* זיין יודיש־רוסישער ווערטער־בוך האָט ערשיינט אין יאָהר 1876.

** זעה זיין בעקאַנטען ארטיקעל Одесская Талмудъ-тора.

*** Р. Кулишеръ Итоги, 84.

אַרטיקעל פֿערמאָגט בלי ספֿק אַ בעדייטענדען היסטאָרישען ווערט, און פֿאַרן היינטיגען לעזער וועט עס זיין אַ שטיקעל איבערדראַשונג, בעת מיר וועלען אָנווייזען, אַז פֿיעל פֿון די טענות און ראיות, וואָס עס בענוצען די איצטיגע קעמפֿער פֿאַר דער יודישער שפּראַך, זענען שוין גאַנץ הייסליך אַרויסגעזאָגט געוואָרען פֿון דעם אַלטען, לאַנג געשטאָרבענעם ליפּשיצען.

קודם כל בעטראַכט ליפּשיץ די יודישע פֿאָלקס-שפּראַך כּלל ניט ווי אַ „זשאַרגאָן", ער ווי אַ „גאַנץ בעזונדער לשון", ווי „אונזער מוטער-שפּראַך". ליפּשיץ פֿערשטעהט גאָרניט, ווי אַזוי „קאָן מען עס מסופֿק זיין, אַז אונזער בילדונג איז נור געווענדט אין דער בילדונג פֿון אונזער זשאַרגאָן". ער קאָן עס דערפֿאַר גאָר ניט משיג זיין, ווי אינטערעשטעהט מען זיך ביי אַזוינע אַמשטאַנדען „מצזה זיין" די יודישע שפּראַך און „פֿון איהר חזק מאַכען".

„מען זאָגט אַלץ, טענ'עט ליפּשיץ, זיא איז פֿערדאָרבען. איך מוז מודה זיין, אַז איך פֿערשטעה איבערהויפּט גאָר ניט מיט וואָס פֿאַר אַ רעזאָן מען קאָן אויף אַ שפּראַכע, וואָס עס לעבען, האַנדעלען און וואַנדעלען אין איהר אַזוי פֿיעל טויזענדער מענשען, אַ גאַנץ פֿאָלק — זאָגען: זיא איז פֿערדאָרבען. פֿערדאָרבען געשיקט זיך נאָך צו זאָגען אויף אַזאַ זאַך וואָס איז בעסער געווען און קאַליע געוואָרען. נור פֿון וואַנען איז עס אַזוי געהרינגען אַז אַנדערע שפּראַכען זענען פֿון דעם גרונד אָן בעסער געווען? זענען זיי דען אַזוי מסיני געגעבען געוואָרען? זייא קומען דאָך אויך אַהייב, ווי אונזער לשון פֿון אַנדערע פֿערשיעדענע לשונות, נאָר פֿאַר וואָס הייסען זיי ניט פֿערדאָרבען?"

אָנווייזענדיג, אַז „אויף אַ פֿאָלק בכּלל קאָן מען נור דורך זיין מוטערשפּראַך אָדער זיין ערציהונגסשפּראַך ווירקען", פֿיהרט ליפּשיץ אויס: „דאַריבער זענען, דאַכט מיר, אַלע טרחות, יודען בכּלל צו בילדען גאָר אומזיכט: כּל זמן מע וועט אונז ניט מיט דער דאָזיגער זאַך צו אַלע אומות גלייך מאַכען: אַז אונזער נאַטירליכע שפּראַך, ד. ה., דיא שפּראַכע וואָס מיר רעדען און איהר אין דעם נאַטירליכען און ווירקליכען לעבען, זיא זאָל פֿאַר אַ שפּראַך גילטען, זי זאָל אויסגעבילדעט ווערען"...

אינטערעסאַנט איז אויך זיין ענטפֿער אויף די טענות פֿון די דעמאָלטיגע הייסע חסידים פֿון הסיש, וואָס דאַרף, ליט זייער דעה, וואָס גיכער אַרויסשטופּען דעם זשאַרגאָן:

„אַז מען וועט מיך וועלען פֿרעגען: עס וואָלט זיך אַ סך גלייכער געווען אַז מיר זאָלען גאָר פֿערגעסען אָן אונזער זשאַרגאָן און זאָלען זיך בעסער געוועהנען מיט דער געבילדעטער שפּראַך פֿון דעם פֿאָלק

וואָס מיר לעבען צווישען דעם. קאָן איך ענפערען אַז מען דאַרף נישט קיקען איך דעם וואָס וואָלט גלייכער געווען, נאָר איך דעם וואָס עס איז; מעגליך עס וואָלט איך גלייכער געווען אַז דיא גאַנצע וועלט זאָל גאָר רעדען איין לשון, עס זאָל זיין איין מלוכה און אמונה... מאַלע וואָס עס וואָלט בעסער געווען... מע מוז דאַריבער קיקען איך דעם וואָס עס איז, און מע זאָלן בעסער אויסבילדען די יודישע שפּראַך..."

בכדי בעקאָנט צו מאַכען מיט דער דאָזיגער פראַגע דעם גאָר פּשוטען לעזער, וואָס איז נאָך ניט געווענהגט צו לייענען פּובליציסטישע אַר־טיקלען, האָט ליפּשיץ וועגען דעמזעלבען ענין פערעפענטליכט אין „קול מבשר" (I, נומ. 9) אַ דיאַלאָג צווישען יודעל (דאָס יודישע פאָלק) און דיין ווייב יהדות (די יודישע שפּראַך). דער דיאַלאָג איז געשריבען בדרך שור. די גראַמען הינקען אפילו אַ ביסעל אונטער, פון משקל און צעזור איז איך קיין רייד ניט, נור ליפּשיץ איז דאָך ניט אויסען געווען אַ פּאָ־עטיש ווערק צו שרייבען, דער עיקר איז ביי איהם געווען דער מוסר השכל, דער אויספיהר.

יהדות איז זיך שטאַרק מתרעם אויפן מאַן דערפאַר, וואָס פון איהר „קיקט ער אַלץ אַוועק" און פון „אַנדערע" האַלט ער גאָר עולם ומלואו. דער מאַן פערענטפערט זיך דערמיט, וואָס

אויף אַנדערע איז אַ תענג צו קיקען...
זייא שיט זיך דעך פּערל פון מיל,
פאַר דיין רעדען געדט זיך אָן אַ גחיל.

יהדות פאַלט ביי זיך כלל ניט אַראָב: „דאָס איז דעך טאַקע, טענעט זי, שוין איין אַלטע מכה, אַ פרעמד ווייב געפעלט מיין, זיא איז קלוג, גוט און שעהן". און זי ווייזט אָן איהר מאַן, אַז „זיי (די אַנ־דערע) זענען מיאוסער געווען ווייא איך אַצינד... נאָר זיי האָבען געהאַט גיטע דאָלעס, מען האָט זיי געפּיצט טאָג און נאַכט"

„פריוו נאָר מיך שעהן אויספּיצען....
וועסט אפשר תחלת אַביסעל שווייצען
דערנאָך וועסטו תענג האָבען...
ווילסט דיא גלייך זיין מיט לייטען
זייא פון מיר ניט פון ווייטען
פוטץ מיך איס, מאַך מיך ריין
וועל איך אויך זיין גאַנץ שיין...

און די ווייב שטרייכט דערביי אונטער, אַז דער עיקר מיינט זי דאָס איהם, דעם מאַן, לטובה:

איך מיין אמיר ניט, אַזוי מוך

איך בעדיעה אַ סך מעהר דיך.

די רעדאַקציע פונם „קול מבשר" האָט געפונען פאַר נויטיג אַרויסצוזאָגען אויך איהר מיינונג וועגען ליפשיצעס דראַלאָג, און אַלץ בדרך שור. די רעדאַקציע איז ביי זיך גאַנץ זיכער:

... איך קען מיך מוט אייך וועטען
יודעל וועט יהודית'ען ניט גט'ין,
וויא לאַנג עס איז איהר באַשערט צו לעבען
וועט ער איהר תמיד כבוד אָבגעבען.

(סוף קומט).

נ. אראָנסאָן

די באַדענדע פרוי.

בעל מחשבות.

דער יודישער טעאַטער.

(שטריכען).

I.

„היינט איז פורים, מאָרגען איז אויס —
גיט מיר אַ גראָשען און וואַרפט מיך אַרויס",

אַזוי פלעגט אַמאָל זינגען דער פורים-שפּיעלער, וואָס איז געקומען אין מיטען די לאָקשען מהנה זיין די קינדערלעך פון שטאָדטיגען פיינעם בעל-הבית...

טעאַטער ביי יודען איז אויך אַזאַ מין פורים-שפּיעלעריי, וואָס האָט נאָר אַנ'אויג פאַר'ן „גראָשען" און אַ גאַנץ קליינע שייכות צו קונסט.

רייסט אָב דער פורים-שפּיעלער די קינדער פון הייסען טעלער לאָקשען און שפּרייזט זיך הרף מיט אַ פאַפּירענעם שווערד איבער'ן עכ-שטוב,— פאַטשען די פרעהליכע, אויפגערעגטע „צוציקלעך" אין די הענטלעך און האָבען אמת הנאה. די דערוואַקסענע, דער בעל-הבית, זיין ווייב און די מדהמעס, האָבען נאָר אַ פיעלזייטיגען שמייכעל פאַר דעם פורים-שפּיעלער. עס איז שווער צו זאָגען: צי האָבען זיי אַליין פערגעניגען פונם גלות הפלשתי און אסתר המלכה מיט'ן קנופּ, אָדער זייער שמייכעל איז נאָר דער אָבשיין, דער אָבשלאָג פון דער קינדערשער פרעהליכקייט?

אַ יודישער טעאַטער איז אויך אַ מאַגנעט פאַר די פאָלקסמאַסען,— פאַר די גרויסע קינדער פון איטליכען פאָלק, וואָס געניסען אסתר המלכה'ס קנופּ מיט גרויס תמימות און מיט גרויס הנאה. ווען איהר זעהט אָבער די אינטעליגענץ פון פאָלק שמייכלען דערביי — איז ביי איהר דער שמייכעל נישט אַזוי איינפאַך. אויך ביי איהר איז דאָס על פי רוב גיכער אַנ'אָבשלאָג, אַנ'אָבשיין פון איהר ליעבע צום פאָלק, איידער פון איהר גרויסער ליעבע צום יודישען טעאַטער. „זאָל זיך דאָס קינד פערווילען, אַבי דאָס זאָל נור נישט וויינען".

זאָל דאָס פאָלק, וואָס איז אַזוי נישט גליקליך, וואָס איז אַזוי אויס-געמאַטערט פון דער עקאָנאָמישער נויט, פּאָליטישער רעכטלויזיגקייט א. אַז. וו. — זאָל עס זיך פערווילען, אַבי עס זאָל פערגעסען אַ מינוט די אייגענע לעבענסענגשאַפט. פאַר אונז, פאַר דער פאָלקס-אינטעליגענץ, איז דאָס נישט קיין פערווילונג. פערקעהרט, עס איז אָפט אַ שטיקעל עגמת-נפש, און שטענדיג איז דאָס אַ פאַטש אין פּנים אונזער עסטעטישען מענשען, עפּיס אַזוינס, וואָס צערייצט שטענדיג אונזער געוועהנליכען טעאַטער-געשמאַק.

אין דער קאָמפּאַניע פֿון די לאָקשען־עסערס זיצט זיך אַ יונגער־מאַן, אַ זהן פֿון אַ בעל־הבית, וואָס האָט שוין געגאַשט אייראָפּע, ווייס שוין צו געניסען אַ פֿאָלקס־ליעד, איז שוין דערגאַנגען די וויכטיגקייט פֿאַרן איטאַליענישען טעאַטער פֿון דעם אַמאָליגען פּאָלישינעל אין אַרלעקין (אַזיינע איטאַליענישע פּורים־שפּיעלער), וואָס האָט שוין אַ חוש צו זעהן אין „בלוטסטראָפּען" פֿון אייר די קומענדיגע היהנדעלע, וואָס האָט זיך שוין איינגעלערנט צו פֿערבינדען זיינע דמיונות און מחשבות, טאַנצענדיג מיט לייכטע געדאַנקען־פֿיסלעך צווישען אַ נישטיגער פֿערגאַנגענהייט מיט אַ „בלוטסטראָפּען" אין ווייסליכען קלעפּעדיגען שליים אין אַ ווייטער צו־קונפֿט, ווען די היהנדעלע וועט שוין אַליין פּיקען מיט אַ ליעבען חן די צעוואָרפֿענע קערנדלעך; ער קוקט אויף די פּורים־שפּיעלער מיט פֿער חלומשע בליקען, און פֿליהענדיגע הייטע שאָטענס בעלייכטען זיין פֿערטראַכטען פּנים. ער שמייכעלט נישט, ער זעהט אַפֿילו נישט די התפּעלות פֿון די קינדער. אין זיין דמיון מאָלט זיך אַ בילד פֿון אַ קומענדיגען יודישען טעאַטער, פֿון אַ קומענדיגער קונסט, וואו עס וועלען וועדען געשאַפֿען די גרויסע יודישע כאַראַקטערען, די ריינע און די פֿערפֿלאָנטערטע, די טראַ־גישע און די קאָמישע, די יודישע פּרוי, די יודישע מיידעל, די יודישע ליעבע און די יודישע שנאה א. אז. וו.

דעם דאָזיגען יודישען יונגען־מאַן קענט איהר אָפֿט בעגעגענען אין אַ יודישען טעאַטער, וואו ער אַכט נישט אויף די סורטינגענע לאַטעס און דער סאַזשע אויף דעם אַרטיסטס פּנים, זעהט אויך נישט די ברייטשמייכ־לעדיגע פּנימער פֿון די גרויסע קינדער, וואָס סמאַקעווען זיך מיט ליע־דעל: „לעולם תקח, אַז מען גיט פּיק — איך", בעמערקט אַפֿילו נישט, אַז דער פּורים־שפּיעלער, — טפֿי, דער אַרטיסט — שפּיעלט די ראָלע פֿון אַ יודישען משרת אין אַ פּאַריק פֿון אַ קליינרוסישען פּאַראָבאָק — קורץ זיין בליק בעמערקט נישט די אַלע סתירות, וואָס טוען אָן אַזוי אָפֿט עגמת־נפֿש דעם געוועהנליכען אינטעליגענט.

זיין מח איז אינגאַנצען אַריינגעטאָן אין דעם געדאַנק, אַז פֿון איט־ליכען „בלוטסטראָפּען" קריכט אַרויס אַ היהנדעלע, און ער האָט טאַקע אמת הנאה, וואָס דער היינטיגער אַרטיסט בענוצט די סורטינגענע לאַטע, אַקראַט ווי אַמאָל דער פּאָלישינעל אין איטאַליען; וואָס ער זעהט דאָס אייגענע אין אַ יודישען טעאַטער, וואָס פֿאַר עטליכע הונ־דערט יאָהר איז דאָס געווען ביי אַלע פֿעלקער, ווען עס האָט זיך אָנגעהויב־בען אויספּיקען אַ טעאַטער און אַ ביהנען־קונסט.

ער געניסט דעם טעאַטער מיט דער אונטערשלאַק אַרויס, ער ציהט אָן אויף זיך דעם יודישען טעאַטער, ווי אַ קאַפּאָטע אויף דער פֿערקעהר־

טער זייט. גראָד דאָס, וואָס אַנאַנדערן שטויסט אָב אין אַ יודישען טע־אַטער, — וועקט אויף אין אידם די זיסטע האָפנונגען. וואָס דער שליים איז קלעפעדיגער, וואָס דער בלוטסטראָפען איז בולטער — אַלץ מעהר הנאה האָט ער.

ער איז אפשר דער איינציגער טעאַטער־גאַסט פון דער יודישער אינטעליגענץ, וואָס געהט אין טעאַטער צוליעב זיין אייגענעם גייסטיגען פערגעניגען. ער איז דער פיינער עסטעט (נישט די קינסטלער־נשמה), וואָס שמאָקטשעט אים אויף פון דער מיאוסקייט אַ ביסעל שענקייט, הערלדעם וואָס ער בעגיסט זי מיט געשמאַקען זיך פון היסטאָרישע פער־גלייכענישען און מיט צוקונפט־פלענער.

צו אָפט אָבער קאָן אַנעכטער עסטעט זיך נישט איבערחזרן. דער עסטעט האָט נישט ליעב צו געניסען איין איינציגען מאַכל אַלע טאָג. אים ווי געהעריג צו געניסען דעם יודישען טעאַטער, מוז ער, וועניגסטענס, אַ האַלב יאָהר נאָכאַנאַנד געהן אין אַ גוטען מאָדערנעם טעאַטער, מוז ער זיך חדשים־לאַנג זעטיגען מיט גוטער קינסט.

ער איז אַפילו דער ריכטיגער טעאַטער־בעזוכער פון אַ יודישען טעאַטער, אָבער, ליט זיין טבע נאָך, איז ער דאָרט זעהר אַ זעלטע־נער גאַסט.

אין מיטען די רייד פון הודן, (די פורים־שפיעלער האָבען געשפיעלט אַחשורוש־שפיעל, בעת ער האָט גרויסאַרטיג און וואוילעריש געזונגען:

דער אַבראַם, אַבראַם דער וואַר איין גאָטפירכטיגער מאַן

דערהם האָט ער. דערום האָט ער פיעל מצות געטהאָן מהאַן, — עפענט זיך אויף די טיר פון עס־שטוב, און עס קומט אַריין אַ יונגער פלימעניק פון בעל־הבית, וואָס לערנט טעאַטער־קינסט אין אַ דראַמאַטישער שול אין דייטשלאַנד (עס געפינען זיך איצט ביי יודען אַזוינע משוגעים...). ער ווייס אויף פון אַלע די דאָזיגע שמאָכטעס, ווי פאָלקלאָר, פרימיטיווע טעאַטער־קינסט און נאָך אַזוינע היסטאָרישע קלייניגקייטען, אָבער ער איז נישט דער עסטעט, נאָר דער קינסטלער. יענער איז אַ גרויסער מומחה צו געניסען פרעמדע קינסט; אַליין איז ער נישט בכח עפיס צו שאַפען אייגענס. דער אָבער שאַפט דעם מאַטעריאַל, פון וואָס דער עסטעט שמאָקטשעט אים פאַר זיך אַ זיסען טראָפען. דער עסטעט נעהמט דאָס לעבען אַזוי ווי עס איז, קעהרט זיך אָב פון זיינע מיאוסע גרימאַסען, ווען זיי פערדאַרבען זיין גוטען געשמאַק, אָדער ווען ער האָט נישט די מעגליכקייט צו בענוצען די ביטערע גרימאַסען אַלס אַ רייצענדיגען גע־ווירץ פאַר זיינע צו זיסליכע קינסט־ און לעבענס־איינדרוקען. דער עכטער קינסטלער, פערקעהרט, איז אַגאַנרוהיגע נאַטור. ער קען נישט זעהן קיין

שטיק מאַרמאָר, אַז ער זאָל דערפון נישט מאַכען עפּיס אַ סטאַטויע. ער מאַכט פון מיאוסען גראָהען לייוועגט עפּיס אַזוינס, וואָס שטראַהלט אין שענע פאַרבען און וואָס גיט אונז דעם דמיון פון אַ שענערער, אַ בעסערער וועלט, פון אַ טיעפערער, אַ שטראַגישערער, ווי מיר זעהען דאָס אַלע טאָג אין גאַס.

דער עסטעט האָט נאָך קיינמאָל נישט געמאַכט, חלילה, קיין אונ־אָרדנונג אין דער סביבה, וואו ער פערברענגט אָנגענעהם, מיט געשמאַק זיין צייט. ער איז דער פיינשמעקער, דער זיידענער יונגערמאַנטשיק, וואָס ריהרט אפילו אַ פליי. נישט אָן איף דער וואַנט. ער האָט נישט קיין שונאים און אין פילאָסאָפישער בעציהונג צום לעבען איז ער אַ ביסעל סקעפּטיש, אַ ביסעל אַפּיקורסמיתדיג, נאָר אַלץ אין מאָס.

דער קינסטלער, פערקעהרט, איז אַ ווילדע בריאה, ממש אַ שד. וואו ער שטעקט נאָר אַריין די נאָז, מאַכט ער עפּיס אַנאיבערקעהרעניש, צעוואַרפט ער מיט אַנאונגעהולדיגער האַנד דעם סדר פון דער קליינער וועלטיל, וואו ער האָט געהאַט דעם מזל געבוירען צו ווערען. אויף ער גענעסט דאָס לעבען, נאָר גאָר אויף אַנאַנדער אופן — פיעל טיעפער, פיעל האַרבער, אַנאיפערגעטער, אַ פערביטערטער, אַ בעגייסטערטער, אַ ליי־דענשאַפטליך־פעריליעבטער, אַ פערצווייפעלטער און אַ ווילד־שטאָלצער.

די פורים־שפּיעלער האָבען אַריסגערופען דעם־גאַנצען עקעל פון זיין האַרצען צו דער מיאוסקייט זייערער. ביי אסתר'ן מיט'ן קנופּ האָט ער פשוט אַראָבגעריסען די טיכעל און אַנטפּלעקט איהר מאַנסבילשען קאָפּ מיט די שענע געדיכטע שוואַרצע האָר פון אַ יונגען חתן־בחור. דעם גרויסען גלית'ן האָט ער פשוט אַריסגעשטעקט די צונג און דודע'ן מיט זיין גדילצעדיגען קול־כיל האָט ער אַריינגעהוקט אין מויל אַ פולען קאָכלעפיל מיט לאָקשען און צוויי פּיאַטאַקעס אין זיין ציצען־העמדיל. פּלוצלינג האָט ער דערהערט די שטים פון דעם סטאַפעט, און ער איז אַריין אין אַ שטאַרקער התפעלות. דאָס איז געווען אַ משודר פון חזן, און זיין קול־כיל האָט זיך ממש צעגאָסען אין די גלידער. און דער קינסטלער האָט בעגייסטערט איהם אַ קוש געטאָן אין די ליפּען מיט די צוגעקלעפּטע וואָנסעס.

אויף דער דאָזיגער קינסטלער קומט אַ מאָל אַריין אין אַ יידי־שען טעאַטער. אָבער איך ווייס נישט צו זיצען אין זיין הויז.

גאָט מיינער, ווי פערבייזט ער איז, וואָס פאַר אַנ'עקעל עס שפּאַרט פון זיין פּנים! וואָס פאַר אַ צאָרן, וואָס פאַר אַ ביטערקייט שפּירט זיך אין זיין אינגעהולדיגען זיצען אויף זיין פּלאַץ! און ערשט אַנאמת'ער צעה לייכט אַרום פון זיינע דענערווירטע בליקען, ווען ער הערט אין

דעם „פורים־שפּיעל" די קורצע טענער פון אַנ׳עלטען טאַלענט.

ער איז אויך נישט קיין אָפּטער איינגעהער אין טעאַטער. דער יודישער טעאַטער פערשאַפט איהם אַ סך מעהר עגמת־נפש, ווי דעם בעל־הבית׳ישען אינטעליגענט. נישט זיין געשמאַק ווערט דאָ בעליידיגט, נאָר עס קלאָגט אַ געפיהל, וואָס טענ׳עט: דאָ איז דער קלר פאַר איטליכען טאַלענט, פאַר יעדען, וואָס האָט אין זיך עפּיס און מוז דאָס דערטרינקען אין אַ קלעפּיגען שליים, אין אַ שיטערער בלאָטע. און טיילמאָלס ווען ער געהט אַוועק נאָכ׳ן ערשטען אַקט, איז ער מקנא דעם עסטעט, דעם פיינ־שמעקער, וואָס געניסט אַמאָל אויך דעם ריח פון אַ פערוועלקטער גיסס־דיגער בלום.

פיער הויפּט־בעציהונגען זענען דאָ צום יודישען טעאַטער: די בע־ציהונג פון די פאָלקסמאַסען, פון בעל־הבית׳ישען אינטעליגענט, פונם עסטעט־פיינשמעקער, וואָס מוט אָן די קאַפּאָטע קאַפּויר, און פון קינסטלער.

עס פעהלט די פינפטע בעציהונג, — די, וואָס זאָל געבען די מעג־ליכקייט צו נעהמען דעם יודישען טעאַטער אין דער טאָפּעלטער בע־ציהונג פון קינסטלער־עסטעטיקער צוזאַמען.

II.

אין פאָרגען קאַפּיטעל האָבען מיר געפרוּבט סימבאָליש פאָרצו־שטעלען דאָס גאַנצע פּובליקום, וואָס מאַכט פול אַ יודישען טעאַטער. די גרויסע מאַסען פון פאָלק האָבען אַנאייגענעם טעאַטער, האָ־בען דאָס, וואָס זיי פערלאַנגען, געפינען אין איהם די פערוויילונג, און אפשר אויך די לעבענס־אָנשויאונג, וואָס פּאַסט פאַר זייער אינעווייניג־סטען גייסטיגען לעבען. חוץ די מאַסען, האָט קיינער נישט צום יודישען טע־אַטער אַזאַ בעציהונג, וואָס זאָל איהם געבען דאָס מאָראַלישע רעכט זיך אַריינ־צומישען, דאָס צו איבעראַנדערשען לויט זיין געשמאַק נאָך. די מי־טעלע׳ע אינטעליגענץ, וואָס קלאָגט זיך אַזוי שטאַרק, איז׳ן יודישען טעאַטער, איז געגליכען צו יענעם לאַנגווייליגען ציוויליזירטען, וואָס האָט זיך אָנגעקוקט אין אייראָפּע אַלערליי מזוייען און ברענגט מיט אַהיים אַ פעראַכטונג צו דעם אייגענעם היימישען מזוי: „וואָס קען מען שוין דאָ זעהן נאָך בערלין?" דער עסטעטיקער — שוין דער העכערער אינ־טעליגענט, — בעטראַכט דעם יודישען טעאַטער אַלס אַ שטיקעל קוריאָז, אַלס אַ ביין פון אַ חיה, וואָס האָט געלעבט פאַרן מבול. און ווי אַנ־עכטער עסטעטיקער, קען ער אַמאָל הנאה האָבען אויך פון אַ מאַמאָנט־שאַרבען אָדער פון אַ מיאַסיער ליאַלקע, וואָס מיט איהר שפּיעלט זיך אַ קינד פון אַ פאָלקסשטאַם אין זיין ערשטער נישט־ציוויליזירטער צייט.

דער יודישער קינסטלער ווידער איז שוין פערשטאָלען פון דער אייראָפּע־אישער קונסט, איז שוין נישט קיין גאַנצער פאָלקס־מענש, אַז ער זאָל וועלען זיין רעוואָלוציאָנירענדיגען גייסט מקרב זיין פאַרן יודישען טע־אַטער. דער עסטעטיקער־קינסטלער איז נאָך אָבער ביי אונז נישט גע־בוירען. איך מיין, מיר האָבען נאָך נישט דעם יודישען פיינגעבילדעטען רייכען מעצענאַט, וואָס איז צוגלייך עסטעטיש אין זיינע געפיהלען, צו־גלייך נאָהענט צו די קוואַלען פון דער פאָלקס־נשמה און צוגלייך קינסטלעריש גענוג, כדי זיך אַרומצורינגלען מיט עכטע קינסטלער און אינאיינעם מיט זיי אָנצוהיבען צו מאַלען אַנאיבערקעהרעניש אין יודישען טעאַטער־לעבען.

מיר זעהען, אַז דער יודישער טעאַטער האָט הערלגעמאַכט אין משך פון די לעצטע צעהן יאָהרען אַ גאַנצע ענטוויקלונג, איז געגאַנגען אַזאַ וועג, וואָס איז צום וועניגסטען דער וועג, וואָס וועגען איהם האָט געקלערט די מיטעלע געבילדעטע יודישע אינטעליגענץ.

נאָהענט פאַר די רעוואָלוציאָנס־יאָהרען און עטליכע יאָהר שפּעטער איז דער יודישער טעאַטער געווען אַ דראַמאַטישער טעאַטער. י. גאָר־דין איז געווען דער דרמאַטורג, וואָס האָט איהם געגעבען אַ רעפּערטואַר. דערנאָך איז דער טעאַטער געוואָרען עפּיס אַ געמיש פון פאַרס, קאָמיק גראָטעסקע שפּהינגען מיט מוזיק, ליעדער און טענץ, און „דאָס פינטעלע יוד" איז געווען דער רעפּערטואַר, וואָס מיט איהם האָט דאָס פאָלק זיך מוראַדיג געשמאַקעוועט.

דערנאָך איז געקומען דער אַמעריקאַנער „באָי", און די אַמעריקאַנער „געדל" פון די „מיוזיק־האָלס" און האָבען פערטריבען „דאָס פינ־טעלע יוד" צוליעב „דעם ווייבס מאַן" און „דער אַמעריקאַנערין", וואָס האָבען נישט וועניגער געציגען, ווי אַ מאָל גאָרדין און דערנאָך לאַטיינער.

איצט האָט זיך דער יודישער טעאַטער געגומען פאַר דער אייראָפּעאישער אָפּערע, ווי „עזאַ", „שושנה די צנועה", „ציגיינערליעבע", „דאָקטאָר זייפענבלאָז" און אַז. וו., פערטריבען דעם אַמעריקאַנער „באָי", ווי אַ מאָל גאָרדינען — און עס קען זיך ווידער נישט בעקלאָגען איך דער גלייכגילטיגקייט פון גרויסען פּובליקום.

ליט דער מיינונג פון דער אינטעליגענץ, האָט געמעגט קומען נאָך גאָרדינען אַ בעסערער דראַמאַטישער רעפּערטואַר, — לאָזט זיך גאָר איים, אַז דאָס פּובליקום איז אַ צייט לאַנג צוריק געגאַנגען צו לאַ־טיינערן און דערנאָך זיך אויפגעהויבען צו דער געשמאַקפולערער אייראָפּעאישער אָפּערעטע, אָבער לחלוטין נישט געגומען ווייטער שפּינען דעם דראַמאַטישען פאָדעם פון יעקב גאָרדין.

צו בעווייזט דאָס אפשר נישט, אַז די געשמאַקס־ענטוויקלונג (?!)

פֿון גרויסען פּובליקום האָט גאָר לחלוטין אַנדערע געזעצן, ווי די ביי דער אינטעליגענץ?

בעת די אינטעליגענץ, וואָס איז בכלל ווייניגער נאַטירליך און פֿריש אין איהרע אינסטינקטען — איז שטענדיג ערנסט (ווייניגסטענס אין די ווילענס־פֿאָדערונגען, נישט אַלע מאָל אין מעשׂים), איז דאָס פֿאָלק, וואָס האָט פֿאַקטיש די קלענסטע מאַכט נאָך דערווייל, נאָר ערנסט דאַן, ווען עס האַנדעלט זיך אום די נאָהענטסטע פֿראַגען וועגען פּרנסה, חונה, קינדער־ערציהונג, היסטאָרישע פֿאָלקס־מנהגים, טראַדיציעס און אַז. וו. דאָס פֿאָלק געהמט קיינמאָל נישט ערנסט די קונסט, ווייל די קונסט איז פֿאַר איהם נאָר אַ פֿערווייל̇ונג, נאָר אַ קורצע צעשטרייאונג אין דעם ענגען טרויעריגען לעבען. ערנסט ווערט דאָס פֿאָלק נאָר אין געוויסע היסטאָרישע מאָמענטען, ווען עס הויבען זיך אָן צו שאָקלען איבער זיין געהילדיגען קאַרק די פֿעסטזונגען, וואָס בויגען עס צו דער ערד. אין די רעוואָלוציאָנס־צייטען איז אויך דער טעאַטער געווען ביי די מאַסען עפּיס אַזוינס, וואו עס האָט ניט געזוכט קיין פֿערווייל̇ונג, נאָר עפּיס אַ העלערס, אַ טויעפֿערס, עפּיס אַזוינס, וואָס זאָל איהם ווייזען דאָס לעבען נישט אַלס שפּיעל, נאָר אַלס אַנערנסטע טראַגעדיע אָדער דראַמע, וואָס קען פֿון איהם אַ מאָל איבערגעאַנדערשט ווערען.

ווייאַלד אָבער די גרויסע היסטאָרישע צייט מיט איהרע האָפֿענונגען איז פֿאַרביי אָהן אַ שום דערלייכטערונג פֿאַר פֿאָלקס־קאַרק, — איז דאָס פּובליקום געוואָרען ווידער דאָס, וואָס אַ מאָל, איז ווידער געקומען די אַלטע אינסטינקטיוו־נאַטירליכע בעציהונג צום טעאַטער.

און אפֿשר איז אויך דאַן דער טעאַטער געווען מעהר אַ דראַמאַטישער, ווייל, ווי איינער האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט עפֿענטליך, די ראַדיקאַלע אינטעליגענץ איז געווען דאַן דער שטרענגער מדריך פֿון די אָהנאַניזירטע פֿעראיינען? ווייל דאָס פֿאָלק, פֿיל פֿון האָפֿענונגען, האָט דאַן בלינד געפֿאָלגט די פֿיהרער זיינע?

איצט אָבער, ווען דאָס גרויסע יודישע פּובליקום איז ווידער ווי אַ שאָף אָהן אַ פּאַסטוך — האָט עס אָנגעהויבען צו לעבען לויט זיין געוועהנליכען אַלטעגליכען געשמאַק, וואָס וויל נישט אין „קונסט" די ערנסטקייט, נאָר דעם שפּיעל, לויט זיין גוסט נאָך, לויט זיינע שטאַרק ענטוויקעלטע מעלאָדראַמאַטישע און גראָטעסק־ראָמאַנטישע נטיות.

נישט דער אינטעליגענט, נישט דער עסטעטיקער האָבען נישט געקענט טויפֿער אַריינדרינגען אין די געשמאַקס־ניטונגען פֿון גרויסען פּובליקום. זיי האָבען נאָר דעם פּובליקום אַ געוויסע צייט, ווען עס איז נטה געווען צו הערען עפּיס ערנסטעס, געקענט געבען דאָס, צו וואָס

עס האָט אַ ווײַלע אַ גוסט בעקומען. זיי האָבען אָבער נישט בכח גע־האַט צו בעשאַפען אין פּובליקום אַ נייע, פעסטע בעציהונג צום טעאַ־טער, וואָס וועגען איהם האָט געהלומט דער יודישער אינטעליגענט.

דער יודישער טעאַטער איז אַ פאָלקס־טעאַטער. דאָס פאָלק האָט געגעבען איהם די אַקטיאָרען, דאָס פאָלק האַלט איהם איים און מאַכט פיל די פּלעצער אין איהם. עס האָט בעשאַפען אַ זאַך, וואָס פּאַסט שטענדיג צו זיין שטימונג, און עס געפינט דאָרט פאַר זיך אַ שטענ־דיגען געגנס. ווערט איהם דערעסען „דאָס פינטעלע יוד", נעהמט עס זיך פאַר אַנ־אַמעריקאַנער „באָי" אָדער פאַר אַנ־אָפּערעטע. עס בעשאַפט זיך שטענדיג זיין חלום, — און מיר הוכט זיך, אַז די אינטעליגענץ האָט נישט דאָס רעכט צו וועלען צווינגען דאָס פּובליקום צו לעבען נאָך איהר געשמאַק, וואָס קוקט אויף טעאַטער אפשר מיט אַ צו גרויסער ערנסטקייט און צו וועניג ווי אויף אַ שענעם חלום, אויף אַ לייכטען שפּיעל פאַר די אויגען און די נערוועז פון צושויער. איבערגענעם, די אינטע־ליגענץ קען נישט צווינגען דאָס פּובליקום צו געניסען דאָס, וואָס עס לאַנגווייליגט איהם. אַנ־ערנסטער רעפּערטואַר גיט ליידיגע בענק, און דערווײַלע איז נאָך נישט פאַרהאַן ביי אונז דער מעצענאַט, וואָס זאָל וועלען צאָהלען פאַר ליידיגע פּלעצער עטליכע צעהנדליג טויזענדער אַ יאָהר.

איבערגענעם, גלייב איך בכלל נישט, אַז דער גרעסטער רוב פון דער אמתער יודישער אינטעליגענץ גאַרט אַזוי נאָך אַנ־אייגענעם טעאַטער. שיין דאָס אַליין, וואָס זי שטופּט איהר נאָך אין אַ פאַרטיגען פאָלקס־טעאַטער און איז נישט בכח צו בעשאַפען אַנ־אייגענעם, מאַכט די גאַנצע געשרייען איהרע חשודיג. מיר הוכט זיך, אַז דאָס, וואָס דער מיטעלער יודישער אינטעליגענט קרימט זיך אַזוי און איז שטאַרק בעטריבט, וואָס „אַ פינטעלע יוד" מאַכט אַ פּילע קאַסע — שטאַמט דאָס פון הוילעה קנאה. ער קען נישט רוהיג ציזעהן, אַז עפּיס ווערט געמאַכט אָהן איהם, אַז דאָס פּובליקום האָט עפּיס גאָר קיין רצון נישט צו האָבען אויף זיך אַ מדריך, אַז די שאָף ווילען עפּיס זיין אָהן אַ פּאַסטוך. דען זאָגט, וואָס איהר ווילט, נאָר דער מיטעלער אינטעליגענט האַלט נאָך ווייט פון צו זיין אַנ־עכטער ריינער דעמאָקראַט, וואָס שטעלט זיך אין האַרצען אויף איין טרעפּיל מיט די גהיסע מאַסען פון פאָלק. ער איז נאָך ניט אָבגע־וועהנט פון דעם זיסען חלום, צו זיין אַ מדריך, אַ פיהרער, אַנ־עצה־געבער „דער פינטערער מאַסע".

כלל, איז, הוכט זיך, קלאָר, אַז מיט מיינע בעמערקונגען איבער יודישען טעאַטער האָב איך נישט בדעה צו רעדען צו די, וואָס ווילען

איבערגאַנדערשען דעם פאָלקס־טעאַטער, נאָר צו די, וואָס ווילען באמת האָבען אַנ׳אייגענעם יודישען טעאַטער, ליט זייער געשמאַק, ליט זייערע נטיות, ליט זייער גאַנצער פסיכאָלאָגיע.

III.

צי איז דאָ אָבער ביי אונז אַזאַ יודישע אינטעליגענץ, וואָס וויל האָבען אַנ׳אייגענעם טעאַטער? אודאי איז זי דאָ, נאָר זי איז אין אַזאַ קליינער צאָהל, אַז עס וואָלט געווען פאַלש, ווען מיר וואָלטען פון איהר עדוואַרט די שאַפונג פון אַנ׳אייגענער ביהנע מיט אַנ׳אייגענעם רעפּערטואַר.

דער קליינער הייפעל מענשען, וואָס האָט באמת אַ נאַטירליכען אינטערעס צו דער טעאַטער־פראַגע, איז דער עיקר הורכגעדרונגען מיט׳ן וואונש אין דעם געדאַנק צו בעשאַפען פאָרמען, אַ געוויסע סביבה אין יודישען לעבען, וואו די אינטעליגענץ זאָל זיך קענען אינגאַנצען אויס־לעבען. די אייגענע מענשען זענען אונזער אמת׳ע ליעבהאָבער פון אונ־זער יונגער ליטעראַטור, זיי זענען די איינציגע, וואָס בעפוצען זייערע שטיבער מיט בילדער פון יודישע קינסטלער, זיי שטרעבען, אַז דער אַל־טער יודישער יום־טוב זאָל אין מאָדערנע פאָרמען ווידער אַריינטראָגען אין אונזער לעבען מעהר רחבות, מעהר שענקייט. זיי חלומ׳ען פון אַ צייט, ווען דאָס יודיש קינד אין דער יודישער יונגער־מאַן וועט קאָנען געפינען אַ בעפרידיגונג פאַר זיינע קינסטלערישע, עסטעטישע, רעליגיעזע געפיהלען אין דער אייגענער פאָלקס־סביבה, אין די אייגענע גרעניצען פון זיין ברייטער געזאָ־ענעם פאָלקסלעבען. זיי חלומ׳ען איך פון אַ דראַמאַטישער, אַקטיאָ־רישער קונסט, וואָס זאָל קומען פון ריין יודישע קוואַלען, וואָס זאָל נעהמען איהר אויסגאַנגס־פונקט פון יודישען לעבען אין ברייטסטען זין פון וואָרט,— מעגען זיין די טענדענצען פון איהר ווייטער אין ברייטער, ווי די געוועהנ־ליכע פאָלקסטימליכקייט, מעגען זיי זיך דערהייבען דערנאָך ביז צו די העכסטע שפיצען פון אַלגעמיין־מענשליכע פראָבלעמען.

די צאָהל אָבער פון דער דאָזיגער טיעפערער נאַציאָנאַל־יודישער אינ־טעליגענץ איז ביי אונז אַזוי קליין, אַז זי איז נישט בכח דעהוויל צו שאַפען אַ יודישע טעאַטער־קונסט. אין אויך, ווען זייער צאָהל וואָלט געווען גרעסער, איז זי נישט בכח צו בעשאַפען מאַטעריעל אַ טעאַטער. מיר איז נישט בעקאַנט קיין ביישפיעל, וואו אַ גוטער נאַציאָנאַלער טעאַטער זאָל זיך קענען אויפהאַלטען אויף אייגענע מיטלען. נישט נאָר די פילישע, די דייטש־חסידישע, די אַרמענישע גוטע טעאַטערן אין רוסלאַנד ענדיגען יאָהר יעהרליך מיט אַ שטאַרקען דעפיציט, וואָס ווערט געדעקט פון דער בעל־הבית׳ישער רייכער געזעלשאַפט, נאָר איך די רעגירונגס־טעאַטערן פון פעטערבורג, בערלין, ווען ביז פאַריז אַרבייטען מיט גרויסע דעפיציטען.

אַ מאָדע־נעַר טעאַטער, וואָס אַרבייט נישט פֿאַר דעם מאַסען־גוסט, נאָר פֿאַר די פֿערפֿיינערטע געשמאַקען פֿון געוויסע קלאַסען, אָדער פֿאַר דער נאַציאָנאַלער קונסט פֿון פֿאָלק, איז נישט בכח זיך אויסצוהאַלטען דורך אייגענע מיטלען. אָהן דעם כּלליישען, אָדער דעם איינצעלנעם מעצענאַטען איז אונמעגליך צו בעשאַפֿען אַ גוטע דראַמאַטישע קונסט. ווען מאָראָזאָוו וואָלט נישט געגעבען זיינע מיליאָנען פֿאַר דעם בעריהמטען „מאָסקווער קונסט־טעאַטער", וואָלט ער קיינמאָל זיך נישט געקאָנט ענטוויקלען, וואָלט ער קיינמאָל נישט דערגרייכט די הייכקייט פֿון רוסישען דראַמאַטישען קונסט־סטיל, וואָס איהם בעוואונדערט איצט די גאַנצע טעאַטער־וועלט. איך דער קעניג פֿון טעאַטער־קונסט אין דייטשלאַנד, מאַקס ריינהאַרדט, לעגט צו יאָהר־יעהרליך (דאָס הייסט נישט ער, נאָר זיינע זשירעאַנטען, זיינע פֿערעהרער) צום „דייטשען טעאַטער" מאַסען געלד. רייך איז ער געוואָרען דורך זיינע מאַסען־פֿאָרשטעלונגען אין איראָפּאַ, ווי „קעניג עדיפּוס" און אַנד., וואָס איז געווען מעהר אַ געמיש פֿון אַ קאַפּיטאַליסטישער אינטערנעהמונג, און אויבערפֿלאַכליכער קונסט, ווי פֿון ריינער ליטעראַרישער קונסט.

קורץ, אָהן אַ כּלליישען אָדער אַ פּריוואַטען גרויסען מעצענאַטען איז אונמעגליך אויסצופֿירען אַמאָל די וואונשען און די פֿערלאַנגען פֿון אינזער נאַציאָנאַל־יודישער אינטעליגענץ בנוגע צו אַ דראַמאַטישען טעאַטער.

און ווען מען בעטראַכט נאָך דאָס, וואָס אַלע אונזערע גרויסע און רייכע אַנשטאַלטען, וואָס האָבען געמאָגט פֿערטרעטען אַלע יודישע בעדערפֿענישען, נישט נאָר די נויטיגסטע, וואָס האָבען זיך געקאָנט דערליבען צו האָבען די פּרעטענזיע צו זיין פֿאַר אונז די אינטערנאַציאָנאַל נישט אָנערקענטע רעגירונג אונזערע — פֿערמאָגען נישט דעם קלענסטען חוש פֿאַר ברייטע יודיש־נאַציאָנאַלע אויפֿגאַבען, פֿערלירט מען איך די האָפֿנונג, אַז די אינטעליגענץ זאָל אַמאָל קענען הויך און מיט בטיחות בויען דעם אָנהויב פֿון אַ גוטען יודישען טעאַטער.

דען האָפֿען איך דעם יודישען מאָראָזאָוו הייסט מיט אַנדערע ווערטער: זיך פֿערלאָזען איך נסים. אודאי, איז קעגען נסים קיינער נישט בעוואָהרענט אין דעם פֿאַל, נאָר מינדעסטוועגען לינט נישט זיך צו פֿערלאָזען איך אַ נס.

אָבער ווען מיר זאָלען שוין אָננעהמען, אַז דער מעצענאַט איז שוין דאָ, דעמאָלט ענטשטעהט די פֿראַגע וועגען צענטער פֿון יודישען טעאַטער. דער פֿאָלקס־טעאַטער דאַרף נישט קיין צענטער. דער נאַציאָנאַל־יודישער טעאַטער, — און נאָר וועגען אַזאַ טעאַטער

רעדט זיך דאָ די גאַנצע צייט — מוז האָבען אַ צענטער. די פאָלקס־מאַסען זענען דאָ אומעטום. וואו דער פאָלקס־טעאַטער קומט אין אַ יודישער שטאָדט, געפינט ער זיין פובליקום. דער נאַציאָנאַלער טעאַטער אָבער געפינט נישט אין יעדער שטאָדט זיין פובליקום. ער מוז זיין אין דעם צענטער, וואו עס קאָנצענטרירט זיך די אינטעליגענץ פון פאָלק.

צי איז אָבער פאַרהאַן ביי אונז אַזאַ צענטער? צי איז אונזער אינטעליגענץ נישט אַזוי צעזייהט און צעשפרייט, אַז אויף איטליכער, אַפילו גרעסטער יודישער שטאָדט, קומט אויס אַ קליינער, זעהר אַ קליינער טייל?

וואָלטען מיר נישט געווען קיין פאָלק מיט צוויי, דריי שפּראַכען, וואָלט העברעאיש געזען אונזער איינציגע שפּראַך — וואָלט מעגליך געווען צו געפינען דעם צענטער. פונקט אַזוי ווי מען שטרעבט איצט צו שאַפען אַ נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק אין ירושלים (בית נאמן, געגרינדעט פון ד"ר יוסף חאַזאַנאָוויטש), אַזוי וואָלטען מיר געקאָנט דאָרט געפינען אַ צענטער פאַר אונזער טעאַטער. איצט אָבער איז אונמעגליך אָנצו־ווייזען אויף אַ שטאָדט מיט אַ גרויסער יודישער בעפעלקערונג, וואו עס קאָנצענטרירט זיך דאָס גייסטיגע אין יודישען פאָלק. איך וועל נאָר דערמאָנען די דריי שטעדט: וואַרשוי, אָדעס און ווילנא, — בלהי איטליכער קענער פון יודישען לעבען זאָל באַלד פערשטעהן, ווי וועניג איינע פון די דריי שטעדט קען אונז, יודען, דיענען אַלס צענטער פאַר אַ טעאַטער. די וואַרשעווער פּוילישע־יודישע אינטעליגענץ איז דורך און דורך אַסימילירט און האָט קיין אינטערעס נישט פאַר דער שאַפונג פון וואָסערע ס'איז יודישע קונסטפאָרמען. הויך דעם, וועט ריין פּאָליטיש אונמעגליך זיין דורכצופיהרען אין וואַרשוי אַ ריין יודיש־נאַציאָנאַלע אונטערנעהמונג.

ווילנא האָט יודישע טראַדיציעס, האָט אָבער אַ צו קליינע אינטעליגענץ, וואָס זאָל וועלען אַרבייטען אין דעם מאָדערנעם נאַציאָנאַל־יודישען זין. עס קען זיין, אַז גראָד דעריבער, וואָס ווילנא איז „ירושלים דליטא", איז זי שוין אַזוי זאַט מיט דער אַלטער יודישקייט, אַז זי וויל שוין נישט די נייע. אָדעס איז אפשר אַ העברעאיש־ציוניסטישע פעסטונג מעהר אין ארץ־ישראל, איידער אין אָדעס. אין אָדעס האָט נאָך ביז איצט קיין קוים נישט געהאַט אַפילו קיין פּראָסט יודיש בלאַט. די אָדעסער אינטעליגענץ האָט עפּיס גאָר קיין פּנים נישט. דען וואָס קאָן נאָך זיין וועניגער פּנימדיג, ווי אַ האַלב־אַסימילירטער דרום־היסישער יוד, וואָס רעדט האַלב יודיש און האַלב רוסיש און האָט די כאַראַקטער־שטריכען פון אַ מענשען, וואָס לעבט אין דעם פעלקער־מישמאַש פון אַ האַפען־שטאָדט?

(סוף קומט)

דר. א. גורלאַנד.

געדאַנקען וועגען דער באַלקאַניש־טערקישער מלחמה און דער פּראָבלעם פון נאָהענטען מזרח.

I

עס גענעהמט שוין כמעט דער מיף פון דער טערקיש־באַלקאַנישער מלחמה, עס האַלט דערביי, אַז אַ נייער status quo אַ נייער פּאָליטישער גלייכגעוויכט זאָל זיך אין גיכען איינשטעלען אָנשטאָט דעם אַלטען, — אין אַפשר שוין אויך טאַקע אַזעלכער, וואָס וועט זיין שטאַרקער און פעסטער. ווי יענער איז געווען, — און די יודישע אָפענטליכע מיינונג ווייס נאָך אַלץ ניט, ווי זי האָט צו פערהאַלטען זיך צו די דאָזיגע געשעהענישען — צי מיט אַ פרעהליכען, פנים, אָדער, פערקעדרט, מיט אַנאַזמעטיגען. בעזונדערס איז כמעט ווי אָבגענומען גע־וואָרען דער לשון אין יענע יודישע קרייזען, וואָס זיי, הלט זיך, איז די זאַך נוגע מעהר פאַר אַלץ; וואָס זיי דאַרפען זיין בעסער, ווי אַלע אַנדערע, פּראַינטערעסירט און גוט אָריענטירט דערין, וואָס עס קומט פאָר אינם נאָהענטען מזרח; וואָס ביי זיי וואָלט מען געדאַרפט יע געפינען אַ קלאָרע תשובה אויף דער שאלה וועגען דעם זין און דער בעדייטונג פון אַלץ, וואָס איז דאָ פערלויפען פאַר אונזערע אויגען.

ווען מען קוקט זיך אָבער צו נעהענטער, זעהט מען, אַז דוקא דאָ, אין די אָנגעהפענע קרייזען אונזערע, האָט מען זיך וועניגער פאַר אַלעמען „געפינען"; אַז דאָ איז מען נאָך אַלץ ניט אַהיסגעקומען פון דער גרויסער מבולה און פערטומלעניש, וואָס אין איהר האָבען זיי אַריינ־געבראַכט די אינגעריכטע געשעהענישען אויפן באַלקאַן. דאָרט ווייס מען נאָך אַלץ ניט, ווי אַזוי ריכטיג אָבצושאַצען פאַר אונז, יודען, דעם גאַנץ נייעם מצב, וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין דער מדינה, וואָס מיט איהר גדל זענען, לויט זייער מיינונג, פערבונדען די בעסטע נאַ־ציאָנאַל־פּאָליטישע האָפענונגען פון דעם יודישען פאָלק.

אמת, די יודישע פּרעסע האָט פאַר דער צייט ניט גאַנץ געשוויגען. עס איז אין איהר מיט גרויס לעבעדיגקייט בעגעגענט און אַרומגערעדט געוואָרען דער „פּראָיעקט" וועגען גרינדען אַ יודישע „אַוטאָנאָמיע" אין דער סלאַוישער שטאָדט — סאַלאָניקי; זי האָט מיט פיעל געוויסענהאַפ־טיגקייט אָבגעדריקט אין געשריבען פירושים אויף דעם מאַניפעסט, וואָס ד"ר נאָרדוי האָט געהאַלטען פאַר זיין ציוניסטישען חוב אַרויסצולאָזען

איפֿן אַדרעס פֿון די איראָפּעאישע דיפּלאָמאַטען, וואָס האָבען זיך צו־גיפֿגעקליבען אין לאָנדאָן (עד האָט, ווי בעקאַנט, זיין „אָפֿענעם ברעיף" אָבגעהרוקט אין דעם גרויסען לאָנדאָנער „טיימס"), — אָבער אַלץ דאָס האָט ניט אויף אַ האָר קלאָרער געמאַכט פֿאַר אונז די אמתע לאַגע און האָט אין קיין שום פּרט ניט פֿערגרינגערט פֿאַר אַלע די, וואָס אינ־טערעסירען זיך מיט דער אונגעריכטער איבערקעהרעניש, ריכטיגער צו פֿערשטעהן די רעזולטאַטען, וואָס דער קריזיס פֿון דער טערקישער מלוכה קען האָבען פֿאַר אַ יידישער קאָלאָניזאַציע אין די לענדער, וואָס ליגען אין שכנות פֿון ארץ־ישראל און סיריען.

איסער דעם קרעכץ, וואָס רייסט זיך אַרויס פֿונם האַרצען פֿון יעדען יודען — צו וואָס פֿאַר אַ פּאַרטיי אָדער שטרעמונג ער זאָל ניט געהערען — ווען ער קלערט וועגען דעם גרויסען אונגליק, וואָס איז איסגעפֿאַלען אויף דעם גורל פֿון דער טערקישער מלוכה — פֿון „דעם איינציגען לאַנד אין דער גאַנצער וועלט, וואָס האָט ניט געוואוסט פֿון קיין יידישע פּאָגראָמען", — הויז דעם ריין פּלאַטאָנישען און מעהר אינסטינקטיווען, ווי בעוואוסטזיניגען רחמנות־קרעכץ, — האָט די יידישע פּובליציסטיק און עפֿענטליכע מיינונג, ווי חידוש־דיג דאָס זאָל ניט זיין, ביז איצטער נאָך אַלץ זיך ניט אָבגעגעבען קיין דין וחשבון פֿון אַלץ, וואָס איז פֿאָרגעקומען און וואָס האָט זיך איבערקעהרט אין דער לעצטער צייט. אַזוי ווי דער איצטיגער חר וואָלט גאָר אין גאַנ־צען פֿערגעסען אָן אַלע די האָפֿנונגען און די הייסע זכוחים, וואָס האָבען זיך נאָך גאָר ניט לאַנג צוריק מיט היץ געפֿיהרט וועגען דער טערקיי און איהרע אַזיאַטישע מדינות; אַזוי ווי עס וואָלט אַרויס פֿון זינען, אַז די טערקישע מלוכה איז נאָך דאָס איינציגע לאַנד אין דער וועלט; וואו אַ חשובדיגער טייל פֿון אונזער פֿאָלק זוכט פֿאַר זיך אַהיים, פער־בינדט מיט איהם נאַציאָנאַל־פּאָליטישע האָפֿענונגען און אמתען זין פֿון וואָרט און האָט שוין ניט איין מאָל אינם נאָמען פֿון דער יידישער נאַציע, אַלס אַזעלכער, געפֿיהרט מיט איהר רעגיהונג „פּאָליטישע" אונטערהאַנדלונגען, געגרינדעט מיט איהר רשות התישבות־באַנקען, קאָלאָניזאַטאָרישע און אַנדערע געזעלשאַפֿטען.

און דאָך האָט קיינער ניט פֿון די, וואָס האַלטען אין איין רעדען יידישער נאַציע, אַלס אַזעלכער, געפֿיהרט מיט זיין רעגיהונג „פּאָ־ליטישע" אונטערהאַנדלונגען, געגרינדעט מיט זיין רשות התישבות־וועגען דער עקאָנאָמישער און פּאָליטישער צוקונפֿט פֿון טערקיי.

אין פאָלגענדען וועט זיין מיין ציעל — צו בעלייכטען די געשע־הענישען אויפן באַלקאַן, אַרויסגעהענדיג ניט פון די שטרעבונגען פון דער ציוניסטישער פּאַרטיי אָדער פון וואָסער עס איז אַנדער שטרע־מונג, וואָס האָט אַ שייכות צום פּראָבלעם פון יודישער עמיגראַציע און קאָלאָניזאַציע; איך וויל דאָ אַרומרעדען די פראַגע ניט פאַר אין ניט אַנטקעגען דעם ציוניזם: — מיין פעדלאַנג איז איינציג אין אַליין — צו העלפען אַ ביסעל קלאָר צו מאַכען דעם היסטאָרישען זין און די פּאָליטישע בעדייטונג פון די גרויסע געשעהענישען, וואָס שפּיעלען זיך אָב פאַר אונזערע אויגען. ערשט דעמאָלט וועט קאָנען אַוועקגעשטעלט ווערען די ווייטערדיגע פראַגע: וואָס פאַר אַ פּועל־יוצא קאָן דאָס אַלץ האָבען פאַר אונז, יודען, אָדער, ריכטיגער, פאַר יענעם טייל פון יודישען פאָלק, וואָס איז ניט נאָר אידעאַל, נאָר וויל אויך ריין פּראַק־טיש זיין פערבינדען מיט די מזרח־לענדער, וואָס געפינען זיך אין שכנות מיט אונזער אַלטער נאַציאָנאַלער היים. אָדער נאָך פאָרזיכטיגער אויסגעדריקט: אָנגענומען, אַז עס איז טאַקע פאַרהאַן אַ יודיש־נאַציאָ־נאַלער דראַנג קיין מזרח, — ווי אַזוי קאָנען זיך אָבריפען אויף דער דאָזיגער בעוועגונג די לעצטע געשעהענישען אויף דעם באַלקאַן און די אַלגעמיינע פּאָליטישע לאַגע, וואָס איז געשאַפען געוואָרען חדש דער טערקיש־באַלקאַנישער מלחמה?

II

איין זאַך איז איצטער קלאָר געוואָרען: די באַלקאַנישע מלחמה האָט אַ־אָבגעריסען פון דער טערקיי דעם לעצטען שיין פון אַ „דיפּלאָ־מאַטישער" מלוכה, פון אַ גרויס־מאַכט, פון אַנ„אימפּעריע". די יונג־טערקען, וואָס האָבען די גאַנצע צייט פון זייער הערשאַפט געוואָלט פיהרען אַנ'אימפּעריאַליסטישע פּאָליטיק אין גרויסען סטיל, און וואָס אויף דעם „וועלען" האָבען זיי געבייט זייער גאַנצען נאַציאָנאַליסטישען צענ־טראַליזם, האָבען חדש דער מלחמה געקראָגען דעם גרעסטען קלאַפּ, וואָס זיי האָבען איבערהויפּט געקאָנט בעקומען. דערמיט ווילען מיר כלל ניט זאָגען, אַז די יונג־טערקען האָבען ניט קיין צוקונפט אין דעם קו־מענדיגען פּאָליטישען לעבען פון דער טערקיי, אַז זייער פּאָליטיק וועט מוזען, ווי אַנדערע מיינען, אָבטרעטען דעם אָרט פאַר אַ ליבעראַלער דע־צענטראַליזאַציע וכהומה. אדרבא, מיר זענען פעסט איבערצייגט, אַז ערשט איצט, ווען עס וועט אַראָב די גהילה און די חלומות וועגען אַ גרוי־סער מלוכה, וואָס נעהמט אתם אַ גאַנצע שורה פון „אָטאָמאַניזירטע"

פֿעלקער, ווען אַ גרויסער טייל פֿון די לעצטע, גאָר ניט פֿרע־געגנדיג ביי דער טערקיי, וועלען אַרינטער אינטער אַ גאַנץ אַנדער רשות, — ערשט דעמאָלט, מיינען מיר, וועט קומען די אמת'ע צייט פֿאַר דעם צענטראַ־ליסטישען געדאַנק, ערשט דעמאָלט וועלען במציאות קאָנען אויסגע־פֿיהרט ווערען די נאַציאָנאַליסטישע פּלענער פֿון די יונג־טערקען, ד. ה. אַנאמת'ע אינעווייניגסטע שטאַרקונג פֿון דער טערקיי. דער „אימפּעריאַליזם" מיט זיינע כסדר־דיגע דיפּלאָמאַטישע קאָפּ־פֿערדרעהענישען, מיט זיינע שווערע איפֿגאַבען, וואָס שטייגען אַריבער די כחות, מיט דער שטענ־דיגער נויטווענדיגקייט, זיך צו רעכענען און מורא צו האָבען פֿאַר אייראָפּאַ, צו לאַווירען צווישען די פֿעלזען אין שטרוילכונגען פֿון דער אייראָפּעאישער דיפּלאָמאַטיע, — דאָס אַלץ האָט געמוזט שטערען דער נאָרמאַלער ענטוויקלונג פֿון דער אמת'ער טערקיי, פֿון דעם ריכטיגען נאַציאָנאַלען קערן איהרען אין ניט געלאָזט איהם זיך צו שטאַרקען און צו בעפֿעסטיגען פֿון אינעווייניג און אָנצו־ווענדען אַלע כחות פֿון דער נאַציע איף דאָס, וואָס קאָן האָבען באמת אַ בעדייטונג פֿאַרן בויען פֿון איהר צוקונפֿט און וואָס וואָלט קאָנען אַרויספֿיהרען זי פֿון דעם שווערען קריזיס, וואָס אין איהם געפֿינט זיך „דער קראַנקער מאַן" שוין ניט פֿון נעכטען און פֿון אייער־נעכטען.

די דיפּלאָמאַטישע אָבשוואַכונג פֿון דער כלומרשט „גרויסער טערקיי" און די צוריקפֿיהרונג איהרע צו איהרע נאַטירליכע גרעניצען, — דאָס וועט זיין דער ערשטער און הויפּטליכער רעזולטאַט פֿון דער איצטיגער מלחמה. דערין וועט ליגען איף, — און דאָס זאָגען מיר אַרויס בנגוד צו אַלע די, וואָס יאָמערן און קלאָגען איבער דעם אונגליק, וואָס האָט געטראָפֿען אונזער „פּעטער ישמעאלן" * — דערין וועט ליגען, נאָך אונזער טיעפֿער איבערצייגונג, די ערלות פֿאַר אַ צוקונפֿטי־גער נאַציאָנאַלער און פּאָליטישער שטאַרקונג פֿון דער טערקיי, — דאָס איז דער איינציגער יסוד, וואָס איף איהם איז מעגליך אַנאיפֿלעבונג פֿאַר איהר. איהר שטאַרקייט וועט ליגען אויף דעם באָדען פֿון אַזיען, וואו זי האָט באמת אַ קאָמפּאַקטע מאַסע פֿון אַנאיינגענער, טערקישער בעפֿעלקערונג, און וואו אַ נאַציאָנאַלע און אפֿילו צענטראַליסטישע פּאָליטיק וועט ניט זיין אַ בלויזע פֿראַזע, אַ קלינגענדיגע מליצה. און מיט דעם אומשטאַנד, וואָס זי האַלט צו ווערען אַ ריין אַזיאַטישע מלוכה, — דערמיט וועלען זיך מוזען רעכענען

*) פֿרגל. בעזונדערס דעם קלאָג־אַרטיקעל פֿון דר. קלויזנער אין יאַנואַר־העפֿט פֿון „השלח" „קרן זוית".

אין לסוף מושלם וועלן אַלע אמתע פּאַטריאָטען, און דערינען טאַקע וועלען זיי איך צום סוף געפינען אַ „חצי נחמה" און זעהן אַ רפואה צו איהר מכה...

די איצטיגע געשעהענישען אין דעם נאָהענטען מזרח בעטראַכטען מיר איך אַזאַ אופן אַלס דעם ענדגילטיגען פּראָצעס פון דאָס, וואָס מיר וואָלטען וועלען אויסדריקען מיט דעם וואָרט — דעזאיומפּעריאַליזאַציע פון דער טערקיי (ד. ה.: טערקיי — אויס אימפּעריע, אויס גרויס-מאַכט), אַלס דעם סוף און דעם לעצטען אַקט פון דעם פּאַמעליכען אָבברעקלען זיך, וואָס האָט זיך שוין אָנגעהויבען אין איהר מיט אַ צייט צוריק, וואָס נאָר דער דיפּלאָמאַטישער פּלאָנטער אין דער טערקיי גופא און די דיפּלאָמאַטישע אינטערעסען פון די גרויסע מלוכות האָבען איהם אָבגעהאַלטען און ניט געלאָזט בעטראַכטען און אָבשאַצען מיט אַ ריכטיגען בליק. דער לעצטער קלאַפּ, וואָס די קליינע, אָבער נאַציאָנאַל גוט בעפעסטיגטע באַלקאַן-מדינות האָבען דערלאַנגט דער „גרויסער נאַציאָנאַליטעטען-מלוכה", וואָס איז ביז איצטער אויסוויינינג געווען די טערקיי, — דאָס וועט מוזען עפענען די אויגען אַלע יענע עלעמענטען, וואָס זיי איז טייער די צוקונפט פון דער טערקיי אַלס מלוכה, — ווען ניט אַלס דיפּלאָמאַטישע „גרויס-מאַכט", — (דאָ מיינען מיר ניט טערקען אַליין, ווי מיר וועלען דאָס זעהן ווייטער), אין פריהער פאַר אַלץ — יענע עכטע טערקישע פּאַטריאָטען, וואָס זיי וועלען זיך פלייסען פון איצט אָן צו פערגעסען זייערע קליינליכע פּניות און דיפּלאָמאַטישע „אַמביציעס" אין וועלען זיך בעאיילען אַרויסצוציהען פון דעם דאָזיגען אומשטאַנד, פון דער לאַגע, ווי זי איז — דעם גרעסט מעגליכסטען נוצען. די איצטיגע אָבשוואַכונג פון דער טערקיי וועט קאָנען ווערען דער אָנהויב צו איהר צוקונפטיגער בעפעסטיגונג און שטאַרקונג, אויב סוועלען זיך געפינען אין איהר מענשען מיט אויגען און קאָפּ, וואָס וועלען דאָס קאָנען אַלץ אָבשאַצען און מאַכען הערפון אַ ריכטיגען פערוועגנה.

III

אויב דער מיראַזש פון אַ גרויס-מאַכט, וואָס שפּיעלט נאָך אַ דיפּלאָמאַטישע ראָלע אין אייראָפּע, וועט אויך אַזאַ אופן ווילענדיג-ניט-ווילענדיג אין גיכען פערשווינדען; אויב די טערקיי וועט זיך מוזען צום סוף אָבגעבען אַ קלאָרען דין וחשבון און מודה זיין, אַז סאיז

אויס מיט איהר, ווי מיט אַנ'אימפּעריע אין אַז, פון דער אַנ־
דערער זייט אָבער, ווערט זי, מחמת דעם, ווי מיט איין קלאַפּ בע־
פרייט פון אַלע צרות, וואָס עס האָט ביז אַהער נאָר געבראַכט דער
דאָזיגער געבלאָזענער „אימפּעריאַליזם", — דעמאָלט וועט פאַר דער טערקיי,
אַלס אַזיאַטישער מלוכה, בלייבען נאָר איין איינציגער איסוועג:
צו פעסטאַרקען אין פערטיעפען די בעוועגונג, וואָס איז שוין זינט אַ
גערוימער צייט בעקאָנט אונטער דעם נאָמען פון „פאַנאיסלאַמיזם", און
וואָס ביז אַהער האָט זי בעגעגענט אַ גרויסע שטערונג און זיך ניט
געקאָנט נאָרמאַל ענטוויקלען איבער די אימפּעריאַליסטישע פּרע־
טענזיעס, וואָס די טערקען אַלס אַמלוכה־פאָלק האָבען בשום אופן
ניט געוואָלט זיך אָבזאָגען פון זיי. דען דער פאַנאיסלאַמיזם האָט זיך
אַוועקגעשטעלט אַנ'איפגאַבע, וואָס געהט להיפך צו די קליינליכע פנים
פון ראַסען־יחוס אין דעם עבר אָדער פון פּאָליטישער אייגענליעבע
אין דער געגענוואַרט, וואָס עס האָבען ביז איצט אַרויסגעוויזען די צוויי בע־
דייטענדסטע פעלקער פון דער איסלאַמישער וועלט — די אַראַבער און די
טערקען. די דאָזיגע קולטור־בעוועגונג אין דעם ברייטען זין פון וואָרט וויל
אַרומנעהמען אַלע פעלקער, וואָס אָנערקענען די מאַהמעדאַנישע רעליגיע — אָהן
שום אונטערשייד, און דער מצב פון קיין פאָלק טאָר ניט, לויט די פּרינציפּען
איהרע, אָבהענגען פון דעם אומשטאַנד, אַז עס געהערט צו די אַמאָ־
ליגע בעזיגער, וואָס האָבען געגרינדעט און ענטוויקעלט די טערקישע
מלוכה. דער פאַנאיסלאַמיזם אָנערקענט ניט קיין שום פּריווילעגיעס, —
סיי פון אַ היסטאָרישער, סיי פון אַ פאַקטישער נאַטור, — ער דערקלערט,
אַז אַלע מאַהמעדאַנער זענען ברידער, און ווי ברידער דאַר־
פען זיי זיך העלפען איינער דעם אַנדערן, האָבענדיג שטענדיג פאַר
די אויגען די געמיינזאַמע סכנה, וואָס העענגט איבער זיי אַלעמען צוגלייך
מצד די קריסטליכע פעלקער, און דאַן — די אַלגעמיינע ציעלען, וואָס
האָט פאַר זיי אַוועקגעשטעלט די מאַהמעדאַנישע רעליגיע. און אויב
מיר האָבען ניט קיין טעות, איז איצטער געקומען די צייט (און פיעל
סימנים רעדען דערפאַר), אַז אין דעם דאָזיגען זין פון דער פאַנאיסלאַ־
מיסטישער ברידערליכקייט וועט מוזען סוף־כל־סוף אומגעביטען ווערען די
ביז־אַהעריגע טערקישע און נאָך מעהר — די יונג־טערקישע גע־
דאַנקען־ריכטונג מיט איהר אויסווייניגסטען נאַציאָנאַלען צענטראַליזם, וואָס
האָט ניט דערלאָזען זיך נאָרמאַל ענטוויקלען דעם איינציגען קולטורעל־
פעראייניגענדען פאַקטאָר, וואָס האָט בכח צו בעקומען די גרעסטע פּאָ־
ליטישע בעדייטונג פון אַנ'אינעווייניגסטער פערשטאַרקונג און
בעפעסטיגונג פון דער טערקיי אַלס מזרח־לאַנד, אַלס אַ ריין אַזיאַ־

טישער מלוכה. היקא איצטער, מיינען מיר, איז דער דאָזיגער פאַנ־
איסלאַמיסטישער געדאַנק מסוגל צו האָבען פאַר זיך אַלע שאַנסען איס־
געפיהרט צו ווערען. דען פון איין זייט, וועלען די יונג־טערקען, אויב
זיי ווילען בלייבען ווייטער די אָנפיהרער פונים פּאָליטישען לעבען, מוזען
אַ ביסעל אָפּטרעטען פון זייער ביז־אַהעריגען שאָוויניסטישען נאַציאָנאַליזם,
וואָס האָט ניט געוואָלט אָנערקענען קיין אַנדערע פולבערעכטיגטע נאַ־
ציאָנאַלע פערזענליכקייט, חוץ די טערקען, ניט רעכענענדיג זיך דער־
מיט, אַז זיי זענען ווייט פון צו זיין אַ רוב אין דער מלוכה. און צווייי־
טענס — איז איצטער אויך וועניגער פאַר אַלץ פאַרהאַן פלאַץ פאַר
דער „ליבעראַלער" ריכטונג פון די דעצענטראַליסטען (זיי זענען בע־
קאַנט אין דער פּאָליטישער וועלט אינטער דעם נאָמען „אַחראַר"), ווייל
פאַר דער טערקיי מוז איצט אָנקומען אַ פעריאָד פון שטאַטליכען
שאַפען און בעפעסטיגען די יסודות פון דער מלוכה, און דאָס איז
בשום אופן ניט מעגליך ביי אַ דעצענטראַליסטישער פּאָליטיק, וואָס
איצטער קאָן זי נאָר פיהרען צו אַנאַרכיע און צו אַ פולקומענעם חורבן
פון דער מלוכה. פיהרען אַ ווייט־געהענדע פעדעראַליסטישע פּאָליטיק קאָן
זיך ערלויבען נאָר אַ שטאַרקע און גוט בעפעסטיגטע מלוכה, ווי, למשל,
ענגלאַנד, אָדער אפילו — עסטרייך, און ניט אַזאַ מלוכה־קערפּער, ווי
די איצטערדיגע טערקיי, וואָס מוז קודם כל טראַכטען, ווי זיך צו בע־
פעסטיגען און ווי צוניפצושליסען אַלץ ענגער און ענגער אַלע איהרע
„צענטער־שטרעבענדיגע" כחות, וואָס וואָלטען קאָנען זי אַריסראַטעווען
פון איהר היינטיגער צעפאַלעניש.

IV

בכדי די טערקיי אין אמת'ן צו שטאַרקען, וועלען מוזען זיך שטע־
לען כראש פון דער פּאָליטישער הנהגה ניט ליבעראַלע דעצענטראַליסטען,
נאָר היקא צענטראַליסטיש־געזונענע פּאָליטיקער, וואָס
וועלען אָנהויבען אַנאמת שעפערישע טעטיגקייט לטובת דעם פאָטער־
לאַנד. זיי וועלען, אמת, ניט טאָרען זיין ענגהאַרציג, זיי וועלען מוזען
צוציהען אויף זייער זייט אַלע נוצליכע כחות, פון וואַנען זיי
זאָלען ניט קומען. אָבער די אויפגאַבע צו בעשאַפען אַ שטאַרקע
און אַ לעבענספעהיגע טערקיי וועט מוזען ליגען אויף זייערע פלייצעס,
און זיי טאָרען זיך ניט פערלאָזען אויף גלאַט אַזוי אַ פעדעראַליסטישער
מיטאַרבייטערשאַפט פון די פערשיידענע און אָפט להיפכדיגע עלעמענ־
טען פון דער מלוכה. וועט דער טערקיי אין אמת'ן בעשערט זיין, נאָך

איפצוגעבען, אַלס אַ מלוכה-קערפּער, וועט דאָס געשעהן ניט פון איין טערקישען עלעמענט, ווי עס האָבען געחלומט ביז אַהער די יונג-טערקען, און איך ניט פון פיעל נאַציאָנאַל-פערשיידענע מיטאַרבייטער, ווי עס האָבען דאָס אַהיסגעשטעלט זיי צו להכעיס זייערע פּאָליטישע געגנער, די „אַחראַר", — נאָר חרוך אַ פעראייניגונג פון אַזעלכע עלעמענטען, וואָס אַ געשטאַרקטע טערקיי אין דער צוקונפט וועט פאַר זיי זיין איינער פון די גרעסטע לעבענספראַגען, און וואָס שטיין אין דער געגענוואַרט זענען אין זיי פאַרהאַן אַזעלכע מאָמענטען, וואָס קאָנען לייכט ווערען אַ יסוד צו אַ געגענזייטיגער פערשטענדיגונג, צו אַ פּלאַנמעסיגער קאָמבינאַציע פון זייערע כחות.

איך אַזאַ אופן וועט פאַר דער פּאָליטיק פון בעפעסטיגונג און שטאַרקונג מזען אַוועקגעשטעלט ווערען די אויפגאַבען צו זוכען אַ סוראָגאַט, אַ „בטקים" פאַר דעם אימפּעריאַליזם, וואָס איז אַראָב פון מאַרק און האָס פריהער האָט ער, לכל הפחות, לפנים אויסגעזעהן ווי אַ פעראייניגענדע אידעע פאַר די פיעל לענדער און מדינות פון דער טערקיי. איצטער וועט מען דאָס אַלץ מזען זוכען אַנדערשוואו, און מען וועט דאָס געפינען אין דעם פּאַנאיסלאַמישען געדאַנק, וואָס וועט אַלע פעראינטערעסירטע עלעמענטען געבען די איינציגע מעגליכקייט צו שאַפען אַנאינעווייניג שטאַרקע אַזיאַטישע טערקיי.

אויפן יסוד פון פּאַנאיסלאַמיזם וועט אָבער פריהער פאַר אַלץ קאָנען געפונען ווערען נאָך אַנאַנדער העכסט וויכטיגע מעגליכקייט פאַר דער טערקיי. דער פּאַנאיסלאַמיסטישער געדאַנק וועט מעהר פאַר אַלץ זיין מסוגל אָבצושוואַכען די רייבונג און אָפטמאָל די גרויסע שנאה, וואָס האָט ביז אַהער געהערשט צווישען די צוויי גרעסטע און בעדייטענדסטע מאַהמעדאַנישע פעלקער — די אַראַבער און די טערקען, — אַ שנאה, וואָס איז בעזונדערס אַהיסגערופען געוואָרען דורך דעם יחוס-בעוואוסטזיין פון די ערשטע, ווייל זיי בעטראַכטען זיך אַלס די, וואָס האָבען די ערשטע געגעבען די אידעע פון דעם איסלאַם און וואָס האָבען די ערשטע אַוועקגעלעגט דעם יסוד צו פערברייטונג און דער גרויסקייט. לויט זייער מיינונג, האָבען די טערקען זיי — די אַראַבער — פערשטעלט דורך די גרויסע נצחונות, וואָס זיי האָבען אָבגעהאַלטען זינט דעם 14-טען יאָהרהונדערט און דורך דעם געירשענט אויך דעם כאַליפען-טיטעל, וואָס על פי דין און על פי ישר געהערט ער דער אַראַבישער נאַציע. אָט די דאָזיגע געפיהלען פון שנאה און קנאה פון איין זייט, און די נויטווענדיגקייט פון דער אַנדערער — טערקישער זייט, צו האַלטען שטענדיג אין צוים די יהדיגע מיוחסים — די אַראַבער, — דאָס אַלץ וועט אפשר

קאָנען מיט דער צייט פערשווינדען, אַדאַנק דער פערשפּרייטונג פון די פאַנאיסלאַמיסטישע שטימונגען און אַנשויאונגען, וואָס הויבען זיך שוין איצטער זעהר שטאַרק צו בעוויזען אין די מזרח-לענדער. אָט דורך דעם וועט אפשר קאָנען געפונען ווערען סוף-כל-סוף אַ וועג צו מאַכען אפשר אַ פשרה צווישען די אינטערעסען פון ביידע פיינדליכע צדדים. דורך אַ ריכטיג געפירטע פּאָליטיק פון פאַנאיסלאַמיזם, וואָס וועט ערשטענס, געבען אַ בעפרידיגונג די בעליידיגטע געפיהלען פון די אַראַבער און וועט, פון דער אַנדער זייט, אָנווייזען אויף דער גרויסער בעשיצענדער בעדייטונג, וואָס אַ געשטאַרקטע טערקישע מלוכה וואָלט קאָנען האָבען פאַר דער גאַנצער איסלאַמישער וועלט, — דאָס אַלץ וועט מיט דער צייט קאָנען בעזייטיגען די סכנה, וואָס העגנט איבער דער טערקישער מלוכה מצד פון די כאַליפישע יחוס-פּרעטענזיעס פון די אַראַבער, און שאַפען אַ באָדען פאַר ביידע פעלקער צו ענטוויקלען און אַריינלעגען זייערע כחות פאַר דעם ניצען פון אַ שטאַרקער איסלאַמיש-אַזיאַטישער מלוכה. ערשט דעמאָלט, אַז די ביידע פעלקער וועלען זיך האָבען אויסגעגלייכט צווישען זיך, וועט אויך קומען די צייט פאַרן אַוועקשטעלען די ווייטערדיגע פראַגע, וואָס איז שוין דירעקט נוגע אונז, יודען, און אונזערע האָפענונגען אויפן גאַהענטען מזרח.

.V

אין געוויסע ציוניסטישע קרייזען שטעלט מען זיך געוועהנליך פאָר, די זאַך אַזוי, אַז נאָר אויפן יסוד פונים ווידעראַנאַנד, וואָס הערשט צווישען די טערקען און אַראַבער, וועט בעסער פאַר אַלץ קאָנען הערגעפיהרט ווערען דער „פּלאַן" פונים ציוניזם: די יודען וועלען ערשיינען אין ארץ-ישראל אַלס די גוטע פריינד און „פערבונדעטע" פון דער טערקישער רעגיערונג, און פאַר זייער קראַפט וועלען זיך מוזען סוף כל סוף בויגען די ווידערשפּעניגע, אָבער ווילדע אַראַבישע שפּטים מיט זייערע סעפּאַראַטיסטישע שטרעבונגען. ווי „קריגעריש" די דאָזיגע פאָרשטעלונג זאָל ניט זיין, איז זי אין דעם עצם איהרען ניט מעהר ווי אַנאיבערבלייבעלץ פון דער אַמאָליגער דיפּלאָמאַטישער פאַנטאַזיע, וואָס אין איהר בעגלייטונג איז דער פּאָליטישער ציוניזם געקומען אויף דער וועלט. ווען מען בעקלערט זיך גוט, איז דאָס ניט מעהר, ווי אַ פאַנטאַזיע. די יודישע צוקונפט קאָן ניט אויפגעבויט ווערען אויף די אָנגעצויגענע בעציהונגען צווישען דעם מלוכה-פאָלק (די טערקען) און די אמתע בעלי-בתים פון דעם לאַנד (די אַראַבער). יעדע דיפּלאָמאַטיע, וואָס וועט וועלען אויף דעם בעגרינדען די יודישע קאָלאָניזאַציע אין ארץ ישראל, וועט זיין אַ בלינדע דיפּ-

לאָמאַטיע אין וועט מיזען צום סוף פיהרען צו די ערגסטע רעזולטאַטען. אונז שטעלט זיך די זאַך פאָר גאַנץ אַנדערש, אין די יודישע ראָלע אין דער איפלעבונג פון דעם נאָהענטען מזרח וועט מוזען, לויט אונזער מיינונג, אויפגעשטעלט ווערען אויף גאַנץ אַנדערע יסודות. אַרמז דערצו האָט דער לעזער שוין געקאָנט געפינען אויף די פריהערדיגע זייטען. דאָ ווילען מיר אונזער געדאַנקען אָנצייכענען — אָבער ניט מעהר ווי אָנצייכענען; — עטוואָס מעהר אין פרטיות.

ניט לאַנג צוריק האָט מען געקאָנט לייענען אין די צייטונגען וועגען אַ מערקווירדיגער פערזאַמלונג, וואָס איז צוזאַמענגערופען געוואָרען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל אַהאַנק דער איניציאַטיוו פון בעוואוסטען טערקישען כלל־טוער און רעדאַקטאָר פון אַ פּאָליטישער צייטונג, הוסיין קיאַזים. דער הויפּט־ציעל פון דער דאָזיגער פערזאַמלונג איז געווען צו גרינדען אַ געזעלשאַפט, וואָס זאָל זיך שטעלען פאַר אַגיטאַציע — די סאָציאַלע און ווירטשאַפטליכע היבונג פון אַזיען אַזוי, אַז זי זאָל ניט דאַרפען אייביג מורא האָבען פאַר דעם אייראָפּעאישען איינפלוס און ניט מוזען שטענדיג אָנקומען צו דעם אייראָפּעאישען קאַפּיטאַל. דער לאָזונג, וואָס איז אַרויסגעגעבען געוואָרען פון דער דאָזיגער פערזאַמלונג, איז געווען: „אַזיע פאַר די אַזיאַטען!" בעטייליגט האָבען זיך אין איהר פערטרעטער פון פערשיידענע נאַציאָנאַליטעטען: טערקען, טאָטערן, טשערקעסען, מוסעלמאַנישע כינעזען, אַראַבער און אויך אַ געוויסע צאָהל יודען.

און אויב די אָנגעהפענע פערזאַמלונג איז אין דער אמת'ען אויך ניט אַזוי פאַרגעקומען, ווי עס ווערט בעשריבען, האָט זי אין יעדען פאַל געקאָנט אַזוי פאַרקומען: אויף אַזוי פיעל איז די זאַך לאָגיש־נויטווענדיג, אויף אַזוי פיעל לעגט זי זיך אויפן שכל.

יעדענפאַלס איז דאָס אַנעכט סימפּטאָמאַטישע ערשיינונג, אין דאָס, וואָס אין דער פערזאַמלונג האָבען גענומען אַנאָנטייל אַ געוויסע צאָהל יודען, ווי עס הכלט מיר, איז שוין באמת סימבאָליש: אין דער ווירטשאַפטליכער און דער פינאַנציעלער שטאַרקונג פון דער טערקיי וועלען די יודען מוזען שפּיעלען די גרעסטע ראָלע, און די דאָזיגע בעדייטונג פון די יודען וועט אָנערקענט ווערען פון אַלע עלעמענטען, וואָס שטרעבען צו דער אויפלעבונג פון דעם נאָהענטען מזרח, און ניט נור פון דעם מלוכה־פאָלק אַליין — בנגוד צו די פעלקער און שטאַמען פון דער פראָווינץ. די פאַנאיסלאַמיסטישע בעוועגונג וועט פר־

הער פאַר אַלץ שאַפען אַ באָדען פאַר אַ געמיינזאַמער פערשטענדיגונג פון די פעלקער, וואָס זענען, אַלס בעלי־בתים, פריהער פאַר אַלעמען פעראינטע־רעסירט אין דער אויפלעבונג פון זייער פאָטערלאַנד. און דאַן, ווען דער געמיינזאַמער יסוד וועט געשאַפען ווערען, וועלען די פּאָליטישע פיהרער פון דעם פאַנאיסלאַמישען בונד צוטרעטען צו דער פראַגע: ווי אַזוי צו געפינען אַזוינע מיטלען, וואָס זאָלען קאָנען איף אַ לאַנגער צייט פערזי־כערן די צוקונפט פון דער געאייניגטער טערקיי, וואָס פון אינעווייניג ווערט זי שוין מעהר ניט צעריסען פון צווישען־פעלקערליכע רייבונגען, אָבער וואָס איהר פעהלט נאָך דער קיט, וואָס זאָל זי קאָנען בעפעסטיגען נאָך אויס־ווייניג אין געבען איהר די מעגליכקייט זיך נאָכאַמאָל צו ענטוויקלען, ווי עס ענטוויקעלט זיך יעדער מאָדערנער מלוכה־קערפּער, וואָס לעבט פון זיינע אינעווייניגסטע כחות און דאַרף ניט אָנקומען צו אַנאויסוויינינגסטער עקאָ־נאָמישער אין פינאַנציעלער הילף. דאָס איז, ווי עס איז אַלעמען בעקאַנט, ביז איצט געווען דער בעהייערליכער מצב פון דער טערקיי, אין דערזעלביגער פאַל פאַסט אויף צו כמעט צו אַלע אַזיאַטישע, אין דעם אויף אַפריקאַנישע, מלוכות: פערסיען, כינא, מאַראָקאָ און אַזוי ווייטער.

ביי אַפילע לעזער וועט אַזדאי אויפקומען דער ספק, צי עס קאָן געמאָלט זיין, אַז פאַר יודען זאָל אַרייסקומען אַ טובה פון אַ בעזוגונג, וואָס איהר הויפּט־ציעל איז אַ רעליגיעזע פעראייניגונג פון אַלע מאַהמעדאַ־נישע עלעמענטען פון אַזיען אין קודם כל — פון די אַזיאַטישע פּראָ־ווינצען פון דער טערקיי. ביי דער אויפלעבונג פון דעם פאַנאיסלאַמישען גע־דאַנק וועלען דאָך די יודען האָבען שטענדיג צו רעכענען זיך מיטן רע־ליגיעזען פאַנאַטיזם, וואָס מיט איהם וועט אָהן אַ שום ספק זיין הרבגעדרונ־גען אַזאַ מין פערבאַנד, וואָס וועט זיין אויפגעבויט אויפן פּרינציפּ פון רעליגיעזער אַחדות און בשותפישע אינטערעסען פון די מאַהמעדאַנער.

גאָר די דאָזיגע מורא אין חשש קאָנען נאָר אַרויסזאַקסען פון אַ לגמרי־דיגען ניט־בעקאַנט־זיין מיט דער מאַהמעדאַנישער וועלט אין פון דער אַנאַלאָגיע, וואָס אַנאיראָפּעאישער יוד קאָן זיך בילדען ליבט דער, ליידער, צו גוטער בעקאַנטשאַפט מיט די פעלקער פון דעם קריסטליכען קולטור־קרייז — אַלץ איינס: צי זיי זענען קריסטליך־רעליגיעז, אָדער ניט.

ביי די מאַהמעדאַנישע פעלקער האָט דער רעליגיעזער פאַנאַטיזם, אין בפרט בנוגע צו אונז, יודען, — קיין מאָל ניט געשפּיעלט אַזאַ ראָלע, אַז עס זאָל ניט לאָזען עטעמען אין דער איסלאַמישער סביבה פעלקער פון אַנאַנדער רעליגיעזער איבערצייגונג. איך וויל דאָ ניט אַריינגעהן אין די אַלגעמיין בעקאַנטע עפּיזאָדען פון דער מאַהמעדאַנישער געשיכטע, וואָס דעמאָלט האָבען די יודען געקאָנט ענטוויקלען זייערע בעסטע שעפערישע

פחות און האָבען זיך יעדענפאַלס אויסגעצייכענט אַלס אַ גרויסע געזעל־שאַפטליכע, ווירטשאַפטליכע און אַלגעמיין־קולטורעלע קראַפט. איך וויל דאָ נאָר אָנווייזען אויף דעם פונקט, אַז פאַר דער סכנה פון פאַנאַטיזם איז בעזונדערס ניטאָ וואָס מורא צו האָבען אין אונזער פאַל, וואו מיר וועלען קאָנען ערשיינען אַלס העלפער פון די פאַנאיסלאַמיש־פער־איינינטע פעלקער, וואָס וועלען אין דער צוקונפט ניט אין אַ קלענערער מדרגה דאַרפען אָנקומען צו אונז, ווי מיר וועלען זיך נויטיגען אין זיי.

איב דעם נאָהענטען מזרח וועט אין אמת'ען בעשערט זיין זיך אויפצוכאַפּען פון זיין לאַנגען שלאָף, וועט דאָס ניט זיין אין דער פאָרם פון אַנאיסבחוך פון רעליגיעזען פאַנאַטיזם, נאָר מיט אַ ציעל־בעוואוס־טער און גוט בעקלערטער שטרעבונג — איין מאָל פאַר אַלע מאָל אָבצו־גרעניצען זיך פון דעם איראָפּעאישען מאַכט־איינפלוס און פון דער גרוי־כער סכנה, וואָס הענגט איבער די לעבענס־אינטערעסען פון די מאַהמעדאַ־נישע פעלקער, וואָס לעבען דאָרטען. און דאָ וועלען די יודען ערשיינען אַלס דער איינציגער עלעמענט, וואָס קאָן פּאַסען צו דער דאָזיגער ראָלע פון קומען אויף דעם אָרט פון דער איראָפּעאישער „קולטור־טרע־געריי". דאָס יודישע פאָלק שטעלט זיך פאָר, פון איין זייט, אַלס אַ גרופּע מענשען, וואָס קאָן און האָט דעם גרעסטען אינטערעס צו פער־נעהמען זיך מיט אַזאַ ווירטשאַפטליך־קולטורעלער אַרבייט, און פון דער דער אַנדערער זייט — איז דאָס ניט אַזאַ מאַכט, וואָס די פאַנאיסלאַמישע פאַטריאָטען זאָלען דאַרפען מורא האָבען פאַר זיי. דוקא אין זייערע־ליגיעזער בעזונדערהייט און אין דעם פאַקט, אַז זיי זע־נען ניט קיין קריכטען, וואָס הינטער זיי וואָלט קאָנען שטעהן אַנאמת'ע איראָפּעאישע אינטערעסען־פּאָליטיק,— דוקא דערין געפינען זיך די גרעסטע שאַנסען אין זין פון זייער טויגלי־קייט און נוצליקייט פאַר די אינ־טערעסען פון דעם מאַהמעדאַנישען מזרח.

די יודען, אַלס אַ קאַפּיטאַל־ און אַרבייטס־קראַפט, זענען געשיכט־ליך גענומען, דער פאַסענדסטער עלעמענט פאַר דער אויפגאַבע פון דער מאַהמעדאַנישער סאָציאַל־ווירטשאַפטליכער אויפלעבונג, און זיי זענען ווי פאָרבעשטימט הרוך דעם גאַנג פון דער געשיכטע פאַר דעם דאָזי־גען קולטורעלען פּראָצעס, וואָס איז אָנגעצייכענט פאַר דער צוקונפט פון דעם נאָהענטען מזרח. ווי עס זאָלען נאָך איצטער ניט זיין גרויס די פאָר־אַרטיילען, וואָס בלענדען די אויגען פון די פעראינטערעסירטע ספערען, וועלען צום דאָזיגען איינזעהן סוף כל סוף מוזען קומען אַלע יענע, וואָס פאַר זיי איז דער ווייטערדיגער קיום פון אַ געשטאַרקטער מאַהמעדאַנישער

מאַכט (וואָס וועט נאָך אַ לאַנגע צייט — אונטער דעם נאָמען „טערקיי" מו־זען שטעהן אויף דער הייפט־וואַך פון די אַלגעמיינע מאַהמעדאַנישע אינ־טערעסען) — די וויכטיגסטע לעבענס־פראַגע. אין דעם אַלץ וועלען זיך מו־זען פריהער אָדער שפּעטער אָבגעבען אַ קלאָרען חשבון אַלע קול־טורעל־אייפשטרעבענדע עלעמענטען פון דער מאַהמעדאַנישער וועלט; סיי די, וואָס האָבען זיך ביז איצטער פערהאַלטען נייטראַל צו דער פערגרעסערונג פון דעם יודישען איינפלוס, סיי די, וואָס זענען, פערקעהרט, געווען צו אונז פיינדליך געשטימט; און ניט די לעצטע וועלען דערביי זיין אויך אונ־זערע גרעסטע געגנער — אייניגע פּאָליטישע רעדיל־פיהרער פון די אַראַ־בער אין ארץ־ישראל...

———

אַזוי וועלען, בעשיינפערליך, מוזען אָנהויבען צו דענקען און צו־לעצט טון אַלע „אַזיען־שטרעבענדע" כחות פון דעם נאָהענטען מזרח, וואָס דער פאַנאיסלאַמיזם וועט זיין זייער רעליגיעזער אויסדהיק, דער גייכטיגער אָנפיהרער פון דער דאָזיגער פּאָליטיק. דער פאַנאיסלאַמיזם וועט אַוועקלעגען דעם יסוד און דעם אָנהויב צו אַ קולטורעל־פעראייניגענדער פּראָגרעסיווער טעטיגקייט פאַר דעם אַנטשלאָפענעם מזרח; אָבער דאָס אַלץ וועט זיין נאָר אונטער דער אַלגעמיינער הנהגה און אָנ־פיהרונג פון דעם איסלאַם: דער אינהאַלט וועט זיך בשום אופן ניט דעקען מיט איהם. אויב עס וואָלט אַזוי קאָנען זיין, וואָלטען די מאַהמע־דאַנישע פעלקער ניט געוואַרט איף איצטער. זיי וואָלטען שוין לאַנג געדאַרפט אָנהויבען דאָס, פאַר וואָס זיי וועלען זיך נעהמען אונטער דעם איינדהיק פון די גרויסע קלעפּ, וואָס זיי האָבען אין דער לעצטער צייט געקראָגען. און אַזוי ווי זיי האָבען דאָס ביז איצט ניט פערמאָגט, וועלען זיי מוזען אָנקומען צו אַנדערע — פיעל בעוועגליכערע און קולטורעל הע־כערע שטעהענדע רעליגיעזע גרופּעס: מיר מיינען פריהער פאַר אַלץ די יודען (עס זענען ניט אויסגעשלאָסען אויך אַנדערע, וואָס זענען ניט גאַנץ נוטה צו איראָפּע, ווי, צ. ב., — די אַרמעניער), וואָס וועלען ניט דאַר־פען אַריינגעהן אין דעם פאַנאיסלאַמישען פערבאַנד, אָבער וואָס וועלען זיך קאָנען אויף אַנאַנדער אופן אַוועקשטעלען מיט איהם אויף אַ קאָלעגיאַלען פוס, אויף דעם יסוד פון אַ געמיינזאַמער קולטורעלער מיט־אַרבייטערשאַפט.

VII

אָבער אַלס אַזאַ עלעמענט, וואָס וועט, ערשטענס, מעהר פאַר אַלץ פּאַסען פאַר דער ציעל־בעוואוסטער קולטור־פּאָליטיק פון דער פאַנאיסלאַ־

מיסטישער געדאַנקען־רילטונג אין וואָס, צווייטענס, וועט ער האָבען דעם גרעסטען אייגענעם אינטערעס — צו פערנעהמען זיך מיט אַזאַ היסטאָ־רישער אַרבייט אין די מזרח־לענדער, — וועלען די יודען אַריינטרע־טען אין דער דאָזיגער קאָמבינאַציע — ניט אַלס איינצעלנע פערזאָנען, אַלס יחידים, וואָס וועלען זוכען יעדערער פאַר זיך בעזונדער זיין גליק — אָהן אַנ׳אַלגעמיינעם ציעל־בעוואוסטען פּלאַן, נאָר אַלס אַ בעוואוסטזיניגע גרופּע פון מענשען, וואָס וועלען שטרעבען צו פערבינדען זייער דירעקטען עקאָנאָמישען און פינאַנציעלען נוצען מיט אַנ׳אַלגעמיינער, אויף אַ לאַנגער היסטאָרישער צייט בערעכענטער, נאַציאָנאַל־פּאָ־ליטישער טעטיגקייט.

דען די צייטען האָבען זיך שטאַרק געבויטען.

ווען די יודען, וואָס זענען געווען פערטריבען פון דייטשלאַנד, זענען, למשל, אַריין קיין פּוילען, אין שפּעטער — ווען די גולי־ספרד האָבען זיך בעזעצט אין די לענדער פון דער טערקיי, זענען זיי אַריין, אמת, אַלס איינצעלנע יחידים אָדער יעדענפאַלס — אַלס פעראיינצעלטע גרופּע פון מענשען, אָהן אַ פּלאַן און אָהן אַ פּאָליטישער פּראָגראַם. אָבער דער כח פון דער דעמאָלטיגער יודישקייט איז געווען אַזוי גרויס, אַז פון די צופעליגע איינהייטען האָבען זיך אין אַ קורצער צייט געבילדעט שטאַרק אָרגאַניזירטע קבוצים מיט אַנאַלגעמיינעם קאָלעקטיווען רצון און מיט אַ געמיינזאַמען ציעל פאַר די אייגען: אַזוינע זענען אין זייער תוך געווען דער כמעט נאַציאָנאַל־אַוטאָנאָמער קהל אין פּוילען און די פעסט בענרינדעטע ספרדישע קהלות אין דער טערקיי.

איצטער אָבער איז דער אָרגאַניזירענדער כח פון דער יודישקייט ווערד אָבגעשוואַכט; די צייט האָט אין איהר אָנגעמאַכט די גרעסטע חורבנות, און נור אַ ציעל־בעוואוסטע און נאַציאָנאַל־פּאָליטיש פעסט אָרגאַניזירטע שטרעבונג וואָלט אין דער היינטיגער צייט פאַר אונז קאָנען פערבייטען דאָס, וואָס איז פערלוירען געגאַנגען פון דער אינעווייניגסטער אָרגאַניזירענדער קראַפט פון דער יודישקייט.

די געשעהענישען אין גרויסע איבערקעהרענישען אין דעם יודי־שען לעבען פון דעם לעצטען דור האָבען איינגעלעהרנט דאָס יודישע פאָלק צו שטרעבען צו נאַציאָנאַלער פעראייניגונג און אָרגאַניזירונג פון זיינע צעשפּרייטע כחות. אין ווען עס וועט קומען די צייט, די שעת הכושר, וועט עס גאַנץ געוויס קאָנען איינטרעטען זיי — צום וואויל פון זיין נאַציאָנאַל־פּאָליטישער צוקונפט.

———

דאָס איז אַלץ נביאותז — וועט זאָגען דער לעזער. זאָל זיין אַזוי. אָבער יעדער בליק, יעדער ווענדען זיך פון דער געגענוואַרט צו דער צוקונפט, איז אין געוויסען פרט אַמין נביאות.

און צא וראה — ווי גהיים איז דער כח פון נביאות, וואָס זי ווערט אָפטמאָלס מקיים אפילו קעגען דער אייגענער ערוואַרטונג. גלייך נאָכ'ן ערשטען באַזעלער קאָנגרעס, אַז הערצל האָט זיך מיאש געווען אינם רצון פון דער טערקישער רעגירונג צו געהן אַנטקעגען איהם אין זיינע דיפלאָמאַטישע פלענער, האָבען זיך ביי איהם, אין אַרגע פון ביטער־קייט, אַדיסגעריסען פאָלגענדע דראָהענדע ווערטער: „ווי וועט זיין, ווען, ניט קוקענדיג איך דאָס אַלץ, ווען נאָך דער אויפקלערונג פון דער עפענט־ליכער מיינונג און נאָך דער צוציהונג פון די גרויסע מלוכות צו אונזערע פלענער, — וועט דאָך ניט זיין קיין מעגליכקייט צו קומען צו אַנאָבמאַך מיט דער רעגירונג פון דעם סולטאַן? — פרעגט הערצל אין זיין בראָשורע: „דער באַזעלער קאָנגרעס" — דעמאָלט וועלען מיר מוזען אָב־וואַרטען דעם קריזיס, וואָס גרייט זיך צו פאַמעליך אין דעם נאָהענטען מזרח. אַ פאָלק איז בכח צו וואַרטען. עס לעבט לענגער, איידער מענשען און רעגירונגען. און לויט דעם איצטיגען מצב פון די אומשטאַנדען אין די מזרח־לענדער — קאָן מען שוין איצ־טער בערעכענען די קומענדיגע שעה פון צעפאַלען וועהען מיט'ן זייגער אין דער האַנד"... *

דאָס איז אויך געווען ניט מעהר, ווי „נביאות", וואָס דערצו נאָך האָט הערצל זי געמוזט גלייך צוריקגעהמען, גלייך כובש זיין, ניט ווייל עס איז אין איהר געלעגען אַנ'אינעווייניגסטע אונריכטיגקייט, נאָר דערפאַר, ווייל אין קורצען נאָך דעם האָט דער ציוניזם אָנגעהויבען שטאַרק צו קאָקעטירען מיט דער טערקיי, און פון דעם בעריהמטען „עפענטליך־רעכטליך" האָט ער געטאָן אַ פּאָר שריט ווייטער — צו דעם גאָר לאָיאַלען „טשאַרטעריזם".

אָבער די געשיכטע האָט זיך געטאָן דאָס איהריגע. דער טשאַרטער האָט זיך, ווי בעקאַנט, ניט איינגעגעבען. דער צווייטער פעריאָד פון קאָקעטירען — יעצט שוין ניט מיט עבד־אל־חאמידען, נאָר מיט די יונג־טערקען, וואָס מען האָט זיך געזאָלט אַדיסוויזען אין זייערע אויגען אַלס זשאַנדאַרמען פון די ארץ־ישראל־דיגע אַראַבער, — האָט אויך צו קיין איין זאַך ניט געבראַכט. אָבער גלייך דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען

* Herzl's Zionistische Schriften I, 258. דער לעזער קען דאָס געפינען אויך ציטירט ביי אחד העם „על פרשת דרכים" כרך שלישי, 59.

אַ געשעהעניש, וואָס פֿיהרט אונז צוריק — צו דער אויפֿען געבראַכטער הערצל־ישער נביאות: דער צעפֿאַלען ווערען פֿון דער טערקיי.

איצטער, נאָך דער אינטערנאַציאָנאַל־דיפּלאָמאַטישער מפּלה פֿון טערקיי, האַלט עס דערביי, אַז עס זאָלען זיך פֿאַר אונז, יידען, עפֿענען פֿאָלגענדע פּערספּעקטיוועס:

די פֿעלקער־רעלטליכע אָבשוואַכונג פֿון דער טערקיי שטעלט אַוועק פֿאַר אַלע אַזיאַטען פֿונים נאָהענטען מזרח די פֿראַגע אין ווייזט זיי מיט גיטווענדיגקייט אָן דעם וועג — צו אַ פּאָליטיש־קאָנצענטרירענדער בעוועגונג איפֿן יסוד פֿון דעם פּאַנאיסלאַמיזם. די אַראַבער וועלען מוזען אָנטייל נעהמען אין דער דאָזיגער שטרעבונג צו בעפֿעסטיגען די טערקיי אַלס שטאַרקע מוסלמאַנישע מאַכט, וואָס זאָל קאָנען שטעהן איף דער משמר פֿון די אַלגעמיינע מאַהמעדאַנישע אינטערעסען אין וואָס אָהן איהר וועלען זיי פֿיף־כל־פֿיף אַליין אונטערגעהן, ווייל זיי וועלען זיך בשום איפֿן ניט קענען ספּראַוועון מיט די גרויסע אייראָפּעאישע מלוכות אין זייערע נאָך גרעסערע אַפּעטיטען איף די לענדער פֿון אַזיען.. איינע פֿון די פּועל־יוצאים פֿון דער דאָזיגער מאַהמעדאַניש־פּאָליטישער אויפֿלעבונג וועט פֿאַר אונז, יידען, זיין — אַ ווידער־בעניאונג פֿון דער שטרעבונג צו דערשלאָגען זיך פֿון די פּעראיינינגטע בעלי־בתים פֿון די דאָזיגע לענדער ווייט־געהענדע קאָנצעסיעס פֿאַרן יידישען פֿאָלק, וואָס אַלע עלעמענטען פֿון דעם מזרח וועלען אָנערקענען זיין וויכטיגע ראָלע אין זיין קומענדיגע בעדייטונג אין דער ווידעראויפֿלעבונג פֿון דער טערקיי, אַלס אַזיאַטישער מלוכה. הערצל'ס חלום וועגען אַ „טשאַרטער" וועט קאָנען איף אַזאַ אופֿן ערפֿילט ווערען — אָבער אונטער גאַנץ אַנדערע אומשטאַנדען, ווי מען האָט זיך דעמאָלט דאָס פֿאָרגעשטעלט.

ווי יעדע נביאות — האָט דער הערצל'ישער פּלאַן געקאָנט אָנציי־כענען נאָר די אַלגעמיינסטע ריכט־ליניעס; דערנאָך האָט געמוזט קומען די קאָנקרעטע ווירקליכקייט און מאַכען דערצו איהרע תקונים — איהרע אייגענע קאָרעקטיוועס: אַזוי קומט אָפֿט אַרויס פֿון דעם הוילען נביאות־זאָגען — אַ געזונטע, געשיכטליך בעגרינדעטע פּשרה.

אַיָלוֹנִי.

צו דער חדר־פראגע.

ווען עפּיס אַ קליינינקייט מאַכט אָן אַ רעש אינ׳ם געזעלשאַפטליכען לעבען, קאָן מען זאָגען אויף געוויס, אַז די קליינינקייט איז געווען נאָר דער לעצטער טראָפּען, וואָס מאַכט פול דעם כוס, אָבער ניט די עצם־סיבה פונ׳ם טומעל. אַנטקעגען וואָס זאָג איך עס? אַנטקעגען דעם היציגען ויכוח וועגען חדר, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען נאָך דער בעראַטונג פון דער חברה „מפיצי השכלה". אויף דער בעראַטונג איז געשטאַנען די פראַגע, צי זאָל די חברה אַריינגעהמען אין איהר פּראָגראַם דעם חדר אָדער ניין. דאָס, וואָס אַזאַ פראַגע איז געשטעלט געוואָרען איפ׳ן סדר היום, איז געווים אַ סימן, אַז צווישען אונזערע איצטיגע בילדונגס־פערשפּרייטער בלאָזט אַ נייער ווינטעל, אָבער די פּראַקטישע זייט פון דער זאַך איז ניט אויף אַזוי פיעל וויכטיג, אַז עס זאָל האָבען געקאָנט אַהיסרהפען אַ לאַנגע און הייסע דיסקוסיע אין דער יודישער פּובליציסטיק. דער חדר איז ניט בטל געוואָרען מחמת דעם, וואָס די מפיצי השכלה האָבען ניט געזאָרגט פאַר איהם, און ניט מיט זייער הילף וועט ער איפגעריכט ווערען. די מפיצי השכלה פערנעהמען בכלל ניט אַזאַ גרויסען אָרט אין אונזער גייסטיגען לעבען, אַז אַנ׳אומבייט אין זייער פּראָגראַם זאָל מאַכען אַ רוישם אַ שטאַרקען. עס איז קלאָר דעריבער, אַז די בעראַטונג פון דער בילדונגס־חברה איז געווען אַ גאַ׳אַ׳ו׳יס׳ר׳יי׳ד, אָבער ניט די אמת׳ע סיבה פונ׳ם הייסען ויכוח פאַר און קעגען חדר אין דער יודישער געזעלשאַפט און פרעסע.

די אמת׳ע סיבה פונ׳ם שטרייט ליגט טיעפער אַסך, און דערפאַר האָט ער איך אויף דער אכיפה אין פעטערבורג, וואו עס האָט זיך געזאָלט בעצם רעדען נאָר וועגען אַ פּראַקטישען פונקט פון דער אַרבייטס־פּראָגראַם געטראָגען אַזאַ ערנסטען, פּרינציפּיעלען און פייערליכען לאַראַקטער. אַלע האָבען געפיהלט, אַז דאָס איז ניט קיין שטרייט פאַר אָדער קעגען אַ געוויסען איינציגען פונקט, נאָר צווישען צוויי גאַנץ בעזונדערע פּראָגראַמעס, צווישען צוויי שיטות, צוויי וועלטען. פערדעקען עס הייסט פערדעקען דעם ווערט און דעם עצם מהות פון דער פראַגע. שלום איז געווים אַ גוטע זאַך, אָבער נאָר דאַן, ווען ער איז פאַרהאַן אין דער אמת׳ן;

פאַלשע נביאים הופען זיך די, וואָס זאָגען: „שלום, שלום", ווען קיין שלום איז ניטאָ.

און נאָך איינס: וואָלט דער קריג צווישען די „חדריסטען" און „אַנטיחדריסטען" מאַקע געווען נאָר אַ מיספערשטעהעניש אָדער נאָר אַ קריג פון פעדאַגאָגען צווישען זיך, וואָלטען מיר, געוועהנליכע פּיבליציסטען, ניט קיין מומחהים אין הלכות פעדאַגאָגיק, גאָרניט געדאַרפט זיך אַריינמישען אין דער פראַגע וועגען חדר. אויב מיר פּרובען יע זאָגען אַ דעה, איז עס נאָר, ווייל די חדר־פראַגע איז אין דעם גלגול, וואָס זי געפינט זיך אין איהם איצט, ניט בלויז אַ פראַגע פון דער יודישער פעדאַגאָגיק, נאָר אַ טייל פון אַ פראָבלעם, וואָס איז ברייטער און טיעפער אַ סך. אַ טייל פון דער אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער פראָבלעם פונים יודישען כלל. ווער עס האָט אַנ׳ענטפער איף דער דאָזיגער פראָבלעם, האָט איף אַנ׳ענטפער איף דער פראַגע וועגען דער יודישער ערציהונג און דער יודישער שול. איין ענטפער איז אַ טייל און אַ פועל־יוצא פון דעם אַנדערן. מען מוז אָנהייבען פון איינעם, כדי צו קומען צום צווייטען.

און אַז מיר נעהמען זיך אַריינטראַכטען אין דעם שורש פון די דריי טיפען שולען, וואָס מיר פערמאָגען איצונד (דעם חדר, דעם חדר מתוקן און דער קאַזיאָנער יודישער שול), זעהען מיר טאַקע, אַז זיי שטאַמען אַלע ניט אַזוי פון דריי בעזונדערע פעדאַגאָגישע סיסטעמעס, ווי פון דריי שיטות אינים יודישען לעבען בכלל; יעדע שיטה מיט איהר שול, יעדע פון די ערציהונגס־אַנשטאַלטען, וואָס מיר האָבען דערמאָנט, איז אַ ירושה פון אַ געוויסער ריכטונג, פון אַ געוויסער תקופה אין דער געשיכטע פון אינזער גייסטיגען לעבען. יעדע נייע שטרעמונג אינים לעבען פון פאָלק מוז מיט זיך ברענגען אַ נייעם אידעאַל פון ערציהונג, אַ נייע שול־פּראָגראַם, און וואָס שטאַרקער אַ שטרעמונג איז, אַלץ מעהר גיט זיך איהר איין אויסצופיהרען איהר פּראָגראַם און אַלץ טיפערע שפּורען לאָזט איבער די ערציהונגס־אינסטיטוציע, וואָס לויט איהר אויפטו און מיט איהר הילף איז זי בעשאַפען געוואָרען.

נעהמען מיר דעם ערשטען, עלטסטען און פערשפּרייטסטען פון די דערמאָנטע שול־טיפען — דעם חדר. אַמאָל, ווען ער האָט ניט געהאַט קיין קאָנקורענץ, און קיינער האָט ניט געטראַכט איהם צו רעפאָרמירען, איז ער געווען געווים דער שפּיגעל און די אָבשפּיגעלונג פונים יודישען פאָלקסבעוואוסטזיין, פון אַלע אינזערע מדות, מנהגים און אידעאַלען. אי די מעלות, אי די חסרונות פון חדר האָבען געשטאַמט ניט פון איהם אַליין, נאָר פונים כאַראַקטער פונים דעמאָלטיגען לעבען. לויבען איהם

אָדער זידלען האָט געהייסען לויבען אָדער זידלען דעם גאַנצען סדר־עולם פון יענער צײַט. עס איז שוין אַ סך גערעדט געוואָרען וועגען דעם נאַטירליכען און אינטימען בונד, וואָס איז געווען צווישען די חדר־יאָהרען און דעם גאַנצען ווייטערדיגען לעבען דעם יידענס. נאָכ'ן חדר איז געקומען די ישיבה, די קלייז, אָדער מען האָט געלערנט „פאַר זיך". און דער עצם לעבען — איז ער ניט געווען דען אַ המשך פון חדר? פון מאַטע־מאַמע אין דער היים, פון מגיד אין שול, פון דער אַם אין שלאָף־צימער, פון חברים ביים שפּיעל אויפ'ן גאַס, — אומעטום האָבען מיר געהערט דאָס אייגענע, וואָס ביים רבי'ן אין חדר. שפּעטער, אַז מיר זענען אויס־געוואַקסען און אָנגעקומען צום שוועדער אויף קעסט, האָבען מיר, אָנשטאָט חומש מיט רש"י, מעכ'יר געווען די סדרה יעדע וואָך שנים מקרא ואחד תרגום, און דעם בלאַט גמרא, וואָס מיר האָבען געלערנט אין חדר, אין דער ישיבה, האָבען מיר פערביטען, אויב גאָט האָט אונז ניט געבענשט מיט אַ־ווייב אַנ'אשת־חיל, און מיר זענען געווען טחוד אין פרנסה, אויף אַ פרקל משניות נאָכ'ן דאַזונען, אויף אַ שטיקעל עין־יעקב בין למנחה למעריב: אַ גאַנץ לעבען האָבען מיר געחזרט, וואָס מיר האָבען געלערנט אין חדר! די, וואָס האָבען ניט געחזרט, די, וואָס זענען פריה אַוועק צום וואַרשטאַט, צו דער מלאכה, זענען געבליבען עם־הארצים. פון חדר זענען קיין לומדים ניט אַרויס ווי אַזוי מען איז געוואָרען אַ למדן האָט אונז דערצעהלט ביאַליק אין זיין „מתמיד", און עס איז אַ שאָד, וואָס קיינער האָט עס איהם ניט פאָרגעלייענט אויף דער בעראַטונג אין פעטערבורג: „...דמות אָדם, התימה לצלל של מת"... „רעבון, לא־שנה, מק־בשר, רזון־פנים, „ווי אַ שאָטען, אָהן לעבען, זעקס יאָהר נאָכאַנאַנד"). יע, פון הדר איז מען קיין למדן ניט אַ־ויס (אַפילו אַ שענעם ברעוועל אָנשרייבען האָט מען זיך דאָרט ניט אויסגעלערנט), אָבער פון חדר איז מען אַרויס אַ יוד. ד. ה. אין חדר האָט מען אַיינגעהיגען אין זיך די לופט, וואָס אין איהר האָט מען זיך „געווייקט" דערנאָך אַ גאַנץ לעבען; דער חדר איז געווען אַ הקדמה צום לעבען.

אָבער ווי נאָר מען האָט זיך פערבענקט נאָך אַ נייעם לעבען, ווי נאָר מען האָט אָנגעהייבען לעכצען נאָך אַ ביסעלע לופט פון דרזי־סען, נאָך אַ ביסעלע אייראָפע, האָט דער חדר גלייך אָנגעוואָהרען זיין חן און האָט אויפגעהערט צופרידען צו שטעלען. די נייע פאָרשטעלונג וועגען דער וועלט און וועגען דעם, ווי אַזוי מ'דאַרף לעבען אויף דער וועלט, האָט פריהער ווי אַלץ אויסגעדריקט זיך אין דער שטרעבונג צו אַ נייעם חדר, צו אַ נייער ערציהונג. אויב די מעכטיגע חסידישע בע־

וועגונג האָט ניט געשאַפֿן אין ניט איבערגעלאָזן קיין אייגענעם חסידישען חדר, איז עס נאָר, ווײַל יענער מינימום לימודים, יענע ראשי־פּרקים פֿון ייִדישקייט, וואָס מען האָט געלערנט אין חדר, איז פֿאַר די חסידים געווען פּינקט אַזוי זויכטיג, ווי פֿאַר די עולמ׳שע. אין דער ווייטערדיגער תקופֿה אָבער, וואָס נאָכ׳ן חדר, איז צווישען דעם לערנען און צייט־פֿערבראַכען פֿון דעם חסידישען יונגען־מאַן און דעם מתנגד׳ישען געווען טאַקע אַ גרויסער חילוק. והראיה, אַפֿילו איצט, ווען דער אָבגרונד צווישען ביידע צדדים איז שוין אינגאַנצען כמעט פֿערשאָטען געוואָרען, אַפֿילו איצט איז דער סדר־הלמוד אין דער ישיבֿה, וואָס דער ליובאַוויטשער רבי האָט מיסד געווען, ניט דער, וואָס אין אַנדערע ישיבֿות. אַ נייעס טיפּ ישיבֿה האָט געשאַפֿען אַפֿילו אַזאַ בערך וועניג־בעדײַטענדע רעליגיעזע שיטה, ווי די, וואָס ר׳ ישראל סאַלאַנטער האָט אויפֿגעטאָן, די שיטה פֿון די אַזוי אָנגעהפּענע מוסר׳ניקעס.

אָבער דאָס זענען געווען נאָר פֿערשיידענע ליניעס אויף איין און דעם זעל־ביגען שטח — אויף דעם ברייטען שטח פֿון דער אַלטער, בירושה אי־בערגענומענער טראַדיציאָנעלער ייִדישער קולטור. די אַלע בנינים האָ־בען געהאַט איין פֿונדאַמענט — די רעליגיעזע, און דערפֿאַר אויף איין שותפֿות׳דיגען זינקעלשטיין — דעם חדר. עס איז פֿאַרהאַן דעריבער אַ מתנגד׳ישער רב און אַ חסידישער, אַנ׳עולמ׳שע שול און אַ חסידישע שטיבעל, פֿאַרהאַן אַ פּשוט׳ע ישיבֿה און אַ ישיבֿה פֿון מוסר׳ניקעס, עס איז אָבער ניטאָ קיין בעזונדערער חסידישער אָדער אַ בעזונדערער מתנגד׳י־שער חדר, און אַפּשיטא שוין, אַז ס׳איז ניטאָ קיין חדר פֿון מוסר׳ניקעס.

אַ קאָנקורענט פֿאַר׳ן חדר איז אויפֿגעשטאַנען ערשט דאַן, ווען ס׳איז אויסגעוואַקסען אַ שטרעמונג, וואָס האָט אונזער גאַנצען גייסטיגען לעבען געוואָלט בויען אויף גאָר נייע יסודות. דאָס איז געווען די השכּלה־בעוועגונג. קעגען קיינער פֿון די אַלטע ייִדישע אינסטיטו־ציעס האָט זי ניט געפֿיהרט אַזאַ איינגע׳ערקשנ׳טע, פֿערביטערטע מלחמה, ווי קעגען חדר. און דאָס איז געווען געווים אַ סימן פֿון איהר ערנסט־קייט. אַזוי ווי יעדע נייע פּאָליטישע פּאַרטיי שטרעבט צו פּאָליטישער הערשאַפֿט, אַזוי מוז אַ נייע גייסטיגע בעוועגונג זוכען אַריינצוגעהמען אין איהר׳ע הענד די גייסטיגע מאַכט — די ערציהונג. און אויב די ריין־משכּיל׳ישע קריטיק און דער ריין־משכּיל׳ישער שטרייט קעגען דעם אַל־טען ייִדישען ערציהונגס־שטייגער האָט שוין איצט ניט פֿאַר אונז קיין ווערט, זענען די אַרגומענטען, וואָס די משכּילים האָבען געבראַכט קעגען איהם פֿונ׳ם אַלגעמיינפּעדאַגאָגישען שטאַנדפּונקט, געווען אָהן קיין שום כּפֿק ריכטיג. און ניט נור מיר, אויף די ציוניסטען און העברעאיסטען,

וואָס זענען איצט פּלוצלונג געוואָרען אַזוינע הייסע, פערקאָלטע חסידים פון חדר, האָבען דאָ ניט לאַנג, ווען זיי האָבען געפּרוּבט איינפירען דעם חדר מתּוקן, בענוצט זעהר שטאַרק די קריטיק פון חדר, וואָס עס האָבען אַרויסגעוואָגט אַמאָל די משכּילים. נאָר פדי צו האַלטען פון אָט דער קריטיק, דאַרף מען גאָר ניט האָבען אָנגעלייענט זיך הוקא מיט די משכּילישע טריף-פּסילין, און עס איז אויך ניט נויטיג צו זיין דערצו אַ מומחה, אַ פּעדאַגאָג. געמוג צו לייענען די מעמואַרען פון אַזוינע אָב-יעקטיווע שילדערער פון יענער צייט, ווי פּיילינע וועגנגראָוו, פּאַפּירנא, קאָטיק, בכדי צו זעהן, אַז אין די 40-גער יאָהרען פונ'ם פאָריגען יאָהר-הונדערט איז שיין דער חדר היגיעניש און פעדאַגאָגיש געשטאַנען אויף זעהר אַ נידעריגער מדרגה. אַ מלמד איז מען געוואָרען, ווען אַ רב אָדער אַ דיין אָדער אַ שוחט האָט מען ניט געקאָנט ווערען און צו געשעפטס-זאַכען האָט מען ניט געטויגט, ווייל מען איז געווען אויך אין גע-שעפט אַ... „מלמד". ווי ווייט עס איז נאָר מעגליך געווען, האָט מען געזוכט אויסצומיידען די דאָזיגע ביטערע פרנסה: שטאַרבען און קנע-לען, זאָגט אַ יודיש גלייכווערטיל, פערשפּעטיגט מען ניט... אַזוי איז דער חדר געלעגען שטענדיג אין די הענד פון די ערגסטע תּלמידים זיינע. דאָס וואָרט „מלמד" איז געוואָרען אַ סינאָנים מיט... לא-יוצלח... אַלזאָ, דאָס פאָלק אַליין האָט ניט געהאַלטען שטאַרק פון מלמד. און דאָך האָבען די משכּילים אין זייער קאַמף קעגען חדר געמוזט שטיצען זיך אויף דער מאַכט פון דער רעגירונג, אויף זייער גוטפריינדשאַפט מיט דער אויפגעקלערטער אָרטיגער אַדמיניסטראַציע און אויף זייערע „פּאַפּירען" (אָדער אָפען געדעדט: מסירה'לעך) צום אינספּעקטאָר... פאַר-וואָס איז עס אַזוי? און פאַרוואָס איז נאָך איצט די שול, וואָס אונז איז ביהישה געבליבען פון דער השכּלה-צייט, די קאַזיאָנע „יעווריסקאָיע אוטשוילישצע", פרעמד דעם פאָלקסלעבען? איצט, ווען דאָס פאָלק שרייט שיין ניט מעהר: „שקאָלעס ניע זשעליאַעס", איצט ווען אַ יוד איז זיך מפּקיר, אַבי געבען זיין קינד וועלטליכע בילדונג? פאַרוואָס שיקט אויך איצט דער יוד דער אָרימאַן זיין קינד אין דער דאָזיגער שול נאָר על פי נויט? אַלע ווייסען, פאַרוואָס. ווייל די שאַפער פון דער דאָזיגער שול, די משכּילים און די רעגירונג, האָבען אויף די בעזונדערהייטען, אָדער, ווי זיי האָבען עס אָנגעהפּען, אויף דער אָבגעזונדערטקייט פונ'ם יודישען פאָלק געקיקט ווי אויף אַ זאַך, וואָס איז שעדליך אי פאַר דער מדינה, אי פאַר יודען אַליין, און די שול, וואָס זיי האָבען געשאַפען, איז געווען פאַר זיי אַ מיטעל נאָר צו קעמפען קעגען אָט דער אָבגעזונדערט-קייט, אַ מיטעל, אָבצושוידען און אָבצוהייסען דעם יונגען יודישען דור

פון דער סביבה, וואו ער איז אויסגעוואקסען, און אזוי ווי מעהר ווי אלץ בינדט צו דעם מענשען צו זיין סביבה די שפראך, וואס ווערט גערעדט אין איהר, האט מען פריהער ווי אלץ געזוכט אויסצו־וואָרצלען די יודישע שפראך פון דער שול, האט מען זי פערביטען פריהער אויף דייטש, דערגאך (פון די 60־גער יאהרען אן) אויף רוסיש. פונקט אזוי ווי דעם חדר׳ס זאך איז געווען צוגעזוועהנען יודישע קינדער צו יודישקייט, אזוי האט די שקאָלע געזוכט זיי, פערקעהרט, אבצוגעוועהנען דערפון. דאס איז געווען דער שארפסטער מיטעל אינ׳ם קאמף, וואס די אידעאָ־לאָגען פון די אויסגעקומענע פאָדריאדטשיקעס, שפעטערדיגע אסימילאָ־טאָרען, האבען, מיט דער הילף פון די „בילהינג־ליעבענדע" טשינגאָוני־קעס, געפיהרט קעגען דער יודישער אבגעזונדערטקייט, ד. ה., קעגען דעם יודישען פאָלק. דאס איז געווען אגזירה אויף יודען, וואס ווען זי וואָלט אויסגעפיהרט ווערען אין לעבען, וואָלט זי דערמאָנט אן פרעה׳ס צייטען. „כל הבן הילד" — זאָל מען אָבריסען פון פאָלק, פון זיין טראדיציע, פון זיין שפראך און אבגעבען — אין שקאָלע אריין. פון נאָ־ציאָנאלען שטאנדפונקט איז עס ניט בעסער געווען פון „כל הבן הילד־היארה השליכוהו". דאס זענען געווען גייסטיגע כאפערס, אט די קאזיאָנע לעהרער פון די קאזיאָנע „אוטשוילישצעס". נאָך אגליק, וואס אין זייער רשות איז מען געווען ניט אזוי לאנג, ווי בעת מען פלעגט אָבגעגעבען ווערען פאר אַ ניקאָלאַיעווסקען סאָלדאט, און וואס פון זייערע הענד האט מען זיך געקאָנט לייכטער אריסדרעהען, ווי פון די הענד פון די אמת׳ע כאפערס. דאָך האבען זיי ניט איין קינד צעקאָליעטשעט גייסטיג, ניט איין קינד אָבגעריסען שזין יונגערהייד פון שורש, פון פאָלק. און נאָך אדאנק דעם, וואס דאס יודישע פאָלק איז שזין גרעסערע גזירות אויסגעשטאנען, איז עס ניט געפאלען אויך אין דער מלחמה קעגען דער שקאָלע. גייסטיג (אויב נאָך ניט פיזיש) האבען מיר בייגע־קומען די דייטשמעדישע און רוסיפיקאַטאָרישע השכלה און ממילא — אויך איהר לעהר־אנשטאלט, די שקאָלע. מיר זענען ניט ארויס גאנץ פון דער מלחמה, מיר האבען געקראָגען לעכער אין קאָפּ און אין האר־צען, אָבער לעבען זענען מיר געבליבען; און אויף היילען די וואונדען זענען מיר אלטע ברזות... דאס ווילכטיגסטע אָבער איז, וואס מיר האבען ביי אונזער פיינד די געוועהר פון האנד אריסגעריסען און עס פאר אונזער אייגענע געוועהר געמאכט. מיר האבען די בילהינג, אט די בייזע פריצ׳טע, צו זיך אריינגענומען, צו זיך אין שטוב אריין, און מיר ווילען זי מאכען פאר אַ היימישע, זי זאָל ניט זיין מעהר קיין אינעווייניגסטער פיינד. מיר האבען טיר און פענסטער געעפענט,

לוסט זאָל אָנגעהן, וואָס מעהר ליפּט און פרישקייט און פרייקייט צו עטע־מען, מיר זאָלען ניט דאַרפען פון שטוב אַנטלויפען, ווייל עס שטיקט דער אָטעם. מיר האָבען פערביטען די יצרות: מענשען אין דערהיים ווילען מיר ווערען, כדי מיר זאָלען אויף דרויסען, אין דער וועלט קאָנען יודען בלייבען. וואָרום פאַר אונזער יודישקייט אין דערהיים (דאָס האָבען מיר געלערנט אין דער לעצטער צייט) איז גענוג, מיר זאָלען זיין מענשען, פרייע און שטאָלצע און געזונטע מענשען. די יודישקייט פון די משכילים האָט געליטען נור דערפון, וואָס זייער „מענשענשאַפט" (זייער בילדונג) איז געווען ניט קיין גאַנצע, ניט קיין פרייע, ניט קיין נאַטירליכע, ניט קיין היימישע, ניט קיין אינעווייניגסטע. מיר מוזען די „וועלט", „אייראָפּע" אין זיך אַריינגעהמען, וועט זי ניט זיין פאַר אונז מעהר קיין ספנה. אַז מיר וועלען שטעלען אונזער פאָלקס־אָרגאַניזם אָט די בילדונגס־פאָקען, וועט ער אויפהערען מורא צו האָבען פאַר דער בילדונגס־קראַנקהייט.

און אומקעהרענדיג זיך צוריק צו אונזער טעמע, זאָגען מיר, אַז ווי די משכילישע שקאָלע, אַזוי איז שוין אויך דער חדר, וואָס האָט אונז געהיט אַמאָל, מיר זאָלען ניט אַריס לתרבות רעה, אַ קאַלטע רפּיאה, אַ באַבכקע סגולה. דער אַלטער חדר איז געווען אַ געטאָ און מיניאַטור. אַ געטאָ און מיניאַטור האָט געקאָנט האָבען אַ קיום און אַ זכות הקיום נאָר, ווען אַרום און אַרום איז געווען אַ גרויסע געטאָ, וואָס האָט איהם געשיצט און וואָס איז געווען אַ מוסטער פאַר איהם. איצט אַז די גרויסע געטאָ ווערט בטל, וועט זיך אויך די קליינע מעהר ניט האַלטען. מלחמה האַלטען פאַרן חדר האָט דעריבער איצט פונקט אַזאַ זין, ווי קעגען איהם מלחמה האַלטען. „אַ ליגענדיגען שלאָגט מען ניט". און אויך אויפהויפיגען און אַזעקשטעלען אויף די פיס אַ ליגענדיגען, וואָס די כחות זענען איהם אויסגעגאַנגען, איז אונמעגליך. דאָס, וואָס הונדערטער טויזענדער קינדער געהען נאָך אין חדר, איז פונקט אַזאַ ראיה, אַז מען קאָן איהם אויפלעבען, ווי דאָס, וואָס הונדערטער טויזענדער חסידים פאָהרען צום רביין, איז אַ ראיה, אַז די חסידישע רביים וועלען זיצען אייביג אויפ'ן טהרון...

נאָר איידער מיר געהען אויבער צו רעדען וועגען דער מעגליכקייט צו רעפאָרמירען דעם חדר, מוזען מיר זיך אָבשטעלען אויף אַ פראָבע פון אַ חדר־רעפאָרם, וואָס איז שוין געמאַכט געוואָרען — אויפ'ן חדר מתוקן.

דער חדר מתוקן איז אַ פראָהיקט פון דער ציוניסטישער בעוועגונג, פונקט אַזוי ווי די קאַזיאָנע שול איז אויסגעוואַקסען אין שוים פון דער השכלה. דער חדר מתוקן איז אַ פאַרטיי־שול, ד. ה.

איף איהם ליגט דער שטעמפּעל אוֹן אין איהם לעבט דער גייסט פֿון אַ געוויסען פּאַרטיי־אידעאַל. די השכּלה־טוער האָבען פֿון די חדר־יונגלעך געזאָלט מאַכען קליינע משכּילימלעך, וואָס לערנען חומש מיט ביאור אוֹן ניט מיט רש״י; אין דער אַטמאָספֿער פֿונ׳ם ציוניזם איז אויסגעוואַקסען אַ שול, וואָס האָט געזאָלט אויפֿהאָדעווען אַ חדר... פֿון ציוניסטען. דאָס וואַרפֿען מיר ניט אויף דעם ציוניזם, פֿערקעהרט, דאָס איז אַ סימן, אַז ער האָט פֿערנומען אַ פּעסטע פּאָזיציע אוֹן איז געווען אַנ׳אויפֿטוער אינם יודישען לעבען. מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, אַז ס׳איז אַ נאַטירליכע זאַך, וואָס אַ נייע פּאַרטיי זוכט צו שאַפֿען אַ שול, אַנ׳ערציהונגס־סיסטעם, וואָס זאָל שטימען מיט איהר גייסט, מיט איהר אידעאַל. פּעדאַגאָגען ווילען עס ניט ליידען: פּאַרטייען, זאָגען זיי, טאָרען זיך ניט מישען אין דער ערציהונג פֿון קינדער, דאָס איז אַ כּלל אין דער פּעדאַגאָגיק. אָבער דאָס לעבען איז אַ „שייגעץ״ אוֹן פֿאָלגט ניט די שעגע כּללים פֿון דער פּעדאַגאָגיק; אויב עס מאַכט זיך, אַז ער פֿאָלגט זיי, איז עס מעהר ניט, ווי אַנאָנשטעל: ער גיט אַ קנייטש די פּעדאַגאָגיק אוֹן פּשט׳לט אויס אַהינע כּללים, וואָס ער דאַרף. האָט דער משכּיל גע׳טענ׳עט, אַז דער חדר איז נישט פּעדאַגאָגיש, אין גוט איז הוקא חיי אָדם אויף טייטש אָדער זאַקאָן באָזשי אויף רוסיש. איז געקומען דער ציוניסטישער פּדגוג און זאָגט: דער חדר איז טאַקע שלעכט, דאָס איז ריכטיג, פֿון איהם שמעקט מיט גלות (דער משכּיל פֿלעגט זאָגען: מיט געטאָ, מיט „בערות״), אָבער גוט איז על פּי חכמת הפּדגוגיה ניט טייטש און ניט רוסיש (טייטש לערנט מען שפּעטער אויפֿ׳ן קאָנגרעס, און רוסיש — אין גימנאַזיע און אין דער היים), גוט איז — עברית בעברית. דער סוף איז געווען, אַז דער עפּעלע, דער חדר מתוקן, איז געפֿאַלען ניט ווייט פֿון ביימעלע, פֿונ׳ם ציוניזם. קיינער קאָן ניט געבען מעהר, ווי פֿיעל ער האָט. פֿאַר׳ן היינט, פֿאַר׳ן גלות האָט דער ציוניזם ניט קיין ליעבע, האָט ער ניט געקאָנט שאַפֿען אויף קיין שול פֿאַר׳ן היינט, פֿאַר׳ן גלות. אַזוי ווי די השכּלה, וואָס האָט פֿיינט געהאַט די יודישע אָבגעזונדערטקייט, איז ניט בכח געווען צו שאַפֿען אַ שול פֿאַר די יודען, וואָס זענען אָבגעזונדערט.

עס איז אינטערעסאַנט, וואָס דער חדר מתוקן און די השכּלה־שול, וואָס זיי זענען בעצם דאָך צוויי הפּוכים, צוויי עקען, מזרח און מערב אין דער סיסטעם פֿון ערציהונג, געהען זיך דאָך ביידע צונויף אין איין פּונקט: ביידע זוכען זיי צו איזאָליִרען דאָס קינד פֿון דער סביבה, וואָס אַהים, ביידע מאַכען זיי דעם איינדרוק פֿון אַ ספּעקט, וואו עס הערשט אַ קינסטליכע, אַ געמאַכטע אַטמאָספֿער. די יונגע פּלאַנצונגען ווערען אויסגעריסען פֿון דער ערד, פֿונ׳ם נאַטירליכען באָדען, וואו מען

האָט זיי נאָך טיעפער געדאַרפט איינפלאַנצען. אי אין דער שקאָלע, אי אין בית־הספר פיהלט זיך דאָס פאָלקס־קינד ווי אין עפּיס אַ פרעמדען לאַנד, וואו מען רעדט צו איהם אין אַנאַנדער שפּראַך, גאָר ניט ווי אין דער היים. שפּעטער אַז עס וועט אויסוואַקסען און ווערען אַ יוה אַ מטופל, וואָס זוכט אַרבייט, פרנסה, וועט ביי איהם פון די שול־יאָהרען בלייבען אַנאַיינדהיק ווי פון עפּיס אַ וואונדערליכער, פאַנטאַס־טישער געשיכטע פון טויזענד און איין נאַכט אָדער פון די רויטע יודעלעך, וואָס איך יענער זייט סמבטיון. אין דעם פּרט האָט דער אַלטער חדר גע־מעגט זיך טאַקע איבערנעהמען קעגען די אויפטויעלצען פון די געביל־דעטע. ער איז, ווי געזאָגט, געווען אַ פאָרשול צום לעבען, ניט קיין איזאָליר־שטוב, ווי דער חדר מתוקן און די קאַזיאָנע אוטשילישטשע. ער איז געווען אַ פאָרשפּיעל צום לעבען, ניט קיין שפּיעל, ווי די לעצטע. ער האָט ניט צוגעוועהנט דאָס קינד צו לעבען אין צוויי וועלטען, צו פיה־לען, אַז ס'איז פאַרהאַן אַ וואַנט, אַ מחיצה צווישען שול און הויז, צווישען לערנען און לעבען. ער האָט ניט פערשטאַרקט די צערימענקייט און צעשפּאָלטענקייט, וואָס איז אַזוי אויך געגנג שטאַרק אינם יודישען גייסט, אין דער יודישער נשמה.

און וואָלטען מיר געקאָנט און געוואָלט פיהרען אַזאַ לעבען, ווי אַמאָל, אַנאָבגעזונדערט לעבען, אַ לעבען, וואָס זיין גאַנצער גייסטיגער אינ־האַלט איז רעליגיע, זיין גאַנצער האַפט — טראַדיציע, אַ לעבען, וואָס איז געווען אַ מין הייכשול צו דער פאָרשול פון חדר, — וואָלטען מיר אויך איצט געדאַרפט שטעהן שטאָהל און אייזען פאַרן חדר און פאָדערן נאָר טעכנישע, היגיענישע רעפאָרמעס. איצט אָבער, אַז די אַלטע, פאַר־צייטיגע פאָרמעס פונם יודישען לעבען זענען חרב געוואָרען אָדער האַל־טען ביי חרב ווערען; ווען אַ סך שוקען די קינדער אין חדר נאָר, ווייל קיין אַנדערע, בעסערע יודישע שול איז ניטאָ נאָך; איצט, ווען די יודישע פאָלקסמאַסען הייבען אָן איבערצוגעהן צו אַ וועלטליכען „איי־ראָפּעאישען" שטייגער לעבען, און עס וואַקסען אויס ביי זיי נייע גייסטיגע בעדערפענישען, — מוזען די, וואָס זוילען אויפהיטען די חדר־טראַדיציע, וואָס ציהט זיך, ווי אַ חנ'עוודיגע שנירעל, חרוך הונדערטער יאָהרען פון אונזער געשיכטע, מלחמה האַלטען ניט פאַרן בנין פון חדר, וואָס איז שוין צו אַלט, נאָר פאַר דעם נאָך אַלץ געזונטען יסוד, פאַר דעם פּרינציפּ, וואָס אויף איהם האָט זיך דער חדר געהאַלטען: דאָס איז דער פּרינציפּ פון בעהעפט און פערבונדען זיין מיטן לעבען, דער פּרינ־ציפּ, וואָס קאָן אין מוז ווידער מאַכען די יודישע שול פאַר אַ טייל, פאַר אַנ'אָרגאַנישען טייל פון דער יודישער סביבה...

נאָר אָט דאָ ווערט אַ פראַגע (און אָן דעם, ווי מיר פערענט־פערן זי, ווענדט זיך די אָדער יענע פערענטפערונג פון דער חדר־פראַגע): צי האָבען מיר אַ יידישע סביבה, אַחוץ דער אַלטער, פאַרצייטיגער, פרום־רעליגיעזער? צי איז מעגליך אַ יידישע אַרומ־מיגקייט, אַנאָבגעזונדערט, אייגענאַרטיג נאַציאָנאַל יידיש לעבען איך דאַן, ווען מיר טוען אים די קאַפּאָטע, שערען אָב די פאות'ן און ווערען... „איי־אָפּעער"? דער דוחק אין אָרט לאָזט אונז ניט שטעלען דאָ די פראַגע ווי גרויס און ברייט זי איז. נאָר דעם קיצור און תמצית פון די ענטפערן, וואָס ווערען געגעבען איך איהר, מוזען מיר ברענגען, חיילל די גאַנצע איצטיגע מחלוקת איז, ווי מיר גליי־בען, אַ מחלוקת, צווישען צוויי סתירות'דיגע מיינונגען וועגען דער מעג־ליכקייט פון אַ נאַציאָנאַלען יידישען לעבען אין גלות. פון איין זייט די ציוניסטישע דאָגמאַטיקער, פון דער אַנדערער — די אַסימילאַטאָרען האָ־בען אונז, יידישע אינטעליגענטען, איינגעדרעט (און אַנ'איינרעדעניש איז ערגער ווי אַ קרענק), אַז ווי נאָר מיר עפענען איך אַ פענסטערל קיין „איי־ראָפּאַ" אַריין, אַזוי פליהט אַרויס דורך אָט דעם בייזען פענסטערל די גאַנצע יידישקייט אונזערע, און אַז מיר פערבענקען זיך נאָך איהר, נאָך אָט דער אַנטרונענער, און ווילען אָנקוקען איהר זיס פנימ'ל, מוזען מיר זי אַריינגאַרען צוריק מיט כל'ערליי קונצען: מיט „וויסענשאַפט דעם יי־דענטומס" אָדער מיט חניכה־בעלער, מיט אַ העברעאישען ספעקטאַקל וכדומה. אַנטקעגען דעם זאָגען מיר, אַז דאָס איז מעהר ניט ווי איינע פון יענע אינטעליגענטישע איינרעדענישען, וואָס נעהמען זיך דערפון, וואָס מיר, אינטעליגענטען, זענען בטבע שטיקלעך בעל־גאוה'ס, מיר מיינען, אַז אָהן אונז איז די וועלט קיין וועלט ניט און די יידישקייט — ניט קיין יידישקייט. ווייבאַלד אַז מיר אינטעליגענטען האָבען איבער פער־שיידענע היסטאָרישע סיבות, וואָס דאָ איז ניט דער אָרט צו רעדען וועגען זיי, ניט געהאַט דעם כח צו פערבינדען דעם וועלטליכען, אייראָ־פּעאישען לעבען מיט דעם יידישען, די וועלטליכע אייראָפּעאישע קול־טור מיט דער יידישער, — מיינען מיר שוין, אַז ס'איז עק וועלט, און אַז נאָר איין מיטעל איז פאַרהאַן, ווי בעזאָרגען נעבין די קינדער פון דער אָרימער יידישער מאַסע (אונזערע אייגענע קינדער זענען שוין בע־זאָרגט, ברוך השם, דורך די גוי'אישע אָדער „יודישע" גימנאַזיעס): דאָס איז אָדער די „אויטשילישטשע", וואו זיי וועלען ווערען לאָטש ליי־טישער אַ ביסעל, אָדער די תלמוד־תורה און דער חדר־מתוקן, וואו מען וועט זיי שוין מאַכען, ווי עס איז פאַר שטיקלעך יודען.... וואָלטען מיר ניט געקוקט אָבער אויפ'ן יידישען פאָלקס־לעבען דורך אונ־

זערע אינטעליגענטישע בּרילען און ניט געמאָסטען איהם מיט אונזער אינטעליגענטישער מאָס און ניט אויסגעלאָזען צו איהם אונזערע אינטעליגענטישע חלומות, וואָלטען מיר געוואוסט, אַז די ברייטע יודישע פאָלקס־מאַסען, וואָס איך זיי שטיצט זיך דער אַזוי אָנגעהיפּענער אונפאַרטייאישער אָדער, ווי מיר וואָלטען איהם אָנגעהיפּען, אימאַגינענטער נאַציאָנאַליזם, האָבען איך איצט, ווען זיי ווערען „וועלטלעך" און אייראָפּעאיש", זייער אייגענע און אייגענאַרטיגע נאַציאָנאַלע סביבה. וואָרום אַחוץ דעם, וואָס זיי זענען גרעסערע עקשנים ווי מיר, אינטעליגענטען, און שפּרינגען ניט פון דער הויט, ווי נאָר די וועלט ווייזט זיי אַ פריינדליכע מינע, האָבען זיי טאַקע איך אַ געזונטערן גייסטיגען מאָגען, ווי מיר: זיי קאָכען ניט איבער דאָס, וואָס זיי נעהמען אַריין אין זיך פון דהיסען, זיי אַסימילירען די פאַסיגע יסודות פון דער אַרומיגער סביבה מיט זיך, אָנשטאָט זיך מיט זיי צו אַסימילירען. הייבען זיי אָן, למשל, לייענען אַ בלאַט צייטונג, לייענען זיי אַ יודישע בלאַט צייטונג; האָבען זיי דערזעהן דעם טעאַטער און עס איז זיי געפעלען געוואָרען, שאַפען זיי אַ יודישען טעאַטער; האָט מען גענומען מיט זיי רעדען וועגען סאָציאַליזם (דאַכט זיך, געווים אַ „קאָס־מאָפּאָליטישער" ענין), האָט מען גערעדט, גערעדט, ביז מען האָט זיך דערדעדט צו אַ יודישען, אַ נאַציאָנאַלען סאָציאַליזם... ליטעראַטור קאָנען זיי נאָר אַנדערש ניט פערשטעהן ווי יודישע ליטעראַטור: די פאָלקס־ליעדער און פאָלקס־מעשיות, דער טייטש־חומש און די מוסר־ספרים און די יודישע כראָניקעס האָבען זיי שוין לאַנג צוגעזעהנט צו ליטעראַטור, וואָס איז געשאַפען אויף דער שפּראַך, וואָס זיי רעדען אויף איהר; דאָס, וואָס פאַר אונז, אינטעליגענטען, הייבט זיך ערשט איצט אָן, איז פאַר זיי, פאַר די פאָלקס־מאַסען, אַ זאַך, וואָס האָט שוין אָבגעלעבט אינאיינעם מיט זיי הונדערטער, יע, הונדערטער יאָהרען... וועלען זיי דערוואַקסען, מאַטעריעל און גייסטיג, צו קונסט, צו וויסענשאַפט, וועט אויך די קונסט, אויך די וויסענשאַפט זיין אַ יודישע... וועט זיך אָנצינדען אין זיי אַ פונק פון רעליגיעזישקייט, וועט עס זיין אויך פון יודישען מקור... דער הייבער איז עס ניט קיין פאַנטאַזיע, נאָר אַ היסטאָרישער אמת, ווען מיר זאָגען, אַז די יודישע מאַסען, כאָטש זיי נעהמען איבער איצט געוויסע פאָרמען און ווערטען פון דער אייראָפּעאישער קולטור, פערלירען זיי פונדעסטוועגען ניט הדרך דעם זייער נאַציאָנאַלע פיזיאָנאָמיע, זייער נאַציאָנאַלע אַטמאָספער, זיי טראָגען נאָר אַריין אין איהר נייע, פרישע שטריכען, נייעם, פרישען דערנעהרונגס־שטאָף. עס איז ניט קיין אויסגעטראַכטע זאַך, נאָר אַ טענדענץ, וואָס לאָזט זיך פיהלען אין לעבען, — ווען מיר מיינען, אַז ווייל די יודישע פאָלקסמאַסען הייבען אָן צו ווערען אייראָפּעאישער

אין צו בעקומען נייע, וועלטליכע קולטור־בעדערפנישען, הויבט די יודישע כליה אָן צו ווערען אַ פּלאַץ אין אַהיים אויף פאַר אונז, אינטעליגענטען.

אין דערפאַר קאָנען מיר, ניט געקוקט אויפ'ן חורבן פונ'ם אַלטען חדר־געביי, דאָך בענ'צען דעם פונדאַמענט זיינעם, און שאַפען אַזאַ יודישע שול, וואָס זאָל, פונקט ווי די ביזאַהעריגע יודישע שול, דער חדר, זיין ניט אַ סתירה צום פאָלקס־לעבען, נאָר פערקערהרט, דער תמצית פון איהם, אַזאַ יודישע שול, וואו די וועלטליכקייט זאָל זיין ניט אַ פרעמדע, נאָר אַנ'אייגענע, און די יודישקייט — ניט אַ געמאַכטע, אַ גע'מלאכה'טע, נאָר אַנ'אמת'ע און אַ נאַטירליכע.

אויף אָט דעם גלויבען, וואָס מיר, אימאַנענטע נאַציאָנאַ־ליסטען, יודען אָהן תנאים, גלויבען אין די אויפלעבונגס־כחות פונ'ם יודישען פאָלק, אין די אויפלעבונגס־כחות, וואָס ניט געקוקט אויף אַלע רדיפות און נגישות, פיין און יסורים, ווייזען זיי זיך אַרויס שון איצט אין דעם איבער־געהן, וואָס די יודישע מאַסען געהען איבער צו אַרבייט, קולטור און אָרגאַניזאַציע, אין די גרויסע מעלטיגע צענטרען, וואָס מיר שאַפען, אין דעם קאַמף, וואָס מיר פיהרען — און וועלען און מוזען נאָך שטאַרקער פיהרען — פאַר אונזערע רעכט, פרייהייט און כבוד; אויף דער מיינונג, וואָס מיר האָבען וועגען דער מעגליכקייט צו שאַפען אין די לענדער, וואו יודען וואוינען מאַסענווייז, אויב ניט קיין אַבסאָלוט אָבגעזונדערט, ווי אַמאָל, אָבער דאָך אַנ'אייגענאַרטיג, זעלבשטענדיג נאַציאָנאַל לעבען, אַ לעבען, וואָס זאָל אונז ניט אַרומרינגלען מיט אַ געטאָ, און אונזער גאָט ניט בינדען אין רצועות, אויך ניט אין הייליגע; וואו די רעליגיע זאָל זיין ניט קיין דאָגמע און ניט קיין נעץ פון פערגליווערטע מנהגים, נאָר אַ פרייער שאַפען פון די אינעווייניגסטע קרעפטען, אַנ'אונגעשטערטע אַנט־פּלעקונג פונ'ם אייביגען גייסט, — אויף אָט דעם גלויבען און אָט דער מיינונג אונזער האַלט זיך אונזער פערלאַנג און אונזער שטרעבען צו שאַפען אַ נייע יודישע שול, אַזאַ, וואָס זאָל איסדריקען די בעדערפענישען און דעם גייסט פונ'ם נייעם צוקונפטיגען יודישען לעבען. אונזער נייע שול מוז זיין מונקט אַזוי דער אויסדרוק און דער סימן פון אַ נייער ריכטונג אונ'ם יודישען פאָלק, אַזוי ווי די שקאָלע און דער חדר מתוקן זע־גען געווען אין זייער צייט אַנ'אויסדרוק און אַ סימפּטאָם פון נייע געגנ. דאָס דאַרף זיין די שול פון דער אויפגעוואַכטער יודישער דעמאָקראַטיע, פון דעם אין משך פון הונדערטער יאָהרען געדריקטען און געשטיקטען יודישען „המון", אַזוי ווי די שקאָלע איז געווען די שול, וואָס אונז האָט געוואָלט אָנדענגען אויפ'ן האַלז די אויפגעקומענע אַמילירטע בורזשוי־

אַזוי אין איהר אינטעליגענץ, אַזוי ווי דער חדר מתוקן איז געווען די שול פון דעם ציוניסטישען בעל־הבית.

פאַר אונז איז קיין שום ספק ניט, אַז די סיבה פון דער שפּאַל־טונג אין דער פראַגע וועגען דער יודישער שול ליגט ניט נאָר „אין דער פערפלאָנטערטקייט און פערוויקעלטקייט פון דער דאָזיגער נאָך זונגער פראַגע", ווי עס מיינט ה׳ נ. ג., דער פערפאַסער פון דעם מיט אַ שלום־טענדענץ חרבגעדרונגענעם און, אַגב, זעהר חרבגעדאַכטען אַרטיקעל „די חדר־פראַגע" אינם פאָריגען נומער פון דער „יודישער וועלט". די סיבה פון דער שפּאַלטונג ליגט, ווי מיר האָבען געזעהן, טיעפער; זי ליגט אין דער גייסטיגער און סאָציאַלער דיפערענצירונג פון דער יודישער געזעלשאַפט; אַ נייע אויפקומענדיגע שיטה זוכט צו געבען אַ נייעם אויסזעהן אויף דער ערציהונג. בעת דער ציוניזם איז יונג געווען און האָט געגלויבט אין זיינע קרעפטען און איז געווען פול מיט ענטוזיאַזם, האָט אויך ער געזוכט צו שאַפען, אַזוי ווי אַמאָל די השכלה־בעוועגונג, אַנאייגענע שול און האָט ניט געוואָלט וויסען פון חדר, וואָס איז שוין לאַנג אַנאָבגע־פרעגטע זאַך. איצט אַז פון איין זייט האָט זיך דער עקספּערימענט מיט׳ן חדר מתוקן ניט איינגעגעבען, און פון דער אַנדער זייט איז מען געוואָרען קאָנסערוואַטיווער, און (אָ, ס׳אַראַ אַלטמאָדיש וואָרט!) רעאַקציאָנערער, וואָ־רום וואָס וועניגער מען גלייבט אין די קרעפטען פון דער נאַציע, אַלץ מעהר זוכט מען הילף און טרייסט (דאָס איז שוין אַ כלל) אין דער רעליגיע — איצט נעהמען זיך די ציוניסטען פאַר׳ן חדר און האָפען גענעזען צו ווערען הודך זיין „יודישער אַטמאָספער". אַזוי ווי אָבער די יודישע אַטמאָס־פער פון חדר איז צו גלייכער צייט אַ יודיש־אַטמאָספער, און יי־דיש איז אין די אויגען פון די ציוניסטען אַ שפּראַך פאַר אַגיטאַציע, אָבער ניט פאַר ערציהונג, וועלען זיי פון חדר סוף כל סוף מוזען מאַכען אַ חדר־מתוקן, און פון זיין לעבעדיגען אָטעם, פון זיין נאַטירליכקייט, פון זיין פאָלקסטימליכקייט וועט גאָרנישט ניט בלייבען. ניין, פון די ציוניסטען לאָזען זיך ביהרען אין חדר קאָנען מיר ניט. זייערע רעפאָרמעס וועלען אונז ניט צוברידען שטעלען. און וויפיעל די רודף־שלום׳ניקעס און די פיינד פון מחלוקת זאָלען ניט מאַטערן זיך צו בעווייזען, אַז ס׳איז ניטאָ וואָס צו קריגען זיך, אַז מיר אַלע זאָגען איין זאַך, נאָר מיט אַנדערע ווערטער, — מיר וועלען ניט גלייבען אין דעם. מיר קענען די בעדערפענישען און שטרעבונגען פון פערשיידענע גרופּעס און ווייסען, וואָס זיי ווילען, אַפילו דאַן, ווען די רייד, וואָס זיי רעדען, לאָזען זיך טייטשען לכמה פנים. און דעריבער קאָנען מיר אויך ניט ענטפערן אָמן אויף די געלאַכטער, הויגע, בוימעלדיגע רייד פון די, וואָס אין פלוג שטרעבען זיי צו דער

איינענער „קומענדיגער איינהייטליכער נאציאנאלער פאלקס־שול", וואס מיר, און דאך גלויבען זיי, אז די דאזיגע פאלקסשול מוז מען שיקען פרי־הער אין חדר אריין, דארט וועט זי זיך אויסלערנען יודישקייט, און ערשט דאן וועט מען זיך קאנען אויף איהר פערלאזען. אויף אזא מיינונג קאנען מיר ניט מסכים זיין, ווייל זי ווערט אריסגעזאגט דערפאר, ווייל טיעף אין הארצען געטרייט מען ניט שטארק דער קומענדיגער פאלקסשול און פאר יעדערן, וואס רעדט וועגען איהר, האט מען מורא, ער זאל זי ניט מיען, חלילה וחס, ליט „א פארטיגער, פון דער פרעמד אריבערגענומענער סלעמע". מיר שרעקען זיך ניט דערפאר, מיר גלויבען אין דעם פאלקסטימליכען, ד. ה. אין דעם נאציאנאל־יודישען לארא־קטער פון דער קומענדיגער פאלקס־שול. מיר זענען נאך געגאנגען אין חדר, האבען מיר זיך דארט אנגענומען מיט יודישקייט, וועט עס קלעקען אויף פאר דער פאלקסשול, וואס מיר ווילען בויען, און צו סלעמעס, גענומען פון דער פרעמד אויף באָרג, ווע־לען מיר ניט דארפען אנקומען, — אזוי האפען מיר. און טאמער זענען פארהאן אזוינע, וואס האבען סלעמעס געבארגטע, וועט די עצה, וואס מען גיט אונז, צו שלעפען זיי, ווי דעם יצר־הרע, אין בית־המדרש אדער אין חדר אריין, ניט העלפען: זיי וועלען אהין ניט געהן. מיר וועלען מוזען זיך דאנגלען מיט זיי דארט, אויף דעם פלאץ, וואו זיי שטעהען.

אבער נאך א מאטיוו האט די שיטה, וואס וויל, מען זאל מאלען פון דער פאלקסשול, ווי מיר שטעלען זי זיך פאר, א מין מאקסימום־פראָ־גראם און דערווייל זיך נעהמען, ווי פאר אנ'אנהאלטספונקט פון אונזער ארבייט", פארץ חדר. דער דאזיגער מאטיוו בעשטעהט דערין, וואס „אלע איבערקעהרענישען אין געזעלשאפטליכען דענקען און טון קומען פאר, ווי מיר לייענען אונס איבערדערמאנטען ארטיקעל, פאמעליך און בהדרגה". דאס איז געזוים ריכטיג, אבער מעהר פארץ... היסטאריקער, ווי פארץ געזעל־שאפטליכען טויער. דער געזעלשאפטליכער טויער, וואס שטעהט פאר די געשעהענישען, ניט הינטער זיי, מוז הוכען אויסצופיהרען די פלענער, וואס ער האלט פאר נויטיג און מעגליך, אין זייער ריינסטער געשטאלט. און אויך דעם פלאן וועגען א ראציאנאלער, לאטש ניט ראציאנאליסטישער, נאציאנאלער און אויף פאלקסטימליכער, יודישער און דאך וועלטליכער שול דארף מען הוכען הערצופיהרען אינגאנצען, ביז'ן סוף, פערלאזענדיג זיך אויפ'ן לע־בען מיט זיין בעריהמטען „עוואלוציאניזם", אז ער וועט שוין אליין מאכען די נויטיגע בעגרעניצונגען. בפרט אז די סברה, וואס מען זאגט, אז דער וועג צו דער נייער שול פיהרט דורך דעם אלטען חדר, אז נאר אויף דעם וועג קאן מען זי דערגרייכען, איז גאר א קנאפע סברה. די שטערענישען, וואס מען וועט האבען, ביינענדיג די נייע שול (די עקשנות פון די פאנא־

טיקער, די אינערציע פון די גלייכגילטיגע, דער פעהלען פון כחות ביי די פרייגד) די האָזיגע שטערונגען וועלען איף אַ האָר ניט געמינערט ווערען, וועען אָנשטאָט פאָלקכשול, וועט מען עס רופען דערווייל „פערבעסערטער חדר". ביים פערבעסערן דעם חדר, אויב מען איז אויסען דעם חדר— שול, גיט נאָר דעם חדר — צימער, די פעדאַגאָגישע, ניט נאָר די היגיענישע זייט, מוז מען האָבען פינקט דיזעלביגע פאָזיטיווע און נעגאַטיווע תנאים, ווי ביים שאַפען די נייע שול: נייע לעהרער און נייע לעהרביכער, נייע למודים (צוזאַמען מיט די אַלטע) און אַ נייע בעציהונג צו זיי, קורץ, נייע תקנות און אַ נייע פראָגראַם איז נויטיג דאָ, אַזוי ווי דאָרט. דער וועג פון העפאָרמירען דעם חדר איז אָבער נאָך אַ פיעל שווערערער: אין דער לופט פון חדר האָט זיך אָנגעקליבען אין משך פון יאָהרען און דורות אַזויפיעל אינערציע, אַזויפיעל אָבגעלאָזענקייט, אַז אַ גרויסען טייל פון אינזעה ענערגיע וואָלט מען מוזען אָבגעבען אויפ'ן קאַמף קעגען אָט דער מוראדיגער שטערונג. איז דאָך שוין גלייכער צו פערנוצען בעסער די ענערגיע איף צו שאַפען מוסטערשולען, וואָס מיט זייער עצם עקזיסטענץ און קאָנקורענץ וועלען זיי צווינגען די חדרים און זייערע פיהרער צו דערגעהנטערן זיך, אויב זיי וועלען האָבען כחות דערצו, צו די פאָדערונגען פון דער נייער צייט אין איהר נייעם גייסט: דער השכלה־בעוועגונג האָט די רעגיתונג געהאָלפען איהרע שולען בויען, די ציוניסטען אָבער האָבען זיי אַליין, מיט זייערע אייגענע כחות, געשאַפען. און איך מיר מוזען זיך זאָגען: אם אין אני לי, מי לי. מיר האָבען זיך ניט וואָס צו פערלאָזען אויפ'ן „לעבען", מיר מוזען אָנהייבען טון אַליין. אין די גרעסערע יודישע צענטרען, וואו עס איז פאַרהאַן כחות, מוזען געשאַפען ווערען געזעלשאַפטען (דערווייל נאָר אָרטיגע), וואָס זייער ציעל זאָל זיין אויפציהלען מיטלען, מאַטעריעלע און גייסטיגע, צו שאַפען שולען, מוסטערשולען, לויט דער נייער פראָגראַם. דער אויסאַרבייטונג און דעטאַליזירונג פון דער פראָגראַם מוז מיטהעלפען די פרעסע, דער קאָלעקטיווער יודישער געדאַנק, די ערפאַהרונג, וואָס מ'וועט מאַכען אַרבייטענדיג. תלמידים פאַר די שולען, איך לעהרער וועלען זיך געפינען. דער עיקר איז אינציאַטיוו.

אָבער אויב מען דאַרף אָנהייבען צו טון, — און ענערגיש און מיט פייער און מיט בעגייסטערונג און מיט פאַנטאַזיע טון—הייסט עס נאָך ניט, אַז מ'דאַרף אויפהערען זיך צו קריגען, צו וכוח'ן. פיעל זאַכען זענען נאָך ניט קלאָר, מוזען זיי קלאָר ווערען. צו פיעלעס איז מען ניט געוועהנט, מוז מען זיך געוועהנען דערצו. איך דעם זענען די וכוחים, פאַר פאָלעמיק איז ניטאָ, וואָס מ'דאַרף צו האָבען. פאָלעמיק איז פראָפאַגאַנדע. און פראָפאַגאַנדע איז אַרבייט.

ב. רובשטיין.

דער עקאָנאָמישער קאַמף אין גאַליציען.

דער קומענדיגער יודישער היסטאָריקער וועט געהיים בעצייכענען די עפּאָכע, וואָס מיר לעבען איצט איבער, מיט'ן נאָמען „די עפּאָכע פון דער יודישער עקאָנאָמישער רעוואָלוציע". אומעטום, וואו ס'לעבט נאָך אַ מאַסענהאַפטע יודישע בעפעלקערונג, קען מען בעמערקען ביי די יודען אַ שטאַרקע שטרעבונג איינצונעהמען נייע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, אַריינצודרינגען אין נייע ווירטשאַפטליכע צווייגען, וואָס זענען ביז איצט געווען געשלאָסען פאַר זיי. דאָסזעלבע איז אויך צו בעמערקען אין דער פער'חושכ'טער גאַליציען, אינם לאַנד פונם קלאַסישען עקאָנאָמישען אַנטיסעמיטיזם.

די קאָאָפּעראַטיווע בעוועגונג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען בערך אין די אַכציגער יאָהרען אין גאַנץ עסטרייך, האָט געפונען אין גאַליציען זעהר אַ גינסטיגען באָדען. דאָ איז דער האַנדעל געלעגען אויסשליסליך אין די הענד פון די פרעמדע — ביי די יודען, אין די אידעע פון קאָנסום-פעראיינען האָט מען געקענט צונויפבינדען מיט דער אַנטיסעמיטישער אַגיטאַציע, וואָס נעפינט אַזאַ טיעפען אָבקלאַנג אין די הערצער פון די פינסטערע מאַסען. ס'איז איבעריג צו דערמאָנען, אַז דאָ אין גאַליציען, וואו ס'האָט זיך אַזוי שטאַרק איינגעוואָרצעלט דער יעזואיטישער לאָזונג: „דער צוועק היילינגט דעם מיטעל", האָבען זיך אויך די ראַדיקאַלען ניט אָבגעזאָגט אויסצונוצען צוליעב דער אידעע פון די קאָנסום-פעראיינען די שנאה צו יודען, און די קאָאָפּעראַטיווע אידעע איז דאָ אין גאַליציען מגולגל געוואָרען אין אַריין אַנטיסעמיטישער העצעריי. דער פּועל-יוצא פון דער דאָזיגער אַגיטאַציע איז פאַר די יודענפיינד געווען גלענצענד: ס'איז איצט שווער צו געפינען אַ דאָרף אין גאַליציען אָהן אַ „קילקאַ ראָלניטשאַ".

פאַר די יודען איז די דאָזיגע בעוועגונג געווען לחלוטין אונגעריכט, און זיי האָבען זיך אין אָנהויב אינגאַנצען פערלוירען. מ'דאַרף נאָך געדענקען, אַז די גאַליצישע יודען זענען צו יענער צייט געווען שטאַרק דעזאָרגאַניזירט און צעטיילט אויף צוויי טיילען: דער פינסטערער חסיד'ישער מאַסע פון איין זייט און די אַסימילאַטאָרען פון דער צווייטער זייט. ביי דער חסיד'ישער פאַטאַליסטישער מאַסע מיט איהר פעסטען גלויבען, אַז אַלץ איז „מן השמים", האָט אַודאי ניט געקענט געבוירען ווערען דער געדאַנק וועגען אָרגאַניזאַציע פון עקאָנאָמישער זעלבסט-הילף. אָבער אויך מצד די אַסימילאַטאָרען האָבען די יודישע

מאַסען קיין הילף ניט געקענט וואַרטען. די אַגיטאַציע פאַר די קאָנ־סום־פעראיינען האָט זיך דאָך געפיהרט אונטער׳ן לאָזונג: „בעפרייען דאָס פוילישע פאָלק פונ׳ם יודישען יאָך“. בכן האָבען דאָך די „מה־יפית־יודלעך, אלס „פאָליאַקען פון משה׳ס גלויבען“ זיך ניט געקענט שטע־לען אויף דער זייט פון די „פוילען־פיינד“, אויף דער זייט פון די יודישע מאַסען. ציטערנדיג תמיד, אַז ביי די גוים זאָל חו״ח ניט פאַלען קיין חשד אויף זייער „פוילענטום“, האָבען משה־רבנו׳ס פאָליאַ־קען געשווינען אפילו דאַן, ווען די אַגיטאַציע האָט אָנגענומען אויף אַזוי פיעל אַנ׳עכט־כוליגאַנישע פאָרם, אַז אפילו דער ניט שטאַרק „עכט־פראָבינער“ פוילישער ראַדיקאַל האָט געפונען פאַר נויטיג צו פראָ־טעסטירען. בכן, האָט די יודישע בעפעלקערונג, אין קריטישען מאָמענט פון קיינעם קיין הילף ניט בעקומען און איז געבליבען אָנגעוויזען אויף די אייגענע כחות. דאָס האָט, פערשטעהט זיך, געבראַכט צו שרעק־ליכע רעזולטאַטען. הונדערטער און טויזענדער יודישע משפחות זענען געבליבען אָהן בריט אינ׳ם פשוט׳סטען זין פון וואָרט. הונדערטער זענען עצוואונגען געווען צו פערלאָזען זייערע איינגעזעסענע ערטער און לאָ־זען זיך איבער ימים צו זוכען אַ שטיקעל בריט פאַר זיך און פאַר די קינדער. ווי שטאַרק ס׳איז געווען די אַרויסשטופונג פון די יודען פון די דערפער, איז צו זעהן דערפון, וואָס אין משך פון די יאָהרען 1880—1890 האָט זיך פערגרעסערט די צאָהל דערפער אָהן אַ יודי־שער בעפעלקערונג פון 827 אויף 931, ד. ה. פון העלפער הונדערט דער־פער זענען לחלוטין אַרויסגעשטופט געוואָרען די יודען אין משך פון די דערמאָנטע 10 יאָהר.

אַזאַ פערלוירענקייט האָט אָבער געהערשט צווישען דער יודישער בעפעלקערונג בלויז די ערשטע צייט. ניך האָט דער געזונטער לעבענס־אינסטינקט פון די יודישע מאַסען זיי אָנגעוויזען אַנ׳אויסגאַנג פון דער שרעקליכער לאַגע. אָנשטאָט האַנדעל, וואו די יודען זענען לחלוטין אָבהענגיג פון דער אַרטיגער ניט־יודישער בעפעלקערונג, האָבען די יודישע מאַסען אָנגעהויבען אינטענסיווער איבערצוגעהן צו לאַנדווירטשאַפט. צוגלייך הויבען אָן די יודען ווידער צו פערנעהמען די פערלוירענע דער־פער, און די צאָהל דערפער אָהן יודישער בעפעלקערונג („יודענריינע“ דערפער) פערקלענערט זיך אין די ווייטערדיגע צעהן יאָהר (1890—1900) פון 931 אויף 864. (צום בעדויערן, זענען נאָך די רעזולטאַטען פון דער לעצטער פאָלקס־צעהלונג ניט פובליקירט, און מיר האָבען דערווייל ניט קיין שום ידיעות וועגען דער בעוועגונג פון דער יודישער בעפעלקערונג אין די דערפער אין משך פון די לעצטע 10 יאָהר, 1900—1910).

ב. רובשטיין. — דער קאַמף אין גאַליציען.

ליט דער פאָלקס־צעהלונג פון יאָהר 1900 האָבען זיך פערנומען מיט לאַנדווירטשאַפט אין נעבען־צווייגען (גערטנערייי, בהמות האָדעווען וכדומה):

זעלבשטענדיגע	15252	יודען
אָנגעשטעלטע	1495	„
אַרבייטער	3529	„
טאָג־אַרבייטער	7178	„
העלפענדע משפחה־מיטגלידער .	21544	„
סך־הכל	48998	„

איב אין פערגלייך מיט דער קריסטליכער בעפעלקערונג איז די דאָזיגע צאָהל אונבעדייטענד (15 פראָצ.), מז מען דאָך אָבער צוגעבען, אַז קיין לאַנד ווייס ניט פון אַזאַ הייכען פראָצענט יודען, וואָס פער־נעהמען זיך מיט ערד־אַרבייט (17,7 פראָצ. פון אַלע בערופס־טעטיגע יודען). ס'איז גאַנץ כאַראַקטעריסטיש צו בעמערקען, אַז אין גאַליציען איז שוין דאָ אַפילו אַ גאַנץ בעדייטענדע גרופּע פון אַגראַר־פּראָלעטאַריער (10,707), אויב פון איין זייט ווייזט אָן די דאָזיגע ערשיינונג אויף דער שרעקליכער אָרימקייט, וואָס הערשט צווישען די גאַליצישע יודען, אַז פיעל פון זיי געהען אויף אַזאַ שלעכט בעצאָהלטער אַרבייט, ווי פעלד־אַרבייט אין גאַליציען, — בלייבט דאָך איבער פון דער צווייטער זייט די ערפרעהענדע ערשיינונג, אַז די יודישע מאַסען דרינגען אַריין ניט בלויז אַלס בעלי־בתים, נאָר אויך אַלס אַרבייטער אין לאַנדווירטשאַפט, וואָס איז געווען ביז די לעצטע יאָהרען „יודענריין" בעזונדערס פון יו־דישער אַרבייט.

ווער זענען דאָס די 15252 זעלבשטענדיגע לאַנדווירטשאַפטען, וואָס זענען פערצייכענט אין דער אויבען געבראַכטער טאַבעלע? צי זענען דאָס 15 טויזענד יודישע גרויסע ערד־בעזיצער אָדער קלענערע יודישע פערמער, וואָס מוזען זיך מיט אייגענער אַרבייט בעטייליגען אין דער לאַנדווירט־שאַפט?

אויף דער זעהר וויכטיגער פראַגע געפינען מיר, ליידער, ניט קיין ענטפער אין דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק. מיר קענען אָבער אַרויסגעפינען אָט וואָס: אויף די דערמאָנטע 15252 יודישע לאַנדווירטשאַפטען האָט די סטאַטיסטיק פערצייכענט 21544 מיטהעלפענדע פאַמיליען־מיטגלידער, ד. ה., קינדער פון די בעלי־בתים, וואָס האָבען געהאָלפען זייערע עלטערן אין דער ווירטשאַפט. אין פערגלייך מיט די קריסטען איז די צאָהל פון מיטהעלפענדע מיטגלידער ביי די יודען קלענער. אַזוי, למשל,

זענען איף יעדע 100 ווירטשאַפטען געווען העלפענדע מיטגלידער:

ביי די קריסטען — 195.

ביי די יודען — 141.

ראָס בעווייזט אודאי, אַז צווישען די יודען, וואָס זענען געווען פערנומען אין דער לאַנדווירטשאַפט, איז געווען בערף אַ גרעסערע צאָהל רייכערע ערד־בעזיצער, וואָס בעטייליגען זיך ניט פערזענליך אין דער בעאַרבייטונג פון זייערע פעלדער. אָבער על כל פנים שוין דאָס אַליין, אַז אין די דערמאָנטע יודישע לאַנדווירטשאַפטען זענען געווען העכער 20 טויז. מיטהעלפענדע מיטגלידער ווייזט אָהן ספק, אַז דער גרעסטער חלק פון די דערמאָנטע ווירטשאַפטען בעשטעהט פון לפי ערך קליינע פערמעס, וואָס זייערע בעלי־בתים מוזען פערזענליך אַרבייטען.

די אויבענגעבראַכטע ציפערן וועגען דער יודישער לאַנדווירטשאַפט גיבען נאָך ניט קיין ריכטיגען בילד וועגען דעם שטרעבען פון די גאַליציש יודען צו לאַנד. מ׳דאַרף געדענקען, אַז אין דער דערמאָנטער צאָהל פון די יודישע ערד־אַרבייטער זענען אַריינגערעכענט געוואָרען בלויז די, וואָס לעבען אויסשליסליך פון דער ערד, אָדער וואָס ביי זיי איז ערד־אַרבייט ניט די עיקר־פרנסה. ס׳זענען נאָך אָבער דאָ זעהר אַ גרויסע צאָהל יודען אין גאַליציען, וואָס בעקומען בלויז אַ טייל פון זייערע הכנסות פון ערד־אַרבייט און האָבען אַנאַנדערע הויפט־פרנסה, און דעריבער זענען זיי אַהער ניט אַריינגערעכענט געוואָרען. ווי גרויס ס׳איז די צאָהל פון אַזעלכע יודען, איז פון דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק ניט אַרויסצובעקומען, בכל אופן איז זייער צאָהל ניט קליין.

די יודישע מאַסען נעהמען אַיין נייע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס ממש טאַקע פאַר אונזערע אויגען. ווער ס׳האָט לאָטש אַ פּאָר טעג אַרומגעשפּאַצירט אין די גאַסען פון די גרויסע שטעדט אין גאַליציען, דער האָט געמוזט בעמערקען, אַז דער מילך־האַנדעל איז כמעט מאָנאָפּאָליזירט געוואָרען פון יודען: אַ גוי׳אישען מילכיגער איז ממש טאַקע זעלטען צו בעגעגענען. אָט דער דאָזיגער האַנדעלס־צווייג, וואָס קומט אין אַזאַ נאָהענטער בעריהרונג מיט דער ערד־אַרבייט, האָט פאַר די גאַליציש יודען זעהר אַ גרויסע בעדייטונג. דער איבערגאַנג קומט פאָר אויף אַזאַ אופן. צוערשט קויפט אויף דער יוד די מילך ביי די פריצים אָדער פויערים און פערקויפט עס. דערנאָך קויפט ער זיך אַליין אַ פּאָר בהמות, און, צולעצט, אַז די געשעפטען געהען גוט, קויפט ער זיך אויך אַ שטיקעל לאַנד, אויף פאַשען דאָרט די בהמות און פערשפּאָרען צו צאָהלען אַרענדע. בכן איז די בעדייטונג פון דעם דאָזיגען האַנדעלס־צווייג ניט בלויז דערין, וואָס עס גיט חיונה טויזענדער יודישע משפחות, נאָר אויך דערין, וואָס ער דער־

נעהנטערט זיי צו דער ערד און פערגרינגערט זיי דעם איבערגאַנג אויף צו די אַנדערע נעבען־צווייגען פון דער לאַנדווירטשאַפט, ווי אויף צו דער לאַנדווירטשאַפט גופא.

דאָס ווילטיגסטע אין דער דאָזיגער ערשיינונג איז דאָס, וואָס די ניט־יודישע וועלט איז גאַנץ מאַלטליז צו קעמפפען קעגען דעם. די איינ־ציגע בייטש — אין מ׳מז מזדה זיין, זעהר אַ שרעקליכע — וואָס די אַנטיסעמיטען בענוצען זי אין זייער עקאָנאָמישען קאַמפף קעגען די יודען, איז דער לאָזונג: „קויפט ניט ביי יודען!“. אָבער מיט דער בייטש איז אונמעגליך צו שמייסען די דאָזיגע יודען, וואָס געהען איבער צו די נעבען־צווייגען פון דער לאַנדווירטשאַפט (מילך־ווירטשאַפט, גערטנעריי וכדומה), ווי אויף צו דער לאַנדווירטשאַפט גופא, ווייל, לכל הפחות די ערשטע צייט, האָבען זיי אַ געזיכערטען אָבנעהמער אין דער צאָהלרייכער יודישער בעפעלקערונג פון די גרויסע שטעדט. ערשט, ווען די דאָזיגע צווייגען וועלען זיך ביי די יודען אויף אַזוי פיעל ענטוויקלען, אַז ס׳וועט פאַר זיי שוין זיין וועניג דער יודישער קונה אַליין, און זיי וועלען מוזען זוכען אויף דעם ניט־יודישען, וועלען די אַנטיסעמיטען בעקומען די מעגליכקייט אויף קעגען זיי צו קעמפפען.

דערווייל האָט דער עקאָנאָמישער אַנטיסעמיטיזם פון דער פיילישער און רוטענישער בעפעלקערונג געבראַכט אַ גרויסען שאָדען דער יודישער בעפעלקערונג און האָט אָנגעמאַכט אַ שטאַרקען חורבן אין זייער ווירט־שאַפטליכען לעבען. די פאָלקס־צעהלונג פון יאָהר 1900 האָט פערצייכענט אין גאַליציען כמעט 20 טויזענד (געמי׳ 19446) יודישע בעדיענער (חוץ 1306 מיט זעלבשטענדיגער בעשעפטיגונג) און טאָג־לוין־אַרבייטער פון „וועקבעלנדער אַרט“. ווער ס׳איז בעקאַנט מיט דער סטאַטיסטיק פון יי־דישע פרנסות ווייס, אַז גראָה די גרופע „בעדיענער“ איז ביי די יודען אימעטום די קלענסטע. די יודישע מאַסע, וואָס געפינט זיך אויף אַ לכל ערך הייכער מדרגה פון קולטורעלער ענטוויקלונג, וואָס פערמאָגט אַ גרע־סערע זעלבסטאַכטונג און געפיהל פון מענשען־ווערדע, טוט אַלדאָס מעג־ליכעס, אַבי נאָר אויסצומיידען די אַרבייט, וואָס איז פערבונדען מיט בעה־זענליכער דערנידעריגונג. ווי גרויס זשע מוז זיין די עלענד און נויט פון די יודען אין גאַליציען, ווען די יודען האָבען דאָ כמעט מאָנאָפאָלי־זירט די דאָזיגע פרנסה. נאָך ערגער איז די לאַגע פון די, וואָס ווערען אין דער סטאַטיסטיק בעצייכענט מיט׳ן נאָמען „טאָגלוינאַרבייטער פון וועקסעלנ־דער אַרט“*. דאָס זענען ליפטמענשען, וואָס האָבען קיין שום פראָפעסיע

* די טאָגלוינער, וואָס אַרבייטען אין בעשטימטע אינדוסטריעס, זענען אהער ניט אריינגערעכענט.

ניט, זיי לעבען פון טאָג־צו־טאָג און זענען גרייט צו טון כל עבודת פרך, אַבי צו דערהאַלטען די נשמה. נאָך בולטער וועט זיך אַרויסווייזען די יודישע נויט און עלענד, ווען מיר וועלען פערגלייכען די צאָהל לופטמענשען ביי יודען און ביי קריסטען. אין גאַנץ גאַליציען האָט די פאָלקס־צעהלונג רעגיסטרירט בעדיענער (נאָר אַרבייטער, חוץ די וואָס האָבען אַ זעלבשטענדיגע בעשעפטיגונג) און טאָגלוינער „וועקסעלנדער אַרט" 47,149 מאַן.

פון זיי זענען געווען יודען 19,446

" " " קריסטען 27,703

די יודען, וואָס בילדען בס"ה 10 פּראָצענט אין דער גאַנצער בעפעלקערונג פון גאַליציען, זענען פאָרגעשטעלט צווישען די לופטמענשען דורך מעדר פון 40 פּראָצענט (געגען 41,2). אויף יעדע 1000 נפשות פון דער פּראָדוקטיווער בעפעלקערונג (אויסער די, וואָס לעבען פון רענטע, נדבות, פּראָפעסיאָנסלויזע און זייערע הויז־געזינדען) קומט אויס פערזאָנען, וואָס פערנעהמען זיך מיט בעדינעריי און לוינאַרבייט „וועקסעלנדער אַרט": ביי קריסטען 7, ביי יודען 80, ד. ה. די צאָהל מענשען אָהן אַ זיכערער עקסיסטענץ איז ביי יודען עלף מאָל גרעסער, איידער ביי די קריסטען.

די יודישע מאַסע האָט מיט איהר געזונטען פּראַקטישען חוש דערשפירט, אַז דער איינציגער אויסוועג פון דער שרעקליכער לאַגע, וואָס איז געשאַפען חורבן עקאָנאָמישען אַנטיסעמיטיזם, איז דער איבערגאַנג צו לאַנדווירטשאַפט. אין האָט אין דער ריכטונג געווענדט איהר טעטיגקייט. אָבער מורא'דיג גרויס זענען די זיגזאַגען, וואָס זי האָט געמוזט דורכמאַכען, זעהר פיעל מיה און ענערגיע האָט זי פערלוירען, ביז וואַנען זי האָט געגעפונען דעם ריכטיגען וועג; זעהר פיעל רבי־געלט האָט זי בעצאָהלט פאַר דער דאָזיגער ערפאַהרונג. טויזענדער יודען האָבען זיך דורכגעשלאָגען אַ וועג אין לאַנדווירטשאַפט אָהער אין איהרע נעבען־צווייגען. אָבער ניט ווענינער זענען די, וואָס זענען איינגאַנצען געוואָרען בחלות געשטעלט און האָבען פערגרעסערט מיט זיך די רייהען פון די לופטמענשען. און אַ גרויסען חלק האָט דערין דאָס, וואָס ביז איצט האָט דאָס פאָלק מיט זיין צאָהל־רייכער אינטעליגענץ ניט בעזויזען צו שאַפען קיין מעכטיגע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציעס. יעדען יודישען יחיד איז אויסגעקומען צו פיהרען דעם קאַמפּף מיט אייגענע כחות, און גרויס איז דעריבער די צאָהל פון די געפאַלענע. און וואָס ווייטער, וועט דער דאָזיגער קאַמפּף ווערען אַלץ שווערער פאַר'ן יודישען יחיד, ווייל פון טאָג־צו־טאָג פערפעסטיגט זיך די אָרגאַניזאַציע פונ'ם קריסטליכען בירגערטום, און דער קאַמפּף קעגען יודישען מחר ווערט אַלץ פערביסענער.

בלן, איז אַ יודישע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציע הרלאוים נויטווענ־דיג. דערין זענען עקאָנאָמיש פּעראינטערעסירט אַלע שיכטען פון פאָלק, ניט בלויז די יודישע קליינע הענדלער, וואָס ליידען דירעקט פונ׳ם עקאָ־נאָמישען אַנטיסעמיטיזם, נאָר אויך די איבעריגע טיילען פונ׳ם גאַליציש־יודישען קבוץ, און קודם־כל די יודישע פּראָדוצירענדע מאַסען. און דאָס איבער פאָלגענדען טעם:

אין דער אינדוסטריע פון גאַליציען זענען געווען פערנומען, לויט דער פאָלקס־צעהלונג פון יאָהר 1900 ס״ה 228,504 (מיט מיטהעלפענ־דע מיטגלידער), דעהנטער יודען 73,206 אָדער 32,5 פּראָצ. ווי בע־וואוסט, זענען די יודישע וואַרשטאַטען פיעל קלענער, איידער די ניט־יודישע. דער יוד פערמאָגט גרעסערע אינטערנעהמונגס־פעהיגקייט, און דע־ריבער שטרעבט ער ביי דער ערשטער געלעגענהייט צו ווערען זעלבשטענדיג. אַזוי איז עס אין רוסלאַנד, אַזוי איז עס אויך אין אַמעריקא. אַז אויך גאַליציען איז אין דעם פּרט קיין אויסנאַהם ניט, קאָן מען זעהן דערפון, וואָס לפי ערך איז די צאָהל זעלבשטענדיגע ביי יודען פיעל גרעסער, איידער ביי קריסטען. אַזוי, למשל, זענען פון 73206 יודען, וואָס זענען געווען פערנומען אין אינדוסטריע, געווען 37,803 זעלבשטענדיגע אָדער 51,6 פּראָצענט, בעת פון 155,298 קריסטען זענען געווען זעלבשטענדיגע 49155 אָדער 31,6 פּראָצענט. הייסט עס, אויך אין גאַליציען זענען די יודישע וואַרשטאַטען קלענער, איידער די ניט־יודישע, און מחמת דעם זענען זיי אויך אין טעכנישען פּרט נידעריגער פאַר די ניט־יודישע וואַרשטאַטען. די פּראָדוקטיוויטעט פונ׳ם יודישען אַרבייטער איז קלענער (אָבער על כל פנים ניט גרעסער) פאַר דער פּראָדוקטיוויטעט פונ׳ם ניט־יודישען אַרבייטער, און די פּראָדוקטיוויטעט פון די יודישע מאַסען אין גאַליציען איז בשום אופן ניט גרעסער (אפשר נאָך קלענער) פאַר׳ן פּראָצענט פון זייער פערזענלי־כער בעטייליגונג אין דער אינדוסטריע, ד. ה. די יודען פּראָדוצירען ניט מעהר פון 32 פּראָצ. פון די אַלגעמיינע פּראָדוקטען פון דער גאַליצישער אינ־דוסטריע. די יודען, אַלס שטאָדטישע איינוואוינער און מעהר קולטורעלע עלעמענטען, פערמאָגען אַ גרעסערע קויף־קראַפט, איידער די ניט־יו־דישע בעפעלקערונג, וואָס בעשטעהט כמעט אויף 9 צעהנטיל פון פוי־ערים. איך קלער, אַז מיר וועלען ניט מגזם זיין, אויב מיר וועלען אָננעה־מען אַלס השערה, אַז הרלשניטליך פערברויכט דער יוד צוויי מאָל אַזוי פיעל פּראָדוקטען פון דער שטאָדטישער אינדוסטריע, איידער דער ניט־יוד. (מיר דאַרפען געדענקען, אַז מיר רעדען וועגען דער שרעקליך אָב־געשטאַנענער גאַליציען). די יודען האָבען געבילדעט אין יאָהר 1900 11,09 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער בעפעלקערונג, און לויט אונזער השערה

האָבען זיי געבריילט מעהר פון 20 פּראָצ. פון דער גאַליציישער פּראָדוקציע* (11.09×2), ד. ה. אַז אין גרויסען און גאַנצען ווערט בערך 2 דריטעל פון דער גאַנצער יודישער פּראָדוקציע פערברויכט פון יודען גופא.

הייסט עס, אַז די יודען, וואָס זענען פערנומען אין דער גאַליציישער אינדוסטריע, קענען פּראָדוצירען דער עיקר פאַר די יודישע פערבריוכער און קענען בעקומען, אויף אַזאַ אופן, בערך צוויי דריטעל פון זייערע הכנסות פון די יודישע מאַסען. ס'איז פאַרהאַן אַפילו אין גאַליציען אַ גאַנצע רייה פון אינדוסטריעס, וואו דער אָנטייל פון די יודען איז גלייך אָדער נאָך קלענער פונ'ם יודישען געבריוך, ד. ה. וואו די יודישע פּראָדוצירער קאָנען דערנעהרען זיך בלויז פון יודישע מאַסען.

אַזוי, למשל, זענען געווען פערנומען:

פּראָפעסיעס	אַלגעמיינע צאָהל	יודען	פּראָצ. פון יודען.
אין פּראָדוצירונג פון געצייג (שלאָסער, שמידען פון אייזען און שטאָהל- וכדומה	20804	2947	14.2
וועבעריי	9676	1421	15.7
פּראָדוצירונג פון מאַשינעס און אינסטרומענטען.	6057	1054	17.4
האָלץ-אינדוסטריע	23926	4229	17.1
פּאָליגראַפישע אינדוסטריע	2106	450	22.3

פערשטעהט זיך, אַז די יודישע פּראָדוצירענדע קלאַסען זענען בלויטיג פערראינטערעסירט אינ'ם עקאָנאָמישען וואוילשטאַנד פון זייער הייסט־פערברויכער — פון די יודישע מאַסען און קודם כל פונ'ם צאָהלרייכען יודישען האַנדעלס־קלאַס, וואָס בילדעט בערך אַ דריטעל פון דער גאַנצער יודישער בעפעלקערונג אין גאַליציען און וואָס ער פערמאָגט אַ גרעסערע קויף־קראַפט, איידער די אַלע אַנדערע טיילען פונ'ם יודישען קבוץ אין גאַליציען. די פעראָרימונג פונ'ם יודישען הענדלער וועט אַרויסרופען

* די גאַליצישע אינדוסטריע פּראָדוצירט לחלוטין ניט אויף עקספּאָרט, אפילו אין דער עסטרייכישער מלוכה גופא, און בעדיענט אויסשליסליך די בעדערפנישען פון דער אָרטיגער בעפעלקערונג.

אין אַ גלייכער מאָס די פעראָרימונג פון די יודישע פּראָדוצירענדע קלאַסען.

דעריבער מוז די גאַנצע יודישע דעמאָקראַטיע — ניט בלויז די יודישע קליינע סוחרים, נאָר איך די יודישע פּראָדוצירענדע קלאַסען — וואָס גיכער זיך אָרגאַניזירען צום קאַמף קעגען עקאָנאָמישען אַנטי־סעמיטיזם. און מ׳קען מיט זיכערקייט פאָראויסזאָגען, אַז ביי אַזאַ ווי־דערשטאַנדס־אין צופאַסונגס־קראַפט, וואָס די גאַליצישע יודען האָבען אַרויסגעוויזען אין משך פון די לעצטע פאָר צעהנדליג יאָהר, וועט אַזאַ אָרגאַניזאַציע זעהר פיעל קאָנען אויפטון הן בנוגע צום ווידערשטאַנד דעם עקאָנאָמישען אַנטיסעמיטיזם, הן בנוגע צו דער איינגעהמונג פון נייע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס.

צו וועלען די יודען אין גאַליציען פערמאָגען גענוג פערשטאַנד אין כח צו שאַפען אַזאַ מין אָרגאַניזאַציע, וועט ווייזען די נאָהענטע צוקונפט.

אין דער יודישער וועלט.

(איבערזיכט).

וועלען אַמאָל די „אָפּטימיסטען" אינזערע איפהערען גלויבען? מסתמא, ניט. חלט זיך, שוין צייט געווען צו איבערצייגען זיך, אַז דער בייט פון די פערזאָנען ביים חדר בייט לחלוטין ניט דעם „קורס" פון אונזער מלוכה־שיף. חלט זיך, אַז מען האָט שוין געהאַט דאָס פולע רעכט צו גלויבען דערין, אַז „אַזוי איז געווען, אַזוי וועט עס אויך ווייטער זיין". און דאָך האָבען גאָר ביז די לעצטע מינוטען זיך געטראָגען קלאַנגען, אמת פער־דומפענע, אינזיכערע, אָבער פאָרט האָפענונגס־פולע קלאַנגען, אַז עס גריי־טען זיך עפים הנחות, ישועות אויף יודען. ווער וויים, וועמענס פוסטע פאַנטאַזיע קלערט שטענדיג אויס די דאָזיגע קלאַנגען? וואו איז דער ערש־טער מקור, פון וואַנען זיי נעהמען זיך אין הויבען אָן אַרומשפּאַצירען איבער דער גאַנצער חסלענדער פרעסע אין מאַלען קלאַפען לייכטגלויביגע הערצער? צי זאָל דאָס זיין מעהר ניט דער קרענקליכער כח הדמיון פון די געהדרפטע, וואָס האָבען פאַר זיך שוין מעהר קיין רעאַלען איסוועג ניט?

לעת עתה איז פון די אַלע חסדים, וואָס מען האָט געהאָפט אויף זיי, געבליבען נאָר אַ פלאָנטער. קיינער וויים אַפילו ניט, למשל, צי איז אַראָבגענומען געוואָרען די 300־רובל־דיגע שטראָף פון די משפחות פון יענע, וואָס זענען אַנטלאָפען פון מיליטער־דיענסט, וואָס ביי אַלע פרי־הערדיגע מאַניפעסטען פלעגט דאָס ווערען געשאָנקען. וואַרפט זיך אַמאָל דורך אַ ידיעה, אַז דער סענאַט איז וועגען דעם מחילק מיט מיניס־טעריום פון אינערן: דער סענאַט האַלט, אַז די שטראָף איז בטל, דער מיניסטעריום ווידער האַלט, אַז ניין. און דאָס לעצטע, וואָס מיר לייענען אין „פּאָליטייסקי וועסטניק", איז די ערקלערונג, אַז היות ווי געשאָנקען זענען לויט מאַניפעסט נאָר אַלע חובות, וואָס קומען צוגעי־משפט אַלס קנס, חלט'ן געריכט, און היות ווי די 300 רובל שטראָף איז נאָר אַ מיטעל אויף צו פערהיטען דעם פערברעכען, אָנגעווענדט בנוגע צו יענע פערזאָנען, וואָס זענען בכלל מעהר ווי אַלע חשוד אין מיט־העלפען די יודישע רעקרוטען צו אַנטלויפען, נאָר וואָס מ'קאָן זייער פער־ברעכען ניט דערוויזען, — בכן געהט דאָס אינטער'ן מאַניפעסט ניט אַרונ־טער, און על כן זאָל די פּאָליציי אויף די ערטער ניט איפהערען צו מאָנען די געלד, ווי פריהער.

נאָר מסתמא איז דאָס נאָך אויך ניט „דאָס לעצטע וואָרט" אין דעם פרט, און מיר וועלען נאָך כסדר הערען מתר'דיגע ידיעות, ביז ס'וועט קו־

מען צולעצט די פּראַקטיק אין בעווייזען, אַז מען פערקויפט די לעצטע קישעלעך כמקדם.

דאָס אייגענע איז אייך מכח די גיתישים. דאָ איז דער פּלאָנטער נאָך גרעסער. דאָ בעווייזען זיך ידיעות אין די צייטונגען, אַז עס דאַרף די טעג ערשיינען אַ פעראָרדנונג צום סענאַט, אַז סטאָליפּינס בעוואוסטער צירקולאַר וועגען די יודען, וואָס וואוינען אויסערן תחום, זאָל פון איצטער אָן זיין גילטיג. אייפ'ן אַנדערן טאָג קומען אָן נייע ידיעות, אַז דער סענאַט איז מבטל סטאָליפּינס צירקולאַר. און סוף כל סוף ווייס מען אַפילו ניט, צי איז דאָס ערשטע אַ הנחה, צי איז דאָס לעצטע אַ גזירה. פון עס קומט ווידער די ביטערע פּראַקטיק און בעווייזט, אַז פון דעם אָדער יענעם צענטראַל-תמישען פונקט פערטרייבט מען אַזוי פיעל און אַזוי יו־הען, אַז פון דעם אָדער יענעם דאָרף זעצט מען אַרויס אַזוי פיעל און אַזוי פיעל יודישע משפחות. עס געהט דאָך צום פריה־יאָהר, יעצט מעגען זיך שוין די יודעלעך קלייבען.

און מען קאָן ניט זאָגען, אַז די רעגיהונג זאָל זיין שולדיג אינ'ם דאָזיגען פּלאָנטער, וואָס די ידיעות פון דער פרעסע טראָגען אַריין אין דער געזעלשאַפט. דער נייער מיניסטער פון אינערן געפינט הערלאויס ניט פאַר נויטיג צו פערדוילען זיין מיינונג. ער האָט אין דעם פּראָגראַם־אינטערוויאו פונ'ם קאָרעספּאָנדענט פון „טאַן" בפירוש אַרויסגעזאָגט, אַז בנוגע צו דער יודען־פראַגע קאָן גאָר קיין רייד ניט זיין וועגען הנחות. און סוואָלט טאַקע געווען אַ סתירה צו דער גאַנצער פּראָגראַם פון איינ־צאַמונג און בעגרעניצונג, אויב עס וואָלט אַנדערש געווען. די בעציהונג צו דער יודען־פראַגע איז דאָך איין מאָל פאַר אַלע מאָל פעסט בעשטימט, זי שטעהט אין דירעקטען צוזאַמענהאַנג מיט דערן גאַנצער אינעווייניגסטער פּאָליטיק און איז איהר פיעל יוצא. אַלע, הכט זיך, ווייסען עס אַזוי גוט, און דאָך... פערלירט מען ניט דעם בטחון.

בטחון איז אַ דאַי אַ מעלה. נאָר ווען איז דאָס גערעדט געוואָרען? ווען ער איז געווענדט צו דעם צד, וואָס פון איהם קאָן מען טאַקע וואַרטען הילף. זיכער איז, אַז דער איצטיגער צשטאַנד פון יודען אין רוסלאַנד איז ניט קיין אייביגער, אַז די קומענדיגע בענייאונג פונ'ם לאַנד קאָן גאָרניט געמאָלט זיין אָהן דער יודישער גלייכבערעכטיגונג. אַז די בעגרעני־צונגען פון יודען זענען איינע פון די מיטלען אויף אָבצוהאַלטען די פּראָגרעסיווע ענטוויקלונג פון לאַנד — דאָס ווייסען אַפילו, און אפשר דייטליכער פאַר אַלעמען, די פאָרשטעהער פונ'ם רוסלענדישען גרויס־קאַפּיטאַל. אַזוי הערען ניט אויף די בערזען־קאָמיטעטען פון די גרעסטע האַנדעלס־צענטרען צו טענען פאַר דער רעגיהונג, אַז די האַנדעלס־בעגרעני־

צונגען פון די יודען גראָבען אונטער דעם גאַנצען רוסישען האַנדעל. דאָס איז דאָך קלאָר דערפון אַליין, וואָס יודען בילדען 1/10 פון אַלע רוסלענדער אינדוסטריעלע און 1/4 פון אַלע רוסלענדער סוחרים. נאָר עס פערשטעהט זיך, אַז ניט די גרויס-אינדוסטריעלע זענען די אמת'ע פערבינדונגען פון די יודען. נאָר צייטווייליג ווילען זיי זיי שטיצען. הילף דאַרפען יודען זוכען גאָר אין אַנאַנדער זייט. נאָר דער עיקר, פערשטעהט זיך, דאַרף מען זיך פערלאָזען אויף זיך אַליין, אויף די אייגענע כחות, אויף דער אייגענער אָרגאַניזאַציע. וואָס זעהען מיר אין דעם פרט?

עס בעדייערן, זעהען מיר ניט קיין שום ממשות'דיגע שריט. מ'האָט זיך די לעצטע צייט געטראָגען מיט'ן געדאַנק צונויפצורופען אַ פערזאַמלונג פון די וואַהל-מענער; די גאַנצע פרעסע האָט דעם דאָזיגען אויפטו וואַרים בעגריסט; דער גאַנצער געזעלשאַפטליכער אינטערעס — ווי ווייט ער איז בכלל נאָך וואָך ביי איצטיגער צייט — איז געווען געווענדט אין דער זייט. נאָר אויסגעלאָזען האָט זיך אַ ביידעם.

בלייבען ווידער אַמאָל איבעריג די דריי יודישע דעפּוטאַטען אין הימע אין... דער אַזוי אָנגערופענער קאָמיטעט, וואָס מ'האָט איהם שוין דן למיתה געווען, נאָר ער פרובירט זיך נאָך אַליץ אַרויסשטעלען פאַר אַ פאָרשטעהער פון דער יודישער געזעלשאַפטליכער מיינונג און פאַר אַ פיהרער פון דער יודישער פּאָליטישער טאַט. ווהט מען אָבער פון איהם קיין שום מעשים ניט. די קרייזען, וואָס שטעהען נאָהענט צום דאָזיגען קאָמיטעט, טענ'ען, אַז איצט איז דער מאָמענט ניט גינסטיג פאַר אַזעלכע מעשים: נישט כדאי איצט, למשל, אַריינצוטראָגען דעם געזעץ-פּראָיעקט וועגען מבטל זיין דעם תחום; די פיערטע הימע, טענ'ען זיי, האָט זיך אַריסגעוויזען פינקט אַזוי אַנטיסעמיטיש, ווי די דריטע דוהראיה ס'איז, למשל, אָנגענומען געוואָרען מיט די שטימען פון די אָקטאָבריסטען דער פערבאָט פאַר יודען צו קויפען מאַיאָראַטס-הויפען אין פּוילען). בכלל קאָן מען זיך אויף קיין גוטס ניט ריכטען פון איהר צד. בעסער ניט אויפרייצען. עס קאָן נאָך ערגער ווערען. דאָ האָבען מיר ווייטער די אַלטע איינגעגעסענע שוויג-פּאָליטיק. אַזוי ווי עס ווערט נאָר סיי ווי סיי ניט ערגער. אַזוי ווי אויף אויסצוקלערען אַליץ נייע בעגרעניצונגען וואָלט מען געוואַרט, ביז די יודען וועלען עפּיס אָנהויבען מאָנען. שטענדיג איז ביי די דאָזיגע לייט געווענדט דער בליק נאָך אויסווייניג. מ'פערגעסט, אַז הרבה'ן שוויגען שטאַרקט מען די אַפּאַטיע און אָבגעלאָזענקייט אין פאָלק גופא. מ'פערגעסט גאָר, אַז מען טאָר ניט אויפהערען צו וועקען דעם געפיהל פון יושר, די שטרעבונג נאָך מענשליכע רעכט. מ'וויל איינרעדען דעם עולם, אַז דורך אומזעגען, דורך שתדלנות, קאָן מען איצט מעהר אויפטון. ניט גענוג איז פאַר די

דאָזיגע הערען, וואָס די יודישע געזעלשאַפט האָט שוין איין מאָל פאַר אַלע מאָל אָבגעזאָפען די דאָזיגע געגנ. אין נאָך מעהר. בייזע ציינער דאָגען אַפילו, אַז מיט דער שתדלנות האַלט מען אויך איצט ניט גאָר ערנסט, אַז אין די פעדער-שטיבלעך פון די קאָנצעלאַריעס זענען אינזערע געשוואָרענע שתדלנים געוואָרען זעלטענע געסט. מיט איין וואָרט, ס'איז איצט אַ מאוס'ע צייט, אַ טויטע צייט אין אַלע פרטים.

אַ שטיקעל נחמה גיט אונז נאָר די איינציגע ליכטיגע ערשיינונג אין אונזער פאָליטישען לעבען פאַר דער לעצטער צייט: די וואַרשעווער וואַהלען. אמת, אין פלוג קאָן איסווייזען, אַז די דאָזיגע וואַהלען האָבען אונז געגעבען נאָר איין גרויסע צרה, וואָס ס'איז נאָך ניט בעוואוסט, ווי אַזוי מיר וועלען זיך פון איהר אַרויסדרעהען: — דעם באַיקאָט. אָבער עס איז שוין ניט איין מאָל אויפגעוויזען געוואָרען, אַז דאָס איז אַ פאַלשע מיינונג. די שטרעבונג פון געוויסע פוילישע קרייזען אָנצופילען זייערע קעשענעס דורכ'ן שפיעל אין „פאַטריאָטיזם" וואָלט זיך אין יערען פאַל פריהער אָדער שפעטער אַרויסגעוויזען, און פריהער אָדער שפעטער וואָלטען מיר געשטאַנען פאַר דער אויפגאַבע צו פערטיידיגען אונזער עקזיסטענץ אין פוילען. דערפאַר אָבער האָבען די דאָזיגע וואַהלען בעוויזען אונז, וואו, און וואָסערע קרייזען די יודישע מאַסע האָט צו זוכען איהרע פערבינדעטע. און אויב זי האָט דעם ערשטען מאָל אויסגעקליבען אַנאַרבייטער-דעפוטאַט כמעט ווי איבער געוואַלד, וועט זי אָבער ווייטער דאָס מוזען טון מיט אַ קלאָרען בעוואוסטזיין און פעסטער בערעלענטקייט. גראָד די דעבאַטען אין דומע ווענען יאַגעלאָם וואַהלען האָבען געגעבען די מעגליכקייט אַרויסצוזאָגען פאַר דער גאַנצער עפענטליכקייט אין רוסלאַנד דעם רעכטס-בעוואוסטזיין פון יודישען פאָלק, און סיי די ס. ד. רעדנער און סיי דער יודישער דעפוטאַט באָמאַש האָבען אַוועקגעשטעלט צום שאַנד-סלופ די פאַלשקייט און צביעות פון די באַיקאָט-העלדען.

„און ווען די פריצים שלאָגען זיך, טוען ביי די כלאָפעס די קאָלטענעס וועה". פון ביידע זייטען האָבען די באַלקאַנישע יודען געהאַט צו פיהלען אויף זיך די ווירקונג פון דער באַלקאַנישער מלחמה; עקאָנאָמישע רואינירונג איז זיי בעשערט געווען ניט מה אין טערקיי, נאָר ניט ווענינער אין די באַלקאַן-לענדער; און יודיש בלוט האָט געמוזט פערגאָסען ווערען אויך פון ביידע זייטען; און אַ רעכטער נצחון האָט ניט פערמידען זיך אויסלאָזען מיט אַ פאַסיגען אַפאָטעאָז — מיט אַ יודישען פאָגראָם, ווי אין סאַלאָניקי. אָבער דאָס אַלץ, ווייזט אויס, איז נאָך ניט גענוג. די באַלקאַנישע מלחמה, איצט, שוין נאָהענט צום סוף, וויל נאָך האָבען איהרע

פּאָליטישע רעזולטאַטען פֿאַר די באַלקאַנישע יודען. דער רומעניש־בול־גאַרישער האַנדעל וועגען אָבטרעטען רומעניען סיליסטריע און די אומ־געגענד האָט דערוועקט ביי די דאָרטיגע יודען אַ גאַנץ נאַטירליכע אונ־רוהיגקייט פֿאַר זייערע פּאָליטישע רעכט, וועלכע רומעניען וואָלט ניט געהיימט אויסלעגען לויט איהר פּירוש, וואָס זי האָט שוין איין מאָל גע־מאַכט צו דעם בעוואוסטען פּונקט 44 פֿון בערלינער טראַקטאַט, וואָס לויט איהם האָבען די יודען אין רומעניען געזאָלט בעקומען פֿולע גלייכ־בערעכטיגונג. און די סיליסטריער יודען האָבען צו־פֿיעל יסודות ניט אינ־גאַנצען צו געטרויען רומעניען... און ווען לוצאַטי אין Corr. dela sera און ווען „בערלינער טאַגעבלאַט" און ווען אַנדערע געזעלשאַפֿטליכע אָרגאַ־נען האָבען געפֿינען פֿאַר פּאַסיג, אַז איידער רומעניענס תכיעות זאָלען בעטראַכט ווערען, מוז זי קודם כל ערפֿילען איהרע הבטחות בנוגע צו יו־דען, האָט דאָס ניט געקענט ניט דערהערט ווערען — און דערהערען און אַריינטון דערין האָט זיך געמוזט פֿריהער פֿון אַלץ גריי, דער ענגלישער אויסערן־מיניסטער, וועלכער האָט פֿריהער פּאָרזיכטיג, דערנאָך אָבער בולט־ער אויסגעדריקט זיין איבערצייגונג, אַז די „יודישע רעכט" וועלען גאַראַנ־טירט ווערען אין פֿאַל, אויב בולגאַריען וועט אָבטרעטען רומעניען א טייל פֿון איהר טעריטאָריע.

און אויך רומעניען האָט זיך צוגעאַיילט מאַכען הבטחות. דער רו־מעניש־ע פּאָסאָל אין לאָנדאָן מישו — אין צוויי בריעף אין „דזשואיש קראָניקל" — האַלט אין איין צוזאָגען, אין קאַטעגאָרישען צוזאָגען, אַז די בול־גאַרער יודען וועלען פֿון זייער אַרונטערגעהן אונטער רשות פֿון רומעניען גאָרניט פֿערלירען.

און ווען ס'העלפֿען ניט הבטחות, און די אונרוהיגע יודען קענען זיך דאָך קיין רוה ניט געפֿינען — בלייבט דאָך נאָך אַ מיטעל אויף זיי צו ווירקען, אַ מיטעל, וועלכער איז פֿיעל מעהר אין רומעניען אויסגעפּרוּבט געוואָרען — כטראַשונקעס און אַנטיסעמיטישע העצע. די רומעניש־ע פּרעסע האַלט אין איין טענען, אַז אויב רומעניען וועט אין דעם סכסוך מיט בול־גאַריען איהרס ניט אויספֿיהרען, וועט דאָס רומעניש־ע פֿאָלק אַרויפֿלעגען די אַחריות דערפֿאַר אויף די יודען. און וואָס הייסט אַזאַ „אַחריות" אין רומעניען, איז דאָך קיין גהיסער סוד ניט... און פֿאַרוואָס זאָל טאַקע די רומעניש־ע רעגירונג ניט געפֿינען דעם „שולדיגען", אויף וועמען ס'איז אַזוי גרינג אַריבערטראָגען דעם „פֿאָלקסצאָרן" פֿאַר די אייגענע מפּלות...

און אויך פֿאַלאָניקער יודען זענען, משמעות, ניט שטאַרק צופֿרידען מיט זייער קומענדיגען מושל. די גריכען האָבען, אמת, אויך ניט אויפֿ־געהערט צו טענען, אַז אין יודישען פּאָגראָם, וואָס מיט איהם האָבען די

גריכישע חילות געפייערט זייער אריינטרעטען אין סאלאניק, זענען דיין זייערע הענד, אז דעם גאנצען פאגראם האבען גאר יודען איסגעטראלט און, ווי די יודישע טבע איז, פינאנדערגעבלאזען, און ווענען הבטחות איף ווייטער שוין אבגערעדט, — ווילען זיי, די עקשנים, זיך דערמיט ניט בערהיגען. אפילו ווענען צוריק זיך אומצוקעהרען קיין שפאניען — פון וואנען זיי זענען אהער געקומען צום סוף פון 15-טען יאהרהונדערט, הויבען זיי אן צו טראלטען, און נאך איצט שיקען זיי דעפוטאציעס צו די מעכטיגע פון דער וועלט זעהן פועלין, אפשר איז מעגליך, סאלאניק זאל אַ פריי-שטאדט ווערען, זיי זאלען ניט געצוואונגען זיין זיך לאזען אין אַ נייעם גיהש. זיי האבען אַ יסוד ניט צו גלויבען די גריכען, וועלכע וועלען קוים בשלום לעבען מיט דעם מעכטיגען קאנקורענט אין מסחר, וואס אין פערגלייך מיט איהם האבען זיי ביז איצט קיין שום בעהנדערע פריווילעגיעס ניט געהאט. איצט אבער קענען זיי אנהויבען געוועלטיגען. און דארט, וואו פון אַ מיטבירגער האט מען געמוזט ליידען, וועט מען פון אַנ„אונטערטאן" קיין גרויסע מחזקות ניט פראווען.

אויב פון איסוויניג קאן דער כראניקער פאר דער לעצטער צייט קיין פרעהליכע געשעהענישען ניט פערצייכענען, איז, פערקעהרט, פון אינעווייניג מעהרען זיך אַלץ די סימפטאמען פון שטארקונג און וואקסען. אט האט דער סטודענטען-צוזאמענפאהר אין צוריך בעוויזען בחוש, אז די לעצטע עטליכע יאהר פון אינעווייניגסטער קולטורעלער ארבייט און נאציאנאל-גייסטיגער פערטיעפונג זענען ניט אַוועק לאיבזד. הדרך פערשיידענע בלאנזשענישען און שטרויכלונגען, הויבט אן דער יודישער אינטעליגענט סוף כל סוף זיך אַוועקצושטעלען אויף אַ ריכטיגען וועג, אויפ'ן וועג צום פאלק. דער יונגער יודישער אינטעליגענט מוז פערמאגען אַ גרויסע אינעווייניגסטע קראפט, בכדי זיך פעסט אַוועקצושטעלען אין אַלס אַ יוד. ער האט פון איסוויניג קיין שום אנהאלט ניט. זיין אינטעלעקטועלע ענטוויקלונג בעקומט ער אין אַ פרעמדער שפראך, זיין פאַרשטעלונגס-און אידעען-וועלט איז גענומען פון אַ פרעמדער סביבה. און די רעזולטאטען דערפון זענען אונז אַלעמען צו-פיעל בעוואוסט. איצט מוז נעהמען אַ סוף דערצו. אין דער פעראייניגונג, אין דער אָרגאניזאציע וועט דער יודישער סטודענט געפינען פאר זיך אַ יודישע גייסטיגע כפערע, אַ היים, אַ מקור פון יודישע איבערלעבונגען און אַ שול פון יודישען וויסען. און די יודישקייט, וואס וועט ווערען געשאפען דורך דער נייער אָרגאניזאציע — דאס בעוויזט בולט שוין דער אנהויב — וועט זיין אַנ„אמתע פאלקס-יודישקייט, אַ יודישקייט אהן פשטלעך און פניות, אהן

תנאים אין איסרעדעניש‌ען. מיר האָבען דאָ געהאַט פאַר זיך דאָס ערשטע מאָל אַ פערזאַמלונג פון יודישע אינטעליגענטען, וואָס האָבען גערעדט אויף דער שפּראַך פון פאָלק, און דאָס איז אויסגעקומען אָהן דעמאָנ־סטראַציעס, אָהן אַ צו־להכעיס וועמען עס איז, נאָר ווייל אַנדערש קאָן עס ניט זיין. ביי דער גרעסטער יראת הכבוד, וואָס דער יודישער אינ־טעליגענט פיהלט צו אונזער אַלטער העברעאישער שפּראַך און צו איהר ליטעראַטור, קאָן ער זי דאָך ניט אָננעהמען אַלס זיין איינציגע שפּראַך, ווייל ניט זי פיהרט אַהין, פון וואַנען ער דאַרף לעבענס־קראַפט שעפּען און וואו אַהין ער דאַרף נייע לעבענס־אינהאַלטען אַריינטראָגען — אין דער טיעפענישׁ פון די פאָלקס־מאַסען. צו דער בעהעפטונג מיט'ן פאָלק, צום איינס־ווערען אין זיך פיהרט נאָר די נאַטירליכע שפּראַך פון פאָלק. אויב נאָך ניט דער גאַנצער צוזאַמענפאָהר איז פּרינציפּיעל איינשטימיג געווען מיט דער דאָזיגער הנחה, אויב אין געוויסע קרייזען פון דער נאַ־ציאָנאַל־יודישער סטודענטענשאַפט איז נאָך ניט קלאָר געוואָרען דער ווערט פון דער יודישער שפּראַך, איז דאָס אַ גאַנץ נאַטירליכע ערשיינונג: דער וועג צום פאָלק איז שווער און פול מיט זיגזאַגען. נאָר פּראַקטיש איז די פער־איינינונג געשאַפען געוואָרען איפ'ן יסוד פון דער יודישער שפּראַך, און דאָס מוז פערצייכענט ווערען אַלס נייער זיג פון דער דעמאָקראַטישער ריכ־טונג אין דער יודישער אינטעליגענץ. דאָס אייגענע איז צו בעגריסען דער אָבזאָג פונם נייעם פערבאַנד זיך אָפּצוזונדערן פון דער גאַנצער אויס־לענדער סטודענטענשאַפט בנוגע צו אַלגעמיין־אַקאַדעמישע פראַגען. די מיטגלידער פון פערבאַנד ווערען ביי דער נאָהענטער בעריהרונג מיט די „קאָלאָניעס" קאָנען אַ סך ווירקען איפ'ן „אַריסטוויזען" זייער יודישען פנים, און געווים וועלען זיי קאָנען געהן האַנד־ביי־האַנד מיט די סטודענ־טען פון יענער ריכטונג, וואָס נאָר איבער געוויסע פאָראורטיילען שרעקט זי זיך נאָך אַלץ צו פּראָקלאַמירען זיך אינגאַנצען אַלס אַ יודיש־נאַציאָ־נאַלע.

דעם פערבאַנד פון די יודישע סטודענטען שטעהט פאָר אַ גרויסע און אתיות'פולע אַרבייט, און עס ליגט אַ הייליגער חוב אויף דער גאַנצער יודישער געזעלשאַפט איהם אין דער דאָזיגער אַרבייט צו העל־פען.

א ווילנער.

ליכט און שאטען.

ניסן אורי גניעסין. — א „פערטע" שפּראך. — טעט
בחטים ותודה לו בשעורים.

ניסן אורי גניעסין.

ווידער האָבען מיר צו פערצייכענען אַ גרויסען אָנוועהר, וואָס האָט פּעראייניגט אַלע הערצער אין איין טיעפען טהייער. אין די הספּדים, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען, איז געווען עפּיס אַנ'אינטימער געפיהל. עס האָט זיך דאָס מאָל געגלויבט אין די רייד, וואָס מען האָט גערעדט וועגען דעם נע־שטאָרבענעם: מען האָט געפיהלט, אַז זיי געהען פון הארצען. די, וואָס האָבען גניעסינ'ען געקענט, האָבען דערצעהלט וועגען זיין צניעות, וועגען זיין שטילקייט, זיין שווייגעדיגקייט; דאָס איז איבערגעגאַנגען איך צו זיי, ווייל שווייגען ווירקט מעהר ווי רייד... איך האָב איהם פערזענליך ניט געקענט. אָבער זיין נאָמען האָט גערעדט צו מיר — אין זיינע ווערק. אין זיין נאָמען האָב איך געפיהלט עפּיס אַ ווייכע און אַ קרענקליכע צאַרט־קייט. אַלץ, וואָס איך ווייס איצט וועגען איהם, האָט מיר אַרויסגעקלונגען פון דער וואָרט גניעסין, און ערשט איצט פערשטעה איך דעם קלאַנג. דאָס איז געווען, חיכט מיר, דער נאָמען פון אַ מענשען, וואָס וואו ער שטעהט און וואוהין ער קומט, רינגעלט איהם ארום עפּיס אַ לופט, וואָס ווערט אַרויסגעאָטעמט אַזוי ווי פון איהם אַליין און געהערט נאָר איהם אַליין, און יעדערער, וואָס פּחיכט זיך צו איהם דערנעהענטערן, פיהלט, אַז ער מוז איבערטרעטען עפּיס אַ שוועל, וואָרום אין אַנ'אָבגעזונדערטער וועלט טרעט ער אַריין... און אַז איך האָב געלייענט זיינע ווערק, האָב איך געזעהן, אַז איך זיין קינסט איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס זי האָט אונז געגעבען יעדע זאַך אינאיינעם מיט איהר אַטמאָספער. אַז מען זאָל פּחיכען איבערדערצעהלען דעם אינהאַלט פון זיינע גרעסערע ספּורים („הצדה", „בינתים", „בטרם"), וועט מען נישט קאָנען, וואָרום ער איז בעהאַלטען אין דער ליפּט, וואָס די ערצעהלונגען הויכען ארויס פון זיך. ווען ניט זי, וואָלטען זיי צעפאַלען איך שטיקלעך. איך קען נישט נאָך איינעם אין דער העברעאישער און יודישער ליטעראַטור, וואָס זאָל האָ־

בען אַזאַ קראַפט, ווי גניעסין, צו מאַכען פון שטיקלעך אַ גאַנצע זאַך, אַ כלי שלם. און דאָס דערגרייכט ער הרך דעם, וואָס די קליינינקייטען, וועלכע ער שלייפט אָב מיט דער בריה׳שאַפט פון אַ ייבעליר, אָטעמען ביי איהם אַלע מיט איין אָטעם; די פליג אויפ׳ן וואַנט פון צימער, וואו־הין ער פיהרט אונז אַריין, זשוזשעט דעם ניגון, די פערבאָרגענע מע־לאָדיע, וואָס פילט אָן דעם גאַנצען צימער. אַזוי ווי גניעסינ׳ען האָט דער, וואָס האָט געהאַט אַנ׳איער פאַר זיין שווייגען, געקענט, וועניגסטענס, געפיהלט, ער האָט געמעגט זעהר וועניג וויסען פון זיין אויסווייניגסטען לעבען, אַזוי ווייסען מיר, ווער זיין העלד איז אַזוינע שרייבער, ווי דער פערשטאָרבענער גניעסין, האָבען זעלטען ווען מעהר ווי איין העלד, כאָטש ער גיט אונז ניט קיין געמייע בעשרייבונג פון זיין איך, נאָר ער וואַרפט, ווי דער אימפּרעסיאָניסטישער מאָלער, אויפ׳ן בילד פינטעלעך און שטריכעלעך, וואָס הרך עפים אַ וואונדערליכער קראַפט הויבען זיי אָן צו לעבען מיט איין לעבען...

אַחוץ גניעסינ׳ען האָבען איך אַנדערע זיך אָבגעגעבען אין דער נייער העברעאישער און יודישער בעלעטריסטיק מיט דעם יודישען אינ־טעליגענט און זיין איינזאַמקייט און זיין אָבגעריסענקייט, נאָר ביי קיינעם איז דער זעלבסטגעפיהל און די ליידען פון דעם דאָזיגען אינטעליגענט ניט אַזוי שאַרף און ניט אַזוי ראַפינירט, ווי ביי דעם געשטאָרבענעם דיכ־טער, און אַחוץ דעם, האָט קיינער ניט געשילדערט אַזוי בולט, ווי ער, די סביבה. וואָס זיין העלד מוז אין איהר לעבען, כאָטש זי איז איהם אַזוי פרעמד...

די ראַפינירטקייט פון די שטימונגען און די געפעפערטקייט פון די געפיהלען, וואָס גניעסין האָט געזוכט אויסצודריקען, האָט געמוזט אויך זיין איינע פון די סבות, וואָס איבער זיי האָט ער ניט געקאָנט יוצא זיין מיט דעם געזעהנטליכען העברעאיש. דעם בעלעטריסט, וואָס שרייבט פונ׳ם רעאַלען לעבען, איז כתם שווער אויסצוקומען מיט אַ שפּראַך, וואָס מען רעדט ניט אויף איהר טאָג־טעגליך, בפרט נאָך דעם בעלעטריסט, וואָס האָט צו טון מיט דעם איידעלן פערוויקעלטען געפיהל־תשבורת פונ׳ם מאָדערנעם אינטעליגענט. אָבצושאַצען די מעלות און חסרונות פונ׳ם איי־גענאַרטיגען העברעאישען סטיל גניעסינ׳ס איז דאָ ניט דער פּלאַץ, נאָר דאָס איז קלאָר, אַז שוין דער עצם סטיל זיינער מיט דעם מאָדנעם ביי אונ׳ן ביוג צייגט, אַז צווישען אונז האָט געלעבט אַ דיכטער, וואָס האָט זיך גע־האַט זיינע אייגענע ציעלען און איז געגאַנגען מיט זיין איינענעם וועג...

ווער ווייס וויפיל לעבעדיגע קינסטלערישע געשטאַלטען זענען אָב־

געשטאָרבען אינאיינעם מיט איהם; ער איז אַלט געווען אינגאַנצען דרייסיג יאָהר...

ער איז געבוירען געוואָרען אין סטאַראָחוב אין יאָהר 1882. אַז ער איז אַלט געווען 17 יאָהר, האָט ער שוין געהאַט אָנגעשריבען זיינע ערשטע ערצעהלונגען, וואָס זענען אַהיים אין „תושיה" מיט'ן נאָמען „צללי החיים". דערנאָך האָט ער אומגעוואַנדערט איבער פערשוידענע שטעדט אין רוסלאַנד. האָט ערגיץ קיין ריה ניט געפונען און האָט געלעבט אין דחקות. אין יאָהר 1905, ווען ער האָט געוואוינט אין ווילנא איף איין קוואַרטיר מיט נאָך אַ יונגען יודישען שרייבער, האָבען זיי ביידע געהאַט איין מאַנטעל בשותפות... אין יאָהר 1907, נאָכדעם ווי עס איז אַהיים זיין גרעסערע ערצעהלונג „בנתים" (הוצאת „נסיונות", 1906), איז ער, לויט דער איינלאַדונג פון י. ח. ברענער, געקומען קיין לאָנדאָן, וואו ער האָט געאַרבייט אין „המעורר". פון לאָנדאָן איז ער געפאָהרען קיין ארץ־ישראל. און איף דאָרט איז ער לאַנג ניט געבליבען. ער איז געקומען באַלד צוריק קיין רוסלאַנד. די לעצטע יאָהרען האָט ער געוואוינט אין פאָטשעפ (אַ שטעדטיל אין טשערניגאָווער גוב.) ביי זיין טאַטען, וואָס איז דאָרט רב. געשטאָרבען איז ער אין וואַרשא.

פון זיינע ווערק איז נאָך צו דערמאָנען: „הצדה" (שזרנאַל „הזמן", 1905), „בטרם" („רשפים", 1910), „בגנים" („ספרות"IV) און די העברעאישע איבערזעצונג פון וואַסערמאַנס „די יודען פון צירנדאָרף", וואָס איז געבליבען אין מאַנוסקריפט. איף יודיש האָט ער אָבגעדרוקט, ווי ווייט אונז איז בעקאַנט, נאָר אַ רעצענזיע אין דער „פאָלקסשטימע". ת נ צ ב"ה.

אין קומענדיגען נומער פון אונזער זשורנאַל וועט זיין געדרוקט זיין ערצעהלונג „בגנים", וואָס דער מחבר אַליין האָט זי קורץ פאַרן טויט איבערזעצט איף יודיש.

אַ „פערטע" שפּראַך.

אין רוסלאַנד האָבען מיר, דאַנקען גאָט, „דריי" שפּראַכען: העברעאיש, יודיש און רוסיש. אַלע דריי האָבען „רעכט" — בירגערליכע און נאַציאָנאַלע איף. טאָמער איז רוסיש געווען נאָר אַ בירגערליכער לשון ביי יודען, האָבען זיך געפונען לייט, גוטע בעטער, וואָס האָבען זיך אָנגענומען פאַר זיין קריוודע איף: מיר געדענקען נאָך אַלע די דעבאַטען, די רעפעראַטען וועגען דער „גלייכבערעכטיגונג פון די שפּראַכען". „יעווריסקי מיר", וואו די „גלייכבערעכטיגונג" האָט געזאָלט אַריינגעהן מכח אל הפועל, האָט געהיכט צו שאַפען איף רוסיש אַ נאַציאָנאַל־יודישע ליטעראַטור. איהם האָט דערעסען צו זיין, גלייך צו די איבעריגע יודיש־רוסישע אָרגאַנען,

ווי אַשטייגער דער „וואָסכאָד", אַ מסתפק במועט: פאָלעטיזירען מיט די אַנטיסעמיטען, אָננעהמען זיך פאַר יודישע רעכט. ער האָט געזוכט עפּיס אַ העכערן תכלית: ער האָט געוואָלט ווערען אַ כח, וואָס שאַפט אין ווירקט אינם יודישען לעבען אינעווייניג. איהם איז קנאַפּ געווען אַפילו די ראָלע פון אַ פערמיטלער צווישען דעם פאָלקסלעבען אין דער אינטעליגענץ, וואָס איז פון פאָלק אָבגעטיילט און אָבגעריסען. ניין, די מענשען, וואָס האָבען אויפגעטאָן דעם „יעווריישקי מיר", האָבען געוואָלט, אַז זייער רוסיש שרייבען זאָל האָבען אַ ווערט גלייך פאַר ביידען, אי פאַר דער אינטעליגענץ, אי פאַרן פאָלק. זיי זענען בעלנים געווען צו מאַכען אַ ציעל פון דער יודישער ליטעראַטור אויף רוסיש, וואָס ביז אַהער איז זי געווען נאָר אַ מיטעל. דעריפאַר האָבען זיי געוואָלט זיין אָריגינאַל און זענען ניט צופרידען געווען מיט איבערזעצונגען... פון זייער מויל האָט געערדט, קענטיג, דער נאַציאָנאַלער געפיהל פונם יודישען אינטעליגענט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען צו פיהלען אין האַרצען ווי אַ יוד, כאָטש ער איז, ווי פריהער, געבליבען אָבגעריסען פונם יודישען לעבען. ניט קאָנענדיג מאַכען אַ מוף צו דער אָבגעריסענקייט, האָט ער געזוכט מיטלען, ווי זי צו פערדעקען, צו פערגלעטען. ער האָט זיך געוואָלט איינרעדען, אַז דאָס גופא, וואָס ער פיהלט זיך אין האַרצען ווי אַ יוד, איז שוין אַ שטיק יודישקייט. היינט צו וואָס זיך מטריח זיין און געהן זוכען אַ מנין, אַ עדה יודען, אַ פאָלקסלעבען, אַז מען קאָן יוצא זיין מיט דאַוונען פתים-יודישליך ביחידות? צו וואָס „נויטען זיך" רעדען, שרייבען אויף דער שפּראַך פון פאָלק, אַז מען קאָן פיהרען פאַר זיך אַ נאַציאָנאַלע בעל-הבית'ישקייט? די אינטעליגענץ איז פונקט אַזאַ „גלייכבערעכטיגטער" טייל פונם פאָלק, ווי די „מאַסע" — האָבען געטענעט די, וואָס האָבען געפאָדערט אַ מין נאַציאָנאַלע אַוטאָנאָמיע אויף רוסיש פאַרן יודישען אינטעליגענט. און מען האָט שוין דאַן געקאָנט נביאות זאָגען, אַז באַלד וועלען קומען אויך אַנדערע שפּראַכען פון די שבעים לשון, וואָס אויף זיי רעדט די יודישע אינטעליגענץ אין פערשיידענע לענדער, און מאָנען ביים כלל-ישראל: אויך איך בין אַ שפּראַך פון איינעם פון דיינע „גלייכבערעכטיגטע" טיילען, און אויך איך וויל שאַפען פאַר איהם אַ נאַציאָנאַל-יודישע קולטור, איז, על כן, מיין וואונש און מיין פערלאַנג, די זאָלסט מיך אויך אַריינשטעלען אינם צעטיל פון דיינע פיעלבעריהמטע נאַציאָנאַלע שפּראַכען! מען האָט געקאָנט, זאָג איך, וואַרטען, אַז אַנדערע לשונות וועלען אויך קומען מיט אַזוינע טענות צום כלל-ישראל, וואָהין אויך אין אַנדערע לענדער, אַחוץ רוסלאַנד, געפינען זיך דאָך אינטעליגענטען, וואָס הייבען זיך אָן צו פיהלען די לעצטע צייט

ווי יודען, און אין אָט די אַנדערע לענדער איז זיי, די יודישע אינטע־
ליגענטען, דאָך נאָך שווערער, ווי אין רוסלאַנד, צו בעהעפטען זיך
מיט׳ן פאָלק... דאָרט איז אָפט גאָר ניטאָ קיין „פאָלק", מיט וועמען זיך
צו בעהעפטען... און אָט האָט מען אין דייטשלאַנד טאַקע אָנגעהויבען
צו רעדען וועגען אַ נאַציאָנאַלער יודישער ליטעראַטור אויף... דייטש.
און אַרייד וועגען דעם האָט געמאַכט הקא אַ ציוניסט: מאָרטיץ גאָלד־
שטיין. אינ׳ם בערלינער „יודישען פערלאַג", וואָס איז, ווי בעוואוסט, אויך
ציוניסטיש, האָט ער אַרויסגעלאָזען אַ בראָשור מיט׳ן נאָמען: „בעגריף
אינד פראָגראַם איינער יידישען נאַציאָנאַלליטעראַטור". אין דער העבראַאי־
שער שפּראַך גלייבט ער ניט, אַז ס׳זאָל קאָנען בעשאַפען ווערען „דאָס גרעסטע",
וואָרום „דאָס גרעסטע, מיינט ער, וואַקסט אויס אומעטום און שטענדיג
פון דער לעבעדיגער שפּראַך, פון דער מוטערשפּראַך" (ז. 3). העב־
רעאיש אָבער האָט נאָך אַ פעהלער, אַחוץ דעם, וואָס זי איז ניט מעהר
אינזער מוטערשפּראַך. דער העברעאישער שפּראַך, וואָס האָט אַזאַ רייכע
טויזענדיעהריגע רעליגיעזע יהדשה, פעהלט די טראַדיציע פון אַ פאָלקס־
ליטעראַטור. דאָס איז אַנ׳אינגליק, וואָס אונז האָט געטראָפען, פון דעם,
וואָס מיר זענען אָבגעריסען געוואָרען פון אינזער נחלה, פון ארץ־
ישראל. „די העברעאישע שפּראַך און ליטעראַטור האָט ניט געקאָנט
ציהען קיין נייע כחות פונ׳ם לעבען, פון דער ערד"... דעם פערפאַסער,
וואָס זעהט אויס צו זיין זעהר אַ קאָנסעקווענטער מענש, קומט גלייך
איפ׳ן זינען, פערשטעהט זיך, יודיש: „וואָס דער העברעאישער שפּראַך,
וועלכע איז נאָר אַ ליטעראַטורשפּראַך, פעהלט, קאָן מען אייגענטליך
געפינען ביי דער לעבעדיגער פאָלקשפּראַך — יודיש־דייטש. יודיש־
דייטש איז אין טאָבעלטען זין אַ יודישע פאָלקס־שפּראַך: ערשטענס, ווערט
עס גערעדט פון „פאָלק", פון די אונטערשטע שיכטען; צווייטענס, איז
עס די פערשפּרייטסטע יודישע שפּראַך: קיין איינציגע ווערט ניט גע־
רעדט און פערשטאַנען פון אַזויפיעל יודען. איבערזעצונגען און אָרי־
גינעלע שאַפונגען האָבען געוויזען, אַז אין איהר קאָן עקסיסטירען אַנ־
עכטע, הייכע ליטעראַטור. נאָך וויכטיגער אָבער איז אָט דאָס: דורך
יודיש־דייטש פליסט יענער אינטערעדישער שטרוים פון פאָלקסטים־
ליכער פאָעזיע, וואָס ווייזט זיך אַחוץ אין דער מעשה׳לע, אין דער
לעגענדע, אינ׳ם פאָלקס־ליעד און וואָס זיין פעהלען מאַכט, אַז העברע־
איש זאָל זיין אַזוי פערגליווערט. געווים ליגט אין יודיש־דייטש פער־
באָרגען נאָך פיעל מעהר אַזוינע טיעפע אוצרות" א. אַז. וו. (ז. 4) דאָך
איז פאַרן מחבר יודיש צופיעל „זשאַרגאָן", „מיש־שפּראַכע" א. אַז. וו.
דעריף איז ער דאָך אַ יודישער אינטעליגענט: די יודישע

שפּראַך, ווי יודישקייט בכלל, מוז איהם „געפעלען ווערען", אַ ניט לוינט איהם ניט דער שיהוך, ער קאָן טון אַ בעסערן... אַחוץ דעם האָט ער געהערט פון ציוניסטען, אַז פון דער יודישער שפּראַך „שמעקט מיט דלות, „דאָס גהעטטאָ איזט אין איהר" א. אַז. וו. לעגט ער פאַר שאַפען אַ יודישע נאַציאָנאַל-ליטעראַטור אויף דער שפּראַך, וואָס אויף איהר רעדען די יודען אין דייטשלאַנד — אויף דייטש. און עס איז גאָר ניט נויטיג, מיינט ער, אַז דאָס זאָל זיין אַ ליטעראַטור פאַר יודען אָדער היקא וועגען יודען; דער עיקר איז, אַז די, וואָס וועלען זי שאַפען, זאָלען זי שאַפען אַלס יודען (ז. 11). קורץ, דאָס אייגענע, וואָס עס האָבען געוואָלט די, וועלכע האָבען געמאָנט די „גלייכבערעכטיגונג" פון חסיד, — נאָר נאָך מיט מעהר שטייפקייט און בנוסח אשכנז. און אויך די פסיכאָ-לאָגיע איז דאָ די אייגענע, וואָס דאָרט: דער אינטעליגענט, וואָס איז אָבגעריכטן פון דער נאַציע, האָט זי, די נאַציע, אַנטפּלעקט אין זיך אַליין, און אָנשטאָט דעם לאָזונג: קערט זיך אום צום פאָלק! הערט מען דעם רוף: — צו זיך אַליין! צו דער אייגענער פערזענליכקייט און איהר אינעווייניגסטע אינטימע בעדערפעניש! אָנשטאָט דעם דעמאָ-קראַטישען, דעם פאָלקסטימליכען נאַציאָנאַליזם — אַנאַריסטאָקראַטישער, אַ אינדיווידואַליסטישער, אַנטאינטעליגענטישער נאַציאָנאַליזם. אויף אַזאַ אומ-בייט איז ניטאָ וואָס צו פערהען זיך. דאָך איז אין דייטשלאַנד די לאַנג אַנדערש, ווי אין רוסלאַנד. אין רוסלאַנד זענען פאַרהאַן ברייטע יודישע פאָלקס-מאַסען. די פאָלקס-מאַסען פיהרען אַ נאַציאָנאַל יודיש לע-בען, האָבען זייערע אייגענע קולטור-פאָרמען, זייערע אייגענע שפּראַך, וועלען אינגיכען האָבען געווים אויך זייער אייגענע אינטעליגענץ. די אינטעליגענץ אָבער איז נאָך אין די וויקעלעך, די שפּראַך מוז נאָך בעאַרבייט ווערען, אַלע קולטור-אינסטיטוציעס שרייען נאָך הילף, נאָך איניציאַטיוו: קומען אין אַזאַ צייט צו דער אינטעליגענץ און, אָנשטאָט צו רופען זי צום פאָלק און צו זיין שפּראַך, פערשטאַרקען אין איהר די אַזוי אויך גענוג שטאַרקע שטרעבונג צו מאַכען פאַר זיך שבת, צו שאַפען פאַר זיך אַליין אַ ליטעראַטור און יוצא זיין דערמיט דעם חוב פון נאַציאָנאַליזם — הייסט שאָדען די אינטערעסען פון דער פאָלקס-אויפלעבונג, הייסט ניט פערשטעהן די אויפגאַבען פון דער נאַציאָנאַ-לער אַרבייט אין דער אינטעליגענץ גופא. דערפאַר האָט אונז אין רוס-לאַנד, וואו יודען וואוינען מאַסענווייז, ניט געקאָנט זיין סימפּאַטיש די שטרעבונג צו שאַפען פאַר דער נאַציאָנאַלער יודישער אינטעליגענץ אַ בעזונדער „נאַציאָנאַלע" ליטעראַטור אויף אַ בעזונדער שפּראַך, אויף רו-סיש, אויף אַ שפּראַך, וואָס צעברעקעלט די יודישע בעפעלקערונג אין

רוסלאַנד, אָנשטאָט זי צו פּעראייניגען. נאָר אַנדערש אָבער איז די לאַגע אין דייטשלאַנד. דאָרט איז סיי־ווי־סיי ניטאָ קיין יודישע מאַסע אין קיין יודיש פאָלקסלעבען; זייער אייגענע, אָבגעזונדערטע שפּראַך האָבען די יודען שוין סיי־ווי־סיי דאָרט פערלאָרען. איז אַ יודישער ליטעראַטור אויף דייטש אויך גוט: בעסער ווי גאָרניט; און אפשר איז דער אינדיווידואַליסטישער, אינטעליגענטישער נאַציאָנאַליזם אין דייטשלאַנד, וואו דער הפּקר פונם קאָלעקטיווען יודישען לעבען איז זעהר אַ שוואַכער, און וואו דער גרעסטער טייל פון דער יודישער בעפעלקערונג געהערט צו די אינטעליגענטע קלאַסען — אפשר איז דאָרט דער אינדיווידואַליסטיש־אינטעליגענטישער נאַציאָנאַליזם די איינציגע פאַסיגע פאָרם פון יודישען נאַציאָנאַליזם? און מחמת נאָך אַ זאַך דאַרפען מיר קיין צער ניט האָבען, גיכער אפשר פרייד, דערפון, וואָס אין דער יודישער אינטעליגענץ אין דייטשלאַנד ווייזט זיך אַ טענדענץ צו שאַפען אַ מין יודישע פיליאַלע אין דער אַלגעמיינער דייטשער ליטעראַטור. די דאָזיגע טענדענץ איז אַ סימן, אַז אויך אין דייטשלאַנד, וואו דער יודישער נאַציאָנאַליזם איז נאָך אַלץ אַ סינאָנים מיט ציוניזם, הערט מען זיך אויף צו בעגעגנען מייטץ קולט פון דער יודישער פערגאַנגענהייט און די פּלאַטאָנישע האָפענונגען אויף דער ווייטער נאַציאָנאַלער צוקונפט: אויך אין דייטשלאַנד הייבט מען אָן צו טראַכטען וועגען אַ געגענוואַרט אַ יודישער; אויך דאָרט וואַכט אויף אַ פערלאַנג צו שטילען די נאַציאָנאַלע בענקשאַפט און נאַציאָנאַלע בעדערפענישען ניט דורך בלייזע האָפענונגען און זכרונות, נאָר דורך נאַציאָנאַלען שאַפען. פאַר דער דייטשער יודישער אינטעליגענץ איז אַזאַ מין פערלאַנג גאָר בעזונדערס וויכטיג. אין דייטשלאַנד האָט דער יודישער נאַציאָנאַלער רעיון געמאַכט אַ השם אויף די הערצער, אויף די מוחות, אָבער ניט איפ'ן לעבען. דער דייטשער „נאַציאָנאַל־יודע" פלאָגט זיך אַרום מיט דער פראַגע: „וואָס זאָל איך טון מיט מיין יודישקייט, מיט מיין נאַציאָנאַליזם?" רעדען לשון קודש? איבערקלייבען זיך קיין ארץ־ישראל? דאָס איז אונמעגליך. בלייבען אין דייטשלאַנד אָבער הייסט בלייבען אַ... דייטש, אַ דייטש, וואָס פידלט זיך ווי אַ יוד און וואָס איז דאָך מעהר ניט ווי אַ... „נאַציאָנאַליודע". איז דערבייבער וויכטיג, וואָס היקא צווישען די ציוניסטען אין דייטשלאַנד ווייזען זיך מענשען, וואָס הייבען אָן צו זוכען אַנ'איבערגאַנג, אַ ברוק פון דער נאַציאָנאַלער אידעע צום נאַציאָנאַלען לעבען.

מעגען אונז די פּלענער צו שאַפען אַ יודישע נאַציאָנאַלע ליטעראַטור אויף דייטש אויסזעהן פאַנטאַסטיש, אוטאָפּיש, די אינעווייניגסטע

מאָטיווען אָנגעד, וואָס רופֿען אַרויס אַזוינע פּראָיעקטען, זענען געווים אַ רעאַלע גייסטיגע קראַפֿט, וואָס ווייזט, אַז די נשמה פֿונ׳ם ייִדישען אינ־טעליגענט אין מערב־אייראָפּע וואַכט און זוכט נייע וועגען...

און אויב מיד וואַרטען ניט קיין ישועות ונחמות פֿון דער נייער „פֿערטער“ נאַציאָנאַלער ייִדישער שפּראַך, איז דאָך צו האָפֿען, אַז אַ דאַנק די נייע שטרעמונגען, וועלען אונזערע ברידער אין דייטשלאַנד אָנהויב־בען אפֿשר בעסער צו פֿערשטעהן און צו שאַצען די אַלטע שפּראַך אונזערע, די שפּראַך פֿונ׳ם נאַטירליכען, געזונטען ייִדישען פאָלקס־לעבען...

טענו בחטים והודה לו בשעורים.

ה׳ ל—ם פֿון „פֿריינד“ (№ 50) האָט מיר געטאָן אַ „צוליעב“ און אָבגערופֿען זיך אויף מיינע טענות צו די, וואָס שרייבען דייטשמערישׁ. „די טענות זענען געווים, זאָגט ער, גערעכטע, נור... דער אַדרעס איז אַ פֿאַלשער. וואָרום ניט דער ייִדישער זשורנאַליסט, ניט דער טאָג־שרייבער קאָן נעהמען אויף זיך די גרויסע אויפֿגאַבע — פּוצען די ייִדישע שפּראַך. דאָס געהערט די פּאָעטען, בעלעטריסטען א. אַז. וו.“ און אין דעמעזלבּיגען נומער „פֿריינד“ שטעלט ה׳ שד אויף די פֿיס „גאַנץ אייראָפּע“, צו ווייזען, אַז איך בין „נישט דער ערשטער, וואָס בייזערט זיך אויף די צייטונגען, וואָס קאַליעטשען דעם גייסט פֿון דער שפּראַך“. די צייטונגען, הייסט עס, האָבען שוין אַזאַ טבע צו קאַליעטשען די שפּראַך, וואָס זיי שרייבען אויף איהר, און קיינע טענות וועלען דאָ נישט העלפֿען. אפֿשר האָבען זיי טאַקע אַזאַ טבע, די צייטונגען. איך וועל זיך ניט קריגען וועגען דעם און דאָס געהערט גאָרניט צום ענין, וואָרום אין מיין נאָטיץ האָב איך גאָר ניט גערעדט וועגען דער צייטונגס־שפּראַך, און אייראָפּע איז ניט געווען וואָס מטריח צו זיין. איך האָב גערעדט וועגען דייטשמערישׁ און האָב בפּירוש געזאָגט, אַז „איך בין אויסען דעם עיקר אונזערע קאָלעגען אין אַמע־ריקע“, וואָס געברויכען דייטשמערישע אויסדרוקען דאָרט, וואו מען קאָן אָהן זיי אויסקומען. זיי געברויכען די דאָזיגע אויסדרוקען געווים ניט דערפֿאַר, וואָס זיי זענען טאָג־שרייבער. די ביישפּיעלען, וואָס איך האָב געבראַכט און וואָס איך וואָלט געקאָנט ברענגען צעהן מאָל אַזוי פֿיעל, זענען גענומען דוקא פֿון וואָכען־און מאָנאַטסשריפֿטען. און דערצו מיין איך, אַז דוקא בעת מען איילט זיך און מען האָט ניט קיין צייט „צו פּוצען די שפּראַך“, טראַכט מען דעמאָלט אויף פּראָסט יודיש און

ניט אויף „דייטש". איב אַ גרויסער טייל פון אונזערע קאָלעגען שריי־בען דאָך דייטשמעריש, איז עס אַסימן, אַז זיי ווילען ניט אָדער, פשוט, זיי קאָנען ניט אויסדריקען זייערע געדאַנקען, ווי געהעריג איז, אויף יודיש. איך גלויב ניט, אַז דער „פריינד" זאָל האַלטען, אַז פון אַ זשורנאַליסט, „אַ טאָג־שרייבער", דאַרף מען גאָר ניט פאָדערן, ער זאָל וועלען אָדער קאָנען אויסדריקען זיינע געדאַנקען, ווי געהעריג איז, אויף דער שפּראַך, וואָס ער בענוצט. אלא וואָס דען איז דער „פריינד" אין זיין שה אַזוי בריגז? וואָס האָט ער עפּיס פּלוצלינג גענומען אונטער זיין שוץ אונזערע זשורנאַליסטען? ווייל איהם האָט זיך פער־גלוסט אַרויסצוזאָגען דעם נייעם געדאַנק, אַז „מען מוז אויך קענען די פערדיענסטען פון איינינע (דאָס האָב איך אונטערגעשטריכען — אַ ו.) זשורנאַליסטען בנוגע צו יודיש", און אַז איך בין בעגאַנגען אַנאונ־דעלט, וואָס כ'האָב גראָד „געכאַפּט" דעם „פריינד" (און דעם רעדאַק־טאָר פון „פריינד") ביי דער „דייטשער עברה". איך האָב ציטירט אָבער דעם „פריינד" טאַקע דערפאַר, וואָס איך קען די פערדיענסטען דיינע בנוגע צו אונזער שפּראַך און ליטעראַטור. איך האָב געוואָלט ווייזען, אַז אפילו דאָרט, וואו מען זאָרגט פאַר יודיש, טרעפט, אַז מען לאָזט שרייבען פראַזעס, וואָס זענען ניט יודיש, נאָר דייטשמעריש. איי, פאַר־וואָס האָב איך ניט אויסגערעכענט דערביי איך די שבחים פון „פריינד"? ווייל איך האָב גערעכענט, אַז מען איז ניט מחויב יעדעס מאָל, ווען מען וויל דערמאָנען עמיצנס נאָמען, מעג עס זיין דער נאָמען פונם גרעסטען חשוב, צו וואַשען די הענד און אויסגרייזלען, ווי מען פלעגט טון אַ מאָל אין בריעף, אַ שענעם מורמ מיט אַ פערדרעהטען הרה"ג אָדער הרה"ח... אָט רעדט דאָך ה' ל—ם וועגען דעם „באַרבאַרישען פערהאַל־טען (זיך) צו יודיש", וואָס טרעפט זיך „צווישען אונזערע יונגע — און אפילו ניט גאָר יונגע — יודישע בעלעטריסטען", און ער האַלט פונ־דעסטוועגען ניט פאַר נייטיג צו דערמאָנען אויך די ביסעלע פערדיענסטען, וואָס די יודישע בעלעטריסטיק, די יונגע אפילו, האָט פאַר דער יודישער שפּראַך... אַחוץ דעם „פריינד" און זיין געשאַצטען רעדאַקטאָר, האָבען אויך די יודישע בעלעטריסטען, רעכען איך, געטאָן עפּיס פאַר יודיש, און דאָך בעגעגנוגענט זיך דער פערפאַסער פונם אַרטיקעל אין „פריינד" מיט אַזאַ מין כאַראַקטעריסטיק פון די „שעפער פון דער שע־נער ליטעראַטור": „דאָרט, שרייבט ה' ל—ם, פעהלט אַזוי פיעל (אַזוי וויט?) אַכטונג צו זיך אַליין און צו דעם, וואָס מען שרייבט, אַז מען קימערט זיך כלל נישט, אום דעם, אַז מען זאָל דאָס געשריבענע קאָנען לייענען" (אָ, היילוגע קאַליגראַפיע!) א. אַז. וו. עס קומט ס'רוב אַרויס אַ מין געמיש

פון וועטער, אַ תהו ובהו, וואָס נאָר מיט פיעל מיה לאָזט זיך מאַלען אָדנונג הערין".

יע, כדי אַזוי צו רעדען וועגען די יונגע און ניט גאָר יונגע יודישע בעלעטריסטען, מוז מען טאַקע האָבען שוין גאָר גרויסע פערדיענסטען פאַר דער יידישער ליטעראַטור...

אפשר איז טאַקע אַנעולה, וואָס איך האָב זיי ניט דערמאָנט...

דאָך גלויב איך, אַז איך בין ניט מחויב געווען צו זוכען חטאים ביי אונזערע בעלעטריסטען נאָר דערפאַר, וואָס אונזערע זשורנאַליסטען וויל דער „פריינד", קענטיג, לאָזען פאַר זיך...

ביבליאגראפיע.

שלום אש. מעשה׳לעך פון חומש פאר קינ־דער, I, ווילנער פערלאג פון ב. א. קלעצקין.

„אנ׳אמת מע: מען זאגען וועגען דעם איינגעגעם טאטען": פארוואס ניט אויך וועגען דעם איינגעגעם פערלאג? און פארוואס ניט אויך אנ׳אנגענעהמען אמת? זאג איך: עס איז א ברכה צו מאלען אויף די ערשטע אויס־גאבען פונ׳ם „ווילנער פערלאג". אזוי, מיט אזא ליעבע און אזא שטילער פארגעהמהייט איז נאך קיין יודיש בוך ביז אהער ניט ארויסגע־געבען געווארען... איך דערמאן זיך אבער אן דער שייכות, וואס „די יודישע וועלט" האט צו דעם דאזיגען פערלאג, און אן די איידעלע מדות, וואס מיר פערמאגען, נעה איך איבער גלייך צום אינ־האלט פונ׳ם בוך. נאכ׳ן איהאלט נאך איז עס א קינדערשער צאינה־וראינה: מיר האבען פערמאגט ביז אהער א ווייבער־שען צאינה־וראינה. אויפ׳ן שער־בלאט שטעהט אפילו, אז ס׳איז „גידרוקט אויף עברי־טייטש, בדי יש זאלען פארשטיין גרויש און קליין", דאך איז עס פאר גרויס, ניט פאר קליין: קינדער וועלען ניט תמיד פערשטעהן אן ניט שטענדיג הנאה האבען דערפון, וואס דער מ״רש זאגט און רש״י מאכט און דער הוקוני אדער רבי בחיי שרייבט... אש האט דעריבער גענו־מען — אין זעהר גוט געטאן, וואס ער האט גע־נומען פון די אגדות און פ׳רושים צום חומש נאר דאס, וואס לאזט זיך דערצעהלען א קינד. ווי׳טער, זענען די „מעשה׳לעך" זיינע געשריבען ניט אויפ׳ן עברי־טייטש פון סוף 16־טען אדער אנהויב 17־טען יאהרהונדערט (ווען דער צאינה־וראינה האט זיך בעוויזען), נאר אויף אונזער היינ־טיגער יודישער שפראך.

דער קינדערשער טייטש־חומש, וואס דער ערשטער טייל פון איהם ליגט פאר אונז, איז, בכלל, איך א מאדערנער טייטש־חומש. אין דאס איז אי א טעלה, אי א חסרון. א מעלה איז עס, ווייל די מעשה׳לעך פון חומש וועלען, אדאנק דער „מאדערניזירונג" פון דער שפראך, זיין נעהענטער און פערשטענדיגער אונזערע קינ־דער; מחמת דער איינגעגער מאדערניזירונג אבער (און דאס איז דער גרויסער חסרון, וואס מיר מארען ניט פערשווייגען) פערלידען זיי ערטער־ווייז דעם חן און די תמימות און די היילינע צניעות, וואס איז געווען אויף זיי אויסגעגאסען דאן, ווען מען האט דערצעהלענדיג געגלויבט אין זיי. אז אשטיינער יצחק, בעת אברהם פ׳הרט איהם צו דער עקדה, ענטפערט אויף דער פראגע: וואס זעהט ער פון ווייטען? — „איך זעה א וואונדערשענעם הויכען באדג, און וואלקענס רוהען אויף א׳הם" (ז. 45), איז עס אפשר לי־טעראריש־שער, אבער בשום אופן ניט קינדלי־כער, ווי די ווערטער, וואס ר׳ יעקב מאנאוזע, דער מחבר פון „צאינה־וראינה", האט אריינ־געלעגט אין מויל יצחק׳ן: „איך זעה איין שיי־נעם באדג אן אויף א׳הם איז א שיינער וואל־קין"... אין „אנדערע שטעלען אבער איז דער קינדישער הן אין די ווערטער, היילינע נאאיוויטעט פונ׳ם צאינה־וראינה להלוטין ניט קיין שטערונג צום סטיל. מיר בראנגען מיט א כיון ביידע טעקסטען, וואו עס איז בעשריבען, ווי יצחק בענענענט רבקה׳ן, וואס קומט אן מיט אליעזר׳ן:

צאינה וראינה:

...„און יצחק איז ארויש גינאנגען פאר־נאכט אין פעלד אריין צו דאוונען תפלת מנחה. אזוי האט ער גיזעהען קעמלען קומען. און רבקה האט אויסגעהויבען אירע אוגען און האט גיזעהען ווי יצחק גייט פון ווייטין הין און הער און טוט זיך שעמען... האט רבקה זיך גיטראכט: „אלע ליטין אנטקענען איין בלה צו זעהן איר, און דער מאן ליוסט ניט: דאס מוז זיין דער חתן". אזוי איז זי פארשעמט און דערשראקען גיוואָרין פאר אים און האט זיך אראבגיגליצט פון דעם קעמיל. האט רבקה געזאגט צו אליעזר: „ווער איז דער מאן, וואס גייט אין פעלד אנט־קעגען אונז?". האט דער קנעכט גיזאגט: „דאס איז מיין האר יצחק". האט רבקה באלד גי־נומען איר שלייער און האט זיך צונידעקט..." (פרשת חיי שרה).

מעשה׳לעך פון חומש:

„...אז זיי זענען פאר דער שטאדט אנ־

געקומען, וואו אברהם האָט געוואוינט. איז יצחק אָקעגען געגאַנגען זיין כלה. „אז רבקה האָט דערזעהן אוא שענעם יונגען מאַן געהן, האָט זי געפרעגט אליעזר'ן:

— ווער איז דער שענער יונגער מאַן, וואָס געהט אונז אָקעגען? האָט איהר אליעזר אָבגעענטפערט: דאָס איז דיין חתן. האָט זי זיך צוהר פערשעמט, און פאַר בושה האָט זי זיך מיט אַ טיכעל דעם פנים און די האָר פערשטעלט...“ (ז. 63).

די גאַנצע סצענע איז ביי ר' יעקב מ'אַנאָזע, ניט נאָר פעראיידעלט, פערפרומט — אויך איינעהייניג, פסיכאָלאָגיש פערטיעפט: רבקה אין צאינה־וראינה דערפיהלט גליך, אז דער, וואָס געהט דאָרט אַנטקעגען „האָט עפּס אַ שייכות צו איהר; ניט ווייל ער איז, אַ שענער יונגער מאַן“, פרעגט זי זיך נאָך אויף איהם, נאָר ווייל ער געהט אום „הין און הער און טוט זיך שעמען“... אליעזר, ווייטער, ענטפערט איהר ניט, מעשה מאוילער יונג: „דאָס איז דיין חתן“, נאָר: „דאָס איז מיין האַר יצחק“ (אין חומש שטעהט, אגב, אויך אזוי). און נאָך אַ זאַך: רבקה פון „צאינה־וראינה“ איז ניט דאָס גאַנטער־קינד רבקה די געצענדיגערין, נאָר: די יודיגע רבקה, די צנועה, די צדקנית, די רבקה פון די פיער אמהות, פון די תפילות, פון די תחינות, יודען האָבען זיך קיינמאָל ניט פערהאַלטען צום בוך פון די ביבער פאַסיוד: די פלעגען שטענדיג בעהעפטען און צונויפניסען די געשטאַלט און דעם פנים און די שפּראַך פון די פערזאָנען, וואָס פרעסען זיך אין חומש, מיט זייער איינענער געשטאַלט און זייער איינענעם פנים און זייער איינענער שפּראַך. נאָך מעהר, ווי די זענען בעהעפט געווען מיט'ן חומש, איז דער חומש מיט זיי געווען געהעפט. אש וויס עס, און אויך ביי איהם וואָס אברהם וועגען יצחק'ן גאַנץ יודישליך...מען דאַרף אויס אין חדר אָבגעבען, מיין וויב שרה“ (ז. 49). און אויך ביי איהם איז פון הגר'ס זוהן ישמעאל געוואָרען „דער פעטער ישמעאל“, וואָס „פון איהם זענען דאָס אַרויסגעקומען אַלע טערקען, וואָס געפינען זיך אויף דער וועלט“ (ז. 40); אזוי ווייט געהט ער אינ'ס דאָזיגען פרט, אז אפילו די פרוי, וואָס ברענגט אַ קרבן צו תרח'ס נעטער, איז ניט קיין פרויענצימער, נאָר — „אַ יודינע“ (ז. 27). אש האָט, הייסט עס, קיין מ'רא ניט, שוין צו פיעל קיין מ'רא ניט פאַר „פעריודישען“, „פעריודישען“ פון הומש אַלטען צאינה־וראינה. געוויסע שטעלען פון דאָרט וואָלט מען (מיט קליינע שינויים) געקאָנט פשוט אַריבערנעהמען אין די מעשה'לעך. די שפּראַך וואָלט נעהען אפשר ניט אזוי „גלאַט“, ווי איצט, דערפאַר אָבער וואַרימער. דער קינדערשער פערשטאַנד וויל איינפאַכהייט, אָבער ניט גלאַטקייט. ער וויל איינפאַכהייט, אָבער ניט פערא'יינפאַכונג. „... האָט דער מענש געזאָגט: דער האָט אַזאַ לאַנגען נאָז, ווי אַ העלפאַנד — דערפאַר (?) זאָל ער הייסען העלפאַנד“ (ז. 4)— ניין, דאָס הייסט ניט זיין, דאָס הייסט זיך מאַכען קינדערש. מיר וואָלטען געקאָנט ברענגען נאָך אַזוינע שטעלען. וואָס זענען ניט איינפאַך, פאַטש זיי זענען פעראיינפאַכט. נאָר מיר זענען ניט אויסען דאָ אויסצורעכענען די אַלע ניט געלונגענע פרט'ס, מיר ווילען זאָגען בכלל, אז די מיט מיה אין ליעבע בעאַרבייטע מעשה'לעך פון הומש ליידען דערפון, וואָס שרייבענדיג זיי האָט דער דיכטער צופיעל געטראַכט וועגען דן, פאַר וועמען ער שרייבט. און דאָס איז שוין אַ כלל, אז דער לעזער (און סריהער ווי אַלץ דער קליינער לעזער) וועהרט־אָן מעהר, ווי פיעל ער געוויינט, דערפון, וואָס מ'האָט איהם אין זינען, בעת מ'שרייבט פאַר איהם. אָ, ווען דער דיכטער הערט אַליין אַ קינד אויף אַ ווילע, דאַן דערצעהלט ער פראָכט אין האַרציג, אַז מ'איז אַ מחיה: „... און דאָרט לינט די מוטער רחל בעגראָבען ביזין היינטיגען טאָג. איך בין דאָרט געווען אויף איהר קבר — אַ שטעכעל שטעהט איבער איהר מצבה, פיעל פרכת'ער הענגען דאָרט, און פיעל ליכטלעך ברענען זיך דאָרט אין איהר שולעכעל. יעדער יוד, וואָס קומט קיין ארץ־ישראל אַראָב, צינדט אויף אַ הייליגער קבר אַ ליכטעל אָן. אין איך האָב אויף מיין ליכטעל דאָרט אויף איהר קבר אָנגעצונדען, פאַר אייערע אין פאַר מיין נשמה'ס וועגען“ (ז. 94).

דער לעזער זעהט, אז וואו עס איז פארהאן חן, איז ליעב איך דער הנ'ען־זיך. אין אנדערע ווי אין אַ סך שטעלען פון די „מעשה'לעך" איז דאָך פארהאן אָט דער חן, און דאָך פארהאן אנ'אייפאלהייט, כאָטש אַ ביסעל אנ'אָבנעק'הלטע, אנ־אויפזיינינסטע, האָפען מיר דערביבער, אז יודישע קינדער וועלען די „מעשה'לעך פון הומש" אָנ־נעהמען פאר ליעב, און דער דיכטער וועט אין די ווישערדיגע טיילען אַלץ וועניגער און וועניגער „סטילזירען" און אַלץ מעהר און מעהר ציינען זיך אַליין און זיין איינען געמיט. און דאַן וועט אין דער צווייטער אויסגאַבע ליידט זיין איך אויסצובעסערן די פערשיידענע סטי־ליסטישע טעהלערן, וואָס אויף איניגע פון זיי האַלטען מיר פאר נויטיג דאָ אָנצו־ווייזען (כאָטש בכלל איז די שפראַך פון די מעשה'לעך אַ רייגע און אַ ריכטיגע): אויף ז. 4 שטעהט, אז די בהמות, איידער אָדם האָט זיי נעמען געגעבען, „האָבען נישט געקענט רעדען און הערען"; אויף ז. 9 לייענען מיר אז „פון איינעם (פון די צוויי בוימער אין גן־עדן), אז מען האָט פון זיינע פרוכטען געגעסען, האָט מען שטענדיג (אייביג?) געלעבט"; אויף ז. 32 — „אזוי גדוים און שען, ווי די שטערען זענען, אזוי (?) שען און גדוים וועלען זיי (דיינע קינדער) זיין"; אויף ז. 4 — „פרוכטען און (?) טיישלען"; אויף ז. 56 — „די צווייטע וועלט", „אנשטאָט „יענע וועלט"; אויף ז. 106 ווערט דערצעהלט וועגען פוטיפרס פרוי, דאָס „אז זי האָט איהם (יוספ'ן) דערזעהן, איז זי אויס־גענאַנגען פון „מתיקות" און אויף ז. 136 איז פון משה רבינו געוואָרען „רבי משה"... די דאָזיגע און אַנדערע פעהלערן וועט לייכט זיין, ווי געזאָגט, צו פעריכטען, אין די „מעשה־לעך פון הומש", אָט דער קינדערשער צאינה וראינה, וועט שטארק צוניץ קומען אי דער יו־דישער פאַמ'ליע, אי דער יודישער שול, וואָ־רום אויב עס איז אפילו נים קיין קונסטווערק, איז עס דאָך אַ ווערק פון אַ קינסטלער...

די בילדער, וואָס בעשיינען דעם בוך, זענען נים פון יודישע, דערפאר אָבער פון גרויסע קינסטלער. דעפראָדוצירט זענען די בילדער נים ריכטיג נוט, אָבער, אז מען פערגלייכט זיי מיט די (אַנב אויך נים־יודישע) „מענטשעלעך", וואָס פלעגען זיך דרוקען אין די טייטש־חומשים, פרעהט מען זיך אויס'ן גרויסען פראָגרעס פון דער יודישער דרוק־טעכניק.

די נאָדעל. — זאַמעלבוך. ווילנא 1913.

די פאָליטישע און געזעלשאַפטליכע דע־קאַציע, וואָס הערשט אין לאַנד, האָט שוין לאַנג זיך אונטערגענראָבען אונטער'ן קיום פון די פערשיידענע געזעלשאַפטען, פעראיינען און אינסטיטוציעס, וואָס זענען אין די פרייהייטס־יאָהרען אויסגעוואַקסען. וועמען ס'האָט נים דער־שטיקט די שטראָפענדע האַנד פון דער פאָליטישער רעאַקציע, דעם האָט דערגרייכט און דערוואָרגען די געזעלשאַפטליכע אַפאַטיע. בעזונדערס שטאַרק קען מען עס זאָגען בנוגע צו דער פראָפעסיאָנעלער בעוועגונג און נאָך מעהר בנוגע צו דער יודישער פראָפעסיאָנעלער בעוועגונג. איינער נאָכ'ן אַנדערן זענען אָבגעשטאָרבען די אַלע פעראיינען, וועלכע האָבען פריהער געוועל־טיגט אין דער יודישער נאַס. געצעהלטע פער־איינען זענען אפשר נאָך איבערגעבליבען, אָבער זיי לעבען אויך מעהר מיט נאָטס גענאָד, ווי מיט איינגע מעש'ס. די בעדערפעניש אָבער, דער פריהערדיגער בנין זאָל אויס'ס ניי געבויט ווערען, די אַרבייטער זאָלען זיך ווידער בע־שאַפען זייערע נאַטירליכע שוץ־אָרגאַנען אין זייער עקאָנאָמישען לעבען און קאַמף, איז לעבעדיג געבליבען און וואַרט אויף דעם נואל. די וואָ־רימע אויפנאַהמע, מיט וועלכע איז בעגעגענט געוואָרען אין פאָרגען יאָהר דער ערשיינען פון די זאַמעלביכער „דער שניידער" 2, № 1 זע־גען אַ גענוגער בעווייז דערצו. די „נאָדעל" איז דער נאַטירליכער המשך פון „שניידער". די אַרטיק־לען בערהרען, דער עיקר, די אָרגאַניזאַציאָנס־פראַגע, די פראַגע וועגען דעם, ווי איינצולעבען דעם פראָפעסיאָנעלען פעראיין און אויף וואָס פאַר אַ יסודות ער דאַרף געבויט ווערען; ווי אויס־צומיידען די פעהלער, וועלכע האָבען פריהער געבראַכט צום פריהצייטיגען טויט. ווידער לעבט דאָ אויף דער וכוח צווישען ענגע קרייזלעך־פיהרער און פרייע פראָפעסיאָנעלע פעראיינען, וואָס זאָלען אַרומנעהמען וואָס ברייטערע מאַסען.

איינינע קאָרעספּאָנדענצען פון רוסלאַנד און אויסלאַנד גיבען אַ בילד הענען דעם שטאַנד פון פאַך און הענען דער אַרבייטער־לאַגע אין דעם אָדער יענעם אָרט. צייטענוויז גיבען זיי אויך נענוג יסודות צו אינטערעסאַנטע סערגלייכען — אין דעם זין איז זעהר בעלעהרענד דער אַרטיקעל „הי לעבען די אַרבייטער אין אויסלאַנד", וואו ס'ווערט קורץ און בולט געמאַכט אַ סטאַטיסטישער סערגלייך צווישען די פּראָדוקציאָנס און קאָנסומציאָנס־בעדינגונגען פון די אַרבייטער אין סערשיידענע לענדער.

אין זאַמעלבוך סעהלען ליידער איננאַנצען אַרטיקלען, וועלכע זאָלען זיך סערנעהמען מיט ספּעציעלע פאַך־פראַגען.

בכלל פיהלט זיך דער פעהלען פון אַ געניטער האַנד, וועלכע זאָל געבען די זאַמעלביכער אַ לייטטאָן — ס'הילט זיך גלויבען, אַז דאָס וועט קומען מיט דעם אָפּטערן ערשיינען פון די זאַמעלביכער, וואָס מען וואָלט געמענט הינשען, זיי זאָלען ווערען פּעריאָדישע.

מען וואָלט אויך געמענט הינשען, אַז אויף דער אָרטאָגראַפיע זאָל עפּיס מעהר אַכטונג געגעבען ווערען, ס'וואָל ניט זיין מענליך, אַז אויף איין און דערזעלביגער זייט זאָל איין און דערזעלביגער וואָרט ניט זיין אויף צוויי אופנים אויסגעלעגט.

די זאַמעלביכער בעפרידיגען אַ געוויסע בעדערפעניש, און בכלל אופן בילדען זיי אַנ'ערערעדליכע ערשיינונג — ס'בלייבט נור צו הינשען, אַז אויך אין אַנדערע בראַנזשעס זאָלען די נאָדעל־אַרבייטער נאָכמאַכער געפינען, און אַז די נאָדעל־אַרבייטער נוסא זאָלען זיך ניט דערשרעקען פאַר די שווערקייטען, וואָס וואַקסען אויס שטענדיג אין אָנהויב יעדער אַרבייט.

ב.

ד"ר נתן בירנבוים. — דער יהוס פון יודיש, סערלאַג ש. ליפּשיץ, בערלין.

אַ ביסעל איז די דאָזיגע בראָשור אפשר סערשפּעטיגט. די מהלוקות, וואָס זענען מיט אַ יאָהר צוריי — דריי צוריק געפיהרט געוואָרען צווישען די יודישיסטען און העברעאיסטען, זענען שוין לאַנג סערשטומט, און נאָר ווען ניט ווען הערט מען הענען אַ ברונז'ען „אַרויסספאָהר" פון עפּיס אַ סער'עקשנ'מען העברעאיסט. און דאָך מוז מען צוגעבען, אַז נתן בירנבוים האָט גוט געטאָן, וואָס ער האָט אויסגעקליבען אַלע טענות פאַר און קעגען יודיש און געגעבען אויף אַזאַ אופן אַ געוויסען „רעזומע" פון אַלע זכוהים. די בראָשור האָט אָבער ניט בלויז אַ קולטורהיסטאָרישע, נאָר אויך נאָך אַ געוויסע פּראַקטישע בעדייטונג. ווי ניט ווי קומט דאָך סאָרט נאָך אויס קעמפען פאַר יודיש אין געוויסע קרייזען מיט לאָנישע סברות און היסטאָרישע ראיות. און אין דעם פּרט וועט דער סעראינטערעסירטער לעזער געפינען אַ סך הויכטיגע אַרגומענטען, אויסגעדריקט אין אַ געגנויער, קלאָרער און בולט'ער פאָרם.

אַ סך הועלען געוויס ניט מסכים זיין מיט די מסקנות פונ'ם מחבר הענען אַ בעשטימטען „אינהאַלט" פון יודישקייט, און די הועלען אוראי זיין גערעכט. נאָר צו דער עצם סראַגע הענען דער יודישער שפּראַך האָט דאָס נאָר אַ קנאַפּע שייכות, און מען קאָן דאָס רוהיג לאָזען אויס'ן „פריוואַטען" חשבון פונ'ם מחבר.

ק.

רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער

ב. א. קלעצקין.

צלמאנל-דזיק

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

FEB 28 '76		

ספריה עממית בטורונטו
יידישע
יאיקס ביבליאטעק
טאראנטע
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

DUPLICATE

[illegible] 3

no. 1

#2933

#2933